<<<<< BALTOSKANDIJOS TILTAI >>>>>

KAZYS PAKŠTAS

KULTŪRA CIVILIZACIJA GEOPOLITIKA

<<<<< BALTOSKANDIJOS TILTAI >>>>>

KAZYS PAKŠTAS

KULTŪRA
CIVILIZACIJA
GEOPOLITIKA

VILNIUS PASAULIS PASVIRĘS 2003

UDK 008 (474.5)
Pa-103

KAZYS PAKŠTAS
Kultūra. Civilizacija. Geopolitika

Knygos išleidimą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

© Kazys Pakštas, 1922 – 1961
© Silvestras Gaižiūnas, pratarmė, leidinio sudarymas, 2003
© Arūnas Bliūdžius, paaiškinimų sudarymas, vertimas, 2003
© Linas Manionis, vertimas, 2003
© Algimantas Vaitkus, viršelis, 2003
© „Pasviręs pasaulis", 2003

ISBN 9955-435-47-X

Baltoskandijos akademija ir leidykla „Pasviręs pasaulis"
už paramą ir konsultacijas rengiant šią knygą dėkoja:

Onai Adomaitienei (Vilnius)
Vilmai Jakštienei (Vilnius)
Ilonai Kurakevičienei (Vilnius)
Donatai Linčiuvienei (Vilnius)
Arūnui Pemkui (Vilnius)
Jonui Račkauskui (Čikaga, JAV)
Danutei Steponavičiūtei (Klaipėda)
prof. S. Vaitekūnui (Klaipėda)
Silvijai Velavičienei (Vilnius)

TURINYS

Silvestras Gaižiūnas. Kazio Pakšto idėjų sūkuryje....8

Pirmas skyrius. K U L T Ū R A

Kultūrinės autonomijos problema....16
Kultūrinės santaikos galimumai....24
Iš praėjusios dešimtmečio į ateinantį....29
Lietuvos kultūros akademija....49
Lietuvos Katalikų universitetas....52
Baltijos kultūrinė orientacija....57
Mintys apie užsienio lietuvius....63
Universiteto modernizavimas....64
Lietuviško dinamizmo gairės....80
Gyvenkime „Grand Life"....90
Lietuvių kultūrinis institutas....92
Lietuvos kultūros išlaikymo klausimu....95
Filosofo Stasio Šalkauskio brangiam atminimui....98
Paskutinis prof. K. Pakšto žodis....120
Paskutinė prof. K. Pakšto kalba....121

Antras skyrius. C I V I L I Z A C I J A

Baltijos pajūris – būsimasis civilizacijos centras....124
Svečiuose pas skandinavus....132
Lietuva lyginamosios civilizacijos atžvilgiu....151
Lietuvos jūreiviniai uždaviniai....165
Lietuvos pajūrio grožis....168

Trečias skyrius. GEOPOLITIKA

– 1 –

Apie karo pabaigą ir Lietuvos ateitį....172
Lietuva mirties ženkle....175
Lietuvos šauksmas į pasaulio teisinguosius....185
Kodėl Lietuva kreipiasi į Atlanto sąjungą?....185
Rusijos pavojus ir Europos federacija....188
Vidurio Europos krikščionių – demokratų sambūris....191
Vidurinės Europos federacija....192
Pasaulio tvarka pagal 1941 m. žemėlapį....194
Laiškas iš Šveicarijos....202
Amerikos oficialioji nuomonė Lietuvos ribų klausimu 1919 m....203
Geležinės uždangos kilmė ir esmė....208

– 2 –

Kame lietuviai dar galėtų kolonizuotis?....212
Lietuva eikumenos erdvėje....223
Lietuvos emigracija ir jos priežastys....237
Lietuvių amerikiečių kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės....248
DP svajonės apie Aliaską....259
Tremtinių įkurdinimo problemos....263
Atsarginės tėvynės reikalu....268
Ekspedicija Dausosna....270

– 3 –

Arūnas Bliūdžius. K.Pakšto Baltoskandijos konfederacija ir dabartis....344
Baltoskandijos konfederacija....350

Antanas Bendorius. Kazys Pakštas....378
Asmenvardžių rodyklė....388

KAZIO PAKŠTO IDĖJŲ SŪKURYJE

Lietuvos idėjų istorijoje viena garbingiausių vietų priklauso geografijos profesoriui Kaziui Pakštui (1893—1960). Jo kolumbiška dvasia audringuose XX amžiaus politinių įvykių sūkuriuose Lietuvai siūlė pačius netikėčiausius sprendimus, numatė tolimiausią perspektyvą, tad natūralu, kad profesorius ne vienu atveju pelnė vedlio, dvasinio vadovo, pranašo vardą.

Kaziui Pakštui buvo svetimos kabinetinės abstrakcijos, jo idėjas brandino XX a. politiniai visuomeniniai procesai bei gilūs vidiniai įsitikinimai. Geografija jam atvėrė plačiausius horizontus ne tik kaip mokslininkui, bet ir kaip kolumbiškai sielai, kuri nuolat ilgėjosi naujų erdvių. Profesorius, keliaudamas po Europą, Ameriką ar Afriką, į naujus kontinentus ir jų šalis savo kelyje žiūrėjo kaip į geopolitinių, geokultūrinių idėjų versmes, iš kurių, jo galva, turėjo semtis ir nerangioji tėvynė Lietuva.

Atidžiai studijuodamas Baltijos, Šiaurės bei kitų kraštų istoriją, ekonomiką ir kultūrą, tyrinėdamas civilizacijos pasiekimus, profesorius rado daugybę sektinų Lietuvai pavyzdžių (straipsniai „Klimatas, energija, civilizacija", „Baltijos pajūris — būsimosios civilizacijos centras", „Lietuva lyginamosios civilizacijos atžvilgiu"). Nors šie darbai priklauso antropogeografijos mokslui, Kazys Pakštas, laužydamas mokslinį kanoną, ne kartą deklaruoja daugybę visuomeninių ir kultūrinių aktualijų, skelbia ne vieną Lietuvos modernizavimo idėją ar projektą. Tokių idėjų gausu ir jo vaizdingose kelionių apybraižose. Apybraižoje „Svečiuose pas skandinavus" K. Pakštas, aprašydamas savo susitikimus su paprastais danų ūkininkais ar su kolegomis geografais, neapsiriboja vien šaltu faktų konstatavimu. Profesorius tėvynainiams pabrėžia skandinavų gerovės pagrindą — švietimą, stiprią valią, aiškų planą ir orientaciją į jūrą. Šiaurės šalys, visose srityse tapusiomis galybėmis, yra puikus pavyzdys Lietuvai.

Skandinavai Kazį Pakštą žavi tuo, kad visais laikais buvo atsisukę veidu į jūrą, kuri juos pavertė pasaulio piliečiais ir išugdė ištisą plejadą dvasios milžinų, tuo tarpu Lietuva prieš keletą šimtmečių

buvo išbraukta iš jūreiviškų tautų tarpo („Kame lietuviai dar galėtų kolonizuotis?"), dėl to vienas svarbiausių atkuriamos šalies uždavinių turėjo būti stiprios jūrininkystės sukūrimas („Lietuvos jūreiviniai uždaviniai").

„Jis tempte tempė Lietuvą į atlantus, į vandenynus, tolimus plotus", — 1960 m. rašė dr. G. Valančius[1]. Artimo K. Pakšto bendraminčio J. Ereto žodžiais, profesorius buvo iš jūros į sausžemį atsuktas švyturys[2]. Nors vandenynus, jūras, švyturį šiuo atveju galima suprasti ir tiesiogine, ir perkeltine prasme, abiem atvejais jie siejasi su ekonomine pažanga bei dvasiniu dinamizmu.

Kazys Pakštas buvo laikomas demokratijos, pažangos ir dinamikos simboliu. Žvelgdamas toli į ateitį, profesorius sukūrė savą lietuviškojo dinamizmo teoriją. Dinamizmo manifestu tapo 1939-aisiais metais „XX amžiuje" paskelbtas profesoriaus straipsnis „Lietuviškojo dinamizmo gairės". Šiame programiniame straipsnyje K. Pakštas teigia, kad kiekviena tauta nustato savajam dinamizmui gaires, išeidama iš savo nacionalinių interesų, pagal geopolitinę padėtį, pagal tautos būdą ir jos pasiektus bei siekiamus kultūrinius laimėjimus. Lietuvos visuomenei profesorius siūlo nacionaliniu dinamizmu vadinti sustiprintą, suaktyvintą, išryškintą ir kuriantį dinamizmą. Šitaip suprasto lietuviško dinamizmo pirmuoju principu ir šūkiu turi būti visų lietuvių meilė visiems lietuviams, antruoju — religinis ir moralinis tvirtumas, trečiuoju — kultūrinis apsiginklavimas. K. Pakštas įsakmiai pabrėžia: kuo mažesnė tauta, tuo labiau ji turi būti išlavinta ir apsiginklavusi technikiniu mokslu. Čia reikalingas aiškus idealas, ir tas idealas turi būti tuo aukštesnis, kuo pavojingesnėje vietoje tauta gyvena. Visos aplinkybės verčia mus susirūpinti apie augimą vertikaline kryptimi.

Vertikalinio augimo idėja — tai toji ašis, apie kurią sukosi K. Pakšto kultūriniai bei geopolitiniai projektai ir vizijos. Nuolat keldamas šią idėją, profesorius aiškiai išreiškė savo susirūpinimą tautos dvasine sveikata, jos kultūros ateitimi. Vertikalinis augimas

[1] Valančius G. „Ne toj jūroj Vytautas žirgą plukdė", *Draugas*, 1960 10 16.
[2] Juozas Eretas, jaun. Pranešimas konferencijoje „Šiaurės ir Pietų dvasiniai ryšiai literatūros ir kultūros istorijoje", *Baltoskandijos akademija*, 1996 10 17.

valstybei yra toks svarbus, kad švietimo ministerija yra vienodos svarbos su krašto apsaugos ministerija. Kultūra — valstybės kertinis akmuo. Senasis lietuvių valstybingumas vystėsi horizontalia linkme (nuo jūros iki jūros), dėl to profesoriui atrodo abejotinos vertės. Tad suprantamas garsus K. Pakšto šūksnis: „Ne toj jūroj Vytautas žirgą plukdė!" Studijėlėje „Lietuva eikumenos erdvėje" K. Pakštas įsakmiai pabrėžia: horizontalinis lietuvių išsiplėtojimas turi būti pakeistas vertybių vertikaliniu ugdymu. Dėl to Lietuvai, kaip ir kiekvienai mažai tautai, reikia turėti didesnį intelektualų sluoksnį ir kuo daugiau praktiško idealizmo. Lietuvai labai trukdo dvasinis sustingimas, nerangumas ir naujų idėjų stoka („Kultūrinės autonomijos problema"). Šalyje turėtų būti stiprinama mokslo bazė, iš esmės turi būti modernizuojamas universitetas. „Pas mus kol kas veikia tik apyplikis universitetas", — pastebi Pakštas ir siūlo kaimynų pavyzdžiu steigti Kultūros akademiją („Lietuvos Kultūros akademija"). Iš provincinės izoliacijos mus turėtų išvesti svetimų kalbų mokymasis, — ne kartą tvirtino profesorius.

K. Pakštas troško, kad Lietuva kuo labiau suartėtų su Skandinavijos kraštais, įeitų į nordiškosios kultūros ratą. Apie tai byloja jo prieškarinės publikacijos, laiškai, bendradarbiavimo su skandinavų mokslo elitu dokumentai.

„Baltoskandijos konfederacijoje" profesorius apibendrina gerą dešimtmetį puoselėtas ir skleistas Baltijos ir Skandinavijos šalių suartėjimo idėjas, pateikia tokio suartėjimo planą. Įžangoje skaitome: „Šios brošiūros medžiaga didžiąja dalimi sudaryta remiantis autoriaus paskaitomis apie Baltoskandiją, skaitytomis Stokholmo, Oslo, Kopenhagos, Talino ir kitų Baltijos bei Skandinavijos miestų geografinėse draugijose ir universitetuose 1934 metais"[3].

„Baltoskandijos konfederacija" neatsitiktinai išėjo Lietuvių Kultūriniame institute. Lietuvių Kultūrinį institutą (Lithuanian Cultural Institute) 1941 m. nutarė įkurti Amerikos lietuvių organizacijos, susibūrusios į vadinamąją ALRK federaciją. Direktoriumi iš Kalifornijos buvo pakviestas prof. K. Pakštas. Kaip vieną iš programinių

[3] Pakštas K. Baltoscandian Confederation, Chicago, 1942.

instituto tikslų profesorius tų metų rudenį nurodė suartėjimą su Skandinavija. „Baltijos ir Skandinavijos tautos sudaro labai natūralų geografinį ir kultūrinį ratą, tad su šitomis tautomis lietuviai seniau kultūroje bendrai dirbo taip vadinamose metinėse Baltijos ir Šiaurės kraštų konferencijose; mūsų Institutas irgi tęs šitas Baltoskandijos kultūrinio bendrumo ir pagilinto draugiškumo tradicijas"[4]. Galima sakyti, kad „Baltoskandijos konfederacijos" išleidimas tapo savotišku instituto manifestu.

Vidurio Europos konsolidacija — antras svarbus K. Pakšto politinės ir kultūrinės veiklos baras Amerikos laikotarpiu, glaudžiau susijęs su Baltoskandijos idėja, iš dalies — tolesnė šios idėjos projekcija. Juk iš esmės „Baltoskandijos konfederaciją" įrėmina Centro Europos idėja. Knygelės pradžioje profesorius primena, kad Lietuvių Kultūrinis institutas visuomenei parėmus išleistų ir traktatą apie Centro Europos konfederaciją. Veikalą K. Pakštas užbaigia mintimi apie Baltijos šalių įsijungimą į Centrinės Europos bloką, kurį formuoja Lenkija ir Čekoslovakija: „Tiesa, kad kultūrinė ir geografinė Baltijos respublikų padėtis daro jas giminingomis Centrinei Europai, kuri, galimas daiktas, gali apimti visas nedideles šalis nuo Estijos iki Rumunijos. Tačiau ši teorija yra labai nauja ir reikalauja nuodugnaus tyrimo bei specialistų nuomonių palyginimo prieš tai, kai mes galėtume įvertinti jos galimybes"[5].

Ruošdamasis išleisti „Baltoskandijos konfederaciją", 1942 m. vasario mėnesį K. Pakštas laiške ministrui P. Žadeikiui išdėsto svarbiausias priežastis, dėl kurių Lietuva ir kitos mažos Europos valstybės turi orientuotis į konfederacijas. Svarbiausias argumentas — saugumas, dėl to tarptautinėje politikoje konfederacijoms priklauso ateitis. Lietuvai jis siūlo tris konfederacijų variantus: Baltoskandiją, Centrinės Europos konfederaciją, Baltijos federaciją.

Kas yra Centrinė arba Vidurio Europa?

Kalboje, pasakytoje 1953 m. Vidurio Europos krikščionių demokratų konferencijoje Niujorke, K. Pakštas Vidurine Europa vadina 15 kraštų, esančių tarp Rusijos iš Rytų ir Vokietijos bei Italijos iš Vaka-

[4] Pakštas K. „Lietuvių kultūrinis institutas", *Vienybė*, 1941 11 19.
[5] Pakštas K. Baltoscandian Confederation.

rų, – teritoriją nuo Estijos iki Graikijos, kurioje gyvena apie 160 milijonų gyventojų. Čia yra 15 mažų ir vidutinių tautų, prabuvusių svetimoje vergijoje nuo 150 iki 1000 metų. Bet svarbiausi šios teritorijos ypatumai pagal K. Pakštą yra kiti: tai didžiųjų katastrofų ir sykiu neeilinio kultūros ilgesio erdvė. „Tad Vidurinę Europą galėtume vadinti didžiųjų tragedijų zona, baisių žudynių ir prievartos šalimi, gausiausiai apdovanota kruvinomis katastrofomis ir labai melancholiška dabartimi. Tuom pačiu kartu Vidurinė Europa kultūriniu požiūriu yra pati jauniausia ir gaivastingiausia krikščioniškosios Vakarų Europos dalis. Čia rasime daugiaù kaip kur kitur žmonių, kuriems dar nenusibodo kultūra, dar neįkyrėjo laisvė ir individualumas, kurie dėl šių vertybių kariavo ištisas generacijas, iš kurių ir dabar laisvoji žmonijos dalis dar galėtų pririnkti didžiausią skaičių sąmoningai pasišventusių laisvės kovotojų" („Vidurinės Europos federacija")[6].

Beje, angliškame šios kalbos variante Vidurinės Europos kultūrinė specifika nusakoma aiškiau ir giliau: čia Vidurinė Europa pavadinta „dvasiškai jauniausia Vakarų Krikščionybės dalis, kupina vitališkumo ir kūrybinio genialumo". Bet būtent šitam genialumui gresia didžiausi pavojai. Vienintelis išsigelbėjimas – federacija arba konfederacija, t.y. mažųjų telkimasis į didesnes sąjungas. Toks mažųjų nacijų jungimasis padėtų išgelbėti jų vakarietišką civilizaciją. 1951 m. rankraštyje „Mano idėjos dėl Vidurinės Europos ateities" K. Pakštas prieina išvadą: „Norėdamos išgelbėti savo Vakarų civilizaciją, savo nacionalinę kultūrą ir identitetą visos Vidurio Europos tautos turi jungtis į didesnę politinę-ekonominę sąjungą – į konfederaciją"[7]. Konfederacija (ar federacija) yra kategoriškas imperatyvas, būtinas Vidurinės Europos tautiniam išlikimui. Be to, tai galėtų būti Europos federacijos, europinio sąjūdžio pradžia!

Šį Europinį sąjūdį – tiesa, kitoje Atlanto pusėje, – pradeda pats K. Pakštas.

K. Pakšto mažų valstybių jungimosi idėją galima suvokti ir kaip priešpriešą didžiųjų valstybių propaguojamam „vieningo pasaulio"

---

[6] K. Pakštas. „Vidurinės Europos federacija", *Pasaulio lietuvių archyvas, K. Pakšto fondas.*
[7] K. Pakštas. My Ideas on the Future of Middle Europe, Kazio Pakšto fondas.

sąjūdžiui, kurį 1941 m. inicijavo JAV ir kurį palaikė Sovietų imperija („Pasaulio tvarka pagal 1941 metų žemėlapį").

K. Pakštas buvo tas žmogus, kuris ir anuo metu dėl Halstedo ar Čikagos lietuviškumo neaikčiojo — perdaug gerai suprato pavojus, tykančius lietuvybę tame milžiniškame Babelio bokšte ant Mičigano ežero kranto. Jis kalbėjo atvirai: neorganizuotos, išblaškytos emigracijos kelias yra kelias į mirtį. Dėl to, kad ir kaip būtų gaisu lietuvių Amerikoje ar kur kitur, reikalinga kolonija, kuri taptų tikru ir stabiliu tautiškumo židiniu, antroji Lietuva. („Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis").

Apie tokią koloniją Pakštas prabilo dar tada, kai Lietuva, galima sakyti, žengė pirmuosius valstybingumo žingsnius. 1928 m. vasario 16 d. profesorius Virbalio muitinės salėje, kaip jis sako „tarsi simboliškoje vietoje", įspėjo, jog „nėra Europoje antros tautos, kuri būtų išstatyta ištautėjimo ir svetimos kultūros užgožėjimo pavojams, kaip Lietuva, gulinti svarbiųjų Europos arterijų kryžkely"[8]. Dėl to „emigracija, sutvarkyta pagal moderniškos kolonizacijos reikalavimus, pirmais keleriais metais jokio pelno nenešdama, ateity labai padidintų lietuvių skaičių ir jų gyvenamų teritorijų plotus"[9]. K. Pakšto nuomone, be atsarginės Lietuvos senoji mūsų kultūra bus visuomet pavojuje. 1935 metais „Užsienio lietuvyje" jis prabyla apie turtingą ir kultūringą naujokyną, kuriuo turėtų laikytis atsarginė Lietuva.

1959 m. „Naujienose" ir „Dirvoje" pasirodė programinis K. Pakšto atsišaukimas „Atsarginės tėvynės reikalu", kuriame profesorius rašė: „Tautos ar tautų skeveldros, gyvenančios ne savose etniškose erdvėse, nuolat mažėja skaičiais ir palengva netenka tautinės-kultūrinės asmenybės. Ilgesni stebėjimai rodo, kad lietuviškos išeivijos skaičiai tirpsta per metus vidutiniškai po du procentus, ogi jos kultūrinis pajėgumas silpnėja truputį sparčiau. Šita mūsų išeivijos padėtis verčia mus ieškoti logiškos ir lemiančios išeities: sukurti savą mažą etninką teritoriją, kuri galėtų palengva vystytis į mažą lietuvišką autonominę, pusiau nepriklausomą valstybę, kurios aukštoji

[8] K. Pakštas. „Ištremtam jaunimui. Antrosios tėvynės reikalingumas", *Vytis*, 1947, Nr. 5.
[9] Ten pat.

misija būtų išgelbėti lietuviškos išeivijos likučius, sukurti ramią prieplauką lietuvių kalbai ir kultūrai svetimos okupacijos metu"[10]. Vedamas lietuvių salų išsaugojimo idėjos, K. Pakštas šeštajame dešimtmetyje energingai imasi organizuoti naują lietuvišką pasaulėlį, kurį vadina tai Žaliąja Atžala, tai Dausuva. 1958 metais Vašingtone susiorganizavo pirmasis šio sąjūdžio klubas, vėliau tokie klubai užsimezgė Čikagoje, Detroite, Brukline. Gana energingai į šį K. Pakšto inicijuotą judėjimą atsiliepė Brazilijos lietuviai. Pats profesorius atsarginės tėvynės reikalais rūpinosi ne vien skatindamas kurti klubus ar per spaudą, bet ir pats važinėjo po tas teritorijas, kuriose buvo numatęs kurti antrąją Lietuvą, t.y. po Britų Hondūrą.

Įstabiausias ekspedicijų į Hondūrą dokumentas — penkiolikos laiškų serija „Ekspedicija Dausosna", kurią 1958 m. spausdina „Draugas".

Važinėdamas po Britų Hondūrą ir Ispanų Hondūrą, Pakštas daugiau perspektyvų lietuvių kolonizacijai mato Britų Hondūre, kuris yra polikultūrinis ir dėl to palankesnis kultūrinei autonomijai. Apie tokią autonomijos galimybę profesorius kalbasi su pačiu Britų Hondūro gubernatoriumi. Reportažai iš Hondūro baigiami 25 tezėmis, kuriomis K. Pakštas blaiviai įvertina kolonizacijos galimybes ir problemas.

Hondūro dienoraštį, kuris iš esmės vainikuoja profesoriaus geopolitines vizijas, galima vertinti ir kaip intriguojantį egzotiškų kraštų atspindį, ir kaip keletą dešimtmečių trukusių naujos tėvynės ieškojimų paskutinį akordą, ir netgi kaip talentingą vienišo romantiko beletristinį opusą. Ir kaip didžiulės geopolitinės ekspedicijos, kuri Pakštui tęsėsi dešimtmečius, finalą. Į tokią ekspediciją gali leistis tik kolumbiškas žmogus, tad ir jo Dausuva — tai kolumbiškas atradimas, paskutinė viltis sukurti antrąją Lietuvą.

Dausuva, ar, kaip sako J. Eretas, K. Pakšto paskutinė vizija — ne tik pakiliausias profesoriaus dvasios skrydis, bet ir bene skaudžiausia jo gyvenimo drama. Dausuva — tai šviesi Lietuvos, lietuvių tautos gelbėjimo idėja, tvykstelėjusi kaip kometa anapus Atlanto ir sudužusi į nesupratimo, standartinio mąstymo uolą.

Su gilia širdgėla šią dramą prisimena rašytojas A. Kairys. Skaity-

[10] K. Pakštas. „Atsarginės tėvynės reikalu", *Dirva*, 1959 04 16.

dami jo prisiminimus, suprantame, kad visiškai išsiskyrė Lietuvos politikų ir K. Pakšto siūlomi keliai: pirmieji buvo tik politikai, sąžiningai dirbę savo darbą, antrasis gi — idealistas ir eksperimentatorius, geopolitikas ir diplomatas — galima sakyti, kad politika susidūrė su geopolitika. „Draugaudamas su juo aš susidariau vaizdą, kad profesorius yra lyg ir izoliuotas iš mūsų gyvenimo tarpo. Pvz., tokiu svarbiu ir, sakyčiau, gyvybiniu klausimu, kaip atsarginės Lietuvos kūrimas, visai nesiinteresavo mūsų veiksniai. Nei VLIKAS, nei Amerikos Lietuvių Taryba, nei Bendruomenė, nei Balfas, nei jokia kita plačiau organizuota mūsų visuomenės dalis. Tai ne tik ironija, bet kartu ir visiškas asmens ignoravimas. Kaip tokį sumanymą gali realizuoti studentai ar mažai išsilavinę žmonės? Liaudis, keli neturtingieji, vadinami idealistais?! Aš esu visiškai įsitikinęs, kad jeigu šioms idėjoms būtų pritarę mūsų vadai, šiandien turėtume kokioj nors Kanados šiaurėj ar kur kitur gražią koloniją su, sakykime, 5000 gyventojų"[11].

Ir vis dėlto, nors pats Pakštas gerai suvokė savo užmojo išskirtinumą ir jo skeptišką rezonansą visuomenėje, išliko savimi ir tikru Kūrėju. „Daugelis šituos punktus palaikys tik fantazija, — rašė jis „Ekspedicijos Dausosna" paskutiniame laiške. — Bet be fantazijos, be vaizduotės, be gyvų koncepcijų nieko žymesnio pasauly nesukurta. Kūrybinė vaizduotė ir fantazija visur buvo reikalinga. Tad verta svajoti ir apie lietuvybės nemarumą net ir sunkiausiuose ir tragiškuose tautos bandymuose"[12].

Kazio Pakšto vizijos, projektai, idėjos negali būti vertinamos kokiu nors siauru požiūriu... Idėja niekada nesutampa su empirine realybe, — kitaip ji nebūtų idėja. Arba reikalauja ilgų metų tam, kad pavirstų tokia realybe. Kazys Pakštas, kadaise vadintas romantiku, XX a. pab. — XXI a. pr. įvykių fone atrodo kaip realistas. Apie tai byloja ir Baltoskandijos idėją įkūnijusi Baltijos ir Šiaurės šalių bendradarbiavimo formulė 5+3, pagaliau Europos Sąjunga, savo duris atverianti ir Lietuvai.

Silvestras Gaižiūnas

---

[11] A. Kairys. [Atsiminimai], *Kazio Pakšto fondas.*
[12] K. Pakštas. „Ekspedicija Dausosna", *Draugas*, 1958 08 21.

Pirmas skyrius

KULTŪRA

KULTŪRINĖS AUTONOMIJOS PROBLEMA

Židinys, 1926, Nr. 1–7, p. 451–457

I. Pasaulėžiūra – didžiausias nesantaikos šaltinis. – II. Kvebeko mokyklų sistema kaip pavyzdys Lietuvai. – III. Lauktinas sušvelnėjimas grupių santykiuose

I

Rimtesnieji patriotai šiandien, rodos, jau pradeda suprasti, koks didelis pavojus gresia mūsų tautai dėl aštrių tarpusavio rietenų ir smulkaus susiskaldymo į fanatiškas grupes. Aistriai kovojama dėl politinių bei ekonominių interesų, bet daug aistriau grumiamasi, kai susiduria atskirų grupių priešingos pasaulėžiūros. Pikčiausios rietenos Lietuvos Seimuose kildavo ne žemės reformą svarstant, bet mokyklų reikalą palietus. Bažnyčios, mokyklos ir kitos pasaulėžiūrai artimos įstaigos labiau mus suskaldo nei muitų klausimas ar socialinės apsaugos įstatymai. Vaizdžiau tariant, Lietuvos piliečiams nelyginamai sunkiau sutarti dėl rožančiaus kaip dėl bulvių ar rauginto pieno.

Jau daugelis supranta, kad didžiausias lietuvių nesantaikos šaltinis – tai pasaulėžiūra. Tačiau retai kas rimtai pagalvojo, kaip šį reikalą sutvarkius, išmintingais įstatymais reguliavus, kad jis nebekliudytų tautai glaudžiau susitarti bent pačiais bendraisiais politiniais bei ekonominiais klausimais. Inercija, stoka gerų pavyzdžių pas mūsų arti-

muosius kaimynus ir aklas prisirišimas prie nusistovėjusių tradicijų („taip mūsų tėvai gyveno!") dar ilgai trukdys mūsų valstybės vyrams susirasti praktišką sugyvenimą su protestantais, stačiatikiais ir sentikiais. Ne visai blogi jų santykiai ir su Izraelio vaikais. Pikčiausios rietenos eina tarp dviejų stipriausių grupių: katalikų ir laisvamanių. Gal jomis ir reikėtų labiausiai susirūpinti.

Visiškos taikos ir susitarimo tarp laisvamanių ir katalikų, rodos, niekados nesulauksime. Tai galėtų įvykti nebent tik tada, kai visa mūsų laisvamanija panašiai susiorganizuotų kaip katalikai ar protestantai, prisisteigtų savų analogiškų įstaigų ir turėtų gana kultūrinio darbo tarp savųjų. Tuomet Lietuvos laisvamanija nebeturėtų tiek laiko ir energijos savo misijoms tarp katalikų. Pajutę, kaip yra sunku kultūros darbą dirbti ir tautos dorovę kelti, laisvamaniai, rodos, turėtų įgyti daugiau pagarbos plačiai varomam katalikų kultūros darbui.

Šiandieninis mūsų laisvamanis dar nesižino, kas jis yr, ko jis siekia visuomenės santvarkoje; užklaustas, kokiai tikybai jis priklauso, dažniausiai pasisako esąs katalikas, bet Bažnyčios atžvilgiu yra arba indiferentas, arba jos priešas; pakliuvęs bažnyčion – jis nebežino ką daryti: ar klauptis ir žegnotis, ar ne. Šitokie biedni ir protu, ir valia egzemplioriai negali tapti teigiamuoju veiksniu moderniškosios kultūros pažangoje. Aiškiau už kitus tai suprato matęs pasaulio dr. Jonas Šliūpas ir nusprendė išvesti Lietuvos laisvamaniją iš Egipto nelaisvės, išstumti iš Rytų inercijos. Jis pirmas pradėjo organizuoti pakrikusią mūsų laisvamaniją. Kol kas beveik visi Lietuvos laisvamanijos šulai dar tebesisuka užburtame rate ir nebando aiškiau formuluoti savo pasaulėžiūros, tiksliau organizuoti savo adeptų ir pradėti kokią planingą kultūrinę bei moralinę akciją. Kai visa jų energija yra nukreipta ne į savąją statybą, bet į trukdymą svetimos (katalikų) darbo, tai iš to negalima laukti naudos tautos kultūrinei pažangai; labai abejotina nauda net pačiai laisvamanijai, jei šią suprasime kaipo tam tikrą kultūrinės pakraipos grupę. Tauta daugiausia išloštų, jei kiekviena pasaulėžiūros grupė autonomingai dirbtų kultūros darbą, viena kitai nepavydėdama ir nekenkdama. Tuomet visos tautos dalys turėtų lygių progų augti, kelti tautos kultūrą ir jos didybę. Plati visų grupių kultūrinė autonomija duotų galimybės įrodyti kiekvienos pasaulėžiūros auklėjamąją ir dorovinę vertę ir sykiu iš politinio gyvenimo išimtų begalinių nesusipratimų objektą. Neblogą kultūrinės autonomijos

pavyzdį buvo pagaminę Lietuvos žydai, bet jų pastangos dėl nesusipratimo buvo trukdomos iš pusės grupių, kurios nieko panašaus nenorėjo sau taikyti.

Kultūrinės autonomijos kertinis akmuo ir pats svarbiausias objektas yra mokykla ir joj dėstomoji gimtoji kalba, pasaulėžiūra bei dorovės mokslas. Ji mažiau teliečia gryno kulto arba meno reikalus. Tad kultūrinės autonomijos centru ir laikysime mokyklų sistemą.

Mokykla turi ir gali būti visiškai laisva nuo politinio valstybės spaudimo ir partijų propagandos. Tačiau nėra jokios f a k t i n ė s galimybės sukurti mokyklą be pasaulėžiūros, nes nėra ir negali būti jokio stipriau protaujančio inteligento, kuris būtų be pasaulėžiūros ar pasaulėžiūrų mišinio. Jei valstybė negali sukurti pasaulėžiūros atžvilgiu neutralinės mokyklos, tai ji turi garantuoti laisvą kultūrinį apsisprendimą. Bene tobuliausią šios rūšies apsisprendimo pavyzdį randame Kanados provincijoj Kvebekas (Quebec), su kuriuo verta susipažinti ir Lietuvos visuomenei ir bandyti ateity mūsų sąlygoms jį pritaikyti.

II

Jau nuo žilos senovės garsi yra britų politinė išmintis ir parlamentarizmas. Bet ypatingos išminties, takto ir atsargumo britų politika įgavo po skaudžios pamokos Šiaurės Amerikoj XVIII šimtmečio gale. Šiandien galinga Britų imperija su savo 470 000 000 gyv. yra tarsi kokia tautų sąjunga, susidedanti iš beveik nepriklausomų karalijų, valstybių, dominijų ir unijų. Net ir paprastos kolonijos, puslaukinių žmonių gyvenamos, valdomos griežto teisėtumo principu.

Kanados dominija, kaip ir kitos britų sąjungos valstybės, yra suskirstyta į pusiau nepriklausomas provincijas su savais parlamentais, ministerių kabinetais ir sava ypatinga tvarka. Mūsų reikalui čia labiausia atitiks Kvebeko provincija, turinti daug panašumų į Lietuvą. 1918 m. daviniais, Kvebeko gyventojų skaičius siekė arti 2 300 000, kurių viena pusė gyvena miestuose, kita pusė – laukuose. Didžiausias Kvebeko (ir Kanados) miestas Montrealis su apylinkėmis turi 1 100 000 gyv. Tautybės ir tikybos atžvilgiu provincijos gyventojai šitaip pasiskirstę:

Prancūzų katalikų – 80%.
Airių katalikų – 5%.
Anglų protestantų – 7%.
Škotų protestantų – 4%.
Įvairių ateivių – 3%.
Indėnų katalikų – ¾%.

Tautybių ir tikybų atžvilgiu Kvebeko provincija yra aiškioje analogijoj su Lietuva. Didžiausias tarp jų ir mūsų skirtumas yra tas, kad pas mus labai daug nešvarių rietenų, o Kvebeke viešpatauja teisingumas, teisėtumas ir kultūringi santykiai tarp visų grupių. Dalykų žinovai tvirtina net, kad Kvebeko gyventojas yra laimingiausias ir labiau patenkintas nei kurioj kitoj pasaulio šaly. Šio krašto žemė prastesnė, klimatas žiauresnis nei kitose Kanados provincijose. Bet laimė juk ne tiek nuo turto, kiek nuo vidujinio dvasios gyvenimo priklauso. O šito krašto žmonių sielos gyvena harmoningesniu ir kultūringesniu gyvenimu. Tai atsiliepia visoje šalies tvarkai, įstatymams ir visam gyvenimui. Tuo tarpu mums čia rūpės tik mokyklų reikalas, kiek jis patenkina įvairių grupių pageidavimus.

1918 m. Kvebeko provincija turėjo 6103 pradžios mokyklas su 8189 mokytojais ir 247 531 mokinių; šitų mokyklų išlaikymas valdžia mūsiškai kainavo 145 milijonus litų. Be to, čia yra apie 100 įvairių gimnazijų, 3 universitetai, politechnika, žemės ūkio akademija, prekybos institutas, konservatorija ir daug amatų mokyklų. Iš šitų tik skaitlinių jau galima spręsti, kad šio krašto mokslingumas yra tikrai aukšto laipsnio pasiekęs. Tačiau įdomiausia, kad čia nei viena mokykla valdžiai nepriklauso. Svarbiausioji Kvebeko mokyklų sistemos ypatybė yra ta, kad visos mokyklos suskirstytos pasaulėžiūromis. Kiekvienos pasaulėžiūros mokyklas tvarko atskira taryba arba komitetas. Šitie komitetai susirenka į vieną bendrą posėdį. Pavyzdžiui, katalikų ar protestantų komitetas beveik visą darbą atlieka nepriklausomai nuo valdžios ar nuo kurios kitos pasaulėžiūros. Komitetas stato mokyklas, skiria mokytojus, kontroliuoja išlaidas ir prižiūri valdžios nustatytos programos išpildymą.

Iš kurgi tie komitetai ima pinigų? Išlaidų ir pajamų klausimas sutvarkytas pačiu teisingiausiu būdu, kad nei viena gyventojų grupė negali jaustis nė truputį nuskriausta. Mokyklų ir joms artimų kultū-

ros įstaigų laikymui mokesčiai renkami (% nuo turto) atskirai, ir kiekvienas gyventojas yra laisvas tą mokestį skirti tokiam komitetui, kuris jam labiau patinka arba kuris artimiausias jo pasaulėžiūrai. Valdžia čia laikosi pačio demokratiškiausio principo: surinktus mokesčius išskirsto sulig pačių mokėtojų valia ir tuo būdu patenkina visų piliečių norus, išvengdama daugelio negražių rietenų, pasitaikančių kitose valstybėse, kur dauguma mėgsta prislėgti mažumas.

Ir šitas mokyklų aprūpinimas valdžiai pigiau atsieina Kvebeke kaip kitose kultūringose šalyse. Švietimo ministerijos čia nėra, ir ji nereikalinga. Yra tik mokyklų superintendentas, mūsiškai – inspektorius. Jis derina atskirų komitetų veikimą ir paskirsto kiekvienam komitetui žmonių sumokėtus pinigus. Dėl laisvo mokyklų sutvarkymo piliečių iniciatyva čia pasiekė labai aukšto laipsnio. Komitetai ir švietimo draugijos išjudina plačiausias minias, įpratina jas rimtai domėtis mokyklų reikalais ir gausiai jas remti savo privatinėmis lėšomis. Iš to visam kraštui didelis kultūrinis laimėjimas, o valdžiai – nemažas sutaupymas biudžete.

Dėl šitos sistemos Montrealy veikia vienintelė visoj Šiaurės Amerikoj lietuviška su l i e t u v i ų d ė s t o m ą j a k a l b a. Kvebeko provincijoj, Montrealy, yra apie 2000 lietuvių darbininkų, šiek tiek mažiau turtingų nei mūsų kolonistai Jungtinėse Valstybėse. Montrealio lietuviai savo privatinėmis aukomis negalėtų mokyklos išlaikyti, bet viešpataujant tokiai lygybei ir laisvei čia net mažutė lietuvių kuopelė gali turėti visais atžvilgiais patogią tautinę mokyklą su 4 lietuviais mokytojais.

Jei kada įsigyvens pas mus tikrai sveikas demokratybės ir lygybės supratimas ir dauguma piliečių panorės kultūringesnių, švelnesnių santykių, tai ir Lietuvoj susilauksime mokyklų sistemoj ko nors panašaus į Kvebeko tvarką. Juk ir pas mus platesnio akiračio žmonės (profesoriai Būčys ir Maliauskis) savo laiku jau rašė apie panašią mokyklų tvarką, bet jiems nepavyko pramušti tradicijų lukštą, kuris spaudžia mūsų politikų netoli siekiančius protus, vis tiek kuriai partijai jie priklausytų.

Nėra reikalo piršti Kvebeko sistemą, nė kiek netaisytą. Pasisavinus bendrąjį lygybės ir demokratybės pradą, galima juk savaip pritaikyti jį Lietuvos sąlygoms. Labai mums tiktų, pavyzdžiui, kad ir šie sveiki pradai:

1. Valdžia neturi jai priklausančių mokyklų.

2. Ji neturi Švietimo ministerijos, o tik Švietimo departamentą.

3. Atskirai surinktas ar bendrame biudžete paskirtas sumas valdžia dalina proporcionaliai atskiroms pasaulėžvalgoms, komitetų ar tarybų atstovaujamoms.

4. Kiekviena pasaulėžiūra, pasiekusi 10 000 narių, turi teisę sudaryti savo atskirą komitetą ir gauti atitinkamą pinigų sumą savo mokykloms išlaikyti. Kas 10 surašinėjant gyventojus, kartu atsiklausiama, kurios pasaulėžiūros mokykloms jie norėtų skirti savo mokesčio dalį.

5. Švietimo departamentas prižiūri tik bendrąją programą bei jos vykdymą ir išdalina komitetams iš piliečių surinktus mokesčius. Bet jis neskiria nei tvirtina jau paskirtų mokytojų.

Kiek yra ryškiau pasireiškusių pasaulėžiūrų, tiek reikėtų ir neprikausomų komitetų jų mokykloms tvarkyti. Šiuo metu Lietuvoj tektų pripažinti mokyklas bent šioms pasaulėžiūroms: 1) katalikų, 2) laisvamanių, 3) žydų, 4) protestantų ir 5) sentikių – stačiatikių arba Rytų krikščionių, specifikuojant jas dar pagal tautybes.

Žinoma, galimas dalykas, kad atsirastų ir daugiau pasaulėžiūrų, norinčių turėti savistovias mokyklas, ir joms nereikėtų trukdyti atsistoti lygiomis šalia jau esamų grupių. Juk laisvė yra puikiausia patriotizmo mokytoja. Tad šitos sveikai suprastos laisvės turėtume nesigailėti nei vienai piliečių grupei, mažai ar didelei. Jei būtų nors ir keliolika savistovių komitetų, tai vis tiek kultūrinės autonomijos klausimas galima taip sutvarkyti, kad tai nekenktų nei vienai piliečių grupei laisvai ir galingai vystyti savąją kultūrą.

III

Naivu būtų manyti, kad visoms grupėms pritaikyta plati kultūrinė autonomija prašalintų visus ginčus ir nesantaiką. Juk ne dėl vienų kultūrinių reikalų ir dabar vedamos aitrios kovos Respublikos viduje. Be to, ši mūsų gentkartė, išaugusi Rytų chaoso atmosferoj, yra ir pasiliks labai nervinga ir palinkusi į visokias rietenas bei suirutes.

Vėlgi divorsų momentai visuomet esti peštynių ir nesutikimų persunkti. Ilgai išgyvenusi katalikybės pasparnėje laisvamanybė vos dabar pradeda stotis ant savo kojų. Su vos atskilusiais laisvamaniais katalikams sunkiau sugyventi, nes jauna tikyba ar pasaulėžiūra yra

fanatiškesnė už senąsias. Iš Amerikos patirta, kad katalikams daug lengviau susitarti su sentikiais, nekrikštytais laisvamaniais, negu su naujai „atsivertusiais", kurie nuolat jaučiasi misionieriais esantys. Panašių pavyzdžių turime juk čia pat pas mūsų kaimynus Vokietijoj ir Latvijoj. Latvijoj katalikų tik 1/4, tačiau jų bažnyčios teisinė padėtis yra žymiai geresnė nei Lietuvoj. Mat Latviją valdąs laisvamanių tipas nieko bendra neturėjęs su Katalikų Bažnyčia ir prieš ją specialiai nenusistatęs, neranda sau jokio smagumo ar išrokavimo slėgti kitaip tikintį savo kaimyną, su kuriuo neturėjo progos aštriau susipykti. Katalikybės ir laisvamanybės santykiai Lietuvoje galės sušvelnėti tik tuomet, kai dabartiniai mūsų laisvamaniai bus pakeisti nekrikštų ir nieko bendra su Bažnyčia neturinčių naujo tipo laisvamanių. Šitie nebus taip fanatiški katalikybės atžvilgiu ir nebesijaus misionieriais. Kad greičiau susilaukus šitokio džentelmeniško laisvamanių tipo, reikėtų mūsų Respublikoj įgyvendinti plačios kultūrinės autonomijos principus, be kurių negalimas pasaulėžiūrų divorsas. Kultūrinė autonomija, pastatyta ant griežto teisėtumo ir teisingumo pagrindų, duotų tikros galimybės katalikams užlopyti vietomis prakiurusius savo rūmus, o laisvamaniams kartu su visais tikybiniais indiferentais užtikrintų geras darbo sąlygas, kurios padarytų juos savininkais atskiro kultūros ūkio ir išvestų juos iš svetimos kampininkystės. Visi, lygiai valstybės remiami, bet atskirai dirbdami, mažintume, džiovintume nesantaikos šaltinius ir *ilgesnėmis pastangomis* sukurtume lietuviško džentelmeno tipą, kurs savo geromis savybėmis gal nenusileistų ir anglosaksui.

Lietuvių katalikų santykiai su protestantais ir Rytų krikščionimis ir dabar gali patenkinti vidutinius reikalavimus. Tačiau galima būtų pageidauti dar nuoširdesnių ir santykių. Prie katalikų vyriausybės įkurtas evangelikų Teologijos fakultetas irgi yra ženklas gero katalikų ir protestantų sugyvenimo Lietuvoj. Jei šiandien dar pasitaiko kurių nešvelnumų tarp katalikų ir kitų krikščionių grupių, tai jie vyksta beveik išimtinai tik toje liaudies daly, kuri dar nespėjo atsikratyti visų prietarų. Krikščionių inteligentų santykiai pas mus visais atžvilgiais džentelmeniški, ir belieka tik toliau ta pačia sveika kryptimi nuosekliai eiti.

Šio raštelio autorius visuomet buvo ir tebėra įsitikinęs, kad nėra jokio reikalo katalikams erzintis su žydais vien dėl to, kad jie yra ir nori pasilikti žydai. Tačiau mūsų santykiuose su žydais yra labai ypa-

tingų veiksnių, kurie dar ilgai kliudys visiškai geram sugyvenimui. Beveik visi Lietuvos žydai gyvena miestuose ir laiko savo rankose krašto prekybos monopolį. Visuose kraštuose miestai vaidina patį svarbiausią vaidmenį kultūros ir politikos gyvenime. Jokia save gerbianti ir normalių ambicijų tauta negali atsisakyti nuo įsigalėjimo miestuose, tuose kultūrinio gyvenimo židiniuose. Nors nelabai sąmoningai, bet visgi ir lietuvių tauta jaučia reikalo įsigyventi ir įsistiprinti savo tėvynės miestuose. Ūkininko amatu mieste juk negyvensi. Miestelėno paprastas verslas – tai prekyba ir pramonė. Tad lietuvis ir bando spraustis prekybon ir pramonėn, kur tik kokia spraga pasitaiko. Į šitą reiškinį žydai labai solidariai reaguoja. Žydų didelis solidarumas gali kartais paskatinti ir lietuvių šiokį tokį solidarumą, nors lietuvių flegma bei menkas savo reikalų išmanymas ir labai trukdo mūsų solidariam darbui. Mat pas mus dar nesubrendo tikslaus ir kovojančio tautinio organizmo centrinės smegenys.

Be skirtingų kultūrinių ir ekonominių interesų, lietuvius ir žydus labai dar skiria antropologinis veiksnys. Tik daug keliavę ir plačiai apsiskaitę žmonės moka išmintingai ir tolerantiškai įvertinti griežtai skirtingus, į save nepanašius antropologinius tipus. Vietoje nusisėdėjęs vidutinis lietuvis pilietis kažkaip keistai tebežiūri į žydą, taip puikiai išlaikiusį kai kurias priešakinės Azijos gyventojų būdo savybes, neskaitant net 600 metų gyvenimo nordiškai alpinistinėje Lietuvoj.

Amžių eigoj žydų tauta iškentėjo daugybę sunkių persekiojimų, tai padarė ją liguistai jautrią, nervingą. Mažas spustelėjimas jai šiandien atrodo didžiausia skriauda. Būdami labai karšto ir nervingo temperamento, jie savo skriaudas garsina didžiu ir įkyriu riksmu. Visa tai nesuderinama su lygiu ir flegmatišku lietuvio pasyvumu, gestikuliuoti nemokančiu. O tai irgi kliudo savitarpiniam pasitikėjimui. Pasitaiko naivių neišmanėlių, kurie tikisi žydus sulietuvinti užtepliodami jų iškabas.

Nežiūrint jaučiamų sunkumų, mūsų santykiai su Lietuvos žydais galėtų būti geresni nei dabar, tik mes turėtume į miestus veržtis per prekybos ir amatų mokyklas, o ne žydų iškabas tepliodami ar jų kultūrinę autonomiją siaurindami. Žydams gi būt pravartu suprasti lietuvių teises į Lietuvą, panašiai kaip žydai supranta savo teises į Palestiną. Jų pas mus truputį mažiau kaip arabų ir kiekybiniu, ir net istoriniu atžvilgiu. O arabų teisės Palestinoje juk ne didesnės negu žydų Lietuvoj.

Nepastovi, netvirta kultūrinė autonomija, jei ji esti taikoma vien tik tautinėms mažumoms, nes tik jos vienos esti gyvai užinteresuotos ją saugoti. Visai kas kita, jei ši autonomija kartu taikoma ir visoms lietuvių grupėms, turinčioms skirtingų kultūrinių interesų. Tuomet visos Respublikos piliečiai tampa lygiai susirūpinę kultūrinės autonomijos ir griežto teisėtumo vykinimu ir gražesnio visų piliečių sutarimo reikalas atsiduria ant tikresnių vėžių. Bet dauguma, vis tiek kurių partijų ir kurios valstybės ji būtų, visuomet esti viliojama nuolatinės pergalės laurų ir tikisi policijos ar paprasto įstatymo keliu patikinti sau liūto dalį ir nenori už savę mažesniems užleisti proporcionalios dalies. Štai kodėl taip daug valstybių tik iš tūlos prievartos tapo demokratinėmis ir kodėl savu noru demokratybės aukšto laipsnio pasiekė tik Kvebekas, kai kurie Šveicarijos kantonai ir dar keli neskaitlingi kraštai. Tas pats egoizmas ir Lietuvoj gal dar ilgai trukdys laisvam kultūriniam apsisprendimui įsigyti pilnų teisių, nors tai ir labai tarnautų kultūrinei tautos didybei ugdyti. Ir ne vien tik egoizmas. Dvasinis sustingimas, nerangumas ir naujų idėjų bei originalumo baimė lygiai trukdo mums praverti naujo, teisingesnio ir gražesnio gyvenimo angą.

KULTŪRINĖS SANTAIKOS GALIMUMAI

Židinys, 1927, Nr. 7–12, p. 581–585

I. Tautos vienybės reikalas. – II. Tiksli ir radikali priemonė tautos konsolidacijai. – III. Kultūrininkų vaidmuo

I

Praktiškieji idealistai užsispyrę ieško kelių gražesnei Lietuvos ateičiai ir kultūrinei didybei užtikrinti. Nė valandėlei nepamiršta jie ir pavergtųjų sričių vadavimo.

Tuo tarpu pati savaime Lietuvos ateitis negali būti užtikrinta, nes neplaningai kovodami galime būt nugalėti skaitlingų priešų. Reikia neužmiršti, kad esame apsigyvenę pavojingiausiam Europos kampely, dėl kurio varžosi trys didelės tautos. Ištisus amžius vokiečiai stengiasi atstumti mus nuo jūros. O lenkai ir rusai nori pasiekti Baltijos

jūrą, žengdami per mūsų galvas. Ir suprantama, kodėl taip yra, nes, anot garsaus vokiečių geografo Fr. Ratzelio, vienas kilometras pajūrio nuo Palangos iki Karaliaučiaus yra vertesnis už šimtą kilometrų krašto gilumoj.

Prieiname prie jūros toje vietoje, kurios vertė pati didžiausia; tai yra – jūra kuo giliausiai įsikišusi į plačiųjų kontinentų masę. Turėdami tokį didelį turtą, gimdome pavydą savo kaimynams, ir kad galėtume šį turtą išsergėti, reikia būti kultūringiems ir galingiems. Nė viena Baltijos tauta neturi tiek galingų priešų, kiek kad turime mes. Ir turime juos ne dėl to, kad būtume labai įkyrūs kaimynai, bet dėl to, kad per Lietuvą eina kelias Liepojon, Klaipėdon ir Karaliaučiun. Jei slavai nori pastoviai įsistiprinti tuose uostuose, tai jie stengsis galutinai sutriuškinti lietuvių tautą. Prieš jų bangas galėtume atsispirti tiktai gyvendami didelėj tarpusavio vienybėj, aukštai keldami savo kultūrą ir ugdydami socialinį bet luominį tautos atsparumą.

Kitoms tautoms vienybė gali būti tik priedas prie galybę ugdančių sąlygų, o Lietuvai yra pati pirmoji ir būtiniausioji sąlyga išlikti gyvai ir nenutrintai nuo Europos žemėlapio. Todėl vienybę, galybę ir atsparumą turime ugdyti daug tinkamesnėmis ir radikalesnėmis priemonėmis, negu kitos tautos tai daro.

II

Lietuvių tautos ideologinis skaldymas prasidėjo jau prieš keliasdešimt metų. Jį ypatingai palaikė Rusijos mokyklų nuotaika ir nihilistinė dvasia. Suskaldytos tautos atskiros grupės jau nuo kurio laiko kiekviena griežtai apsisprendė eiti savais ideologiniais keliais. Tad šiandien jau per vėlu sujungti tautą į vienalytį ideologinį organizmą. Lieka galvoti apie atskirų grupių padorų ir kultūringą sugyvenimą viena greta kitos. Šitam sugyvenimui normuoti turime ieškoti praktiškų pavyzdžių, kurių neduoda mūsų artimieji kaimynai. Tiksliausia ir radikaliausia priemonė tautos konsolidacijai ugdyti yra kultūrinė autonomija ir kultūrinis federalizmas. Tas kelias yra jau išbandytas keliose praktiškose tautose. Viena ar kita forma mes jį randam vykinamą Kanados provincijoj Kvebeke, praktiškiausioj Europos šaly Olandijoj, iš dalies Anglijoj, Čekoslovakijoj ir kai kuriose Šveicarijos kantonuose. Yra ir daugiau šalių, kurios eina tos pačios tendencijos

kryptimi. Įstatymų projektų ir pavyzdžių yra daug. Ir galima Lietuvai pasirinkti vieną ar kelių jų kombinaciją, labiausiai pritinkančią krašto gyvenimui.

Pastaruoju laiku turime kelių tautinių grupių mokyklas. Tautinės grupės ir dabar beveik visos bent iš dalies patenkintos savo kultūrine padėtimi ir mokyklomis. Daugiausia kyla ginčų tarp dviejų didelių lietuviškų srovių – katalikų ir laisvamanių, nes tarp jų nėra jokių kultūrinių interesų ribų. Dabartinė mokyklų organizacijos sistema visas lietuvių skirtingas grupes suvaro į vieną maišą ir ne tik duoda galimumų, bet ir verčia jas peštis ir kovoti.

Jeigu būtų išvesta tarp jų kokia nors aiškesnė riba, kaip tai yra padaryta Kvebeke ir Olandijoj, – tai pasaulėžvalgų kova įeitų į padorumo ir kultūringumo vėžes ir neužkrėstų fanatizmu visos socialinės ir ekonominės gyvenimo srities.

Dėl to paties mokyklų ir kultūros klausimo Olandijoj per 34 metus virė aitri pasaulėžvalgų kova, kol galop 1920 metais buvo gyveniman pašauktas vadinamasis „nuraminimo įstatymas" („La loi de pacification"), priimtas 75 balsais prieš 4. Katalikų kultūrininkams rodosi, kad ir Lietuvoje tautos konsolidacijos klausimą reikėtų spręsti, ieškant galimumų sušvelninti pasaulėžvalgų kovą, kuri skaldo lietuvius į du kovojančius lagerius.

Kai po Didžiojo karo Jungtinėse Valstybėse atgimė garsi fanatikų organizacija „Ku-Klux-Klan" ir pradėjo fanatizuoti visuomenę prieš katalikus, žydus, negrus ir ateivius, tai katalikai, protestantai bei masonai irgi pradėjo organizuotis kovai prieš „Klano" fanatizmą. Naujorko valstijoj, Albany, buvo susiorganizavusi „200 draugija", į kurią įėjo 100 pasižymėjusių katalikų darbuotojų ir 100 tokių pat darbuotojų iš protestantų ir masonų pusės. Ši organizacija rinkdavosi į bendrus posėdžius ir svarstydavo, kaip ugdyti tautoje toleranciją, kultūrinę santaiką ir malšinti fanatikų išsišokimus. Dabar jau dažnai pasitaiko, kad kovojantieji katalikai į savo susirinkimus pasikviečia protestantus, žydus ir masonus, o pastarieji kviečia katalikų darbuotojus dalyvauti jų iškilmėse (pvz., iš Kolumbo riterių organizacijos). Šiandien net pasitaiko, kad koks nors žymus katalikų kunigas esti kviečiamas sakyti pamokslą protestantų bažnyčioj ar žydų sinagogoj.

Panašių, tik labai sporadiškų atsitiktinių reiškinių retkarčiais esti ir pas mus. Štai neseniai viename susirinkime po viena deklaracija

pasirašė keli senieji Lietuvos veikėjai, tarp kurių figūruoja laisvamanijos karščiausias platintojas dr. Jonas Šliūpas ir toks pat karštas katalikas prel. A. Dambrauskas-Jakštas.

Manau, kad visi jaunesnieji Lietuvos darbuotojai ir politikai turėtų panašiai pasielgti ir rasti bendrą pagrindą piliečių laisvei apginti, tautos galybei ir kultūrai ugdyti. Bet kad šitas susitarimas nebūtų tik laikinas ir atsitiktinis, reikia pašalinti nesantaikos sėklą, kuri ardo vienybę tarp didžiųjų politinių ir ideologinių grupių. Turėtume suorganizuoti žmonių būrelį, kurio vyriausias gyvenimo rūpestis būtų kova teisėtumo ir demokratijos ribose prieš fanatizmą ir už visų politinių ir kultūrinių grupių santaiką.

Šią konsolidaciją turėtų pradėti tos grupės, kurios seniau labiausiai nesutardavo: moderatiški kairieji (valstiečiai liaudininkai) ir katalikų centras (krikščionys demokratai ir ūkininkų sąjunga). Kai šitos grupės išdirbs tikslius vienybės pagrindus, tai bus jau suvienyta kultūrinėn santaikon virš dviejų trečdalių visos tautos. Susidarys tokia moralinė pajėga, kuri patrauks prie savęs ir dešiniuosius, ir kairiuosius. Jeigu mažosios grupės iš dešinės ir iš kairės ir nenorėtų tautos konsolidavimui patarnauti, tai jo trukdyti beveik ir neįstengtų.

Konsolidacijos darbas ir planų paruošimas yra ilgas ir sunkus, todėl reikia jį pradėti *jau dabar*, nelaukiant progų tam vykinti per valdžios aparatą. Laukimas būtų labai neišmintingas, nes nenumatyti įvykiai gali užklupti nepasiruošusius: be projektų ir planų.

III

Reikia numatyti, kad pradedamas tautos konsolidacijos darbas daugeliui nepatiks ir dėl įvairių priežasčių. Nepatiks jis politiniams spekuliantams, kurie partijų rietenose, it drumstame vandenyje, yra pratę žuvis gaudyti. Nepatiks įvairių tipų fanatikams, nes jie nekenčia jokios santaikos ir nėra linkę niekam nieko dovanoti. Kultūrinė autonomija daugeliui konservatorių bus nepriimtina jau vien dėl to, kad ji dar tėra Lietuvoje naujas dalykas, Rusijos organizme neišbandytas ir daugeliui Lietuvos atsilikėlių visiškai nežinomas.

Kultūrinės autonomijos ydų atsilikėliai ieškos savo nežinojime ir ignoracijoj. Tai, ko jie nežino ir nematė, jiems atrodys, kad visai pasauly neegzistuoja. Iš šios kertės ir kils daug priekaištų projektui pa-

saulėžvalgoms sutaikinti. Katalikų kultūrininkų vaidmuo ir darbas turės ir toliau eiti praktiškojo idealizmo keliais. Pavyzdžius turės jie imti iš kultūringų ir praktiškų tautų, kurios nevengia naujoviškumų visose politikos srityse. Politikon mūsų kultūrininkai tesikiša tik tiek, kiek jie gali patarnauti būtiniems tautos reikalams.

Dabar, rodos, atėjo tinkamas momentas tolerancijos darbą varyti platesne ir gilesne vaga. Tai verčia kultūrininkus padidinti savo veiklumą ir iniciatyvą. Nedarydami ir nematydami iš politikos sau jokio pelno, kultūrininkai gali bešališkai ir savistoviai pasidarbuoti tautos konsolidavimui. Daug įdėjus pastangų ir ilgiau abiem pusėm (katalikams ir laisvamaniams) padirbėjus, tikiuos, atsirastų pakankamai būdų ir priemonių buvusiai nesantaikai pašalinti.

Kultūrininkai numato keletą projektų, kurie galėtų patarnauti kultūrinės autonomijos pavyzdžiais. Įvairioms grupėms pasitarimo neužbaigus ir visos medžiagos neišsėmus, dar būtų per anksti viešumon skelbti konkrečius sumanymus. Kaip jau yra nutarta katalikų centro ir valstiečių liaudininkų įgaliotinių pasitarime, turės būti suorganizuota mišri arbitražo komisija, kuri rūpinsis ne tik kultūrinės autonomijos galutinį projektą paruošti, bet kartu stengsis įkvėpti taikingumo ūpą abiejose kovojančiose srovėse – jų spaudoj, jų organizacijose, konferencijose.

Katalikų centras ir vidutiniai kairieji politikos ir ekonomikos klausimuose maža kuo vieni nuo kitų tesiskiria. Didieji jų priešingumai teliečia ideologinę sritį. Kai kultūros ir ideologijos klausimai bus bendru susitarimu ilgiems laikams išspręsti, tai jie daugiau nebekliudys šiom dviem stipriom grupėm išvien eiti ir ekonomikoj. Senuosius kartumus primiršus ir savitarpio kovų žaizdas užgydžius, galėtume susilaukti Lietuvai šviesesnių valandų. Savitarpė netolerancija galėtų pasiekti to priprasto Vakaruose laipsnio, kad katalikiškų organizacijų konferencijas sveikintų laisvamaniškos ir atbulai, laisvamanių organizacijų konferencijas sveikintų katalikiškos. Į vienos pasaulėžiūros organizacijos balius ar pasižmonėjimo susirinkimus būtų kviečiami ir priešingos ideologijos atstovai. Gal ateitų laikas, kad lietuvis prieš lietuvį visiškai atsisakytų kovoti ir visą savo narsumą ir energiją nukreiptų tik prieš Lietuvos priešus.

Šitokios, beveik tobulos vienybės yra pasiekę Kvebeko prancūzai, kur kultūrinis piliečių apsisprendimas jau buvo pritaikintas prieš ke-

liasdešimt metų. Moraliniu atžvilgiu ši šalis laikoma ramiausiu ir laimingiausiu pasaulio kampeliu, kur net rašytojai romanistai ieško sau įkvėpimo (pvz., Louis Hémon, *Maria Chapdelaine* autorius).

Trumpame straipsnyje neturiu galimumo suvartoti visų argumentų ir žinių, keliolikos valstybių surinktų ir kalbančių už kultūrinę autonomiją kaip pagrindą tautos konsolidacijai. Šiam reikalui yra svarbiausias tas faktas, kad katalikų kultūrinės organizacijos su kultūrinės autonomijos principais jau sutiko ir įsitikino, kad tai yra vienintelis kelias įsisenėjusiam „Kulturkampfui" baigti. Į šiuos principus pradeda gilintis ir mūsų kaimynai iš kairės, kurie atstovauja nuo katalikybės nutolusiai visuomenės daliai.

Kai žymi dalis visų srovių inteligentijos bus jau įsitikinusi, tuomet vietoj „policeištato" Lietuvoj kursis šviesus ir imponuojantis „kultūrštatas". O tai padidintų Lietuvos galybę ir įtaką užsieniuose daugiau negu šimto tūkstančių armija ar dar skaitlingesnė policija.

Jei per devynerius metus vieni kitiems į ratus kaišiodami baslius ir kuolus, padarėme kultūros srity visgi žymią pažangą, tai vieni kitiems netrukdydami šitą darbą galėtume daug sparčiau pastūmėti. Greit įvestume visuotinį žmonių švietimą, pristeigtume amatų mokyklų, sukeltume nesulaikomą pasiryžimą kultūrintis ir šviestis; žodžiu, iš mažos tautos padarytume galingą ir visų gerbtiną valstybę.

IŠ PRAĖJUSIO DEŠIMTMEČIO Į ATEINANTĮ

Židinys, 1928, Nr. 1–6, p. 342–358

Pratartis. – I. Iniciatyvos ugdymas ir jos realizavimas kultūrinėje autonomijoje. – II. Toli siekiančių sumanymų vykdymas. – III. Protinis ir techninis apsiginklavimas. – IV. Dailioji kūryba. – V. Sveikatingumas ir kova prieš vaikų mirtingumą. – VI. Visuomeninė dora ir džentelmeniškumas. – VII. Visuomeniškas minių auklėjimas ir įtaka pasauliui. – VIII. Tautinės savo vertės pajautimas. – Užbaiga

Pratartis

Kaip Phoenixas iš pelenų prisikėlė Nepriklausoma Lietuva ir per dešimtį metų stebino Europą savo gyvastingumu, gajumu. Iš visų Bal-

tijos tautų ji mažiausia buvo pasiruošusi nepriklausomam gyvenimui, nes labiausiai buvo svetimos priespaudos prikankinta ir mažiausiai turėjo šviesių galvų. Bet galingas buvo mumyse didžiosios senovės prisiminimas ir dar galingesnis laisvės troškimas. Dviejų didžiųjų kaimynų nusilpnėjimas davė galimybių mūsų laisvės troškulį pagirdyti, įkūnyti Lietuvos žodį.

Kadangi menkai buvom pasiruošę nepriklausomai gyventi kultūringos Europos šeimoje, tai pirmasai Nepriklausomybės dešimtmetis nepasižymėjo dideliu darbų planingumu ir tikslingumu, o mūsų politinis gyvenimas nespėjo įgyti pastovių formų ir nesulaužomų tradicijų. Mūsų valstybei dar nepavyko įeiti į normalaus politinio gyvenimo vėžes, ir šiuo žvilgsniu mes dar negalime prilygti mūsų šiaurės kaimynams latviams ir estams. Ir kultūrinio darbo absoliutinė kokybė mums dar nedavė tiek gerų vaisių, kiek kitoms atgimusioms nepriklausomoms tautoms. Tačiau reliatyviais rezultatais mes gal gerokai pralenkiame net pačias pažangiausias Europos tautas: juk tik prisiminkime, kas mes buvome 1918 m. ir kas mes dabar esame. Keleriopai padidėjo mokyklų ir mokinių skaičius, pridygo daug naujų laikraščių ir žurnalų, žemės ūkis pralenkė prieškarinės produkcijos normas 10 ar 15%, paūgėjo miestai ir miesteliai, atsirado juose cementiniai šaligatviai, parlamentarizmas pakėlė piliečių politinę sąmonę, mūsų kaimietis dabar geriau valgo ir gražiau rėdosi negu prieš Didįjį karą.

Bendrai kalbant apie pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio kūrybą ir gamybą, reikia konstatuoti faktą, kad lietuviai parodė normalių gabumų ir sugebėjimų ir gauti jų darbų rezultatai neleidžia būti pesimistu. Normalioje padėty būdami galėtume savo atliktu darbu net pasigėrėti. Tačiau Lietuvos padėtis nėra normali, nes mes gyvename ypač pavojingame Europos kampely. Nėra Europoje antros tautos, kuri būtų taip išstatyta ištautėjimo ir svetimos kultūros užgožėjimo pavojams, kaip Lietuva, gulinti svarbiųjų Europos arterijų kryžkely. Dėl jokio uosto tiek nesivaržoma, kiek dėl Klaipėdos. Nei vienai tautai tiek nepavydima jokios sostinės, kiek Lietuvai Vilniaus. Nei viena tauta nėra tokioj disproporcijoj su savo priešais ar konkurentais, kaip yra Lietuva–trijų didelių

tautų apsupta. Nei viena Europos tauta neturi taip nutautintų miestų, kaip mūsų šalis. Lietuvių tauta yra vienintelė Europos tauta, kuri turi tik vieną procentą pirklyba besiverčiančių žmonių. Šveicariją ir Afganistaną charakterizuojame aukštais kalnais, Italiją – meno kūriniais, Suomiją – ežerais, o Lietuvą reiktų pavadinti kraštu, kuriame labai pavojinga gyventi mažai tautai. Dvi slaviškos tautos veržiasi prie Baltijos tiesiog per mūsų galvas, o gausūs ir galingi germanai per amžius stengėsi ir stengsis išsilaikyti Baltijos pietrytinėje pakrantėje, kad tuo būdu dusintų Rytų tautas. Vargiai kas taip tiksliai ir prasmingai išsireiškia apie Lietuvos pajūrį, kaip garsus vokiečių geografas Fr. Ratzelis, sakydamas: „Deutschlands nordöstilchste Küstenstrecke von Brüster Ort bis Nimmersatt* ist nur 165 km lang; aber ihr Wert wird besonders dürch die memelmündung so erhöht, dass der zehnfache Raum im Binnenland ihm nicht gleichkommt" („Vokietijos šiaurės rytų pajūris nuo Brüster Ort iki Besočių (Nimmersatt) tėra tik 165 km, bet jo vertė dėl Nemuno žiočių tiek yra pakilusi, kad dešimt kartų didesnis plotas sausžemio gilumoje jam neprilygsta"; *Politische Geograpie***, 1923, 455 p.).

Gyvendami nenormaliai pavojingoje vietoje, mes jokiu būdu neturime moralinės teisės pasitenkinti tik normaliais darbais ir žygiais, tik normalia pažanga. Mūsų geografinė padėtis reikalauja, kad viršytume paprastą pažangos normą, kurios užtenka bet kuriai kitai tautai. Todėl pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio pažanga negali mūs patenkinti, nes matome joje daug spragų, netikslingumo, netobulumo ir chaoso. Šiame savo rašiny paliesiu tik keletą gyvenimo ir darbo sričių, kuriose labiausia stigo apgalvoto, apskaičiuoto planingumo. Į savo rašinį nežiūriu kaip į kokią sistemingą studiją. Tai tik atskirų minčių žiupsnelis apie tas (ne visas) spragas, kurias tenka pastebėti bežiūrint į pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį ir kurias turėtume užlopyti ateinančiame dešimtmety.

Pavojingoje vietoje gyvenant ir nepasižymint tautos gausumu bei žemių didumu, būtų labai neatsargu manyti, kad amžinai išlaikysime savo nepriklausomybę. Galbūt mūsų nepriklausomybė yra tik me-

* Nemirseta – miestelis už 5 km nuo Palangos.
** Politinė geografija (*vok.*).

teoras istorijos šimtmečiuose. Gal kokios nepramatytos Europos audros vėl kada nušluos mūsų nepriklausomą politinę instituciją. Bet ir didžiose nelaimėse, ir katastrofose turėsime daugiau galimumų išgelbėti tautą negu valstybę. Išgelbėta tauta visuomet bus rimta ir pasiryžusi kandidatė į nepriklausomas valstybes. Todėl labai svarbu nepriklausomybės momentus tikslingai ir planingai sunaudoti tautai stiprinti, jos atsparumui ugdyti. Fizinė mūsų jėga visuomet pasiliks gal labai apribota; tad ji negalės būti mūsų tautinės gyvybės laidas. Todėl visi privalom savo mintis kreipti daugiausia į moralinę, intelektualinę, estetinę ir ekonominę sritį. Nemažindami armijos ir policijos vertės, visgi daugiau galim pasitikėti visos tautos kultūriniais laimėjimais ir laisvomis kultūrinėmis galimybėmis.

I. Iniciatyvos ugdymas ir jos realizavimas kultūrinėje autonomijoje

Žemė pažadėta aukštos iniciatyvos tautoms. Didelė iniciatyva randama tik aktyvios civilizacijos zonose, visų pirma salose ir pajūriuose, nes, anot garsaus prancūzų geografo Camille Vallaux: „La mer est éducatrice d'effort" („Jūra – tai pastangų ugdytoja"). Jokia tauta, išskyrus norvegus, nėra taip glaudžiai susieta su jūra ir okeanu, kaip anglosaksai. Jų civilizacija veikliausia ir iniciatyva didžiausia. Tad visuose pasaulio užkampiuose išbarstyti gausūs anglosaksai neturi nei vieno nors mažo etnografinio sklypelio, kur būtų svetimų valdomas. Snūduriuojančioje Azijoj veikliausia civilizacija išsivystė irgi salose: Japonijoj ir Javoje. Kontinentinėje Europoje aukščiausia civilizacija ir didžiausia iniciatyva pastebima tose vietose, kur žmonės labiau naudojasi jūra ir naviguojamomis upėmis: tai kraštai arti Vokiečių jūros, Graikijoje, iš dalies Italija ir Baltijos tautos.

Antron vieton aktyvumo atžvilgiu statomi buvusieji miškų ir stepių kraštai, dabar jau virtę pramonės ir ūkio zonomis. Kur rasta anglių ir metalų, ten kūrėsi stambioji pramonė, kur jų nerasta – ten miškai ir stepės virto javų laukais ir ganyklomis. Tas pats C. Vallaux sako, kad „la forét, comme lamer, est éducatrice d'énergie" („Miškas, kaip ir jūra, yra energijos lavintojas"; J. Brunhes et C. Vallaux, *La géographie de l'histoire*, 1921, 171 p.). Jei tik klimatas nelepinantis, tai žmogus, nugalėdamas ir naudodamas mišką, išvysto didelę energiją ir iniciatyvą. Tokios yra, pvz., Švedija, Suomija ir bendrai Vakarų Europos šiaurinė dalis.

Lietuva guli prie Baltijos jūrų, turi vieną naviguojamą upę, senovėje jos žemė buvo apklota ištisu milžinišku mišku, o klimatinės energijos šaly yra apie 90%. Šitokioje geografinių apystovų kombinacijoj turėjo, rodos, išsivystyti labai energinga ir iniciatyvos kupina rasė, niekam nesiduodanti pavergti. Žiloje senovėje lietuviai, rodos, ir buvo energingesni negu šiais laikais. Suomijos mokslininkas Sirelius, pavyzdžiui, tvirtina, kad anais senais laikais suomių tautos pramokusios iš lietuvių ir latvių tobulesnės statybos, kai kurių javų kultivavimo ir jūrininkystės. (Laivas suomiškai vadinasi *laiva*, taigi lietuviškos kilmės žodis.) Jeigu tarp senovės lietuvių buvo palyginamai neblogų žemdirbių ir net jūrininkų, tai ypač tarp šių pastarųjų turėjo būti daug iniciatyvos ir energijos žmonių. Bet kaipgi atsitiko, kad energinga tauta neteko savo energijos ir iniciatyvos?

Kiekvienoje tautoje ne visi žmonės yra energingi ir iniciatyvos pilni, o tiktai kai kuri jų dalis. Didžiųjų Vakarų Europos tautų užatakuoti, lietuviai savo genijų pasuko į Rytus; puikūs lietuvių generolai ir gabūs administratoriai ir valdovai tapo išbarstyti neapmatomose slavų jūrose net iki Dono žiočių ir ten ištirpo nepalikdami didesnių ženklų. Daug jų žuvo nelygioje kovoje su germanais. Nublokšta nuo jūros, lietuvių tauta nebeturėjo tokių gerų galimybių ugdyti iniciatyvos elementą. O anais senais laikais, rodos, lietuvių vadai dažnai ir nežinodavo jūros tikrosios vertės ir reikšmės, tad nepakankamai ją ir brangino. Netekusi pajūrio, nuleidusi energingąjį savo kraują, galop susipančiojus kontinentų neveiklių tautų (lenkų ir rusų) įtakon, paskiau ir vergijon, mūsų tauta gerokai ir susmuko, pasidarė pasyvi, pasidavė fatalizmui. Jos atsparumas tapo pasyvus ir konservatyvus.

Dabartinės mūsų kartos pareiga yra lietuvių fatalizmą pakeisti iniciatyva, o pasyvumą – energija ir veiklumu. Juo didesnį veiklumą išvystysime, juo lengviau bus mums atsispirti šiame pavojingame Europos kampely, kur mūsų rasė ir kalba pradėjo tirpti XIII šimtmety ir iki šiol dar tebetirpsta. Jei 137 įvairių pasaulio tautų geografai* anglosaksų iniciatyvos pajėgą įvertina 100%, o vokiečių – 80%, tai lietuviams netektų daugiau kaip 30%. M a ž a i tautai su tokia iniciatyva gyvybė neužtikrinta, ypač jei jos geografinė padėtis nėra nei kiek izo-

* Tai visų jų vidutinė nuomonė, sudaryta pagal E. Huntingtono anketą (*Civilization and Climate*, by E. Huntington, New Haven, 1924, p. 252, skyrius „The Distribution of Civilization"). *(Aut. past.)*

liuota. Todėl iniciatyvos ir energijos ugdymas lietuvių tautai yra gyvybės problema, reikalaujanti išsprendimo.

Galingą iniciatyvą ugdyti gali tiktai laisvosios iniciatyvos, o ne valstybinės biurokratijos priemonės su savo įkyria, viską naikinančia policijos bei žandarmerijos priežiūra. Didžią iniciatyvą sukuria laisva mokykla, laisva spauda, laisva visuomenė ir laisva draugija. Keliose eilutėse nėra galima panagrinėti visų tų priemonių, kurios galėtų didinti lietuvių tautos iniciatyvą. Čia teks sustoti kiek prie vienos svarbiausios priemonės: k u l t ū r i n ė s a u t o n o m i j o s.

Plačiau suprasta, ji apima visą kultūrinį krašto gyvenimą: mokslą, švietimą, religiją, o iš dalies net spaudą ir dalį organizacijos. Svarbiausias jos uždavinys būtų sukūrimas laisvosios mokyklos, kuri auklėtų savarankišką ir laisvą pilietį, ugdytų jo iniciatyvą ir atsparumą kovoje dėl būvio. Kultūrinė autonomija yra geriausia priemonė išlaisvinti mokyklą nuo politinės įtakos, prievartos bei partinio ir valstybinio biurokratizmo su jo netikslingumu.

Kultūrinė autonomija būtų ne tik laisvės ir iniciatyvos ugdytoja, bet, kas dar svarbiau, ji būtų visų respublikos piliečių taikintoja, tolerancijos nešėja, vienybės vykdytoja. Susidarytų greičiausia kokios penkios bendruomenės, pasaulėžiūromis pagrįstos: katalikų, sentikių – pravoslavų, protestantų, izraelitų ir laisvamanių. Užuot viena kitą išnaudojus ar skriaudus, tos bendruomenės ramiai ir gražiai bendradarbiautų kultūrinio federalizmo pagrindais. Kai mokykla taptų išlaisvinta nuo politikos ir slegiančio biurokratizmo ir pavesta tiesioginėn rinktinių kultūrininkų žinion, visa jos padėtis remtųsi platesnių masių iniciatyva ir taptų tos iniciatyvos šaltiniu, iš kurio visa respublika semtųsi naujų gyvybės ir energijos syvų. Tiesa, pasyvioji visuomenės dalis norėtų nusikratyti laisvosios iniciatyvos ir pavesti ją valstybei. Tai būna dažnai dėl to, kad kultūrinės autonomijos net patys pagrindai daugeliui dar visiškai nežinomi. Tik izraelitams ir katalikams ji kiek labiau pažįstama. Katalikų Veikimo Centras ir visos didesnės katalikų organizacijos jau yra aiškiai nusistačiusios už kultūrinę autonomiją. Likusią piliečių dalį galima būtų įtikinti tik padarius kelerių metų bandymą kurioje nors apskrityje. Juk neperkelsi daugybės piliečių į Kanadą, Olandiją ar Angliją, kad jie ten prisižiūrėtų į laisvą mokyklą, laisvas institucijas ir įsitikintų jų tinkamu gerumu.

Prancūzai sako: „Gouverner c'est prévoir" („Valdyti – tai numatyti, pramatyti"). Labai negudri yra ta valdžia, kuri valstybės biudžetą sudaro vadovaudamasi vien tik tų metų reikalais, neįžvelgdama tolimesnėn ateitin. Pramatymas tai savo rūšies atsargumas. Pramatymu mažiausia pasižymi laukinės ar puslaukinės tautos, ypač Amerikos indėnai. Bet ir tarp civilizuotų tautų yra netoli pramatančių; ir mes prie tokių priklausom. O nepramatančios tautos, susidūrę su pramatančiomis, labai greit tirpsta, nyksta. Barbariškos tautos pramatymu jau laikys, jei ūkininkas palieka žiemai aruodą grūdų maistui ir sėklai ir nepapjauna be reikalo ariamųjų jaučių. Civilizuotų tautų pramatymu vadinsime, jei pianistas apdraudžia savo pirštus ar paprastas pilietis apsidraudžia ligos ar mirties atveju.

Aukštos civilizacijos tautose yra ir daug sudėtingesnių pramatymo pavyzdžių, kuriuos čia vadinsime bendru vardu: toli siekiančių sumanymų ar projektų vykdymas. Šie sumanymai dažnai labai plačiai išsiplečia laiko ir erdvės atžvilgiu. Jie kartais esti perduodami iš kartos į kartą, tačiau nesti sustabdomi pusiaukely. Bendrą deficitą šitokiems dalykams nelengva surasti. Jei liestume politikos diplomatijos sritį, tai prie tokių toli siekiančių sumanymų tektų priskirti prancūzų pasisekusias pastangas atitraukti Italiją nuo Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos; šis labai planingas ir apskaičiuotas žygis truko kelias dešimtis metų ir buvo vadovaujamas specialiai tam reikalui paruoštų žmonių. Dar platesnę sritį apima Jungtinių Valstybių labai gudrūs paruošimai Centrinėje Amerikoje. Didžiausiu šios rūšies šedevru reikėtų laikyti Japonijos toli siekiančias reformas, pradėtas 1868 m. imperatoriaus Mutso Hito laikais. Britų Imperijos politikoje tokių sumanymų buvo ir yra labai daug: vienoje kartoje jie dažnai nebaigiami. Apskritai anglosaksai laikomi toliausia matančiais žmonėmis, kas labai prisideda prie jų viešpatavimo pasauly. Britų imperija ir Jungtinės Valstybės, kartu paimtos, sudaro nepaprastai didelę pajėgą, ypač turto, civilizacijos ir prestižo atžvilgiu. Tai jėga, kuri gali jau nieko nesibijoti, nebent pati savęs.

Toli siekiąs užsimojimas atneša vaisių paprastai tik tolimesnėje ateity. Todėl imtis jų išsigali tik gilios išminties ir labai plataus išsilavi-

nimo vadai. O tokių labai retai pasitaiko vidutinės kultūros tautose. Mūsų tautiečiai alkoholio geria ir „baliavoja" visiškai neproporcionaliai savo ubagiškai kišenei. Tai jau pakankamas ženklas, rodąs pramatymo stoką. Tikslingai apgalvotų, išplanuotų užsimojimų nėra dariusi dar nė viena Lietuvos valdžia. Į tolį siekiantį užsimojimą platesnio didrodžio labai panaši yra tik žemės reforma, Steigiamojo Seimo pravesta. Jos vaisiai bus gausiai skinami tik ateity, gal net netolimoje. Nežiūrint kai kurių netikslumų ir netobulumų, ji tikriausiai pakirto kojas lenkų įsistiprinimui Lietuvoje. Laikant galvoje visokias galimybes, ji turi begalinės reikšmės lietuvių tautos likimui.

O galima būtų ir labai reikėtų pradėti Lietuvoje vykdyti visą eilę toli siekiančių sumanymų. Prie jų pirmon eilėn reiktų statyti įsistiprinimą jūroje. Lietuva turi arti 100 km beveik neužšąlančio pajūrio su geru uostu, dėl kurio varžosi keletas didelių valstybių. Uostai, ypač nuo okeanų nutolusioj Rytų Europoje, yra labai branginami, ir daugelis tautų dėl jų veda kruvinas kovas. Ypatingai įnirtingos varžytinės ėjo ir eis dėl pietrytinio Baltijos pajūrio tarp Dancigo ir Liepojos. Kas nemokės tikslingai savo sklypo išnaudoti, iš to jis bus atimtas. Jūra nepakenčia neveiklumo, o snūduriuojančias tautas ji skaudžiai baudžia. Labai buvau apsidžiaugęs, kai Lietuvoj buvo įsteigta Jūros mokykla. Maniau, kad tas žingsnis duos pradžią Lietuvos įsistiprinimui Baltijos vandenyse ir pagreitins savojo prekybinio laivyno steigimą. Lygiai nuliūdau išgirdęs, kad ta mokykla jau sulikviduota. Tikiu, kad šis pragaištingas darbas atliktas ne be svetimos įtakos. Prieš karą Vokietija, šalia daugelio jūrininkystės mokyklų, turėjo vieną ir Klaipėdoje. Du kartu už Lietuvą mažesnė Estija irgi turi net keletą tokių mokyklų, taip pat kaip ir Latvija. Nežiūrint sunkios ekonominės padėties, Latvija rado galimybių savo prekybos laivyno padidinimui skirti 20 milijonų latų, kurie buvo sunaudoti keleriais nepriklausomybės metais. Pas mus jau senokai laivyno reikalą kelią Jūrininkų sąjunga, bet jos balsan dar neatsiliepė teigiamai ir nulemiančiai nei viena vyriausybė, – ženklas, kad ministerių galvose Rytų pasyvumas turi daugiau įtakos negu Vakarų aktyvumas. Jūrininkystės mokykla ir prekybos laivynas jiems atrodo tokie dalykai, kurie didelio pelno tuojau neduoda ir be kurių dar galima bent keletą metų visai gerai pagyventi. Jie čia neįžiūri toli siekiančio sumanymo, kurs net pelno neduodamas vis dėlto lemia Lietuvos likimą: sustiprina Lietuvos pa-

dėtį pajūry, didina jos ekonominį savistovumą, įpila į lietuvių būdą daugiau veiklumo ir karingumo, duoda pelno ir kelia tautos prestižą. O tai pirmaeilės svarbos dalykai, kurių atidėlioti neleistina. Ateinantis nepriklausomybės dešimtmetis turėtų šį klausimą radikaliai išrišti ir apsivainikuoti Jūrų departamentu ar net ministerija. Tai priklausys nuo to, ar atsiras būsimose vyriausybėse toli matančių žmonių, kurių iki šiol stigdavo.

Antras tokios pat svarbos ir tokioj pat padėty esąs klausimas – tai emigracijos ir kolonizacijos sutvarkymas. Iki šiol emigracija neša Lietuvai tiktai nuostolius ir mažina lietuvių skaičių pasauly. O sutvarkyta pagal moderniškos kolonizacijos reikalavimus, ji, pirmais keleriais metais jokio pelno nenešdama, ateity labai padidintų lietuvių skaičių ir jų gyvenamų teritorijų plotus. Šitaip keliamas klausimas jau tampa toli siekiančiu sumanymu, todėl jis jau nebeįkandamas vidutinio administratoriaus minkštam protui. Tenka dar laukti toli pramatančių valdytojų.

Būtų ir daugiau toli siekiančių sumanymų lietuvių tautos galybei ugdyti, ypač Vilniui atgauti, tačiau nėra išrokavimo apie juos dabar rašyti, kuomet mūsų tautos pramatymo jėga gali siekti tik iki 10%, lyginant su anglosaksų 100%, vokiečių 60%. Šių pastarųjų pramatomoji jėga po pralaimėto karo sparčiai didėja. Pas mus jų didės tik augant tiksliam labai apgalvotam patriotizmui. Šūkaujantis, deklamuojantis, šovinistinis nacionalizmas čia nieko nepagelbės, nes jis yra tik primityvumo ženklas. Švelnūs romantikos jausmaženkliai ir atsidūsėjimai taip pat liks bejėgiai tautinei didybei ugdyti. Reikės daugiau doros, atsakomybės jausmo ir labai planingo apskaičiavimo, kurs siektų praktiškų tikslų.

III. Protinis ir techninis apsiginklavimas

Dovydo kova su milžinu Goliatu tebeturi gilios prasmės ir šių laikų visoms tautoms. Geriausia jo prasmę suprato patys žydai: norėdami iš nugalėtų virsti nugalėtojais, jie užtvenkė daugybę universitetų ir mokyklų savo studentais, mokiniais ir profesoriais. Jie savo tikslą iš dalies ir pasiekė, nes laiku suprato, kad didelis protas, nors ir mažame kūne užugdytas, nugali net labai didelį, bet mažo proto kūną. Plačiai ir aukštai išmokslintos, kad ir mažos tautos dažniausiai išeina

laimėtojomis kovoje su didelėmis, bet menkai išmokslintomis tautomis, vis tiek, ar ta kova būna kruvina, ar taikos rūbais apsivilkusi. Prisiminkim mažytę senovės Graikiją, Japonijos karus prieš Kiniją ir Rusiją, Suomijos atsparumą šimtmetinėse grumtynėse su rusais ir daugybę kitų trumpų ar ilgų susirėmimų proto su kūnu. Galingas protas, susijungęs su aukšta religine dora, nežino pralaimėjimų.

Mūsų tautos negalima neprotinga vadinti. Ji nėra dar išmokslinta, tačiau vis dėlto jau turi tiek inteligentijos, kiek užtenka vidutiniam mažos valstybės aparatui sudaryti. Jeigu dabartinių protinių jėgų du milijonu lietuvių gyventų (sakysime, kad klimatinės ir kitos sąlygos tai leidžia) Afrikoje ar kur nors apie Kongo ar Zambezi paupius, tai ten jie lengvai valdytų dešimtis milijonų juodų piliečių ir tokius žemės plotus, kuriems neprilygtų nei viena Vakarų Europos šalis. Jei su dabartiniu protiniu bagažu mes gyventume Pietų Amerikoje ar kai kuriose Azijos vietose, tai mūsų padėtis būtų beveik saugi ir prestižas gana imponuojantis. Rytų Europoj irgi dar galima su mūsų kultūriniu *niveau* (lygiu) šiaip taip išsiversti, nors kasmet darytųsi vis sunkiau ir sunkiau. Bet neužmirškime, kad mes atskilome nuo Rytų ir prisišliejome prie Vakarų. O čia su mūsų dabartiniu protiniu ir techniškų apsiginklavimu net labai pavojinga gyventi, ir tie pavojai didės štai dėl ko.

Apie būsimąjį Baltijos kultūrinį centrą jau teko seniau rašyti *Romuvos* 2-ame nr. Dabar dar šiek tiek tenka papildyti tai, kas seniau buvo pasakyta. Apie 2000 m. prieš Kristų aukštosios civilizacijos didieji centrai buvo tarp 25° ir 36° geografinės platumos: Thebai, Memphis, Babilonas, Ninevija. Per pirmą 1000 m. mūsų eros šie centrai jau buvo paslinkę gerokai į šiaurę ir į vakarus tarp 33° ir 42° platumos: Bizantija, Kartagina, Roma, Atėnai, Kordoba, Toledas. Pastarasai tūkstantis metų dar lakiau pastūmėjo civilizacijos centrus į šiaurę tarp 48° ir 60° platumos: Viena, Paryžius, Londonas, Berlynas, Praha, Stokholmas, Helsinkis, Leningradas. Tiesa, rytiniai centrai dar nėra tokie intensyvūs, veiklūs ir kondensuoti kaip vakariniai. Tačiau nuo XIX šimtmečio pradžios aiškiai pastebimas civilizacijos intensyvumo slinkimas į šiaurės rytus. Palyginus pasyvi Lietuva aktyvių zonų apsupta ypač iš vakarų ir iš šiaurės, o pastebimas didelis sujudimas net pietuose ir rytuose; to įrodymas – SSSR nutarimas įvesti visuotinį priverstinį mokymą visoje milžiniškoje sąjungoje iki 1931 m., o Lenkijoj toks projektas jau beveik visoje teritorijoj įvykdytas. Lenkijoj priverstinis

mokinimas tęsiasi 7 metus ir mokyklos suole jau sėdi 13,5% visų jos gyventojų, o Lietuvoje – tik 7,5%.

Kova dėl būvio, dėl tautinės gyvybės iš mažųjų tautų reikalauja didesnio protinio procento, negu iš didžiųjų. Kuo mažesnė tauta, tuo labiau ji turi būti išmokslinta ir technikos mokslu apsiginklavusi. Kitaip jai gresia lėta mirtis, ištirpimas. Šioj srity mums privalu turėti visai aiškus idealas, visu tikslumu ir dideliu pasiryžimu siekiamas. Šis idealas tuo aukštesnis turi būti, kuo pavojingesnėje vietoje tauta gyvena. Tad koks turėtų būti protinio ir techninio apsiginklavimo idealas, taikintinas lietuvių tautai? Šį idealą jau teko kartą schematiškai paskelbti Amerikos Liet. Darb. Koop. Sąjungos kalendoriuje 1924 m. (Bostonas, 1923). Tebūna man leista ir čia nors mažą ištrauką padaryti.

Turint galvoje, kaip toli yra atsilikusi Lietuva protinio ir techninio apsiginklavimo atžvilgiu, darosi aišku, kad ir su geriausiais norais ir didžiausiomis pastangomis kultūringiausias tautas mes galėtume pasivyti tik per 20 ar 30 metų. Prileidžiant, kad 1950 m. dabartinių ribų Lietuva jau turės apie 3 000 000 gyv., ir jei jos mokslingumas tuo metu jau bus pasiekęs d a b a r t i n ę šveicarišką ar olandišką normą, tai Lietuvos visa mokslą einanti jaunuomenė sieks 600 000 arba 20% visų gyventojų. Šis skaičius nieko negali nustebinti, nes jau dabar Jungtinėse Valstybėse moksleivijos procentas yra pasiekęs 25%, o per 20 ar 30 metų jis dar labiau padidės, nes mokslo troškimas ir naudingumas pasauly didėja. Sekant kitų tautų pavyzdžiu ir taikant jį mūsų specifinei padėčiai, tie 600 000 moksleivijos galėtų šitaip pasiskirstyti mokyklų rūšimis: 6-erių metų pradžios mokyklose apie 65 000, žemesnėse amatų ir profesinių bei ūkio mokyklose – 30 000, aukštesnėse profesinėse mokyklose – 15 000, universitetuose – 4000 ir įvairiuose technikos, žemės ūkio institutuose, konservatorijose ir kitokiose aukštojo tipo mokyklose apie 6000. Dalis aukštojo mokslo žmonių reikėtų skirti eksportui, nes reikės aprūpinti inteligentija gausingas lietuvių kolonijas svetimose šalyse, spausdintis su sava įtaka visur, kur tik galima. Žinoma, visa ugdomoji inteligentijos armija turėtų būti savo profesijos ir pašaukimo aukštumoje, kas yra svarbiau už pačius skaičius, kuriuos čia duodu tik kaip gaires, visuomet galimas pagal reikalą perkilnoti ir pritaikinti laiko reikalavimams.

Tai vienas kultūringos tautos variantas, skaičiais truputį pavaizduotas. Tuo tarpu aplenkiant kokybę, kuria reikia ne mažiau rūpintis,

o kalbant tik apie kiekybę, pastebėsime, kad pradžios mokslo srity pas mus pasiekta tik 40% nupasakoto idealo, aukštesniojo (gimnazinio) mokslo srity – arti 35%, žemojo profesinio ir amatų mokslo srity – apie 2%, aukštesniojo profesinio mokslo – apie 15%, universitetinio mokslo – apie 110% ir „institutinio" (Žemės ūkio akademija ir Technikos fak.) – apie 20%. Labai glaustai, schematiškai kalbėdamas apie tokį platų dalyką, kuris vienas reikalauja atskiros brošiūros, rizikuoju būti nesuprastas ir kai kieno labai klaidingai išaiškintas. Bet pačia mintimi taip galingai esu įsitikėjęs, bestebėdamas kultūringųjų tautų gyvenimą užsieniuose, tiek daug kartų apie kultūrines mūsų tautos galimybes galvojęs ir jas perskaičiavęs, kad nebegaliu ilgiau ir tų skaičių bei procentų „privačia nuosavybe" laikyti. Gal laikas leis kuomet nors ir plačiau šiuo reikalu pasiaiškinti mūsų skaitančiai visuomenei.

Horizontalinis mūsų tautos augimas neteko Europoje savo didžiųjų galimybių kartu su Vytauto Didžiojo imperijos smukimu. Visos aplinkybės verčia mus galvoti apie augimą vertikaline kryptimi, kuri vienintelė pasiliko mums laisvai prieinama, tačiau labai nepilnai ir netiksliai mūsų sunaudojama. Kalbant ne apie valstybę, bet apie tautą, tai jos tikroji apsaugos ministerija yra Švietimo ministerija. Jos pareiga yra apginkluoti tautą pačiu tikriausiu ginklu: protu, technika ir dorybėmis. Baltijos rytuosna slenkant civilizacijos centrams, mūsų padėtis gali būti tikra tik tuomet, jei mes išmoksime būti tuo, kuo buvo senovės Graikija Mediterranoje. Reikia padaryti Lietuvą, Latviją, Estiją ir Suomiją mokyčiausiomis Europos tautomis, o Baltijos kultūros centrų prestižas, šių mažų tautų atsparumas ir visokeriopa kūryba bei gamyba pasieks tokio laipsnio, kuris sudarys daug saugesnę padėtį net mūsų politinei nepriklausomybei. Mažuose Kauno kultūriniuose rateliuose kiekviena tinkama proga labai dažnai kalbame apie šiame rately iškeltas mintis. Jos mums pasaldina niūrias kovų valandas, duoda jėgų dirbti didingai krašto ateičiai. Nepaisant viso dabartinio mūsų menkumo, skurdo ir nekultūringumo, vis dėlto mes jaučiame, kad jaunoje Ateity stiprėja praktiškieji idealai, kurių siekiant ugdoma tautos valia ir troškimas tapti galinga doromis ir tikromis kultūros ir mokslo priemonėmis. Auga kartu ir įsitikinimas, kad be intensyvaus išmokslinimo mūsų tauta netaps atspari kovoje dėl savo būvio ir tautinės gyvybės. Kai kurie apskaičiavimai priveda prie išva-

dų, kad protinio ir techninio apsiginklavimo keliu Lietuvos teritorijoj galima išvystyti bent septynis kartus didesnę galybę už dabartinę mūsų tautos pajėgą. O jei dar pavyktų tiksliomis priemonėmis pakelti tautos puolusią dorą, tai ir sunkiose apystovose mes pasidarytume nenugalimi. Štai kodėl ateitininkijos idealistai taip aistringai, taip karštai kalba apie mokslo, kultūros reikalingumą, apie savo dorovinius principus ir kultūros žygius. Ši žavinti ugninė aistra pareina nuo galingo įsitikinimo ir įsitikėjimo savo šviesiaisiais idealais, kuriuose sutirpsta kilnus idealisto gyvenimas.

IV. Dailioji kūryba

Dailiosios kūrybos svarbumas neleidžia tylomis man jos apeiti. Mat dailioji kūryba, lygiai kaip ir mokslas, atveria mūsų tautai neišsemiamų galimybių tautinei didybei ugdyti vertikaline kryptimi. O ji yra nepaprastai apleista. Pas mus nėra jokių literatinių ar kitokių konkursų ar fondų, jeigu neskaitysime *Parker Duofold* plunksnos garsinimo „konkurso", kuriame dalyvavo keletas gimnazistų ir vienas profesorius... Menininkai daro ką gali, tačiau dar nėra sudaryta galimybių tikrai didiems kūriniams kurti, nors mūsų turtinga senovės istorija ir dabartinis atgimimas šaukte šaukia didesnin žygin.

Kauno opera, neskaitant kuklios Čiurlionio galerijos, yra vienintelė meno įstaiga, kuri kultūringam svetimtaučiui tinkamai užrekomenduoja mūsų tautą, muzika, ypač daina, turėtų, rodos, labiausiai iškelti Lietuvos vardą ir gaivinti jos tautinę sielą. Daina yra tarsi mūsų tautos simbolis. Labai gera, kad pradėtos ruošti Dainų šventės. Sakoma, kad Lietuva turinti gal apie pusę milijono dainų, bet skaudu darosi, kad sava valstybė leidžia joms nesugrąžinamai dingti, nesuranda lėšų joms rinkti ir spausdinti. Tai įrodymas, kad mūsų kai kurie valdytojai dar tebėra kultūriniai analfabetai. Latvija surinko ir gražiai išleido arti 300 000 dainų. Tą pat daro ir Suomija, ir kiti mūsų kaimynai, o pas mus dainos bus renkamos gal tuomet, kai jų jau niekas nebeatsimins.

Didelė nelaimė, kad neberandama materialinių galimybių išlaikyti parapijose gerus vargonininkus ir chorvedžius. Dainų šalies bažnyčiose dabar nebegiedama, bet... (labai atsiprašau) greičiau rėkiama ar net staugiama. O tai neleistina nei meno, nei religijos atžvilgiu. Šiuo reikalu pridera susirūpinti ne tik Bažnyčios autoritetams, bet ir vals-

tybei, kuri materialinėmis išgalėmis galėtų padėti vargonininkams kelti dainos meną. Juk daug kur svetur taip ir daroma.

Turime dvi muzikos mokyklas. Mažesni už mus estai ir latviai irgi turi po dvi. Klaipėdos muzikos mokyklos kultūrinis vaidmuo tikrai didelis, bet mažai kultūringi elementai siūlo ją uždaryti. Tai būtų didelis žingsnis atgal.

V. Sveikatingumas ir kova su vaikų mirtingumu

Sveikesnių tautų nematę linkę yra manyti, kad mūsų tauta yra tikrai sveika ir tvirta. Bet Vakarų Europoje ar Š. Amerikoje gyvenusiam greit metasi į akis lietuvių sveikatos skurdumas: menki pakrypę vyrukai, išblyškusios be kraujo moterys, nususę, apšepę vaikai sudaro prastą įspūdį neįpratusiai žiūrėti į juos akiai. Menka sveikata – tai menkas, paniuręs ir liūdnas ūpas, flegmos persunktas. Rodos, šitiems žmonėms vis tiek mirti ar gyventi, nes maža jiems džiaugsmo gyvenime. Prasta sveikata dažnai lietuviui neleidžia net juoktis, atima jam visą jumorą, įneša piktumo į visuomeninius santykius. Norint gyvenimo kovą laimėti, svetimųjų konkurenciją nugalėti, mums reikės tautos sveikata labiau ir tiksliau susirūpinti negu iki šiol. Daug čia padės skautai ir sporto organizacijos. Labai daug galėtų padaryti ir Sveikatos departamentas, jeigu jis būtų suorganizuotas moderniško veiklumo pagrindais ir patriotiškų aktyvistų vedamas.

Didelė Lietuvai rykštė – tai jos vaikų, kūdikių nepaprastai išbujojęs mirtingumas. Lietuvių rasinė padėtis eina geryn, nes (proporcionaliai) vaikų gimsta 10 ar 20% daugiau negu prieš karą. Gyventojų prieauglis pas mus žymiai didesnis negu pas mūsų šiaurės kaimynus, būtent apie 1,2%. O kas būtų, jei kartais kliūtų Lietuvai laimės susilaukti veiklaus ir patriotingo Sv[eikatos] departamento, apdovanoto visomis priemonėmis motinystei globoti ir su vaikų mirtingumu kovoti. Tuomet gyventojų prieauglis galėtų susilyginti su Lenkijos ir Olandijos, pasiektų 1,5% ar net daugiau.

Iš 1000 kūdikių 1925 m. mirė nesulaukę vienerių metų:

Lietuvoje	– 179	Prancūzijoj	– 89
Rumunijoj	– 168	Belgijoj	– 89

SSSR	– 146	Š. Airijoj	– 86
Ispanijoj	– 136	Danijoj	– 80
Latvijoj	– 107	Anglijoj	– 75
Suomijoj	– 107	Airių valst.	– 67
Estijoj	– 106	Švedijoj	– 55
Vokietijoj	– 105	Olandijoj	– 50
Škotijoj	– 91	tarp Lietuvos žydų	– 44

Kaip matote, nelaiminga Lietuva šiuo atžvilgiu neturi sau lygaus konkurento Europoje.

Šis liūdnas faktas turėtų priversti susidomėti ypač tuos, kurie leidžia įstatymus, tvarko biudžetą ir sveikatos reikalus, nes sveiki žmonės – tai didžiausias tautos turtas.

VI. Visuomeninė dora ir džentelmeniškumas

Labai apibendrinta geografų nuomonė teisingumo (*honesty*) ir moralumo atžvilgiu aukščiausiai kelia Belgiją, Olandiją ir Šveicariją. Šių kraštų prestižas labai didelis ir peržengia visas proporcijas. Neabejotina, kad ne vien jų mokslingumas, bet gal dar labiau dorovė padeda kelti šių kraštų prestižą ir pelno jiems pagarbą visame kultūringame pasauly.

Karams ir revoliucijoms praūžus per mūsų šalį, lietuvių tautos, kaip ir jos kaimynų, dorovė labai nupuolė. Kai kieno sarkastiškai sakoma, kad dabar Lietuvoje didžiausia pramonės šaka esanti vagystė: ji viena nereikalinga patentų, laisva nuo mokesčių ir rinkliavų ir apdrausta nuo nepasisekimų, nes nelaimingame atsitikime toks „pramonininkas" aprūpinamas valstybiniu pensionu, nors ir nelabai mėgstamu, bet pakenčiamu. Spėjama, kad iki trečdalio suaugusių Lietuvos gyventojų bent po truputį grybščioja, nors ir nepriklauso prie profesionalų. Žodžio nelaikymas, pažado nepildymas irgi priklauso prie stambiųjų mūsų piliečių ydų. Lytinis ištvirkimas smarkiai graužia ypač tą jaunimą, kurs maža tegalvoja, neturi stiprios ideologijos, nutolęs nuo religinio gyvenimo ir nėra sužavėtas jokių kilnesnių idealų. Tokio ištižusio jaunimo pas mus, rodos, žymi dauguma ir jis gresia tautai didelėmis nelaimėmis.

Lietuvos pirklių moralinis *renommée** niekados, rodos, nebuvo aukštas. Patys lietuviai sudaro labai mažą dalį pirklių luomo: tik vienas nuošimtis lietuvių verčiasi pirklyba, ir tai dauguma kooperatininkai. Lietuva tol neturės lietuviškų miestų, kol neužsiugdys daugiau ir teisingų pirklių bei pramonininkų. Nepriklausomybės metu pradėjęs augti lietuvių pirklių ir kooperatininkų luomas savo teisingumu ir korektingumu mūs visai nedžiugina, vos pradedą pirkliauti lietuviai greit pasisavina visas sukčių tradicijas ir dažnai apšmugeliuoja. Šis faktas gresia sudaryti Lietuvoje net lietuviškų sukčių luomą, kurs taps dideliu ir sunkiu balansu mūsų miestų ir miestelių kultūrai. Stoka džentelmeniškumo kaip kenkė, taip ir kenks pelningiems Lietuvos santykiams su užsieniais. Reikia į tai tiksliai reaguoti, ir iniciatyva priklauso Prekybos ir pramonės rūmams: gal jie čia ką nors sugalvotų ir, pasikvietę talkon visuomenę, kai ką pataisytų. Nedžentelmeniškumo pasireiškimu reikia vadinti ir tą nuolatinį ir labai įkyrų raginimą svečiuose stiklelius tuštinti: šituo metodu net visai blaivus ir sveiko moralaus instinkto vyrus įpratinama girtuokliauti ir platinti Lietuvoje šitą baisiai pragaištingą paprotį. Lietuvoje gaminti alkoholiniai gėralai, kaip ir dauguma užsieninių, nepasižymi jokiu gardumu ar malonumu, o nepratusiai burnai tai net labai nemalonūs, tačiau įkyrūs demjanai verčia juos gurkšnoti. Prie „grubijonų" priklauso ir didžiuma Lietuvos pypkorių, rūkančių net prie ponių, jeigu tik tos sutinka tą nemalonumą pakęsti.

Jaunai valstybei labai būtų svarbu surasti bent kiek priemonių, kurios šlifuotų jos piliečius ir užrekomenduotų tautą pasaulio akyse. Turint galvoje, kad lietuvių tauta, kaip ir mūsų šiaurės kaimynai latviai ir estai, neteko savo aristokratijos ir beveik visa jos inteligentija tik vakar yra iš kaimo išsiveržusi, pirmoje kartoje šis džentelmenų šlifavimas nelengvai duosis atlikti. Bet jei per keletą kartų pavyktų tai padaryti, tai sveikai išaugęs džentelmeniškumas per kaimietiškos kilmės inteligentiją pasiektų net platesnius tautos sluoksnius.

Aukšta dora ir džentelmeniškumas atgimdytų mūsų tautoje senovės aristokratines ypatybes ir vėl pastatytų mus į pasaulio garbingųjų eiles. Žinoma, ši aristokratinė dvasia turėtų būt tolima sulenkėjusių dvarponių tradicijoms, kurios dažnai būdavo paremtos mėlynu krauju,

* Geras vardas (*pranc.*).

medžioklėmis, girtuokliavimu, kortavimu, tinginyste ir išlaidomis, didesnėmis už pajamas. Mums reikalinga proto, doros, darbingumo, taupumo ir susivaldymo geruomenė, į kurios eiles palengvėl turėtume įtraukti kuo plačiausius tautos sluoksnius.

Čia iškeltu klausimu turėtų pradėti rūpintis visų pirma inteligentija ir mokslus einanti jaunuomenė. Šia linkme, rodos, vis labiau pradeda eiti mūsų ateitininkijos kultūrinė orientacija. Tai labai geras ženklas, daug žadąs tautos ateičiai, jos didybei ir moraliniam atsparumui.

VII. Visuomeniškas minių auklėjimas ir įtaka pasauliui

Įsisukant į veiklesnės civilizacijos ratą, Lietuvos visuomeninis gyvenimas darosi vis intensyvesnis. Atsiranda vis daugiau ir daugiau visokių organizacijų; tų organizacijų pats gyvenimas reikalauja, bet gyvenimas dar nespėja pasyvaus Rytų elemento pakeisti aktyviu Vakarų elementu. Todėl lietuvių organizacijoms sunkiai duodasi visuomeninis darbas dirbti. Inteligentijos jau turime ne visai mažai, tačiau joje vis dar gausingesnis pasyvusis Rytų elementas. Veiklių, iniciatyvos ir energijos pilnų inteligentų dar maža turime, tad veiklesniesiems tiek darbo tenka, kad jie turi persidirbti. Reikia didinti veiklųjį inteligentijos elementą, be kurio negalima bus mums konkurencija su Vakarų tautomis nei kultūriniame, nei politiniame, nei ekonominiame gyvenime.

Tas pats pasyvumas skurde skandina ir mūsų liaudį. Sustingusio, nedarbingo elemento sausai prikimšta visa Lietuva. Labai reiktų Lietuvoje tokios pusiau valstybinės organizacijos, kuri savo tikslu keltų propagavimą taupumo, darbštumo, švarumo, sveikatingumo ir kitų pilietinių dorybių, kurios didina tautos organizmo ekonominį atsparumą ir produktyvų pajėgumą. Galima būtų paleisti apyvarton tikslo siekiančios brošiūros, plakatai, daugybė paskaitų ir pan. Šioje propagandos srity daug ko galima būtų pasimokyti iš amerikiečių ir Vakarų Europos tautų.

Labai svarbu auklėti miniose tikrąją nuovoką apie demokratines institucijas ir tvarką. Demokratybė atveria didžių galimybių kuo plačiausiai pasireikšti visos tautos iniciatyvai. Ir kai visa tauta mokės tinkamai šiomis galimybėmis pasinaudoti, ji taps nenugalima. Mūsų tauta yra labai negausinga, tad be galo svarbu, kad kuo daugiausia jos narių sąmoningai įsitrauktų į kovą už savo tautinį likimą, brangintų lais-

vę ir tvarką. Jeigu demokratinės institucijos nusilpnėtų ir reikštųsi tautoje tik valdančiųjų valia, tai tautos atsparumas nuo to labai nukentėtų. Juk mes nesame tokioje padėty kaip arabų ar Turkestano nomadai, kuriems kovoje už būvį ar plėšikaujant esti reikalingas tik vienas vadas, kurio visi kiti turi nesąmoningai ir aklai klausyti.

Kiekviena tauta laiko labai svarbiu reikalu turėti įtakos savo kaimynams ir apskritai pasauliui. Didžiosios tautos reiškia savo įtaką ne vien kultūrinėmis ar moralinėmis priemonėmis, bet gal dar dažniau pasinaudoja savo didžiais ekonominiais resursais ir militarine galybe. Mūsų negausinga tauta niekam neužimponuos savo drednautais, cepelinais ar tankais. Nedaug tekalba ir mūsų krašto turtai. Galėtų stipriau prabilti tik moralinės mūsų pajėgos, jeigu jos būtų pasiekusios aukšto laipsnio. Šiuo atžvilgiu mūsų keliai ir tikslai turėtų būti panašūs į mažutės Šveicarijos, kurios moralinė įtaka pasauliui yra neproporcingai didelė jos mažam kūnui.

Mums nepridera sveiko patriotizmo identifikuoti su liguistu zoologiniu nacionalizmu. Teisėta tvarka viduje, griežtas įstatymo pritaikymas saviems ir tautinėms mažumoms, plati laisvė (bet ne palaidumas) ir demokratybė turėtų būti dedami valstybingumo pagrindan.

* * *

Laisvė, jungiama su griežta tvarka, teisingumas ir teisėtumas gerokai pakeltų Lietuvos prestižą pasauly. Bet ši laisvė, tvarka ir teisėtumas turėtų būti žymiai didesni negu mūsų slaviškų kaimynų, iš kurių nebeturime šioj srity pamokų imti. Mūsų įstatymai turėtų numatyti griežtesnę ir tikresnę bausmę už įstatymų nepildymą ne vien paprastiems piliečiams ir smulkiems valdininkams, bet ypač dideliems ponams. Kitaip neužkirsime politiniam ištvirkimui kelio ir nesustabdysime prasidėjusios mūsų šaly pragaištingos balkanizacijos. Neišbridę iš anarchijos balos, neįgysime ir moralinės įtakos kaimynams ir pasauliui. O ši įtaka būtinai reikalinga pačiai mūsų nepriklausomybei stiprinti.

VIII. Tautinės savo vertės pajautimas

Šiame savo rašiny paminėjau daugelį mūsų tautos ydų ir silpnybių. Kai kas gal jau ir manytų, kad laikau savo tautą išsigimusia, nebepataisoma. Taip nėra, ir prie tokių išvadų niekuomet nemaniau vesti.

Kai ieškom ydų ar silpnybių, tai tik tam, kad paskelbtume karą joms nugalėti ir sunaikinti. Mat kol silpnybės nepaaiškėja, tol nėra kaip jas ir nugalėti.

Nėra tautos, nuo visų silpnybių laisvos. Vienos tautos jų turi daugiau, kitos mažiau. Mūsų laimė, lietuvių tautos silpnybės pareina ne nuo kokio išsigimimo, bet nuo nekultūringumo. Todėl mūsų silpnybės neįrodo mūsų rasės nevertingumo. Senovės Lietuva yra turėjusi galimybės tik kardu pareikšti savo galingą žodį, o jos protas ir širdis anais laikais nesuspėjo pasaulin prabilti. M e s e s a m e a t e i t i e s t a u t a. Šitokia mūsų padėtis uždeda mums labai sunkių, atsakingų ir garbingų pareigų. Vien dėl šitų pareigų mūsų kartos turėtų džiaugtis, kad jos XX šimtmetyje gyvena ir turi galimybės šių laikų s u n k i o s e a p y s t o v o s e ruošti kelią didingai tautos ateičiai, akėti dirvą lietuvių proto ir valios galingam žodžiui.

Iki šiol, susidurdami su didesniais svetimtaučių kultūros židiniais, lietuviai visuomet ištautėdavo. Tai atsitikdavo dažniausia dėl stokos savo tautinės vertės pajautimo. Šių laikų p l a č i o s e m i n i o s e tautinės vertės pajautimas paprastai remiasi pasididžiavimu ar pasigėrėjimu kuriomis nors savo tautos geromis ypatybėmis: vieni didžiuojasi savo gausingumu ar tautos teritorijų didumu bei turtingumu (Britų imperija, Jungtinės Valstybės, Rusija), kiti savo krašto gražumu (Prancūzija), dar kiti savo žmonių mokslingumu, dailiąja kūryba, didele tvarka, sporto laimėjimais ir pan. Yra tautų, kurios gali pasidžiaugti net kelių svarbių sričių „rekordais": prancūzai, anglosaksai, olandai, vokiečiai, šveicarai ir kai kurie kiti.

Lietuviai savo stiprybę kol kas tik iš praeities tesisemia. Bet didelei mūsų masei tautos praeitis beveik nežinoma, o jei ir žinoma, tai jos iškalbingumas daug mažesnis negu skurdžios dabarties. Kovai prieš ištautėjimą būtinai reikalingas didesnis savo tautinės vertės pajautimas. O jisai galėtų mūsų tautoje žymiai padidėti išnaudojant visas kultūrines galimybes augti vertikaline kryptimi ir laimint kultūros laukuose bent vieną ar keletą pasaulinių rekordų. Daugely sričių neturėjome arba netekome galimybių lenktyniuoti, bet pasiliko dar daug nepaprastai svarbių zonų, kuriose palikta mums laisvė ir galimybė ištiesti sparnus galingam skridimui (*élan*). Šias zonas ir bandžiau paliesti šiame rašiny ir svarbiausiomis linkstu laikyti protinį ir techninę apsiginklavimą, aukščiausiai išmokslinant visą tautą, nes praktiškas

mokslas virsta dideliais turtais net ir ekonomine prasme; dailiąją kūrybą, nes jai užtenka vietos ir žmonių net mažutėje mūsų tėvynėje; sveikatingumą, nes jis duoda ūpo ir jėgų gyventi, visa ko ir daug produkuoti; religingumą ir dorovingumą, nes juose neišsemiamas šaltinis dvasinės didybės ir būdo galybės.

Užbaiga

Dauguma šiame rašiny paliestų minčių yra, rodos, paprastos ir priimtinos. Tik kai kam gal rodysis, kad autorius bene per didelės reikšmės skiria kultūriniam tautos gyvenimo momentui, per daug aistringai siūlo skubintis kultūros žygin, net tarsi neatsižvelgdamas į kitas gyvenimo apystovas. Kultūrinio darbo primygtinis pabrėžimas, skubotumas, planingumas, numatymas, visas rašinio tonas iš dalies paeina nuo autoriaus netikrumo, ieškant atsakymo į šį klausimą: ar mūsų tauta turi tiek pat laiko laisvai kurti kultūros turtus ir ugdyti savo galybę, kiek jo turi kitos tautos? Ar mūsų nepriklausomybė ilgiems amžiams garantuota, ar ji tik kelių dešimtų metų meteoras, blykstelėjęs keista pašvaiste istorinių amžių eigoje? Nesitikėdamas tikro atsakymo į pateiktą klausimą, atsargumo vedamas autorius nori jaunuosius, galinguosius, idealinguosius paskatinti mylimos tautos likimą taip spręsti, lyg mūsų politinės laisvės laikas būtų apribotas. Šitaip sprendžiant klausimą, atėjus nelaimių audrai, būsim jau gal pasiruošę imti savo likimą į savąsias rankas ir stosim į kovą nedrebėdami ir tikėdami ją tikrai laimėti.

Turime savo tėvynę paversti kultūros tvirtove, o savo tautą – atspariausiu organizmu. Jei taip pasiruošusią tautą apniktų kada nedoras gausingas priešas ir net sugriautų nepriklausomybės rūmus, tai mūsų kova už tautos gyvybę dar nebūtų pralaimėta. Duslus grumtynių aidas eitų skradžiai žemę ir visas pasaulis matytų, kaip seniausioji arijų giminė grumiasi dėl laisvės, dėl gyvybės. Ir ši kova baigtųsi Dovydo pergale, ir įtikintų ji visus, kad tuščias yra darbas pavergti tautą, kai jos laisvė ginkluota protu, mokslu, dora ir galingu noru gyventi. Jei tauta bus gyva ir stipri, tai ir vergijon patekusi ji niekad nenustos buvusi rimta ir tikra kandidatė į nepriklausomas valstybes.

Paversti Lietuvą atsparia kultūros tvirtove – tai ilgas ir sunkus darbas. Kai kas gal ir nusimins pasižvalgęs ir pamatęs, kiek maža pas

mus gyvų, kultūringų lietuvių, o kiek daug menkų žmogysyčių, vos galinčių pakrutinti savo nelavintą protą. Nusiminti nėra ko. Daugybė milžiniškų darbų pradedama visai negausingų, bet galingos dvasios žmonių. Dabar mes jau turime 7000 ateitininkų, o sulauksime jų daug, daug tūkstančių. Padarykime iš jų pilnutinius inteligentus, o jų pajėgų užteks išjudinti visus tuos, kurie dar nesižino kam gyvena ir stinga galimų pasiryžimų. Juk kiekvienoje tautoje didžiosios masės eina beveik vien kūno pareigas, o dvasinės vadovybės vaidmenį atlieka tos palyginamai mažesnės grupės, kurioms pavyko užsiugdyti budresnių proto savybių. Ateinančiam nepriklausomybės dešimtmečiui teks jau apčiuopiamai pajusti, ko verta ta ideologija, kuri skelbiasi tautinės kultūros nešėja ir šaukia visus atsinaujinti Kristuje.

LIETUVOS KULTŪROS AKADEMIJA

Židinys,1930, Nr. 7, p. 63–65

Po Didžiojo karo Rytų Europos tautos, atgavusios laisvę ar bent kurią tos laisvės dalį, suintensyvino savo kultūrinį darbą, kurs ilgus amžius buvo svetimųjų trukdomas. Baltijos kraštuose išdygo nauji universitetai. Kai kurie jų pasiekė net milžiniško ūgio. Štai Latvijos universitetas turi jau 8000 studentų ir apie 500 mokslo personalo. Tartu universitetas taip pat nedaug teatsilieka, nors jis tarnauja tik vieno milijono tautai. Kitose tautose šalia universitetų plėtojasi dar mokslo ir kultūros akademijos, skirtos ne mokymui, bet mokslo kūrybai, tyrinėjimams. Taip Ukraina įsteigė visai rimtą Mokslo akademiją ir jos išlaikymui skiria per metus apie 25 milijonus litų. Labai atsilikusi Gudija savo autonomijos pradžioje įsisteigė Kultūros akademiją, kurią neseniai perorientavo į Mokslo akademiją su metiniu biudžetu apie vieną milijoną rublių (5 milijonai litų). Mūsų šiaurės kaimynams latviams ir estams akademijas kol kas atstoja gausingos mokslo draugijos, turinčios atitinkamus savo biudžetus ir rodančios nemažo veiklumo.

Pas mus kol kas veikia tik apyplikis universitetas. Apyplikis, nes nepaprastai skurdus jo biudžetas, personalo ir kiti trūkumai neleidžia jam tinkamai išplėtoti tyrinėjimo darbų. Tačiau didžiausia mūsų universiteto yda ir silpnybė yra n e t u r ė j i m a s p r i e m o n i ų t i n-

kamai tarnauti specifiniams Lietuvos interesams: nėra etnografijos katedros ir instituto, nėra nei antropologijos; geografijos padėtis nė iš tolo neprilygsta jos padėčiai Rygoje arba Karaliaučiuje; geologijos srity yra daug ko pageidautino, o humanistinė lituanistikos pusė (dainos, folkloras apskritai, kalba, istorija) taip pat negali girtis tinkamu aptarnavimu. Kai kas manė, kad pastaroji reforma suteiks universitetui daugiau lietuviškumo ir pririš jį prie to krašto, kurs jį išlaiko ir kuriam jis tarnauja. Skaudžiai apsirikta... Jis ir toliau pasiliko kyboti ore, tarsi būtų skirtas kokiai *No Man's Land*, žemei, nepriklausančiai jokiam žmogui, žemei be specifinių interesų ir tautai, neturinčiai savo veido. Susipratusiam lietuviui tai labai skaudu, bet visai pilkai masei kol kas tai atrodo bent nenuostolinga, net taupu, ir – kas labai svarbu! – *po prostemu**. Tad keliant Kultūros ar Mokslo akademijos klausimą yra svarbu, kad ji papildytų tautinius universiteto trūkumus savo krašto atžvilgiu.

Tokios akademijos reikalas pas mus jau kiek seniau pajaustas. Prieš du metu šio straipsnio autorius buvo paruošęs Lietuvių Katalikų Mokslo akademijai tokios įstaigos projektą. Pagal tą projektą buvo numatyta 12 skyrių arba institutų, apimančių Lietuvos gamtą ir žmones: geologiją, botaniką, zoologiją, antropologiją, geografiją, etnografiją, kalbą, folklorą, istoriją, literatūrą, meną ir archeologiją. Sumanytojas siūlė kas metai įsteigti tik po vieną skyrių, kad tuo būdu galima garantuoti rimtesnį personalo paruošimą ir lėšų surinkimą. Projektas sutiktas labai palankiai, bet kuklus LKMA iždas neleido jo realizuoti. Projektų nestigo p. Krėvei Mickevičiui, p. M. Biržiškai, o gal ir kitiems profesoriams, su kuriais man neteko plačiau tuo reikalu išsikalbėti.

Šįmet prof. M. Biržiška pasiūlė universiteto Senatui apsvarstyti savąjį Lietuvos Kultūros akademijos projektą. Senatas jį apsvarstė, šiek tiek susiaurino ir kai ką detalizavo, pakeitė ir papildė. Rodos, bus daroma žingsnių jam realizuoti. Tad labai bus įdomu mūsų inteligentijai su tuo projektu bent kiek susipažinti.

Pagal tą projektą, Lietuvos Kultūros akademija būtų aukščiausia autonominė Lietuvos mokslo ir kultūros įstaiga su svarbiausiu uždaviniu tirti Lietuvos dabartį ir praeitį; remti, derinti ir kelti Lietu-

* Paprasta kalba (*lenk.*).

vos valstybinių ir visuomeninių organizacijų, mokslo draugijų ir atskirų asmenų mokslo ir kultūros darbą. Ji turėtų tris skyrius: humanitarinių mokslų, tiksliųjų mokslų ir kultūros fondą. Šis pastarasai skyrius būtų daugiausia populiarizatorius ir panašus į latvių išgarsėjusį Kultūros fondą. Humanitarinių ir tiksliųjų mokslų skyriai turėtų po 15 akademikų ir daugmaž po tiek institutų ar panašių įstaigų.

Iš projekte esamų labiausia sveikintinos šios įstaigos:

Lietuvos ekonominių jėgų tyrimo institutas. Man rodosi, kad tarp svarbiausiųjų savo uždavinių šis institutas turėtų tirti ir ugdyti ekonominį tautos atsparumą. Mažai tautai reikia tiksliausių priemonių griebtis prieš didelių kaimynų ekonominę penetraciją, prieš siurbimą jos materialinių syvų.

Lietuvių emigracijai į kitus kraštus tirti ir kultūriškai remti komisija (jeigu tirti, tai geriau būt institutas, ne komisija). Ji turėtų nepaprastai svarbių ir aktualių uždavinių, nuo kurių išsprendimo priklausytų mūsų tautos kiekybinė didybė ir įtaka pasauly. Dešimtys tūkstančių žmonių iš Lietuvos išvažiuoja į tolimas šalis, o mes vis dar neturime įstaigos, kuri susirūpintų jų tautiniu ir materialiniu likimu. Nedovanotinas apsileidimas ir žlibumas!

Tautotyros (geriau etnografijos) institutas turėtų Lietuvoje begales labai dėkingo darbo, ypač kad universitetas negavo tokios katedros ir instituto ir negali eiti pagalbon toje srity dirbantiems Vilniaus, Rygos ir kitiems kaimynų universitetams. Juk tautotyroje reikia ieškoti tautinės kultūros mokslinių pamatų, o universitetui tokių galimybių nesuteikta.

Antropologinis muziejus, o daug geriau būtų institutas, nes tai turi būti tyrinėjimo, o ne vien rinkimo įstaiga. Lietuvių antropologinis tipas dar nėra moksliškai ištirtas ir nustatytas, tad darbo daugybė, tik reikia tam reikalui žmonių ir instrumentų.

Geografijos institutas mažai tautai turėtų labai didelės reikšmės jos krašto ir žmonių problemoms spręsti ir kovoti dėl erdvės ir įtakos. Geografijos institutas jau kelinti metai bandomas įkurti universitete, bet biudžeto komisijos ir kiti aukšti ponai mano, kad Lietuva be šio mokslo lygiai gerai gali pragyventi, kaip ir be muilo. Tad patariama laukti graikiškų kalendų.

Prof. M. Biržiškos projektą tik labai trumpam laikui gavęs paskaityti, neradau galima plačiau apie jį kalbėti. Tačiau gavau įspūdžio, kad projektas rimtas, labai svarbus mūsų kultūriniam ūgiui pakelti, todėl svarstytinas ir visomis jėgomis remtinas. Žinoma, ir dar taisytinas ir papildytinas. Turėtų jame būti ir institutas kultūriniam pajėgumui tyrinėti ir kelti, nes mūsų kultūrinio gyvenimo tempas turi būti daug smarkesnis, jeigu norime kitas tautas pasivyti ir tapti kiek vertais „didvyrių žemės".

Būtų labai pravartus ir Geologijos institutas, o dar labiau – Jūrų ir navigacijos institutas, nes aktyviai nepasirodę jūroje neišsilaikysime ir Klaipėdoje ir būsime skaudžiai nubausti už ignoravimą svarbiausio Lietuvos reikalo, turinčio gilią prasmę mūsų ateičiai.

Kai kuriuos papildymus padarius, susidarytų visai gera Kultūros akademija. Tik nežinia, ar prof. M. Biržiškos, o dabar gal jau universiteto Senato projektas susilauks tinkamos vyriausybės paramos. Visa profesūra klausimu susidomėjusi ir laukia vyriausybės žingsnio. Kai kurie spėlioja, kad tokio žingsnio visai nebus, nes dabar einąs nekūrybinis periodas. Skeptikai mano, kad vietoj Kultūros akademijos būsiąs pasiūlytas „taupumas", „susivaldymas" ir dar kažkas. Aš dar ne visai palinkęs skeptikų pusėn. Palauksim, pamatysim.

LIETUVOS KATALIKŲ UNIVERSITETAS

Židinys, 1931, t. XIV, Nr. 11, p. 331–335

I. Jo istorija. – II. Jo aktualumas. – III. Koks jis bus? – IV. Kur ir kaip jis steigsis?

I. Jo istorija

Kiekvienos tautos reikšminga ir sustiprinta katalikų grupė šiais moderniniais laikais stengiasi turėti savo universitetą ar kurią kitą aukštąją mokyklą, kad galėtų tęsti katalikybės senąsias kultūrines tradicijas ir kurti naujas mokslines vertybes.

Dabartiniu metu katalikai turi apie 40 privatinių universitetų ir žymiai daugiau kitų aukštojo tipo mokyklų. Pusė šitų universitetų

priklauso Š. Amerikos katalikams, o kita pusė plačiai išbarstyta kitose pasaulio dalyse. Jų turi Airijos, Prancūzijos, Belgijos, Olandijos, Italijos, Šveicarijos, Lenkijos, Pietų Amerikos, Indijos, Sirijos, Kinijos ir net Japonijos katalikai. Vokietijos katalikai kol kas pasitenkina 9 akademijomis, kurios ruošia mokytojus gimnazijoms. Kai kas, senosios Rusijos atmosferoje išauklėtas, paklaus: ar tai tikri universitetai? Ar gal tik teologijos fakultetai? Nejaugi katalikams svarbu turėti nuosavus technikos, teisių ar medicinos fakultetus? Taip, net labai svarbu. Jungtinėse Valstybėse, kur verda moderniausias gyvenimas, yra daugiau nei tuzinas katalikiškų universitetų be teologijos fakultetų, bet jie turi gerai įrengtus technikos, komercijos, žurnalizmo, medicinos, teisių ar kitokius „laiškų" mokslų fakultetus.

Prieš pat pasaulinį karą Čikagoje ir kituose svarbesniuose mūsų išeivių centruose pradėjo stiprėti katalikų kultūrinis veikimas. Karo metu sušvito reali viltis prikelti nepriklausomą Lietuvą. Tai buvo didelis akstinas aukoms rinkti ir visokeriopai plėsti tautinį, kultūrinį ir religinį susipratimą. Atsirado didelės drąsos svajotojų, kurie pradėjo planuoti net labai plataus masto sumanymus, ir jais troško papuošti žavinčios, atgimstančios Lietuvos galvą. Tarp šitų svajotojų buvo ir kun. J. Vyšniauskas, paskaitęs Katalikų Federacijos kongrese Bostone, 1916 m., referatą apie savojo universiteto steigimą Lietuvoje. Jo minčiai kongresas pritarė ir sudarė mažą komisiją aukoms rinkti. Tačiau karo kankinių pagalbos šauksmas ir nepriklausomybės idėjos propaganda atitraukė visas svarbesnes katalikų aukas ir inteligentijos domesį. Savuoju universitetu mažai kas susidomėjo, nors visi pritarė. Tad aukų surinkta nedaug.

Bet didi idėja nemirė. Penkeriems metams praėjus, 1921 m. vasarą Lietuvos spaudoje vėl pasirodė eilė straipsnių, skatinančių katalikus steigti savąjį universitetą. Daug apie tai kalbėta ir susirinkimuose. Pas vysk. Karevičių susirinko apie 30 rinktinės katalikų inteligentijos ir ilgai svarstė katalikų universiteto projektą. Tuomet buvo kai kurių manyta, kad Lietuvai tiktų turėti ir du universitetu, kurie pradžioje gal būtų buvę ir nepilni ir būtų steigę skirtingus fakultetus. Tačiau keli įtakingi seimo nariai įrodinėjo, kad užtektų ir vieno universiteto ir kad tas vienas galėsiąs būti kompromisinio tipo: projektuota valstybiniame universitete įsteigti katalikams du fakultetu: filosofijos ir te-

ologijos. Toks pasiūlymas atskiro katalikų universiteto šalininkams atėmė daug pritarėjų, ir katalikiško universiteto idėja vėl buvo užmesta. Bet ginčams beeinant, vis dėlto 1921 m. rudenį buvo pasiųsta Amerikon kunigai Bumšas ir Garmus rinkti aukų, nors ir tikėtasi iš valdžios stambių subsidijų. Aukas sustota rinkti 1922 m., kuomet paaiškėjo seimo galutinis nusistatymas – steigti kompromisinio tipo universitetą, katalikams užleidžiant vieną dvilypį fakultetą, faktiškai atstojantį du fakultetu: teologijos ir humanitarinių mokslų. Aukų tuo metu surinkta apie 50 000 dolerių ir jos pavestos globoti įsisteigusiai Katalikų mokslo akademijai.

II. Jo aktualumas

Įsteigtas kompromisinio tipo valstybinis universitetas sumažino katalikiškojo universiteto aktualumą. Ir valstybiniame universitete katalikai galėjo ruošti humanitarinių šakų gimnazijoms mokytojus. Jiems tai buvo pats svarbiausias universiteto uždavinys katalikų ideologijos atžvilgiu. Ir kai šio tikslo jie galėjo siekti ir valstybiniame universitete, tai savojo steigimas galėjo būti atidėtas tolimam laikui. Ir nuo 1921 m. pabaigos iki 1931 m. rugpjūčio m. pabaigos niekas šituo reikalu nesirūpino ir nekalbėjo. Tačiau Vytauto Didžiojo universiteto paskutinė reforma padarė tai, kad iš naujo tenka rūpintis savo universitetu. Nebeturim kompromisinio, katalikų šviesuomenei priimtino universiteto, vėl pasidaro aktualus savojo universiteto steigimas. 1921 m. sunkiau buvo įrodinėti nerangiesiems katalikams, kad toks universitetas reikalingas. 1931 m. jiems ir įrodinėti nebereikėjo. Visuose susirinkimuose, suvažiavimuose, KVC konferencijoj jau nebebuvo nė ginčų dėl jo reikalingumo: visi kalbėjo tik apie tai, kaip tą didį sumanymą realizuoti, kaip pinigų surinkti, kur patalpas rasti ir pan. Vargiai atsiras susipratusių katalikų, kurie atsisakytų tą sumanymą paremti savo aukomis. Aukos jau eina dar nepaprašytos, dar neturint kas jas priima. Tai vis rodo didelį savojo universiteto aktualumą ir jo įvertinimą iš katalikų visuomenės šono. Entuziazmo daug. Geresnio momento paruošiamiesiems darbams, rodos, sunku būtų ir laukti. Ir tie darbai patenkinamu tempu žengia pirmyn.

Kai kas mano, kad naujasis katalikų universitetas bus stiprus konkurentas valstybiniam. Manytume, kad klysta. Jis ketina būti ne konkurentas, bet visų pirma papildytojas, jame numatoma daug naujoviškumų, kurių neturi valstybinis. Būdamas privatinis, Lietuvos katalikų universitetas bus žymiai lankstesnis, lengviau darys reikalingus pakeitimus, greičiau prisitaikys prie moderniško gyvenimo reikalavimų, glaudžiau suaugs su visuomene ir klusniau atsilieps naujaisiais mokslinės ir apskritai kultūrinės kūrybos klausimais. Labai apribotomis lėšomis įkurtas, jis negalės nė manyti atitraukti ir valstybinio universiteto studentus. Tačiau visokių naujienybių ir visokeriopo lankstumo atžvilgiu jis bus labai naudingas skatintojas ir valstybiniam universitetui, kurio gerbiamas rektorius prof. V. Čepinskis jau pareiškė savo pasitenkinimą katalikų universiteto adresu. Vietoj konkurencijos galima numatyti tik bendradarbiavimą tarp dviejų aukštojo mokslo institucijų.

V a l s t y b i n i s a r p r i v a t i n i s? Rytų Europoje privatiniai universitetai yra retenybė. Menkos iniciatyvos visuomenė yra pratusi didesnių dalykų laukti tik iš valstybės. Tad suprantamas bus skepticizmas, ypač tos visuomenės dalies, kuri nemano katalikiškuoju universitetu naudotis ir jo paremti. Tačiau Vakarų Europoje, o dar labiau anglosaksų šalyse, yra labai daug ir labai žymių privatinių universitetų. Pvz., Anglija visai neturi tikrai valstybinių universitetų. Žymiausieji Š. Amerikos universitetai taip pat yra privatiniai: Harvard, Columbia, Yale, Cornell, Catholic University of America, Princeton, Un. of Chicago, Loyola, Fordham ir daug kitų. Belgijoj yra du privatiniu ir du valstybiniu universitetu. Privatiniai gauna iš valstybės du trečdaliu tokios sumos, kuri esti skiriama valstybiniams. Dabar ten jau k e l i a m a s s u m a n y m a s s u p r i v a t i n t i i r v a l s t y b i n i u s u n i v e r s i t e t u s, kad jie galėtų tapti lankstesni ir nusikratytų valstybiniams įprasto biurokratizmo. Ir šių kelių pavyzdžių jau pakanka, kad galėtume tinkamai įvertinti privatinio arba laisvojo universiteto lankstų funkcionavimą ir gyvenimiškumą.

D i d e l i s a r m a ž a s? Kaip privatinių, taip ir valstybinių universitetų esti ir didelių, ir mažų. Privatinis Columbia University Naujorke turi iki 40 000 studentų ir arti 2000 profesorių. Tačiau ne

visais atžvilgiais šie milžinai yra geresni už daugelį labai mažų universitetų. Šiandien Amerikoje ir Europoje branginami ir maži universitetai, kur seminarai ir institutai neužkimšti studentų, kur jų kontaktas su profesoriais yra daug glaudesni, kur lengviau susipažinti, pasikalbėti, pasitarti, susidraugauti. Mažų universitetų auklėjamasis vaidmuo neabejotinai yra vertingesnis negu didžiųjų universitetų. Mūsų jaunai valstybei ir iš kaimo kilusiai besiformuojančiai inteligentijai auklėjamoji universiteto atmosfera turėtų nepaprastai didelės reikšmės: ji auklėtų džentelmeno tipą, formuotų stiprius charakterius, kurtų laisvųjų institucijų tradicijas, ugdytų pilnutinį inteligentą su spontaniškos, savaimingos kūrybos palinkimais. Šitokie uždaviniai sunkiau realizuoti dideliame m a s i ų universitete negu mažame e l i t o universitete.

Lietuvos Katalikų universitetas bus mažas ne vien dėl savo tik minėtų specifinių, labai kilnių uždavinių, bet ir dėl to, kad čia plauks ne taip jau gausi krikščioniškosios inspiracijos jaunuomenė, tik šiek tiek pamarginta žydų ir kitų. Jis bus mažas ir dėl to, kad iš karto nenumatoma atidaryti visų fakultetų ir visų kursų.

Šiandien būtų dar per anksti kalbėti apie užsibrėžtąjį mokslų planą ir darbų kryptį. Geriau bus palaukti kol universitetas pradės veikti. Iš paruošto ir preliminariai priimto statuto matyti, kad naujasai universitetas yra užsimojęs plačiai išplėtoti visas tas mokslų šakas, kurios liečia Lietuvos kūrybą ir gamtą. Tad l i e t u v i š k u m a s ž a d a b ū t i j o s p e c i a l y b ė.

Vienas statuto paragrafų numato pašalinimą nuo mokslų neproduktingo personalo. Būsimasis reguliavimas žada profesūros santykius su studentais pakreipti angliškųjų universitetų kryptimi, kuri yra garsi savo auklėjančia ir mokslinančia atmosfera.

IV. Kur ir kaip jis steigsis?

Lietuvos Katalikų universitetas nutarta steigti Kaune, nes, be Vilniaus, Lietuvoje katalikai neturi kito pakankamai didelio centro, sutraukiančio daug mokslinių pajėgų. Jo nedidelei pradžiai numatoma „Saulės" rūmų pirmasai aukštas su 7 klasėmis. Vėliau tikimasi labiau išsiplėsti tuose pačiuose rūmuose ir sudaryti fondą naujoms patalpoms statyti. Įvairios organizacijos ir net privatiniai asmens žada naujojo universiteto statybai pakankamai žemės kaip miesto centre, taip

ir jo pakraščiuose. Bet statybos klausimai tenka atidėti bent kiek tolimesnei ateičiai, nes keleriems metams dar užteks turimųjų patalpų.

Universitetas suprojektuota steigti ne kokios organizacijos, bet Kauno arkivyskupijos vardu, o tai garantuos jam didesnį pastovumą. Prie išlaikymo ir administravimo lygiai prisidės ir kitos Lietuvos vyskupijos. Jo išlaikymo išlaidas padengs maži parapijonių metiniai mokesčiai, organizacijų duoklės, rinkliavos bažnyčiose, privatinių asmenų aukos ir specialiai tam reikalui sukurtos organizacijos nariai, kasmet moką stambesnes sumas. Prie normalių bažnyčios ir valstybės santykių galima tikėtis universitetui ir stiprios valstybinės subsidijos, kaip yra Olandijoj, Belgijoj, Vokietijoj, Airijoj, Anglijoj ir kitose laisvės ir išmintingo valstybingumo šalyse. Tikimasi paramos iš Amerikos.

KVC konferencijos dalyviai žinojo, kokių aukų pareikalaus nauja didi katalikų įstaiga, kiek energijos reikės jai skirti, bet lygiai jie suprato ir tą milžinišką savojo universiteto reikšmę Lietuvos dvasiniam atgimimui, katalikų intelektualinei emancipacijai ir moraliniam tautos atsparumui ir todėl sutiko šį pasiryžimą su nepaprastu entuziazmu, kurs tučtuojau buvo paremtas stambiomis aukomis ir gausingais pažadais. Šiuo metu jau aptariami kandidatai profesūron ruošti. Keletas jų jau pasiųsta užsienin specializuotis, dar daugiau ruošiamasi siųsti. Esame labiau pribrendę negu prieš 15 ar 10 metų, todėl galime tikėtis, kad šiuo trečiu užsimojimu senoji mūsų svajonė bus realizuota kultūringųjų Lietuvos sluoksnių džiaugsmui ir visos tautos dvasinei pažangai.

BALTIJOS KULTŪRINĖ ORIENTACIJA

Naujoji Romuva, 1934, Nr. 199, p. 765–767

Visokeriopų interesų ir idėjų sūkury tiksliau orientuosis ir daugiau laimės bei savo t a u t i n ę a s m e n y b ę t v i r č i a u a p s a u g o s tos mažesniųjų tautų, kurios vikriau ir tiksliau išspręs savitarpio santykiavimo problemą ir pasidarys tinkamesnį raktą į platesnius pasaulinius horizontus.

Naujoji Romuva, 1932.IV.26

1932 m. birželio mėn. 26 d. teko man plačiau rašyti apie tarptautinės kalbos problemą, turinčią didelės reikšmės Baltijos tautų likimui.

1933–1934 m. reljefingai paaiškėjo kai kurių didžiųjų valstybių nusistatymas Baltijos atžvilgiu. Toliau matančiai inteligentijos daliai tas nusistatymas buvo jau gana aiškus ir 1914–1918 m. Jis nepasikeitė ir vėliau. O per pastaruosius du metu užplūdo Europą tikras tvanas straipsnių ir storų knygų apie Rytų erdves, kurioms įsigyti (geruoju ar piktuoju) planingai aštrinami ir organizuojami visos didžiulės tautos apetitai. Visai natūralu, kad geriausios „simpatijos" tenka Baltijos kraštams, nes jie lengviau pasiekiami ir silpnesni. Dėl nuosavybės dokumentų daug nesisielojama: juos atrasti pavedama Rosenbergo įkvėptiems istorikams ir publicistams. Tvirčiausias nuosavybės argumentas, žinoma, buvo ir pasiliks galinga armija. Bet kol patrankos tyli, produktingi liežuviai ir plunksnos rodo nepaprastą veiklumą: įvairiausiais argumentais įtikinėjami savi ir svetimi piliečiai, kad Baltijos respublikos turėsiančios ištirpti Vaterlando meilės bangose. Tarp tų argumentų dažnai primenamos ir Baltijos skolos vokiečiams; tuos argumentus suprastinus ir išvertus suprantamon kalbon, gautume štai ką: „Jūs, Rytų Baltijos gyventojai, ilgus amžius buvote mūsų kultūrinėje ir ekonominėje įtakoje, seniau ir dabar jūs mokinotės vokiečių kalbos daugiau negu kurios kitos Vakarų tautos; vadinasi, jūs mus mėgstate, mūsų kultūrai ir galvojimo būdui pasiduodate ir sukatės vokiškoje orbitoje; žodžiu, jūs esate didelės vokiečių įtakos ir interesų zonoje, todėl artimoje ar tolimoje ateity jūs turėsite įsilieti vokiečių jūron" . Šitokia intensyvi didelio kaimyno argumentacija Baltijos kraštuose geriau suprasta tik 1933–1934 m.

Trijų Baltijos respublikų viešajame gyvenime 1934 m. galbūt teks pavadinti persilaužimo metais. Pono Lozoraičio išmintinga ir veikli politika išvedė Lietuvą iš nenaudingos izoliacijos. Trys maži Baltijos kaimynai sudarė draugiškumo paktą ir pradėjo, kad ir nedrąsiai, susiartinti su Prancūzija. 1934 m. pradėta išeiti ir iš kultūrinės izoliacijos. Mūsų šalyse labai maža buvo inteligentijos, pakankamai mokančios tarptautines kalbas (prancūzų ir anglų), nors regioninės svarbos kalbų gana daugelis pas mus moka: vieni rusiškai, kiti vokiškai, kai kurie net lenkiškai. Didžiųjų pasaulinių kalbų nemokėjimas mažino mūsų kūrybos įvairumą ir siaurino jos horizontus, taip pat kliudė jai tarptautiniame forume pasireikšti ir net jame susikalbėti. Šitokios padėties nenormalumą pirmoji suprato Latvijos visuomenė, kurios pastangomis ir stipria valdžios parama dar 1920 m. pradėjo

veikti Rygoje prancūzų licėjus ir anglų kolegija. Lietuvoje panašių mokslo įstaigų dar nėra, tad neturime galimybės paruošti net prancūzų bei anglų kalbų mokytojų savo gimnazijoms. Susidariusias spragas bando lopyti įvairūs privatiniai kursai inteligentijai. Šioje srity galbūt daugiausia nusipelnė Prancūzų–lietuvių draugijos kursai ir paskaitos. Bet visa tai nepaliečia mūsų gimnazijų ir kitų panašių mokyklų.

Daug stipresniu tempu vyksta kultūrinis persiorientavimas pas mūsų kaimynus šiaurėje. Suomiai, o šįmet estai ir latviai, panašiai kaip seniau visi skandinavai, savo mokyklų pirmąja svetima kalba padarė anglų kalbą. Jai paremti Latvijos universitetas buvo sudaręs net specialią tarpfakultetinę komisiją, kurios nariai propagavo anglų kalbą žodžiu ir straipsniais. Daug balsų ten buvo ir už prancūzų kalbą.

Lietuvoje, rodos, dar jokia valdiška įstaiga nedarė žygių reikalingai reformai pravesti. Net inteligentijos sluoksniuose dar nesusikūrė joks organas tarptautinės kalbos reikalui propaguoti. O regioninių kalbų įtakos susiaurinimas ir kurios tarptautinės kalbos praplėtimas Lietuvoje turėtų sudaryti svarbią dalį mūsų tautinio susipratimo ir kultūrinės emancipacijos. Tačiau jau ir pas mus pastebimas pirmasai ledų pajudėjimas. Esame lėčiausia šiaurinės Europos tauta, tad lėčiau vyksta ir visas mūsų gyvenimas.

Pirmoji organizacija, kuri pradėjo plačiau nagrinėti tarptautinės kalbos reikalą mūsų gimnazijose, buvo Lietuvos Geografijos draugija. Vasario mėn. š. m. [1934] ji paskyrė tam klausimui du ilgus posėdžius, kuriuosna susirinko 43 žmonės. Kadangi geografai, kaip specialistai, taip ir mėgėjai, kiek dažniau susiduria su užsieniais ir studijuoja kultūrines bei lingvistines erdves ir ribas, tautų konkurencijas ir kovas, tai du ilgi vakarai buvo apie daugelį kalbų, tačiau daugiausia apsistota prie anglų ir prancūzų. Vieni, kurie argumentavo labiau ekonominiais motyvais, pasisakė už anglų kalbą, kiti daugiau pabrėžė turizmą, grožį ir įvairius bendrus reikalus, kurie mus labiau jungia su Prancūzija negu su bet kuria kita šalimi. Po dviejų vakarų diskusijų prieita prie keleriopo balsavimo. Iš 43 dalyvavusių 18 pageidavo, kad visose Lietuvos vidurinio tipo mokyklose būtų įvesta prancūzų kalba ir jai užleista pirmoji vieta tarp svetimų kalbų, anglų kalbai tuomet tektų antroji vieta. 15 balsų pasisakė atbulai: jie norėtų pirmon vieton statyti anglų kalbą, o antron prancūzų, 10 balsų lygiomis vertino abi šias

kalbas. Šalia tarptautinių kalbų, ilgai dar svarstyta ir kai kurių regioninių kalbų reikalas Lietuvoje. Balsavimu pasisakyta, kad antros svetimos kalbos vieta bent keliolikoj gimnazijų būtų palikta vokiečių kalba, bent keliose – rusų, vienoj – lenkų. Taipgi pripažinta, kad lietuvių kolonijų išplėtimas P. Amerikoje, didėjantys reikalai Švedijoj ir Italijoj, verčia antros kalbos vietą užleisti kurioje nors gimnazijoj ispanų, portugalų, švedų ir italų kalboms. Už italų kalbą ypač daug argumentų pateikė prof. S. Kolupaila. Apskritai susirinkimas balsų dauguma pritarė šiai, gal net labai apvaliai, schemai.

Manoma, kad Lietuvoje gali būti apie 50 įvairių vidurinio tipo bendrojo lavinimo mokyklų: gimnazijų, komercinių, realinių ir pan. Visose jose pirmoji svetima kalba turėtų būti prancūzų, antros kalbos vieta tektų užleisti kuriai kitai kalbai, pagal jos svarbumą lietuvių tautai. Tad rasta galima siūlyti maždaug tokį gimnazijų pasiskirstymą kalbomis:

Prancūzų kalba –	pirmoji visose gimnazijose,
Anglų, –	25 gimnazijose, antroji,
Vokiečių –	15
Rusų –	5
Latvių –	1
Lenkų –	1
Švedų –	1
Italų –	1
Ispanų –	1
Portugalų –	1

Geografinė draugija nenutarė kokios nors akcijos vesti už kalbų mokslo pertvarkymą mūsų mokyklose, tad ji savo diskusijose rezoliucijų neformulavo ir niekam jų nesiuntė. Ji norėjo tik išsiaiškinti tai, kas daugeliui dar neaišku, ir pajusti kultūrines sroves, kurios dabar formuojasi mūsų inteligentijoj.

Kitos, trumpesnės, bet irgi įdomios diskusijos tarptautinės kalbos klausimu šįmet įvyko Latvių–lietuvių Vienybės kongrese Kaune birželio mėn. Kandidatėmis į Baltijos tarptautinę kalbą čia buvo iškeltos irgi tik anglų ir prancūzų kalbos. Seniau latviai šiuose kongresuose vieningiau siūlydavo anglų kalbą laikyti tarptautine, šįmet ir pas juos

pasirodė keletas stiprių prancūziškosios šalininkų, ypač buvęs Latvijos ministeris pirmininkas p. P. Juraševskis. Jis pasakojo savo įspūdžius iš susitikimo su Prancūzijos didžiaisiais politikais; šie dažnai į mūsų kraštų žmones kreipdavęsi draugiškais žodžiais: „Nos amis de la Baltique"*. Šie žodžiai jau patys vieni gražiai apibūdiną prancūzų žmogiškumą, kurs leidžiąs jiems būti tarsi atvaizdu Europos sąžinės. Kai kurie kalbėtojai, pabrėždami ir anglų kalbos svarbą, nusiskundė, kad patys anglai mažai esą susidomėję savo kalbos ir kultūros praplitimu ir santykiuose su mažesnėmis tautomis esą labai šalti ar išdidūs. Šių eilučių autorius, diskusijose lygindamas dviejų tarptautinių kalbų reikšmę Lietuvai, priminė, kad anglų kalba yra naudingesnė ir reikalingesnė tiktai nedideliam eksportininkų ir importininkų sluoksniui, o inteligentijos daugumui svarbesnė yra prancūzų kalba: į Prancūzijos, Belgijos ir Vakarų Šveicarijos universitetus lietuvių studentų važiuoja kelis kartus daugiau kaip į Anglijos ar kurios kitos valstybės universitetus; turistai ir sveikatos ieškotojai plačia srove plaukia į Prancūziją ir Pietų bei Centro Europą, kur prancūziškai patogu susikalbėti, bet retai kas vyksta Anglijon. Prancūzų mokslinė literatūra pigesnė kaip kitų tautų; tiksliųjų mokslų ir ekonomikos veikalai patogesni skaityti, nes jie vartoja metrinę matų ir saikų sistemą. Prancūzų būdas ir gyvenimo manieros sudaro tarsi Europos sintezę, prieinamą ir lengviau suprantamą visiems europiečiams. Šie ir kiti gausūs argumentai verčia statyti prancūzų kalbą pirmojon vieton.

Latvių–lietuvių Kongresas pavedė savo centrų valdyboms tarp savęs ir su estais susitarti ir paveikti savo kraštų įtakinguosius valdžios žmones, kad jie pasirūpintų visų trijų respublikų gimnazijosna pirmon vieton įvesti vieną kurią tarptautinę kalbą: prancūzų ar anglų. Vadinasi, visų trijų tautų visuomenės jau rimtai supranta kultūrinio persiorientavimo reikalą ir deda pastangų išeiti iš dabartinės provincionališkos izoliacijos.

Reikia tik, kad ir švietimo ministerijos lygiai susiprastų ir labiau brangintų savo tautinės kultūros savarankumą ir nepraskolintų jo betarpiams kaimynams, kurie už peršamas paskolas ateity pareikalaus užmokėti nepriklausomybės kaina. Be to, nei vienas mūsų kaimynų nėra dar europietiškos kultūros pačioje viršūnėje. Žiaurūs pastarųjų

* Mūsų draugai iš Baltijos kraštų (*pranc.*).

metų įvykiai yra puikiai įrodę, kad ne tik mes, mažieji, bet ir didžioji Vokietija, visi esame dar reikalingi aukštesnių, vertingesnių kultūrinių pavyzdžių, kurių galime rasti pas anglosaksus, prancūzus, belgus, olandus, šveicarus, skandinavus ir čekus. Šitos tautos kaip tik ir kuria tokias gyvenimo ir viešojo elgesio normas, kurių (jų geriausio laipsnio) pasiilgsta kiekvienas doras ir šviesus europietis. Tad turėtume kiek plačiau pažinti ir tas dvi didžiąsias kalbas, kurios atskleidžia mums platesnius žmoniškumo akiračius ir atveria mūsų laisvam judesiui didesnes planetos erdves. Tad būtinas reikalas, kad ir ministerijose sėdį žmonės neatsiliktų nuo didžiosios realybės ir atliktų savo kultūrinę pareigą, kurią jiems uždeda ypatinga Baltijos tautų padėtis kultūrinių lenktynių verpetuose.

Mūsų gimnazijose kalbų mokymas apverktinoje padėty. Universitetan ateina abiturientai, nemoką jokia svetima kalba susikalbėti ir be stambių klaidų laiškelio parašyti. O mokinasi net 8 metus. Reikėtų arba vidutiniškai pramokti svetima kalba susikalbėti ir prastus mokslo veikalus laisvai suprasti, arba visai nesimokinti svetimų kalbų, jeigu tas mokslas vaisių neduoda. Dabartinė padėtis toliau nepakenčiama, ir vis vien kuomet nors prisieis susitvarkyti, persireformuoti. Norint į gimnazijas įvesti kurią tarptautinę kalbą, reikia paruošti ir mokytojų, kurių maža turime. Universitetas šito darbo negali atlikti. Paruošimas turi prasidėti nuo pradžios mokyklos arba bent nuo pirmos gimnazijos klasės. Lietuvai, ne mažiau kaip ir Latvijai, būtinai yra reikalingas vienas prancūziškas licėjus ir viena angliška kolegija su gerais tų kalbų žinovais. Būsimieji kalbų mokytojai turėtų pradėti patys jų mokintis, kol dar jauni, nes tuomet greit ir natūraliu būdu, be dirbtinumo, jie gali lengvai pasisavinti visus svetimos tarsenos subtilumus ir niuansus. Paūgėję šitam reikalui jau nebetinka; jie gali svetimų kalbų pramokti, bet retas jų besugebės tinkamu mokytoju tapti. Baigę licėjų ar kolegiją, jie turėtų būti bent trims mėnesiams siunčiami į Prancūziją bei Angliją vaizdžiai susipažinti su tų kraštų dvasia ir kultūra. Tuomet jie bus gimnazistams ir visuomenei įdomesni, jų pamokos vaisingesnės. Šituo keliu eina jau daugelis tautų, ypač Centro Europoje. Koks gi reikalas mums atsilikti ir savo negalioje niūksoti?

Pati visuomenė negi viską gali padaryti, jei nesulaukia iš savo iždininkų paramos. Štai dr. Kl. Ruginis įsteigė gimnaziją su sustiprinta prancūzų kalba; žmonės leidžia savo vaikus, nors tenka mokėti net

400 Lt per metus. Šiai gimnazijai nelengva galus su galais sumegzti, nes ji, kaipo pavyzdinė, jokių subsidijų negauna. Kazimieriečių gimnazija irgi bandė nuo pirmos klasės prancūzų kalbą įsivesti, bet kažkas sutrukdė. Rodosi, reiktų džiaugtis, kad lietuvių tauta pradeda iš kaimynų hipnozo prabusti ir ieškoti savo tautinei kultūrai saugesnių ir platesnių kelių, kurie veda ne tik į pasaulį, bet kartu gilina mūsų tautinį susipratimą bei minties savarankumą. Šiuo metu visi Baltijos tautų kultūrininkai turėtų suburti savo jėgas, kad galėtų patikrinti ne tik savo kraštų nepriklausomybę, bet ir kultūrinį saugumą, prieš kurį kai kurie kaimynai vis dar tebesikėsina.

MINTYS APIE UŽSIENIO LIETUVIUS

Pasaulio lietuviai, Kaunas, 1935, p. 86–88, 296–297

Man labai įdomu dalyvauti ten, kur svarstomos svarbios tautos problemos. Tų problemų itin svarbi – lietuvių tautos išlikimas jos atžalose.

Mūsų tėvynė ilgai buvo Nemuno baseine; čia ji ir ateity bus. Bet istorijos bėgy mes buvome priversti leisti atžalas kitur. Tą mes visiškai pateisiname, nes tauta, kuri nekolonizuojasi, negali tikėtis, kad ji bus didelė tauta. Taigi tautos kolonizacija yra jos stiprėjimo ženklas. Tačiau, iš antros pusės, jei lietuviai išeiviai užsieny negali sukurti „lietuviukų", tai tas yra tautos silpnėjimo požymiu.

Dar ir šiandien tautiškas susipratimas nėra tinkamai išsišakojęs mūsų tautoj – jis glūdi tautos viršelyje. Manom, kad tik dabar inteligentija imasi darbo išlaikyt svetimose šalyse savo tautos atžalas.

Užsienio lietuviai tai lietuvių tautos išlikimo klausimas. Į juos mes žiūrime, kaip į kultūrinį, lingvistinį vienetą. Seniau daugumas Amerikos lietuvių kalbėjo savo kalba ir angliškai, bet ateity galbūt tie 600 000 išeivių lietuvių Žiemių Amerikoje kalbės tik anglų kalba. Be to, ateity gal susidarys dar lietuvių išeivių kalbos mišinys iš ispanų, portugalų ir kitų kalbų. Čia mes susidūrėme su reikalu apsaugoti savo kalbą ir kuo plačiausiai paskleisti lietuvių vartojamos kalbos žinojimą. Tam tikslui yra reikalingas visų lietuvių bendradarbiavimas.

Didelių problemų akivaizdoje tautinis susipratimas palies ir visą studentiją, kuri ims tais klausimais rūpintis. Tada ir mes įstengsim

išskleisti didesnius sparnus. Tos inteligentinės pajėgos jau ir šiandien domisi užsienio lietuviais, su jais susirašinėja ir juos remia.

Mano svajonė – *viso pasaulio lietuvių sąjunga.* Jie, suvažiavę į kongresą, prabils kiekvienas savo kalba, bet visi žinos, iš kur jie kilę, kur jų tikra tėvynė.

Mes – ne didžiulė kinų tauta, kuri daug savo žmonių veltui atiduoda; *mūsų tauta nedidelė ir mes neturim nė vieno lietuvio išsižadėti ar užmiršti.*

Europa, ypač jos mūsų gyvenamas kampas, ir ateity neapsieis be politinių ir ekonominių katastrofų. Šitokiais pavojingais momentais patogiau yra turėti lietuvybės rezervus tolimuose kraštuose, negu visai tautai gyventi vienoje vietoje. Mes jaučiame pagalbą mūsų palyginamai neturtingų ir nelabai susipratusių išeivių. Bet ši pagalba būtų keliolika kartų didesnė, jeigu mūsų išeiviai būtų taip turtingi, kaip olandų, žydų, armėnų ir kitų pirklybinių tautų. Tad ir Lietuvai nepaprastai svarbu yra turėti kur nors toli turtingą ir kultūringą naujokyną. Toks naujokynas visai nesunku sukurti, turint tokį gausų gyventojų prieauglį ir taip gausingą išeiviją. Tik, deja, ji kol kas niekieno netvarkoma ir be jokio plano barstoma po gigantiškus Pietų Amerikos plotus. Su tokia išeivija, planingai ją tvarkant ir spiečiant į labai tiksliai parinktas vietas, galima padaryti nuostabiai didelių dalykų.

UNIVERSITETO MODERNIZAVIMAS

Naujoji Romuva, 1936, Nr. 1–2 (261–262), p. 1–4; 32–34

Turinys: I. Organizacijos lankstumas. – II. Privatinėmis lėšomis įsteigtos katedros. – III. Profesūros atlyginimas ir jos pašaliniai darbai. – IV. Jaunesnysis mokslo personalas ir mokslo draugai. – V. Biblioteka ir knygos. – VI. Lituanistikos institutas. – VII. Svetimų kalbų institutas. – VIII. Komandiruotės, tyrimų darbai ir ekspedicijos. – IX. Studentija. – X. Biudžetas ir kiti klausimai.

I. Organizacijos lankstumas

Vėl pradėta dažniau kalbėti apie universiteto reformas. Jis jau buvo reformuotas, tačiau patyrimas parodė, kad be specialistų žinios

padarytos reformos neišėjo jam sveikaton: jis pradėjo dar labiau šlubuoti. Žinoma, tos reformos labai įvairiai suprantamos, žiūrint, kas ko siekia.

Nuo 1923 m. teko man aplankyti 19 universitetų Jungtinėse Valstybėse, 2 Kanadoje, 2 Brazilijoj, 4 Afrikoj, 1 Azijoj ir septyniolikoj Europos valstybių – daugiau kaip 30 universitetų ir keletą kitų aukštųjų mokyklų, zonoje nuo Maskvos iki Paryžiaus bei Romos. Aplankęs apie 60 universitetų, dažniausia nepraleidau progos ir parankioti žinių apie jų administraciją bei mokslų programą. Kai kuriuose jų turėjęs progos sporadiškų paskaitų laikyti ir buvęs trijų universitetų mokslo personalo sąstate, drįstu padaryti keletą pastabų bei palyginimų, kurių man leidžia daryti surinktoji medžiaga ir šioks toks patyrimas.

Pirmiausia krinta akin stoka organizacinio lankstumo mūsų Universitete. Kai kurie fakultetai pasižymi ilgokais posėdžiais, užverčiančiais daugeliu smulkmenų. Kitur, moderniškesniuose universitetuose, daugiau teisių suteikiama fakultetų praplėstiems prezidiumams. O išlaidų paskirstymas pagal straipsnius ir paragrafus pas mus labai nelankstus buvo, trukdąs mokslo darbą. Jei metų gale pasirodo koks skubus ir būtinas reikalas ir jei tam reikalui aprūpinti pinigų nebėra, tai iš kitų paragrafų reikiamos mažos sumos negausi, nors ten ir būtų kokių likučių susitaupę. Bandymas visiems metams *labai tiksliai* numatyti *kiekvienam* reikalui griežtai apribotą sumą komplikuotam universiteto organizavimui, nuolat gyvam ir nuolat veikiančiam, labai nenaudingas ir nesveikas reiškinys. Kaip šioje finansų, taip ir kitose administracijos srityse pageidautinas žymiai didesnis lankstumas.

II. Privatinėmis lėšomis įsteigtos katedros

Jeigu universitetas privalo aptarnauti visos tautos ar bent stambesnių jos grupių interesus, jeigu jam lemta eiti kartu su visa gyvenimo pažanga, tai jis turėtų būti labai įvairus ir mišrus. Šio reikalo dažnai nenumato valdžios griežtai apribotas katedrų bei personalo skaičius. Kartais valdžia gali ir pinigų neturėti arba gailėti. Šituo atveju moderniškuose universitetuose laisvai leidžiamos steigti naujos katedros, suinteresuotos visuomenės lėšomis, ir visaip palengvinamas tokių katedrų darbas. Jos kartais būna net paralelės ir vis dėlto turi lygias teises ir darbo sąlygas. Žinoma, tokių katedrų neturtingoj mūsų šaly labai

nedaug tegalėtų atsirasti. Daugiausia jų esti turtingose anglosaksų šalyse, Olandijoj ir dar kai kur. Tad reikėtų numatyti daugiau lengvatų tokioms katedroms įsisteigti ir dirbti.

III. Profesūros atlyginimas ir pašaliniai darbai

Pas mus visų valstybės tarnautojų algos yra labai mažos, tad nebuvo patogu kokią išimtį daryti ir profesūrai, nežiūrint jos darbo nepaprastos svarbos. Beveik visi docentai ir profesoriai pas mus gauna iš universiteto nuo 800 iki 1300 Lt visų pajamų. Tai yra du kartu mažesnė alga negu Vokietijoj, Olandijoj ir daugely Vakarų Europos kraštų ir tris ar keturis kartus mažiau negu Š. Amerikoj ir Brazilijoj. O tokio pat „standarto" pragyvenimas pas mus ne pigesnis kaip tokio pat didumo Europos ir Amerikos miestuose. Butas ir rūbai pas mus net brangesni negu Amerikoje, tik valgis truputį pigesnis. Nesant mūsų šaly nei artimuose kaimynų miestuose žymesnių bibliotekų ir muziejų, profesūrai tenka kiek toliau pavažiuoti, kad pasiektų didesnius kultūros centrus, juose atsigaivintų, papildytų ir panaujintų savo žinias ir prityrimus. Būdami kultūringosios Europos pačiame pakrašty, jaučiame net didesnio reikalo būti nuolatiniame kontakte su didžiaisiais mokslo židiniais. Todėl reikėtų ir tokio atlyginimo, kuris leistų greičiau susilyginti su Vakarų Europos kolegomis. Gaudami tik nuo 800 iki 1300 Lt, profesoriai negali atsisakyti pašalinių darbų, nes iš algos juk nepragyventų.

Medikų ir technikų laimė, kad jų mokslai randa gyvenime pelningo pritaikinimo: beveik visi minėtų mokslų profesoriai lengvai savo praktika uždirba dar vieną, o kai kurie net kelias algas. Teologai irgi randa, nors mažiau pelningų priedų, neprasilenkdami su specialybe. Sunkiausias padėjimas yra gamtininkų, humanitarų ir kitų, į juos panašių. Suomijoj, pavyzdžiui, jiems valstybė sudaro progų žmoniškai užsidirbti renkant dainas, folklorą, rašant knygas, darant įvairius krašto ir gamtos tyrinėjimus ir pan. Šis platus ir tautai naudingas bei patriotiškas darbas nerasdavo bent kiek žymesnės mūsų politikų ir valstybės vadų paramos.

Jei šitas mokslinis ir kultūrinis darbas būtų gausiai remiamas, tai jis turėtų daug didesnės reikšmės negu algų pakėlimas. Padidintą algą turi juridinės teisės gauti visi, kurie mažiau ar daugiau mokslui

dirba. O jei būtų tinkamai apmokami mokslo straipsniai, knygos, tyrinėjimai ir kiti moksliški darbai, tuomet atlyginimą gautų tik tie, kurie jį tikrai pelnė. Už išleistas, kad ir stambias pinigų sumas padidėtų mūsų mokslo literatūra, tautos prestižas ir tautinės vertės pajautimas, susidarytų tiksli priemonė kilti tautai į aukštą kultūros laipsnį. Vis tai turtai ir vertybės, už kurias susipratusios tautos ir jų valdžios moka labai didelius pinigus. Jei pas mus tūlais momentais didesnės paramos nesulaukia universitetas ir jo mokslinis darbas, tai reiškia, kad maža dar turime kultūriškai pakilusių ir tautiškai susipratusių inteligentų ir jų įtaka krašto valdyme yra dar labai menka.

IV. Jaunesnysis mokslo personalas ir mokslo draugai

Tikiuos nenusidėsiu, jei šiame straipsny pakartosiu geroką dalį savo minčių ir samprotavimų, apie kuriuos jau esu rašęs 1928 m. *Ryto* dienrašty. Tuo metu anie straipsniai susilaukė palankaus atsiliepimo tik iš dr. Jono Šliūpo, kiti tautos dirvonų artojai jų, rodos, beveik ir nepastebėjo. Galbūt dėl to, kad tie straipsniai nebuvo pakankamai triukšmingi nei skandališki. Tad drįstu ir vėl viešumon išlįsti su savo pasiūlymais, gal bent dalelė jų tiktų ir šių dienų sąlygose svarstant universiteto reformas.

Tautos kultūrai ir mokslui labai svarbu įtraukti mokslo darban, mokslo kūrybon kuo didžiausią skaičių išmokslintų žmonių ir sudaryti jų darbui palankias sąlygas. *Mažai tautai be galo pravartu iškelti kiekvieną savo talentą, neleisti jam skursti, nykti, nežinioje dingti.* Jei šią taisyklę pamiršta didžiosios tautos, tai jos netenka įtakos pasauly ir sunkiai velkasi kultūrinės procesijos uodegoje. Jei su šia taisykle prasilenkia mažosios tautos, tai jos pasirašo sau lėtos ir negarbingos mirties dekretą. Turint tai galvoje ir norint prilygti tokio pat didumo universitetams užsieniuose, mūsų Universitetas turėtų gauti du kartu daugiau jaunesniojo mokslo personalo su aukštuoju moksliniu pasiruošimu: asistentų, laborantų, lektorių, privatdocentų ir pan. Be to, prie universiteto turėtų būti priglausti gabesnieji daktarai, kuriuos čia, pagal anglosaksų fasoną, norėčiau pavadinti mokslo draugais (*fellows*). Gaudami tik vienkartinį mažą atlyginimą kartais stipendiją ar komandiruotę, jie atlikinėtų kai kuriuos siauresnio masto specialius darbus ir paskaitytų sporadiškų paskaitų. Šitaip organizuotas universitetas

turėtų prieš savo akis beveik visus tautos talentus ir leistų reikštis jų mokslinei iniciatyvai. Geresnieji tų talentų filtruotųsi į profesorius. Šiuo būdu kandidatai į profesorius būtų parenkami ne pripuolamai, bet iš tikrai pasireiškusių moksle žmonių. Tauta ir universitetas labai daug pelnytų, o išlaidos nebūtų labai didelės: gal iki pusės milijono litų.

Neužmirškime, kad duodami plačia vaga pasireikšti visoms tautos intelektualinėms jėgoms mes sudarome šaly kūrybinę ir optimistinę nuotaiką visose proto viršūnėse, kas negali neatsiliepti teigiamai ir į platesnius šviesuomenės sluoksnius. Juk tautinių talentų išlaisvinime ir jų vaisingoje kūryboje visi dorieji lietuviai mato svarbiausią nepriklausomybės prasmę ir pateisinimą tų didelių aukų, kurias nešėme ir ilgai turėsime nešti prie nepriklausomybės aukuro.

V. Biblioteka ir knygos

Per pirmuosius 10 savo darbo metų mūsų universiteto biblioteka pasiekė vos 95 000 tomų, kurių vertė 1933 m. sausio m. 1 d. siekė 1 394 038 Lt, bet už valdžios pinigus nupirkta tik 24 740 tomų už 517 tūkstančių litų. Vertingiausios, naudingiausios yra pačios bibliotekos užsakymu pirktos knygos, o tarp dovanų visko esti... Mūsų universiteto biblioteka kasmet iš valstybės gaudavo vidutiniškai po 50 tūkst. litų, už kuriuos galėdavo nusipirkti vidutiniškai apie 2470 tomų. Padoraus universiteto mastu imant, toks kiekis beveik juokingas... O koks jos biudžeto nevienodumas: 1925 m. jai skirta gana padori suma – 150 000 Lt, o 1926 m. – jau tik 15 000 Lt. Kad gautume pilnesnį vaizdą, kaip remiamos planingai tvarkomų universitetų bibliotekos, čia pateiksiu palyginimų su privatiniu katalikų universitetu Louvaine, kurs studentų skaičium tik truputį didesnis už mūsiškį.

Mūsų Universitetas, turėdamas per 3500 studentų ir aptarnaudamas visą Respubliką, nepriklauso prie mažųjų universitetų. Jis yra vidutinio didumo universitetas, kandidatas į didžiuosius. Tokio didumo universitete bendroji biblioteka privalo turėti minimum apie 300 000 tomų gerai parinktų knygų, o kiekvienai katedrai pridera turėti nors bent po 5000 tomų jos studentams pritaikintų ir lengvai prieinamų knygų. Kol šito minimumo nėra, tol negali būti kalbos apie rimtą mokslinį darbą, ypač kai visoje valstybėje nėra nei vienos tinka-

mos bibliotekos. Todėl jauni universitetai knygoms skiria labai didelius pinigus, kol susidaro reikalingas minimumas. Štai po karo atsistatęs Louvaino katalikiškas universitetas kasmet įsigyja po 100 000 tomų. Dabar jis jau turi savo centrinėje bibliotekoje virš 1 000 000 tomų ir po keletą tūkstančių prie kiekvienos katedros. Taip geografijos katedra turi apie 6000 tomų ir daugybę žemėlapių ir rinkinių. Tačiau ir dabar Louvaino universitetas *vis dar skiria kasmet arti 300 000 Lt knygoms pirkti,* nors gauna labai daug ir dovanai. Louvaino universitetas aptarnauja apie 4000 studentų, 180 profesorių ir 100 jaunesniojo mokslo personalo. Po karo įsisteigęs savo biblioteką su keleta tomų, iki šių metų jau priugdė ją iki 1 000 000 tomų ir vis dar nesustoja smarkiai ją didinęs. Privatinis Louvaino universitetas, valdžios subsiduojamas, rodo mums tinkamą pavyzdį, kaip reikia rūpintis universiteto bibliotekomis. Louvaino centrinėn bibliotekon pareina apie 1000 mokslo žurnalų, atskiros katedros gauna tokių žurnalų dešimtis (*Geografijos katedra jų gauna 63!*). Mūsų Universiteto kai kurios katedros beveik jokių mokslo žurnalų nei knygų negauna...

Kad šis dalykas būtų tinkamai sutvarkytas, mūsų Universitetas turėtų pasekti kitų universitetų pavyzdžiu: visų fakultetų mišri ir kompetentinga komisija turėtų nustatyti knygų ir žurnalų minimumą centrinei bibliotekai ir katedrų skaitykloms, žinoma, atsiklausdama kiekvienos katedros vedėjo ir pasiteiraudama užsienio vidutiniuose universitetuose. Universitetas kartu su Švietimo ministerija sudarytų planą, per kiek metų privaloma pasiekti normalinės padėties ir pagal tai nustatytų tam tikslui skiriamą biudžeto dalį, ant kurios neturėtų kėsintis nei biudžeto tikrinimo komisija, nei Ministerių kabinetas. Kitaip eidami mes nepasieksime tinkamų rezultatų ir, atimdami studentams galimybes dirbti, gaminsime tik menkučius diletantus, kurių darbas valstybei neišsimokės.

Mokslo veikalai daug brangesni už romanus. Gamtos mokslų vienas tomas dažnai kainuoja apie 200 Lt, o vidutiniškai visų mokslo veikalų tomas kainuoja apie 20–30 Lt. Tad pirmiesiems metams paskyrus bibliotekai pusę milijono litų nupirktume tik apie 20 000 stambių mokslo knygų. Per 30 metų, skirdami kasmet po 200 000 Lt įsigytume vidutinėje biblioteką iš 300 000 tomų mokslo knygų, kurios sudarytų minimumą, reikalingą universitetui su normaliu skaičium fakultetų ir su 3000 ar 4000 studentų. Dabar skiriamos bibliotekai su-

mos yra juokingai mažos. Todėl valdiški organai, tas sumas vis dar mažindami, imasi labai didelę atsakomybę prieš visą tautą, nes jie nuginkluoja tautos smegenis, atima galimybę susilaukti geriau paruoštų proto darbininkų, užkerta kelią tautos kultūrinei didybei.

Įvairių katedrų aprūpinimas knygomis per daug jau nelygus. Imsiu pavyzdžiu Matematikos-gamtos fakulteto knygynėlių padėtį 1935 m. pradžioje. Matematikos knygynėlis turėjo knygų už 74 000 Lt. Žinoma, tai ne per daug, gal dar ir per mažai, bet vis dėlto jau visai padori suma. Botanikos kabinetas knygų turėjo už 78 000 Lt ir jį papildantis augalų anatomijos ir fiziologijos kabinetas – už 10 800 Lt, botanikos sodas – už 10 700 Lt, taigi visa botanika kartu – už 99 500 Lt. Iš viso fakulteto 15 knygynėlių tuomet turėjo knygų už 435 000 Lt. Taigi kiekvienas knygynėlis turėjo vidutiniškai už 29 000 Lt. Bet labiausiai knygiškas geografijos kabinetas jų turėjo tik už 12 375 Lt, tuo tarpu kai šita mokslų šaka turi pasauly daug daugiau žurnalų, metraščių ir bendrai visokios literatūros. Geografinių knygų ir periodinių leidinių skaičius pasauly, rodos, yra didesnis už visų biologinių mokslų, kartu imamų, kurie mūsų universitete vis dėlto savo knygynams lig šiol gavo 153 000 Lt. Tai nėra daug, bet vis dėlto pakenčiama. Iš tokios nelygybės nematyt jokios išeities, nes nėra tokio organo, kuris tinkamai išklausytų ir patenkintų skriaudžiamų katedrų skundus, susiinteresuotų įvairių mokslų padėtimi universitete ir turėtų galios patenkinti jų minimalinius reikalavimus nors tiek, kad kai kurios universiteto įstaigos nedarytų Lietuvai per daug aiškios gėdos.

Tas pat ir su patalpomis. Jeigu jau apygudris likimas pradės kokį žmogų ar mokslų šaką skriausti – tai jau visiškai be saiko... Štai pasižiūrėkit, gerieji lietuviai, kokiomis proporcijomis jau kelinti metai padalintos Didžiųjų rūmų grindys, įvairių profesorių darbo kabinetams.

		m^2
I aukštas:	Zoologijos kabinetas	– 19,8
	Aug. anatom. ir fiziol. kabinetas	– 20,1
II aukštas:	Prit. psichologijos kabinetas	– 20,4
	Eksper. psich. ir ped. kabinetas	– 19,5
	Geolog. ir mineralog. kabinetas	– 24,0
	Geolog. ir miner. asistento kabinetas	– 20,2
	Geolog. ir miner. asistentų kambarys	– 19,8

III aukštas:	Geologijos kabinetas	– 38,3
	Geografijos kabinetas	– 7,5
	Zoologijos asistentų kambarys	– 23,8
	Augalų anat. ir fiziol. kambarys	– 17,4

Kaip matote, normalus vienam žmogui darbo kambarys turi 19–20 m². Taigi ir geografijos katedra savo dviem etatiniam nariam ir 1 privatdocentui turėtų, rodos, gauti ne 7,5 m², bet apie 40 ar 60. Panaši bus proporcija, jeigu palyginsime geografijos braižyklos kvadratūrą (43 m²) su kitų katedrų analoginėmis patalpomis. Kokios gali būti darbo sąlygos ir kaip galima sutilpti 7,5 m² kambarėly bent dviem žmonėm su knygų spintomis, su savo (ne valdišku!) stalu ir kėdėmis, gali suprasti tik biednuomenės kvartalų labdaringi lankytojai. O geografija vis dėlto yra reprezentacinė mokslų šaka, turinti plačių ryšių su užsieniu. Geografai, išeidami iš savo profesijos reikalų, daugiau už kitus mokslininkus keliauja ir vieni kitus aplanko. Bet, žinodami geografijos patalpų ir mokslo priemonių bei knygų gausumą, nesistebėkime, kad katedros vedėjas užsienių lankytojų savo, atsiprašant, „kabinete" stengiasi nepriimti. Kam jam čia afišuotis su ta nepaprasta mūsų ubagyste...

Normaline tvarka paduodami pareiškimai ir prašymai nieko negelbėjo. Jeigu jau ir mokslui, kaip kiemsargiui, reikalingos protekcijos ir rekomendacijos, tai... tai... geriau nieko nebekalbėti... Nusistovėjusi „tvarka" ir tvarkdariai juk galingi ponai. Jų neverta užkabinėti. Pateksi į teismą už netaktą ir bylą pralaimėsi, daug nesmagumų apturėsi. Geriausia, būk patenkintas vis vien kokiomis aplinkybėmis, tai gal bent numirusį už kantrybę pagirs... O studentams geografinės literatūros, oi, kaip skaudžiai reikia! Retas jų rašo diplominį darbą iš geografijos, nes su esama literatūra mažai kas galima pradėti... Geografinių žurnalų išsirašom tik 6, kai kiti tokio pat didumo universitetai jų turi net po 50–70. Kad nors pilną tuziną jų turėtume, tai vis jau būt šis tas.

VI. Lituanistikos institutas

Rodos, didelė mūsų inteligentijos dauguma Vytauto Didžiojo universitetą vadina lietuvišku, nes... beveik visos paskaitos skaitomos lietuvių kalba. Man gi rodosi, kad mūsų Universitetas vis dėlto pasilieka daugiau kosmopolitiškas negu lietuviškas. Ir visai ne dėl to, kad turi

keletą svetimomis kalbomis skaitančių profesorių, o tik dėl to kosmopolitiškas, kad jis *neatlieka lietuviško darbo.* Universitete nėra ypatingai sustiprinto lietuvių kalbos mokslo. Universitetas neturi tikslių ir greitų priemonių lietuvių dainoms ir bendrai folklorui rinkti ir spausdinti, jis maža daro antropologinių, archeologinių, etnografinių, geografinių ir geologinių Lietuvos tyrinėjimų, žodžiu sakant, jis *neina lietuviško universiteto pareigų.* Tokį universitetą su lietuvių dėstomąja kalba galėtų įsteigti Lietuvoje ir svetima valdžia, jeigu ji būtų tolerantiškai nusistačiusi. Bet šiam reikalui tolerancijos neužtenka: *reikia dar meilės.* Šio straipsnio autorius geografiniams Lietuvos tyrinėjimams vasaros metu kasmet įtraukia universiteto biudžetan po kokį tūkstantuką litų. Universitetas tą menkutę sumą pripažįsta, bet kai biudžetas peržengia universiteto slenkstį, tai *visuomet* grįžta jau su sudilusia tyrinėjimų pozicija iki 300 Lt. Perėjusios per visas instancijas savo krašto tyrinėjimų sumos sulieseja kaip Egipto karvės sausros metu.

Tą pat reikia pasakyti apie Lietuvos kartografiją, istoriją, dainas ir daug kitų lituanistikos darbų, kuriems universitetas negauna tinkamos paramos. Jei universitetas pabando dirbti *lietuvišką* darbą, tai tas jo darbas esti nesuprastas arba ignoruojamas.

Leiskim, jei ir pavyktų biudžeto skirstytojus prikalbinti nešykštauti lėšų universitetui sulietuvinti, tai vis dėlto dar ne viskas būtų padaryta. Ir turint pinigų privalu juos gerai ir tiksliai sunaudoti. Todėl visas lietuviškasai universiteto darbas turėtų būt tinkamai sutvarkytas, susistematizuotas. Šį darbą galėtų atlikti *tarpfakultetinis Lituanistikos institutas.* Šio instituto personalas susidėtų iš kalbininkų, literatų, istorikų, geografų, antropologų, archeologų ir geologų. Jų pareiga būtų vesti tyrinėjimus viso, kas liečia Lietuvos žmones, kultūrą ir žemę, ir spausdinti tų tyrinėjimų išdavas bei studijas. Institutas dirbtų pasiskirstęs į du skyrius: humanitarinį ir gamtinį; kiekvienas skyrius turėtų savo (gal mėnesinį) organą – žurnalą ir leistų atskirų veikalų. Po keliolikos metų darbo galėtume pasiekti puikių rezultatų: norint ką moksliško žinoti apie Lietuvą ir lietuvius, reikėtų jau mokėti lietuvių kalbos. O dabar, didelei mūsų gėdai, beveik visa lituanistikos literatūra yra parašyta svetimtaučių ir svetimomis kalbomis: vokiečių, rusų ir lenkų. Jei lietuvis inteligentas ar šiaip apsišvietęs žmogus nori iš raštų pažinti savo tėvynę, tai jis visų pirma turi pramokti trijų kaimynų kalbų. *Šitoks padėjimas nepakenčiamas net ir taupumo sumetimais.* Jei svetimtau-

tis rašo ką apie Lietuvą, tai jam netenka teirautis lietuviškų šaltinių, nes jų ir nėra, nebent statistika ir paskutinių kelerių metų paprastieji gyvenimo reiškiniai. Tad šioje srity reikalinga griežta reforma ir mobilizacija visų mokslinių jėgų patriotiniam, lietuviškam darbui, kuris turėtų būti intensyviai ir plačiai varomas Lituanistikos institute. Be tokio darbo mūsų Universitetas neturi pakankamo pagrindo vadintis lietuvišku universitetu: jam geriau tiktų vadintis „Kauno gubernijos universitetu". Šį reikalą, manau, gerai supranta Universiteto profesūros dalis, bet ar brangins jį valdiškos sferos, kurios panašius dalykus nėra pratę iki šiol vertinti. Trumpame straipsny tik iškeliu mintį, pats gi Lituanistikos instituto projektas priderėtų paruošti jungtinėms pajėgoms įvairių mokslo specialistų. Svarbu, kad reikalas nebūtų atidėliojamas ir susilauktų tinkamo sutvarkymo.

VII. Svetimų kalbų institutas

Šito instituto reikalas eina iš to fakto, kad dabartiniame padėjime universitetas negali paruošti svetimų kalbų mokytojų mūsų gimnazijoms. Universitete galima pramokyti studentus paskaityti savo specialybės veikalus vokiečių, anglų ar prancūzų kalba. Bet labai retas pramoksta kuria svetima kalba laisvai kalbėti ir rašyti. Tad svetimų kalbų mokytojų teks visuomet importuoti, kol namie jų neruošime. Sekant kitų tautų pavyzdžiu, reikėtų mums turėti prie Universiteto svetimų kalbų institutą su vokiečių, anglų, prancūzų, o gal ir su graikų bei lotynų skyriais. Atskirų lektūrų ar net katedrų turėtų jame būti ir latvių, rusų, lenkų, hebrajų, italų, ispanų ir dar gal kai kurioms kalboms, jei pasirodytų reikalas. Šalia literatūros paskaitų, kalbų institute turėtų būti daug konversacijų mažoms (nuo 5 iki 20) grupėms. Dabar gi svetimų kalbų klasės taip gausingos, kad iš jų studentai mažai tepasinaudoja.

Latviai Rygoje jau nuo 1920 m. turi anglų kalbos kolegiją ir prancūziską gimnaziją. Mes dabar turime keletą vokiškų gimnazijų Klaipėdos krašte ir Kaune. Bet dar nėra prancūziškos gimnazijos ir angliškos kolegijos. Jei būtų tokios mokyklos, tai jas baigusieji būt geresni svetimų kalbų mokytojai negu baigiantieji mūsų Universitetą. Jeigu jiems dar pavyktų baigti universitete svetimų kalbų institutą, tai jie būtų visiškai geri savo dalyko mokytojai.

Olandijoj ir kai kur kitur svetimų kalbų mokslas gimnazijose taip gerai sutvarkytas, kad jauni abiturientai pakankamai susikalba net dviem svetimom kalbom. Mažai tautai labai svarbu turėti keletą šimtų inteligentų, gerai mokančių anglų, prancūzų ir vokiečių kalbas. Reikia tų kalbų mokytojų, reikia verstis jų literatūros ir versti mūsiškę į jų kalbas, reikia daug tarpininkų prekyboje, dalyvautojų įvairiausiuose tarptautiniuose kongresuose, konferencijose, suvažiavimuose ir t.t. O mes taip maža turime tokių žmonių, kurie būtų tinkamai pasiruošę atstovauti lietuvių interesams užsieniuose, traukti iš ten Lietuvon dvasinius ir medžiaginius turtus. Dėl to kenčia mūsų krašto ir mūsų pačių plačiau suprasti interesai.

VIII. Komandiruotės, tyrimų darbai ir ekspedicijos

Šio straipsnelio autoriui teko pažinti apie tuziną jaunų universitetų, dar nesulaukusių 20 metų. Tokie universitetai labiau kaip senieji rūpinasi savo jėgų tobulinimu. Kasmet jie išleidžia žymią dalį savo personalo į geriausius savo ar užsienio universitetus mokslo pagilinti. Toks universitetas tik džiaugiasi, kad jaunieji jo profesoriai vyksta kur nors užsienin vieneriems ar keleriems metams pasispecializuoti: išleidžia juos su pilna alga ir dar apmoka kelionės išlaidas. Tokių progų ypač daug sudaro jaunesnieji Amerikos universitetai. Jie dažnai ragina savo profesorius vykti užsienin arba tyčia į suruoštus vasarinius kursus, kuriuose ten pat Amerikoje skaito geriausieji, pagarsėję vietos universitetų profesoriai ar atkviestieji iš Europos, o klauso suvažiavusi jaunesnioji profesūra ir šiaip mokslo žmonės bei mokytojai. Baltijos respublikose irgi sudaryta tokių materialinių sąlygų, kurios leidžia kiekvienam fakultetui pasiųsti į užsienius kasmet po du jaunesnius profesorius. Izoliuotam ir beknygiam mūsų Universitetui komandiruotės turi labai didelės reikšmės, tačiau šis reikalas yra visiškai apleistas. Jaunas universitetas ne visiškai numano savo pareigas arba neturi galimybių.

Ne geresnis likimas skirtas ir tyrimų darbams bei ekspedicijoms. Tiesa, šie reikalai jaunam universitetui galima dar atidėti ir tolesniam laikui, turtingesnei ir kultūringesnei Lietuvos gadynei. Tačiau reikia tai numatyti ir nepakirsti tokiems darbams kelio. O kelią pakerta pats Universiteto Statutas, kurs gali atleisti profesorių tik vieneriems metams ir

tik su pagrindine alga. O mokslinė ekspedicija ir kai kurios komandiruotės trunka ir po du metu. Universiteto Statute tokio paragrafo nederėtų būti. Šiuose reikaluose reikia palikti fakultetams daugiau laisvės.

Prastas yra dalykas, kad mūsų Universitetas neturi materialinių galimybių ilgametėms stipendijoms ruošti naują profesūros kadrą ir pailgintoms komandiruotėms tobulinti esamąsias mokslo jėgas. Šioj srity reikia griežtų reformų, tik ar įžiūrės reformatoriai tokį „smulkų" dalykėlį?

IX. Studentija

Kai kuri spauda dažnai tvirtina, kad Lietuvoje jau greit būsią per daug inteligentų ir todėl ragina retinti gimnazijas. Bet Lietuvai inteligentijos niekuomet negali būti per daug! Mūsų kultūrininkų idealas yra susilaukti kuo didžiausio lietuvių inteligentų skaičiaus, nes tikim, kad protinis ir ypač techninis tautos apsiginklavimas labai padidina tautos galybę ir atsparumą. Taipogi tikim, kad ateinančios inteligentų kartos mažiau bijos fizinio darbo ir sodžiaus atmosferos negu netolimos praeities inteligentija.

Tačiau visi sutinkam, kad mūsų Universiteto menkutės ir troškios auditorijos ir tvankūs koridoriai tirštai užsikimšo studentais. Koridoriuj tenka maltis kaip bažnyčioje per atlaidus. Salėse studentai kartais užpildo ne tik suolus, bet prisėda ir ant langų, prisikemša pasieniuose, o kiti, salėn nesutilpusieji, klauso iš koridoriaus duris prasivėrę. Tokia nehigieniška ir nepedagogiška padėtis darosi nepakenčiama. Laboratorijose padėtis dar prastesnė ir kenksmingesnė sveikatai ir paties mokslo ritmui.

Žemės ūkio akademija dėl vietų stokos kasmet tepriima apie 80 naujų studentų. Kol universitetas nepasistatys naujų rūmų, tai sveikatos ir mokslo sumetimais galima būtų apriboti įstojančiųjų skaičių. Jeigu nusistatytume universitete palaikyti studentų skaičių apie 3000, tai galėtume kasmet priimti apie 800 naujų studentų. Norinčių įstoti, žinoma, rasis gal apie 1000. Dalis jų netektų progos mūsų Universitete studijuoti. O priimamųjų procentas turėtų būt paskirstytas pagal Lietuvos tautybių procentą. Tuomet visai teisingai lietuvių studentų procentas pakiltų nuo 77 iki 84 nuoš. Atgautume mums priklausančius 7%, o tai pakeltų mūsų prestižą ir įvykdytų teisingumo reikalavimus.

Jeigu sutiktume su kai kurios spaudos tvirtinimu, esą jau laikas apriboti naujų inteligentų laidas, tai tuomet šitas apribojimas turi paliesti ne vien lietuvių, bet ir kitus mūsų Respublikos gyventojus. Be to, dar argumentuoja, kad, sumažinus inteligentijos skaičių, jos pragyvenimo sąlygos turės pagerėti. Šitame argumente yra daug tiesos ir su juo pridera skaitytis. Tačiau inteligentijos skaičiaus apribojimas turi būt labai apgalvotas, planingas ir teisingas. Priverčiant užsidaryti mažesnių centrų lietuviškas gimnazijas, sumažinama *tik lietuvių* inteligentų kadras. Tad geresnėmis inteligentijos pragyvenimo sąlygomis labiausia naudotųsi vis didėjantis svetimtaučių inteligentų procentas. Taigi, *savas gimnazijas retindami, gerintume svetimtaučių inteligentijos būvį, išvaduodami ją nuo lietuvių konkurencijos.* Todėl bent kiek susipratusiam lietuviui negali būt priimtinas joks inteligentijos retinimo projektas, jeigu jis liečia tik vienus lietuvius, kurie ir taip jau turi mažesnį inteligentijos procentą negu kitos pas mus gyvenančios tautos. Supraskime: kiek esti užgautos savininko teisės, jeigu jis statomas savame ūky prastesnėn padėtin už savo įnamį. Nors Lietuvos svetimtaučiai yra lygūs piliečiai, tačiau Nepriklausoma Lietuva atsirado *lietuviškomis pastangomis.* Tad visai teisinga ir natūralu norėti mums tokio pat procento visose inteligentinėse profesijose, kokį turi Lietuvos svetimtaučiai. Kiekvienas reformatorius, kad ir nekalčiausiu būdu prasilenkdamas su šita lietuvių teise, lengvai gali tapti *persona odiosa** tarp visų susipratusių lietuvių. Todėl, galvojant apie sumažinimą progų mokytis gimnazijose ar universitete, sumažinimas turi prasidėti nuo tų, kurie turi didžiausią gimnazistų ir studentų procentą, o ne nuo lietuvių, turinčių mažiausią moksleivijos procentą.

Studentų pasiskirstymas fakultetais dabar pas mus eina sveikesne kryptimi, negu buvo prieš keletą metų. Dabar mes turime daugiau technikų, medikų ir ekonomistų. Tai ir gerai, nes reikia tikėti, kad ir mūsų šalis pradės kuomet nors sparčiau ir planingiau industrializuotis, labiau rūpintis sveikatos reikalais, kurie kaimuose dar nežmoniškai apleisti.

Besikurdamas mūsų Universitetas labiau naudojosi senosios Rusijos ir truputį Vokietijos pavyzdžiais. Rusijoj madoje buvo „amžinieji

* Nemalonus asmuo (*lot.*).

studentai". Mūsų Universiteto visai palaida studijų eiga irgi pasidarė labai palanki amžinojo studento tipui susidaryti. Dabar kai kurie fakultetai jau pradeda po truputį įvesti tą netikrą kursinių (metinių) egzaminų minimumą. Būtų dar geriau, jei galėtume kaip belgai ir prancūzai ar kaip anglosaksai įvesti ir daugiau kursinių privalomų egzaminų. Tuomet jauni žmonės greičiau baigtų universitetą, mažiau išeikvotų laiko ir lėšų.

Verta svarstyti ir auklėjimo reikalas. Mūsų universitetas, kaip ir Centro ar Rytų Europos universitetai, visai nesiima sau pareigos studentus auklėti, jis tenkinasi tik jų mokslinimu. Tačiau mes užmirštame, kad mūsų medžiaga kitokia. Pvz., Vokietijoj universitetuose rasime labai mažą kaimiečių procentą, o Baltijos respublikose beveik vieni kaimiečiai sudaro studentijos masę. Tai labai rimtas komplimentas mūsų kaimiečiams, ūkininkams. Tačiau, jei norime susilyginti išauklėjimo atžvilgiu su aukštesnės kultūros tautomis, tai paaštrinkime savo pastabumo jausmus ir pasiklausykime, kaip studentai varsto duris Olandijoj, Švedijoj ir Lietuvoje, kaip jie ten koridoriais vaikščioja ir kaip pas mus. Kai kurių mūsų studentų pašnekesiai, ginčų manieros, valgomasai stalas, nežmoniškai suveltos studijų knygutės, rūkomųjų kambarių ir ypač klozetų švara išduoda labai daug kūno ir sielos švarumo paslapčių. Gauni labai menką, neestetišką vaizdą, ypač kai esi gražesnių vaizdų matęs užsienio universitetuose. Žinoma, kai kas pasakys, kad tai labai reliatyvūs dalykai... net mados teisių įsigiję. Dabar juk geroka Europos dalis jau pradeda net garbinti ir kultivuoti kai kurį dvasios grubumą, o humaniškus švelnumėlius į karstą stumia. Tai tarsi skonio dalykas. Tačiau sintetinės ir humaniškos kultūros šalininkai neabejoja, kad lietuviškai studentijai sustiprintas auklėjimas labai daug padėtų įsigyti pasauly gerą vardą, prestižą, pagražintų visos studentijos tarpusavio santykius ir kartu laimėtų Lietuvai jaukesnę vietą Europos tautų šeimoje. Bet auklėjimo klausimai labai komplikuoti, kad juos galima būtų keliomis eilutėmis išgvildenti. O pats auklėjimo aparatas universitete turėtų žymiai sudėtingiau funkcionuoti negu gimnazijoj. Norisi manyti, kad urvinio žmogaus mada kai kuriuose kraštuose amžinai nesilaikys ir mums vis labiau reikalingi bus džentelmeno tipai. Tad reiktų universitete projektuoti ir auklėjimo normos bei priemonės.

X. Biudžetas ir kiti reikalavimai

Universitetas per pastaruosius du metu turėdavo kas metai apie 900 000 Lt pajamų ir apie 4 500 000 Lt išlaidų. Taigi valstybė prie jo pridėdavo po 3 600 000 Lt. Turtingesnės valstybės universitetams skiria žymiai didesnius priedus, tačiau mūsų neturtingas kraštas kažin ar galėtų *dabar* padidinti universiteto biudžetą. Atsižvelgiant į masių gerovės laipsnį Lietuvoje, mūsų profesūra vargiai begalėtų norėti didesnio atlyginimo, kaip dabar gaunamas. Pas mus pragyvenimas dvigubai brangesnis kaip Estijoj ir Suomijoj, tačiau ir algos didesnės (bent už estų, latvių ir lenkų), tad *pragyventi* šiaip taip galima. Sunkiau tik tiems, kurių silpnesnė sveikata reikalauja didesnio pasigydymo. Bet knygų pirktis kai kurie profesoriai dažnai beveik negali. Kad šita padėtis būtų vaizdžiau pailiustruota, paduosiu vieno profesoriaus asmenines išlaidas knygoms bei žurnalams nuo 1927 m.

1927 m. 1213 Lt	1932 m. 1895 Lt
1928 m. 1417 Lt	1933 m. 1504 Lt
1929 m. 1285 Lt	1934 m. 569 Lt
1930 m. 1830 Lt	1935 m. 358 Lt
1931 m. 1191 Lt	

Kad katedra galėtų gauti lėšų reikalingoms knygoms nusipirkti, tai profesoriaus neturtas mokslo pažangai beveik ir nekliudytų. Bet kai tokia knyginė katedra, kaip geografijos, gauna tam tikslui tik apie tūkstantį litų metams, tai padėtis pasidaro jau nebepakenčiama. Yra moderniškų universitetų, kaip, pvz., Istambulo, kur gale metų iš profesoriaus reikalaujama pateikti trumpos, bet pilnos savo mokslo šakos pasaulinės apžvalgos. Tokią apžvalgą galima padaryti, jei išrašomi bent didžiųjų tautų visi svarbesnieji nauji veikalai ir žurnalai, kurių kiekviena didesnė tauta turi po keletą. Tad ir vidutinio didumo gerai įrengti universitetai išsirašo bent po 50–70 geografijos žurnalų. Žinoma, vienas geografijos pavyzdys dar nenušviečia visų mokslo šakų padėties mūsų universitete, nes geografija susidėjusių aplinkybių buvo ir tebėra ypatingu būdu skriaudžiama. Tai atsitinka iš dalies gal ir dėl to, kad mūsų tauta dabartiniu metu yra labai nelinkusi į bet kurią ekspansiją ir pergyvena teritorinio susitraukimo periodą, todėl ir biu-

džetu artimos įstaigos visai nesidomi erdvės klausimais, kurie labai aktualūs didesnės ekspansijos tautoms, kaip latviai, lenkai, suomiai, vokiečiai ir kt.

Gal pravartu mūsų visuomenei žinoti ir tie kuriozai, kurie nuolat kartojasi su geografiniams tyrinėjimams skiriamais pinigais. Kadaise išlaidų biudžeto 15 straipsnio 21-ame paragrafe buvo numatyta duoti šiek tiek geografiniams tyrinėjimams. Bet prie šitų geografinių tyrinėjimų prilipo ir kitokie tyrinėjimai. Tad 15-as straipsnis gavo pavadinimą „geografiniams ir kitiems mokslo tyrinėjimams". Į šį straipsnį paprastai pakliūva apie 5000 Lt ar daugiau, bet pagrindiniam šio straipsnio tikslui (geografijai) paprastai tenka apie 300 Lt. Su tokiais „arbatpinigiais" nėra kas ir pradėti. Atsižvelgiant į mūsų krašto didumą bei reikalus, geografiniams tyrinėjimams turėtų būti kasmet skiriama 400–8000 Lt.

Batimetriniai ežerų tyrimai, kurie dabar labai kukliai ir lėtai vedami, geriausia daryti nuo sausio vidurio iki kovo pradžios ar vidurio, kol laikosi stiprus ledas. O biudžetas universitetui paaiškėja tik apie vidurvasarį. Tad laike pirmojo pusmečio dar nesti net tikrai žinoma, ar iš viso bus gauta tyrinėjimams lėšų. Per pusmetį ar net ilgiau darbas esti užtormozuotas. Rudeniop biudžetas jau tiksliai esti žinomas, bet tuomet dienos trumpos, oras prastas, studentai darban dar neįsitraukę ir todėl mokslines ekspedicijas tuomet ruošti nebeįmanoma. Jeigu tokie sezoniniai darbai gamtoje nebūtų biurokratizmo sutrukdyti, tai galėtume pasidžiaugti truputį didesniais laimėjimais net ir tokiomis juokingai mažomis sumomis, tiems darbams skiriamomis. Todėl universiteto reformatoriai turėtų numatyti kai kurias sumas Lietuvos tyrinėjimams visai nepriklausomai nuo viso biudžeto priėmimo, kitaip mums bus lemta šioj srity pasilikti barbariškoje padėty.

Mūsų neturtingose sąlygose būtų didelis paskatinimas, jei kiekvienai katedrai būtų leista turėti iki poros privatdocentų ir jiems būtų leista turėti bent iki 3 ar 4 apmokamų paskaitų, jeigu jų kursas fakulteto pripažįstamas reikalingu ir sudarančiu programos dalį. Žinoma, ne kiekviena katedra tuojau gautų privatdocentų, kuriems kvalifikacijos bent teoriškai jau nustatytos visai normalios, nelengvos. Šiuo būdu universitetas spiestų aplink save daugiau mokslo žmonių ir bet kuriuo atsitikimu turėtų tinkamesnį pasirinkimą naujų jėgų, svarbiausia – *jau išbandytų*.

Kol nėra nei Lituanistikos instituto, nei kitos panašios įstaigos, tai šito mūsų atsilikimo liūdnas pasekmes galima būtų bent kiek neutralizuoti, jeigu universitetas arba ir tiesiai Švietimo ministerija galėtų duoti po keletą ar keliolika tūkstančių litų mokslinėms draugijoms tyrinėjimų bei leidimų reikalams. Tai irgi labai prisidėtų prie intelektualinio darbo pagyvinimo.

Kitos mokyklos Lietuvoje vis dėlto turi šiokią tokią inspekciją, kuri kai kada pasižiūri, kaip tos mokyklos aprūpintos ir kaip jos funkcionuoja. Universitetui panašus organas irgi būtų reikalingas. Galbūt jį sudarytų Senatas kartu su Švietimo ministerija. Juk yra įstaigų, pačioje skurdžiausioje padėty dirbančių, ir jos neturi kur apeliuoti, niekas jų nežiūri. Jeigu katedros vedėjas būtų labai turtingas, tai gal jis ir galėtų jas aprūpinti patalpomis ir mokslo priemonėmis. Galbūt tokių įstaigų yra nedaug, bet vis dėlto jos labai svarbios ir neturėtų būti ujamos be jokio saiko, be proporcijos, ypač dargi kai jos turi reprezentacinio pobūdžio: dažniau aplankomos iš užsienio atvykstančių žmonių.

Norisi baigti. Šias pastabas rašydamas ir nemanau, kad visus klausimus esu palietęs. Tik dalis universiteto negalavimų čia tapo iškelta ir tai tik labai siaurai pagvildenta. Mat autorius jau yra paliestas bent kiek ir skepticizmo: kartais nustoja tikėjęs, kad raštai ir sumanymai ar net aiškiai naudingi pasiūlymai turi dar kokios eigos mūsų gyvenimo sąlygomis. Tad gal ir bus geriau tik trumpai prisiminus reformuotinus universiteto dalykus*.

LIETUVIŠKO DINAMIZMO GAIRĖS

XX Amžius, 1939 02 20–21, Nr. 41 (793),

Senas lietuvių valstybingumas... Jį ugdė jau tokie istorijos išgarsinti vyrai, kaip Mindaugas, Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas, ilga Jogailaičių dinastija ir gausybė Lietuvos didikų, kaip Radvilai, Sapiegos ir kiti. Jų vadovaujamas lietuviškas valstybingumas pasiekė net Doną, Krymo stepes ir Juodąsias jūras; ir laikėsi jis ten daugiau nei šimtą metų. Lietuviškasai valstybingumas sukūrė vieną pačių di-

* Kas norėtų gilesnių minčių apie universiteto pareigas, galėtų jų rasti garsaus kardinolo J. H. Newman žinomoje knygoje *The Idea of a University*, Longmans, Rean and Co., London, 1931 (*aut. past.*).

džiausių Europos valstybių, kuri apėmė milijoną kvadr. kilometrų, bet iš tos milžiniškos imperijos mums dabar liko tik apie 6% jos plotų. Didžiulėje, pačių lietuvių valdomoje valstybėje jau nuo XIII amžiaus pradėjo po truputį tirpti lietuviškai kalbantieji plotai, o didėti gudiškai ir lenkiškai kalbančios sritys. Iki XVI amžiaus vidurio (t.y. per 300 metų) lietuvių kalba be kovos pasitraukė iš aukštutinio Nemuno baseino iki Suvalkų, Lydos ir Ašmenos; nors ir pasiliko ten tie patys žmonės, tačiau jie vadinosi nebe lietuviais, o litovcais arba litvinais. Kitus tris amžius, iki XIX pabaigos, vis dar be kovų lietuvybė traukėsi iš Ašmenos, Lydos ir pačio Vilniaus apylinkių. Taip buvo labiausiai dėl to, kad lietuvių didikų patriotizmas buvo paremtas tik valstybingumu, ne liaudimi, ne masėmis ir jų reikalais, Lietuvos diduomenė nesirūpino lietuvių kultūra, – jai užteko tiktai valstybingumo, kurio pamušalas galėjo būti ir ne lietuviškas.

XIX amžiaus vidury Daukantas pirmasai liūdnai konstatuoja pasibaisėtiną puikios lietuvių giminės sunykimą. Truputį vėliau, 1883 m., pirmoji kaimiečių inteligentų laida užžiebia *Aušrą*, pirmą lietuvių politinį ir kultūrinį laikraštį. Visiškai nubiednėjusi, suvargusi, visų kaimynų niekinama ir netekusi miestelėnų, dvasininkų ir inteligentinių profesijų, likusi smulkių ūkininkų ir darbininkų tauta gana staiga pabudo ir pradėjo žavėtis savo praeitimi, savo kilme ir savo gražia kalba. Prasidėjo tautos pavasaris, pats ankstyvasai, šaltas, žvarbus.

Ožkabalių pasakos, vėlių bei velnių gyvenimas ir kitokia liaudies kūryba sudarė tautiniam atgimimui romantinį foną, prisijungdama prie puikios lietuvių istorijos tikrovės ir dar gražesnių legendų. Grynai romantinį nusiteikimą netrukus pradėjo papildinėti kooperatyvai, ūkio rateliai, o vėliau net privatinės lietuvių mokyklos bei gausesnė spauda ir kultūrinės organizacijos.

XIX amžiaus paskutiniame ketvirtyje pradėtas tautinis atbudimas, ir aštri kova už lietuvių kalbos teises valstybės įstaigose ir bažnyčiose virto atviru karu dėl nepriklausomybės, kai tik pasitaikė pirmoji proga, kai tik didieji Lietuvos priešai nusilpnėjo. Priešų nusilpimas ir mūsų savanorių herojiškos aukos ir visuomenės veikėjų suburtos pastangos 1918–1920 m. realizavo didįjį tautos troškimą – nepriklausomybę. Per keletą metų labai įtempto, nors ir ne visuomet planingo darbo lietuvių valstybė stiprėjo. Stiprėjo ne tik valstybė, bet ir tauta, tik tas tautos stiprėjimas negalėjo eiti labai greitu ir planingu tempu, nes pradžioje stigo

inteligentinių pajėgų, ir tos menkos pajėgos dažnai buvo dar neatsikračiusios slaviškos įtakos savo būdui ir darbo metodams, kuriuos gavo per ilgesnį kontaktą ir per giminystes su lenkais arba rusais. Kol daugely Europos kraštų dar daug buvo pokarinės dezorganizacijos ir mažiau dinamikos, tol mūsų vidutinė pažanga, kai kuris apsileidimas ir neapdairumas bei pasyvumas nesudarė per daug ryškaus kontrasto su bendra Europos centro padėtimi. Bet mūsų kaimynams šiaurėje ir vakaruose vis labiau susiorganizuojant ir sparčiai didinant savo nacionalinio darbo našumą, vis labiau ryškėjo mūsų atsilikimas, nepaslankumas, pavėlavimas ir moralinis bei materialinis skurdas.

Nutraukę ryšius su Rytais, per 20 metų gana žymiais būreliais siuntėme savo jaunimą studijuoti Vakarų universitetuose. Per tą jauną inteligentiją ir įvairiais kitais būdais didėjo Lietuvoje ryšiai su veiklesniais, darbingesniais Vakarais. Beveik visoje Europoje kylanti šiokio ar tokio nacionalinio dinamizmo banga pradėjo atsiliepti ir Lietuvos jaunimui ir ugdė jame visai ryškų nepasitenkinimą senuoju pasyvumu ir užvesta kova lietuvių prieš lietuvius. Kad ir geras ir reikalingas valstybingumas ir senovinis, kiek primityvus ir atsilikęs „tautiškas susipratimas" pradėjo nebepatenkinti gyvesnių, veiklesnių sielų. Savo tautinės garbės pajautimas, aiškiau juntami lietuvių tautai pavojai ir reikalas sėkmingiau su kaimynais lenktyniuoti verčia mūsų tautišką supratimą ir valstybingumą vystytis į ryškesnes formas, kurios veda prie tikrojo nacionalizmo, gerai organizuoto ir veiklaus.

Kurio gi tat tipo turėtų būti augantis, jaunas lietuvių nacionalinis dinamizmas? Nes šių laikų dinamizmas vis dėlto šiek ar tiek skiriasi savo doktrinomis, savo tikslais ir šūkiais. Kiekviena tauta nustato savajam dinamizmui gaires, išeidama iš savo nacionalinių interesų, pagal geopolitinę padėtį, pagal tautos būdą ir jos pasiektus bei siekiamus kultūrinius laimėjimus.

Ateities perspektyvos

Mūsų visuomenei drįsčiau pasiūlyti *nacionaliniu dinamizmu vadinti sustiprintą, suaktyvintą, išryškintą ir kuriantį patriotizmą.*

Šitaip suprasto lietuviškojo dinamizmo pirmuoju principu ir šūkiu turėtume skelbti:

I. Meilė visų lietuvių visiems lietuviams

Šita meilė visai konkrečiai ir praktiškai turi būti visų pirma nukreipta į tautos mases, energingai joms padedant susikurti laimingesnį ir gražesnį gyvenimą. *Nes kuo skurdžiau gyvens Lietuvos ūkininkas ir darbininkas, tuo silpnesnis bus jų patriotizmas, tuo silpnesnė bus lietuvių tėvynė.*

Iš pirmojo principo išplaukia didelis reikalas:

Jaukumas ir dvasinis komfortas

Lietuvių tėvynė nepasižymi savo žemių platybėmis nei turtų, nei žmonių gausumu. Medžiaginėmis gėrybėmis ir savo fizine jėga Lietuva negalės imponuoti didiems ir turtingiems kraštams; ir nuo savųjų mes nepaslėpsime savo materialinio mažumo. Tad šiuos materialinius nepriteklius reikia visų jėgų įtempimu gausiai papildyti jaukia socialine ir dvasine aplinka, kad visi lietuviai, o ne viena kuri parinktoji grupė pajustų tokį dvasinį komfortą, kokį nedaugelis kraštų tegali suteikti. Tai nepaprastai sunkus uždavinys tautai, kurios socialinis ir politinis auklėjimas ilgai buvo apleistas ir stambi dalis visuomenės nupratinta nuo politinės tolerancijos skirtingai mąstančiam lietuviui. Bet jaunas lietuvių dinamizmas privalo turėti drąsos ir energijos pradėti didį auklėjimo žygį ir visą savo aistrą turi mesti darban už toleranciją ir proporcionalų pasinaudojimą savo mokesčiais, sumokamais į valstybės iždą. Jaunas mūsų dinamizmas turi eiti prie to, kad kiekvienas normalus ir padorus lietuvis galėtų sakyti: gera ir laisva ir jauku gyventi puikioje mažutėje Lietuvoje. Plačiai suprastas gyvenimo jaukumas Nr. 41 (793), ir dvasinis komfortas (ne sibaritizmas) turi virsti moderniškomis lietuvių tautinės kultūros ir civilizacijos kertiniu akmeniu ir testamentu būsimoms kartoms.

II. Religiniai ir moraliniai pradai

Lietuvių tautos daugumas yra katalikai, bet turime šiek tiek ir protestantų, laisvamanių, indiferentų ir kitokių. Kai kurių svetimų kraštų aktyvizmai užmezgė šiurkščius santykius su krikščionimis ir sudarė nepalankias sau nuotaikas krikščionių pasauly. Tokios nuotaikos šiek ar tiek paliečia ir lietuvių visuomenę. Tad pravartu čia pasakyti, kad

lietuviškasai dinamizmas savo religiniu šonu yra panašus, pavyzdžiui, į Kanados prancūzų arba į airių nacionalizmą, kur Katalikų Bažnyčia ir nacionalistai jau seniai glaudžiai bendradarbiauja, stiprindami moralinį tautos atsparumą. Lietuvių dinamizmas neskelbia rasizmo ir pažeminimo jokiai rasei ir savo krašte šį klausimą laiko neaktualiu. Lietuviškasai dinamizmas ryžtasi ugdyti veiklų ir drąsų lietuvį ir moraline prasme, tad jis aktyviai rems visų konfesijų pastangas suaktyvinti savo sekėjus religinėje ir moralinėje plotmėje. Nacionaliniam dinamizmui ypač pakeliui bus su tomis konfesijomis ar ideologijomis, kurios tvirčiau skelbs žodžiu ir pavyzdžiu kovą prieš moralinį sudribimą, girtuokliavimą, kyšininkystę ir palaidą, negarbingą gyvenimą. Dinamizmas atidarys laisvės vartus visų ideologijų organizacijoms, skelbiančioms šeimų patvarumą, visuomeninių ir privačių papročių kuklumą su ryškiais palinkimais į asketiką, taupumą, blaivumą ir į tikslų visų jėgų sunaudojimą darbui ir nacionalinei kultūrai ugdyti. Dinamizmas laiko moralinį tautos atgimimą ir stiprėjimą vienu pačių svarbiausių savo uždavinių ir šioj srity talkininkaus visoms konfesijoms ir ideologijoms.

Nei kiek netrukdydamas įvairioms kultūrinėms srovėms formuotis ir vystytis, krikščioniškųjų konfesijų per šimtus metų sukurtas Lietuvoje padoraus gyvenimo tradicijas dinamizmas laiko kartu ir tautinės lietuvių kultūros nuosavybe. Šiomis tradicijomis ir jų doktrinomis dinamizmas remia lietuvių kultūros moralinius pamatus.

III. Kultūrinis apsiginklavimas

Lietuvos geopolitinė padėtis ypatingai nesaugi, o mūsų tautos kiekybinė disproporcija su mūsų konkurentais kaimynais užgožėjimo pavojų dar labiau padidina. Šita aplinkybė verčia mus ypatingai didinti tautos kultūrinį apsiginklavimą. Mūsų nuomone, šioje kartoje (t.y. bent per 25 metus) didžiausias tautos dėmesys ir geriausios jos jėgos turi būti sutelktos į mokslą, į mokyklas, į meną ir į kultūrines įstaigas. Lietuvių tautai reikia dar tūkstančių gerų amatininkų, tūkstančių visokių technikų, inžinierių, chemikų ir komersantų. Dinamizmas teigia, kad Švietimo ministerija eina lygios svarbos pareigas, kaip ir Krašto apsaugos ministerija. Kova dėl būvio, dėl tautinės gyvybės iš mažųjų tautų reikalauja didesnio protinio proceso, negu iš

didžiųjų. *Kuo mažesnė tauta, tuo labiau ji turi būti išmokslinta ir techniškų mokslų apsiginklavusi.* Kitaip jai gresia lėta mirtis, ištirpimas. Šioj srity mums privalu turėti visiškai aiškus idealas, visu tikslumu ir dideliu pasiryžimu siekiamas. Šis idealas tuo aukštesnis turi būti, kuo pavojingesnėje vietoje tauta gyvena.

Horizontalinis mūsų tautos augimas neteko Europoje savo galimybių kartu su Vytauto imperijos smukimu. Visos aplinkybės verčia mus susirūpinti augimu vertikaline kryptimi, kuri vienintelė pasiliko mums laisvai prieinama, tačiau labai nepilnai ir netiksliai mūsų sunaudojama. Valstybė turi apginkluoti tautą pačiu tikriausiu ginklu: protu, technika ir dorybėmis.

Neapleisdamas nei vienos lietuviško meno srities, nacionalinis dinamizmas mano, kad lietuvių daina turės labiausia iškelti Lietuvos vardą ir gaivinti jos tautinę sielą. Šion tautinės kūrybos sritin jis angažuos tikrai didelių pastangų.

IV. Žygis į miestus

Skubus ir planingas techniškas apsiginklavimas turės paskubinti Lietuvos industrializaciją, kuri ugdys lietuviškus miestus. Neturint stambesnės savo pramonės, negalima ūkininkų aprūpinti savais fabrikantais. Neturint stambesnių miestų, negalima sudaryti žemės ūkio produktams geresnės rinkos. Žemės reforma kol kas pasilieka pačiu didžiausiu darbu ir teisingumo aktu visame nepriklausomybės periode. Nacionalinis dinamizmas turi paruošti panašią reformą ir miestams su jų pramone ir prekyba. Vergijos žymės turi būti panaikintos, ir lietuvis, techniškai paruoštas, turi atlikti savo didįjį žygį į savus miestus. Tuomet jis kontroliuos savo žemės kelius ir kryžkeles ir neleis kukliems Lietuvos turtams prasilenkti su tautos kišene. O lietuvių susispietimas į didesnius kultūrinius centrus labai suaktyvina lietuvių kultūrinio darbo našumą ir atskleis naujas, dar neturėtas galimybes suinteresuoti nacionalinę kūrybą ir mažoje erdvėje kurti didesnę galybę.

V. Miestas veidu į kaimą

Lietuvos kaimas skęsta pesimizmo bangose. Įsistiprinęs skurdas ir kaimo gyvenimo lėta ir menka pažanga nesukelia ūkininkams švie-

sesnių vilčių. Įsismaginęs inteligentijos suponėjimas ir jos pavojingas nutolimas nuo kaimo užkrečia kaimą desperacija ir kasa prarają tarp inteligentinių profesijų ir ūkininkų bei darbininkų. Lietuvių nacionalinis dinamizmas ryžtasi pradėti didelį vajų atstatyti tikrąją vienybę ir nuoširdumą tarp fizinio ir intelektualinio darbo luomų, kad sujungtomis jėgomis būtų įkūnytas didysis socialinis tautos uždavinys: kultūrinėmis, ūkiškomis ir moralinėmis priemonėmis pakelti nuskurdusių masių gerovę ir žmoniškais namais pakeisti ūkininkų ir darbininkų lūšnas. Jis skelbia pagarbą kiekvieno, kad ir paprasčiausio, bet garbingo darbo. Jis dar plačiau pramuš vartus bendruomenės gabiems vaikams į įvairius mokslus ir plačia kultūros ir nuoširdumo banga užlies nusiminusį kaimą. Jis pasuks Lietuvos miestus su jų jauna buržuazija atgal veidu į kaimą, tradicinį sargą lietuviškų brangenybių.

VI. Privatinė iniciatyva, laisvos institucijos

Žemė su jos gėrybėmis yra skirta didelės iniciatyvos tautoms. O galingą iniciatyvą gali ugdyti tiktai laisvosios institucijos, bet ne valstybinė biurokratija su įkyriu ir dažnai negarbingu aparatu. Tad dinamizmas dės tikrų pastangų, kad sudarytų palankias sąlygas ne tik valstybinėms įmonėms ir institucijoms, bet lygiai rems ir privatinę lietuvių iniciatyvą kuriant jiems laisvas mokyklas, laisvą spaudą, laisvas draugijas ir laisvas ekonomines įmones. Tuo būdu pagreitintu tempu bus auklėjamas laisvas pilietis, pratinamas savarankiškai galvoti ir gyventi bei verstis bet kuriose aplinkybėse, kad įgytų nepalaužiamo atsparumo kovoti dėl savo būvio ir laisvės ne dėl lietuvių kaltės pablogėjusiose sąlygose.

VII. Sveikatingumas ir karinis pasiruošimas

Kiekviena prityrusi akis pastebi menką lietuvių tautos sveikatingumą, o statistika rodo labai didelį kūdikių mirtingumą. Jei menka sveikata, tai prastas, paniuręs ir liūdnas ūpas, flegmos persunktas. Prasta sveikata dažnai atima lietuviui energiją, atima norą juoktis, neleidžia gyvenimu ir darbu džiaugtis, įneša piktumo į visuomeninius santykius. Gyvenimo kovai laimėti, svetimų konkurenciją atlaikyti dinamizmas ryžtasi rimčiau ir tiksliau susirūpinti tautos sveikata, gau-

siomis ir vargingomis šeimomis, o jaunimą paruošti kariškoms pareigoms tokiomis priemonėmis, kurios mažiausiomis išlaidomis duotų tėvynei kuo daugiausia tinkamų gynėjų.

VIII. Visuomeninis masių auklėjimas

Įsisukant į veiklesnės civilizacijos ratą, Lietuvos visuomeninis gyvenimas darosi vis intensyvesnis ir sudėtingesnis. Atsiranda vis daugiau įvairių organizacijų: pats gyvenimas jų reikalauja, bet gyvenimas dar nespėja pakeisti pasyvaus Rytų elemento aktyviu Vakarų elementu. Todėl lietuvių organizacijoms sunkiau duodasi visuomeninis darbas dirbti. Inteligentijos jau turime ne visai maža, tačiau joje vis dar tebevyrauja pasyvesnis Rytų elementas. Veiklių, iniciatyvos ir energijos pilnų inteligentų dar maža turime, tad veiklesniems tiek darbo tenka, kad jie turi persidirbti. Dinamizmas turi tikslą didinti veiklųjį inteligentijos elementą, be kurio negalima bus mums konkurencija su Vakarų tautomis nei kultūriniame, nei politiniame, nei ekonominiame gyvenime.

Tas pats pasyvumas skurde skandina ir mūsų liaudį. Sutingusio nedarbingo elemento sausai prikimšta Lietuva. Dinamizmui teks propaguoti taupumo, darbštumo, švarumo, sveikatingumo ir kitas pilietines dorybes, kurios didina tautos organizmo ekonominį atsparumą.

IX. Disciplinuota demokratija

Dinamizmas yra demokratinis sąjūdis, nes jis remiasi visos tautos laimės troškimu ir kūrybiniu, pažangiu nusistatymu socialinėje, tautinėje ir moralinėje plotmėje. Jis suima geriausius pradus visų lig šiol buvusių Lietuvos politinių ir visuomeninių srovių. Jis neatmeta nei vieno doro ir patriotiško lietuvio. Bet ši demokratija vengia paprasto palaidumo. Ji jungia laisvę su griežta tvarka ir teisėtumu. Lietuviškas dinamizmas atmeta anarchinę demokratiją, bet ugdo disciplinuotą, džentelmenišką demokratiją. Nacionalinis dinamizmas smerkia piliečių servilizmą, jų nereikalingą nusižeminimą prieš valdžią ir atmeta savo vadų dievinimą, nedaro iš jų nei stabų, nei dievukų, bet bevelija juos pasilikti savo idėjos reiškėjais ir kūrybiniais asmenimis.

X. Tautinės lietuvio garbės pajautimas

Kai mes prisimename kai kurias savo tautos silpnybes, tai tik tam, kad jas greičiau pašalintume, nugalėtume. Nėra tautos nuo visų silpnybių laisvos. Bet lietuvių silpnybės kyla ne dėl kokio išsigimimo, o tik dėl nepakankamo kultūringumo, materialinio ir moralinio skurdo, į kurį svetimas jungas mus buvo ilgam laikui įstūmęs. Tad mūsų ydos neįrodo mūsų rasės ar padermės nevertingumo. Senoji Lietuva turėjo galimybės tik kardu pareikšti savo stiprybę, o jos protas ir širdis anais laikais nespėjo pasauliui prabilti. Tad mes esame ateities tauta. Turim didingą praeitį, bet turim kurti dar didesnę ateitį, ir kurti tuojau, čia pat, savo rankomis ir smegenimis. O tai yra sunki, atsakinga ir garbinga pareiga. Šitokio masto pareiga reikalauja milžinų dvasios sutelkimo. Vien dėl jos mūsų karta turėtų džiaugtis, kad ji gyvena šiame nacionalinių jėgų atbudimo periode, kuriame turime įkūnyti lietuvių darbo, proto ir valios pastangas.

Ką reiškia lietuvių padermės atkutimas, galima matyti ir iš puikių mūsų naujokynų Šiaurinėje Amerikoje, toje dinamiškiausioje šaly. Geresnėse materialinėse sąlygose ir gaivinančioje politinėje laisvėje per vieną kartą pasikeitė žmonių tipas ir net lietuvis sėkmingai lenktyniuoja su pačiais rinktiniais žmonijos vaikais.

Kovai prieš ištautėjimą būtinai reikalingas didesnis savo tautinės garbės pajautimas, kuris turi sugrįžti mums per piliečių būdo auklėjimą, per dvasios kultūrą, per atstatytą lietuvių drąsą ir pasitikėjimą savimi.

XI. Lietuviškasis dinamizmas

Kas labiausia nesiderina su Europos gyvenimu, tai kai kurių lietuvių dar labai stiprus noras skubesnius darbus atidėlioti vėlesniems laikams. Ši nuodėminga dvasinė tinginystė dažniausia išreiškiama žodžiais: rytoj pažiūrėsim. Šiuos žodžius labai gerbia Rytų raugo prisigėrę senesnės galvosenos žmonės. O „rytoj" jų lūpose reiškia mėnesius, metus ir net daugelį metų. Jie daug šneka, galvoja, svarsto, bet savo mintims nesuteikia akcijos, veiksmo. Todėl daug svarbių pažadų, nusistatymų ir ketinimų lieka tušti, nors ir turima pakankamai priemonių jiems įkūnyti.

Lietuviškasis dinamizmas ryžtasi visus šaukti kovon prieš šią tautos tradicinę rykštę, kurią vadiname pasivėlavimu. Jis ryžtasi greta žodžių statyti ir darbus. Jis net norėtų darbus pastatyti prieš žodžius ir pagal galimybes apsieiti visai be žodžių. Jis nori paversti lietuvių tautą darbo ir kultūros brolija. Jis veržiasi užkirsti kelią tautai į debilitaciją ir suliurbėjimą, nors šis ir turėtų ne visai jaunų tradicijų.

Lietuviškas dinamizmas yra persiėmęs nepermaldaujamos veiklos, kuri sumažina iki pačio menkiausio minimumo lietuvio poilsį ir išbraukia iš jo gyvenimo nacionalinę linksmybę ir tuščią lėbavimą. Jis drįsta pasukti Lietuvos laikrodį šimtą metų pirmyn ir lietuvių tautą pastatyti civilizacijos pačiame avangarde. Vietoj grupinio susipratimo jis kelia nacionalinį susipratimą.

Nepamirština, kad šis raštas vis dėlto nėra jokia detalizuota lietuviško dinamizmo programa, kuri irgi neprasilenks su tais sumanymais ir viltimis, kuriomis alsuoja gražiausios lietuviškos širdys ir šviesiausi protai. Taikingas tautos viduje, karingas išorės priešams, lietuviškas dinamizmas yra pažangus, humaniškas ir realistinis. Jis pažabos tarptautinio kapitalizmo sauvalę Lietuvoje ir pajungs nenaudojamas gamtos jėgas lietuvių tautos tarnybon. Jis kas trimetis griebsis statyti kurį tikrai monumentalinį tautai naudingą pastatą, kurs taptų džiaugsmu ir pasididžiavimu jaunosioms kartoms, ir primins visiems, kad toli gražu ne visais atžvilgiais mes esame mažoji tauta. Jis šauksis talkon gausias, puikias ir dinamiškas Amerikos lietuvių kolonijas, kuriose jis atstatys senas prarastas draugystes ir broliuosis su jomis visai atviru nuoširdumu. Jis ieškos nuoširdaus kontakto su kaimynų kuriančiomis dinamiškomis jėgomis savitarpinės pagalbos ribose.

Atbundantis lietuviškas dinamizmas bus apsuptas dvasine mistika ir pagrįstas giliu socialiniu ir ekonominiu realizmu, kurį turės džiaugsmingai pajusti trys milijonai pasaulio lietuvių, o ypač tie, kurie skursta, kurie jauni ir turi daug jėgų gražesnės Lietuvos statybai ir ieško, bet neranda tiesesnių kelių, iš grupinės autokratijos į visos tautos sutartinę, energingai diriguojamą dinamiką, didesnei Lietuvos garbei. Jis galingai šauks, kad trijų milijonų lietuvių yra dar ne per daug, kad nors vieną jų būt galima dėl pažiūrų skirtumo iš laivo išmesti. Visus gyvuosius, visus jaunuosius šaukiame į didį sutartinį darbą, kurs garantuotų Tėvynei amžiną gyvybę, gerovę ir garbę.

GYVENKIME „GRAND LIFE"

Draugas, 1939 12 14

Toks buvo mestas prof. dr. K. Pakšto galingas šūkis į Amerikos lietuvius jaunuolius per L. Vyčių paskaitą, lapkričio 17 d. Kalbėtojas savo įdomioje ir ilgoje paskaitoje, tarp šposų ir juokų, tarp gražių minučių apie lietuvių tautos kelius ir siekius, iškėlė vieną klausimą, ypač reikšmingą jaunimui.

Prof. K. Pakštas kartu su lietuvių tautos didybės siekimu palietė atskiro asmens, ypač jaunuolio lietuvio siekius ir nusistatymą. Štai keletas jo minčių:

Lietuvių tauta negali didžiuotis savo dideliu narių skaičiumi, beribėmis, plačiomis teritorijomis ir kolonijomis, savo dideliais turtais, nes yra tik trijų milijonų mažutė tauta, daugiausia ūkininkai ir darbininkai. Tiesa, lietuviai yra buvę tarp didžiųjų imperijų statytojų, mūsų kunigaikščiai buvo sukūrę viduramžiais galingiausią Europos valstybę – nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų. Tą imperiją pavyzdingai valdėme, kol įvyko mūsų tautos didžioji nelaimė, kol lenkų bajorija pas mus įsigalėjo ir bendrai lietuvius ir lenkus ėmė valdyti. Mes dabar ir nenorėtume užgrobti, pavergti kitų tautų ir juos prievarta valdyti, kaip dabar daroma didžiųjų Europos valstybių. Mes galime kitu būdu būti galinga tauta.

Lietuvių tauta gali būti galingiausia savo kultūriniu ir dvasiniu turtu, savo didžiomis asmenybėmis. Juk senovės graikai buvo maža tautelė, buvo tik 25 000 tautiečių, bet jie filosofijos, mokslo, literatūros, meno srity paliko tokių laimėjimų, kurių pasaulis per amžius neužmirš. Kas dabar nežino Olimpijos sporto, Atėnų meno, skulptūros, kas nesimokė aukštesniosiose mokyklose apie Platoną, Diogeną, Sokratą, Pitagorą ir kitus graikų mokslo vyrus. Jų vardai įrašyti mokslo istorijoje. Lietuviai turi eiti graikų tautos duotu pavyzdžiu.

To galime pasiekti, tik darbą turi pradėti nuo savęs kiekvienas lietuvis.

Kiekvienas jaunuolis turi nepasitenkinti tuo, ką jis turi, ką jis dirba, bet visuomet privalo veržtis pirmyn prie mokslo, prie savęs lavinimo taip, kaip peteliškė ar svirpliai kad puola prie šviesos ir šilimos. *Mokslas, kultūros pažangos siekimas turi būti kiekvieno lietuvio toji gyvenimo saulė, duodanti šviesą, šilimą ir gyvybę.*

Brangus jaunuoli, nesusižavėk per daug sportu. Dabartinė sporto manija yra tik tuštybė, tai tik laikina, vieno momento neryžtinga ir niekam nereikalinga garbė. Mes siekime amžinos garbės ne vien sau, bet visai lietuvių tautai ir naudos visai žmonijai.

Ką gi duoda sportas? Aš visiškai sporto nepaneigiu, kiek jis yra naudingas mūsų sveikatai, aš jį branginu. Sportuokime tik dėl savo sveikatos! Ne dėl azarto ir garbės.

Kokia gi iš jo garbė?! Sakykim, šiandien tu, jaunuoli, aukščiausiai peršokai į aukštį, toliausiai numetei ietį, gal ryt atsiras kitas, kuris dar coliu už tave toliau numes, ir tu būsi vėl užmirštas – kaip milijonai panašių jaunuolių, buvusių vienu momentu pasižymėjusių. Mokslo, kultūros žmonės lieka amžinai gyvi tautoje ir pasaulyje. Jie dirba ne sau, ne vien tuščiai garbei, bet visos žmonijos ateičiai, jos gerovei.

Jaunuoli, brangink lietuvių kalbą. Išmok, neužmiršk jos. Tu turi didelę garbę ją mokėdamas. Lietuvių kalba yra motina visų indogermanų, saksų, slavų kalbų. Ji yra seniausia pasauly sanskrito kalbos šaka. Iš jos išsivystė kitos Europos kalbos.

Pasaulio žymieji mokslininkai ir dabar domisi lietuvių kalba, ją studijuoja, ją dėsto didžiuosiuose universitetuose Berlyne, Paryžiuje, New Yorke – Columbijos ir Pennsylvanijos universitetuose galit studijuoti lietuvių kalbą. Jei dar atsirastų lietuvių kalbos žinovų, galėtų gauti dėstyti ir kituose didžiuosiuose Amerikos universitetuose.

Moksleiviai, pamilkite lietuvių kalbą, jos geriau išmokite ir su tėveliais, draugais kalbėkite ta gražiausia, skambiausia pasaulyje kalba. Išmokti gražiai vartoti kalbą nėra taip lengvas dalykas, man pačiam teko daug dirbti, kol apvaliau mūsų kasdieninę apgadintą svetimybėmis (rusų, vokiečių, lenkų kalbų sulietuvintais žodžiais) kalbą. Dar ir dabar tenka vis mokytis, sekti naujuosius kalbininkų nurodymus, pataisymus, papildymus.

Lietuvių tautai reikia daug dvasios milžinų. Kiekvienas gyvenkime *grand life*, o ne paprastą nykštuko, žemės slieko gyvenimą. Nuobodus ir nereikšmingas gyvenimas, kai gyvename tik biologišką gyvenimą, kuris susideda tik iš šių paprasčiausių darbų – pavalgyt, išmiegot, pasilinksmint, patenkint savo jausmus ir atlikt techninką, monotonišką kasdieninį darbą. Tai tik skruzdės ar kito gyvio gyvenimas. Mūsų gyvenime turi vadovauti didieji siekiai – Amžino Gėrio, Grožio, Tiesos, Mokslo, Kultūros ir Tautos didybės.

Kiekvienas savo siekiais, pasiryžimu, energija, darbu, kurkime charakterius, asmenybes, taip pat kurkime tą didžiąją lietuvių tautos ateitį. Visi gyvenkime *Grand life*, ir džiaugsis lietuvių tauta ir didžiuosis plačioji Amerika mūsų pasiektais darbais.

Ant. Skirius

LIETUVIŲ KULTŪRINIS INSTITUTAS

Vienybė, 1941 09 19

Amerikos lietuvių organizacijos, susibūrusios į ALRK federaciją, jau šių metų birželio mėn. pabaigoje buvo nusprendusios įkurti įstaigą, kuriai paskirtas vardas: *Lietuvių kultūrinis institutas*, arba *Lituanian Cultural Institute*. Prof. Kazys Pakštas pakviestas to instituto organizatoriumi. Instituto buveinė numatyta Čikaga, antras didžiausias pasauly lietuviškas miestas.

Iš Kalifornijos universiteto persikėlęs Čikagon Lietuvių kultūrinio instituto direktorius surado savo ofisui patalpas ir rugsėjo pradžioje pradeda Instituto organizacinį darbą. Lietuvių kultūrinis institutas sieks šių penkių pamatinių tikslų:

I. Leisti knygas apie Lietuvą

Prancūzų ir vokiečių kalbom knygų apie Lietuvą lig šiol išeidavo daugiau, nes tų kraštų rašytojai, mokslininkai ir turistai dažniau Lietuvoje lankydavosi, o ir patys lietuviai inteligentai dažniau tų kalbų pramokdavo. Lietuvos universitetuose būdavo po keletą vokiečių, šveicarų ir prancūzų profesorių. Lietuvos studentai studijų pagilinti daugiausia vykdavo į prancūziškus ir vokiškus kraštus.

Dėl atstumo ir dėl D. Britanijos universitetų brangumo Lietuvos kultūriniai santykiai su anglosaksų pasauliu būdavo gana reti ir angliška literatūra apie Lietuvą labai maža. Daugelis knygų ir žurnalų patiekdavo apie Lietuvą netikslias ir neaiškias žinias. Tad nors ir esame labai sena tauta, šnekame seniausių ir turtingiausių formų Europos kalba, turime negirdėtai didelį dainų rinkinį, XIV–XV amžiuose sukūrėme didžiausią Europos valstybę ir už savo laisvę kaip

liūtai draskėmės plačiuose Rytų Europos laukuose, bet anglosaksų pasauly mes vis dar esame neatrasta, nežinoma tauta. Lietuvių kultūrinis institutas ketina patiekti anglų kalba įvairių knygų apie lietuvių tautą, jos kultūrinius laimėjimus ir jos laisvės troškimus. Instituto direktorius lig šiol yra parašęs ar įpusėjęs rašyti šiuos raštus:

1. *The Destruction and Resurrection of the Baltic States* (apie 40 p.).
2. *The Baltoscandian Confederation Boundaries* (apie 100 p.).
3. *The Historical Geography of Lithuania* (dar nebaigta).

Greta šitų knygų Institutas norėtų išleisti, jeigu kas sutiktų parašyti, dar šiuos veikalus:

4. *The History of Lithuania* (nuo 500 iki 700 p.).
5. *Geography of Lithuania* (150 – 200 p.).
6. *The History of the Lithuanian Art.*

Galbūt kai kurie autoriai teiksis pasiūlyti nedidelių knygelių bet kuriomis kitomis temomis iš Lietuvos ekonominio bei kultūrinio gyvenimo.

II. Paskaitos apie Lietuvą

Knygos nėra vienintelė priemonė susipažinti su Lietuva. Mažesniu mastu tai galima pasiekti ir gyvu žodžiu. Tad instituto direktorius neatsisakys kiekviena galima proga pakalbėti apie Lietuvą ir kitus Baltijos kraštus universitetuose, klubuose ir draugijose.

III. Lituanistikos seminarai

Čikagos universitetuose mokosi per 60 lietuvių studentų. Tikimasi, kad apie trečdalis ras laiko beveik reguliariai lankyti Lituanistikos seminarą, kad arčiau susipažintų su Lietuva ir jos kultūra. Seminaras žada apimti Lietuvos geografiją, istoriją ir kai kuriuos kultūrinius klausimus.

IV. Santykiai su kaimynais

Lietuvių kultūrinis institutas palaikys santykius su kaimyninių tautų panašiomis institucijomis ir su jų kultūriniais sluoksniais. Baltijos

ir Skandinavijos tautos sudaro labai natūralų geografinį ir kultūrinį ratą, tad su šitomis tautomis lietuviai seniau kultūroje bendrai dirbo vadinamose metinėse Baltijos ir Šiaurės kraštų konferencijose; mūsų institutas irgi tęs šitas Baltoskandijos kultūrinio bendravimo ir pagilinto draugiškumo tradicijas.

Lietuvos imperija praeity tęsėsi iki Juodųjų jūrų, ir Lietuvos administracija paliko gražių prisiminimų visoje Ukrainoje ir Gudijoj. Lietuva ilgai gyveno artimoje sąjungoje ir su Lenkija. Tad su slaviškais mūsų kaimynais institutas irgi vystys draugiškus santykius, nes mažai mūsų tautai draugų niekad per daug nebus.

V. Savistovė kultūra galima tik nepriklausomoj šaly

Šita tiesa bus plačiau nušviečiama pirmoje Instituto knygutėje. Ten bus pakankamai įrodyta, kad Lietuva per 20 nepriklausomo gyvenimo metų savo kultūrai iškelti ir žmonių gerovei išplėsti yra daugiau padariusi negu per šimtą metų svetimoje „globoje".

Institutas ieško draugų

Auklėti brandesnes lietuvių kultūrines pažiūras ir supažindinti su lietuviais anglosaksų pasaulį – tai sunkus ir vienam žmogui neįmanomas darbas. Šios kilnios pastangos ieško sau talkininkų.

Visi, kurie teiksis Institutui rašyti ar versti knygų ir straipsnių jo leidimams, bus užskaityti Instituto nariais korespondentais. Šiuo metu Instituto direktoriui labai būtų pravartu žinoti, kas ir kokius plačiai suprastos lituanistikos veikalus rašo ar planuoja rašyti.

Instituto ofisui šiuo metu reikalingi rinkoje beveik nebegaunami šie veikalai: Lalio *Lietuviškai–angliškas ir angliškai–lietuviškas žodynas*; Šapokos *Lietuvos istorija* ir visokie istorinės Lietuvos seni žemėlapiai (ypač Radvilos žemėlapis 1613 m.). Žemėlapius užtektų tik paskolinti, kol bus išleista Lietuvos istorinė geografija.

Šiuomi pradedu sunkų darbą kukliose sąlygose. Norėtųsi, kad šitas darbas kitų mokslo žmonių būtų tęsiamas ištisas generacijas. Jei lietuvių tauta ima iš pasaulio kultūrinių sandėlių, tai ji turi nors po truputėlį ir savo dalies į kultūros lobyną įdėti. Karas visiškai izoliavo nuo Amerikos lietuvių mokslo ir meno žmones. Tad šiuo metu mūsų

šis indėlis bus nepaprastai kuklus. Bet tikėkimės geresnių ir laisvesnių taikos laikų, kuomet lietuvių talentai plačiau praskleis savo žiedus didžiajam pasauliui.

6017 South Kenwood Ave,
Chicago, Ill

LIETUVOS KULTŪROS IŠLAIKYMO KLAUSIMU

Tėviškės garsas, 1947 06 26, Nr. 78

1945 m. vasarą jau turėjau kelis tuzinus vardų Lietuvos profesorių, sugebėjusių pasprukti nuo sovietinės likvidacijos toliau į Vakarus. Žinojau, kad New Yorke yra kaip ir laikinas pabėgėlių universitetas, Amerikos aukomis paremtas ir priimąs karo sunaikintų šalių profesorius ir studentus, duodąs stipendijas ir kuklias algas. Faktiškai jis labiausiai globojo žydus, šiek tiek prancūzų ir lenkų, o po truputėlį ir kitų tautų. Įstaigos prezidentas buvo p. Alvin Johnson, danų kilmės ir policisto išvaizdos žmogus. Nusprendžiau užeiti pas jį ir paprašyti paramos ir globos bent kokiai mažai dalelei lietuvių profesorių ir bent šimtą studentų atgabenti Amerikon ir rasti jiems būdą susispiesti vienon vieton su Amerikos labdaringųjų įstaigų parama.

Ponas Johnson išklausė mano sumanymą. Pateikiau keliolika vardų žymesnių profesorių. Tarp jų p. Johnson nerado nė vienos pasaulinės garsenybės... Jis paaiškino man, kad kai kurios mažosios tautos yra davę pasauliui didelių žmonių ir kultūrinių nuopelnų, bet tokių tautų skaičiuje jis nerandąs lietuvių tautos... Baigdamas dar pridūrė:

– *You are forgotten tribe* (Jūs esate užmiršta kiltis)...

Sekė kiti to paties tikslo vizitai sunkiau prieinamos Rockefellerio fundacijon ir kitosna įstaigosna. Ten pasikalbėjimai buvo mažiau atviri, mandagūs, diplomatiški, bet lygiai nevaisingi.

Forgotten tribe – skaudūs, bet atviri, nors ne visai teisingi žodžiai. Jau du metu jie mane persekioja. Ir verčia dar labiau galvoti apie mūsų tautos likimą, apie jos kultūrinę asmenybę. Su žodžiu *forgotten* aš sutinku, jis manęs nežeidžia. Didžiųjų peštynių laikais stambūs gaidžiai juk nesidairo į mažus viščiukus, jų net nemato ir nepastebi. Visuotinio pykčio gadynėje tai gal ir natūralu. Bet aš užsigavau dėl žodžio

tribe – kiltis. Kiltimis vadiname mažutes tauteles be grožinės literatūros, be aukštojo mokslo ir be noro gyventi nepriklausomu politiniu gyvenimu.

Kuomet mes buvome tik kiltis?

Kiltimis mes dažniausiai vadiname mažutes nuogapilves Afrikos tauteles, Amerikos indėnus, visur klajojančius čigonus. Priešistoriniais laikais kilties vardas galėjo tikti visoms šių laikų tautoms, net ir labai galingoms. Dar nuo Mindaugo laikų (1219) ar net žymiai anksčiau lietuviai jau buvo tauta, pagal tų laikų normas jau ne visai barbariška. XVI amžiaus antroje pusėje lietuvių tauta jau visiškai pasijudino žengti aukštosios kultūros keliais, ypač nuo 1579 m., kuomet jėzuitai įsteigė Vilniaus akademiją. Ši pažanga stiprėjo iki 1795 m., kuomet Rusija, Prūsija ir Austrija išdraskė Lietuvos valstybę. Bet ir po tos katastrofos dar ne tuoj rusams pavyko išgriauti Lietuvos kultūrines institucijas. Vilniaus universiteto uždarymas 1882 m. buvo pats didžiausias smūgis lietuvių tautai ir jos kultūrai – lietuvių spaudos draudimo periodas 1864–1904 m.

1882–1904 m. periodu lietuvių tautą beveik visi svetimšaliai stebėtojai laikė mirusia tauta; tuomet jai gal ir tiko kilties (*tribe, tribus*) vardas, nes mūsų prispaudėjams rusams brutalią jėgą plačiai vartojant pavyko sunaikinti mūsų kultūrines institucijas: universitetą, mokyklas, spaudą, draugijas; pavyko iš dalies net laisvės troškulį užgniaužti. Spaudos atgavimas (1904) ir Vilniaus Seimas (1905) ryškiai simbolizuoja tautinės sąmonės atgavimą plačiose lietuvių masėse. Bet mūsų dvasinės pozicijos buvo dar labai silpnos. Vedėm žūtbūtinę kovą už kiekvieną laikraštį, kiekvieną mokyklą ir draugiją.

Tik nepriklausomybės realizavimas 1919–1920 m. atrišo mūsų dvasios sparnus. Netverdavai žmogus iš džiaugsmo matydamas, kaip paprasti mažamoksliai kaimiečiai organizavo miesteliuose mokyklas ir net gimnazijas (kolegijas), nešė joms savo aukas ir duokles, kaip jie gyvai troško savo jaunus vaikus išleisti į mokytojus, kunigus, advokatus, inžinierius, gydytojus ir į kitas lig šiol beveik neprieinamas profesijas. Per keletą laisvės metų vargingi kaimiečiai lietuvių kilčiai sugrąžino tautos vardą, o jų per skurdą išmokslinti vaikai sukūrė moderniškai tautai privalomas institucijas ir kultūrinius turtus. Lietuva pasipuošė

universitetu, opera, drama, muziejais, gausiais chorais, sparčiai augančia literatūra ir menu. Labai suprantama, kad pirmąjį desėtką metų institucijos ir mūsų dvasinė kūryba turėjo labai daug silpnybių.

Kultūra – labai lepus augalas...

Lėtai ji auga ir reikalauja gero klimato, kurį mes vadiname laisve ir lėšomis. Kultūra lėtai auga. Tad nesistebėkime, kad per 20 metų mes dar nedavėm pasaulinių garsenybių. Be tokių garsenybių jau šimtus metų gyvena tuzinai net stambių nepriklausomų valstybių ar tautų, bet jų mes vis dėlto nevadiname kiltimis. Per 20 metų mums pavyko savo civilizacija ir gerove užimti kokią 12-tą vietą tarp Europos valstybių ir gal kokią 16-tą ar 18-tą pasaulio tautų šeimoje, kurioje priskaitydavome prieš karą apie 80 laisvų valstybių.

Pasirūpinkime išsilaikyti aukštumoje

Deportacijos į vergų stovyklas sunaikino bent 25% mūsų kultūriškai vertingo elemento. Lietuvoje pasilikusieji gyvena kalėjimo režime, ir apie laisvą mokslą, laisvą knygą ten negali būti ir kalbos. Bet apie 50% mūsų profesūros, rašytojų ir meno kūrėjų atsidūrė bent kiek laisvesnėje Europos daly, kur juos persekioja badas, šaltis, visiškas nudriskimas ir rytojaus netikrumas. Pabėgusių profesorių ir docentų skaičius siekia apie 150. Gal apie tiek bus menininkų ir rašytojų. Apie 40 profesorių yra susispietę Baltijos universitete Hamburge, o kiti išbarstyti keliose Europos šalyse. Mane pasiekė žinia, kad šie mūsų kultūros darbininkai faktiškai badauja ir visiškai skursta. Jeigu mes jų nustosime, tai mūsų kultūrinis lygis gali sugrįžti į XIX amžiaus sutemas. Mūsų kultūra bus atstumta 50 metų atgal. Tuomet mes tikrai tapsime kiltimi, naujais „čigonais". Todėl visų mūsų fondų, visų veikėjų ir susipratusių lietuvių Amerikoje pirmiausias rūpestis turi būti perkelti į saugesnę, sotesnę vietą Lietuvos aukštojo mokslo ir meno židinį ir bent dalį studentijos. Be šitų vyrų ypatingai bus sunku atstatyti nepriklausomą Lietuvą. Mūsų visų šūkis turėtų būti išlaikyti aukštumoje savo tautos šviesą, neleisti užgesinti Lietuvos žiburius. Savas universitetas daugiau kaip vėliava ir himnas simbolizuoja gyvą, kuriančią, kovojančią tautą. Jis atstovauja sąmoningą tautinę sielą. Ge-

rojo Dievulio išrinktosioms tautoms bus tos, kurios Jo duotu protu ir giliais jausmais labiausiai sugebės nutolti nuo gyvulio ir nuo laukinio žmogaus. Jei Centrinės Europos sutemos bus ir labai ilgos, tai vis vien lietuvių tauta negali atsisakyti savo didžiosios misijos: protingai ir jautriai atstovauti krikščioniškąjį humanizmą ir teisingumą skriaudų ir melagystės potvynio metu. Kaip norite varykite šitas mintis, vis vien sugrįšite prie Lietuvos kaimiečių, poetų ir filosofų seniai atrastos tiesos: „Durnių ir bažnyčioje muša". Gelbėdami nekaltai skriaudžiamus senus mūsų kultūros pranašus ir kūrėjus mes palengva atsikratysime paniekinimo ir net vergijos (*Vytis*, gegužės mėn.).

FILOSOFO STASIO ŠALKAUSKIO BRANGIAM ATMINIMUI

Aidai, 1957, gegužė, Nr. 5 (100)

Pirmas susitikimas su Šalkauskiu

Amerikos Lietuvių Taryba, susidariusi iš lietuvių katalikų organizacijų, 1918 m. gegužės pradžioje susirinkusi Vašingtone, posėdžiavusi keletą dienų ir priimta audiencijon pas prezidentą Wilsoną (geg. 3 d.), tarp kita ko nutarė Šveicarijon siųsti 3 žmonių delegaciją. Ji buvo sudaryta iš pačių tos tarybos narių: adv. B. Mastausko, kun. J. Dobužio ir K. Pakšto. Delegacijos, vėliau pavadintos misija, pirmininku buvo B. Mastauskas, sekretorium – K. Pakštas, kaipo jauniausias ir vos spėjęs baigti sociologijos kursus Fordhamo universitete, New Yorke. Delegacijos pirmininkas buvo Amerikos pilietis ir pasižymėjęs advokatas su tūkstančiu anekdotų, kiekvienai progai pritaikytų. Kun. Dobužis, kilęs iš Lietuvos bajorų, buvęs *Vilties* antriniu redaktorium, žmogus labai apsiskaitęs, įdomus, aristokratiškų papročių.

Delegacijos sekretorius buvo kariško amžiaus (vos 25 m.) Rusijos pilietis, tad Rusijos konsulas New Yorke ilgai nesutiko išduoti jam paso. Vis dėlto 1918 m. rugpjūčio vidury delegacija išplaukė į Bordeaux ir rugsėjo pradžioje pasiekė Lozaną, kur *Avenue des Toise 8* veikė J. Gabrio įsteigtas Lietuvių informacijos biuras. Apsigyvenome Hotel Cecil. Greit pradėjome posėdžiauti su į Lietuvos atvykusiais A. Smetona, M. Yču ir K. Olšausku ir su Šveicarijoj veikiančiais J. Gabriu, dr.

J. Purickiu, kun. dr. V. Bartuška ir kitais. Lozanoje tuomet buvo lietuvių politinis centras, bet Fribūre spietėsi mokslinės jėgos. Tad mums buvo svarbu ir Fribūrą aplankyti. Tai ir padarėme rugsėjo gale. Mūsų delegacija čia susitiko su kun. dr. A. Viskanta ir su nemenka grupe lietuvių studentų; tarp jų buvo Stasys Šalkauskis, V. Mykolaitis-Putinas, I. Česaitis, Iz. Tamošaitis, M. Andziulaitytė, Petrauskaitė, Ambraziejūtė, Žilevičiūtė, Žilevičius, kun. Vilimavičius ir keletas kitų. Ta grupė vėliau padidėjo dar keliais, kai atvyko kun. J. Navickas, E. Turauskas, Čepulis, K. Ruginis, V. Raulinaitis, L. Bistras, Pr. Jucaitis ir kiti.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Stasys Šalkauskis jau buvo baigęs Maskvos universiteto du skyrius: juridinį ir ekonominį. Baigė su pirmos rūšies diplomu. Turėdamas džiovos pradžią, jis buvo reikalingas sauso klimato. Tad jis tuoj pasuko į tolimą egzotišką kraštą, į Turkestaną, į pasakišką Samarkando miestą, kur tebestovi rūmai garsiųjų Azijos nukariautojų, Tamerlanas. Čia gyveno jo brolis Kazys ir viena ar dvi seserys. Visi ten jie bėgo nuo džiovos. Prisiglaudę prie Pasaulio stogo, Pamyro, pačiame Azijos vidury, Indijos pasieny, jie gėrė nuostabiai sveiką plaučiams orą ir stebėjo visiškai svetimą, bet įdomų azijatų uzbekų ir tadžikų gyvenimą, išsilaikiusį XIII amžiaus rėmuose.

Lietuvių Komiteto dalis nuo 1915 m. buvo persikėlusi iš Vilniaus į Petrogradą ir iš ten tvarkė nuo karo nukentėjusių šelpimą ir rūpinosi Lietuvos laisvės reikalais. 1916 m. Lietuvių Komitetas nusprendė užmegzti ryšius su Vakarų Europoje veikiančiais lietuvių veiksniais ir pasiųsti Šveicarijon savo atstovą, kuriuo ir išrinko juristą Stasį Šalkauskį. Jis tuo metu buvo Samarkande vieno banko juriskonsulu ir parašęs Maskvos un-tui veikalą apie labai komplikuotą žemės reformą Rusijos kolonijoj – Turkestane. Šitas išrinkimas atitiko seną Šalkauskio svajonę pastudijuoti filosofiją kuriame Vakarų Europos katalikiškame universitete. Gilią pagarbą katalikiškai kultūrai ir filosofijai jame jau anksčiau buvo sustiprinę Vl. Solovjovo raštai, kurie buvo sukėlę nemažą katalikišką sąjūdį tarp Rusijos filosofų. Šalkauskis jau buvo filosofiškai pasireiškęs savo straipsniais *Draugijoje*. Jos redaktorius kun. A. Dambrauskas-Jakštas buvo susirūpinęs jaunam, daug žadančiam filosofui paskirti „Motinėlės" stipendiją, bet užėjęs karas sutrukdė jo sumanymui. Karo metu buvo sunku rasti pinigų, o gal dar sunkiau gauti užsienio pasus ir vizas. Nelauktai tapęs Lietu-

vių Komiteto atstovu Šveicarijoj, Stasys Šalkauskis lengviau gavo visas vizas ir reikalingų lėšų kelionei ir kukliam pragyvenimui. Ir jis pirmą sykį gyvenime iš Vidurinės Azijos, nuo Himalajų papėdės, vyksta į patį Vakarų Europos vidurį, į Alpių kraštą. Ir koks nuostabus kontrastas! Iš amžių užšaldyto, izoliacijoj rezervuoto Turkestano jis patenka į XXI amžiaus gyvenimo santvarką, iš Abraomo aplinkumos į moderniškos ir pilnutinės demokratijos šalį, į mažutę, gražutę, švarutę Šveicariją. Bet kuris intelektualas gali pavydėti tokios įdomios kelionės. Ir jis vyksta per visą Rusiją, Suomiją, Švediją, Norvegiją, pavojingomis jūromis į Angliją, į Prancūziją ir Šveicariją. Kai kur ilgiau sustodamas, jis apsuka visą Šiaurės Vakarų Europą, veiklumo ir švarumo pavyzdį. Iš pasyviųjų ramiųjų kraštų, kur laikrodis jau seniai sustojęs, jis skuba į dinamiškus ir judrius visokeriopos veiklos kraštus, kur filosofų protai kuria naujas mintis ar net naują pasaulį. Sustojęs Stockholme, jis susitinka su amerikiečiu dr. Jonu Šliūpu, kurs, pažinęs retą žmogų, tuoj praneša Amerikos lietuvių laikraščiams: radęs būsimam Lietuvos universitetui filosofijos profesorių! Dar neišėjusį Filosofijos fakulteto St. Šalkauskį jau įtraukia į profesorių sąrašą, nes ir be diplomo jo protas jau stipriai švietė.

Kelionėje į Vakarų Europą St. Šalkauskiui labiausiai patiko Skandinavų ir Britų tvarka, rimtumas. Gražus jų gyvenimas. Pro karo pavojus ir kitus sunkumus jis prasiveržė į mažutę Šveicariją, kuri yra visos Vakarų Europos miniatiūra, jos kultūros kondensuotas ekstraktas, mišinys rasių, kalbų, tikybų, politinių srovių ir kultūrinių įtakų, sugyvenančių taikoje ir demokratinėje harmonijoj, kuri galima gal tik mažoje ir tarptautinėje federacijoj. Čia keturis milijonus kultūringų ir veiklių žmonių aukštuoju mokslu aprūpina septyni universitetai ir du aukštieji institutai.

Pirmą sykį susitikę Fribūre (1918 m. rugsėjo mėn.), daug pasivaikščiojome jo vaizdingose apylinkėse ir užeidavom į jaukias nuotaikingos atmosferos kavines. Kalboms temų nepritrūkdavo. Jis ir aš – buvom juk gan dideli kontrastai. Jis dar kupinas įspūdžių iš pasyviosios žmonijos centro – Turkestano, aš gi – iš verdančio katilo, iš New Yorko, kurs tinka laikyti ultraaktyvios civilizacijos centru. Jis buvo labai kultivuotas mistikas, eteriškos sielos žmogus, labai švelnus ir kuklus, susidvasinęs iki savo smegenų gelmės.

Tų laikų Pakštą man sunkiau būtų nupiešti. Gal atrodžiau Šalkaus-

kiui kaip neribotų Amerikos prerijų kaubojus, per kažkokį nesusipratimą patekęs į diplomatus, o dabar besimokąs mandagiai elgtis aukštojoje Europos visuomenėje ir norįs skubiai viską išmokti, sužinoti, pritaikyti Lietuvos laisvės reikalui. Nelabai reikalingas padūkęs nacionalistas, neįprastos drąsos ir nedidelio žinojimo. Bet sumanymų pilnos jo rankovės. Toks berniokas, rodos, negalėtų greit su Šalkauskiu susidraugauti. Bet įvyko gan nuostabus dalykas. Mudviejų draugystė plėtojosi gan sparčiai. Jis man buvo įdomus ir reikalingas kaip kultūros filosofas, kokio man neteko niekur sutikti. Jis gal vertino mane kaip faktų gatavą aruodą: sociologinį, geografinį. Ir buvau gal įskaitomas į tų retų draugų skaičių, kurie *nepavargsta* klausydami kultūrinių filosofinių teorijų ir įvairiausių samprotavimų.

Šalkauskis Fribūro universitete

Atvykęs Šveicarijon, Šalkauskis tik apie metus išbuvo Lietuvių Komiteto atstovu, kartu įsirašęs ir į Fribūro universitetą filosofijos ir pedagogikos studentu. Jam labai nepatiko smulkios rietenos ir intrigos Šveicarijos lietuvių politinėse grupėse, o galimybių sutaikinti kovojančius jis nematė. Tad jis nusprendė pasitraukti iš visuomeninio gyvenimo ir atsiduoti tiktai studijoms. Pasirinko jis Fribūro valstybinį katalikų universitetą, kurs turėjo seną, žymią biblioteką, jaukią ir gerai sutvarkytą. Stiprus buvo ir filosofijos skyrius universitete. Daugiausia jam patiko filosofas dominikonas M. de Munnynck (belgas), turįs daug estetinių bruožų savo moksle ir dėstyme.

Jau 1899 m. Fribūre veikė lietuvių studentų draugija „Rūta", kuri Didžiojo karo metu pasivadino „Lithuania". Joje yra buvę daugelis pačių stambiausių dvasinių lietuvių žymesnybių, kaip Matulevičius, Būčys. 1919 m. Fribūro lietuvių kolonija pasiekė savo rekordinį skaičių: 22 studentus ir 3 moksleivius. Iš jų išėjo bent 9 Lietuvos universiteto profesoriai ir apie tuzinas gimnazijos mokytojų. Studentiškoje kolonijoj labiausiai gerbiamu nariu buvo St. Šalkauskis. „Lithuanios" susirinkimams besibaigiant, jis dažnai būdavo paprašomas truputį pakalbėti kokia nors nuotaikinga tema. Jis, atsisakinėdamas neturįs ką įdomaus pasakyti, vis dėlto prašnekdavo. Ir, atsimenu, kalbėdavo apie draugiškumą, gerumą. Jo kalbos sukeldavo kilnių jausmų, jos visiems dvelkė gėriu, grožiu, jaukumu, nuoširdumu. Ir po 35 metų jaučiu il-

gesį tų kuklių dvasinių puotų šiame suardytame, piktų gudrybių dusinamam pasauly.

Bet nelengvas buvo Stasio Šalkauskio gyvenimas Šveicarijoj. Permestas iš karšto, sauso ir giedro Turkestano į drėgme permirkusią Šveicariją (Fribūre lietaus daugiau kaip Lietuvoje), Šalkauskis gerokai nusilpnėjo. Šveicarų virtuvė irgi neatitiko jo dietinių nuostatų. Į mokslo pabaigą (1918 m. gale ir 1919 m.) jis labai dažnai sirginėjo, migrenos kankinamas. Nuolat reikėjo gydytis, pabūti sanatorijose. O lėšų jam labai stigo. Žinoma, stipendiją davė Tautos Fondas ir Amerikos, o sykį pavyko išrūpinti ir vienkartinę, specialią pašalpą. Bet prie nepigaus gyvenimo Šveicarijoj jam, sirginėjančiam, labai sunku buvo verstis. Ir sirginėdamas jis vis dėlto parašė Fribūre dvi prancūzų kalba knygas (*Sur les confins de deux mondes* ir *L'Ame du monde*) ir baigė mokslus filosofijos daktaro laipsniu 1920 m. pradžioje.

Fribūro miestas mažas (apie 25 000); be kelių kinų ir kavinių, jis ir neturi kokių šaunių atrakcijų. Gražūs apylinkių vaizdai traukdavo studentus į laukus ir kalnus. Ir lietuvių studentų grupė darydavo savo mažų iškylų ir pasivaikščiojimų, kurių metu arčiau susipažindavome, plačiau išsikalbėdavome. Tų laikų pasikalbėjimų temos – tai įvairūs Lietuvos kultūriniai ir politiniai reikalai.

Iš Amerikos buvau atsivežęs 1917 m. Brooklyne pradėtus „Romuvos" sąjūdžio pradus ir tikslus. Juos atskleidžiau St. Šalkauskiui, kurs jais karštai susidomėjo ir tuoj griebėsi pateikti tam pilnutinės lietuvių kultūros sąjūdžiui giliau ir tiksliau suformuluotus principus. 1919 m. vasario 2 d. Fribūre užsimezgė romuviečių kuopelė, kuri netrukus persikėlė Lietuvon, bet į platų visuomeninį darbą ji nesileido, pasilikdama tik saloninėse ribose. Išleido ji du *Romuvos* žurnalo numerius apie savo tikslus ir principus, bet po kelių metų šis sąjūdis įsiliejo į daug platesnę ateitininkų organizaciją. Romuviečių sąjūdžio pirmininku ir siela buvo mūsų filosofas, vėliau (1927 m.) ideologiniais principais labai sutvirtinęs Ateitininkų Federaciją.

Šalkauskis Lietuvoje

1920 m. baigęs Fribūro universitetą, 34 metų filosofijos daktaras grįžo Lietuvon. Tais pat metais organizavosi Kaune Aukštesnieji kursai, ir St. Šalkauskis tuojau pateko į lektorius. 1922 m. įsteigtas Lie-

tuvos universitetas. Teologijos-filosofijos fakultetas išrinko St. Šalkauskį pedagogikos ir filosofijos docentu ir greit pakėlė ekstraordinariniu profesorium, o po kelių metų – ordinariniu. Dvidešimt vaisingų metų jis mokė tūkstančius mūsų jaunimo ir rašė straipsnius bei knygas. Stambesnių knygų parašė apie tuziną, o rimtų straipsnių įvairiais kultūriniais klausimais jis davė mūsų spaudai didelę daugybę. Svetimų kraštų spaudai jis neturėjo laiko rašyti, betgi Columbia University Educational Yearbook (New Yorke) išprašė iš jo vieną stambų straipsnį apie Lietuvos švietimo sistemą ir problemas. 1939 m. viena tarptautinė leidykla Olandijoj irgi gavo iš jo subtilų straipsnį apie lietuvių tautos charakterį. Vienas pačių darbingiausių ir produktingiausių Lietuvos profesorių, mūsų mokslo pažiba, Šalkauskis dažnai skųsdavosi, kad dėl menkos sveikatos jis negalįs daugiau veikalų kurti. Jo didžioji svajonė buvo parašyti stambų penkių tomų veikalą: *Kultūros filosofija*. Šiam veikalui ilgai jis rinko medžiagą, daug apie jį galvojo, sudarinėjo planą ir man jį buvo kartą paskaitęs, kai ką jau buvo ir parašęs. Kurioje vietoje šis jo didysis darbas sustojo – man neteko patirti. Bet žinojau, kad tai turėjo būti tikras sandėlis galingų minčių, kurios būtų sudariusios visą epochą Lietuvos filosofijos ir būtų patiesusios net pamatus mūsų kultūros filosofijai. Autorius jautė savo padėties tragiškumą, negalėdamas baigti savo sugalvotojo monumentalaus veikalo. Kultūros filosofija buvo tikrasai jo laukas. Ir čia jis buvo autoritetingas žynys, savo proto spinduliais sujudinęs daugelį mūsų mažesnių galvotojų ir veikėjų jaunuose Lietuvos kultūros dirvonuose. Šalkauskis Lietuvai buvo savas Aristotelis, kurio šviesos spindulių jautėsi visame Lietuvos kultūriniame gyvenime.

Šalkauskio šeima

Linksmesnėje draugijoj jam, jau senyvam kavalieriui, kas nors iš draugų ar pažįstamų kaip ir juokais primindavo vedybas. O jis irgi juokais atsakydavo, kad esąs susižiedavęs su Scholastika... Jis buvo įsitikinęs, kad šeimyninis gyvenimas jo mokslo darbui gali tiktai pakenkti, tad buvo nusistatęs nevesti.

Jis gyvendavo pas kurią iš savo seserų, pasiimdamas sau tik vieną kambarį, kurį iki lubų apstatydavo knygų spintomis. Sveikatos prie-

žiūra ir rūpestis dietos klausimais dažnai sirginėjančiam profesoriui virsdavo vis labiau slegiančia našta. Dėl to labai kentėjo fiziškai ir moraliai. Jo kančias ir suvargimą sunku būtų ir apsakyti. Tai buvo tikras kankinys, ligų kankinamas ir savo kilnių pareigų persekiojamas. Dažnai darydavosi gaila, žiūrint į jo išvargintą veidą.

Vieną dieną kauniečius gerokai nustebino staigmena: sako, Stasys Šalkauskis vedė!.. Ir tikrai jis vedė jau baigiančią universitetą panelę Julę Paltarokaitę, vyskupo Paltaroko giminaitę. Ir vestuvės įvyko pas patį vyskupą. Ir buvo jos labai palaimingos. Švelni ir stropi žmonelė filosofo sveikatą ir darbą pavertė savojo gyvenimo tikslu. Ji nuostabiu uolumu viską darė, kad palengvintų jo kančias ir vargą. Jam gyvenimas pasidarė malonesnis, jaukesnis. Susilaukė jiedu gražaus ir nepaprastai gabaus sūnelio Juliuko. Šaunios žmonos uoliai prižiūrimas, filosofas truputį sustiprėjo ir net daugiau nudirbdavo mokslinių darbų. Studijavusi lietuvių literatūrą, pedagogiką ir geografiją, jau išlaikiusi daugumą egzaminų, ponia Šalkauskienė domėjosi dar ir menu, ypač tapyba, ir lankydavo Meno mokyklą.

Šalkauskis veikėjas

Valstybės kūrimosi laikais retas lietuvis mokslininkas galėjo visai ramiai dirbti savo darbą, nedalyvaudamas visuomenės gyvenime. Visuomeninėn veiklon Šalkauskis įsitraukė labai nenoromis, stipriai draugų įkalbinamas. Daugiausia atliekamo laiko jis pašventė ateitininkų veiklai.

1927–1930 m. jis buvo Ateitininkų Federacijos vyriausiuoju Vadu. Jis aprašė šiai organizacijai naujus įstatus-principus. Juos entuziastingai priėmė reorganizacinė ateitininkų konferencija Palangoje 1927 m., kurioj dalyvavo arti 3000 jaunimo. Jis sukūrė jai tokius ideologinius nuostatus, taip pilnus ir darnius, kad jie sudarytų didelį džiaugsmą bet kurios pažangios tautos jaunimui bet kur pasauly.

Profesorius Šalkauskis labai vengė aukštų postų valdžioje. Jam buvo proga tapti švietimo ministeriu, bet tokių vietų, kurios mažintų jo mokslinį produktyvumą, griežtai atsisakydavo. 1930 m. atsisakė vadovauti įtakingai ir garbingai Ateitininkų Federacijai. Jis jautėsi pašauktas kurti pastovias kultūrines vertybes, o bruzdėti organizacijose ar aukštus valdžios postus juk galėjo užimti ir vidutinių protinių pa-

jėgų žmonės. Tačiau kai kuriose mokslinėse organizacijose pagal išgales dalyvaudavo. Jis domėjosi lietuvių kalbos moksline pažanga, dalyvaudavo Lietuvių kalbos draugijos posėdžiuose ir darbuodavosi lietuviškos terminologijos komisijoj. Jam teko stambus nuopelnas pirmam sukurti lietuvišką filosofinę terminiją, duodant greta lotyniškus, prancūziškus ir vokiškus atitikmenis. Šis jo darbas, mano manymu, iškelia lietuvių kalbą į eilę pačių kultūringiausių pasaulio kalbų, tinkamų subtiliam abstrakčiam galvojimui.

Amerikoje universitetų prezidentais paprastai parenkami geri administratoriai, moką rinkti aukas, bet menki mokslininkai. Jie prezidentauja daugelį metų. Europoje rektoriai renkami dažnai tik vieneriems metams, bet iš labiausiai pasižymėjusių mokslo vyrų. Rektorium išrinktas prof. V. Čepinskis, tarsi apgailestaudamas, kartą pasakė: „Ne aš, bet Šalkauskis turėtų būti rektorius. Kas gi geriau kaip jis atstovauja tikrosioms mokslo aukštybėms?"

Mūsų universitete prof. St. Šalkauskis kai kada būdavo vadinamas katalikiškesniu už patį popiežių. Katalikų profesūroje buvo mažuma, o kiti buvo indiferentiški, geroka dalis net laisvamaniška. Kituose fakultetuose jie nepalankiai traktuodavo veiklesnius katalikus. Betgi Šalkauskio niekas atvirai nepuldavo. Viso universiteto tarybos posėdžiuose kai kada pasireikšdavo nesuderinamų nuomonių ir ilgų ginčų. Šalkauskis retai ten kalbėdavo. Bet chaoso ir ginčų įkarštyje kartais pasiūlydavo kokią nuomones derinančią formulę, ir ji paprastai didele balsų dauguma būdavo priimama. Tai rodo jo moralinį autoritetą tokioje įstaigoje, kur bet koks autoritetas yra kuo sunkiausia įsigyti. Ir niekas kitas čia neturėjo tokio intelektualinio ir moralinio svorio, kokį turėjo skrupulingai teisingas ir švelnus mūsų filosofas.

Šalkauskis kaip žmogus

O koks gi jis buvo kaip žmogus? Sakyčiau, pirmiausia jis tiktų paprastai pavadinti: labai geras žmogus, nes jame neteko matyti dviejų pačių didžiausių nuodėmių – puikybės ir godulystės. Jis niekur nenorėjo dirbtinai švystelėti savo didžia išmintimi. Su menkiausiu gatvės driskium ir elgeta elgėsi kaip su sau lygiu žmogum. Jautė meilę ir pareigą nelaimingiesiems. Nors buvo tikrai neturtingas, gyveno gana vargingai, bet niekam neatsakė išmaldos ar aukos. Jo au-

kos studentams netgi būdavo didesnės už lengviau pragyvenančių žmonių. Jis duodavo iš paskutiniųjų savo išteklių. Neieškojo garbės ir nesiveržė į turtus. Be gausių knygų ir kuklių baldų, jis nieko daugiau neužgyveno ir neturėjo. Buvo skolingas Tautos Fondui už stipendiją. Ir gerai atsimenu, kaip suvargęs mokslininkas nešdavo į banką keletą procentų nuo algos, kad nors dalį savo skolos Tautos Fondui atmokėtų. Tas jo elgesys mane graudindavo. Aš griebiaus plunksnos ir rašiau Tautos Fondui, ar nerastų kokį būdą jo tą skolą nubraukti ir palengvinti taip šventai teisingą brangaus tautai žmogaus sąžinę ir nuotaiką.

Ir teisingumu jis rūpinosi visuose tautos ir valstybės reikaluose. Kai padidėdavo šaly politiniai persekiojimai, jis rašydavo svarius, turiningus laiškus prez. A. Smetonai. Buvo griežtai teisingas lietuviams ir žydams, katalikams ir laisvamaniams. Tai buvo tauriausio būdo krikščionis humanistas, drąsus, savarankus, bet nieko nebaidąs. Nemėgo ordinų ir tuščių atžymėjimų, jautėsi lyg apviltas, lyg nuskriaustas, kai sykį švietimo ministeris, nepasakydamas reikalo, pasikvietė jį į kanceliariją ir staiga, nepaklausęs jo sutikimo, užkabino jam ant kaklo ordiną.

Tik labai prašomas kartą sutiko būti išrinktas Lietuvos Katalikų mokslo akademijos pirmininku, o 1939 m. – universiteto rektorium.

Alkoholio jis negerdavo. Išgerdavo tik retomis, iškilmingesnėmis progomis vieną taurę vyno simboliniam puotos pagražinimui. Turėjo labai subtilų estetinį jausmą. Kuklus ir biednas jo butas visuomet būdavo gražiai ir tvarkingai laikomas, kur kiekvienas daiktelis ar popieriukas turėjo paskirtą vietą.

Kas nenorėdavo su jo skelbiamomis pažiūromis sutikti – apšaukdavo jį nepraktišku teoretiku idealistu, kurio nuomonės nereikia daug paisyti. Arčiau įsižiūrėjęs į jo gyvenimą, laikiau jį labai praktišku. Jeigu jis būtų buvęs nepraktiškas, tai greičiau daug anksčiau būtų numiręs arba labai nedaug tepadaręs. Prie jo visai menkos sveikatos reikėjo didelio praktiškumo pažinti patį save ir savo sveikatą prižiūrėti, ir darbinguman nusiteikti. Praktiškumą rodė jo raštų ir renkamos mokslinės medžiagos nepaprasta tvarka ir mokėjimas pragyventi iš mažų pajamų, atsižvelgiant į nuolatinį reikalą gydytis ir vaistus pirkinėti.

Jo religinė praktika buvo visiems žinoma. Katalikybė jo gyvenime buvo visiškai gyvas ir veikiantis pradas. Daugeliui rodėsi jis esąs tik

dvasia, kaip koks moderniųjų laikų šventasis ar jogas. Labai mėgo filosofą mistiką Ernestą Hello ir jogų mokslą. Vieną ir kitą jis ir man stipriai rekomendavo. Kurį laiką aš buvau pasinėręs tuose raštuose. Labiau pasisavinau ir kiek praktikavau Khatką jogą. Tais klausimais dažnai pasikalbėdavome, ypač 1919–1923 m. periodu.

Jaunimas jį adoravo. Keletas studentų draugovių jį išsirinko garbės nariu. Bet jo nemėgo fizinės jėgos garbintojai, tačiau ir jie jautė jo protinį autoritetą.

Atostogas mėgdavo praleisti Palangoje, o vėliau keletą vasarų praleisdavo jas ramiame užkampyje prie Nemuno, kame tekdavo jį aplankyti. Rusams užplūdus Lietuvą, jis nustojo vietos universitete ir patyrė materialinių sunkumų. 1940 m. vasarą praleido pas gimines ūky. Vienas draugų, žinodamas jo sunkią padėtį, nusiuntė jam stambų čekį, bet jis sugrąžino jį Amerikon neiškeistą, parašydamas, kad „dabar pas mus tokiomis stambiomis sumomis nepriimta verstis". Mat bankas čekio nebemainė, kai gavo naujus rusiškus potvarkius.

Paskutinis jo laiškas man rašytas 1940 m. rugpjūčio 9 d. Tuo metu jis buvo be darbo, be buto; žmoną su vaiku palikęs kaime pas gimines, dar atvyko Kaunan ieškoti kokio darbelio. Darbininkų rojuje šį didį darbininką skurdas užgulė visu sunkumu. 1941 m. rudenį, jau prie vokiečių, jis buvo Šiauliuose, savo jaunystės mieste. Iš savo kambario galėjo matyti žiauriausią šio amžiaus sceną – žydų šaudymą. Nacius jau anksčiau jis vadindavo barbarais iš Europos vidaus, o bolševikus – barbarais iš lauko. Nacių pateiktas jo teigimo įrodymas toks buvo žiaurus, kad didysis žmonijos mylėtojas negalėjo pakęsti: pagal mano draugų pasakojimą, šitie nacių jam rodyti pragaro vaizdai visiškai pribaigė nuvargusį, liguistą humanistą – jis greit mirė.

Universitete jis buvo tikriausiojo džentelmeno pavyzdys, karališkai mandagus. Kultūringesni žmonės jautė jam tikrą ir gilią pagarbą, kaip pavyzdžiui būsimųjų, svajojamų puikiais išauklėti lietuvių. Bet plačioms masėms mažai buvo girdėtas, nors jis buvo didelis vargdienių žmonių prietelius. Mat masėms suprantamu būdu jis nemokėjo kalbėti ir rašyti. Pusinteligenčius jo raštai gan greit nuvargina, nes jie jiems beveik ir nesuprantami. Jo raštuose daug kondensuoto mokslingumo, bet nėra vandenėlio... Prasilavinusioje masėje jis taptų žinomas tik tuomet, jei kuris jo buvusių mokinių imtųsi lengvai ir

suprantamai atpasakoti jo knygų ir straipsnių sudėtingas mintis, ypač jo *Lietuvių tauta ir jos ugdymas* (Kaunas, 1933). Tikėkimės, kad atsiras ir toks filosofas, kurs nuneš Šalkauskį nuo Parnaso nepasiekiamų aukštybių ir paleis jį vaikščioti tarp žmonių.

Šalkauskis skelbė tokią santvarką, kuri pagerintų plačiųjų masių gyvenimą. Jis smerkė gobšus ir arivistus. Socialiniuose konfliktuose palaikė ne kapitalistus, bet darbininkus. Jis buvo šalininkas savotiško socializmo, pagražinto krikščioniškuoju humanizmu. Politinėmis pažiūromis jis gilus demokratas ir respublikonas, nors nesmerkė demokratinių monarchijų, kurios turi krašte savo tradicijas ir pačių žmonių palaikomą autoritetą.

Partijos ir politika

Jokiai politinei partijai niekuomet Šalkauskis nepriklausė. Sakėsi norįs pasilikti visišką laisvę kritikuoti bet kurią partiją, nei kiek nevaržomas partinės disciplinos. Politinių partijų skaičiaus klausimu jis buvo šiaurietis, mėgęs Britanijos, Skandinavijos politinę santvarką. Jam būtų patikę, kad Lietuvoje būtų buvę tik dvi ar trys partijos. Lietuvos krikščionių susiskaldymą į tris frakcijas laikė mažai tautai nenaudingą. Kunigų dalyvavimą politikoje jis laikė nenormaliu reiškiniu, bet laikinai toleruojamu. Kun. M. Krupavičius jam gerokai imponavo savo žemės reforma, socialinio teisingumo karštu vertinimu ir savo impozantišku, neištižusiu charakteriu.

Šalkauskis buvo labai artimas krikščionių demokratų reforminėms idėjoms. Šioje didžiausioj Lietuvos partijoj (gal tiksliau – bloke), žinoma, buvo labai įvairus konglomeratas žmonių, skirtingų charakteriu ir savo veikla. Ta didžioji platybė ir įvairumas Šalkauskiui patikdavo, bet visuomet jis likdavo laisvas net ir aštriau pakritikuoti visų be išimties partijų ir kai kurių žmonių veiksmus, kai tai jam atrodė reikalinga, žiūrint iš jo filosofinių politinių samprotavimų. Krikščionių demokratų bloko vadovai protarpiais ateidavo pas jį pasitarti kai kuriais svarbiais tautos reikalais. Gal ne visuomet jo patarimų prisilaikydavo, bet jo nuomonę aukštai vertindavo. Į krikščionis demokratus jis žiūrėjo kaip į plačių horizontų europinę partiją, kuri labai pravarti šioje gadynėje, kai mažųjų tautų laisvė vis reikalingesnė tarptautinės paramos. Šalkauskis giliai buvo pasinėręs į kul-

tūros krizės dramatiškas problemas, tad jam buvo aiškesnis kaip kitiems reikalingumas suderintos tarptautinės veiklos Europos pasaulinei civilizacijai ir kultūrai išgelbėti. O barbarų invazijos pavojus jam jau ryškiai matėsi, dažnai apie tai kalbėdavome, ir jis tai išgyveno kiek susijaudinęs ir susimąstęs. Šis barbarų pavojus buvo svarbus jo politinio galvojimo veiksnys.

Nesipyko Šalkauskis ir su kitų partijų žmonėmis. Jis, atrodė, net artimai draugavo su kai kuriomis grupėmis, kurios jo Šiauliuose buvo gausiai reprezentuotos. Ta draugystė rėmėsi ne kokiu ideologiniu bendrumu, bet žmogišku jaukumu ir artimumu savo kaimynams ir mokslo draugams. Jis buvo labai lojalus draugas ir visiškai skirtingų politinių pažiūrų žmonėms

Politinius klausimus jis mokėdavo diskutuoti be aistros, šaltokai ir objektyviai, tad bet kurių pažiūrų politikams buvo įdomus ir malonus pasikalbėti. Jis vengė pažinčių ir kontaktų tik su naciais ir bolševikais, laikydamas juos nedorais melagiais ir piktais šelmiais.

Pas mane dažnai susirinkdavo demokratų ar jiems artimų žmonių būrelis (iki 16 vyrų). Būdavo skaitomi referatai, vyko kūrybingos diskusijos pačiais aktualiausiais Lietuvos ir europinės santvarkos reikalais. Šalkauskį visuomet painformuodavau apie tas diskusijas, ir jis jomis gyvai domėjosi, o kartais pridėdavo savo pastabų. To paties būrelio žmonės dr. P. Dielininkaitis, dr. I. Skrupskelis, K. Pakštas, plius dr. L. Bistras ir dr. P. Karvelis atstovavo krikščionims demokratams gan dažnuose pasitarimuose su liaudininkais, kurie vykdavo paprastai pas M. Sleževičių (1935–1939). Šalkauskis būdavo informuojamas ir apie šituos posėdžius. Jam patikdavo, kad esama žmoniško kontakto tarp skirtingų lietuviškų partijų ir kad bendrai planuojama Lietuvos politiniais klausimais. Tai buvo panašu į šalkauskinį sintezių ieškojimą, politinės darnos siekimas, džentelmeniškų tradicijų ugdymas praktikoje.

Krikščionims demokratams (bent kai kuriems) nepatikdavo jo pažiūra, kad jis jiems keldavo didesnius reikalavimus negu kitoms partijoms. Jis skelbė reikalingumą krikščionims politikams didesnio, platesnio mokslinio pasiruošimo, gilesnio humaniškumo ir bet kurioms mažumoms taikomo teisingumo. Jis mat siekė pilnesnio tobulumo labai netobulame visuomenės gyvenime.

Labiausiai kritikavo tautininkus, ypač tautiškumo monopolizavimą, kas jam rodėsi labai neteisinga skriauda kitų grupių daug plates-

nei patriotinei visuomenei. Šalkauskio juridiniai samprotavimai buvo stipriai paveikti tų juristų profesorių, kurie skelbė griežtu teisėtumu pagrįstos valstybės sąvoką, atmetančią smurtą ir siauros klikos valdžią, draudimais ir bizūnu paremtą.

Ir politikoje jis būdavo filosofas bei pedagogas, nes auklėjimo veiksniui skyrė didelį vaidmenį.

Šimtai pasikalbėjimų su Šalkauskiu

Mano draugystė su Šalkauskiu bus kiek geriau nušviesta, jeigu čia nors trumpai paliesiu bent mažytę dalį tų temų, kurios būdavo mūsų diskusijų objektas gausybėje mudviejų pasimatymų. Tų pačių tarp mudviejų pasikalbėjimų yra buvę ištisi šimtai, tad nėra jokios galimybės net trumpai prisiminti nei atsiminti jų turinio. Tad pateiksiu tik keletą pavyzdžių.

Apie Turkestaną

1918 m. rudenį įsirašiau Fribūre į Teisių fakulteto ekonominį skyrių, bet tuoj pradėjau studijuoti ir geografiją Gamtos fakultete. Turėdamas geografinių palinkimų, savo naują prietelių Šalkauskį pirmą pusmetį dažnai kalbindavau papasakoti Turkestano temomis. Tai buvo mano nematyta šalis su labai egzotiška kultūrine fizionomija. Ir Šalkauskis man pasakojo apie to krašto milžiniškas dykumas, apie kupranugarius, apie Pamyrą – tą garsųjį Pasaulio stogą, apie galingas dykumų upes Syr Darją ir Amu Darją (senovės Oxus ir Jaxartes), apie irigacijos kanalus ir medvilnės kultūrą, apie sartus (tadžikus) ir uzbekus, jų gyvenimo būdą ir papročius, jų XIII amžiuje užšalusią, užkonservuotą kultūrą, pasyviai sustingusią ir Islamo giliai paveiktą, bet įdomią ir spalvingą. Prieš mano vaizduotę tuomet mirgėjo pasakiška procesija išnykusių imperijų ir civilizacijų: Chorezmas, Sogdiana, Baktrija, Čingischano imperija, Chiva, Buchara, Didžioji Orda, rusų prasiveržimas per Vidurinės Azijos dykumas 1873 m. ir galutinis jų imperializmo įsistiprinimas pačiame Pamyre 1895 m. Nepamiršta buvo ir viso pasaulio didžiausia katalikų parapija. Jos klebonu buvo lietuvis kunigas prof. Pranaitis, kuriam teko mokyti žmones tikybos ir išpažintis klausyti 12 kalbų, kurio viena koplyčia buvusi vagone ant

geležinkelio bėgių. Labai mėgdavau jo pasakojimus apie butuose susirietusius tadžikus, smulkius pirklius, apie rėksmingai sužydusias dykumas, porai savaičių prisidengusias nematomų smiltynų jūras tarsi persiškų kilimų margumynu. Ir būdavo progų lyginti snūduriuojančią, ramią civilizaciją su rūpestingais, vis skubančiais ir nervingais Vakarais...

Apie keliones

Nuo jaunatvės buvau palinkęs (ir tebesu) į dideles, pavojingas, nuotykingas keliones pagal gerai apgalvotą, paruoštą planą. Apie tai kalbėdavau ir su Šalkauskiu, norėdamas patirti jo nuomonę ir polinkius toj srity. Jo skonis buvo kitoks, o dėl to, kad jo sveikata buvo menka ir kūrybos tikslai kitoniški. Jis buvo pasinešęs vertikaline kryptimi, aš – horizontališka. Jis neturėjo plano apkeliauti daugelį kraštų. Kaip filosofas, manė, kad būtų jam tikslu ir naudinga aplankyti Indiją, senovės išminties šalį. Bet jis nematė tikslo keliauti kaip žurnalistas ar įspūdžių gaudytojas, kurs daug pamato ir nieko nesupranta. Manė, kad Indijoj jam priderėtų užtrukti bent pusę metų, jau iš anksto gerai pasiruošus: perskaičius gerą to krašto istoriją, susipažinus su jo literatūra, menu ir filosofija. Indijon nuvykus, reikėtų samdytis gerai išlavintą vadovą, kad kuo daugiausia iš jo gavus praktiškų žinių ir pagalbos. Tuo metu (apie 1920) tokia kelionė būtų kainavusi bent 3000 dolerių; ir šitas apskaičiavimas kelionės sumanymus palaidojo visiems laikams. Kultūros filosofui tokia kelionė būtų buvusi tikrai naudinga, nes Šalkauskis kartais pasiskųsdavo, kad sveikata ir laiko stoka neduoda jam galimybių įgyti plačių gyvenimiškų patyrimų ir įvairių enciklopedinių žinių, kurios būtų paįvairinusios ir gal net palengvinusios jo rašto stilių. Išmintingieji žino, kada jiems žinių stinga...

Apie didžiąsias ir mažąsias tautas

Pirmiausia reik pasakyti, kad Šalkauskis nebuvo patenkintas terminais „didžiosios" ir „mažosios" tautos: šiuos terminus jis siūlė keisti į „gausingas" ir „negausingas" tautas. Pavyzdžiui, senovės Graikija geresniais laikais gal turėjo apie 3 milijonus žmonių, o šių laikų didžiosios tautos turi po šimtą ir daugiau milijonų. Tačiau nėra nei vie-

nos, kuri pastoviomis kultūros vertybėmis būtų pralenkusi Graikiją, tad žmogišku (ne gyvulišku) mastu negausinga senovės Graikija iš tikro yra didžioji tauta, o kai kuri šimtamilijoninė tauta, taigi labai gausinga, gali likti tik tarp mažųjų.

Kultūrinėje ir visuomeninėje plotmėje Šalkauskiui daugiausia teko santykiauti su rusais ir lenkais, nemažai su šveicarais, prancūzais ir vokiečiais, o žymiai rečiau su skandinavais, britais, italais ir kitais. Jau būdamas Šveicarijoj, jis priėjo prie išvados, kad negausingų tautų kultūros atstovams sunkiau yra santykiauti su gausingųjų tautų kontragentais, nes tie turi kažkokį instinktyvų palinkimą kiekybiškai vertinti negausingų tautų atstovus. Jie mandagūs, pripažįsta negausingųjų nuopelnus ar gabumus, bet tyliai vis dėlto mano: kaip gaila, kad jūs esate tokių „mažų" tautų nariai... Jis pagal savo patyrimą manė, kad rusai šioje srity yra gudresni, todėl kai kada ir pavojingesni už kitas gausingąsias tautas. Šitą klausimą mudu diskutavom 1919 m., bet nuo 1939 m. gal jau daugumui galvojančios žmonijos pradėjo aiškėti, kad rusai psichologiškai yra daug gudresni už britus, amerikiečius ir vokiečius. Su šita Šalkauskio nuomone aš skaičiausi, kalbėdamas studentams apie psichologinius būsimojo karo aspektus ir net darydamas išvadas, kad Vokietija, Amerika ir Britanija karą pralaimės, o Rusija laimės. Teherano, Jaltos ir kitose konferencijose ypač paryškėjo rusų gudrumas, kai jie visai lengvai apmaudavo savo sąjungininkus.

Šalkauskis buvo ryškus šalininkas mažųjų tautų savitarpinės draugystės. Mažutėje Šveicarijoj jis ir kiti lietuviai studentai greit rasdavo sau palankių tokių pat jaunų studentų. Atvykę šion respublikon, mes jau radome lietuvių draugystėje prisilaikantį gabų, simpatingą studentą Juozą Eretą, o truputį vėliau – ir daugiau studentų susidomėjo tokia pat maža, tik labiau atsilikusia Lietuva. Šalkauskio ir mūsų kitų nuomonė buvo bendra: reikia šveicarus kalbinti Lietuvon vykti, nes mums tikrai reikalingi talentai ir pavyzdingos vakarietiškos šalies įtaka, kuri jokiu būdu negali būti pavojinga, kaip būna įtaka mūsų didelių ir veržlių kaimynų. Ir tikrai neapsirikta. J. Eretas, Fr. Brender, A. Senn, botanikas K. Regelis, G. Studerus ir keli kiti tapo labai produktingi ir malonūs mūsų universiteto nariai.

Šalkauskis sakydavo, kad pilnesni santykiai su germanų kultūra Lietuvai yra visai pravartūs. O germaniškos kultūros gerosioms pusėms tinkamu būdu gali mums geriausiai atstovauti šveicarai, kaip

žmonės tvirtų demokratinių tradicijų, be jokios *mania grandiosa**, kaip ir mes – pripratę prie miniatiūrinio masto. Tokie mus lengviau supranta.

Mūsų filosofas turėjo didelių simpatijų ir senovinių filosofų šaliai – Graikijai. Jis man dėstydavo, kad ne tik visos graikiškos salos (Kipras, Dodekonezai), bet ir dalis Anatolijos pakraščių turėtų būti sugrąžinta Graikijai, nes tose žemėse graikai gyveno ir vykdė senovėje ir viduramžiuose pastovios vertės žmogiškąją dramą. Ateiviai nukariautojai, nors ir galingi, neturėtų teisės skriausti tokių kultūrinių nuopelnų tautos. Į tuos jo gražius išvedžiojimus kartais įterpdavau savo realistinę ir prozišką nuomonę, primindamas, kad dabar didžiosios valstybės nesiima jokio kilnaus, altruistinio tikslo; karai vedami ne už mažųjų laisvę, ne už vertingų kultūrų klestėjimą, bet už didžiųjų paprastus interesus, gešeftus. O didieji (t.y. gausingieji) yra dargi bailesni už mažuosius. Juos nugąsdins kiekvienas apystipris, kuris išdrįs jiems pakaušin basliu tvoti. Juk matėme, į kur pasviro Vilniaus, Fiumės ir pačios Graikijos reikalai didžiųjų valstybių kabinetuose.

Šalkauskis buvo federalistas. Laikė reikalinga Europai susijungti. O jeigu ji visa nesugebėtų tai padaryti, tai regioninė kelių valstybių federacija irgi jau padidintų saugumą.

Apie valstybės vyrų stoką

1919 m. pavasarį dažniau kalbėdavom apie Versalio ruošiamą sutartį ir apie būsimą Tautų Sąjungą. Tarptautinėje politikoje tuo metu garsiai reiškėsi Georges Clemenceau ir Lloyd George. Šalkauskis šiuos vyrus laikė neturinčiais tokio protinio masto, kuris leistų jiems spręsti vulkaniškai besiveržiančias pasaulines problemas. Jam tuomet labiausia patikdavo Amerikos prezidentas Woodrow Wilson ir popiežius Benediktas XV, nes jie abu pasireikšdavo kūrybingomis idėjomis ar koncepcijomis tarptautiniams klausimams spręsti. Bet Šalkauskis kartu nusiminė, kad kitų valstybių politikai nepritars Wilsonui ir popiežiui Benediktui. Jis liūdnai skundėsi stoka valstybės vyrų pasauly, priaugusių spręsti pasaulines problemas didele drąsa, teisingumu visiems, atsižvelgiant ir į tolimesnę ateitį, o ne vien į tos dienos – tos

* Didybės manija (*lot.*).

ar kitos valstybės užgaidas. Šita valstybės vyrų stoka kainuos pasauliui daug kraujo ir ašarų. Ateitis jam atrodė gan tamsi...

Apie civilizacijos sintezę

1919 m. Ženevoje buvo spausdinamas pirmas stambus Šalkauskio veikalas *Sur les confins de deux mondes. Essai synthétique sur le probleme de la civilisation nationale en Lithuanie* (*Ant dviejų pasaulių ribos: sintetinė studija apie tautinę civilizaciją Lietuvoje*). Tokios mandros knygos apie lietuvių civilizacijos problemą iš viso niekas niekur ir neparašė. Gaila tik, kad jos tuomet išleista tik 1000 egzempliorių; ji šiandien niekur nebegaunama. Užsienio reikalų ministerija bene 1938 m. kalbino Šalkauskį išleisti jos antrą laidą, nes jokia kita knyga neaiškina tiek svarbių Lietuvos problemų, nei vienas rašytojas neišaiškino taip nuodugniai lietuvių didelio nepasitikėjimo lenkais, kaip Šalkauskio *Sur les confins de deux mondes*. Knygos pasirodymo metais (t.y. 1919) ilgesniais protarpiais mano pasikalbėjimai su Šalkauskiu gan dažnai užkliūdavo jo paliestų pačių įdomiausių klausimų, tiesiog spirginančių jaunus, neužsnūdusius protus. Man – jaunesniam ir žalesniam – tie klausimai buvo visai nauji, tad nugrimzdau juosna su kažkokia aistra. Atrodydavo jie taip svarbūs, kad grįždavau prie jų daugeliu atvejų ir vis iš kitos kertės. Pašnekesiai sukdavosi apie Čiurlionį, Dambrauską-Jakštą, Vydūną. Kultūriniu – religiniu atžvilgiu buvau įtakoje Chateaubriand'o veikalo *Le Génie du Christianisme*, bet man stigo įsigilinimo į Rytų sielą, tad teko atidžiau perskaityti stambiuosius F. Dostojevskio ir L. Tolstojaus veikalus, kad tapčiau kiek suprantančiu diskusijų dalyviu. Kiek prisimenu, visų įdomybių čiukuro Šalkauskis pasiekė, aiškindamas tėvo ir brolių Karamazovų simbolinę reikšmę, kaipo pavyzdžius žmonijos, pakopusios į labai įvairaus aukštumo moralinės pažangos lygį. Šalkauskio žiniomis, jauniausias brolis Alioša (Aleksej) turėjęs gauti šv. Jono Krikštytojo vaidmenį planuotame svarbiausiame veikale, kuris būtų buvęs vadinamas *Christos*.

Lietuvos vaidmuo civilizacijos sintezės vykdyme Šalkauskiui atrodė didelės reikšmės klausimu, kuriam tauta turi labai rimtai pasiruošti. Tai liestų daugiausia jos inteligentiją, kuriai niekas neprivalėtų būti svetima, kas tik gero ar gražaus žmonijos yra laimėta bet kurio-

je erdvėje, bet kuriais amžiais. Šita linkme daug buvo svajota ir kalbėta ir šiek tiek konkrečiau buvo planuota. Kad visos (baltosios) žmonijos žinojimo versmės greičiau pataptų būsimos Lietuvos nuosavybe, Šalkauskis manė, jog Lietuvos inteligentija privalo greta savo kalbos dar išmokti laisvai naudotis bent trimis arijų didžiųjų šakų kalbomis: lotynų, germanų ir slavų. Taigi jis vaizdavosi būsimųjų kartų lietuvį inteligentą, originale skaitantį prancūziškus ar itališkus, vokiškus ar angliškus, rusiškus ar lenkiškus raštus. Dviejų slaviškų kaimynų ir vokiečių kalbos buvo jau visai pakankamai paplitusios Lietuvoj. Bet santykiams su plačiuoju pasauliu, su tolimesniais kraštais mums labai stigo angliškai ir prancūziškai mokančių. Po ilgų pašnekesių mes priėjome prie bendros nuomonės, kad Britų, Amerikos ir Prancūzijos kultūros ir institucijų sintezė auklėtų mumyse tobuliausio žmogaus tipą. Mums vaizdavosi 1919–1920 m. tokia romuvietiška kolegija, Raudondvary pastatyta, ir truputį daugiau. Joje jaunimas visai gerai išmoktų prancūziškai ir angliškai. Kandidatai ton gimnazijon būtų gausiai parinkti iš visų Lietuvos sričių, o ypač iš pakraštinių: iš Vilnijos, iš Mažosios Lietuvos, iš lietuviškosios Amerikos. Čia galingon ir harmoningon sintezėn būtų suvestos visos Lietuvos dalys ir jos diaspora. Tokia kolegija ar gimnazija būtų auginusi lietuvišką elitą, paruoštą lietuvių civilizacijos laimėjimus perduoti į tolimus kraštus, į tarptautinius horizontus. Apie šį romuviečių projektą Šalkauskis užėjo pas prez. Smetoną pasipasakoti 1919 vasarą. Prez. Smetona buvęs labai patenkintas projektu, o jo sekretorius inž. J. Čiurlionis sakėsi norįs tokioj kolegijoj būti matematikos mokytoju. Bet tokios naujenybės turbūt dar nelabai tiko prie biurokratų veido, todėl po keleto metų šis Šalkauskio sumanymas nuėjo ramiai užmarštin.

Lietuvių tautinės civilizacijos klausimu kiek suglaustai Stasys Šalkauskis yra išspausdinęs (apie 30 svarbių puslapių) savo knygoje *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, Kaunas, 1933. Todėl čia šiuo klausimu plačiau ir nerašysiu.

Apie santykius su kaimynais

Santykiais su artimiausiais Lietuvos kaimynais Šalkauskis gyvai domėjosi. 1921 m. ypač daug kalbų visuomenėje buvo apie Hymanso

projektą, kurs iš tikrųjų buvo paties Pilsudskio projektas, paruoštas jo paskirtų trijų Lenkijos politikų (Lukasziewicz ir kt.) ir Hymansui į stalčių pakištas. Ir Šalkauskis buvo mano ir kitų klausinėjamas apie tai. Jis labai nenorėjo ilgam laikui netekti Vilniaus, bet ir Hymanso projektas jam atrodė kažkokia nevykusia konkokcija. Jis norėjo geresnio projekto. Jo nesant, – Šalkauskis sakė, – tik ateitis parodys, ar Hymanso projekto atmetimas buvo klaida, ar ne. Su viena Lenkija mums federuotis jam atrodė esant pavojinga, tačiau kiek didesnio skaičiaus (ne dviejų) tautų susibūrimas jam rodėsi teigiamu reiškiniu saugumui padidinti ir kitiems klausimams sunormuoti.

Nacizmui įsigalėjus, jis ir aš pradėjome galvoti, kad didelis karas labai priartėjo. Berods 1934 m. jis jau aiškiai manė, kad naciai ar bolševikai įžengs į Lietuvą netolimoj ateity. Kartą paklausiau: kaip bus su Lietuva, kai naciai ar bolševikai ją okupuos? Jis atsakė neįprastai tikslia formule: kai naciai okupuos Lietuvą, tai jie žudys tuos lietuvius, kurie priešinsis aktyviai; kai bolševikai okupuos – žudys visus tuos, kurie priešinsis aktyviai ir kurie priešinsis pasyviai arba nepastebimai. Man labai užimponavo tokia jo precizija. Mėgdamas visur kišti statistinį koeficientą ir procentus, išsireiškiau, kad aktyviai priešintis normaliai rizikuoja tik 1% priešo okupuotų gyventojų, o pasyviai – gali priešintis net 90% ar kiek daugiau, nes trims iš keturių gali būti progų ar galimybių gudriai užmaskuoti savo pasipriešinimą ar nepritarimą okupantams. Šitokias tezes priimant, atrodo, kad nuo nacių galėtų žūti apie 30 000 lietuvių, o nuo bolševikų bent 10 ar 20 kartų didesnis skaičius. Šitie samprotavimai lietė tik lietuvių tautą, o kokiu tempu naciai žudys Lietuvos žydus – mūsų pasikalbėjimai tiksliai nenumatė. Žinoma, visų buvo jaučiama, kad naciai su žydais elgsis pačiu žiauriausiu būdu...

Apie kunigus

Kunigams jis keldavo labai aukštus dvasinius reikalavimus, tačiau nesivertė jokia netaktiška kritika ir vengė bet kurių viešų pareiškimų. Jis vaizdavosi kunigą labai idealiu žmogumi, koks retokai gyvenime tegali pasitaikyti. Nei privačiais apkalbinėjimais jis neužsiimdavo, nors tai buvo laiko mada tarp lėkštesnių inteligentų. Kai reikėjo romuviečiams Fribūre (paskiau Kaune) tartis dėl savo dvasios vado, tai Šal-

kauskio simpatijos nukrypo į kun. I. Česaičio asmenį, nes kita jo simpatija – kun. dr. J. Navickas – išvažiavo ar jau ruošėsi išvykti Amerikon. Vėliau jo nuomonė pasikeitė apie pirmąjį.

Kaip pasaulietišką inteligentiją jis kaltino dėl jos pigaus sumiesčionėjimo, taip kai kuriuos dvasiškius smerkė už sibaritizmą.

Jis pats buvo perimtas labai aukštai kultivuoto religingumo, tad jam pasirinkti dvasinių vadovų pavyzdžius, sakyčiau, nebūdavo lengva. Dažnai būdavo sutinkamas prelato Pr. Kuraičio ir vyskupo M. Reinio draugystėje. Žinoma, jis giliai gerbė XIX ir XX a. pradžios visą plejadą lietuvių kunigų, taip šauniai pasireiškusių mūsų literatūroje ir tautinio atgimimo žygiuose. Ne kiekviena tauta gali tokia kūrybinga ir veiklia dvasiškija pasidžiaugti.

Buvo žinoma, kad specialus Vatikano delegatas ar inspektorius lankėsi pas Šalkauskį patirti jo nuomonės apie dvasines seminarijas Lietuvoje ir išgirsti jo patarimų, bet pats Šalkauskis nieko neišsitarė apie jam pateiktus klausimus.

Apie toli siekiančius sumanymus

Nors labai kontrastiški prieteliai mes buvom, bet mums vis pasitaikydavo bendrai pasvajoti. Šalkauskis buvo labai palinkęs į atėniškos civilizacijos tipą, mėgdavo giliai prasmingus pasikalbėjimus, kurie tarp mudviejų dažniausiai sukdavosi apie lietuvių kultūrinio gyvenimo patobulinimą, pagražinimą, apie ateities ideališkesnę Lietuvą. Tai būdavo mūsų toli siekiantieji sumanymai, dažnai panašūs į vizijas. Ir jų būdavo nemaža. Nebandysiu visų išskaičiuoti. Prisiminsiu tik keletą, kuriuos mūsų visuomenė gal bus šiek tiek girdėjusi.

Pavyzdingoji kolegija, kuri čia kiek aukščiau buvo minima, Šalkauskio sugalvota 1919 m. Apie ją sukosi nemažai toli siekiančių sumanymų, vis *ad majorem gloriam Lithuaniae**. Frankoangliška kolegija turėjo paruošti dalį kandidatų į diplomatines studijas, geresnių anglų ir prancūzų kalbų mokytojų, bet gal dar svarbiau, kad ji turėjo ugdyti literatūrinius talentus, kurių dalis turėtų leistis į svarbią misiją: visą vertingą dalį lietuvių literatūros, senesnės ir naujos, versti į prancūzų ir anglų kalbas. Per tai Lietuva turėjo suartėti ir dvasiš-

* Didesnei Lietuvos garbei (*lot.*).

kai susigiminiuoti su plačiu Vakarų pasauliu, drauge duodant Lietuvai vertingiausius jos literatūrinius ir kultūrinius laimėjimus. Ši kolegija turėjo išvesti Lietuvą iš klaikios kultūrinės izoliacijos ir iš tiesioginių kaimynų kultūros užgožėjimo. Lietuvis kūrėjas turėjo tapti didžiojo pasaulio žmogumi, juntančiu pasaulio sielą ir gyvenančiu kosmo ritmu.

Kultūrinė autonomija pradėjo dygti gal iš vienos kun. prof. Pr. Būčio knygelės (*Apie Apšvietimą*), spausdintos Chicagoje 1918 m. Šalkauskis šitą idėją darniau ir pilniau suformulavo manydamas, kad ji ateity galėtų vesti lietuvių tautą prie kultūrinio vidaus federalizmo ir, sukuriant vienodas kultūrinio pasireiškimo sąlygas visoms srovėms ir religijoms, gal leistų išmesti iš politinių kovų religinius ideologinius motyvus. Tai gal duotų tinkamesnes sąlygas sukultūrinti visą politinį gyvenimą, net sumažinti partijų skaičių, padidinti visų lietuvių vieningumą. Abu įsitikinom idėjos gražumu, pradėjom dažniau apie ją susirinkimuose kalbėti ir vieną kitą straipsnį parašyti. Pradžioje atrodė, kad šitos naujenybės nei viena politinė partija nepriims. Tik 1927 m. vasarą krikščionių demokratų konferencija, posėdžiavusi Kaune, Liaudies namuose, po mano referato kultūrinės autonomijos principus priėmė į savo platformą. Tai buvo grynai teoretinis laimėjimas, nes ši didelė partija diktatūros režime jau nebegalėjo su savo sumanymais nei pasirodyti. Ir apskritai mūsų visuomenė gan sustingus, kad ieškotų naujų kelių, kūrybingų sumanymų, net atneštų iš Kvebeko ar iš Olandijos. O svetur vis dėlto yra labai įdomių kultūrinio gyvenimo santvarkų, kurios verta pastudijuoti ir sau pritaikyti.

Kolonizacija, kuri turėjo žymia dalimi pakeisti nuostolingą emigraciją, viešai spaudoje mano buvo pasiūlyta 1924 m. Ši idėja greit tapo ir Šalkauskio nuosavybe. Jis irgi manė, kad emigracijos negalima bus visiškai sustabdyti, bet galima būtų ją pakeisti planinga kolonizacija, tuo būdu per eilę metų sudarant pradžią *nemirštančiai* tautos diasporai. Vėliau, apie 1935 m., prie šios idėjos karštai prisidėjo pulkininkas dr. Vėbra, pradėjęs studijuoti kolonizacinę literatūrą, o 1944–1947 m. gerokai pastudijavęs Paryžiuje ir konkrečius projektus.

Lietuvos kultūrinių vertybių evakuacija, 1938 m. vasarą iškelta mūsų pasikalbėjimuose, buvo bendra mudviejų idėja, nors man čia teko dau-

giau ir konkrečiau planuoti ir ministerijose ją propaguoti nuo 1938 m. rudens. Kaip jau aukščiau sakyta, Šalkauskis nebuvo optimistas dėl Europos ateities. O 1938 m. jam irgi jau rodėsi, kad katastrofa artėja sparčiais žingsniais. Ir jis manė, kad atsakomingi valdžios vyrai turi imtis priemonių išgelbėti nors vieną gerą biblioteką ir šiek tiek meno kūrinių bei senienų.

Jei tektų pačiu trumpiausiu būdu aptarti Šalkauskio kultūrinius užsimojimus, tai jo paties romuviečiams 1919 m. sukurtas šūkis gal geriausiai patarnautų:

Ir nupinsime iš brangios Tėvynės gyvą dainelę;
ir padarysime iš jo pasigėrėjimą amžiams.

Europos kontinento kultūriniam susiformavimui didžiausios reikšmės turėjo krikščioniški viduramžiai, ypač nuostabiai kūrybingas XIII amžius. Pavėluotas krikščionybės priėmimas sustabdė Lietuvos kultūrinę pažangą kokiems 400 metų; ir dar prasčiau – nebepakankamai sucementavo Lietuvą su Vakarų Europos dinamiška, savaiminga ir laisva kultūra. Dažnas lietuvis net nelabai težino, kuriam kultūriniam regionui jis priklauso. Šitos padėties akivaizdoje Šalkauskis buvo didelis šalininkas kultūrinio planavimo, pagreitintos kūrybos tempų ir savaimingos, laisvos iniciatyvos. Visa tai turėjo sudaryti sąlygas atidirbti už praloštą laiką, vytis, pasivyti ir gal net pralenkti pačias pažangiausias tautas. Čia jo logika buvo tvirta ir praktiška, bet nepraktiški buvo rytietiški biurokratai, kurie nesuprato nei Lietuvos padėties tarptautiniuose rėmuose, nei laiko dvasios, nei gresiančių pavojų.

Taip Šalkauskis liko nedideliame susibaudėlių būry. Tai dažnai atsitinka tiems, kurie savo protu ir vizijomis pakyla į kultūrinės piramidės aukštybes. O aukštybėse vyrauja vienuma. Piramidės susitinka savo žemomis papėdėmis, savo mase. Į aukštybes pakilę žyniai pasilieka žvaigždžių vienumoje, tik jų kurstomo aukuro šventa ugnis iš didžių tolumų ir aukštybių tvaska ir šviečia tiems, kurie ieško takų į tiesą, grožį ir meilę.

PASKUTINIS PROF. K. PAKŠTO ŽODIS

LIETUVIAMS KRIKŠČIONIMS DEMOKRATAMS*

Tėvynės sargas, 1960, Nr.1(19)

Brangūs Didžiosios Idėjos Draugai,

Apgailestauju, kad akademinių metų baigimo pareigos šiuo metu neleidžia man įsijungti jaukion Konferencijos šeimon. Tai siunčiu nors keletą sveikinimo žodžių ženklan savo vieningumo su Jumis visais, susirūpinusiais Lietuvos ir Europos likimu.

Be savo plačios ir šakotos veiklos parapijoje ir Conn[ecticutto] valstybėje prelatas yra didelis rėmėjas įvairių lietuviškų vienuolynų, ypačiai Nekalto Prasidėjimo, Pranciškiečių ir kt. Tūkstančius dolerių yra paaukojęs, ir dar vis nežinia, kada išseks jo tokia brangi ir dosni širdis.

Prelatas taip pat turi aukštų pareigų Hartfordo vyskupijoje.

Rytinių valstybių pakraščiuose prel. Ambotas, pirmasis ir gal vienintelis klebonas, rado reikalo pakviesti savą lietuvį vyskupą, J. E. vysk. Brizgį, teikti Sutvirtinimo sakramentą lietuviškoje parapijoje.

Visada remia ir rems visokius didesnius lietuvių parengimus, didelius užsimojimus. Jis toli matantis ir toli siekiantis. Prelatas yra malonus visiems, su kuriais susitinka.

Šiame kontinente mūs organizuotų vienminčių visai nedaug. Bet mūsų sąjūdis apima beveik visą laisvąją Europos dalį ir iš jos truputį persimeta į kitus žemynus. Tai universališkiausias viso laisvojo pasaulio politinis ir kultūrinis sąjūdis. Taip, jis kartu ir kultūrinis sąjūdis, nes jis skelbia jaukaus ir laisvo krikščioniškojo humanizmo idealus, gina tą kultūrą, kuri iš ne per didelio Eurazijos pusiasalio sukūrė visam pasauliui spinduliuojantį kontinentą, universalinės kultūros lopšį, žmoniškosios pažangos pavyzdį.

Lietuvos drama yra dalis didžios europinės dramos. Lietuvoje laisvės žiburiai sužibės kartu su Vidurinės Europos išsilaisvinimu. Laisvės ir socialinio teisingumo srityse teks mums dirbti kartu su visais Europos bedaliais, nuskriaustaisiais ir paniekintais. Kurstykime *humaniškojo* solidarumo židinius visur, kur tik likimas leis mums veikti: tarp savųjų lietuvių, tarp kaimynų europiečių ir ieškokime draugų laisvės kovoms visame pasauly.

* Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos konferencija, per p. V. Užupį, Toronto, Kanadoje („*Tėvynės sargo*" *red. past.*).

Būdamas izoliacijoje, vis protarpiais prisimenu idealistinio krikščionių demokratų jaunimo gausius darbus Lietuvos kultūrai ir žygius jos laisvei atgauti ir išlaikyti. Naujų nelaimių tragiškos dulkės apsemia mūsų idealistų žygius ir darbus, bet tas dulkes nupūtus vis dar šviečia ir švies tokie epochiniai darbai, kaip Žemės Reforma, gausus tinklas visokiausio tipo mokyklų, išbujojusi laisva spauda, savaimingas jaunimo kūrybingumas, mūsų visos kultūros pasinešimas į atėniškas aukštybes. Ir tie nesenos praeities laimėjimai, pasiekti visos tautos darbu ir įtempta mintimi, taipgi atspindi ir bendrą Krikščionybės genijų, ir mūsų teisingumą, plačią laisvę, kultūros spindinčias viršūnes.

Kontempliuodamas praeitį, linkiu Jums visiems suvažiavusiems vaisingo darbo, darnumo idėjose ir gražių širdžių jaukios draugystės.

Labai nuoširdžiai Jūsų senas prietelius,

Kazys Pakštas

ŠVENTOJI LAISVĖ IR BAILUMO KŪDIKIS – IŠTAUTĖJIMAS

Paskutinė prof. K. Pakšto kalba

Draugas, 1961 02 18

Motto mano kalbos būtų iš Vergilijaus:

– Jei pasaulis suduš į šipulius, visai subyrės, tai etruskai išplauks ant skeveldrų!

Mes esame kaip tik tokie iš sudužusio laivo žmonės, kurie ieškome skeveldrų, kad galėtume išplaukti iš šėlstančio neramumų okeano į ramybės salą, kurią norėtume vadinti Lietuva, brangioji šalis.

Mes čia esame patekę į visų kraštų ateivių kraštą, į kurį atvykdamas ateivis, pagal estų filosofą Keyserlingą, savo sielą palieka kitoje pusėje okeano, kad liktų tuščia vieta kūne naujai sielai – gal gimtinei, kurią geriau galima būtų pritaikyti naujoms sąlygoms.

Štai kodėl mums dabar kyla problema, kaip išlaikyti lietuvybę. Mūsų lietuvybei daug didesnis pavojus yra čionai negu Sibire. Sibire mus naikina fiziškai – darbu, badu, kančia, bet kokia maldaknygė atėjo iš Sibiro, keturių mergaičių parašyta?! Gal po 100 metų kas rašys, kaip jis socialiai apsišvietė skaitydamas maldas šitų keturių mergaičių, kuriose 32 kartus Lietuvos vardas yra minimas. Mes čionai tokių nebe-

parašysime dėl to, kad nepakliuvom santvarkon, kurią atnešė nepraktiškas, žiaurus ideologinis materializmas. Mes pakliuvom į praktiškojo materializmo šalį, kur tobuliau naikinama žmogaus siela. Mes pripratome prie „Cadillacų" ir visokių šio gyvenimo patogumų, ir demonas iš mūsų juokiasi kažkur aukštai.

Mano pažiūra visiškai dramatiška į mūsų likimą. Mūsų išlikimo reikalu aš pradėjau rūpintis nuo 1924–1925 metų.

Roeder, Kalifornijos antropologas, gvildendamas įvairių tautų ištautėjimą, parenka pavyzdžius, kaip japonas svetimą kultūrą asimiliuoja, nenustodamas nieko japoniško; kitą pavyzdį duoda žydų, kaip jie netenka savo tautybės žymių ir žymes priima kitų tautybių, su kuriomis bendrauja. O trečiam pavyzdžiui neranda geresnių kaip lietuviai. Jis pradeda nuo Mindaugo ir Gedimino laikų, duoda vaizdą, kokia buvo didinga Lietuvos imperija ir kaip ta imperija buvo pastatyta. Kaip ta viešpataujanti imperija, uždėjus savo valią ant pusės Europos, užsimanė svetimos kalbos, svetimų papročių ir tobulo ištautėjimo. Tobulo!

Šita tauta, valdžiusi nuo Baltijos ligi Juodųjų marių, išmargino savo vardais visą Lenkijos ir Rusijos istoriją; ten pilna lietuviškos kilmės vardų, bet ką Lietuva turi iš to?

Kai atvykau į šią šalį, nieko daugiau šitoje šalyje nevertinau, kaip laisvę, šventąją laisvę, bet visuomet jaučiau, kad daug daugiau šiam kraštui daviau, negu jis man doleriais galėtų atlyginti.

Dabartiniu metu ir visoje šitoje generacijoje, kada Ateitininkija gimė, augo ir stiprėjo, jos užsimojimas buvo – perkelti Lietuvą iš Azijos į Europą. Tai yra didaus turinio užsimojimas, audra, revoliucija, drąsiųjų žmonių žygis! Ir sakysiu, kad tas žygis veda prie gražiausių rezultatų. Mums trūko dar vienos generacijos, kad mes pataptume Europos širdimi. Dar viena laisva generacija!.. Bet, deja, tai neįvyko... Todėl... ir mano laikrodis sustojo.

Aš nebežinau, ką daryti, kaip užsukti tą laikrodį, ypač dabar, kai tenka gyventi kitėjančiame pasaulyje, bailiųjų karalystėje. Bailumas pasidarė didelė dorybė didžiųjų valstybių vyrams. Visi nusigando Stalino ir Chruščiovo! Niekas nebedrįsta nei stipresnės kalbos pavartoti, nei stipresnės idėjos išreikšti. Visi lyg apglušę. Dar su prof. Šalkauskiu esu kalbėjęs, kokios nelaimės gresia visam pasauliui. Dėl ko nutautėjimas vyksta? Dėl to, kad jaunimas nebetenka drąsos, kad jaučia,

jog jam yra pridirbta svetima siela! Jis jaučia, kad nebeturi savo dvasios, savo kvapo, savo jėgos, savo idėjos! Jaunieji suniurkyti, aplaužyti, pamurdyti svetimuose skystimuose: sintetinės sielos, nedrąsios, beveidės, be talento. Mokykla Amerikoj yra baisioj padėty. Baisioj! Jūs gal patys skaitėte per pastaruosius pusantrų metų straipsnius žurnaluose, kokioj baisioj žemumoj atsidūrė Amerikos mokykla. Ilgai apie tai tylėta – dabar prabilta, visi apie tai šneka...

Kai pirmasis sputnikas buvo paleistas, pas mane atėjo keli kolegos profesoriai beveik verksnodami: „Kas bus su Amerika, kas bus?" Jie norėjo, kad aš jiems čia būčiau vadas (jie duosią sekretorių), pradėti sąjūdį atstatyti (švietimo) programai...

Ką mes vadiname *High School* – tai truputis mažiau kaip progimnazija. Kolegija – truputį mažiau kaip gimnazija. Universitetas prasideda nuo to, ką mes vadiname *Graduate School*. Tai dabar, tokią mokyklą turint, mes savo jaunimo išlavinimą turime papildyti namie, turime įkvėpti drąsos. Drąsiųjų žmonių mums reikia! Kai turėsime drąsiųjų žmonių, mes pajusime, kad pradedame sukti laikrodį 100 metų pirmyn!

Vienkalbis žmogus – mažavertis. Žmogus turi būti daugiakalbis. Tiek mes turėjome žmonių, kur mokėjo svetimas kalbas, o dabar liko nebedaug. Didžiausio turto nustojome.

Amerikos visuomenei, armijai, valdžiai reikalinga ½ milijono rusiškai kalbančių. Kaip juos gauti, jei per metus išmokinti, per antrus metus spėja gražiai užmiršti? Taip pat reikia 3000 lietuviškai kalbančių, su tais gal bus lengviau.

Mums reikia užauginti kitokį jaunimą! Negalime mes dekultūrizuotis – inteligento ištautėjimas prasideda nuo dekultūrizacijos.

Dekultūrizacija – tai išvedimas savos kultūros ir svetimosios įvedimas. Drąsiųjų tai neištinka.

Patys būkime drąsūs ir savo jaunimą auklėkime drąsiu! Perkelkime į čionai didingą dvasinių Atėnų – Lietuviškosios dvasios karalystę, – tuomet pajusime tikrąją gyvenimo prasmę, pasitenkinimą pasaulio gėrybėmis, ir mums gyvenimas pasidarys labai įdomus.*

---

* *„Draugo" red. pastaba.* Ši prof. dr. Kazio Pakšto kalba, pasakyta *Ateitininkų kongrese,* Chicagoje, 1960 09 04., nurašyta iš magnetofono juostelės Miami Lietuvių klube, prof. K. Pakšto minėjimo metu, 1961 01 28.

Antras skyrius

CIVILIZACIJA

BALTIJOS PAJŪRIS – BŪSIMASIS CIVILIZACIJOS CENTRAS

Romuva,1922, Nr. 2, p. 57–66

I. Civilizacijos kelias nuo pietų į šiaurę. – II. Kai kurios būsimosios Baltijos pajūrio civilizacijos apystovos. – III. Ilgas ruošimasis didžiam amžiui pasitikti.

I

Nuo seniausių laikų iki šių dienų jūrės turi ypatingos svarbos tautų ir žmonijos gyvenimui. Jos teikia patogiausių sąlygų tautoms susisiekti, apsimainyti dvasinėmis ir materialinėmis gėrybėmis. Jos sužadina žmonėse daugiau iniciatyvos, drąsos ir net darbingumo. Palengvinti tarptautiniai santykiai skleidžia daugiau universalių idėjų ir šiaip jau kultūros išvadų į tolimiausius pasaulio kampus. Tad ir didžiausi civilizacijos židiniai susikuria ne tiek sausumos gilumoje, kiek pajūriuose.

Ogi ypatingai svarbus vaidmuo tenka visoms toms jūrėms, kurias galima pavadinti „vidužeminėmis", kaip antai vidužemio jūrės su didžiosiomis savo įlankomis, Šiaurės ir mūsų Baltijos jūrės – Europoje; Japonų ir Kinų jūrės – Azijoje; Antilų jūrės – Amerikoje. Tokios jūrės dažnai jungia daug tautų, labai įvairių savo kilme, kultūra, religija, papročiais ir žemės turtais.

Jau žiloje senovėje matome Vidužemio jūres, civilizuotų tautų apsuptas. Čia spietėsi paslaptingas Egiptas, prekybos šalys – Finikija ir

Kartagenas, pranašų Šventoji Žemė, mokslininkų ir menininkų tėvynė – Graikija, galingoji Roma. Čion tiesė savo ranką karingasis Kiras, čion glaudėsi išmintingojo Hammurati tėvynė, čion siuntė savo turtų ir pasakų senovės civilizacijos šalys, mistingoji Indija.

Daug tų tautų patvirko, nusigyveno, paseno ir išnyko. Jų vietas užėmė jaunesnės, sveikesnės tautos. Ankstybame viduramžy Viduržemio jūrių pakraščiuose susikūrė budrūs, veiklūs ir karingi arabai. Kiek vėliau čia pražydo lotynų civilizacija, atstovaujama genialių italų, ispanų, portugalų ir prancūzų. Svarbu pastebėti, kad civilizacija, teikdama pirmenybės tai ar kitai tautai, dažniausiai eidavo iš rytų į vakarus, vadinas, iš Egipto – į Graikiją, iš Graikijos – į Romą; iš Bizantijos – į Italiją, iš Italijos – į Ispaniją ir Portugaliją. Tik, kai Prancūzija įgavo pirmenybės tarp civilizuotų tautų, t.y. XVIII amžiuje, civilizacijos kelias pasisuko nauju krypsniu: nuo pietų į šiaurę ir į šiaurės rytus. XIX amžiuje prancūzų tauta pasijuto nuvargusi ir nebeįstengė savo kūrybai įdiegti tokios skaidrios šviesos, gyvybės ir entuziazmo, kaip senesniais laikais. Tuo pačiu laiku energingi britai vis labiau ir labiau įturtina savo salas kultūros vaisiais. Londonas rimtai eina lenktynių su Paryžium ir kai kuriais atžvilgiais paveržia pirmenybę. XIX amžiaus gale belgai, olandai, vokiečiai ir visos trys Skandinavų šalys apreiškia daug kuriamojo veiklumo ir atsistoja greta prancūzų bei anglų. Civilizacijos, ypač materialinės, židiniai smarkiu šuoliu pasistumia į šiaurę ir į šiaurės rytus ir vis labiau artinasi prie Baltijos rytinių krantų.

Nors gyvenančios aplink Viduržemio jūres tautos toli gražu nenustojo savo kultūrinės reikšmės, betgi kultūringiausios tautos, stovinčios šių laikų civilizacijos priešaky, spiečiasi šiandien aplink Šiaurės jūres, kurios pirmą kartą žmonijos istorijos paveržia viduržemio jūrių pirmenybę. Iš tikrųjų čia vyksta ne jūrių, bet šiaurės ir pietų, germanų ir romanų kūrybos ir veiklumo lenktynės: kiekvienos tautos valia, jos proto ir rankų darbas stengiasi iškelti savo tėvynės vertę ir reikšmę. Jūrės tik teikia žmogaus darbui patogesnių sąlygų.

Senaisiais laikais civilizacijos labiau koncentruodavosi į vieną kurį punktą, kaip antai Atėnai, Roma. Tada „visi keliai vedė į Romą". Dabartinė civilizacija neturi vieno aiškaus centro, nes ir politiškai Europos tautos nebesudaro vienos valstybės. Jeigu viską svertum daugiau ekonominiu pagrindu, tai tokiu centru būtų Londonas, ogi jo

artimiausioje periferijoje atsidurtų visi Šiaurės ir Baltijos pajūrių miestai, į kuriuos gravituoja ir didžiosios sostinės, kaip Paryžius, Briuselis, Berlynas, Varšuva ir mūsų Vilnius.

Nereik ir aiškinti, jog kiekvienos tautos civilizacija turi ypatingų tautinių savybių, pareinančių nuo rasės, religijos, krašto padėties ir ekonominių sąlygų. Vienos tautos civilizacija turi daugiau dvasinių žymių, kitos – daugiau materialinių; viena linkusi daugiau į mokslą, kita – į meną; taip ir toliau. Bet ne čia vieta gilintis į atskirus faktus. Svarbu pabrėžti tai, kad moderninės civilizacijos bangoms beslenkant į šiaurę ir šiaurės rytus, mūsų tauta atsiduria kaskart arčiau didesnių civilizacijos centrų ir kad po kelių dešimčių metų mūsų tautinė individualybė, atsidūrusi svetimų intensyvių įtakų ir reikalų sūkuryje, bus išstatyta dar didesniam pavojui negu dabartiniais laikais.

II

Vakarų civilizacija pasižymi gerai organizuotu aktyvumu, Rytų – pasyvumu. Kaipo materialinė pajėga, Vakarų civilizacija yra galingesnė už savo seserį iš Rytų. Rytų civilizacijos tautos arba pasisavina Vakarų aktyvias ypatybes, kaip Japonija, arba tampa jų kolonijomis, kaip Indija, Egiptas, Algerija [Alžyras].

Baltijos rytų pakraščiai jau nuo kelių šimtmečių priklauso daugiau Vakarų negu Rytų civilizacijai. Maža tenka abejoti, kad ir tolimesnis Baltijos hinterlandas, rusai ir gudai, laikui bėgant vis labiau pasiduos Vakarų įtakai ir įgis aktyvumo žymių. Tada Baltija, kaip dabar Šiaurės jūrės, virs dideliu civilizacijos centru su milžiniška ir galbūt labai produktinga periferija rytuose.

Vakarų Europos pajūriais civilizacijos centrus sukurdavo dažniausiai didelės, nuo 20 iki 50 milijonų tautos; ir tie centrai neturėdavo labai plačių periferijų. Visai kitokių savybių bus lemta turėti Baltijos pajūrio civilizacijoms. Čia geografinės sąlygos ragina kurtis dideliems centrams mažose tautose, nuo 1½ iki 4 milijonų. Tuo tarpu tuose centruose turės stambių ir nuolatinių reikalų didžiulė Rusija su savo 150 milijonų žmonių, – ir ne tik viena Rusija, bet ir visa Vakarų Europa, ogi pirmoje eilėje – Vokia [Vokietija].

Nors prieš Pasaulinį karą Baltijos rytų pajūris priklausė Rusijai, bet jos kultūrinė įtaka šiame krašte nebuvo taip didelė, kaip būtų ga-

lėjusi būti, jeigu jos pačios kultūra būtų buvusi aukštesnė ir jei jos žemės turtai būtų buvę tikslingai ir intensyviai naudojami. Rusijos revoliucija sunaikino daug dvasinių ir materialinių gėrybių, bet kartu ji daugeliui rusų atvertė visai nematytų akiračių. Revoliucija išrodė Vakarų Europai Rusijos gamtos turtų pravartumą. Dabartiniam Rusijos chaosui praslinkus ir nusistojus demokratinei tvarkai rusai pasijus visai bejėgiai atstatyti savo ūkį be svetimos pagalbos. Ta pagalba jau šiandien yra susirūpinusi Vakarų Europa ir Amerika. Tad visai galima laukti Vakarų civilizacijos didesnės įtakos ir kartu materialinės kultūros pakilimo Rusijoje. Visa tai gali įvykti dešimtmis metų. Mums ypač svarbu numatyti, kad Rusijos įtaka net nepriklausomam Baltijos pajūriui gali dar labai padidėti.

Rygos geografinė padėtis labai panaši į Čikagos (Jungt. Valst.) miesto padėtį, kuri mažam indijonų kaimui padėjo išaugti per 150 metų į trijų milijonų miestą. Ar Latvija norės, ar ne, Ryga vis tiek taps didžiausiu Baltijos pajūrio centru su milijonu ar daugiau gyventojų. Talinas, Liepoja, Klaipėda, Kaunas – visi jie turi pakankamai sąlygų tapti centrais nuo ketvirtadalio iki pusės milijono gyventojų. Tik klausimas, kurios tautos tuose centruose sudarys gyventojų daugumą: vietinės ar iš svetur atvykusios? Jei vietinės tautos savo miestuose atsidurtų mažumoje, tai kieno teatrai, mokyklos, bažnyčios turėtų daugiau lankytojų? Žodžiu sakant, kieno kultūra ten viešpatautų? Iškėlę šiuos pirmaeilės svarbos klausimus, mes vis tiek neįstengsime į juos atsakyti. Baltijos pajūrio tautų pasiryžimas gyventi, energingai dirbti ir tikslingai kurti savo pilnutines ir atsparias civilizacijas – artimiausiais dešimtmečiais privalės atsakyti į šiuos klausimus.

Skandinavai gyvena pusiasaly. Jų padėtis saugesnė. Mes gi, Baltijos rytiečiai, be tarpo susiduriame su vienlype didžiule valstybe rytuose. Mes skirstomės mažomis tautomis, tai kad nors būtume artimi padermės kalba, kultūra ir religija. Bet ir to gimiringumo atžvilgiu mes nesudarom tokios vienybės, kaip kad Skandinavai. Suomiai ir estai artimi paderme, tik jūrių perskirti. Latviai ir lietuviai vienos kilmės, tik kultūriniu atžvilgiu nutolę vieni nuo antrų. Jei nebūtų pavojaus iš svetur, tai tas kultūrinis ir tautinis Baltijos pajūrio įvairumas tik praturtintų kiekvieną tautą skyrium ir visas kartu. Juk iš tikro įstabus yra reginys, kai aplink tą pačią Baltiją spiečiasi septynios tautos, atstovaujančios trims visai skirtingoms indų europiečių šakoms. Ir

juo geriau mokės jos visos draugingai ir glaudžiau tarp savęs sugyventi, kultūros vaisiais maitintis, sąmoningai kurti tautines civilizacijas ir kartu visos žmonijos ramybei bei laimei padirbėti, juo giliau jos įleis šaknis į savo gimtąją žemę, juo greičiau suaugs į vieną galingos brolybės ąžuolą, kurio jokios audros neįstengs išrauti.

III

Aukščiau nurodėme, kad jau artinasi ir Baltijos rytų pajūrio eilė sukurti didelius aukštesnės civilizacijos židinius ir kad tie židiniai, mažų tautų sukurti, bus išstatyti į rimtą pavojų netekti savo tautinės individualybės didžiųjų kaimynų naudai. Labai svarbu, kad ir mūsų tauta sąmoningai ir nuosaikiai pasiruoštų sutikti savo didybės amžių, kad tasai netaptų jos puolimo ir moralinio skurdo amžiumi.

Visų prie tikslo vedančių priemonių mes neįstengsime čia tinkamai išdėstyti. Tačiau bandysime jų kai kuriais atskirais fragmentais paminėti, tikėdamiesi, jog ateity kiti giliau į šį klausimą pažvelgs ir nurodys tikslesnius kelius.

Ramioje civilizacijų kovoje išlieka gyva ir sveika ta tauta, kurios visuomeninė organizacija yra glaudesnė, kurios ūkis atsparesnis, kuri niekuomet nestinga aukštų idealų ir gilaus sąmoningumo. Juo didesnė bus mūsų kultūrinė galybė, juo mažesnis bus pavojus iš svetur. Tauta, norinti užauginti aukštą civilizaciją, privalo tikslingai gyventi ir stiprėti: kiekybe ir kokybe, iš vidaus ir iš oro, materialiai ir moraliai.

Lietuvoje vienam ketvirtainiam kilometrui tenka 50 gyventojų, o jeigu visi šalies turtai būtų produktyviai ir intensyviai naudojami, tai kiekviename ketvirtainiame kilometre galėtų gražiai pragyventi apie 100–150 žmonių. Lietuvos kaimynai Vakaruose ketvirtainiame kilometre turi 125 gyv., o kaimynai pietuose – apie 110 gyv. Kaip tuštuma traukia į save pilnumą, taip retai gyvenama Lietuva natūraliai žadina tankiai gyvenamų valstybių apetitus. Kol Lietuvos gyventojų tankumas susilygins su tankumu mūsų kaimynų iš pietų ir vakarų, tol ji bus taikios ar karingos svetimos kolonizacijos objektu. Juk žemės derlingumas ir gyventojų retumas gimdo svarbiausias ir natūralias kolonizavimo priežastis ir sąlygas. Jei Lietuvos gyventojų skaičius būtų dvigubai didesnis, tai kaimynų karingos užgaidos žymiai sumažėtų

ir daug šaunamųjų mašinų pavirstų ariamosiomis, ir taika mūsų žemės kampelyje lengviau įsiviešpatautų.

Jeigu remtumėms prieškariniais statistikos daviniais, tai išeitų, kad lietuvių skaičius pasidvigubina per 70, net su viršum, metų; tuo tarpu lietuvių artimiausi kaimynai iš pietų ir rytų dvigubai paauga per 46 metus, o rusai ir žydai – beveik per 35 metus. Jei šitokia gyventojų daugėjimo proporcija išsilaikytų bent per 150–200 metų, tai mes, ir dar greičiau mūsų kaimynai iš šiaurės, visi paskęstume slavų bangose. Politinė nepriklausomybė šiuo atveju nedaug mums tepagelbėtų, jeigu prigimties keliu nemokėsime ar nenorėsime apsiginti, ypač jei nepajėgsim sumažinti nepaprastai didelio vaikų mirtingumo ir pakelti visos tautos sveikatingumo.

Negana būti gausingiems. Kinų tauta gausingiausia pasauly ir turi net labai seną civilizaciją, tačiau ji silpna ir neįtaki. Jeigu Europos valstybės ir Japonija dar nepasidalina kinų, tai tik dėl to, kad nesutaria, kuriai kokia jų dalis turėtų tekti. Menkai suorganizuotas žūkis, tik apgraibomis šalies turtai atidaro visas duris užsienio smegenims ir kapitalui ir labai dažnai – pragaištingai įtakai bei išnaudojimui. Vienas iš tų veiksnių, kuris labiausiai padidina visuomenės organizaciją ir darbo našumą, yra mokslas. Juo tauta skaičiumi mažesnė, juo mokslingesnė ji turi būti, kad ne tiek raumenimis, kiek smegenimis patikrintų savo politinę, kultūrinę ir ekonominę nepriklausomybę. Lietuva labai toli yra atsilikusi mokslingumu nuo savo Baltijos pajūrio kaimynų. Latviai ir estai, turį jau dabar virš 3000 universiteto studentų kiekvienam gyventojų milijonui, netolimoje ateityje taps inteligentų tautomis, kurių įtaka sieks žymiai toliau jų valstybių sienų. Ir Lietuvai privalu padaryti rimtas žygis, kad pasigamintų lygią inteligentų proporciją. Juk ateities Lietuvai negali būti idealu, kad tai, jog Vokietijoj pustrečio milijono piliečių turi vieną universitetą su maždaug 2500 studentų. Vokiečių yra 60 milijonų, mūsų gi – tik 3 milijonai. Mūsų mažas skaičius ir nesaugi geografinė padėtis spiria mus paremti savo nepriklausomybę didesniu mokslingumu ir pasigaminti inteligentinių pajėgų ne vien namų reikalams, bet šiek tiek ir – „eksportui".

Greta grynojo ir pritaikomojo mokslo turėtų eiti ir tautos menas. Aukštosios meno mokyklos skintų kelią tautos genijams, žemosios – populiarizuotų ir keltų meno nuovoką plačiausiose miniose, kad ir Lietuvos prasčiokėlio kaip japono paviršutinis gyvenimas taptų dai-

lus, švarus ir tautinio skonio persunktas. Reikėtų kreipti daugiau dėmesio ir į bendrąjį menininkų išsilavinimą. Tąsyk tarp menininkų gal mažiau liktų tamsių amatininkų ir dvasios ištvirkėlių, o daugiau atsirastų tikrų grožio pranašų. Jei Gamtos ar Teisių fakultetai reikalauja brandos atestatų, tai aukštosioms meno įstaigoms reikėtų turėti ne mažiau išlavintų kandidatų, iš kurių daugiau pakiltų nemirtingų tautinės dvasios reiškėjų.

Žodžiu tariant, Švietimo ministerijos sąmata turėtų jei ne prašokti, tai bent susilyginti su Krašto apsaugos ministerijos išlaidomis, nes pirmoji ne mažiau negu antroji sergi tautos gyvybę. Šiuo laiku išlaukinis priešas gal neleis mums taip išmintingai tvarkytis, bet jis nepajėgs sutrukdyti tikslingesnių planų ateičiai gamintis.

Pragaištinga tautai svetima, išorine, skolyta jėga pasitikėti. Išmintinga – socialine ir ekonomine reforma ugdyti piliečių vienybė ir ištikimybė šalies tvarkai ir įstatymams. Jeigu tautos šviesuomenė rimtai panorėtų įgyti daugiau tikro tautinio susipratimo, doro ir kultūringo patriotizmo, tai partiniai barniai virstų draugiškais pasikalbėjimais, nuomonių pasikeitimu; toks patriotizmas augintų vidinę tautos galybę ir visų politinių srovių tautinį solidarumą, taip pageidaujamą mažai valstybei.

Kad praturtintume savo tautinę civilizaciją, labai pravartu pažinti visa tai, kas yra gera, dora ir gražu kitų tautų civilizacijose, ir pasimokyti jų patyrimais. Juk kas gali šiandien nesigėrėti didvyriška airių kova už Žaliojo Erino laisvę! Kiek galima pasimokyti iš tų, tarsi legendos didvyrių, milžinų kovotojų! O Japonijos kultūrinė pažanga, tokiu ūmiu laiku ir taip tikslingai padaryta, argi tai ne mokykla trokštančiai pakilti tautai? Žinoma, didžiųjų kaimynų įtaka kartais gali sumažinti mūsų tautinės civilizacijos individualumą ir kūrybos gaivalingumą. Privengiant didžiųjų kaimynų, mums visai pakeliui įeiti į artimesnius kultūrinius santykius su mažaisiais, gyvenančiais abiejuose Baltijos krantuose. Iš didžiųjų tautų Baltijos pajūry labiausiai pageidautina anglų-prancūzų įtaka. Sudėję anglo ir prancūzo gerąsias ypatybes, gautume simpatingiausią žmogaus tipą. Prancūzų atvirumas, grožio nujautimas, kalbos gražumas, idėjos aiškumas ir tikslumas, sudėti su anglų darbštumu, geležine energija, nenuilstama ištverme ir galinga valia, galėtų labai pakelti mūsų tautinės civilizacijos ypatybes, atsvertų artimų vokiečių ir slavų pavojingą

įtaką ir tuo pagelbėtų sustiprėti tautinei mūsų civilizacijai ir valstybinei nepriklausomybei.

Negausingai tautai, kuri remia savo nepriklausomybę dorine pajėga, reikia turėti sau draugų visur. Draugams įgyti labai pravartu žinoti vartojamas tarptautiniame gyvenime kalbas – prancūzų ir anglų. Latvių šviesuomenė tai jau gerai yra supratusi. Norėdami neutralizuoti didžiųjų kaimynų kultūrinę įtaką, visu ūgiu įeiti į tarptautinį gyvenimą ir net susirasti tinkamų draugų, latviai įsisteigė Rygoje prancūzų institutą ir gimnaziją ir dargi anglų kolegiją, kuriuose kandidatams nebeužtenka vietų. Toks latvių kultūrinis ruošimasis turėtų pakreipti savęsp ir mūsų šviesuomenės domesį.

Jeigu jau viena tautos dalis, aplinkybių spiriama, turi emigruoti į svetimas šalis, tai tautai svarbu daboti, kad jos emigracija būtų maža, bet inteligentinga. Svetur iškeliavus liaudis greičiau nutausta, mažiau teįstengia tėvynei pagalbos teikti ir jos kultūrinį bei politinį prestižą kelti. Kaip būtų tautai gera, kad tarp dabartinių mūsų išeivių Jungtinėse Valstybėse, Anglijoj, Argentinoj, Kanadoj ir kitur būtų žymus nuošimtis tikrų inteligentų. Tąsyk mes jau nebebūtume *une quantité négligeable** nei tėvynėje, nei svetur.

Tautos gausingumas, sveikata ir net dvasinė kultūra neatskiriamai sąjungti su materialine jos gerove. Materialinis lobis krikščionims – ne idealas, ne tikslas, o tik priemonė aukštesniems tikslams pasiekti. Tauta, kuri materialinėse gėrybėse mato savo gyvenimo tikslą, pasmerkta dvasiniam sustingimui ir galop visiškam sunykimui. Gana tik prisiminti senovės žlugusius galiūnius, kad suprastume, jog materialinis perteklius rengia moralinę katastrofą. Kaip turtuoliui sunku įeiti į Dangaus karaliją, taip skurdžiui sunku universitetai, operos ir muziejai statyti. Materialiniame (ne dvasiniame!) tautos ir asmens gyvenime *media via urea est***. Kraštui vargas su skurdžiais, vargas ir su milijonieriais, jei šie skurdžius gamina. Apie milijonierius kol kas mūsų tautai netenka daug rūpinties; bet proletarų būvio pagerinimu pridera labai susidomėti. Visos tautos materialiniam pasiturėjimui pakelti neužtenka vien socialinių ekonominių reformų, nors jos ir labai radikalios būtų. Reikia šalies produktingumas pakelti. Reikia produktingai sunaudoti visi ša-

* Nežymus kiekis (*pranc.*).
** Vidurio kelias yra teisingas (*lot.*).

lies turtai, kurie jos gamtoje glūdi. Čia, kaip visur, reikalingas darbas ir kapitalas; bet ne mažiau svarbu išmintinga iniciatyva ir veikli organizacija, kurioms tinkamą aparatą galėtų pagaminti agronomijos, komercijos ir inžinerijos mokyklos, ko šiandien beveik neturime. Tautai labai pavojinga, kada jos materialinį gyvenimą svetimi smegenys tvarko, nes tai yra jos nepriklausomybės siaurinimas.

Dar keletas žodžių priminimo dėlei apie dorą. Moralinis tautos stiprėjimas tėra galimas vien tada, kai tautos diduma, ypač jos vadai, vykdo savo gyvenimą religiniais principais ir praktika. Materializmas ir religinė apatija – senatvės ir sudribimo žymės. Gyvas tautos tikėjimas – jos jaunatvės ir sveikatos ženklas. Budėkite, kad jo neprarastume!

* * *

Taip geografinės sąlygos ir istorijos eiga lemia Rūtų ir Dainų Šaliai tapti aukštesnės civilizacijos centru. Taipogi yra aišku, jog tas centras kursis nelyginant pavojingesnėse apystovose, negu kūrėsi civilizacijos centrai Vakaruose. Todėl mūsų tautai teks nuolatos stovėti sargyboje, kad ji, kildama aukštyn, neatsiskirtų nuo savo pamatų ir nenustotų nuosavos individualybės. Negalėdami kiekybe susilyginti su savo gausingais kaimynais, mes privalome labai ilgu, nuolatiniu, nenuilstamu ir visiškai protingu darbu ir kūryba aukščiausiai iškelti kiekvieno lietuvio teigiamąją kokybę. Tik šiuo keliu eidami mes galėsime persverti tą rimtą pavojų, kurs gresia mūsų tautai menkėjimu ir galop visišku sutirpimu svetimų civilizacijų bangose.

Le Beausset, 1922 m. vasario 2 d.

SVEČIUOSE PAS SKANDINAVUS

Naujoji Romuva, 1934, Nr. 172, p. 337–339, Nr. 173, 369–371, Nr. 174–175, 393–396

Danijoj

Švedų–lietuvių draugijos ir geografinių įstaigų pakviestas, gavau progos vėl aplankyti jau seniau truputį pažįstamą Skandinaviją. Ekspresas netruko mane pernešti per Berlyną ir Šiaurinės Vokietijos lygumas. Warnemuende uoste (prie Rostocko) keletas vagonų buvo išskirti iš traukinio ir užstumti ant ilgo garlaivio – paramo. Vadinasi,

be persėdimo iš Berlyno plaukiam į Danijos sostinę Kopenhagą. Per porą valandų perplaukiame Fehmarno Beltą (taip vadinama ši Baltijos jūrų dalis) ir atsiduriame nedidelėje Falsterio saloje, Gedsero uoste. Iš čia vėl traukiniu lekiame išilgai Falsterio salą ir ilgu tiltu per negilų jūros sąsiaurį patenkame į didesnę Zėlando (daniškai *Själland*) salą, kurios rytiniame pakrašty stovi Baltijos vartų sergėtoja Kopenhaga. Važiuojant per minėtas Danų salas, vasario m. 10 d. teko kai kur matyti naujai suartų ir net ariamų dirvų. Sniego čia niekur nesimatė, nors Lietuvoje palikau dar ne visai ploną sniego dangą. Pietinė Danija yra toje pačioje geografinėje platumoje kaip Kaunas, o Kopenhaga – kaip Panevėžys, bet klimatą švelninanti jūra ir Atlantas su savo *Golf Streamu** čia veikia stipriau kaip Lietuvoje. Todėl Danija gali džiaugtis švelnesne žiema ir net šešiomis savaitėmis ilgesniu vegetaciniu periodu. Tai duoda galimybės danams ilgiau darbuotis lauke ir geriau įdirbti savo dirvas, daugiau užauginti pašarų ir daugiau išlaikyti įvairių ūkio gyvulių. Vien tik klimatas verčia mus šiek tiek atsilikti nuo danų ūkio intensyvumo ir našumo. O kur dar **kultūra** ir **darbingumas**?

Danų ūkio trobesiai moliniai arba plytiniai, mediniai labai retai kur pasitaiko: gal tik iš lentų sukalti vištininkai. Dažniausiai ketvertas danų ūkininko trobesių stovi mažame taisyklingame kvadrate, nugaras atsukę į išorę, o veidus į vidų. Beveik visuomet jų trobesiai baltos spalvos, tik stogas raudonas (čerpių) arba pilkas; mat yra dar ir šiaudinių stogų, kurie čia kažkaip dailiau, jaukiau padaryti.

Jau temstant ekspresas pasiekė Kopenhagos plačius priemiesčius. Danų sostinėje apsistojau trims dienoms, kurių dvi praslinko belankant jų mokslo įstaigas, geografijos institutą universitete, karališkąją geografijos draugiją, kartografijos ir meteorologijos bei hidrologijos institutus. Visose šitose mokslų srityse danai varo platų darbą ir negaili jam pinigų. Trečią dieną, ačiū mūsų generalinio konsulo malonumui, gavau progos praleisti tikroje Danijoj: t.y. išvykti provincijon ir apžiūrėti keletą jos ūkių. Juk Danija, kartu su Belgija ir Olandija, yra pasiekusi didžiausio žemės ūkio intensyvumo ir našumo, o atsižvelgiant į jos dirvų vidutiniškumą, reikia pripažinti, kad ji žemės ūkio srity jau beveik pusę šimto metų nenusileidžia nuo rekordinių aukš-

* Golfo srovė.

tybių. Tai kaipgi nesidžiaugti gavus progos tokius stebėtinus dalykus pamatyti!

Lietuvos generalinis konsulas p. Bjarne Nielsen vasario 12 dieną sodina mane į automobilį, ir puikiais cementuotais keliais dumiam į šiaurinę Zelando salos dalį, Helsingöro link, už 50 km nuo Kopenhagos. Beveik visas kelias eina pačiu pajūriu ir yra nustatytas labai puošniomis vilomis ir nepaprastai jaukiais, mažais žvejų namukais. Tai danų Rivjera. Pro žvejų tinklus žiūrint į rytus, anapus Zundo sąsiaurių, vos įžiūrima matosi Švedija. Netoli Helsingöro (17 000 gyv.) pasukom truputį į salos gilumą ir pradėjom apžiūrinėti smulkius vištų ūkius: nuo 2 iki 10 ha. Mūsų sąlygose iš dviejų hektarų ir skurdžiai gyvendama šeima negali pragyventi. Bet štai danas, 2 ha savininkas, turi savo liliputiškame ūkyje dviejų aukštų dailų ir jaukų namuką iš kokių aštuonių kambarių su gerais minkštais baldais ir su komfortišku įrengimu: sienos papuoštos senais paveikslais ir visame namų apstatyme jaučiamas rimtas, nusistovėjęs skonis. Netikėtiems svečiams jauni šeimininkai greit paruošė kavos su užkandžiais ir parodė visus savo ūkio įrengimus. Savininkas, buvęs danų armijos leitenantas, neseniai dar vedęs, gana gerai kalbėjo angliškai ir kartu su savo jauna ponia sekė Anglijos ūkio ir madų žurnalus, kurių, žinoma, nestinga ir danų kalba. Bet vis mat paįvairinimas provincijos gyvenimo šalia elektros, radijo, pianino, automobilio ir kitų patogumų. Jie verčiasi tik kiaušiniais: laiko 2000 baltų livornų vištų, kurių pasivaikščiojimui vos užtenka minėtų dviejų hektarų. Tad kokiems javams ar daržovėms nelieka nei lopinėlio žemės. Vištoms pašaras ateina iš labai tolimų kraštų: Kanados ir Australijos kviečiai, Argentinos kukurūzai ir pan. Danijai savo grūdų neužtenka, ir importuoja jų labai daug ir pigiai. Dviejų hektarų ūky nėra vietos kitiems gyvuliams: tad šis ūkininkas neturi nei arklio, nei karvės, nei kiaulių. 2000 vištų, milžiniškas daniškas šuo ir katė – tai griežtai viskas. Net gaidžiams čia stinga vietos, ir viščiukai savam ūky neperinami. Jis juos perka pas kitus didesnius ūkininkus, kai viščiukai sulaukia 6 savaičių ir jau yra tikra, kad beveik visi jie užaugs. Taigi jis laiko tik dedančias vištas ir truputį prieaugliaus. Kiekviena višta kasmet turi sudėti 200 kiaušinių, už kuriuos jis gauna apie pusantro karto brangiau, negu už geriausius kiaušinius gaunama Lietuvoje. Kiaušiniai skiriami Kopenhagos vartotojams, kuriems ūkininkas juos pristato savo automobiliu du kartus per sa-

vaitę tiesiog į namus. Antras lankytas ūkis buvo truputį didesnis – 4 ha ir laikė apie 300 vištų *sussex* veislės. Kiti du ūkininkai turėjo po 10 ha ir laikė po 3000–4000 vištų, bet jie turėjo vietos ir laukams bei daržams, o taipogi galėjo laikyti po truputį kitų gyvulių ir paukščių. Ūkio plotų padidėjimas nepadidina jų turtų bei gryno pelno proporcionaliai, nes intensyvumas bent kiek sumažėja. Visi lankyti smulkūs ūkininkai turėjo jaukius, patogius namus, didesnį komfortą už daugumą Lietuvos inteligentų ir ypač švariai užlaikė savo namus bei ūkius. Šitos gerovės danai ūkininkai pasiekė dideliu išsilavinimu ir nepaprastu rūpestingumu bei darbštumu. Galbūt nelabai sunkiai, bet labai ilgai, ištvermingai ir rūpestingai jie dirba savo ūkio darbus. Todėl jų namukai atrodo dažnai artistiškai gražiai ir švariai, o pats ūkis užtikrina aukštos normos pragyvenimą. Pabrėžtina, kad iš keturių lankytų ūkininkų trys mokėjo angliškai ir vienas vokiškai. Danų praktika jau įrodė, kad ūkininkų luomui visokeriopo mokslo yra daugiau reikalinga kaip fabrikų darbininkams ir eiliniams miestelėnams. Tad privalomas pradžios mokslas Danijoj jau įvestas prieš kelias dešimtis metų; pradžios mokykloje tarp neprivalomų dalykų yra ir viena svetima kalba. Gausūs liaudies universitetai stipriai papildo gautas pradžios mokykloje žinias. Taigi danų ūkininkus tenka laikyti pusinteligenčiais žmonėmis su dideliu praktiškų žinių bagažu.

Garsioji Kronborgo pilis. Aplankę ketvertą smulkių ūkių, įsukom į Helsingörą. Tai viduramžių tipo įdomus, siaurų, kreivų gatvių miestelis, švariai užlaikomas. Stovi jis prie Baltijos vartų, kur Zundo sąsiauris beturi vos 4 km platumo. Čia, prie pat sąsiaurio, prieš gerai matomą Švedijos miestą Helsingborgą (60 000 gyv.), stovi puikiai išsilaikiusi milžiniška ir graži Kronborgo pilis, pastatyta karaliaus Frederiko II 1574–1585 m. Per ilgus amžius iki 1857 m. visi laivai, plaukią iš Baltijos ar Baltijon, turėdavo čia sustoti ir užsimokėti danams duoklę. Šitoje vietoje danai galėdavo tikėtis stipriausios atakos iš Švedijos. Tad prie šių Baltijos vartų jie visuomet turėdavo stiprią pilį. Dabartinė Kronborgo pilis yra bent iš dalies pastatyta ant viduramžių Krogen pilies pamatų. O su Krogen pilimi jungiamos legendos danų didvyrio Holger Danske ir Hamleto, kurį Šekspyras įamžino. Dabartinė Kronborgo pilis apsupta trijų vandens kanalų ir storų mūrų tai puikiausias renesanso paminklas ir monumentalus pastatas, dabar paverstas į gerai užlaikomą ir turtingą istorinį muziejų. Nuo pilies pakraščių mato-

si įspūdingas vaizdas, kaip Eresundu nuolat plaukia Baltijon ar atgal visų pasaulio jūreiviškų tautų laivai, pasipuošę savo vėliavomis.

Nuo Kronborgo grįždami atgal į Kopenhagą, pasukom nauju keliu, beveik per vidurį salos. Danija miškų labai neturtinga. Bet čia mums teko važiuoti per didžiausią danų buko mišką; raudonais buko lapais nuklota žemė darė labai jaukų įspūdį. Šito miško pakrašty, prie Esrom ežero, privažiavom Fredensborgo puikią pilį, kur XIX amžiuje pas „Europos senelį" karalių Kristijoną IX svečiuodavosi Rusijos caras Aleksandras III, anglų karalius Eduardas VII ir Graikijos karalius. Dar labiau į pietus, arčiau Kopenhagos, pravažiavome pro Fredensborgo puošnią pilį, kuri dabar paversta turtingiausiu istoriniu muzieju, kur galima pamatyti visą Danijos didingą praeitį.

Grįždamas Kopenhagon iš šios pamokančios ekskursijos į Danijos kaimą, ilgai buvau varginamas minties: kaip mums greičiau pasivyti danus ir mažame žemės sklypely sukurti galingą, viso pasaulio gerbiamą valstybę, panašią į Daniją? Danijos plotas tik 46 000 km, o gyventojų 3 600 000. Bet 1901 m. Danija turėjo lygiai tiek pat gyventojų, kiek jų dabar turi Neprikl. Lietuva: t.y. 2 450 000. Apie 1860–1870 m. Danija dar nebuvo nei turtingesnė, nei šviesesnė kaip šių dienų Lietuva. 1864 m. danus užpuolė ir smarkiai sumušė militariškai sustiprėjusi Prūsija. Iš kovų lauko danai grįžo nusiminę ir pažeminti, netekę daug kraujo ir pietinės Jutlandijos. Bet tuos pažeminimo ir skausmo metus jie nusprendė atpirkti tėvynei naujais darbais ir dar nematytomis pastangomis, pagal galingą visos tautos šūkį: „Tai, ką mes praradom išorėje (erdvėje), turim atgauti viduje". Ir įsikūrė atitinkamos valdžios remiamos organizacijos bei įstaigos, kurios per dvi generacijas pakeitė Danijos veidą: Jutlandijos krūmokšnius, smiltynus ir dykumas pavertė naudingais miškais ir derlingomis dirvomis, tiesė naujus kelius, reorganizavo mokyklų tinklą, išugdė milžinišką laivyną, pakėlė žmonių darbingumą ir iniciatyvą. Ir dabar Danija jau tapo viena didžiausių pasaulio ekonominių ir kultūrinių galybių. Jos užsieninė prekyba pustrečio karto didesnė už Lenkijos. Jos laivai plaukioja viso pasaulio vandenyse. Jos žmonių gerovė ir šviesumas tapo pavyzdžiu daugeliui tautų. Bet visa tai nepasidarė savaime, be ypatingo jėgų įtempimo ir be tinkamo plano. Tad lekcija Lietuvai labai aiški: dejavimu, stenėjimu ir vietoje tūpčiojimu didelių dalykų nepadarysime. Kol nebus tautinės pažangos

didingo plano, kol neatsiras viešumoje stiprios valios ir galingos dinamikos vadų su spirgančiais šūkiais ir uždegančiu entuziazmu, tol mes neįžengsime į visuotinės nacionalinės rekonstrukcijos kelią ir didžiausios tautos žaizdos (Vilnius!) neįgaus savo giliausios, viską lemiančios prasmės...

Švedijoj

Vasario 14 d. anksti rytą kraustaus į Kopenhagos uostą, kad garlaiviu persikelčiau Švedijos pusėn, į Molmö (135 000 gyv.). Kelionė laivu netrunka nei visos valandos. Prasideda maždaug 12 valandų kelionė išilgai Švedijos iš pietų į šiaurę. Pati pietinė Švedijos provincija Skonija, kur yra Malmö ir Lundo miestai, savo reljefu turi dar panašumo su Danija. Tai žema lyguma, su gera dirva ir žaliuojančiomis pievomis, kurios dabar žiemos metu buvo žalsvai pilkos. Sniego čia dar niekur nesimatė. Pravažiuojame seną universitetinį miestą Lundą (26 000 gyv.), kurio sename ir išgarsėjusiame universitete mokosi 2800 studentų (tarp jų 490 moterų). Į šiaurę nuo Lundo žemės paviršius jau pradeda švelniai banguoti. Lygesnės ir žemesnės vietos paverstos dirvomis, o aukštesnės ir akmeningos – apaugę miškais. Matosi geri tašyto akmens vieškeliai ir akmeninės tvoros iš surankiotų nuo dirvų akmenų. Pravažiuojame keletą ežerų, kurie čia, Panevėžio ir Šiaulių geografinėje platumoje, banguoja neužšalę. Tik tarp Hösslcholmo ir Almhulto (Mažeikių platumoje) kai kur ant ežerų pasirodo plonutis ledas. Pravažiuojami dideli akmenynai aiškiau kaip knygos įrodo, kad Švedija negali būti tankiai gyvenama šalis ir kad jos ūkiai turi būti žymiai stambesni negu Danijoj ir Lietuvoje. Tarp Sövsjo ir Nössjo (Rygos–Venspilės platumoje), Pietų Švedijos plokštikalniuose apie 200 m virš jūros lygio, padaugėja spygliuočių miškų – eglynų, kuriuose galima įžiūrėti bent kiek sniego ženklų ir ledo. Paviršius stipriai banguotas ir akmenuotas.

Patogus ir švarus švedų ekspresas sparčiai lekia į šiaurę. Pravažiuojam Linköpingą, Norrköpingą ir Nyköpingą (*köping* – jomarkas, prekyvietė). Artinamės prie Stockholmo. Norrköping guli prie siauros, ilgos ir šakotos įlankos, kuri čion ateina iš Baltijos jūrų. Įlanka neužšalusi, skysti sniego sluoksniai laikosi tik nuo saulės užslėptose pamiškėse ir giliuose ravuose. Arčiau Baltijos krantų matosi daugiau

lygumų ir dirbamų žemių. Dar arčiau prie Stockholmo, tarp Järna ir Söderttälje (šiaurinės Estijos platumoje), ežerai jau užšalę, o upės – ne. Tai vasario 14 d., o mūsų Dzūkijoj, Dusios ežere kovo 15–17 d. atlikome gilumų matavimus beveik visur gana saugiai vaikščiodami tvirtu ledu. Prie Stockholmo atsirado jau ir sniego plonas sluoksnis, dengiąs žemąsias lygumas, panašiai kaip tuo metu šiaurės Lietuvoje ir apie Kauną. Išlindę per keletą neilgų tunelių, jau sutemus atsiduriame šiaurinės gracijos mieste – Stockholme, kur prasidės mano kelionės svarbesnieji tikslai.

Stockholmas – nepaprasto gražumo ir turtingumo miestas. Jo gražumui pirmąją pradžią davė jau pati gamta, prieš keliolika tūkstančių metų ledynais išvagojusi gilias ir plačias vagas, dabar užlietas Baltijos vandenų, ir išilgai miesto parietusi ilgą kaip žaltį, aukštą ir išpūstą kaip balną – osarą. Tad kurion tik pusėn bepasuksi, tai Stockholme per kelias minutes prieisi kurią nors Baltijos šaką ar Mälar ežero vingį, osaro kuprą ar aukštų uolų kupetą. Nepaprastas gamtos įvairumas. Dėl vandenų ir salų gausumo kai kas vadina Stockholmą Šiaurės Venecija, tačiau, man rodos, šis palyginimas mažai jam tinka. Stockholmas gražus, skoningas, iškilmingas, net majestotiškas, rimtas ir lengvas. Tai labai užbaigtas miestas ta prasme, kad jo pakraščiuose stovi 7 aukštų milžiniški namai, o už jų staiga jau prasideda plikos uolos, miškai ir neapgyventos vietos. Taigi Stockholmas tarsi neturi priemiesčių. Stockholmą įsteigė garsus švedų karalius Birger Jarl (Suomijos užkariautojas) apie 1255 m. Miesto vidurys ir kartu seniausioji jo dalis susispaudė mažoje Stadholmo saloje. Labai tikrai aiškinti miesto vardą nedrąsu, tačiau manoma, kad sala, kurioje jis įsisteigė, buvo rąstais (*stock*) sustiprinta: taigi *stock* – rąstai, *holm* – sala. 1850 m. Stockholmas buvo tokio pat didumo, kaip dabar Kaunas, nes turėjo tik 93 000 gyv., 1880 m. jau turėjo 177 000. 1900 m. – jau 301 000 ir dabar – arti 600 000 gyv.

Vaišės Stockholme

Papročių elegancijos ir mandagumo atžvilgiu švedus jau daug kas yra prilyginęs prancūzams ir praminęs juos šiaurės prancūzais. Panašūs palyginimai, žinoma, negali turėti aiškios precizijos, betgi apskritai švedai yra labai mandagūs ir svetingi žmonės. Visas jų gyvenimas aiškiai stilizuotas, kažkaip harmoningas. Jų mandagumas ir

visa gyvenimo eiga turi savotišką, ramią šiaurietišką išraišką, kuri mums, daugumoje irgi šiauriečiams, yra artimesnė. Civilizacijos ir materialinės kultūros atžvilgiu Lietuva dabar yra maždaug tokiame lygmeny, kurį Švedija buvo jau pasiekusi apie 1870 m. Savo turtais, ekonominiu ir kultūriniu prestižu Švedija dabar nėra „mažoji valstybė", bet didžioji, pralenkianti, pavyzdžiui, Braziliją, Meksiką, Lenkiją, Ispaniją ir Rumuniją. Betgi švedai nesipučia dėl savo stambių laimėjimų ir aukšto rango tautų šeimoje. Tai irgi padidina jiems kaimynų ir tolimų tautų simpatijas.

Atvykęs Stockholman patekau daugiausia į geografų bei etnografų tarpą. Tauta, kuri labai konkrečiai sprendžia savo tautines problemas ir ne vien žodžiais laikosi įsisiurbusi į savo maitintoją tėvynę, visai kitaip žiūri į savo gamtą ir savo žmonių dvasinius bei materialinius laimėjimus amžių eigoje. Visuose keturiuose Švedijos universitetuose geografijos institutai gausiai aprūpinti personalu, patalpomis ir mokslo priemonėmis. Etnografija randa sau garbingos vietos ne tik muziejuose, bet ir universitetuose. O Švedijos muziejai irgi gyvos mokslo įstaigos, kuriose plačiai varomos įvairios studijos. Tad atvykęs antrą kartą Švedijon džiaugiaus gavęs progos ne tik kartą pasižvalgyti šiose mokslų įstaigose, bet ir pasisvečiuoti pas tų įstaigų vedėjus.

Pirmąjį pakvietimą gavau pietauti pas docentą dr. A. Schucką, garsaus švedų mokslininko ir buv. Uppsalos universiteto rektoriaus sūnų. Dr. Schuck yra istorikas, daug dirbąs savo srity ir neseniai išleidęs istorinį atlasą, Stockholme laikomas judriu ir energingu švediškai-lietuviškų santykių iniciatorium. Jei tik kokiam lietuviui Stockholme reikia patarėjo, palydovo ar švediškumų Cicerono, tai dr. Schuck asmeny jis ras tikrai draugišką prielankumą.

Antri pietūs buvo pas prof. Ahlmanną, antropologinės draugijos sekretorių. *Prof. H. Ahlmann plačiai žinomas savo veikalais ir straipsniais* Švedijos, Š. Amerikos ir kitų kraštų geografiniuose žurnaluose. Šia proga jis sukvietė pas save visų Švedijos universitetų: Uppsalos, Lundo ir Stockholmo geografus ir gretimų mokslų kai kuriuos atstovus. Plačiai pasikalbėjome apie kultūrinius ryšius tarp Lietuvos ir Švedijos ir apie geografinę B a l t o s k a n d i j o s idėją.

Treti pietūs pas garsų geologą profesorių Gerardą de Geerą, ypač plačiai žinomą pasauly savo geochronologiniais tyrinėjimais. Jis jau at-

šventė 73 m. vaisingo darbo jubiliejų ir jau senokai nebedėsto universitete. Pagerbdama jo mokslinius nuopelnus, švedų visuomenė įtaisė jam privatinį geochronologinį institutą, kur pastaruoju laiku jis tiria ledynų pasitraukimo laikotarpius ir apystovas visame Baltijos baseine ir kartu ieško telekonekcijos su Lietuva. De Geero mokiniai dirba visuose šešiuose komitetuose ir kartais pagelbsti jam spręsti didžiąsias žemės praeities problemas. Ponia de Geer irgi yra geologė ir labai entuziastiškai dalyvauja savo vyro moksliniuose darbuose. De Geerų šeimoje vėl teko diskutuoti su geologais ir geografais tas pačias B a l t o s k a n d i j o s idėjas, kurios jau buvo pradėtos pas prof. Ahlmanną.

Mūsų garbės konsulas ir ponia R. Wallberg tikrai puošnių pietų metu supažindino mane su kai kuriais Švedijos kultūros ir ekonomikos atstovais. Nordiska Museet ir Skanseno direktorius prof. A. Lindblom pasikvietė pietų ir apžiūrėti nepaprastai įdomų Skanseno muziejų atvirame ore. Pastebėtina, kad tą dieną (vasario 18) ant Skanseno aukštumų virš viso miesto plevėsavo milžiniška Lietuvos vėliava. Skanseno muziejus apima 30 ha plotą. Čion yra sutraukta įdomiausi senovės Švedijos sodybų trobesiai, bažnyčia, malūnas, spaustuvė, aptieka, visų provincijų žmonės su savo tautiniais rūbais; jie čia gyvena normalų ir pilną gyvenimą, kaip gyvendavo prieš, sakysim, 100 metų ar net seniau. Čia galime pamatyti beveik visus ūkio ir namų ruošos darbus dirbant, gyvulius šeriant. Čia sutelkti ir šiaurės kraštų laukiniai gyvuliai ir paukščiai: meškos, liūtai, vilkai, briedžiai, elniai ir net mūsų stumbrai iš Bieloviežo girių, patekę į Skanseną kaipo dovana vokiečių, okupavusių minėtas girias Didžiojo karo metu. Jeigu Lietuva steigtųsi tokį muziejų, tai, buvo man sakyta, galėtų ji gauti šių Lietuvos girių karalių, kurių ji jau nebeturi. Taip, nepaprastai įdomus Skanseno muziejus. Tai įrodo ir jo pajamos, kurios ne tik padengia išlaidas, bet dar duoda ir pelno, kurs suvartojamas tam pačiam muziejui didinti ir tobulinti. Skanseno pavyzdį pasekė Suomija, įsteigusi panašų muziejų prie Helsinkio. O mažesnių Skanseno imitacijų Švedijos provincijose įsisteigė net apie 300. Tą mintį ruošiasi realizuoti Estija ir Latvija. Labai būt pravartu ir Lietuvai pasiskubinti, nes, kaimus į vienkiemius skiriant, mes dar suspėtume gauti labai geros tam tikslui medžiagos. Kelis metus palaukę jau beveik nieko nebeturėtume, kas gyvai primintų senąsias lietuvių sodybas, ūkio ir namų ruošos padargus. Juk, rodos, ir iš praeities stiprybę semiame.

Stockholmas turi dvi geografines draugijas: Antropologinė ir geografinė dr-ja su 1200 narių leidžia mokslo žurnalą *Geografiska Annaler*, skiria premijas ir remia mokslines ekspedicijas. Gi antroji jungia tik aktyviuosius geografus ir turi apie 150 narių. Šios pirmininkas p. Axel Edström draugiškon vakarienėn sukvietė irgi apie tuziną mokslo žmonių Baltoskandijos kultūriniam bendradarbiavimui aptarti. Šiuose ir kituose pasitarimuose teko pakartoti tą pačią mintį, kurią jau bandžiau kelti 1933 m. vasarą Švedijoj, tik vasaros atostogų metu nebuvo galimybės su visais reikiamais žmonėmis susitikti. Tad žiemos metu buvau pakviestas apie tuos pačius reikalus pasikalbėti. Pasikalbėjimuose buvo paliesta daugybė įdomių dalykų, konstatuota savitarpio kai kurių skirtingumų, bet dar daugiau panašumų. Galutinai bent iš principo susitarta, kad būtų pravartu kas treji metai šaukti B a l t o s k a n d i j o s geografinių, antropologinių bei etnografinių draugijų ir mokslininkų suvažiavimus. Baltoskandijos regionan sutarta įtraukti: Daniją, Norvegiją, Švediją, Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą ir gal Islandiją. Tai būtų pilnas nordiškos kultūros ratas, apimąs vieningą geografinį regioną, susidedantį iš įvairių, bet draugingų tautų, turinčių labai daug bendrų kultūrinių ir net ekonominių interesų. Nemanoma, kad visų jų kultūrinis bendradarbiavimas gali privesti ir prie kai kurio politinio susiartinimo, ypač taikos stiprinimui Šiaurės Europoje.

Kuomi švedai domisis?

Vos išlipusį iš autobuso, prie viešbučio durų jau pasitiko mane amerikoniškai greiti *Stockholms Tidningen* korespondentai, apsišarvoję dideliu fotografijos aparatu. Ir paskiau beveik kasdien kurio nors dienraščio korespondentas stengdavosi paegzaminuoti mane jam rūpimais klausimais. Ir kas gi juos interesuoja? Žinoma, ne mūsų praeitis ir karo vargai, apie kuriuos švedai jau ne kartą girdėjo. Jiems rūpi aktualijos, naujausi mūsų kultūriniai laimėjimai. Jiems labai įdomu pasirodė, kai pasakiau, kad mūsų universitete trečdalį studentijos sudaro panelės, o Švedijoj joms tenka tik penkta ar šešta studentijos dalis. Tokią naujieną jie atsispausdino didelėmis raidėmis. Jiems imponavo Kauno augimas, besiplečianti spauda ir stebino lietuvių išsibarstymas visose šešiose pasaulio dalyse. Daugeliui rūpėjo ir pati-

ko Rytų Baltijos valstybių neutralizacija ir mūsų nuomonės apie Lindhageno plačią Baltijos sąjungą. Po paskaitų visose trijose Skandinavijos sostinėse profesoriai domėjosi ir klausinėjo apie Rytų ir Vakarų sintezę, apie geografines bei socialines sąlygas kultūrai tarpti ir minėtai sintezei pasireikšti. Danai, gyvenantys Vokietijos pasieny, palyginti daugiau susirūpinę kaimyno agresingumu ir nemažai klausinėjo, kiek Lietuva palinkusi į nacionalsocializmą ir pan. Žodžiu, Europos šiaurėje daug yra mūsų draugų, norinčių mus pažinti ir gauti žinių apie mūsų naujausius laimėjimus ir ateities perspektyvas. Ypač pageidautinos informacijos gyvu žodžiu ir pailiustruotos paveikslais. Reik pridurti, kad ir opiuoju Vilniaus klausimu daug kas domėjosi ir stebėjosi, kad šioje Europos vietoje tebeguli parako statinė ir gresia taikai. Skandinavuos, daugiau kaip kur kitur girdima teisingumo balsų, pateisinančių mūsų reikalavimus Rytuose.

Lietuvos tautinė šventė

Dėka mūsų ministerio p. J. Savickio darbuotei ir populiarumui bei prof. Sigurdo Curmanno įtakingos veiklos, susilaukė didelio susidomėjimo ir buvo atšvęsta su visai rimta pompa. Į p. Savickio rautą apsilankė daugybė diplomatų ir švedų visuomenės atstovų. Teko iš švedų girdėti, kad mažosios Baltijos valstybės negalinčios savo prestižu konkuruoti su didžiosiomis pasaulinėmis galybėmis, bet, atsiųsdamos simpatingus savo diplomatus, jos vis dėlto įgyjančios labai didelių draugų. Kaipo meno ir švelnios sielos žmogus, p. Savickis moka, anot pačių švedų, tikrai meniškai ir nuoširdžiai santykiauti su įvairiausiais žmonėmis. Stilizuotam švedų gyvenimui tokie žmonės kaip tik ir reikalingi. Kalbėdamas apie p. Savickio sugebėjimus draugiškus santykius išvystyti ir svečius priimti, vienas švedas man trumpai su pasigėrėjimu savo nuomonę apie jį suglaudė: „C'est un artiste"*. Kad visas Lietuvos pasiuntinybės personalas greit pramoko švediškai kalbėti ir į švedų gyvenimą įsigilinti bei jį suprasti, tai irgi užrašoma mūsų tautos kreditan: tuomi pasireiškia mūsų gabumas ir dvasinis vikrumas. Šia prasme atsiliepiama, pavyzdžiui, apie palyginti dar neseniai čia dirbantį dr. A. Trimaką, pasiuntinybės sekretorių.

* Tai aktorius (*pranc.*).

Viešo požiūrio vasario 16 d. paminėjimas įvyko puošniausiame Stockholmo viešbuty Grand Hotel. Iškilmėms vadovavo prof. Sigurd Curmann, istorijos muziejaus direktorius, įtakingas ir labai plačios inteligencijos vyras ir nuo senesnio jau laiko keliąs Lietuvos vardą švedų visuomenėje. Bankete dalyvavo apie 70 tikrai rinktinės Stockholmo visuomenės su švietimo ministeriu p. Engbergu priešaky. Prof. Curmann, kaipo švedų–lietuvių draugijos pirmininkas, pasakė tikrai nuoširdžią Lietuvos adresu kalbą. Apskritai gi šventė praėjo gyvu ir pakilusiu ūpu ir kartu švediškai iškilmingu tonu, kokį moka išlaikyti ši vikingų šalis.

Švedijos giriose ir laukuose

Miestai su jų kondensuota civilizacija tėra tik viršūnė, o plačioji provincija su savo kaimiečių mase yra tautos pamatas ir šaknys. Jų nemačius nėr galimybės spręsti apie šalies kultūros lygį. Stockholmo Aukštosios komercinės mokyklos geografijos profesorius Olof Jonasson buvo labiau kompetentiškas kaip kas kitas suruošti man tokią ekskursiją provincijon. Sėdam į automobilį ir leidžiamės apie 50 km į pietus nuo Stockholmo, prie Kagfiordo (Kaggfjärden) į Kagghamrą pas jo draugą dr. Olofą Arrheniusą ir pas jo kaimynus ūkininkus. Dr. Olof Arrhenius, garsaus fiziko sūnus, gerai išmokslintas agronomas, veda visam kraštui svarbius tyrinėjimus cukrinių runkelių srity. Kagghamroje jis turi dvarą iš 350 ha dirbamos žemės ir 1200 ha miško. Trys ketvirčiai jo žemės apsėta dobilais ir motiejukais. Laiko jis 170 karvių ayširų veislės. Pieno ūkis tvarkomas labai moderniškai. Karvių melžimas ir indų plovimas atliekamas su elektros pagalba. O vandens jėgos gaminama elektra čia labai pigi: 1 klw. val. šviesos kainuoja ūkininkams nuo 8 iki 12 lietuviškų centų, o pramonės tikslams – tik pusantros oros, arba apie 4 centus. Dėl tokio elektros pigumo ne tik gyvenamieji trobesiai, bet ir tvartai, klojimai ir menkiausi sandėliai pas ūkininkus apšviesti elektra. Pašaras beveik visur duobėse silosuojamas, tad galvijai per visą žiemą turi vitaminų. Dvare viešpatauja tvarka, švarumas ir estetika. Iš dr. Arrheniuso nuvykom lankyti kelių tipingų ūkininkų. Švedijos ūkiai žymiai stambesni kaip Danijos. Švedų mat ir žemės prastesnės, akmeningos, ir klimatas šaltesnis. Štai ponas Larsson turi 30 ha; jis laiko 20 karvių, 13 telyčių; vis

ayširų veislės. Kiekviena karvė vidutiniškai duodanti apie 4000 kilogramų 3,8% riebumo pieno. Už pieną kooperatyvuose ūkininkai gauna dabar apie 23 centus už litrą, o privačiai – apie 36 centus, taigi apie du kartu brangiau kaip Kauno apylinkėse. Ūkininko namai patogiai įrengti ir viduje sienos išklotos dažyta fanera. Gražūs baldai, jų dalis net pusantro šimto metų turi. Virtuvės indai variniai, o stalo servizai sidabriniai. Figūromis papuošti seni glazuoti pečiai, šimtametis įdomus laikrodis. Savotiškos staklės, kuriomis ir dabar dar tebeaudžiama tautiniai rūbai ir kiti spalvoti audiniai. Darbininkų p. Larsson samdosi 3 vyrus ir 1 merginą. Žemės ūkio darbininkams Švedijoj dabar mokama po 6–8 litus dienai, be valgio ir rūbų, bet duodamas butas su kuru ir šviesa.

Kagghamros apylinkių gamta labai graži, įvairi, paįvairinta fiordais, slėniais ir aukštomis uolų kupromis, vienur mažesnėmis, kitur didesnėmis. Slėniai paversti dirbamais laukais, platesnės aukštumos apaugusios giriomis, o ant mažesnių uolų, apie 20 metrų pakilusių virš dirbamų žemių, stovi švedų ūkininkų sodybos, gerai apsaugotos nuo purvo, nors kažin kaip lietus piltų. Švedai nemėgsta nuobodžios pilkumos. Visi jų ūkiški trobesiai, nuo gyvenamo namo iki klojimo ir menkiausių sandėlių, yra raudonai nudažyti. Raudonieji švedų dažai turi geležies oksido ir geležies sulfatų, tad ilgiems laikams apsaugo trobesius nuo puvimo.

Lankytoje srityje miškai sudaro net 75% viso ploto. Dr. Arrhenius man paaiškino, kad Švedijoj miškai ne tik nemažinami, bet dargi net didinami. Ir savo paties žemėje jis man parodė nugriauto ūkio pamatus ir visą jo ariamą plotą, jau užleistą truputį paūgėjusiu mišku. Medelių taisyklingu praretinimu beveik dvigubai pagreitinamas miško augimas. Jis tvirtino, kad dabar, dirbamų žemių našumą pakėlus, Švedija dar galėtų lengvai prasimaitinti, net jeigu jos gyventojų skaičius dviem milijonais padidėtų.

Švedijos ekonominis pajėgumas

labai didelis, ypač dėl jos didelių miškų ir gausingų upių ir krioklių. 1929, paskutiniais normaliais metais, Švedijos užsieninė prekyba siekė net pusketvirto milijardo kronų, arba apie 9 milijardus litų. Dabartiniu laiku jų prekyba sumažėjo. Arti pusės Švedijos eksporto su-

daro medžiai, celiuliozė ir popierius, apie dešimtą dalį – geležies rūda, mažesnės dalys tenka sviestui, bekonams, plienui ir mašinoms. Daug importuoja kavos, kviečių, cukraus, pietinių vaisių (kurie Švedijoj pigūs), žibalo, vario, medvilnės, automobilių, vilnų, odų ir k.

Švedija turi didžiausią Baltijos jūrų prekybos laivyną, siekiantį net 1 mln. 800 tūkstančių brutto tonų. Šitas laivynas lankosi griežtai visose pasaulio jūrose, kelia Švedijos vardą ir riša ją su visomis tautomis. Normaliais laikais, pvz., 1929 m., visos Švedijos laivininkystės bendrovės turėjo apie 850 milijonų litų gryno pelno. Dabar šis pelnas beveik trečdaliu yra sumažėjęs, nes geroka garlaivių dalis krizės metu neturi darbo. Švedija galėtų būti Lietuvos mokytoja jūreivystės dalykuose. Jei lietuviai intymiau susidraugautų su jūra, tai kultūriniai ir ekonominiai jų santykiai su Švedija žymiai išsiplėtotų, mūsų savarankiškumas ir energija įvairiais atžvilgiais padidėtų.

Žmonių švietimas

Švedijoj sudaro pagrindinį tautos ir valstybės rūpestį. Švietimo ministerijos išlaidoms (1933–1934 m.) skiriama apie pusantro šimto milijonų karūnų, kas sudaro 21% visų valstybės išlaidų. Išlaikoma daug įvairių amatų ir profesinių mokyklų. Gimnazijas kasmet baigia apie 2300 švedų: realines – apie 800 ir klasikines – apie 1500. Vyrų abiturientų esti apie 1700, o mergaičių tik apie 600. Tad, proporcionaliai skaičiuojant, Švedija turi apie du kartus mažiau abiturientų negu Lietuva, o mergaičių procentas irgi beveik du kartus mažesnis kaip pas mus.

Keturiuose universitetuose ir kitose aukštose mokyklose yra apie 11 000 studentų, taigi tokia pat proporcija, kaip ir Lietuvoje. Bet mokslinis Švedijos produktyvumas, matuojamas išradimais, mokslo leidiniais ir įvairiais tyrinėjimais, stato švedų tautą vienon garbingiausių Europos vietų. Mat jų aukštosios mokslo įstaigos turi tiek personalo ir kitų sąlygų, kad gali ne tik mokinti, bet ir tyrinėti. Štai tik keturiuose universitetuose ir medicinos institute dirba 326 profesoriai ir docentai. Tarp mūs ir jų yra tas didelis skirtumas, kad jie savo universitetuose daug vietos skiria savo šalį nagrinėjantiems mokslams: Švedijos archeologijai, etnografijai, geografijai, antropologijai, istorijai ir kitiems švediškumams. Tuomi pasireiškia jų tikslesnis patriotizmas, moksli-

niu realumu paremtas. Mes gi savo Universitetą sureformavom, bet tautinių mokslų atžvilgiu nesiryžom jo sulietuvinti. Gal tai dėl to, kad mes dar neįpusėjom tautinio susipratimo ciklo...

Norvegijoj

Vasario 22 d. rytą leidžiuos iš Stockholmo tiesiai į vakarus, į norvegų sostinę Oslo. Ekspresas lekia skersai Skandinaviją, beveik per vidurį Švedijos. Pirmą kartą šita kryptimi važiuodamas, stengiuos atidžiau stebėti gamtos vaizdus ir sniego dangą. Žemėvaizdžiai čia tokie pat, kaip ir jau pravažiuotoje pietinėje Švedijoj: sedimentiniai įdirbti slėniai ir iš jų kilstančios autoktoniškos uolos, apaugusios daugely vietų spygliuočiais miškais. Tolstant nuo Stockholmo, plonutė sniego danga dar labiau praskysta. Flene, už 111 km nuo Stockholmo, tik retai kur sniego matosi, toliau į vakarus jo dar mažiau, kol Laxoje (228 km nuo Stockholmo) jis visai išnyksta net miškuose. Tačiau Kristinehamne, prie Venerno ežero, vėl atsirado truputis sniego. Nuo šios stoties iki Karlstado (22 000 gyv.) kelias ėjo pakraščiu didžiausio Švedijos ežero Venern (5550 km^2), kuris yra ir vienas didžiausių Europos ežerų, už mūsų Narutį apie 70 kartų didesnis. Tuo metu jis buvo užšalęs. Jo krantai žemi, bet gerokai išraityti.

Nuo Kil stoties (349 km nuo Stockholmo) patenkame į Skandinavų kalnų zoną, kurios pakilusį paviršių beveik visur dengė sniegas. Iki Norvegijos sienos tenka praliįsti per keletą negilių tunelių. Banguota, atbukusiomis viršūnėmis Skandinavų grandinė dailiai apaugusi eglių ir beržų miškais. Slėniuose kur ne kur tūno ledo sukaustyti ežerai, o tarpukalniais čiurlena gausūs ir greiti upeliai, žiemos šalčių nepabūgę ir ledan nesustingę. Charlottenbergo miestely (432 km nuo Stockholmo ir 142 km nuo Oslo) švedų muitinė. Muitinės valdininkai labai mandagūs, ir jų formalumai minimalūs. Kelioms minutėms čia sustoję, persikeliame jau Norvegijon, kur paviršiaus įvairumas ir sniego gausumas žymiai padidėja. Kultūrinių atmainų žemėvaizdy beveik nėra, nebent tektų paminėti, kad norvegų gyvenamieji namai ne raudoni, bet baltai dažyti. Dėl medžio pigumo kaip Švedijoj, taip ir Norvegijoj kaimų ir mažų miestelių trobesiai beveik visi mediniai.

Norvegija iš visų šiaurės kraštų labiausiai pasižymi gamtos įvairumu ir gražumu. Jos aukštieji kalnai siekia iki 2468 m, o jos giliausias

Sogne fiordas nusileidžia 1244 m žemiau jūros paviršiaus. Ji turi septynis fiordus nuo 100 iki 176 km ilgumo, o trumpesnių daug daugiau. Visa Norvegijos geografinė struktūra mažiausia turi panašumų į mūsų Lietuvą, todėl ji turėtų labiausiai sudominti mūsų turistus, ieškančius kontrastų ir egzotikos.

Stebėtina šalis ta Norvegija! Skaitant tiesia linija, išsitiesusi per 1756 km nuo pietų vakarų į šiaurės rytus tarp 58° ir 71° paralelių, išraižyta ilgų, gilių ir nepaprastai šakotų fiordų, aukštais uolų skardžiais apsuptų, ji primena žemėlapy žuvies formą su buka galva, plonu liemeniu ir praplėsta uodega. Ir ši forma Norvegijai simboliška ir reikšminga. Ji visomis savo gyvybės gyslomis yra suaugusi su vandenimi, su žuvingomis jūromis. Jos atviras pajūris, be fiordų ir įlankų, turi 3400 km ilgio, o su tik minėtais dyvais ji turi net 20 000 km vandens kranto. Jos plotas beveik keturis kartus didesnis už visą Lietuvą ir apima 3 240 00 km². Iš to ploto 23 000 km² tenka jos saloms ir salelėms, kurių yra 150 000! Argi tai negali nustebinti kontinentinį žmogų? Betgi ir kalnų išsiplėtojimas nepaprastas. Jų aukštosios viršūnės amžinai apklotos ledinėmis kepurėmis, o didžiausioji tokia kepurė – Jostedalsbre ledynas – apdengtas net 940 km², taigi beveik pusę mūsų Klaipėdos krašto. Nežiūrint savo šiaurinės padėties, bent pietinė Norvegija turi žymiai švelnesnį klimatą už Lietuvos: Norvegijos žiema turi daug sniego, bet neturi tokių stiprių šalčių, o jos pietinės dalies vasara – tokia pat, kaip mūsų Klaipėdoje.

Bet visi šie gamtos stebuklai atima norvegams plačias ir derlingas dirvas: dirbamos žemės čia vos 3%, miškų – 24%, o nenaudingų žemių – net 73%. Tad ir labai kultūringai ir tiksliai sunaudodami savo dirvas bei ganyklas, norvegai jokiu būdu negali pasigaminti tiek maisto, kad galėtų pramaitinti 2 850 000 burnų. Tad Norvegija pakrypo į jūrą: savo ilgą (2570 km) nugarą ji atsuko Skandinavijai, kontinentui, o dar ilgesnį ir baisiai raukšlėtą, susirūpinusį savo veidą ji atrėmė į beribius vandenis, į plačiuosius okeanus, ir gaudo ten *fruti di mare* – jūros vaisius.

Norvegija – tai valstybė, išaugusi ant žuvies lavonų

Nuo seniausių laikų iki šių dienų žuvininkystė ir navigacija sudaro norvegams svarbiausią gyvenimo atramą ir pamatą. Už žuvį jie perka duoną, rūbus, įvairius instrumentus, auksą, deimantus. Tiek

pat jiems sveria ir miškai. Norvegijos eksporte miško medžiagai tenka 35%, o žuvims – 32%, pramonei – 21%, žemės ūkiui tik – 4,6% ir mineralams – apie 7%. Taigi beveik visos norvegų gėrybės niūkso jos kalnų žavinguose šlaituose ir viso pasaulio jūrų dugnuose. Reikia medį iš kalnų nukirsti, reikia žuvį iš gelmių išgriebti. Žodžiu, reikia drąsos ir energijos. Norvegija turi 102 000 žvejų, kuriems priklauso 21 352 įvairiausių laivų ir laivelių ir apie 40 000 atvirų valčių. Jų visų vertė siekia apie 150 milijonų litų. Jų tinklai kainuoja apie 100 000 000 litų! O žuvies kasmet jie pagauna už 200–300 milijonų. Daugiausia pagaunama silkių ir menkių. O bangžuves jie gaudo net Pietų Afrikos, Pietų Amerikos ir Australijos vandenyse. Tokios tolimos ir pavojingos kelionės audringose jūrose išugdė norvegams didelę drąsą ir nepaprastą energiją, kurios jau ne kartą pasireiškė garsiose norvegų ekspedicijose į šaltuosius kraštus, į ašigalius. Užtenka prisiminti Nanseno, Sverdrupo Amundseno, Borchgrevinko, Larseno ir kitų milžinų vardus, kad mūs siela pajustų šiurpulingą srovę ir pagarbą bei žavesį didvyriškai norvegų dvasiai. Tai jūros audrų auklėtiniai, šventosios avantiūros piligrimai! O vis dėlto ir mes turime su norvegais daug būdo panašumų. Mes, kontinentalai, mažiau teužgrūdinti, betgi išbandę savo ir savo lakiųjų žirgų kojas didžios drąsos žygiuose iki Dono, Krymo ir Dunojaus, o naujesniais laikais tūkstančius savo drąsesnių vaikų pabėrę gaudyti nepagaunamos laimės iki Kordiljerų, Andų ir Drakono kalnų, į visus žemynus ir vandenynus. Norvegai – gana tylūs, ramūs žmonės. Jie ne iš karto savo sielas atveria, komplimentų nesako. Ir kam jie sakys komplimentus, kad niekas jų jau nestebina: jie jau šimtus kartų apžvelgė mūsų planetos platybes, viską matė, beveik viską suprato, padarė daugiau už kitus, tai kuomi gi mes juos galėtume nustebinti? Bet mes su jais greit susiprantame, vieni kitus įvertiname, susidraugaujame. Ir verta su norvegais draugauti, nes jie – drąsūs žmonės, savarankaus būdo.

Norvegija garsi savo prekybos laivynu. 4 milijonai 200 tūkstančių brutto tonų naujų, moderniškiausių laivų stato Norvegiją ketvirton jūreiviškų valstybių vieton, tuoj po didžiųjų milžinų: D. Britanijos, Jungtinių Valstybių ir Japonijos. Graži, prašmatniai sukombinuota Norvegijos vėliava, ant 4000 aukštų stiebų iškelta, drąsiai raižo visų jūrų sketeras ir visoms pasaulio kryžkelėms primena neturtingo krašto energingus ir turtingus žmones.

Erdvus, iš daugelio izoliuotų slėnių sulipdytas norvegų kraštas neleidžia jiems koncentruotis į keletą didelių miestų, kurių čia mažiau kaip pas švedus ir danus. Norvegų sostinė Oslo, didžiausias valstybės miestas, turi apie 260 000 gyv. Oslo, kaip ir Kaunas, dar neužbaigtas miestas ir neturi savo stiliaus, aiškaus veido. Jo išplanavimui galima kai ką prikišti. Bet vis dėlto tai gražus ir turtingas miestas, gulįs prie pat galo Oslo fiordo, įspaustas į gilų poetingą tarpukalnį.

Atvykęs į Oslo patekau mūsų generalinio konsulo p. G. Ringo globon, o geografijos profesorius Werenskiold tapo mano palydovu universiteto ir bendrais mokslo klausimais bei davė man progos pakalbėti geografijos klasei ir profesorių grupei apie Lietuvą. Ponas Ring labai vingiuotais keliais teikėsi automobiliu užtempti mane apie pusę kilometro aukščiau Oslo į kalnus, į Lillevando žavias apylinkes, kur daromos pašliūžų lenktynės ir įrengtas pašliūžų bei šiaurės ekspedicijų muziejus. Šventadieniais čia susirenka daug tūkstančių žmonių pasižiūrėti vykstančių lenktynių. Kokios drąsos, energijos ir nervų įtempimo reikalauja pašliūžų lenktynės Norvegijos kalnuose – mums sunku įsivaizduoti. Per kokias keturias valandas sportininkas nuskrenda žemyn apie 50 km kelią, kuriame sutinka didelių ir pavojingų kliūčių. Po tokio nusileidimo jis netenkąs apie 4 ar 5 kilogramų. Norintiems suplonėti – tai puikiausia priemonė. Ir iš tiesų: norvegai aukšti, liekni, tiesūs, gražios talijos, retas čia vokiškas pilvotumas. Išvykoms sąlygos labai patogios. Visuose gražiuose užkampiuose yra patogių nakvynės namų ir gerų, nebrangių restoranų, kur gali pavalgyti ypač gerai paruoštos žuvies. Žuvies daug valgydami skandinavai tapo tvirtų smegenų žmonės, pasižymėję mokslų srity ir ūkiškose kombinacijose. Man, ichtiologui, Norvegijoj tikras malonumas.

Nors Norvegijos miestuose gyvena tik 29% jos gyventojų, bet kultūrinis tautos produktyvumas vis dėlto labai žymus ir intelektualinis gyvenimas intensyvus. Daug savų knygų skaitoma, bet nemaža yra ir angliškų, prancūziškų ir vokiškų knygų, darančių geras apyvartas. Didžiausias dienraštis *Aftenposten* turi 95 000 prenumeratorių. Universitete 3750 studentų, kas metai jį baigia 460–480, o įstoja apie 520–560. Taigi norvegų inteligentijos paruošimas eina greit, amžino studento tipas beveik nežinomas. Kitose aukštose mokyklose esama dar apie 350 studentų. Moterys studentijoj sudaro tik apie 18%, o baigiančių – tik 8%. Oslo muziejuose irgi skaitomos lekcijos iš istorijos,

archeologijos ir gamtos mokslų ir turi nuolatinius savo klausytojus. Oslo universitetas susideda iš keliolikos stambių rūmų, kurie visi gražiai sugrupuoti vienoje vietoje ir daro praeiviui labai gražų, didingą įspūdį, kurio negali padaryti mūsų išmėtytas universitetas.

Sudiev, bet iki pasimatymo!

Šiuo straipsniu norisi baigti trumpus savo įspūdžius Skandinavų žemėse. Kur tik teko svečiuotis, visur buvo progos patirti tikrai nuoširdaus svetingumo ir net rūpestingo išmislingumo priimant ir vaišinant. Lietuvos vėliavėlės ar lietuviškų spalvų gėlės visur puošė valgiais apkrautus stalus ir katedras paskaitų metu. Visose paskaitose trijose Skandinavų sostinėse tarp klausytojų turėdavau ir lietuviškai kalbančių skandinavų: tai lietuvių kalbos lektoriai jų universitetuose. Jie jau po keletą kartų lankėsi Lietuvoje ir gerai pažįsta mūsų tautą ir gyvai seka lietuvių kultūros ūgį. Mums irgi reikėtų gyviau susidomėti skandinavais. Kol kas mes dabar turime 12 komercijos studentų Kopenhagoje ir 2 veterinarijos studentu Stockholme. Jie ten palyginti greit pramoko vietinių kalbų ir naudingai semia mokslo žinias. Reikėtų, kad ir daugiau ir įvairesnių šakų studentai pasuktų pas šiuos simpatingus ir labai kultūringus mūsų kaimynus. Skandinavų valiutai nukritus, ten pragyvenimas jau nelabai ir brangus.

Įeidami į šiaurinės kultūros didelį ratą, mes kaip tik turėtume arčiau susipažinti su *skaičiais mažomis*, bet *darbais didelėmis* tautomis, kurių pavyzdžiai ir prityrimas labai atitinka mūsų gyvenimo mastą. Tolimi didieji kraštai mažiau mumis domisi, artimieji gausūs kaimynai linkę mus niekinti ir nerodyti mums nei pagarbos, nei nuoširdumo. Tad lietuvių kultūrinė orientacija turėtų racionaliai pakrypti į mažų Skandinavijos tautų didžias kultūras. Ten mus priima kaip senus draugus ir gerus kaimynus, supranta mūsų laikinojo skurdo priežastis ir tinkamai vertina mūsų pastangas kilti į aukštybes. Tad kas tik mūsiškių pas juos apsilanko, nedrįsta ilgam atsisveikinti. Tardamas užjūrio draugams sudiev, kartu jau galvoju apie sekamą pasimatymą, nes puikūs, malonūs ir humaniški mūsų kaimynai skandinavai – *homines humanissimi**.

* Žmogiškiausi žmonės (lot.).

LIETUVA LYGINAMOSIOS CIVILIZACIJOS ATŽVILGIU

Naujoji Romuva, 1935, Nr. 19 (227), p. 413–418

Gyvename didžiosios pažangos, greitųjų tempų ir nuolatinių vajų bei penkmečių (piatiletkų) gadynėje, kurioje materialinė tautų civilizacija lekia pirmyn lig šiol negirdėto greitumo žirgais. Tolimuose tropikuose ir laukinėse tautose auga puošnūs ir planingi miestai, tiesiami cementuoti plentai, automobiliai išstumia jautį ir asilą, pusnuogių negrų vaikai patenka į europiškas misionierių mokyklas. „Mainos rūbai margo svieto..." Mums, mažoms Baltijos tautoms, būtiniausiai reikia žinoti, kur mes esame, kaip greit einame ir kiek mums dar liko kelio, kad pasivytume pačius greituosius. Nes kultūrinės pažangos greitume ir jos laimėjimuose glūdi tikras mažųjų tautų saugumas ir jų gyvybės neatšaukiama garantija. Kiškis ir antilopė išsilaiko svarbiausia dėl to, kad turi greitesnes kojas už liūto ir vilko. Belgija, Olandija, Danija. Šveicarija ilgus amžius išbuvo nepriklausomos ir tokiomis pasiliks visų pirma dėl to, kad jos sugebėjo savo civilizacijos bei kultūros lygį pakelti aukščiau negu gretimoje labai karingoje Vokietijoje.

Kuriais gi apčiuopiamais kriterijais matuoti tikrąjį civilizacijos ūgį? Šioje srity įdomiausią bandymą yra padaręs Yale'io universiteto geografas E. Huntington, beveik nuolat važinėjąs įvairiuose kontinentuose ir stebįs painias civilizacijos problemas. 1913 m. jis išsiuntinėjo anketą žymiausiems pasaulio geografams, etnografams, antropologams ir šiaip daug keliavusiems mokslininkams, kurių *bendra* ir *vidurinė* nuomonė turėjo duoti medžiagos visų kraštų civilizacijos žemėlapiui. Neminėdami plačios paaiškinančios instrukcijos, čia pateiksime tik Huntingtono anketos 12 klausimų:

1. Iniciatyvos pajėga.
2. Sugebėjimas išrasti ir formuluoti naujas idėjas.
3. Sugebėjimas plėtoti filosofines sistemas.
4. Sugebėjimas vykdyti toli siekiančius sumanymus, apimančius ilgus laikus ir plačias erdves.
5. Pajėgumas vadovauti kitoms tautoms.
6. Aukštai išplėtota švietimo sistema.
7. Higienos principų pritaikymas.
8. Teisingumo ir moralumo norma.
9. Asmens saugumo norma.

10. Grožio nujautimas mene, architektūroje.
11. Grožio nujautimas literatūroje.
12. Grožio nujautimas gamtoje: gražūs vaizdai, gėlės etc.

Išsamius sunaudotinus atsakymus jis gavo tik iš 54 mokslininkų. Bet Huntingtono anketos klausimai liečia ne vien tik civilizaciją: jie apima net bendrosios kultūros sritį, kurios elementų negalima matuoti apčiuopiamais statistiniais koeficientais. Apleisdami plačius kultūros laukus ir pasilikdami tik materialinės civilizacijos išviršinius elementus, bandysime pritaikyti statistinį koeficientą bent šiems (toli gražu dar ne visiems) civilizacijos kriterijams: valstybės biudžetui, grūdų ūkiui, galvijų ūkiui, užsieninei prekybai, jūrininkystei, gyventojų prieaugliui, sveikatingumui, raštingumui, moksleivijos bei studentijos procentui, ruošiamų menininkų skaičiui ir miestelėnų procentui. Pirma proga vėliau pasistengsime tų kriterijų skaičių bent dvigubai padidinti, bet tai jau bus ne straipsnio, o daug ilgesnio rašinio uždavinys.

I. Valstybės biudžetas

Juo aukštesnis civilizacijos lygis, juo daugiau šalis turi aprūpinti viešųjų reikalų ir tam tikslui išleisti atitinkamą sumą pinigų. Pasinaudodami 1930–1932 m. daviniais, išvedame, kad kiekvienam olandui tenka per metus apie 305 litus valstybinio biudžeto išlaidų. Kitų kraštų piliečiai mažiau pajėgia sumokėti ir išleisti valstybės reikalams, todėl ir neturi cementuotų plentų kaimuose ir kitų tokių puikių valstybinių institucijų, kokias turi Olandija. Būtent:

Valstybė	Išlaidos *per capita**	Biudž. laipsnis 1930–1932 m.	Biudž. laipsnis 1925–1927 m.
Olandija	305 litai	10	10
Švedija	235 litai	8	6
Danija	230 litų	8	6
Estija	220 litų	7	4
Norvegija	185 litai	6	6
Suomija	170 litų	6	6

* Vienam gyventojui (*lot.*).

Latvija	150 litų	5	3
Lietuva	140 litų	5	2
Lenkija	95 litai	3	2

Žinoma, vien biudžetas dar neduoda tikro ir pakankamo vaizdo apie materialinį pajėgumą. Tačiau kai pridėsime kitus materialinės civilizacijos elementus – tas vaizdas tuojau pasidarys ryškesnis ir tikresnis.

Dviejų trimečių paduotieji biudžetiniai laipsniai rodo, kad Baltijos valstybės, lyginant jas su aukščiausios civilizacijos šalimi Olandija, padarė didelę pažangą: tikriau pasakius, ekonominė krizė jas švelniau palietė, ir šiuo atžvilgiu Lietuva ir Estija laimėjo po 3 punktus, Latvija, Švedija ir Danija po 2 punktus ir Lenkija 1 punktą.

II. Grūdų ūkis

Žemės įdirbimo idealu visiems Baltijos kraštams labiausiai pritiktų laikyti Daniją. Tą įdirbimą matuosime rugių ir avižų derliumi, nes šie javai labiausiai charakterizuoja visą Baltijos baseiną. Taigi vidutinis rugių ir avižų derlius nuo 1 ha buvo:

Valstybė	1 ha vid. derlius 1921–1924 m.	1 ha vid. derlius 1930–1933 m.	Grūdų ūk. laipsn. 1921–1924 m	Grūdų ūk. laipsn. 1930–1933 m.
Belgijoj	23 kvint.	25 kvint.	10	10
Olandijoj	20 kvint.	20 kvint.	9	9
Danijoj	17 kvint.	20 kvint.	8	9
Norvegijoj	16 kvint.	18 kvint.	8	9
Vokietijoj	15 kvint.	17 kvint.	7	8
Švedijoj	15 kvint.	17 kvint.	7	8
Suomijoj	11½ kvint.	14½ kvint.	6	7
Lenkijoj	11 kvint.	10½ kvint.	6	5
Lietuvoj	10¼ kvint.	10 kvint.	5	5
Estijoj	9½ kvint.	10 kvint.	5	5
Latvijoj	9 kvint.	9 kvint.	4	4
Sovietuose	7 kvint.	8 kvint.	3	4

Kaip matote, Rytų Baltijos kraštai ir Lenkija per 9 metus kaip ir nepadarė pažangos javų kultūroje. Tačiau mūsų kaimynai Vakaruose davė didelį šuolį pirmyn: Danija ir Suomija laimėjo po 3 punktus, Belgija, Norvegija, Švedija ir Vokietija – po 2 punktu. Turint galvoje jau ir taip aukštą jų ūkio kultūrą – šitie nauji laimėjimai yra ypatingai vertingi.

III. Galvijų ūkis

Geografinė aplinka ir rinkos reikalavimai verčia Baltijos kraštus tapti dideliais galvijų augintojais ir pieno produktų gamintojais. Čia vienam šimtui žemdirbių daugiausia galvijų tenka Danijoj, kaip tai mes matome iš 1928–1929 m. davinių:

Valstybė	Galvijų skaičius	Gyvulininkystės laipsnis
Danija	232	10
Švedija	135	7
Norvegija	130	6
Rytprūsiai	93	5
Suomija	82	4
Latvija	81	4
Estija	77	4
Lietuva	73	4
Lenkija	40	2

Gyvulininkystės laipsnis mažiau nušviečia tikrovę negu grūdų ūkio laipsnis, nes galvijų kokybė nepalyginti daugiau įvairuoja. Skandinavų ir danų galvijai daug geresnės rūšies negu Rytų Baltijos kraštuose. Pačioje Rytų Baltijoj galvijų kokybė eina menkyn iš šiaurės į pietus. Tad negalima būtų tvirtinti, kad galvijų ūkio atžvilgiu Lietuva yra tik tris kartus žemiau negu Danija: iš tikrųjų mes už danus esame šioje srity apie šešis kartus žemiau, o Lenkija gal net apie 10 kartų žemiau.

IV. Eksportas

Užsieninė prekyba parodo krašto ekonominę svarbą ir reikšmę pasaulinių interesų sūkury. Daugiau gaminanti valstybė gali daugiau ir eksportuoti bei daugiau iš užsienių pirkti. Tačiau mūsų tikslams labiau tinka lyginti tik panašaus didumo ir maždaug vienodo produktų įvairumo kraštai. Didesnė ir įvairesnių turtų valstybė (pvz., Jungtinės Valstybės, Prancūzija, SSSR) turi daug galimybių išvystyti vidaus prekybą ir kartu sumažinti savo užsieninę prekybą *per capita.* O vienodų produktų kraštai yra priversti plačiai su pasauliu pirkliauti, kad viskuo tinkamai apsirūpintų, pvz., Islandija. Netolimos mums Suomijos apie 80% eksporto sudaro vien medis ir mediniai išdirbiniai; daug jai reikia šitų produktų eksportuoti, kad aprūpintų save grūdais, rūbais, žaliava ir mašinomis. Tad Suomijos *per capita* eksportas turi būti daug didesnis negu jos pietinių ar rytinių kaimynų, kurie bent maisto daugiau pasigamina. Iš mažų žemės ūkio kraštų niekas nepasiekė tokios didelės proporcinės reikšmės, kaip Danija. Jos eksportas beveik lygus visos milžiniškos Rusijos eksportui, du kartus didesnis už Lenkijos eksportą. Čia palyginsime kai kurių valstybių eksportą 1930 m.

Valstybė	Visas eksport. mln. Lt	*Per capita* Lt	Prekybos laipsnis 1930 m.	Prekybos laipsnis 1928 m.
Islandija	126	1227	10	10
Danija	4087	1158	10	10
Belgija ir Liuksemburgas	7368	881	9	9
Švedija	4186	684	7	7
Norvegija	1745	621	6	6
D. Britanija	27 907	604	6	6
Vokietija	28 873	447	4	4
Jungt. Valst.	52 410	426	4	4
Prancūzija	16 911	404	4	4
Suomija	1351	372	4	4
Latvija	480	252	3	3

Estija	258	231	2	2
Lietuva	334	142	1	1
Bulgarija	451	75	1	1
Lenkija	1901	59	1	1
SSSR	5364	33	1	1

V. Jūrininkystė

Žinant nepaprastai didelę jūreivystės reikšmę tautų civilizacijai, negalima apsieiti be atitinkamų palyginimų. Visos Baltoskandijos šalys prieina prie jūros ir turi patogius uostus. Jų laivynų didumas rodo jų aktyvumą, prekybinius gabumus, pasaulinių santykių platumą ir ekonominį savarankumą bei politinį prestižą. Gerai tai suprasdami mūsų kaimynai latviai per keletą metų bent keturis kartus padidino savo laivyną. Žemiau paduodami skaičiai parodys prie Baltijos prieinančių valstybių laivų tonažą vienam milijonui gyventojų 1934 m. ir jų jūreiviškumo laipsnį 1934 ir 1928 m.

Valstybė	Br. tonažas 1 mln. gyv.	Jūreiviškumo laipsnis 1934 m.	Jūreiviškumo laipsnis 1928 m.
Danija	332 000	10	10
Švedija	279 000	9	9
Suomija	200 000	7	7
Latvija	105 000	4	1
Estija	100 000	4	2
Vokietija	65 000	2	2
SSSR	5000	1	1
Lenkija	3000	1	1
Lietuva	2000	1	1

VI. Natūralinis gyventojų prieauglis

Natūralinis gyventojų prieauglis rodo tautos gajumą, turintį lemiančią reikšmę tautų rungtynėse, žinoma, jei kartu su žmonėmis auga ir jų kultūra. Šito kiekybinio gajumo turi daugiau žemesnės civilizacijos tautos, betgi pasitaiko gajų ir tarp labai kultūringų tautų, kaip Kanados

prancūzai, olandai ir kt. Labai mažas prieauglis tenka laikyti išsigimimo ar bent silpnėjimo pradžia. Šiuo atžvilgiu B a l t o s k a n d i j o s ir kaimyninių šalių tautas tenka sustatyti tokion eilėn:

Valstybė	Prieauglis %	Gajumo laipsnis
SSSR	2,0	10
Lenkija	1,6	8
Lietuva	1,2	6
Danija	0,8	4
Latvija	0,6	3
Suomija	0,6	3
Norvegija	0,6	3
Vokietija	0,6	3
Švedija	0,3	2
Estija	0,1	1

Prieauglį, mažesnį kaip 1%, reikia laikyti nepatenkinamu, o žemesnį negu 0,6% – jau beveik pavojingu, ypač rečiau apgyventoms valstybėms. Šiuo atžvilgiu Estija yra ypatingai prastoje padėty, turėdama labai prolifišką* didelį kaimyną.

VII. Šeimos kultūringumo laipsnis

Kūdikių mirtingumas geriau kaip bet kuris kitas reiškinys pavaizduoja masių gyvenimo sanitarines sąlygas, švarumą, širdies švelnumą, rūpestingumą, bendrą tautos sveikatingumą ir valstybės sugebėjimą pasirūpinti savo žmonių sveikata ir minimaliu pragyvenimu. Tad šitam civilizacijos kriterijui reikia skirti nepalyginamai daugiau reikšmės kaip daugeliui kitų net kartu imamų. Tarp tautų, kuriose per pirmus gyvenimo metus iš 1000 išmiršta net 250 kūdikių, nebegalima laikyti civilizuotomis: jos yra barbariškos ar net laukinės. Aukštos kultūros šalyse kūdikių mirtingumas retai pasiekia 100, o kartais sumažėja iki 50. Su didžiausiu susidomėjimu ilgai įsižiūrėkime į žemiau pateiktus skaičius, nes jie nepaprastai iškalbingi:

* Vislų.

Iš 1000 kūdikių vienerių metų nesulaukę miršta:

Valstybė	Stat. metai	Kūdikių mirtingumas	Šeimos kultūringumo laipsnis
Norvegija	1931	46	10
Šveicarija	1931	49	10
Olandija	1931	50	10
Švedija	1930	55	10
Anglija	1931	66	9
Airija	1931	69	9
Suomija	1931	75	9
Prancūzija	1931	76	9
Danija	1930	80	9
Belgija	1931	82	8
Škotija	1931	82	8
Vokietija	1931	83	8
Latvija	1931	86	8
Estija	1931	103	7
Italija	1930	106	7
Islandija	1931	116	7
Lietuva	1931		5
tarp lietuvių		152	4
tarp vokiečių		140	5
tarp rusų		120	6
tarp žydų		40	10
Lenkija	1929	149	5
Ukraina	1929	150	5
SSSR	1928	167	4
Rumunija	1930	176	4
Indija	1930	180	3

Kaip matome, Lietuva kartu su Lenkija šeimos kultūringumo laipsniu priklauso Rytų Europai, o Estija ir Latvija stovi arčiau Vakarų Europos.

Tik Lietuvos žydai savo šeimos nepaprastu rūpestingumu sudaro labai kultūringą vaizdą. SSSR naujesnių davinių nepavyko

gauti: rodos, ten puerikultūra* pastaraisiais metais padarė nemažą pažangą.

VIII. Žmonių raštingumas

Raštingumas neblogai rodo masių intelektualinį pakilimą. 1933–1934 m. raštingųjų procentas Baltoskandijoj (neskaitant vaikų iki 10 m.) šitaip atrodė:

Valstybė	Raštingųjų %	Raštingumo laipsnis
Norvegija	100	10
Švedija	100	10
Danija	100	10
Suomija	99	10
Estija	92	9
Latvija	88	9
Lietuva (apytiksliai)	76	8
Lenkija	74	7

IX. Moksleivių procentas

Moksleivijos procentas rodo, kaip dideles pastangas deda valstybė, kad tauta neatsiliktų nuo laiko reikalavimų. Moderniškoje valstybėje privalomas jaunimo mokymas trunka 7–8 metus, vaikams draudžiama dirbti iki 16 metų. Aukštos kultūros šalyse mokyklos suole sėdi nuo 15 iki 21% visų gyventojų, o valstybės išlaidų biudžete švietimo reikalams skiriama nuo 18 iki 25%.

Valstybė	Moksleivijos %	Masių išmoksl. laipsnis
Jungtinės Valstybės	21	10
Šveicarija	18	9
Airija	18	9
Danija	17	9

* Čia: menkai išsivysčiusi kultūra.

Norvegija	17	9
Belgija	16	8
Švedija	16	8
Suomija	16	8
Vokietija	14	7
SSSR	14	7
Lenkija	13	7
Lietuva	12	6
Latvija	11	6
Estija	11	6

Latvijos ir Estijos moksleivių procentas yra truputį mažesnis negu Lietuvos ne dėl mokyklų stokos ar jų kurso trumpumo, bet dėl to, kad ten priauganti karta iš viso sudaro žymiai mažesnį gyventojų procentą negu pas mus. Atbulai, ten privalomas mokslas trunka žymiai ilgiau ir net mokyklų yra daugiau. Tad masių išmokslinimo laipsnis ten iš esmės aukštesnis negu Lietuvoje ir Lenkijoj.

X. Studentijos skaičius

Studentijos skaičius aukštosiose mokyklose pavaizduoja, kokiu intensyvumu tauta ruošiasi moksliniam darbui ir ugdo sau dvasinę vadovybę, moderniškas gyvenimas vis daugiau reikalauja inteligentinių jėgų net kaimuose. Šiuo atžvilgiu mūsų šiaurės kaimynai jau spėjo užimti pačią garbingiausią vietą Europoje, kaip matome iš čia pateikiamų skaičių:

Valstybė	Studentijos skaičius 1 mln. gyv. 1935 m.	Akademinis tautos laipsnis
Latvija	4500	10
Estija	3300	8
Suomija	2200	6
Danija	2000	5
Lietuva	1900	5
Norvegija	1800	5
Švedija	1700	4
Lenkija	1400	3

Tačiau šitie akademiniai tautų laipsniai turi savy daug ir klaidinančių elementų. Mat Rytų Baltijos kraštuose, ypač Lietuvoje, studentai yra kartu ir valdininkai, todėl jie labai ilgai studijuoja ir mažas jų procentas baigia. Daug tikresnį vaizdą gausime, jei palyginsime baigiančiųjų procentą Kauno, Oslo ir Kopenhagos universitetuose 1927–1932 m. periodu:

Universiteto fak.	Kaunas	Oslo	Kopenhaga
Teolog.-filos. fak.	12%	–	–
Evang. teol. fak.	11%	15,7%	13,3%
Human. mokslų fak.	1,7%	9,0%	10,0%
Teisių fak.	4,8%	20,0%	10,5%
Mat.-gamtos fak.	4,9%	14,0%	10,9%
Medicinos fak.	6,1%	9,5%	7,7%
Technikos fak.	2,3%	–	–

Taigi pas mus baigiantieji studentai sudaro apie 5%, o Skandinavijoj – nuo 11 iki 15%, kas rodo, kad skandinavų (kaip ir visos Vakarų Europos) studentija du ar tris kartus greičiau dirba, nes rečiau yra ji verčiama pragyvenimui uždarbiauti. Tad galutinėje sąskaitoje mūsų Vytauto Didžiojo universitetas su savo 3700 studentų prilygsta Skandinavijos universitetui su 1300–1800 studentų. Todėl pridera manyti, kad mūsų aukštosios mokyklos toli gražu dar negresia Lietuvai inteligentijos viršprodukcija.

XI. Meniškos tautos pastangos

Labai sunku apskaičiuoti, nes neturime statistiniam metodui pritaikomų kriterijų. Šiam reikalui gali nebent trupučiuką patarnauti moksleivijos skaičiai meno ir muzikos mokyklose, nes jie rodo, kiek tauta ruošia pramokslintų menininkų ir muzikų, kiek ji duoda galimybių tų pašaukimų žmonėms išsiversti, pragyventi ir kurti. Šiuo tarpu pavyko tik sužinoti, kad meno ir muzikos įvairaus tipo mokyklose 1932–1934 m. mokinosi:

Valstybė	Mokinių skaičius	Meniškų pastangų laipsnis
Estijoj apie	970	10
Norvegijoj apie	1250	8
Latvijoj apie	1000	7
Suomijoj apie	1250	6
Lietuva	335	2
Švedija	?	(8)
Danija	?	(8)

Iš Švedijos ir Danijos tikresnių žinių nepavyko gauti, tačiau drįstame manyti, kad jų meniškos pastangos bus maždaug tokios pat, kaip ir gretimoje Norvegijoj.

XII. Miestelėnų procentas

Maža miestelėnų turinčios tautos mažiau beturi ir progų dalyvauti kultūros kūryboje ir naudotis jos vaisiais. Tad miestai atstovauja aktyvumui, dinamikai, o kaimai – pasyvumui, statikai. Kultūrinėse rungtynėse miestai yra ofenzyvoje, o kaimai – defenzyvoje. Maži miesteliai, žinoma, nedaug tesiskiria nuo kaimų. Didelės kultūrinės reikšmės įgyja tiktai miestai, turintys bent apie 100 000 gyv. Tokio didumo miestuose gyvena:

Valstybė	Gyv. skaičius	Urbanizmo laipsnis
Švedų	1 000 000	6
Danų	900 000	10
Norvegų	400 000	5
Latvių	220 000	5
Suomių	150 000	2
Estų	110 000	4
Lietuvių	65 000	1

B a l t o s k a n d i j o s civilizacijos indeksas pagal 12 kriterijų:

Kriterijus	Danija	Norvegija	Švedija	Suomija	Estija	Latvija	Lietuva
Biudžetas	6(6)	6	6	6(6)	7(4)	3(3)	2(2)
Javų ūkis	9(10)	9	8	7(7)	5(5)	4(4)	5(5)
Galv. ūkis	10(10)	6	7	4(4)	4(4)	4(4)	4(3)
Eksportas	10(10)	6	7	4(4)	2(3)	3(2)	1(1)
Jūrininkystė	10(9)	10	9	7(7)	4(6)	4(5)	1(1)
Gyvent. pr.	4(4)	3	2	3(3)	1(1)	3(3)	6(7)
Šeimos kult.	9(9)	10	10	9(7)	7(7)	8(7)	5(4)
Raštingum.	10(10)	10	10	10(10)	9(9)	9(9)	8(7)
Moksl. %	9(8)	9	8	8(5)	6(6)	6(5)	6(4)
Studentija	5(4)	5	4	6(5)	8(10)	10(10)	5(5)
Men. past.	8(10)	8	8	6(10)	10(10)	7(7)	2(3)
Urbanizmas	10(10)	5	6	2(2)	4(5)	5(8)	1(1)
12 kriterijų	100(100)	87	85	72(70)	67(70)	66(67)	46(43)

Skaičiai skliausteliuose ženklina civilizacijos laipsnius, mūsų apskaičiuotus 1929 m. (žr. *Baltijos respublikos politinė geografija*, p. 120–127). Praslinkus šešeriems metams pastebime kai kurių nedidelių pasikeitimų.

Biudžeto rubrikoje 3 punktus yra laimėjusi Estija svarbiausia dėl valiutinių pakeitimų. Kitose šalyse šios srities pakitėjimų neįvyko.

Javų ūkio rubrikoje Baltijos respublikose pasiliko tie patys laipsniai.

Galvijų ūkio srity tik viena Lietuva 1 punktu pasivarė pirmyn.

Eksportas vienu punktu pakilo Latvijoj, o vienu punktu krito Estijoj.

Jūrininkystės laipsnis 1935 m. buvo apskaičiuotas visai kitu būdu, todėl Estijos ir Latvijos laimėjimai visai užsitušavo.

Gyventojų prieauglis tiktai Lietuvoje truputį sumažėjo.

Šeimos kultūringumas, kūdikių mirtingumo apspręstas, Suomijoj pakilo dviem punktais, o Lietuvoje ir Latvijoj – vienu punktu.

Raštingumu vieną punktą laimėjo tik Lietuva, nes kiti kraštai jau seniau šios srities laimėjimus buvo beveik išsėmę.

Moksleivių procentu Suomija laimėjo 3 punktus, Lietuva – 2 (mat įvestas privalomas mokymas) ir Latvija 1.

Studentijos skaičiais 1 punktą laimėjo tik Suomija, o Estija net 2 punktu pralaimėjo, kai savo labai išaugusį universitetą pradėjo mažinti, apribodama priėmimų skaičių.

Meniškų pastangų laipsnis 1935 m. išvestas labiau prisilaikant statistinio metodo, dėl ko Suomija, savo pastangų ir nesumažinusi, pralaimėjo net 4 punktus. Lietuva šioj srity nustojo vieno punkto, o tai svarbiausia dėl Klaipėdos muzikos mokyklos nuostolingo apkarpymo.

Urbanizmas kiek skirtingu būdu apskaičiuotas: dėl to Latvija neteko 3 punktų ir Estija – 1 punkto.

Nors kai kuriose rubrikose dabar apskaičiuoti civilizacijos indeksai vis dar tebeturi kai kurių silpnybių, bet vis dėlto jie rodo tikresnę dalykų padėtį, kaip 1929 m. apskaičiavimai. Tikra laimėtoja (ir tai tik trimis punktais) – viena Lietuva. Ir tie jos laimėjimai yra labai tikri: analfabetų skaičių sumažino pati mirtis be mūsų pastangų, moksleivijos skaičius gerokai padidėjo įvedus privalomą švietimą, truputį pagerėjo gyvulininkystė ir sumažėjo kūdikių mirtingumas, o tai rodo kultūros prasiskverbimą į mūsų kaimą.

Kas darytina civilizacijos eigai pagerinti?

Šiame straipsny paliesti klausimai tokie svarbūs, kad juos nušviečiant reikėtų žymiai daugiau vietos. Net labai prisibijome, kad daugely vietų kai kas apleista, neišaiškinta, tik sausai paminėta. Tačiau vieni tik skaičiai gana ryškiai pabrėžia ir taip jau žinomą civilizacijos lygį Lietuvoje. Mūsų tautos negausumas ir gyvenamos vietos pavojingumas kategoriškai verčia mus kuo greičiausiu laiku civilizacijos indekse pasiekti nors 85 punktus. Be kokių nors penkmečių, be konstruktyvių planų, be visos tautos intensyvaus ir labai gerai suplanuoto darbo mes nesugebėsime laiku pasivyti aukštosios civilizacijos tautų. Sudarant penkmečių planus SSSR, Turkijos ar Japonijos pavyzdžiais, smarkiausi smūgiai turėtų būti nukreipti į pačius žemiausius civilizacijos indekso laipsnius, kaip gamybos ir eksporto didinimas, laivyno steigimas, kūdikių mirtingumo mažinimas, privalomo 6-erių (vėliau 8-erių) metų švietimo įvedimas, amatų ir pritaikomojo meno mokyklų steigimas bei pramonės ugdymas, vedąs prie lietuvių įsigalėjimo miestuose (tautinis urbanizmas). Planingas civilizacijos vajus turėtų apimti iš karto visą šalį. Tačiau ypatingu tempu jis galėtų būti varomas kai kuriuose paskiruose Lietuvos punktuose, kad ir Bulgarijos pavyzdžiu. Autorius ir vieną, ir antrą kryptį propaguoja savo kalbose jau kelinti metai, bet kol kas be tinkamo atgarsio. Tuo tarpu svetur

vajaus metodas vis dažniau taikomas pagreitintam civilizacijos darbui. Štai neseniai *The Observer* pranešė, kad Bulgarija, atsilikusi ir neturtinga kaip Lietuva, nusprendė pastatyti 7 pavyzdingus valsčius ir 7 pavyzdingus miestus, t.y. kiekvienai provincijai po vieną valsčių ir po vieną miestą, kur galėtų gausiai lankytis ekskursijos ir pasižiūrėti, kaip tikrai kultūringai gyvenama. Taigi Bulgarija, visuotinę darbo prievolę pritaikydama, papigintu ir pagreitintu būdu išgriaus septynis valsčius ir septynis nedidelius miestus ir iš naujo juos pastatys, bet jau taip, kaip tai yra aukščiausios civilizacijos šalyse Šiaurės Vakarų Europoje.

Ir Lietuva turi bent kelias dešimtis tūkstančių atliekamų rankų ir, paskelbus karą tradiciniam pasivėlinimui ir flegmai, galėtų didžius darbus savo šaly atlikti ir išeiti iš ligšiolinio nusižeminimo ir sustingimo. Tad atskleiskime tautai nematytus negirdėtus naujus horizontus, į kuriuos veda pranašų širdys ir darbininkų rankos. Kaip lig šiol, laimėdami per metus tik pusę punkto, aukštosios civilizacijos tautas pasivysime tik per 70 ar 100 metų, bet ir *tai tik tuo atveju, jei jos stovės vietoje, nedarys jokios pažangos.* Šitokiomis gi stagnacijos mes jokiu būdu negalime tikėtis, nes pažangiosios tautos lekia pirmyn vis dėlto dideliu tempu. Todėl neturime moralinės teisės žingsniuoti įprastu lėtumu. Mus apsupusi dinamika kategoriškai reikalauja ir Lietuvoje padidinto tempo ir griežtos revizijos ligšiolinio kultūrinio darbo. Apsižvalgykime ir pradėkime.

LIETUVOS JŪREIVINIAI UŽDAVINIAI

Naujoji Romuva, 1935, Nr. 15 (223), p. 339–341

I. Tarp Vyslos ir Dauguvos pasidairius

Po Didžiojo karo visa eilė Europos tautų išsikovojo sau nepriklausomybę, ir tai jos padarė turėdamos prieš akis ne vien tik laisvo politinio gyvenimo smagumus, bet ir didžius tautinės kultūros ir visapusiškos gerovės gyvastingus reikalus. Politinei, ypač ekonominei nepriklausomybei sustiprinti ir kultūriniam veiklumui padidinti kiekviena tauta visomis jėgomis stengėsi gauti sau uostą ar bent laisvą garantuotą kelią į artimesnius svetimus uostus, kuriuose jos išsi-

derėtų sau laisvas zonas. Negavę uostų tautos laiko save tarsi nuskriaustomis. Bet ir uostų negavusios valstybės stengiasi jūros keliais pasinaudoti ir įsitaiso nors po keletą garlaivių: taip padarė Čekoslovakija, Vengrija, Šveicarija.

Ką jau kalbėti apie pajūrių valstybes! Naujos Baltijos valstybės su dideliu pasiryžimu statosi ir didina savo laivynus, tobulina uostus ir didina jų apyvartą. Kaip augo įplaukusių laivų tonažas kai kuriuose Baltijos uostuose pastaraisiais metais, mums parodys sekantieji skaičiai (tūkstančiais netto reg. tonų):

Miestas	1931 m.	1933 m.	1934 m.
Gdynia	2650	3425	
Dancigas	4062	2762	
Štetinas	1935	2208	
Karaliaučius	648	923	
Klaipėda*	445 (529)	601 (710)	623

Klaipėdos uostas per pastaruosius keletą metų labai pagilintas, praplėstas ir patobulintas. Jo prekių apyvarta nuolat didėja. 1934 m. Lietuva per Klaipėdą išvežė 45% viso eksporto volumeno, kurio vertė sudarė net 66%, o įvežė 84% bendro volumeno, kuris sudaro 61% viso mūsų importo vertės; taigi per Klaipėdą eina du trečdaliai visos mūsų užsieninės prekybos. 1934 m. per kiekvieną sausumos sienos kilometrą perėjo vidutiniškai už 87 500 Lt prekių, o per jūrinės sienos kilometrą – net už 1 991 700 Lt. Taigi jūrinis pasienis šiuo atžvilgiu yra 24 kartus veiklesnis negu sausumos pasieniai. Visa tai turint galvoje, kiekvienam yra aišku, kad Klaipėda turi Lietuvai nepaprastai didelės reikšmės. Per ją mes susisiekiam su visu pasauliu. Tik vargas, kad visas šitas susisiekimas eina svetimais laivais. 1934 m. Klaipėdos uosto prekių apyvarta pasiekė 1 014 424 tonų. Iš to kiekio tik apie 10% teko Lietuvos–Vokietijos prekybai, tačiau Vokietijos laivai mūsų uoste sudarė net 40% viso tonažo. Lietuvių laivai šiame tonaže nedalyvauja, nes jų ir neturim.

* Skaičiai kabutėse rodo ir jūros, ir Nemuno laivų tonažą (*aut. past*).

II. Tautinis laivynas – visos valstybės pirmaeilis uždavinys

Tarp Lietuvos ir užsienio tarpininkauja tik svetimi laivai. Tad gana teisingai prof. M. Haltenberger (*Die Baltischen Laender*), mūsų šalies kaimynus priskirdamas prie jūreiviškų valstybių, Lietuvą palieka tarp kontinentinių, nors ji turi uostą ir gerą pajūrį, bet jūra nesinaudoja. Štai mūsų trijulės sąjungos laivynų didumas:

Latvija	207 000 br. reg. tonų;
Estija	115 000
Lietuva	4000

Kokia mizerija! Bet ir ta priklauso ne lietuviams, o karingiems vokiečių nacionalsocialistams. Mažesnė už mus Latvija 1928 m. turėjo 80 000 br. tonų, o 1931 m. jos laivynas jau turėjo net 207 000 br. tonų. Per tris metus Latvija pustrečio karto padidino savo laivyną. Beveik tokiu pat greitumu augo ir Estijos laivynas. O šitos neturtingos valstybės juk daug kliūčių turėjo, kol užugdė savo tautinius laivynus. Bet jos tai darė dideliu pasiryžimu, suprasdamos, kad tuo būdu jos labai stipriną savo ekonominį savarankumą. Dabar turi ateiti ir mūsų eilė atsisveikinti su įprastu snūduriavimu. Jeigu mes pasiryžtume sukurti nors pusę latviško laivyno, taigi apie 100 000 br. tonų, tai turėtume sudaryti ilgalaikį planą – galbūt dešimčiai metų. Tuo atveju turėtume kas metai įsigyti apie 10 000 br. tonų laivų. Laikant, kad viena br. tona pastatyti kainuos apie 2 mln. litų. Tai palyginti nedaug, nes gerokai atpigo laivų statyba. Mūsų reikalams labiausia tiktų garlaiviai tarp 1000 ir 5000 br. tonų, kartais gal iki 70 000 br. ton.

Žinoma, mūsų padėtis savojo laivyno atžvilgiu bent kiek apsunkina prekybos sutartis su D. Britanija ir gal su kitomis valstybėmis. Bet ta sutartis vis dėlto nėra didžiausioji kliūtis. Labai juk keista, kad transportą tarp Klaipėdos ir D. Britanijos žymia dalimi paima ne britų, bet vokiečių ir kitų valstybių laivai. Kokia gi nauda D. Britanijai remti svetimus laivynus prieš mažos Lietuvos interesus? Juk Lietuva dar labai negreit, ir tai tik mažiausiu neapčiuopiamu kiekiu, galėtų konkuruoti su D. Britanijos laivais. O kai kurios kitos valstybės su milijoniniais tonažais visuomet ir visuose uostuose su britais konkuruoja. Tad reikia būtiniausiai ieškoti įvairių spragų (o jų tikriausiai yra!) paleisti savo vėliavai į tolimas jūras. Tai pagrindinis pajūrio valstybės

uždavinys. Yra ir daugiau uždavinių, kuriuos čia labai trumpai tik paminėsime:

1. Reikia steigti Jūros departamentą; jam pavesti visus jūros reikalus administruoti ir diriguoti.

2. Steigti Jūrininkystės mokyklą, kurios namai jau seniai tušti stovi Klaipėdoje prie pat jūros kranto.

3. Kurti tautinį laivyną galbūt pusiau valdiškomis, pusiau privatinėmis lėšomis, suteikiant jam ypatingų lengvatų savam uoste ir transporte.

4. Motorizuoti ir išplėsti tolimesnę jūros žvejybą.

5. Baigti Šventosios uosto statybą.

6. Steigti Baltijos institutą hidrobiologiniams tyrinėjimams ir įvairių navigacijos klausimų studijoms bei jūros propagandai.

7. Planingai pakreipti turistus ir vasarotojus į pietinę pajūrio dalį, kur labai reikalingas etnografinis lietuviško elemento sustiprinimas.

8. Kasmet ruošti Jūros dieną ir plačias mases sudominti jūreivyste.

9. Propaguoti ir remti vandens sportą jūroje, upėse ir ežeruose.

10. Mokyklų programosna įvesti skyrių apie Baltiją ir Lietuvos jūreivystę.*

LIETUVOS PAJŪRIO GROŽIS

Naujoji Romuva, 1938, Nr. 22–24, p. 519–520

„Galinga ir baisi yra jūra, kada smarkus vėjas pradeda draskyti ir mėtyti jos plačią krūtinę. Tuomet ji ūžia kaip žaliasis šilas, draskosi kaip įpykdytas tigras; mėtosi, puola į visas šalis, krinta ant laivo, nori jį praryti, paskandinti į savo gelmes. Puiki ir majestotiška darosi ji, kuomet šviesi saulutė žaidžia jos paviršiuje ir nori aštriu savo spinduliu perverti jos širdį, atverti jos gelmes ir parodyti pasauliui visą jos paslaptingą grožybę, nepasiduoda jūra saulės glamonėjimams, neįsileidžia jos spindulių į savo kūną, nepasidaro ji permatoma kaip krištolas. Tik pyksta ir šėlsta ji... Kalnais ji virsta mainydama savo varsas: kur saulė pažvelgia į jos didžias platybes – ji ten pavirs-

* *Pastaba:* Tais pačiais klausimais autorius yra parašęs *Baltijos jūra*, Jūros dienos komiteto leidinys, 1934, 80 p., kaina 2 Lt. Gaunama didesniuose knygynuose (*aut. past*).

ta žalia, kaip žalioji pievelė". (Iš mano dienyno garlaivy „Chemnitz", 1914 01 31)

„Audra, audra jūroje! Vėl pradėjo pūsti šiaurės vakarų vėjas ir visą okeano vandenį pavertė tiesiog į kalnus, pakalnes, klonius ir griovius. Jūros paviršius virto milžiniškais kalnais. Ant garlaivio denio pavojinga išeiti, nes kas minutę gali būti parverstas ant denio grindų ir apipiltas šaltu ir sūriu vandeniu. Garlaivy, kas tik neprikalta ar nepririšta, viskas šokinėja, laksto. Nors ir nelyja, bet vandens ore užtektinai. Mūsų garlaivis gavo šiandien telegramą eiti pagalbon skęstančiam laivui, kurs buvo gana toli, ir todėl pagalba nesuspėjo, ir taip jis žuvo jūrų gelmėse. O ir mūsiškiame nelinksma buvo: jo didysis stiebas krito kaip perkūno trenktas, ir laivo paviršius liko smarkiai apdraskytas.

Mirtis jūroje man neišrodo baisi: mat čia žmogus pripranti žiūrėti mirčiai tiesiog į akis. Tik gaila artimiausių žmonių ir gražaus, įdomaus pasaulio"... (Atlanto vidury, 1914 02 07)

Tyčia pateikiau ilgoką ištrauką iš savo dienyno, rašyto dar pirmoje jūros kelionėje į Ameriką 1914 m. žiemą, kuomet buvau dar jaunas moksleivis. Nuo to laiko per 24 metus teko šešis kartus perplaukti Atlantą labai įvairiomis kryptimis, plaukti išilgai Indijos okeaną, truputį pabuvoti Didžiajame okeane, Raudonosiose jūrose, visoje Mediterranoje ir beveik visose Šiaurės Europos jūrose. Suskaitau, kad jūrų paviršiuje esu išgyvenęs vis dėlto apie pusę metų. Nuo 1919 m. vasaros Baltijos vandenis raižiau įvairiausiomis kryptimis. Ir po viso to jūreiviško stažo vis dėlto gyvenu sustiprintu įspūdžiu, kad šiaurinės Europos visos jūros ir jų padangės turi labai didelio panašumo. Čia tos pačios vandenų ir padangių spalvos, tos pačios bangos... Tad sunku būtų kalbėti apie kokią specifinę lietuvišką jūrą, kuri iš pažiūros nesiskiria nuo latviškos, lenkiškos ir vokiškos jūros.

Tačiau daugiau įvairumo ir savotiškumo toje siauroje linijoje, kur susitinka sausuma su jūrų vandenimis. Tiesa, lietuviškas pajūris turi irgi didelių bendrumų su latvišku, vokišku ir lenkišku pajūriu. Visa rytinė ir pietinė Baltijos pajūrio juosta pasižymi vaizdų monotoniškumu ir tuomi griežtai skiriasi nuo nepaprastai raitytų ir aukštų Mediterranos krantų, nuo granitinių, kad ir žemų, Suomijos ir Švedijos pajūrių. Mūsų ir mūsų artimųjų kaimynų pajūriai eina labai tiesiomis ir žemomis linijomis. Jie neturi salų ir pusiasalių, kurie kitur įneša

tiek daug įvairumo ir masinančio įdomumo. Tačiau vingiuotų ir aukštų, bet kietų pajūrių gyventojas vis dėlto brangins mūsų pajūrį dėl jo minkšto ir puraus smėlio, dėl jo šviesių spalvų ir nervus raminančių formų. Palanga, o iš dalies ir kitos mūsų pajūrio vietovės, ypatingai masina savo smėlio kopų švelnumu ir plačia bei patogia atobrada. Stoka labai griežtų ir varžančių maudymosi ir vasarojimo nuostatų išskiria Palangą iš kitų Baltijos vasarviečių ir sudaro jaukumo ir nerūpestingumo atotampos atmosferą. Tai patinka bent kiek orientališkai ir nedisciplinuotai publikai, o kai kurie dinamiški vakariečiai irgi mėgsta čia užklysti *sezono galuose pailsėti, o sezono vidury – patriukšmauti* ar laisvių egzotikos pasižiūrėti.

Daug originalesni ir tikrai patrauklūs vaizdai susispiečia į pietus nuo Klaipėdos. Tai Kuršių užmaris, arba Neringa. Formaliai imant – tai 98 km ilgumo ir iki 4 km platumo pusiasalis, per vidurį perkirstas politinės Lietuvos–Vokietijos ribos. Ta susisiekimui labai retai naudojama riba faktiškai beveik atkerta lietuvišką Neringos dalį nuo kontinento ir paverčia ją *mūsų vienintele jūros sala.* Kontaktą su Lietuva ji palaiko išimtinai vandens keliais. Tokia insuliarinė Neringos padėtis, lietuvišku požiūriu, suteikia jai tikrai egzotišką ir originalų požymį. Stambiausias grožio elementas Neringoje tenka laikyti Baltijos jūrą, Kuršių marias. Švariausio balto smėlio baltas kopas ir stipriai languotą, siaurą kopų sketerą. Mano supratimu, Nidos apylinkės suteikia tokių estetinių vaizdų, su kuriais negali konkuruoti nei vienas Lietuvos kampelis. Iš aukštesnių Nidos apylinkės vietų galime kontempliuoti žalią, kiek melsvą Baltijos jūrą vakaruose, žalsvai palšas ir paprastai ramesnes Kuršių marias rytuose, šviesiai geltono smėlio aukštas kopas pietuose ir nesibaigiančių žalių pušelių juostą šiaurėje. Čia turime gražų Sacharos lopinį, tarp vandenų įspraustą. Jei nuo manęs tai priklausytų, tai aš būtinai čion atgabenčiau 2–3 kupranugarius, keletą asilų ir arabiškų rūbų, o gal ir pačių arabų, ir sudaryčiau pasakiškai įdomų atrakcioną visiems šiaurės kraštams. Bet kol kas Nidos grožybė dar mažai sunaudota estetiniams pasigėrėjimams ir auklėjimo tikslams.

Juodkrantė neturi tokių gražių smėlio kopų. Bet ji bent iš dalies atsilygina savo miškų gražumu. Tiesios kaip žvakės pušys čia laiko pridegę aštriai banguotas senovines kopas, kurios gerokai primena sustingusias jūras.

Visuose Kuršių marių uostuose – Nidoje, Preiloje, Pervalkoje ir Juodkrantėje – gausiai sutinkama kilnios, romantiškos išvaizdos burinių žvejų laivelių: iš jų pažinsi, kad tai Lietuvos pajūris. Jie visiems teikia nemažo pasigėrėjimo.

Be to, Kuršių užmarį pagražina dar puikiausias šiaurės gyvulys, majestotiškos išvaizdos briedis, dažnai jie čia sutinkami mažais būreliais. Iš paukščių paminėtini čia garniai, kurie Lietuvoje yra retesni ir bailesni. Prie Juodkrantės didelė jų grupė turi susisukusi lizdus ir leidžia savimi pasigėrėti net žmonėms.

O apskritai, jei Neringos ir nelaikysime pasauliniu stebuklu, ji vis dėlto pateikia mums daugybę grožybių, dažnai miniatiūrinių vaizdelių, kuriais gėrėtis – vienas tik malonumas.

Nuostabiausių pasaulio vaizdų išlepintai akiai Lietuvos pajūris gal neduoda parbloškiančių staigmenų. Bet prisiminkime, kad kiekvienas vaizdas galima vertinti ir vien tik savo lietuvišku mastu. O šiuo atžvilgiu neužmirština, kad pajūrio mes turime vos tik 91 km ir dar apie 110 km Kuršių marių krantų. Taigi, gyvendami kontinento gilumoje, į neilgą savo pajūrį privalome žiūrėti kaip į žemėvaizdinę išimtį, į nuosavą gamtos retenybę ir egzotiką. Iš tos kertės žiūrėdami, mes vis ten rasime tikrą gausybę žavinčių vaizdų, kurie yra verti mūsų dėmesio ir tikros mūsų meilės. Be to, ir pati žmogaus dvasia dažnai pajėgia persunkti gamtą ir mistišku būdu ją pagražinti. Reikia tik, kad žymieji rašytojai dažniau ir visai tiksliai įpintų į savo raštus mūsų pajūrio vietoves, kad dailininkai vis labiau kurtų pajūrio temomis, kad žymieji žmonės mindžiotų pajūrio takelius. O po kelių kartų būsimoji Lietuva tikrai pajus, kad pajūris dar labiau pagražėjo, pasidarė jaukesnis, labai jau savas; jausis, kad gamtos vaizduose pastoviai apsigyveno didžiojo lietuvio kūrybinga dvasia. Ir lietuvis kartu su gamta įgis čia daugiau amžinybės žymių. Pamilęs savo gamtą, pamils ir savo žmones. Daugiau rasis darnumo ir jaukumo ir gamtoje, ir žmonių santykiuose. Visi tvirtai jausime: *mare suave, mare nostrum!**

* Jūra maloni, mūsų jūra (*lot.*).

Trečias skyrius

GEOPOLITIKA

– 1 –

APIE KARO PABAIGĄ IR LIETUVOS ATEITĮ

Draugas, 1943 06 28, Nr. 151, p. 4

Šiemet prof. K. Pakštui sueina 50metų. – Keletas žinelių iš jo gyvenimo. – Vienas pačių geriausių Lietuvos žmonių. – Vokietija bus sutriuškinta 1944 metais, – spėja profesorius, – bet karas dar nesibaigs. – „Iš knygų mokinasi ir protingi, ir glušai. Lietuva mokinasi iš koncentracijos stovyklų, kurios įrengtos dažniausia herojams ir kankiniams".

Artinantis 50 m. amžiaus sukakčiai mūsų žymiajam kovotojui dėl Lietuvos laisvės, žinomam mokslininkui prof. K. Pakštui, LKFSB kreipėsi į jį prašydamas biografinių žinių. Profesorius tuo reikalu teparašė kelias eilutes; tikimės, kad garbingasai sukaktuvininkas atleis, jei čia mes jas suminėsime, nors jos gal nebuvo skirtos spaudai:

– Klausiate biografinių žinių... Jos labai paprastos: atsiradau 1893 m. birželio 29 d. prie Alaušo ežero, arti Užpalių. Dirbau visokių darbų: du metu svetimas kiaules ganiau, du metu slaptą lietuvišką mokyklą lankiau, buvau Užpalių žydų bendruomenės sekretorium, ritau iš miško upėn medžius, buvau Banaičio spaustuvės raidžių rinkėju, spaudos platintoju, pirmos marijonų spaustuvėlės „direktorium" Chicagoje, Illinojaus fermų artoju, aptiekos praktikantu, *Vyčio* redaktorium, tuo pačiu laiku ir studentu, Tautos Fondo sekretorium.

Vargau ir kovojau panašiai, kaip ir kiti trys milijonai lietuvių ir labai esu patenkintas savo vargais ir savu reliatyviu skurdu.

Laisvosios Šveicarijos auklėtinis, Pabaltijo garsenybė

Šiemet sueina ir kita prof. Pakšto sukaktis: 20 metų nuo tos dienos, kai Fribūro universitete, Šveicarijoje, gavo geografijos mokslų daktaro laipsnį. Jau nuo pat Didžiojo karo laikų profesorius buvo energingas visuomeniniame veikime ir plunksnos darbe: 1918—1919 m. buvo sekretoriumi diplomatinės lietuvių misijos Šveicarijoje, vėliau dalyvavo kaip Lietuvos delegatas tarptautiniuose kongresuose: Tarpparlamentariniame komercijos kongrese Rio de Janeiro (1927), Tarptautiniame geografų kongrese Paryžiuje ir Amsterdame, Baltijos Hidrologų konfer. Leningrade (1933) ir Helsinforse (1936). Platesnį bendradarbiavimą spaudoje išvystė nuo 1914 metų; politikos, visuomenės, geografijos klausimais jo straipsniai buvo spausdinami Lietuvos, prancūzų, anglų, latvių ir estų spaudoje. Yra apkeliavęs Europą, Afriką, Šiaurės ir Pietų Ameriką, dalį Azijos. Nuo 1925 m. profesoriavo Kauno universitete, o nuo 1928 m. — ir Rygos universitete. Kviečiamas Kalifornijos universiteto, 1939 m. atvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Čia įvairiuose universitetuose bei susirinkimuose yra skaitęs kelis šimtus paskaitų. Dabar, persikėlęs į New Yorką, sėkmingai vadovauja Liet. kultūriniam institutui.

Žinodamas profesoriaus didelį patyrimą tarptautiniuose klausimuose LKFSB kreipėsi į garbingąjį sukaktuvininką su keleta klausimų. Čia ir pateikiama prof. K. Pakšto turiningi ir stilingi atsakymai:

1. Kokia Tamstos nuomonė – kada ir kaip baigsis šis karas?

Ne tuo pačiu laiku ir nevienodais tikslais didžiosios valstybės šin karan įsitraukė. Interesų skirtumai karo pabaigoje dar labiau padidės... Vokietijos imperializmas suklups 1944 m., bet tuo karas dar besibaigs. Tuomet anglų–amerikiečių pajėgos turės būti sutrauktos į Tolimuosius Rytus japonų imperializmui sutriuškinti. Nelengva numatyti, kaip ilgai tęsis karas prieš tautą, kuri nervų neturi ir kasdien įsistiprina užkariautoje Pietų Azijoj. Tačiau per metus ar kitus ir Japonija turės nusilenkti techniškai anglų–amerikiečių galybei. Vokietijos galybei

žuvus, Centrinei Europai dar neteks ant laurų ilsėtis, nes ją greit užpuls kasdien augantis Rusijos nacionalizmas. Iš oficialių Maskvos pareiškimų ir iš įvairių diplomatinių versmių žinome, kad jau dabar Rusija netaiko Atlanto Čarterio nei vienam savo vakariniam kaimynui. Ji ruošiasi atimti laisvę Suomijai, Estijai, Latvijai, Lietuvai, Lenkijai ir Rumunijai. Taigi ji turi apetitą Persijos šiaurinei daliai ir Afganistanui. Prie geros progos ji neaplenktų ir Turkijos „strateginių" dalių. Kadangi nei viena čia paminėtų tautų nenorės būti rusų imperializmo sovietizuota – tai reikės tai daryti su Raudonosios armijos pagalba. Sunku dabar pasakyti, kaip ilgai tęsis karas prieš tų šešių ar aštuonių valstybių nepriklausomybę: gal šešis mėnesius, o gal net trejus metus. Nes juk nežinom, iš kur ir kaip tos tautos gaus ginklų savo laisvei ir demokratijai apginti. Gal bus panašumų į 1918–1920 metų laisvės karus.

2. *Kokios viltys dėl Nepriklausomos Lietuvos?*

Respublikai, kuriai nesiranda niekur pasauly vietos tuojau sudaryti savo valdžią, iškelti savo laisvą vėliavą, pasinaudoti už herojišką pasipriešinimą nacizmui normalia „Lend Lease"* parama, – laisvės viltys nėra didelės. Bet jeigu ir visai vilčių nebūtų, tai geriau iš nevilties mirti kovose su laisvės šauksmu lūpose, negu vergu svetimųjų koncentracijos stovyklose, visų paniekintam ir užmirštam...

Mūsų tautos padėtis ypatingai tragiška. Nežinau, ar šį tragizmą sugebės atvaizduoti ateities šekspyrai. Dabartiniai pasaulio rašytojai dar bejėgiai suprasti tragizmą tautos, kurios žodį vokiečiai bando sudeginti, kurios dainą ir raudą bando į kurčius pelenus paversti, kurios teises net pati demokratija bando „padoriai nutylėti". Lietuvos laisvės viltys nėra didelės. Bet mes einame prieš visas viltis. *Mūsų valia ir troškimas laisvai gyventi paniekina pačią mirtį.* O laisvais mirti norinčių bus ir daugiau greta mūsų; jų bus mažiausia šešios tautos, visos šešios dešimtys milijonų gyvų esybių, nuo Arktikos iki Juodųjų jūrų. Pats svarbiausias uždavinys – *išlaikyti pakenčiamą vieningumą ir draugystę* tarp šitų šešių dešimtų milijonų, vienybę mirtinose laisvės kovose. Tuomet mūsų kruviną auką supras ir parems dar nemaža eilė

* Žemės nuomos sutartis (*vok.*).

mūsų laisve gyvai suinteresuotų tautų: milijonai švedų, norvegų, vengrų, jugoslavų, bulgarų ir turkų. Gal ant galo ir didžiosios demokratinės valstybės išties mums pagalbos ranką, kai matys mūsų visų kraujo upėse gimstančią vienybę. Betgi būkime realistai: mums gresia patys didžiausi pavojai, kokių dar niekad nebuvo tūkstančio metų herojiškose Lietuvos kovose: jei dabar laisvės neatgautume, tai būtume fiziškai išnaikinti puikiai organizuotos moderniškos barbarijos, kurios dar nesupranta labai sotus ir išglebęs pasaulis. Iš knygų daugelis mokinasi: protingi ir glušai. Lietuva mokinasi iš koncentracijos stovyklų, kurios įrengtos dažniausia herojams ir kankiniams.

3. Kaip USA lietuviai galėtų prisidėti prie demokratijų pergalės ir Lietuvos atstatymo?

Jeigu dar yra apie 50 000 patriotiškai nusiteikusių lietuvių šioj šaly, tai jie, duodami po vieną dolerį į miestus politiniam laisvės darbui, galėtų to darbo našumą padidinti beveik dešimtį kartų. Išdygtų tikras informacijų biuras, ir vietoj kuklaus biuletenio eitų neblogas angliškas žurnalas. Bet mes nebeturime jėgų savo pačių didelio turto trupinius naudingam darbui nukreipti, nors kai pašaukia – tai mes savo kraują liejame visuose žemės kampuose. Ir čia mūsų tragedija, tik dėl jos nesididžiuoju, bet akis žemyn nuleidžiu – gėda man ir visiems, kurie dosnumą laiko dar šiokia tokia dorybe.

LIETUVA MIRTIES ŽENKLE

Draugas, 1943 11 16, 17, 19, 20, Nr. 270, 272–274

Nepaprastai keistas šis karas...

Jis vedamas kelių demokratijų ir vienos žiaurios diktatūros, kad nubaustų kitą žiaurią ir labai agresingą diktatūrą bei jos kelis menkus pagalbininkus. Vokiečių tauta (ne vieni naciai) šitą karą labai moksliškai suorganizavo ir pradėjo, tikėdama jį laimėti. Karą vokiečiai pradėjo įsiveržd ami į Austriją 1938 m. kovo mėn, 1938 m. rudenį jie užėmė Sudetų kraštą, kurs priklausė čekams. 1939 m. kovo mėn jie įsiveržė į kitas Čekoslovakijos dalis ir po savaitės *sekė agresija prieš Lietuvą*, kuri

kovo 22 d. nustojo Klaipėdos krašto. Po pusmečio prasidėjo karas Lenkijoj, nes Lenkija buvo pirmoji, kuriai demokratijos sutiko pagelbėti ir ji nusprendė geruoju nepasiduoti. Iš rytų šono Lenkiją greit užpuolė Rusija ir su nedideliais karo nuostoliais užėmė pusę Lenkijos. Apetitas auga bevalgant, – sako prancūzai... Greit Stalinas pasiuntė milžiniškas armijas į Suomiją, Lietuvą, Latviją, Estiją ir Rumuniją. Visur jam puikiai sekėsi, nes jis tuomet turėjo Vokietijos pritarimą, gautą už žibalą, kviečius ir už palankų neutralumą Hitlerio karuose prieš demokratijas. Vos įėję Lenkijon (1939 m. rugsėjo mėn.) ir Lietuvon (1940 m. birželio 15 d.), rusai tuoj pradėjo kasti apkasus, statyti tvirtoves ir aerodromus. Tai sukėlė nepasitikėjimą „krauju sucementuotoje" dviejų galingų diktatūrų draugystėje. Rusų–vokiečių karas suteikė daug entuziazmo demokratijoms ir šiek tiek vilčių Baltijos tautoms: jos manė, kad vokiečiams ir rusams pavargus ir demokratijoms užtariant, jos vėl galės atstatyti sugriautą nepriklausomybę ir laisvę, išsilaisvinti iš abiejų nekenčiamų tironijų. Tačiau gali ir kitaip išeiti.

Tikrąja bausme laikome žemės ir nepriklausomybės nustojimą. Kitos bausmės yra tik menkniekiai. Dabar dar per anksti tvirtinti, kurių žemių Vokietija neteks. Galbūt tik Rytų Prūsijos, kuri sudaro *tik tris procentus Vokietijos gyventojų 1937 m. ribose.* Nepriklausomybė jai bus palikta. Nuginklavimas ir tarptautinė priežiūra bus tik laikinas pažeminimas militaristams, plačioms masėms visai nekenksmingas, gal net išganingas.

Taigi Vokietija gali išlikti beveik nenubausta. Ji tik nustos pagrobto svetimo turto ir kelių tūkstančių didžiausių kriminalistų, kuriems nepavyks pasislėpti saugiose vietose ir rasti minkštaširdžių užtarėjų. Tai būtų ne bausmė, bet lyg ir savotiškas pagyrimas už drąsias kovas visuose Europos kampuose...

O kas gi laukia estų, latvių, lietuvių ir lenkų, kurie per šimtus metų kovojo prieš vokišką *Drang nach Osten**, kai kada net labai sėkmingai. Mūšis ties Gruenwaldu (1410) dviejų lietuvių monarchų (Vytauto ir Jogailos), Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių laimėtas, sulaikė vokiečius per 350 metų: Maskolija buvo apsaugota nuo teutonų įsiveržimo. Tai mažgi galantiškos demokratijos bent kiek atsižvelgs į senas ir *į dabartines begaliniai dideles šitų tautų aukas ir kovas vokiškam slibinui*

* Veržimasis į Rytus (*vok.*).

sulaikyti? Deja, paskutinė konferencija Maskvoje nutarė išlaisvinti tik vokišką Austriją, kurios dideli demokratiniai sluoksniai visuomet norėdavo susijungti su demokratine ar pusiau demokratine Vokietija. Matote, apsimoka vokiškai kalbėti ir vokiškai kultūrai priklausyti: už tai galima susilaukti ne tik laisvės, bet ir nepriklausomybės. Bet apie pastovius ir tvirtus vokiškos ekspansijos priešus Maskvos konferencija nerado laiko jokio laisvę drąsinančio žodelio pratarti. Begalinės aukos, tragiška desperacija šitų kultūringų ir galantiškų tautų nerado jokios užuojautos, jokio suraminimo kraujo *klanuose* mirštančioms šalims. Kodėl? Greičiausia todėl, kad jos yra gana arti Rusijos ir todėl yra patogioje padėty pasotinti begalinį ciniška imperializmo *apetitą*.

Apie viešąją nutarimų dalį jau žinome: joje nieko nežadama nepriklausomybės trokštančioms Baltijos tautoms. Jei slaptieji nutarimai ar žodiniai pažadai būtų geri ir padorūs, tai nebūtų reikalo juos slėpti: gerais darbais juk ir demokratijos nevengia pasigirti, pasidžiaugti. Tik tamsūs darbai mėgsta juodą naktį. Pasiskaičius korespondentų pranešimus iš Vašingtono ir paskutinę Stalino kalbą apie artimą Baltijos respublikų užkariavimą, man geros mintys niekaip nelenda į galvą. Daug neviltingumo pasėjo Maskvos konferencija plačioje Centro Europoje tarp kokių 70 milijonų gyventojų, kurių žemes ir laisvę Rusija savinasi ir ketina jas dalinai ar visiškai likviduoti. Tai kas gi bus nubaustas už šį karą?

Dabar kai kurie amerikiečiai mano, kad Rusija net pasikeitusi ir nebesanti tokia žiauri diktatūra kaip seniau. Apie tai ką gi čia šnekėti: juk Rusija gana mandagiai apsieina su Amerikos turistais ir kitokiais svečiais, ji nieko labai bloga ir nepadarė Amerikai. Kad jos kitokia tvarka – tai nei amerikiečiams, nei lietuviams ar kitiems galva juk neskauda: tai rusų naminis reikalas. Bet dabar jau labai artėja rusų armija prie Lietuvos, ir mes žinome, kad rusai nori Lietuvon grįžti su savąja tvarka, kurioje *gyvam ir laisvam lietuviui nėra vietos*. Mūsų tautai rusai padarys tai, ką turkai padarė armėnams Pirmojo pasaulinio karo metu, ką Sovietai padarė Rytų Karelijai. Mes esame krikščionys, liberalai, socialistai ir kitokie, bet visi mes esame Vakarų kultūros ir laisvės šalininkai, žymiai aukštesnio materialinio ir dvasinio standarto. Tad negalime tapti vergais, kaip tai priversti buvo padaryti kaukaziečiai ir kitos Rytų kultūros tautos. Šie skirtumai augo per 500–700 metų. Mes negalime su rusais susilieti, jų maistu ir laisve pragyventi. Mes

puikiai galime prisitaikinti prie Amerikos, Anglijos ar Švedijos gyvenimo normų; nors jos kiek skirtingos, bet jos mūsų nepažemina, neužgauna mūsų individualizmo ir žmogiškos vertės. Amerikos sociologai ir spauda, rodos, atkreipė pakankamo dėmesio į tą *nuostabų ir pirmą modernioj istorijoj reiškinį*, kad 1940 m. pavasarį, kai Suomija pralaimėjo karą ir Rusija žiauriai ir neteisingai atplėšė nuo jos Vakarinę Kareliją su beveik puse milijono gyventojų, tai *daugiau nei 90 nuošimčių visų to krašto gyventojų nesutiko gyventi „autonominėje" Sovietų Karelijoj ir skubiai išsikėlė Suomijos gilumon*, nors tai darydami jie turėjo staigiai *prarasti visą savo turtą* – namus, ūkius, baldus. Jie geriau sutiko elgetomis likti, negu prievartą ir vergiją kęsti.

Suomių elgesys yra atsakymas, ką norėtų daryti visų kitų Baltijos tautų gyventojai, jeigu Sovietai sugrįžtų. Jei visi septyni milijonai norėtų kur nors pabėgti? Bet kur? Rusija neketina palikti bent dalies laisvos jiems teritorijos naujam, kad ir vargingesniam gyvenimui pradėti. Be to, Rusija mėgins kuo skubiau užkirsti kelią pabėgimui, kad galėtų daugiau prisigaudyti vergų Sibiro taigoms eksploatuoti. Tad, susimildami, prašau vaizduotis begalinę tragediją, negirdėtą kalvariją milijonų žmonių, kurie galbūt greit bandys iš savo seniausios tėvynės bėgti, bet neturės nei kur, nei kaip. Nes Vokietija nėra saugi prieglauda: vokiečiai irgi žmones medžioja ir pabėgėliams pašalpos neorganizuos. Sunkiau bus pabėgti estams, nes rusai gali ten prasiveržti iš pietų šono ir pastoti kelią į pietus ir vakarus. Dalis Latvijos ir Lietuva yra kiek geresnėje padėty, tačiau katastrofa gali užgriūti staigiai ir iš netikėto šono ir tuomet nebebūtų išsigelbėjimo. Tuomet jie visi būtų medžiojami pagal komisaro Sierovo išleistas Baltijos tautoms likviduoti taisykles.

Kas bėgs ir dėl ko?

Pabėgimas labiausia rūpės tiems, kurių giminės dalyvavo sėkmingoj tautinėj revoliucijoj prieš Sovietus 1941 m. biržely. Jie gali būti pirmiausia likviduoti, ir jų skaičius gali siekti arti 650 000 žmonių. Stengsis pabėgti inteligentija ir jaunimas. Bėgs ir tie buvusieji sovietiško seimo nariai su savo šeimomis, nes jie atidengė Sovietų apgaulę ir suktybes per 1940 m. liepos mėn. neva „rinkimus". Bėgs daugelis patriotų, nes jie žino apie savo draugų likimą Sibire.

Prie patogių rusams aplinkybių, jų okupacinės sritys gali nusitęsti iki pat Berlyno. Tad saugioji Baltijos tautoms zona prasidės gal tik vakaruose nuo Berlyno, kur viską tvarkys žmoniški ir kultūringi anglai–amerikiečiai.

Sakykim, kad Baltijos valstybių likimas nėra dar galutinai išspręstas ir kad rusams bus leista tik laikinai jas okupuoti. Tačiau po poros metų tokios okupacijos gyvų lietuvių Lietuvoje nedaug beliks ir jų vietas užims sovietiško režimo pagaminti įvairių tautų žmonės. Tokiu atsitikimu Sovietai gal jau nebijotų ir plebiscito leisti, būdami tikri, kad jų nauji „poselencai" balsuos už Rusiją. Tuo atveju Lietuva būtų likviduota neva demokratišku būdu.

Dabar dar nežinome, koks lietuvių skaičius sugebės pabėgti Vakarų Europon: trys milijonai ar tik koks šimtas tūkstančių. Bet vis vien jau dabar reikia ruoštis suteikti jiems pagalbą rūbais, maistu ir vaistais. Šita tragedija bus gigantiško masto, ir menki mūsų fondai negalės tų gyvybių išgelbėti. Tad reikia tinkamai atkreipti Amerikos Raudonojo Kryžiaus ir tarptautinių fondų dėmesį.

Amerikiečiai padėties ilgai nesupras

Daugelis jų dabar mano, kad rusai pasikeitė, sužmonėjo. Mes *labiausia* džiaugtumės, jeigu taip būtų. Bet mums, Baltijos tautoms, pritaikytų žmoniškumo dėsnių mes juk nematome. Pirmuoju žmogiškumo ženklu būtų paleidimas iš kalėjimo buv. prezidento A. Stulginskio, ministrų Merkio, Bizausko, Urbšio, Tamošaičio, Tonkūno, prof. Dovydaičio, dr. Skrupskelio ir bent keliolikos tūkstančių kitų žymių ar paprastų žmonių, kurie visai nekaltai ten kankinami. Toliau laisvės ženklu būtų teisė mums per Amerikos Raudonojo Kryžių organizuotai gelbėti dar išlikusias lietuvių gyvybes Sibire ir Šiaurės Rusijoj ir leidimas jiems išvažiuoti užsienin. Apie penkiolika mūsų kunigų sėdi Rusijos kalėjimuose. Religijos laisve mes vadintume, jei šitie kunigai būtų paleisti ir galėtų savo tautiečiams laikyti pamaldas. Kad Rusijoj leista sudaryti pravoslavų sinodas, tai kitų tikybų žmonėms juk laisvės nei padidina, nei sumažina. Tai yra rivalizacija Stalino su Hitleriu, kurs dar daugiau suteikė pravoslavams laisvių užimtose srityse. Tai yra dviejų diktatorių konkurencija dėl žmonių sielų ar simpatijų. Mūsų, vakariečių, tai visai neliečia. Mes tebekenčiame religinę

priespaudą nuo abiejų diktatorių: Stalino žaidimas su Hitleriu mums neneša jokios paguodos. Mes norime visoms tikyboms lygybės ir visiškos laisvės ne vien melstis, bet leisti laikraščius, knygas, turėti savas mokyklas ir organizacijas. Šitų labai normalių gėrybių mes, atvirai sakant, nesitikime iš Stalino, nei iš Hitlerio, nei iš jų sekėjų. Šios rūšies propaganda apie diktatorių širdies suminkštėjimą gali paveikti tik tolimų kraštų naivią publiką. Mes artimai pažįstame diktatorių prigimtį, troškimus ir koncentracijos stovyklų tvarką. Tad komedijos su metropolitu Sergijum mūsų neapgaus. Rusus ir vokiečius mes ne blogiau pažįstam už jų pačių geruș žinovus. Gali jie nusilupti seną odą ir užsiauginti naują, bet mūsų tikrai neapgaus. Tad apie permainas jie gali triūbyti tik turtingiems buržujams, kurie diktatorių malonės dar nematė, koncentracijos lageriuose dar nebuvo.

Koks likimas laukia Baltijos tautų ir Lenkijos?

Leistina spėti, kad Maskvos konfederacijoj šitų keturių tautų likimas buvo svarstomas, bet rusų užsispyrimas jas praryti neleido padaryti jokio padoraus sprendimo. Jų klausimas galėjo būti atidėtas kitoms konferencijoms.

O kas gi laimi iš to atidėliojimo? Greičiausia laimi Sovietai. Dabar visos Baltijos respublikų žemės ir visa Lenkija dar tebėra vokiečių rankose. Tad derėtis dėl šitų kraštų laisvės yra lengviau. Bet jei po mėnesio ar kito ten įžengtų Rusijos kariuomenė ir pabaigtų intelektualinių ir pažangesnių kaimiečių ir darbininkų medžioklę, tai būsimos derybos pasvirtų Rusijos imperializmo naudai, nes, pavyzdžiui, kas eis ten mirti dėl brangios senosios Lietuvos ar Latvijos? Jeigu Sovietai tuos kraštus *faktiškai* jau valdys, tai demokratijų pripažinimas tam valdymui pagal sovietišką etiką juk nebebus reikalingas. Demokratijos galės bent keletą metų dar paniurnėti, kad Atlanto Čarteris sulaužytas, bet tai padėties neatmainys.

Jeigu rusai pasiliks Lietuvoje, tai rytinė pusė Lenkijos turės irgi Rusijai tekti. Pasižiūrėkite į geležinkelių žemėlapį, ir pamatysite, kad iš Kijevo į Kauną tinkamiausias kelias eina per Sarny, Luniniec, Baranowicze (visi trys tie miestai yra Rytų Lenkijoj), Lydą ir Vilnių. Tiesiausias geležinkelis iš Maskvos, Smolensko ir Minsko ir beveik visos Gudijos eina per Molodečną ir Vilnių į Kauną ir pajūrį. Iš Sovietų Vo-

lynijos (Berdičev, Proskurov ir Kamenec Podolsk) į Kauną ir Baltijos pajūrį eina beveik per vidurį Lenkijos per Rowne, Kowel, Brest Litovską, Balstogę ir Gardiną. Nėra tokių naivių strategų, kurie manytų, kad pagrobusi Lietuvą Rusija paliks tarp savo gudiškų ir ukrainiškų provincijų ir Lietuvos smailą, siaurą Lenkijos kylį ir koridorių, kad trukdytų tiesų susisiekimą. Tik viena Galicija netrukdo tokiam susisiekimui. Bet visa Volynija ir visos gudiškos žemės iki pat Balstogės turės tekti Rusijai, jei ši pasisavins Lietuvą. Yra žinių, kad jau dabar britai stipriai pataria lenkams atsisakyti šitų žemių, kad Rusija lengviau galėtų prieiti prie Lietuvos. Pagal Rusijos planą „stiprioji Lenkija" turės tik arti pusės 1939 m. turėtų žemių ir 40 nuošimčių mažiau gyventojų. Štai kodėl visi lenkai teisėtai ir logiškai yra susirūpinę Lietuvos likimu. Lietuvos žuvimas gresia Lenkijai visišku sumenkėjimu, o vėliau – gal ir pražūtimi. Štai kodėl Lietuva ir Lenkija šiuo metu turi gyvybiškai svarbių bendrų interesų: apginti abiejų kraštų nepriklausomybę ir išeiti su kuo mažiausiais teritoriniais nuostoliais, jeigu jie neišvengiami.

1939 m. Sovietų pagrobtoje Rytų Lenkijoj yra apie keturiolika milijonų gyventojų. Lenkijos statistika mano, kad tarp jų yra apie penki milijonai lenkų, kiti gi – ukrainiečiai, gudai, žydai ir lietuviai. Rusų ten bus vos apie 140 000. Šios tautinės mažumos svajoja apie savas nepriklausomas valstybes, nemėgsta lenkų, bet dar labiau bijo rusų. Gudai turi didelių simpatijų Lietuvai.

Nustojusi rytinės pusės ir gavusi Rytų Prūsiją ar net dalį Silezijos, Lenkija vis dar bus gana stambi valstybė – apie 18 ar 20 milijonų gyventojų. Vokiečius išgabenus galės į vakarus persikelti visa lenkiškoji mažuma iš Vilniaus, Lvovo ir kitų miestų bei ūkių. Tai turės kur pabėgti nuo mirties „demokratiškiausioje pasaulio valstybėje". O nuo mirties pabėgti – visgi pats svarbiausias reikalas kiekvienam žmogui pagal normalų kasdieninį galvojimą. Ir šita proga lenkams po karo bus suteikta. Tai jau labai daug...

Bet kaipgi su Baltijos mažų respublikų gyventojais? Kur jie pabėgs ir kas juos beužtars? Nuo paliaubų dienos gali ten prasidėti patys didžiausi žiaurumai, kokių dar nematyta visame šitame bestiališkame kare.

Stalino grupė reikalauja sau visos Baltijos, visos Latvijos ir visos Didžiosios Lietuvos, tai yra tų kraštų, kuriuos jis per žiauriausią prie-

vartą aneksavo 1940 m. vasarą. Bet nieko neteko girdėti apie Mažąją Lietuvą, kurioje yra Klaipėda, Tilžė, Įsrutis (Insterburg) ir net Karaliaučius. Nežinome, ar Stalino valdžia jau padarė kokį oficialų pareiškimą apie šių etnografinės Lietuvos plotų likimą, ar jis jų reikalauja, ar tik šiaip sau „pageidauja". Jeigu Lietuvai būtų taikomas Lenkijos mastas (Maskvoj pagamintas), tai ir lietuviams, kaip Amerikos bizonams, būtų įkurtas koksai rezervatas Mažojoje Lietuvoje ir Suvalkijoj. Ten galėtų pabėgti pusė lietuvių tautos. Kad ir vargingose *aplinkybėse*, siaurose žemėse, bet vis dėlto galima būtų dar išsilaikyti, nors gyvais išlikti. Tačiau nei Stalinas, nei demokratijos lig šiol nepasako ar mums bus paliktas nors mažutis rezervatas iš vokiečių sugrąžintose mūsų žemėse apie Tilžę ir Karaliaučių. Todėl ir ateina iš Lietuvos žinių apie baisiausią gyventojų desperaciją artėjant rusų kariuomenei prie Lietuvos sienų.

Maskvos akimis žiūrint, vis dėlto dar ne visa Lietuva „priklauso" Rusijai: nes Lietuvai tebepriklauso dar rusų nepasisavinta Klaipėda ir jos kraštas, kurio plotas truputį didesnis už Luxemburgo. Visos Jungtinės Tautos tebepripažįsta Luxemburgui ne tik teritorinę nepriklausomybę, bet ir teisę turėti svetur savo valdžią (*Government in Exile**). Tai kodėl Lietuvai daroma tokia keista išimtis? Kurgi čia lygybė ir demokratija? Juk ir pačiai Maskvai nekenktų, jeigu dabar demokratijos pasisakytų už kokį nors *Lithuanian Committee of Liberation***, tuojau pripažįstant tam komitetui kol kas nors vieną Klaipėdos kraštą, kitų Lietuvos provincijų likimą paliekant tolimesnėms konferencijoms. Kad ir toks nutarimas vis dėlto būtų sutiktas Lietuvoje su didžiausiu entuziazmu, sukeltų gerų vilčių ir dar didesnį pasipriešinimą vokiečiams. Jeigu nei tokio nutarimo demokratijos nedaro – tai argi ne keistas šitas karas, argi nesityčiojama iš mažų ir visai nekaltų tautų? Šnekama apie jų išvadavimą, bet kai prieinama prie Lietuvos vardo, tai ir pritrūksta jėgų didelei išminčiai per mažas lūpas išstumti. Taigi nepaprastai keistas šis karas, kai agresoriams žadama laisvė ir nepriklausomybė, o agresijos aukoms – likvidacija Sibiro sniegynuose. Sakysite, ko aš karščiuojuos, nes geri dėdės vis dėlto galų gale negali apsikiaulinti ir tarto žodžio neišlaikyti... Susimildamas,

* Vyriausybė tremtyje (*angl.*).
** Lietuvos Išlaisvinimo komitetas (*angl.*).

patylėk, palauk... Bet juk trejus metus laukiame, ir niekur aukšti vyrai Lietuvos vardo palankiai nebeištaria. Tik vienas Stalinas rojų mums žada, bet praktikos pamokyti mes to rojaus bijome kaip mirties, kurios ženklu mums yra pjautuvas ir plaktukas. Pjautuvas perpjaus mums gerklę, o plaktukas sutriuškins smegenis. Ir šiuos žodžius mes privalom pasauliui pasakyti daugelio tūkstančių kankinių vardu, prašomi pogrindžio herojų, kurie šiuo metu sunkiausiose ir pavojingiausiose sąlygose Lietuvos retose giriose narsiai kovoja prieš visa, kas vokiška.

Kas dar reiktų padaryti?

Dabar Sovietų armija užėmė Nevelį, taigi ji yra 70 mylių nuo Lietuvos ribų. Netrukus ji gali įžengti į Baltijos valstybes ir tęsti tą patį likvidacijos darbą, kurį pradėjo 1940 ir 1941 m. Žmonės ten jau buvo gausiai naikinami bado ir Gestapo agentų.

Visus išminčius ir gero takto žinovus prašau prisiminti palyginimą: apie trisdešimt didelių ir mažų tautų susijungę kariauja prieš vokišką slibiną puikiai žinodamos, kad jos laimės ir naudosis savo laisve bei nepriklausomybe, *jos žino, už ką kenčia ir miršta.* Bet vaizduokitės padėtį trijų kultūringų mažų tautų, kurios dar didesnę proporciją savo gyvybių aukoja ir nepalyginti daugiau kenčia net *nežinodamos, ar jų pralieto kraujo upės bus paskaitytos pakankamu išpirkimu prarastos nepriklausomybės.* Šitokį reiškinį *visi padorūs žmonės laiko superheroizmu,* tik cinikai ir niekšai šitos aukos nenori matyti, nes tai dar labiau pabrėžia jų dvasinę menkystę, bailumą...

Jei vieniems rusams bus pavesta administruoti (*kad ir tik laikinai*) Baltijos kraštus, tai *Lietuva, Latvija ir Estija įžengs mirties ženklan*: daugybė dar išlikusių geriausių žmonių turės mirti išgarsėjusiu masinės likvidacijos būdu. Jei netikite – pasiskaitykite komisaro Sierovo instrukciją ir prisiminkite gyvulių vagonus, prigrūstus žmonių pakeliui į šalčio karalystę, į didžiausią pasaulio šaldytuvą, kur vidutinis metinis mirtingumas konclageriuose siekia apie 20 nuošimčių. Turbūt gana pasakyta.

Tad reikia, kad:

1) su rusų kariuomene įžengtų ten specialiai parinkta iš Amerikos lietuviškai mokančių piliečių plati administracija bent iš kelių šimtų žmonių;

2) turėtų vykti ir Amerikos Raudonasis Kryžius su gydytojais ir medikamentais, nes ten vaistinės beveik visai tuščios;

3) turėtų vykti šioks toks maisto ir rūbų transportas.

Nežinantiems noriu priminti, kas yra karas šiaurės Europoje. 1914–1920 m. iš pustrečio milijono lietuvių karo lauke buvo užmuštų apie 60 000 vyrų, bet nuo bado, ligų ir baisaus šalčio mirė daugiau 400 000 žmonių. Taigi lietuviai tuomet prarado apie 20 nuošimčių savo gyventojų. Šitą baisenybę amerikietis tikrovėje savo krašte pamatytų tik tuo netikėtinu atveju, kai šioj šaly žūtų per kelis metus apie 27 milijonai gyventojų. O dabar ten karas daug žiauresnis, nes prisidėjo darbo vergų masinė deportacija į Sibirą ir Vokietiją.

Ginčas su Maskva dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo gali ir labai ilgam užsitęsti. Rusijos kariuomenė galbūt gana greit Lietuvon įžengs. Ir jeigu ji viena ten šeimininkaus be liudininkų, be padorių partnerių, tai mes juk jau žinome, kas ten bus: iš lietuvių tautos liks tik ašarų ir kraujo klanas. Tad pusė milijono Amerikos lietuvių vis dėlto turi teisę žinoti, kas jų broliams Lietuvoje ruošiama. Spaudoje mes skaitom, būk Amerikoje ruošiama Europos okupacijai tūkstančiai valdininkų. Daugeliui kraštų sudarytos specialios grupės: jos mokosi atitinkamų kraštų kalbas, istoriją, geografiją ir socialinę struktūrą. Lietuvai jų reiktų gal arti tūkstančio. Bet kur jie dabar yra? Lietuviškai po truputį mokančių Amerikoje labai daug, bet sakytam darbui ruošiamų žmonių reikia su mikroskopu ieškoti. Tai klausimas, kurs privalo rūpėti visiems šviesiems ir organizuotiems lietuviams, kurie gausiai ir ištikimai dirba ir kariauja aukoja šauniosios Amerikos pergalei.

Ypač reikia skubiai didinti Amerikos Lietuvių Tarybos lėšas. Iš svetur atvykusių kalbėtojų maža turime, ir prakalbas publika mažai lanko. Reikia gerai išplėsti aukų rinkimą panaudojant vietines kolonijų jėgas ir organizacijas, reikia sekti puikiu Rochesterio lietuvių dosnumo pavyzdžiu. Nejaugi tik viena lietuviška parapija pasiliko gyva ir patriotiška? Nesinori tikėti.

Žodžiu, reikia paskubinti lietuvių ruošą katastrofoms ir lemiantiems įvykiams sutikti. Ir tai ne vieno ir ne kelių darbas. Turi išsijudinti visos kolonijos, visos parapijos ir organizacijos. Jei Maskvos konferencija nepablogino Lietuvos juridinės padėties, tai ir mes nebloginkim jos savo apsileidimu ir neveiklumu. Atsakomybė už Lietuvos likimą guli ant

visų mūsų pečių ir sąžinių. Tad laikas realizuoti Pittsburgho puikios konferencijos gražius pasiryžimus ir nutarimus.

LIETUVOS ŠAUKSMAS Į PASAULIO TEISINGUOSIUS

Iš K. Pakšto archyvo Čikagoje

1. Pavergtuosius užtarti – tai jokia propaganda, bet šventa žmogaus pareiga.
2. Savęs išlaikymas – pirmoji gyvosios gamtos taisyklė.
3. Lietuvių tauta – ryškus etnografinis vienetas.
4. Patriotizmas – visų lietuvių dorybė, herojiškos istorijos pašventinta.
5. Vakarų krikščionybė atskyrė Lietuvą nuo Rytų Europos.
6. Vaisingi 1918–1940 metų patyrimai ir laimėjimai.
7. Ekonominė santvarka pagrįsta privatine nuosavybe ir seniausių žemdirbių tradicijomis.
8. Didysis kriminalas išstatytų pavojun ir kitas Europos šalis.
9. Lietuvos pavergimas būtų moralinis pažeminimas Vakarų civilizacijai.
10. Nauja vergija sukurtų tragiškųjų pabėgėlių problemą.
11. Trys milijonai Europiečių nustotų gyvenimo tikslo.
12. Kurgi prasmė bausti nekaltus vietoj kaltų?
13. Lietuvos laisvė niekam nesudaro skriaudos.
14. Be galo žiauru užmušti tautą, nedavus jai žodžio gyvybei pateisinti.
15. Demokratai apie federacijas, konfederacijas ir ginčus su kaimynais.
16. *Pax Americana**.

KODĖL LIETUVA KREIPIASI Į ATLANTO SĄJUNGĄ?

Iš K. Pakšto archyvo Čikagoje, 1946 06 15

Jeigu išverstume frazes Atlanto Sąjunga, Keturios Roosevelto laisvės, Teisių Kodeksas ir visos kitos laisvės, švelnia lietuvių kalba [tai] paprasčiausiai reikštų Nepriklausomybę. Iki 1795 metų laisva Lie-

* Amerikietiška taika *(lot.)*.

tuva niekada nebuvo totalitarinė valstybė, niekada nesiėmė politinės cenzūros, niekada nepersekiojo Bažnyčios ar nesiėmė kultūrinio netolerantiškumo. Tūkstančiai partizanų dabar lieja kraują Lietuvoje, kovodami už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą su visomis istorinėmis nepriklausomybės tradicijomis visiems Lietuvos piliečiams. Nepriklausomybės troškimas yra giliai įsišaknijęs lietuvių kraujyje. Lietuva visada kovojo prieš vergiją savo teritorijoje. Sykiu ji labai simpatizuoja tautoms, kurios narsiai kovoja už savo nepriklausomybę ir laisvę šiandieninėje tragiškoje situacijoje, kuri susiklostė Europoje – latviams, lenkams, estams, slovakams, vengrams, rumunams, bulgarams, serbams, kroatams, slovėnams, ukrainiečiams ir baltarusiams.

Kodėl lietuviai nori išlikti nepriklausoma tauta?

1. Todėl, kad kiekviena rūšis siekia savo nepriklausomumo, – tai mūsų prigimtis. Pavergtos tautos neturi ateities ir negali turėti savo tikros paskirties.

2. Lietuviai yra maža tautinė mažuma su visiškai skirtinga kalba, išsivysčiusia iš indoeuropiečių prokalbės. Ši kalba yra didžiulis savitos išraiškos turtas. Būdama nutolusi nuo rusų ar vokiečių kalbų, lietuvių kalba turi būti išsaugota istorine ir filosofine požiūriu kaip instrumentas sprendžiant priešistorinio Europos periodo problemas.

3. Patriotizmas yra lietuvių vienybė, išreikšta herojiškumo vertybėmis. Nepriklausoma Lietuva žlugo kovodama 1794–1795 m., nuolat priešinosi prieš Rusijos spaudimą 1812, 1831, 1863, 1905, 1918–1920, 1941 ir 1945–1946 metais.

4. *Vakarų krikščionybė atskiria Lietuvą nuo Rytų.* Dauguma lietuvių yra katalikai ir mažuma – protestantai, bet čia nėra nė vienos ortodoksų bendruomenės. Čia Baroko, Gotikos, Renesanso ir Neoklasicizmo epochų bažnyčios; čia vakarietiško gyvenimo būdas ir laisvos institucijos; menas, literatūra neturi nieko bendro su bizantiška-mongoliška Rusijos civilizacija.

5. Šiame pasaulyje yra universalus įstatymas, kad kiekviena tauta, kurioje yra mažiausia 10% raštingų gyventojų, pradeda kovoti už savo nepriklausomybę, pavyzdžiui, Indija, Nyderlandų Rytų Indijos kolonijos, Filipinai, Korėja ir kitos. Kaip jūs galite įsivaizduoti tokias šalis,

kaip Lietuva, Latvija, Estija, kuriose 99% gyventojų raštingi, sutinkančias, kad jas valdytų užsieniečiai?

6. 20 laisvės metų vaisiai buvo labai saldūs Lietuvai: moksleivių skaičius padidėjo nuo 45 000 iki maždaug 400 000; jos literatūra pasiekė didžiausias aukštumas; operos ir dramos teatrai pasiekė europinį lygį; buvo išleista Didžioji Lietuvių enciklopedija; lietuviai turistai ir studentai keliavo po visą Europą, ieškodami geresnių modernios civilizacijos modelių. Jos produkcija, moderni socialinė apsauga kėlė žmonių pragyvenimo lygį. Kas galėtų pasakyti, kad šie nepriklausomybės vaisiai galėtų be kraujo praliejimo būti iškeisti į visagalę NKVD ir vergystės prislėgtą Rusiją?

7. Tapdama Rusijos kolonija, Lietuva prarado ne tik didžiulį pasisekimą bei laisvę, bet ji taip pat prarado ekonomiškai grįstą demokratiją ir lygiateisiškumą. Nepriklausomybės metais skirtumas tarp mažiausio ir didžiausio uždarbio buvo vienas prie dvidešimt; esant Rusijos sudėtyje tas skirtumas išaugo iki santykio vienas prie dviejų šimtų. *Neturtinga klasė tapo žymiai neturtingesnė.*

8. Pragyvenimo lygis maždaug buvo lygus 54; dabar, esant Rusijos sudėtyje, tėra 44. Nepriklausomybės praradimas su visais pažangos požymiais trumpina kiekvieno lietuvio gyvenimą maždaug dvidešimčia procentų. Kam gali patikti modernios Rusijos „išsivystymas"?

9. Per pirmus „taikios" okupacijos metus (1940–1941) Lietuvos industrijos ir agrokultūros produkcija sumažėjo apie 50%. Visi 160 laikraščių bei žurnalų buvo likviduoti, ir daugelis redaktorių bei rašytojų buvo areštuoti; visos spaudos parduotuvės buvo konfiskuotos. Lietuviškos Enciklopedijos, religinės bei liberalios spaudos leidyba buvo sustabdyta. 65 000 gyventojų tapo arktinių plotų vergais.

10. Antrai Rusijos okupacijai prasidėjus 1944 metais, dauguma Lietuvos intelektualų bei tūkstančiai ūkininkų ir darbininkų nieko nelaukdami pabėgo į demokratiškas valstybes. Lietuvos mąstytojai, kūrybingas elitas šiandien gyvena išmalda toli nuo tėvynės: 120 000 perbėgusių gyventojų. Todėl užsienyje yra tokios institucijos: Baltijos universitetas, 25 jaunimo koledžai, 120 pradinių mokyklų, 3000 studentų, 27 laikraščiai, daug operos, dramos artistų ir apie 78–80% kitų intelektualų. Jeigu Atlanto Sąjunga nepasirūpins šiais žmonėmis, jie neturės kur grįžti ir turės pradėti naujai gyventi.

Jie gyvena Amerikos prezidento pažadu, kurį davė prezidentas Roosevelt lietuvių delegacijai 1940-ųjų spalio penkioliktą:

„Pažymima, kad Lietuva prarado nepriklausomybę. Tai netgi klaida taip pasakyti. Lietuva neprarado nepriklausomybės: Lietuvos nepriklausomybė tik laikinai yra atidėta. Ateis laikas, ir Lietuva vėl taps laisva. Tai atsitiks daug greičiau, nei jūs tikitės".

Keturi milijonai lietuvių ir 120 milijonų kitų žmonių iš Centrinės Europos nekantriai laukia to laiko, kai Amerikos pažadai bus įvykdyti.

Kalbant apie Centrinę Europą to karo metu, yra žinoma, kad daugelis žodinių pažadų yra duota mažoms demokratinėms tautoms, bet didžiuma materialaus palaikymo (*Lend-Lease* forma) buvo suteikta didžiausiems diktatoriams. Šios politikos rezultatas aiškiai matomas.

120 milijonų nuolankių Amerikos draugų šiandien yra sovietiniame kalėjime, ir didžiulis Rytų diktatoriškumas rodo stipresnį pasipriešinimą amerikietiškai demokratijai ir taikiai politikai.

Jeigu Lenkijos, Pabaltijo šalių ir Dono baseino tautos galėtų gauti tokią pat paramą kaip Sovietų diktatorystė, Centrinė Europa vėl būtų laisva ir nepriklausoma organizuojant draugiškus santykius tarp tautų.

Laukiant geresnių laikų, padirbėkime visos Centrinės Europos laisvės vardan. Laisvų Pabaltijo šalių, Lenkijos, Balkanų regiono, Dono baseino šalių labui. Ir taip pat padirbėkime dėl geresnių tarpasmeninių santykių, kurie tikriausiai galėtų būti užmegzta didžiulės Centrinės konfederacijos forma.

Iš anglų k. vertė Linas Manionis

RUSIJOS PAVOJUS IR EUROPOS FEDERACIJA

Draugas, 1951 05 26, Nr. 125, p. 3

Šių eilučių autorius labiau nerimavo ir rūpinosi, kad Amerikoje niekas dar nedirba *pačio svarbiausio politinio darbo*, nežiūri į tolimesnę ateitį Vidurinės Europos tautų, nejungia visų Vidurinės Europos jėgų kovai prieš Rusijos pastovų nacionalizmą ir ilgaamžį pavojų.

Dažnai tenka skaičiuoti ir lyginti Rusijos ir jos mažesnių kaimynų

gyventojų prieauglį, resursus ir žemės plotus, ekspansijon palinkimus ir Rusijos 400 metų tvirtą *Drang nach Westen**. Šiems procesams pavaizduoti savo studentams pagaminau mažų žemėlapiukų. Ir visos mano sąskaitos veda prie vieno taško: *vakariniame Rusijos pašony pastoviai gyventi bus leista tik vienai labai didelei valstybei, mažos valstybės čia ilgai neišsilaikys.*

Tad reikia skubiai ir intensyviai ugdyti ir branginti vienos didžios federalinės valstybės idėją Vidurinėje Europoje, kad apsaugotume nuo Rusijos plėšrumo mūsų žemės ir kultūros turtus, mūsų kalbas, religijas, tradicijas ir papročius. Reikia plataus tarptautinio sąjūdžio su aiškia programa mažosioms tautoms gelbėti ir jas apsaugoti, visas jų galias sujungiant galingon federacijon.

Vidurio Europos Federalinis klubas

Tuo tikslu 1950 m. vasarą pradėti pirmieji pasitarimai Pittsburge gyvenančių lietuvių, slovakų ir ukrainiečių; kai kuomet prisijungdavo latvių ir estų. Galop 1951 m. sausio mėnesį jau susiformavo organizacija, pasivadinusi *Middle European Federal Club***.

Vasario 5 d. šis klubas priėmė trumputį savo statutą. Nuolat ir uoliai dalyvauja lietuviai, ukrainiečiai, slovakai, čekai, vengrai ir slovėnai; ne taip uoliai lankosi lenkas, estas ir latvis. Kitų tautų dar ieškoma dinamiškų visuomenininkų. Pittsburghas nėra patogiausia vieta, nes čia daug mažiau politinių tremtinių.

Klubo pirmininku yra šių žodžių autorius, vicepirmininkas prof. Stephen Borsody (buvęs Vengrijos diplomatas), sekretorius prof. Cyril Žebot (slovėnas, ekonomistas, buvęs Vid. Europos Federalinio klubo sekretorium Romoje ir ten veikęs kartu su mūsų diplomatijos šefu S. Lozoraičiu), iždininkas adv. A. Lucky iš Vakarų Ukrainos.

Klubo darbas

Klubas renkasi kas antrą pirmadienį. Susirinkimai šio klubo pasižymi gyvumu ir įdomumu. Dažnai svarstomos ir aiškinamos paskutinės žinios iš Washingtono.

* Veržimasis į Vakarus (*vok.*).
** Vidurio Europos Federalinis klubas (*angl.*).

Klubui gražiai pavyko išspręsti tautybių santykį, suteikiant klube lygų balsą kiekvienai tautybei (ne valstybei).

Pavyzdžiui, jame lygiomis teisėmis dalyvauja čekai ir slovakai. Iš čekų šono dalyvauja labai žymus ekonomistas ir socialistų veikėjas prof. dr. Josef Macek ir greta jo grupė slovakų, savo nepriklausomybės karštų apaštalų. Tai bene bus vienintelė organizacija Amerikoje, kur čekai ir slovakai susitinka kaip dvi nepriklausomos tautos ir neturi savitarpio barnių. Savo dabartinėje veikloje klubas numato jungti šias tautas: estus, latvius, lietuvius, gudus, ukrainiečius, lenkus, slovakus, čekus, rumunus, vengrus, bulgarus, slovėnus, chorvatus, serbus, makedoniečius ir albanus. Taigi 16 tautų. Kitoms geografiškai artimoms tautoms, kaip Austrija, Suomija, Graikija, Turkija ir Kaukazas, Vidurio Europos federacijos durys būtų plačiai pravertos, jei tos šalys panorėtų ateity su mumis vienytis.

Plačiau užsimojant

Klubo iniciatoriai kol kas maža vilčių turi visos Europos Federacijai suorganizuoti; tačiau laiko save Europinio Sąjūdžio dalimi ir mielai dalyvautų Pan-Europos Federacijoj, kaip 16 jos narių.

Būtų labai naudinga, kad tokių klubų atsirastų visuose tremtinių centruose, kaip New York, Philadelphia, Boston, Cleveland, Chicago, Detroit, Los Angeles, Toronto ir Montreal. Ir lietuviai galėtų imtis garbingo iniciatyvos darbą pradėti šaukiant po porą atstovų nuo kitų tautybių.

Tik reikia sąjūdžiui parinkti dinamiškų reikalą suprantančių ir Europos laisvę branginančių asmenų.

Klubas spaudoje kaip ir nesigarsino, bet jau susisiekė su svarbiausiomis Amerikos oficialinėmis įstaigomis ir rado ten simpatijų savo tikslams ir siekimams net visai apčiuopiamos paramos, nes Amerikos žymūs politikai jau susilaukė tokių žygių iš europiečių.

Klubo įkūrimo klausimu galima kreiptis į: dr. K. Pakštą, Duquesne University, 331 Fourth Ave., Pittsburgh 22, Pa.

VIDURIO EUROPOS KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ SAMBŪRIS

Tėvynės sargas, 1951, Nr. 1 (8)

1950 m. pavasarį ir vasarą pagyvėjo krikščioniškųjų partijų ir politinių sąjūdžių pasitarimai savo internacionalui suorganizuoti. Tų pačių metų liepos m. 26 d. New Yorke pradėjo veikti, pasivadinęs *Christian Democratic Union of Central Europe**, sutrumpintai CDUCE. Šiuo metu šion organizacijon įeina Lietuva, Čekoslovakija, Lenkija, Vengrija ir Jugoslavija.

Vykdomojo komiteto pirmininku išrinktas prelatas Joseph Kozi-Horvath (Vengrija), vicepirmininkais – dr. Miha Krek (Jugoslavija), prof. K. Pakštas (Lietuva), Karol Popiel (Lenkija) ir dr. Adolf Prochazka (Čekoslovakija), generaliniu sekretorium – Konrad Sieniewicz (Lenkija), iždidinku – Pranas Vainauskas (Lietuva) ir nariais dr. Ivo Duchaček (Čekoslovakija), prelatas Fr. Gabrovsek (Jugoslavija) ir dr. Laszlo Varga (Vengrija).

Prieš Antrąjį pasaulinį karą veikė Paryžiuje krikščioniškosios pasaulėžiūros partijų nuolatinis sekretoriatas, kurio vedėju buvo Georges Bidault, dabar jau labai žymus Prancūzijos valstybės vyras. Po karo tas krikščionių internacionalas buvo atgaivintas Montreux (Šveicarijoj) suvažiavime 1946 m. rudenį ir pasivadino *Nouvelles Equipes Internationales***, sutrumpintai NEI. Dabar Amerikoje veikiąs Vidurinės Europos krikščionių demokratų internacionalas labai glaudžiai bendradarbiauja su NEI, kurio generaliniu sekretorium yra prancūzas Robert Bichet.

1951 m. sausio mėn. CDUCE gerokai sustiprėjo finansiškai. Vasario mėn. 2 d. New Yorke jos centrinis komitetas suplanavo platesnę veiklą. Nutarta turėti savo atstovus Paryžiuje ir Romoje, leisti knygeles apie savo veiklą praeity, sušelpti *Tėvynės sargo* spausdinimą. Šis rimtas lietuvių žurnalas pasirodė šiuo metu esąs vienintelis krikščionių demokratų organas tremty.

Pirmai brošiūrai (anglų kalba) straipsniai jau suplaukė. Ji apims krikščioniškų partijų istoriją visuose penkiuose internacionalo kraštuose. Ji žada būti naudinga savitarpiniam susipažinimui ir painfor-

* Centrinės Europos krikščionių demokratų sąjunga (*angl.*).
** Naujosios tarptautinės brigados (*pranc.*).

muos Amerikos politinius sluoksnius apie krikščionių politinę ideologiją plačioje Europos zonoje nuo Baltijos iki Adrijos, kur gyvena apie 65 milijonai žmonių su stambiu procentu krikščioniškai nusiteikusių piliečių.

Antroji knygelė žada būti apie Vidurinės Europos santykius su Vakarų Europa. Ji painformuos amerikiečius, kad Vidurinė Europa yra Vakarų pasaulio dalis istoriniu, kultūriniu, ekonominiu ir politiniu požiūriu.

Balandžio 27 d. įvykęs susirinkimas Washingtone nutarė atidaryti mažą biurą ir New Yorke. Ten numatoma pora apmokamų redaktorių mažam biuleteniui leisti. Redaktorius nutarta samdyti lietuvių ir vengrų tautybės.

CDUCE nutarė draugiškai santykiauti su Žaliuoju internacionalu, su socialistų ir liberalų organizacijomis, nes visų šių susibūrimų politiniai tikslai yra demokratiški ir artimi CDUCE tikslams. Tad ir nutarta su jais arčiau bendrauti visos Europos labui.

VIDURINĖS EUROPOS FEDERACIJA

PROF. K. PAKŠTO KALBOS, PASAKYTOS VIDURIO EUROPOS KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ KONFERENCIJOJE, TURINYS, NEW YORKAS, 1953 03 13

Iš K. Pakšto archyvo Čikagoje

Vidurine Europa čia vadinsiu bent 15 kraštų, įsiterpusių tarp tikrosios Rusijos iš Rytų šono ir Vokietijos–Italijos iš Vakarų šono, taigi nuo Estijos šiaurėje iki Graikijos pietuose ir nuo Austrijos vakaruose iki Ukrainos rytuose. Šis visas plotas apima apie 2 400 000 km^2 ir turi per 160 milijonų gyventojų. Čia gyvena bent 15 mažų ir vidutinių tautų, kurių kiekviena (neskaitant Austrijos) yra buvusi svetimoje vergijoj nuo 150 iki 1000 metų; kiekvienos laukuose ir miestuose kiekvieną šimtmetį mušėsi didžiųjų tautų kariuomenės, dažnai naikindamos šių tautų kultūrinius turtus ir grobdamos jų turtą bei žmones. Bet rusiška okupacija savo baisumais pralenkia visas kitas okupacijas.

Tai Vidurinę Europą galėtume vadinti didžiųjų tragedijų zona, baisių žudynių ir prievartos šalimi, gausiausiai apdovanota kruvinomis katastrofomis ir labai melancholiška dabartimi. Tuo pačiu kartu Vidurinė Europa kultūriniu požiūriu yra pati jauniausia ir gaivastin-

giausia krikščioniškosios Vakarų Europos dalis. Čia rasime daugiau kaip bet kur kitur žmonių, kuriems dar nenusibodo *kultūra*, dar neįkyrėjo laisvė ir individualumas, kurie dėl šių vertybių kariavo ištisas generacijas, iš kurių ir dabar laisvoji žmonijos dalis dar galėtų pririnkti didžiausią skaičių sąmoningai pasišventusių laisvės kovotojų.

Betgi ši 160 milijonų gyventojų zona yra labiausia paniekinta ir užmiršta pasaulio dalis, pati negalinti apsiginti ir iš svetur nesulaukianti pagalbos. Dėl šitos padėties nebūtų teisinga kaltinti vien tik didžiąsias Vakarų galybes. Reikia ieškoti kaltės ir savo virtuvėje. Pastaroji mūsų karta nesuprato ir dabar nesiskubina suprasti, kad tarp vis besiplečiančios Rusijos ir stiprios Vokietijos nebėra saugios ateities mažoms ir vidutinėms tautoms. Čia mikrostatizmas baigėsi ir prasidėjo megalostatizmas. Tik labai stambus politinis organizmas čia gali išsilaikyti. Tokį politinį organizmą čia gali sukurti tik jungtinės pastangos tuzino tautų inteligentijos, jų politinių vadų susitarimas.

Per pastaruosius dešimtį metų didesnėse Europos sostinėse ir keliuose Amerikos miestuose veikia Vidurinės Europos federaciniai klubai, kurie gvildena likiminius savojo regiono vienybės klausimus. Šių klubų nariai jau gan gerai supranta, kad be federacijos Vidurinės Europos tautos neturės nei saugumo, nei ekonominės gerovės, nei kultūrinės kūrybos nepertraukiamo vientisumo. Tad galvojama, kalbama ir rašoma apie tai, kaip per federacinius tarpusavio ryšius:

1. Ilgesniems laikams garantuoti saviems kraštams nepriklausomybę, pilnesnę laisvę ir tikresnę gerovę visiems darbo žmonėms.

2. Apsaugoti nuo sunaikinimo savas kalbas, tikybas, papročius ir visas kultūrines vertybes.

3. Sukurti saugesnes sąlygas tautinėms kultūroms sparčiau plėtotis ir siekti pasaulinių aukštybių menuose ir moksluose.

4. Per tarptautinį teismą ar arbitražą spręsti visus tarpusavio sienų klausimus, griežtai vengiant karo.

Vidurinės Europos Federacinis klubas Pittsburghe savo pradėtą sąjūdį laiko visai ne priešingu visos Europos Federaciniam Sąjūdžiui. Jis save laiko Europos sąjūdžio dalimi, suprasdamas, kad Vakarų Europai federacija yra tikrai *pageidaujama*, tačiau tragiškai Vidurinei Europai, gyvenančiai prie inferno durų, tokia federacija yra *kategoriškas imperatyvas*, būtinas jos tautiniam išlikimui. Pagal daugelio nuomonę, Vidurinės Europos Federacija turėtų būti organizuojama karui dar

nesibaigus, nes tik tuo būdu šis svarbus darbas būtų paskubintas tiek, kad privatiški pelno interesai nebegalėtų jo sutrukdyti.

Mes jaučiame, kad Vakarų Europoje labai stinga vieningumo kovoje prieš barbariją. Tad Vidurinės Europos sukonsolidavimas laisvoje ir galingoje Federacijoj. Pasinaudojant Šveicarijos, Amerikos ir Britų tautų bendruomenės pavyzdžiais, išgelbėtų ne vien Vidurinę, bet ir Vakarų Europą ir duotų Amerikai dėkingą ir patikimą draugą pasaulio taikai apsaugoti. Jeigu Vidurinė Europa sugebėtų susiorganizuoti į vieną Federaciją, tai būtų nebetoli ir į visos Europos Federaciją, o tai jau nulemtų gerojon pusėn viso pasaulio ateitį.

PASAULIO TVARKA PAGAL 1941 M. ŽEMĖLAPĮ

Aidai, 1954, Nr. 5 (71), p. 204–208

1941 m. vasarą rusų–vokiečių „krauju sucementuota" draugystė, tvėrusi beveik dvejus metus, sprogo dėl per didelio rusų gobšumo dovanai gauti vis daugiau žemių. Prasidėjo vokiečių rusų karas, kuriam abi šalys slapta uoliai ruošėsi.

Tuo pačiu metu Amerikoje sparčiai plėtėsi „Vieningo pasaulio" sąjūdis, kuris gan greit apėmė labai plačias žmonių mases, visų partijų spaudą ir geroką dalį politinių organizacijų. Sąjūdis nebuvo centralizuotas, tačiau kairysis sparnas pasireikšdavo žymiai smarkiau ir vieningiau, turėjo aiškesnių tikslų, kuriuos bandė su kai kuriuo pasisekimu įpiršti prezidentui Rooseveltui per jo rausvuosius patarėjus. Tarp tų rausvųjų buvo bent kiek bandančių ir geopolitiškai galvoti ir ruošti planus ir žemėlapius „naujoms dalyboms" (*New Deal*) pačiu didžiausiu tarptautiniu mastu. Žinojau, kad tokių žemėlapių jau yra, bet jie buvo pusiau slapti, tad beveik neįmanoma buvo nepriklausančiam prie svarbesnių planuotojų įsigyti tokių žemėlapių. Tik daug vėliau, po karo, man teko jų pamatyti, o pastaruoju laiku net įsigyti vieną laidą.

Pasaulis pagal pusiau slaptą 1941 metų žemėlapį

Žemėlapis, apie kurį čia kalbėsime, vadinasi „*Post-War New World Map* as the USA, with the cooperation of the Democracies of Latin America, the British Commonwealth of Nations and the Union of So-

viet Socialist Republics, assumes world leadership for the establishment of a *New World Moral Order* for permanent peace, freedom, justice, security and world reconstruction"*.

Žemėlapio braižymas baigtas 1941 m. spalių mėn. ir iš spaudos išėjo 1942 m. pradžioje (Amerika įstojo į karą 1941 m. gruodžio 7 d.). Spausdintas Mercateriaus projekcija, aštuoniomis spalvomis. Darbas prastokas, skubotai vykdytas. Didumo – 38 coliai iš 28 colių. Gerokai prikimšta paaiškinimų tekstų apie tą „moralinę" pasaulio santvarką. Duota daug ištraukų iš prezidento Roosevelto kalbų, ypač apie jo keturias laisves. Kiti paaiškintieji tekstai susideda iš 41 paragrafo, išleistas Philadelphijoj. Pradžioje būta net leidėjo adreso, kuris paskiau stropiai rašalu užbrauktas, – gal kai pasidarė leidėjui kokių nepatogumų, o jų labai galėjo būti ypač iš Prancūzijos ir D. Britanijos piliečių. Nebuvo jis smagus ir daugumui supratlyvų amerikiečių. Bet rusams jis galėjo ypatingai patikti.

Pamatinė žemėlapio idėja – tai sunaikinimas mažų valstybių ir išugdymas dviejų pačių galingiausių: Sovietų imperijos ir USA smarkus padidinimas svetima sąskaita. Kaip žinome, prieš karą pasauly buvo apie 70 nepriklausomų valstybių ir dar pustuzinis beveik nepriklausomų Britanijos dominijų. Nauja „moralinė" tvarka didžią nepriklausomų valstybių daugumą panaikina ir palieka jų tik 14. Iš tų trys laikomos didžiosiomis, pasaulio dirigentais; jų klausytojais vis dėlto dar paliekama 11 nepriklausomų valstybių.

Pirmiausia pakalbėkim apie tris didžiuosius, *Big Three.*

USSR, arba Sovietų imperija

Ji labai praplečiama, tik ne tiek Rytų kryptimi, kiek Vakarų ir Pietų.

Ta pačia spalva nudažytos ir SSR raidėmis pažymėtos šios valstybės: Finnish SSR, Estonian SSR, Latvian SSR, Lithuanian SSR, Polish SSR, Czechian SSR, Slovakian SSR, Moldavian SSR, Rumanian SSR, Hungarian SSR, Yugoslavian SSR, Bulgarian SSR, Iranian SSR, Mon-

* Šiuo pokariniu Naujojo pasaulio žemėlapiu JAV, bendradarbiaudama su demokratinėmis Lotynų Amerikos šalimis, Britų tautų sandrauga ir SSSR, pareiškia pretenduojanti į pasaulio lyderių vaidmenį bei siekianti naujosios pasaulio moralės, pastovios taikos, laisvės, teisingumo, saugumo ir patikimos pasaulio pertvarkos (*angl.*).

golian SSR, Manchurian SSR, Greta šitų 15 valstybių, Rusija dar gauna beveik visą Vokietiją iki pat Reino, iki Šveicarijos ir Olandijos sienų, gauna visą Austriją, Europos Turkiją su Istambulu, Tannu-Tuvą, pietinį Sachaliną ir dalį Kurilų salų. Vokietijoj rusai įsteigia karantiną, „perauklėja" ją ir paskiau sau prisijungia.

Lyginant su tuo, ką dabar rusai gavo, išeitų, kad dabar jie turi savo imperijoj arti 800 milijonų žmonių. Pagal minimą planą rusai būtų gavę apie 230 milijonų naujų vergų. Priskaitant prie seniau turėtų 170 milijonų, padidintai vergų imperijai tektų apie 400 milijonų žmonių. Negaudama Kinijos, bet gaudama labai pramoningas Vokietiją ir Čekiją su didžiausiais Europos anglies ištekliais ir su milžiniškomis Irane žibalo versmėmis, pramoniniu ir karišku požiūriu, Rusija taptų daug galingesnė negu su atlikusia Kinija, kuri vėliau vis vien būtų Rusijai tekusi. Strateginė ir geopolitinė Rusijos padėtis Europoje ir Azijoj būtų stačiai ideali, kokios visi rusai ir svajoti gali. Juk nebebūtų Europos, rusų armija stovėtų ant pat Reino ir giliai Alpėse, Juodoji jūra būtų jos privatiškas ežeras, iš Persijos įlankos ji bet kuomet visai be karo galėtų plačiu frontu įžengti į Indiją. Rusijai užtektų tuomet ir duonos (Dunojaus baseinas), ir sviesto, ir mėsos (Baltijos respublikos), ir puikių pramonės gaminių bei amunicijos (Vokietija, Čekija). Ir vis dėlto su visomis naujomis kolonijomis ji pasiliktų *vientisas ir pats didžiausias gabalas žemės*, vieno diktatoriaus, vienos partijos valdomas. Jei tuomet Rusija neleistų pinigų ofensyviniam karo laivynui, o tik defensyviniam, tai ji sausumos keliais lengvai užvaldytų Europą, Aziją ir Afriką. Didelio karo jai nebetektų ir vesti, nes nebūtų su kuo ir kariauti. O labiausiai dėl to, kad pagal tą planą Amerika pasodinama ant didelio ežero ir ji nebespėtų spyglių rankioti iš savo šlaunų: ji visa kraujuotų.

Jungtinės Valstybės labai padidinamos

Rusus labai nesmagiai nuteikia tas faktas, kad „imperialistinė" Amerika suteikė Filipinams visišką nepriklausomybę, o Puerto Rico salai pripažino labai plačią autonomiją, kokios neturi nė viena Rusijos valdoma tauta. Šitoks Amerikos susitvarkymas pagal laisvės principus labai susilpnina Rusijos propagandą prieš nesamą Amerikos imperializmą. Bet dar blogiau, kad tai nuima nuo Amerikos kupros

labai sunkų visokių rūpesčių balansą ir atleidžia jos energiją bendrai pasaulinei politikai.

Besekant Rusijos geopolitinę praktiką, jau nuo 1921 m. galima buvo pastebėti, kad Rusija laiko sau nemažu politiniu patogumu, jei kurios valstybės prisijungia daugiau svetimų teritorijų ir iš to susilaukia didelių, labai silpninančių kivirčų su savo tautinėmis mažumomis. Pavyzdžiui, žinome, kad derybose su lenkais *Rygoje 1921 m. rusai bandė lenkams įsiūlyti net daugiau žemių*, negu Lenkija galėjo imti. Galop juk tai ne rusų gyvenamos žemės, o ukrainiečių, gudų ir lietuvių, kurie visai tikrai pasipriešins nutautinimo politikai ir užvirs Lenkijos viduje, rusams labai pageidaujamus sunkumus. Pagal ilgesnį planą, tie sunkumai visus tuos kraštus nudrėbs į Rusijos sterblę kaip prinokusius obuolius. Rusija, turėdama negirdėto žiaurumo ir gudrumo diktatūrą, jau mokės visas mažumas ar didžiumas tyliai „sutvarkyti".

Paskutinio karo metu, susitikdami su Amerikos diplomatais, rusai ne kartą yra prisiminę, kad jie neprieštarautų, jei Amerika savo valstybę praplėstų toli į pietus ir į šiaurę. Ir čia aprašomas žemėlapis Amerikai, t.y. USA, atiduoda Kanadą, Danijos Grenlandiją, Islandiją, britų Bermudus, ispanų Kanarijas, portugalų Azojus, Madeirą ir Cabo Verde, visų valstybių salas Vakarų Indijoj, Meksiką ir visą Centrinę Ameriką. Negana to, Amerikai priskiriamas milžiniškas skaičius mažų salelių Pacifiko platybėse; Filipinai lieka jos protektoratu ir prie jų dar pridedama kinų salos Formoza ir Hainan, ir Molukų salos, kurios tuomet priklausė Olandijai. Sutikdama būti Rusijos sužieduotine, Amerika savo plotą padidintų apie pustrečio karto, o gyventojų skaičius jos kolonijose siektų per 80 milijonų. Žodžiu, USA gyventojai kartu su jos naujomis kolonijomis siektų apie 240 milijonų. *Tačiau jos politiniai ir finansiniai vargai ir bėdos padidėtų daug didesne proporcija*, nes Amerika nenorėtų diktatūros įsivesti ir lengvesniu bei pigesniu būdu kolonijas valdyti. Kiltų negirdėta suirutė, ir Rusija mokėtų ja gražiai pasinaudoti. Iš to ir plaukia Rusijos labdaringumas Amerikai. Jis būtų nešęs Rusijai labai gausius procentus.

Kiekviena tauta turi bent kiek naivių politikų. Jų yra ir Amerikoje. Tai tokiems aukščiau minėtieji imperialistiniai planai ir patiko. Tačiau nebuvo kaip su jais visais aiškiai viešumon išeiti: juk būtų tikrai didelis skandalas ir Amerika netektų savo paskutinių draugų. Tai kiek nujaučia net ir patys naivieji.

Rusija gerai apskaičiavo, kad Centrinės Amerikos ir visų salų iki pat Kolumbijos užėmimas praturtintų Ameriką neišsprendžiamais vidaus klausimais, o likusi nepriklausoma Pietinė Amerika eitų išvien su Rusija, kad tik kaip nors sunaikinus jankių kolosą. Būtų pasėtas nepaprastai tvirtas ir pastovus kerštas už draugystės padarytas skriaudas. Netekusios savo kolonijų Britanija, Prancūzija, Belgija, Olandija, Portugalija, Ispanija ir Italija pirmiausiu kaltininku palaikytų USA ir ieškotų artimos, nors ir pavojingos, rusų draugystės. Žodžiu, rusų akimis žiūrint, „moralinė tvarka", kaip ji pavaizduota minimu žemėlapiu, yra tikrai ideali ir net bent kiek gudri, nes viliojanti naiviuosius, dažnai įtakingus Amerikoje.

Trečias didysis labai sumažintas

Per karą rinkdavosi trys didieji. Pagal minėtą žemėlapį D. Britanija netenka visų Afrikos kolonijų, visų žemių abiejose Amerikose ir Indijos-Pakistano ir Burmos. Bet jai pasilieka Australija, Naujoji Zelandija, Ceilonas, Gibraltaras. Už milžiniškus nuostolius jai duodama truputį atlyginimo: Prancūzijos Madagaskaras ir beveik visos Olandijos kolonijos Azijoj, be Molukų. Iš 500 milijonų britiškų tautų bendruomenė susmulkinama į kokius 135 milijonus. Ji, žinoma, negalėtų būti dėkinga už tai Amerikos „Vieningo pasaulio" planuotojams... Rusijoj ieškotų pagalbos, kol ji pati pataptų Rusijos pseudoautonomine dominija.

Vidutinio pajėgumo valstybės

Planas numato penkis politinius vienetus, kurie savo resursais pajėgtų tapti vidutinėmis galybėmis, gal prilygtų Didžiosios Britanijos likučiams, bet pasiliktų daug kartų silpnesni už Rusiją ir net už USA, nes negalėtų užauginti stambios pramonės.

Europos Jungtinės Valstybės netektų visų savo kolonijų, bet vis dėlto turėtų gan stambų gyventojų skaičių. Jos susidarytų iš Prancūzijos, Italijos, Ispanijos, Olandijos, Belgijos, Liuksemburgo, Šveicarijos ir Portugalijos. Visų šių kraštų gyventojų skaičius dabar siekia 148 milijonus. Tai būtų menkutis pusiasalis, neturįs gana nei duonos, nei riebalų, nei mineralinių išteklių, nei tikrų rinkų. Jis būtų tik nykštukas greta rusiško koloso, stovinčio ant Reino, Alpėse ir plačiai prie Adrijos. Šis

pusiasalis, žinoma, turėtų gravituoti prie Rusijos, o užpultas neturėtų nei jėgų, nei vieningumo gintis. Taigi „moralinis" planas labai patogus Sovietams.

Kinija netenka šiaurinės Mandžūrijos su anglies ir geležies klodais. Geri kąsniai juk turi tekti didžiausiai pasaulio „demokratijai", atseit „liaudžiai". Bet Kinija pagal minimus planus turėtų gauti atlyginimo kitur: jai tektų Indokinija, Siamas ir Malajų pusiasalis, ko ji dabar siekia. Šis atlyginimas apimtų 53 milijonus gyventojų. Labai svarbu Sovietams, kad šie gyventojai nėra kinai, todėl Kinija turėtų daug vargo juos numalšinti ir gal kartais būtų reikalinga net rusiškos amunicijos. Tai sudarytų nuostabiai patogias sąlygas rusų įtakai prasiskverbti į patį pietinį Azijos galą, labai arti britų ir amerikiečių kolonijų.

Indijos Federacija pagal planą susidėtų iš Indijos, Pakistano, Burmos, Afganistano, Nepalo ir Butano žemių. Jos visos kartu sudarytų 450 milijonų gyventojų, dažnai skaldomų tautinių, o dar labiau religinių kivirčų ir neapykantos. Būdami tropinio klimato zonoje, šie gyventojai nepasižymi didele energija, o karingumu aukščiau vertinamos mažesnės musulmonų ir skitų grupės. Netvarkos ir suiručių šioje Federacijoje galima lengvai pagaminti, turint galvoje nepaprastą gyventojų skurdą ir atsilikimą. Išsipildytų rusų svajonė užvaldyti visą Indiją, apie ką teko man labai dar jaunam skaityti rusų knygelėje – apysakoje, diskretiškai dalijamoje tarp 1910–1913 m. Rusų armija ten įžengia, pačių indų padedama, be vargo pašalinant britų įtaką...

Afrikos kontinentui siūloma vis dėlto gan labdaringas planas: jis visas sujungiamas į vieną valstybę, pavadintą *Union of African Republics.* Afrikos kontinentas turi apie 210 milijonų gyventojų. Jų didžiumą sudaro juodoji rasė, bet ji dar labai atsilikusi ir nepribrendusi nepriklausomai valdytis*.

Mano supratimu ir patyrimu, tame kontinente šiuo metu juodoji rasė dar negalėtų Afrikos valdyti, jeigu ir visi baltieji iš ten pasitrauktų. Dėl kontinento valdžios kiltų varžybos tarp trijų milijonų baltųjų pietuose nuo ekvatoriaus ir tarp arabizuotų gyventojų šiaurėje nuo Sacharos dykumos. Arabizuotieji gyventojai pajėgtų prancūzus ir is-

* Šiais akademiniais metais skaitau studentams kursą apie Afriką ir naujai papildau savo žinias, sukrautas į anksčiau mano rašytas knygas apie tą kontinentą. Beje, Amerikoje nėra išleisto geografijos vadovėlio apie Afriką, tad naudojuos savo lietuviškų vadovėliu *Afrikos regioninė geografija*, Kaunas, 1938, daug ką studentams versdamas į anglų kalbą(*aut. past.*).

panus išstumti, pavartodami nemažą žiaurumą. Pietiniame gale afrikonai ir britai pajėgtų atsilaikyti bet kuriam negrų spaudimui ir jų sukilimus labai žiauriai numalšintų. Tokioje viso kontinento valstybėje rasių varžytinės baigtųsi didelėmis suirutėmis, negirdėtų žiaurumu ir galop Sovietų ar kitų valstybių įsikišimu ir naujomis dalybomis, nauju, padidintu skurdu.

United States of South America būtų penktas stambus politinis ir geografinis vienetas, didelis plotas, bet gan vienpusiškas savo gausiais ištekliais ir gamyba, tad turįs pasilikti silpnas ir reikalingas svetimos paramos. Pietų Amerikos visos respublikos gyventojų turi dabar apie 114 milijonų. Bet pati didžiausia problema – tai stoka išilginių ir skersinių kelių, individualizmas ir dar jaunas, romantiškas nacionalizmas. Geografiniu požiūriu, Pietų Amerikai labai tiktų trys geografinės federacijos: Brazilija (55 mln. gyv.), Andų respublikos (Venecuela, Kolumbija, Peru ir Ekvadoras; jos sudarytų 28 mln. gyv.). Gi pietinis kontinento smaigalys iš Argentinos, Urugvajaus, Bolivijos ir Čilės labai tiktų susijungti į vieną federaciją, kuri turėtų dabar 31 milijoną gyventojų ir būtų pati galingiausia ir ūkiškai pažangiausia valstybė Pietų Amerikoje. Bet Pietų Amerikai kol kas nesimato jokio apčiuopiamo didelio pavojaus pašonėje, *todėl nėra pačio pagrindinio stimulo, kuris tautas skatina susijungti į didesnius politinius organizmus – federacijas.* Venecuela, Kolumbija, ir Ekvadoras juk net buvo susijungę į vieną valstybę 1828 m. ir vadinosi Didžiąja Kolumbija, bet, pavojui pranykus, ji greit subyrėjo dėl stokos bendrų interesų, gerų kelių ir dėl pertekliaus stipraus individualizmo.

Japonija paliekama kažkieno *Quarantined Japan*. Po kai kurio perauklėjimo ji atgautų savo nepriklausomybę. Ji dabar turi arti 80 mln. gyv.

„Moralinės" tvarkos planuotojai visgi parodė truputį gailestingumo net penkiems mažesniems politiniams vienetams.

Mažosios Azijos arabiškiems kraštams duodamas leidimas susijungti į *Arabian Federated Republics*. Tokia arabų federacija (be Egipto) turėtų apie 25 mln. gyv. Žinoma, arabai tuo leidimu nepasinaudojo, ypač kad jų didelei daugumai geriau patinka monarchijos negu respublikos. O federacija – jiems tikrai per aukštas, nesuprantamas žodis. Juo jie nesižavi.

United States of Scandinavia sudaro Švedija, Danija ir Norvegija. Šioji federacija turėtų arti 15 mln. gyv., būtų turtinga ir pajėgi. Bet šių kraštų individualizmas yra stipresnis už pavojaus nujautimą. *Tad Skandi-*

navų federacijos kol kas nėra ir gal nebus, nors už tai jiems ir reiktų ateity labai brangiai užmokėti.

Airija gauna Ulsterį ir paliekama nepriklausoma. Matyti, plano autoriai buvo gerai įsiklausę Tammany Hall balso ir labai apskaičiavę veržlių airių politikų reakcijas Amerikos didmiesčiuose.

Federated Republic of Greece gauna priedan visą Albaniją. Per tą priedą ir dovaną ji nustotų tvarkos ir ramybės, bekovodama su narsiais albanais. Tai čia pat esanti Rusija peržengtų sieną ir padarytų „tvarką", kaip daug kur ji jau padarė.

Turkija palikta su nieku nesufederuota. Iš jos atimta ir Rusijai dovanota europinė Turkija su Konstantinopoliu arba Istambulu. Šiuo išpildoma keturių amžių rusų brangioji svajonė.

Iš mažų valstybių tik viena smarkiai praplečiama „Vieningo pasaulio" statytojų. Ši valstybė 1941 m. pavadinta *Hebrewland* ir jai priskirta visa Palestina ir visa Transjordanija. Tokia teritorija turėtų 117 000 km², o dabartinis Izraelis pajėgė išsikariauti tik 20 850 km², tad beveik šešis kartus mažiau.

Dėl trijų Baltijos valstybių vienoje matytoje to paties žemėlapio laidoje pasakyta, kad jos seniau priklausiusios Rusijai ir kad jai atiduotos jos eventualiai susiliesiančios su rusais į vieną tautą. Dabar tas liedinimas ir vykdomas baltiečių krauju ir ašaromis ir neišbaigiamomis kančiomis.

Ko galime iš tų planuotojų pasimokyti?

„Vieningo pasaulio" planuotojai Vašingtone turėjo didelės įtakos tarp 1941 ir 1947 m. pavasario. Vėliau jų įtaka krito, *kai naiviems galingiems politikams paaiškėjo tikrieji Rusijos planai.* Bet tokių diaboliškų planuotojų ir ateity gali atsirasti Amerikoje, ir jie gali pasidaryti labai pavojingi laisvajam pasauliui. Jie gali ir vėl pradėti planuoti, kaip geriau įtikus „pažangiai" Rusijai.

Tad mažosios tautos turėtų pasimokyti pačios savo ateitį planuoti, sujungti savo protus ir geras valias, kad sukurtume stambesnius organus, kur visiems būtų užtikrinta tikra laisvė ir tautinė individualybė. Kitaip sakant, federalizmas turėtų būti pats svarbiausias politinis darbas tremtiniuose iš mažesnių tautų. Jei patys šio lauko neaprėpsime, tai kiti nekviesti jį bjauriai suknaisios.

LAIŠKAS IŠ ŠVEICARIJOS

Draugas, 1956 12 04

BASEL, lapkričio 17. – Prancūzų linijos lėktuvas per pusantros valandos lapkričio 14 d. perkėlė mane Šveicarijon, kur teko man 1918–1923 m. smagiai studentauti bent 4 metus. Tuojau pasiskubinau į Bazelį, kur gyvena senas bičiulis prof. J. Eretas. Jis vis labai gyvas, darbais apsivertęs ir jaunas, nežiūrint viešai paskelbtų jo 60 metų. Jis atrodo apie 15 metų jaunesnis. Jo trys dukrelės (ketvirta – artistė Vokietijoj) žvalios, puikiai išauklėtos, savistovios ir tarp savęs lietuviškai kalbančios, apsupo mane labai jaukia jaunatvės atmosfera. Mūsų Juozas Eretas dabar pasidarė svarbiausiu laisvės šaukliu visoj Šveicarijoj. Kas savaitę jis dabar kalba keliuose miestuose už Vengriją ir kitas rusų pavergtas tautas. Bazely priešsovietinis mitingas svarbiausion aikštėn sutraukė net 12 000 žmonių. Svarbiausiu kalbėtoju, drąsiu ir puošniu žodžiais, elegantišku, išėjo mūsų prof. Eretas. Jis niekur neapleidžia ir Lietuvos nelaimių.

Neutrali Šveicarija purtosi ir piktinasi rusų barbarišku žiaurumu. Visi miestai, redakcijų vadovaujami, renka nukentėjusiems vengrams aukas. *Gazette de Lausanne* iš savo skaitytojų jau surinko 50 000 frankų, *Baseler Nachrichten* surinko 100 000 frankų.

Komunistavę žurnalistai meta jų fronto organizacijas, nes gausūs vengrų lavonai Budapešto gatvėse ir jiems atidarė aklas akis.

Šveicarijoje yra ir bent kiek ir bailumo, nes Rusija nelabai toli nuo jos. Bailesnieji čia mano, kad rusų barbarai gali ir Šveicarijon atžygiuoti iš Budapešto. Tad jie stebisi prof. Eretu, kam jis taip drąsiai gvildena ir smerkia rusų žiaurumus.

Prof. Eretas entuziastingai yra pasinėręs į prof. St. Šalkauskio biografiją. Jis ją veda jau prie galo. Mačiau jo darbą ir įsitikinau, kad ta 500 pusl. knyga bus lyg ir apoteozė visam mūsų nepriklausomybės periodui. Tad tenka jos laukti su dideliu smalsumu. Ji bus didelė dovana šveicariško lietuvio kovojančiai tautai.

Iš Bazelio pervažiavau Vokietijos sieną ir vieną dieną praleidau su žymiausiu mūsų filosofu prof. A. Maceina. Jis skaito paskaitas Freiburgo universitete apie tas filosofines sritis, kur Rytų ir Vakarų mintys susikerta, trinasi ir lenktyniuoja. Pasikalbėjimas su juo man buvo gaivinantis balzamas.

Šiandien šveicariškas lėktuvas neš mane iš Zuericho į Romą, iš kur vėliau parašysiu.

AMERIKOS OFICIALIOJI NUOMONĖ LIETUVOS RIBŲ KLAUSIMU 1919 M.

Aidai, 1959, gegužė, Nr.5

Aiduose 1950 m. 1–4 numeriuose padariau apžvalgą Lietuvos ribų klausimu ir pateikiau mūsų kaimynų mokslo vyrų – lenkų, rusų, vokiečių ir net tolimesnių prancūzų – pažiūras. Tai buvo nuomonės paskirų žinovų, savaimingai ir viešai pareikštos. Bet tik vienas Antoine Meillet, garsus Prancūzijos kalbininkas, yra rašęs pagal savo valdžios paskyrimą, savo mintis taikydamas Prancūzijos delegacijai, kuri ruošė 1919 m. Versalio taikos sutartį. Prieš kokius metus man dar nebuvo žinoma jokio oficialaus amerikiečio nuomonė tuo klausimu.

1958 m. pabaigoje dr. A. Tarulis atkreipė mano dėmesį į vieną labai retą knygą, kurios iš viso spausdinta tik keturios dešimtys egzempliorių. Tai David Hunter Miller *My Diary of the Conference at Paris with documents*, vol. IV, New York, 1924* (Kongreso bibliotekos Nr. D642, M5, vol. IV.) Šioje retoje knygoje ir aptikau labai brangų ir įdomų lapą, liečiantį mūsų kovas už nepriklausomą Lietuvą.

Iš tos knygos sužinome, kad 1919 m. visų Baltijos valstybių nepriklausomybės klausimas jau buvo aiškiai iškeltas ir priimtas tarptautiniame forume. Ukrainos klausimas tebebuvo didelių abejonių srity. O Gudijos klausimo ir visai nebuvo. Dokumente 246-ame (p. 209–281) svarstoma daugelio tautų nepriklausomybė ir teritoriniai klausimai, kuriuos Amerikos delegacijos narys D.H. Miller pateikia šitokia antrašte: *Outline of Tentative Report and Recommendations Prepared by the Imtelligence Section, in Accordance with Instructions, for the President and the Plenipotentiaries, January 21, 1919***. Lietuvos klausimus liečia tik trys puslapiai: 224–226. Tarp kita ko, Amerikos ekspertai rašo:

---

* Mano Paryžiaus dienoraštis su dokumentais, t. IV, Niujorkas, 1924 (*angl.*).

** Pagal instrukcijas 1919 m. sausio 19 d. Žvalgybos skyrius pateikė Prezidentui ir suinteresuotiems asmenims glaustą preliminarią ataskaitą ir rekomendacijas (*angl.*).

*„As outlined on the map the State of Lithuania would have an area of about 132 000 square kilometers and a population of about 6 100 000"** (p. 226).

*„The dispute relates to the governments of Vilna, Grodno, and Minsk, which were historically and ethnically Lithuanian, but which have long since been denationalized and more and more polonized***** (p. 225).

Lietuvos klausimus Taikos konferencijai ruošė prezidento Wilsono paskirta trijų profesorių komisija, kuriai pirmininkavo Rytų Europos istorijos profesorius Frank Golder. Man teko jį aplankyti du kartu 1918 m. vasarą Harvardo universitete, kur jis dėstė. Ten nuo 1918 m. vėlyvo pavasario jis rinko vienan kambarin visokius Lietuvos klausimu raštus ir žemėlapius. Lietuvos klausimais man teko pas jį pamatyti tiek daug medžiagos, kiek niekur tais laikais nebuvau matęs. Dar daugiau buvo tokios medžiagos lenkiškame kambary pas prof. Lord, kuris buvo Wilsono skirtas lenkiškiems reikalams.

Kiek man tuomet teko patirti, prof. Golderio planas Lietuvai buvo gan artimas mūsų diplomato ir istoriko Petro Klimo ir dr. V. Gaigalaičio mintims: Lietuvon įtraukti rytuose tas žemes, kur vyrauja katalikų religija, o vakaruose ir Suvalkijoj pasitenkinti tais kraštais, kur dar žymus skaičius tebekalba lietuviškai. Rusų geografai lietuviškomis gubernijomis vadindavo Kauno, Vilniaus, Suvalkų ir Gardino gubernijas, kartu 133 000 km². Mažoji Lietuva pagal A. Bezzenbergerio liniją apimdavo 11 400 km². Etnografinėn Lietuvon visi žinovai priskaitydavo dar ir Kuršo gubernijos du mažus sklypelius: Palangos valsčių ir ruožą prie Zarasų, iš viso apie 600 km². Taigi maksimalūs lietuvių reikalavimai galėjo apimti apie 145 000 km². Tačiau beveik visi veikėjai sutikdavo, kad šitoje 7 300 000 gyventojų Lietuvoje nebebūtų absoliutinės lietuvių daugumos. Prof. A. Meillet manė, kad Did. Lietuvoje lietuvių esą 3 000 000, o prūsų Lietuvoje – tik 150 000. Taigi iš viso 3 150 000 lietuviškai kalbančių, pagal 1914 m. apskaičiavimą.

Lietuvių politikų raštai, jų informacinė literatūra, nereikšdavo jokių pretenzijų į Minską, bet žymią dalį Naugarduko apskrities jis dažnai įtraukdavo į savo etnografinę sritį. Lietuviai stipriau reikalaudavo

* Žemėlapyje pažymėta Lietuvos valstybė turėtų 132 000 km² plotą ir apie 6,1 mln. gyventojų (*angl.*).

** Vyksta vyriausybių ginčas dėl Vilniaus, Gardino ir Minsko sričių, kurios istoriškai ir etniškai būdamos lietuviškos, ilgą laiką buvo nutautinamos ir vis labiau ir labiau lenkinamos (*angl.*).

sau Gardino gubernijos, išskirdami tik ukrainiškas Lietuvių Brastos ir Kobrino apskritis.

Gardino gubernijos savivaldybės (valsčiai) 1918 m. buvo nutarę dėtis prie Lietuvos, nors toje gubernijoj lietuviškai kalbančių visai mažai beliko: pora valsčių šiauriniame pakrašty prie Druskininkų ir keletas kaimų Zietelos valsčiuje, Slonimo apskrity. Bet gudiškai ar net lenkiškai kalbančioje visuomenėje dar buvo likę daugelis lietuviškojo valstybingumo ir senosios Lietuvos tradicijų. Turint galvoje gudiškai kalbančių gyventojų traukimą prie Lietuvos, tų laikų (1918–1922 m.) Lietuvos valdžia turėjo ministeriją gudų reikalams, atskirą gudų pulką kariuomenėje, ir manyta, kad gudiškai kalbančios sritys, prisijungusios prie Lietuvos, turės savo autonomiją. Ir daugeliui pačių gudų tuo metu neatrodė, kad Gudija gautų nepriklausomybę ir galėtų suvienyti visas savo žemes. Jų politikas J. Voronko kelis kartus yra man sakęs, kad Lietuva turi imtis kuo daugiau gudiškų žemių ir iš jų suorganizuoti autonominę Gudiją.

Amerikiečių planas

Gerai įsižiūrėjus į amerikiečių delegacijos Lietuvos ribų projektą, kyla gan įdomių samprotavimų, kuriuos čia suskirstysime į keletą posmų.

1. Lietuvių politikų ir jų įstaigų noras buvo veržtis labiausiai į savas suvokietintas žemes Gardino ir Suvalkų gubernijose. Bet amerikiečių planas Lietuvai palieka tik pusę Gardino ir pusę Slonimo apskričių, o beveik visą Gardino guberniją (8 apskričių ekvivalentą) atiduoda Lenkijai, lygiai kaip ir Suvalkų trikampį. O Lietuvai kompensuoja, pastumdami jos ribas gan toli į rytus, taip kad Lietuvos ribosna patenka Dysna prie Dauguvos, iš ten tiesiai į Berezino miestelį, toliau Lietuvos siena eitų Berezinos upe, apimdama Bereziną ir Borisovą (Barisau), nuo ten pasukdama į pietus prie Slučės versmių. Minskas liktų Lietuvoje, net 5 km nuo jos rytinės ribos arti Ilgumeno, kurį bolševikai pakrikštijo į Červenę. (Ten 1941 m. vasarą jie sušaudė 70 lietuvių inteligentų ir šimtus lenkų bei gudų.) Toli pietuose Lietuvos siena eitų Pripetės upe nuo Slučės iki Jasoldos žiočių.

Šimtą su viršum kilometrų Pripetės vidurupis ir keliolika kilometrų žemutinės Jasoldos ši siena kiltų į šiaurę Oginskio kanalu į Šven-

tiškių (Vyganoščios) ežerą, o nuo ten Ščėros upe iki Nemuno ir Nemunu žemyn pro Gardiną iki Ašiužos (Hoža). Nuo čia Lietuvos siena pasuktų į vakarus per Seinus, Smalėnus, Vižainį. Nuo čia ji eitų į šiaurę buvusia Vokietijos–Rusijos riba iki Kudirkos Naumiesčio; šioje vietoje ji pasuktų į Mažosios Lietuvos žemes ir eitų beveik tiesiai į vakarus, per Širvintus, Įsros aukštupiu, per Būdviečius, per Jurgaičius, Kryžionius (Seckenburg) prie Gilijos, paskiau Tovės upeliu iki Kuršių marių ir truputį į pietus nuo Rasytės pasiektų Baltijos krantus, t.y. apie 20 km į pietus nuo Nidos. Siena su Latvija buvo proponuojama tokia pat, kaip ji dabar yra, tik nuo Ilūkštos iki Dysnos ji būtų ėjusi Dauguvos krantu.

2. Buvo proponuojama Lietuvai pripažinti 132 000 km², t.y. lygiai du kartus daugiau, kaip dabar Rusija pripažino susovietintai Lietuvai. Pateiktas USA ekspertų žemėlapiukas minimą teritoriją padalina į dvi beveik lygias dalis. Vakarinė tokios Lietuvos dalis, maždaug pagal liniją Druja, Ožiūnai (Kažėnai), Šventėnai, Širvintos, Trakai, Rodūnė ir Druskininkai buvo laikoma lietuviška, su ryškia lietuvių kalbos persvara. O rytinė pusė buvo Amerikos oficialių ekspertų atžymėta kaip *Mixed Speech* (maišytos kalbos) zona, kuri istoriškai visuomet priklausė Lietuvai ir dar dabar turi kai kurių lietuviškų etninių žymių. Mano apytikriu skaičiavimu, ši zona 1919 m. jau nebeturėjo jai skiriamų 6 100 000 gyventojų; praūžęs baisus karas jos gyventojus bus buvęs sumažinęs iki penkių milijonų 1919 m. Lietuviškos etniškos kilmės ten buvo šiokia tokia gyventojų dauguma, gal iki 3 000 000. Bet lietuviškai kalbančių ir veikiančių lietuvių ten galėjo būti 1919 m. tik du milijonai su trupučiuku. Kalbos atžvilgiu tokia Lietuva galėjo turėti apie 40% lietuviškai kalbančių, gudiškai – apie 30%, lenkiškai – 14%, žydiškai – 9%, vokiškai – 3%, rusiškai – arti 3%, kitomis kalbomis – 1% su viršum. Didelis kalbinis mišrumas būtų prispyręs oficialiomis kalbomis laikyti lietuvių, gudų ir lenkų kalbas.

3. Valstybės ribos ir konfigūracija. Ekspertų kuklus žemėlapiukas vis dėlto gan ryškiai vaizduoja proponuojamos Lietuvos ribas ir erdvės konfigūraciją. Žemėlapy prasikiša du pagrindiniai principai: 1) kiek galima įtikti Lietuvos vakariniams kaimynams; 2) ir Vilnių apsupti iš visų šonų gan panašaus atstumo periferijomis.

Atsirėmimas į tuos du principus rodo, kad prof. F. Golderio etnografinis pradas ekspertų visumos buvo pakeistas ekonominiu ir politiniu pradu. Iš 11 400 km² Mažosios Lietuvos žemių Lietuvai

buvo skiriama apie 4500 km², ir čia Lietuvos siena būtų ėjusi apie 15 km ar truputį daugiau į pietus nuo Nemuno. Ekonominiu atžvilgiu atrodo tai logiška, nes abu Nemuno krantai paliekami Lietuvoje, tuo ir politinius ginčus sumažinant, kai upės laivyba paliekama vienos valstybės žinioje, atskiriant Vokietijos žemių pilnumą. Nes seniau suvokietintos lietuvių žemės apie Labguvą, Gumbinę ir Darkiemį paliktos Vokietijai. Gal tai buvo laikoma geru politiniu kompromisu.

Lenkija irgi sugalvota įtikinti, atiduodant jai beveik visą Gardino guberniją iki Nemuno ir Ščėros (Siauros). Tais pat 1919 m. Lenkijos generalinio štabo užklaustas, garsus lenkų geografas prof. Eug. Römer irgi savo štabui atsakė, kad Lenkijos armija Nemuno kryptimi gali eiti tik iki Gardino tilto, bet per tiltą neperžengti, nes Lietuva bus labai įžeista ir nebesutaikoma (Römer man tai pasakė 1931 m. vasarą Paryžiuje, tarptautinio geografų kongreso metu).

Atrodo, kad Amerikos ekspertų komisijai rūpėjo ir ribų harmonija. Tos komisijos žemėlapiuką perbraižiau kiek ryškiau. Lietuvos ribų konfigūracija suteikia naujai valstybei pailgo apskritimo formas. Jos žemės tęsiasi pagal diagonalę ašį: Klaipėda, Kaunas, Vilnius, Naugardukas ir Pripetis arti Luninco.

4. Lietuva – tarptautinė valstybė. Jau Gediminas padarė iš Lietuvos tarptautinę valstybę, įsigydamas gudiškų ir ukrainiškų dominijų. Amerikos ekspertų komisija, gal netyčiomis, paruošė Lietuvos planą, nuostabiai panašų į gediminišką, tik gerokai sumažintą. Lietuva vėl būtų buvusi tarptautinė valstybė ta prasme, kad beveik trečdalis jos žemių prie aukštutinio Nemuno ir Pripetės ir Berezinos baseinuose etnografiškai yra gudiškos. O kalbos atžvilgiu Lietuvos teritorija būtų pasidalinusi į dvi beveik lygias dalis, pagal liniją Apsas, Ožiūnai, Šventėnai, Širvintos, Vievis, Rodūnė ir Druskininkai.

5. Amerikos ekspertų komisijai rūpėjo atstatyti ne visai mažą Lietuvą, kad ji pagal savo didumą geriau tiktų į kokią glaudesnę sąjungą, gal net konfederaciją su Lenkija, kuri pagal amerikiečių planus būtų turėjusi bent 20 milijonų gyventojų. Žinoma, kelių tautų arba tarptautinei valstybei sunkiau būtų buvę politiškai tvarkytis, būtų kilę nemaža ginčų tarp lietuvių, gudų ir lenkų. Bet Lietuvos ūkinė erdvė būtų buvus žymiai platesnė. Tarptautiškumo principas gal būtų sukūręs pamatus daug platesnei visos Vidurinės Europos konfedera-

cijai. Gal būtų buvę visai kiti santykiai tarp lietuvių ir lenkų, kai tos tautos nebūtų buvusios mirtinai perskirtos Vilniaus okupacijos. Gal ir visos Europos likimas būtų buvęs kitoniškas.

Bet amerikiečiai, matyt, nebuvo suinteresuoti savo projektą atkakliai ginti. Ir tai ne vien Lietuvos atžvilgiu, bet ir kitose Europos ir Azijos dalyse. Tad ir jos ekspertų projektas Lietuvos klausimu nebuvo niekam įpirštas Paryžiaus taikos derybose 1919 m. pirmoje pusėje. Diplomatinis paslaptingumas ir laiko dulkės jį pridengė nuo mūsų akių. Bet vis vien jis yra vertas mūsų dėmesio savo originalumu ir naujais bandymais ieškoti tarptautinio teisingumo ir pastovios taikos.

GELEŽINĖS UŽDANGOS KILMĖ IR ESMĖ

Aidai, 1955, Nr. 6, p. 245–246

Kai X amžiaus pabaigoje Rusija priėmė krikščionybę iš Bizantijos, tuomet ji nejučiomis apsisprendė neprisijungti prie Vakarų krikščionybės ir jos ugdomos kultūros. Tačiau jos apsisprendimas buvo pradžioje dar neryškus ir nevisuotinis. Didysis Novgorodas, tas seniausias Rusijos lopšys, dar ilgai palaikė gan intensyvius santykius su Vakarais, ypač prekybos srity. XIII amžiaus vidury beveik visas rusiškas žemes nukariavo totoriai ir palaikė jas savo valdžioje 240 metų. Per tą ilgą viešpatavimą totoriai uždėjo ant Rusijos savo ryškų rytietišką antspaudą. Kad ir išsilaisvinusi iš totorių jungo, Rusija jau nebejautė reikalo dvasiškai santykiauti su Vakarais. Jai labai reikėjo vakarietiškos technikos, amatininkų ir pirklių, ir tokių technikų ji po truputį įsileisdavo ir kviesdavosi. Bet ji vengė vakarietiškų filosofų, teologų ir teisininkų, nes šie nesiderino su Rusijos jau visai rytietišku gyvenimo būdu.

Kai XVI amžiaus gale Rusijos caru tapo totorių kilmės bajoras Borisas Godunovas, tai nepasitikėjimas Vakarais dar labiau padidėjo. Caras Godunovas, pagal Puškino žodžius, kartą pasišaukė kunigaikštį Šuiskį ir davė jam garsų savo įsakymą:

Poslušaj! Kniaz': vziat' miery sej že čas;
Čtob ot Litvy Rossija ogradilas'
Zastavami; čtob ni odna duša
Ne perešla za etu gran': čtob zajac

Ne probežal iz Pol'ši k nam; čtob voron
Ne priletal iz Krakova. Stupaj.

Paprastame lietuviškame vertime šis įsakymas taip skamba:

Paklausyk, kunigaikšti: imkis priemonių tučtuojau,
Kad nuo Lietuvos Rusija tvoromis atsitvertų;
Kad nei viena siela nepraeitų
Per šitą sieną; kad kiškis
Neperbėgtų iš Lenkijos pas mus;
Kad varnas neatskristų iš Krokuvos. Ženk.

Čia Puškinas gerai nusako tų ir žymiai vėlesnių laikų Rusijos politinės ir dvasinės vadovybės nuotaikas ir nusistatymą. Caras Petras Didysis pirmas pabandė tą nusistatymą prievarta ir net žiauriomis priemonėmis keisti. Bet dvasiškai net jis pats nebuvo pribrendęs kiek nors keistis. Jis buvo tikras rytietis, kuris laiku suprato, kad būsimai Rusijos galybei Vakarų techniški mokslai ir pažanga yra būtinai reikalingi. Tačiau Petras Didysis sugebėjo prievarta užstumti ant technikos ir formalistinės pažangos bėgių bent tą negausią įtakingosios bajorijos dalį, kuri sukinėjosi arčiau imperatoriaus dvaro. Vėlesnieji Rusijos valdovai jau buvo apsupti tolerantiškesnės atmosferos Vakarų technikinėms naujenybėms. Vieni jų pasireikšdavo didesniais Vakarų šalininkais, kiti – mažesniais. Nuo to ir priklausydavo, kaip aukštai pakildavo ar nusileisdavo Rusijos geležinė uždanga. Pavyzdžiui, galėtume sakyti, kad prie Kotrynos, Povilo ir Aleksandro I geležinė uždanga buvo žemesnė, bet ji smarkiai pakilo prie Nikalojaus I; paskiau prie vėlesnių imperatorių ta geležinė uždanga jau nebebuvo labai aukšta ir stora. Tačiau dvasinio giminingumo tarp Rusijos plačių masių ir Vakarų neatsirado. Nepažangi ir sustingusi Rusijos pravoslavų dvasiškija buvo uoli sergėtoja prie geležinės uždangos, kad per ją neperliptų Rusijon Vakarų krikščionybė ir vakarietiškos laisvės bei socialinės reformos. Totorių įtakoje suaugusi Rusijos civilizacija ir jos plačiosios masės pasiliko rytietiškos. Teisingas rusų priežodis: „Pakrapštyk giliau rusą ir atrasi totorių". Krašto valdovai ir gyventojų masės nepasiekė Vakarų politinio subrendimo, nors meno ir literatūros srity rusų kultūra XIX amžiuje padarė didelę pažangą ir pasiekė garbingų laimėjimų. Tačiau tai nė kiek netrukdė tipingam rusų valdi-

ninkui pasilaikyti stiprius despotizmo, netvarkos ir vagiliavimo palinkimus, kurie darėsi labai įkyrūs ypač vakarietiškoms rusų nukariautoms šalims, kaip Suomija, Estija, Latvija, Lietuva ir Lenkija.

Nuo 1905 m. Rusijon papūtė stipresni Vakarų vėjai. Įvairūs kontaktai su Vakarais labai pagausėjo. Nuopelnas didesne dalimi priklauso Japonijai, kad ji labiausiai pažemino išdidųjį carizmą, sumušdama rusus Tolimuosiuose Rytuose.

Įdomu bus pažvelgti į statistiką ir pamatyti, kiek Rusijos piliečių galėdavo pamatyti užsienius. Mažojo susisiekimo kortelėmis – leidimais peržengti sieną – naudojosi visa pasienio zona apie 15 km platumo. Rusijos kaimynai buvo Vokietija, Austrija ir Rumunija. 1913 m. toms sienoms peržengti leidimais Rusijos piliečių pasinaudota 8 milijonus kartų, ogi užsieniečių lankyta Rusija 3 milijonus kartų. Žinoma, imperijos pasieniuose rusų (neskaitant negausių valdininkų) kaip ir nebuvo. Taigi tais leidimais naudojosi tik lietuviai, lenkai, žydai, ukrainiečiai ir Besarabijos rumunai. Jeigu šiandien Sovietai duotų sienai peržengti leidimus keliems milijonams pasienio gyventojų, kaip tai būdavo Nikolajaus II laikais, tai Sovietų pasienis liktų be gyventojų, nes daugumas jų tikrai nebegrįžtų atgal. Ogi milijonai užsieniečių, laisvai aplankę Sovietiją ir pamatę, kas ten dedasi, paskleistų savo kraštuose tokių klaikių žinių apie Sovietų tvarką, visišką nubiednėjimą ir priespaudą, kad tos žinios užmuštų Sovietų propagandą net ir labai kairioje Europos visuomenės daly.

Maža ir dar neturtinga Lietuva visgi nesibijo, kad jos santvarka griūtų nuo gausių apsilankymų pas kaimynus ar atbulai. Štai 1937 m. sienai pereiti leidimais Lietuvos gyventojų pasinaudota 339 100 į Vokietiją, 271 285 kartų į Latviją, ogi iš viso 610 385 kartus per metus Lietuvos piliečiai peržengė užsienin ir grįžo atgal. Lietuva tuomet turėjo tik apie 2 500 000 gyv. Tais pat metais 427 759 vokiečių ir 37 093 latviai lankėsi Lietuvoje pagal pasienio susisiekimo korteles. Jiems irgi nieko blogo neatsitiko, nors tuo metu Lietuvos santykiai su Vokietija jau buvo gana šiurkštūs dėl nacių pretenzijos į Klaipėdą.

Tais pat 1937 m. 23 646 Lietuvos piliečių išvyko į tolimesnes keliones Europon ir kitus, ogi 22 543 jos piliečiai grįžo atgal iš tolimesnių kelionių. Tai reiškia, kad kas metai apie 1% Lietuvos gyventojų turėdavo gana lėšų, laiko ir intereso laisvai vykti į tolimesnes keliones. Tai yra tikrai puikus rekordas mažai respublikai.

Per Lietuvą ėjo pats svarbiausias kelias iš Rytų Europos į Vakarus, kurs jungė centrinę ir šiaurinę Rusiją (Maskvą ir Leningradą), Latviją ir Estiją su Vakarų Europos sostinėmis: Berlynu, Paryžium, Londonu, Briuseliu, Roma. Pažiūrėkim, kas tuo didžiuoju geležinkeliu važinėdavo (1937 m.). Štai:

36 509 vokiečiai, 28 300 latvių, 7996 estai, 2653 britai, 1913 amerikiečių, 516 rusų, 12 104 kitų kraštų piliečių.

Iš visų šitų keleivių kai kurie ilgiau pabūdavo Lietuvoje, būtent: 1473 vokiečiai, 837 latviai, 82 estai, 103 amerikiečiai, 217 čekų, 81 šveicaras, 78 britai, 370 kitų kraštų piliečių; mūsų didžiausių kaimynų rusų tokia proga pasinaudojo vos 79, ir tai iš šalies, kuri skelbia tarptautiškumą, kurios piliečiai laisvai galėjo Lietuvoje susikalbėti ir svarbiausiose sostinės gatvėse ir keliose kavinėse galėjo gauti Maskvos svarbiuosius sovietinius laikraščius.

1938 m. Lietuvą aplankė 1753 svetimų kraštų automobiliai, atstovavę bent 15 valstybių, mažų ir didelių, artimų ir tolimų. Tarp jų – 42 iš Amerikos, 45 iš Britanijos, 62 iš Švedijos ir 57 iš Suomijos, t.y. iš kraštų, vandenimis – jūromis nuo Lietuvos atskirtų. Iš Vokietijos buvo net 714 automobilių, iš Latvijos – 605, iš mažytės ir ne artimos Estijos – 126. Ogi iš milžiniškos Rusijos, kuri pati sau automobilius gaminasi, nesilankė Lietuvon nei vienas automobilis. O tai jau labai daug pasako apie šalį, kur labai nukritusi žmogaus vertė: *odin čelovek – odna kopejka, dva čeloveka – dvie kopejki* (vienas žmogus vertas vienos kapeikos, du žmonės – dviejų kapeikų).

Trečias skyrius

GEOPOLITIKA

— 2 —

KAME LIETUVIAI GALĖTŲ DAR KOLONIZUOTIS

PASKAITA PASAULIO LIETUVIŲ I KONGRESUI, ĮVYKSIANČIAM 1935 08 11–17, KAUNE, VALSTYBĖS TEATRE

I. Išeivijos tikslai tautiniu atžvilgiu. – II. Emigracija ar kolonizacija? – III. Kame dar galima kolonizuotis? – IV. Pirmieji pasiruošimai

I. Išeivijos tikslai tautiniu atžvilgiu

Jau prieš 6 metus mums teko rašyti suglaustai apie mūsų emigracijos didžiąsias problemas*. Garbinga Pasaulio lietuvių I Kongreso proga verčia mus ir vėl bent dalį tų minčių pakartoti.

Kiekvienas organizmas kovoje dėl būvio visomis išgalėmis stengiasi užtikrinti sau kuo daugiausia vietos ir gyvenimui tinkamų sąlygų. Beveik visa žmonijos istorija ir yra ta kova dėl erdvės po saulutės spinduliais, dėl geresnių gyvenimo sąlygų, tinkamesnės aplinkos. Kiekviena tvirtai norinti gyventi tauta sąmoningai ar instinktyviai kovoja dėl žemės, kuri yra jos tautinės didybės pagrindas. Pajūrių tautos kovoja ir dėl jūros, nes uostai yra raktai į sausžemius. Kultūringos ir sąmoningos tautos veda tą kovą labai tiksliai ir planingai, o per tai jos ir tampa galingos, didžios. Ši kova geriausiai sekasi jūreiviškoms tautoms, gyvenančioms prie atvirų okeanų. Į jų rankas pateko nuo

* *Baltijos Respublikų politinė geografija*, Kaunas, 1929, p. 37–57 (*aut. past.*).

Kolumbo laikų atrastosios žemės. Lietuva, jau prieš keletą šimtmečių išbraukta iš jūreiviškų tautų tarpo, žinoma, negalėjo dalyvauti tose dalybose. Todėl dabar ir neturime žemės rezervo, taip reikalingo mūsų gyventojų gausiam prieaugliui. Tad beliko mums infiltracijos būdu kovoti dėl reikalingos erdvės, dėl būvio.

Iš to, kas čia pasakyta, išeina, kad *pirmas ir svarbiausias išeivijos tikslas yra užtikrinti tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtotei*, praplėsti pamatą jos būsimai didybei. Antras, irgi labai svarbus, išeivijos tikslas yra *išugdyti senajai metropolijai tikrą draugą ir bendradarbį visuose kultūros, ūkio ir politikos reikaluose, rėmėją nelaimėse*. Šį paskutinį tikslą galima gausiai pailiustruoti daugelio tautų pavyzdžiais: pirmoj eilėj graikų, armėnų, italų, lenkų, žydų ir kt. Bet šie dalykai juk puikiai žinomi ir iš mūsų pačių santykių su savo diaspora (atžala) Š. Amerikoje.

Masinė lietuvių emigracija prasidėjo labai vėlai: tik apie 1880 m. Tačiau jau po 25 metų Lietuva pajuto savo kolonistų gerą širdį ir dosnią ranką. Prisiminkim nors keletą svarbesnių momentų: pirmąjį atbundančios Lietuvos laisvės troškulį 1905 m. lietuviai amerikiečiai parėmė tūkstančiais dolerių ginklams ir propagandai; Tautos Namams Vilniuje sudėjo per 30 000 dol., „Saulės" namams Kaune apie 20 000 dol. Katalikų Tautos Fondas nepriklausomybei propaguoti ir labdaringiems tikslams surinko apie 700 000 dol., Nepriklausomybės Fondas (liberalų) 90 000 dol., prezidento Wilsono dienoje lietuviai surinko 230 000 dol. Lietuvos Katalikų universitetui mūsų išeiviai sudėjo apie 50 000 dol. Nėra Lietuvoj žymesnės mokslo, kultūros ar labdarybės įstaigos, kuri nebūtų gavusi kelių ar keliolikos tūkstančių dolerių iš Amerikos lietuvių. Ir dabar Vilniaus lietuvių įstaigos stipriai jaučia dosnią amerikiečių ranką. Be aukų, dar daugiau reiškia iš Amerikos kasmet persiunčiamos giminėms pašalpos ir dovanos: geresniais laikais jų kasmet Lietuva gaudavo vidutiniškai nuo 3 iki 5 milijonų dolerių. Lietuvos laisvės paskolos bonų mūsų kolonistai išpirko už 1 800 000 dol. Įvairios bendrovės sutraukė Lietuvon apie 2 000 000 dol., tik jų nepasisekimai sutrukdė tolesnį kapitalų plaukimą iš Amerikos. O savo viešosioms įstaigoms (bažnyčioms ir parapinėms mokykloms) lietuviai amerikiečiai yra sudėję mažiausiai 60 milijonų dolerių.

Moralinė išeivijos parama irgi labai daug reiškia Lietuvai, ypač sunkesniais momentais. Amerikos Lietuvių Tarybos surinktas milijonas parašų už Lietuvos nepriklausomybę buvo gal didžiausias moralinės

paramos išreiškimas, Amerikos Lietuvių Taryba, atstovaujanti visoms centrinėms katalikų organizacijoms, atspausdino kelias dešimtis tūkstančių atsišaukimų (lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis), kuriuose suglaustai išdėstė Lietuvos istoriją ir teises į nepriklausomybę kartu su prašymu žemiau paliktoje tuščioje vietoje pasirašyti už Lietuvos nepriklausomybę. Ir visas milijonas įvairių tautybių ir tikybų amerikiečių pasirašė po tuo lietuvių atsišaukimu. Visi tie parašai paskiau buvo įteikti Amerikos valdžiai. Ar bereikia geresnės propagandos Lietuvos vardui tolimoj Amerikoj, kur mūsų šalis taip mažai buvo žinoma!

Europa, ypač mūsų gyvenamas jos kampas, ir ateity neapsieis be politinių ir ekonominių katastrofų. Tokiais pavojingais momentais patogiau yra turėti lietuvybės rezervus tolimose žemėse, negu visą tautą, gyvenančią vienoje vietoje. Mes jaučiam pagalbą palyginti neturtingų ir nelabai susipratusių kolonistų. Bet ši pagalba būtų keliolika kartų didesnė, jei mūsų išeiviai būtų taip turtingi, kaip olandų, žydų, armėnų ar kitų pirklybinių tautų. Tad Lietuvai nepaprastai svarbu yra turėti kur nors toli turtingą ir kultūringą naujokyną, kurs nelabai jau sunku būtų sukurti turint tokį gausų gyventojų prieauglį ir taip gausią išeiviją, kol kas dar netvarkomą ir be jokio plano išbarstytą gigantiškuose Pietų Amerikos plotuose.

II. Emigracija ar kolonizacija?

Stambiausioji mūsų išeivijos dalis susispietė Š. Amerikoje trikampy tarp Bostono, Baltimorės ir Čikagos. Būdami menki žemdirbiai, nemokėdami amatų ir neturėdami pinigų, jie lengviausiai galėdavo įsikurti tik dideliuose pramonės centruose, kame lengviau rasdavo progų geromis sąlygomis išnuomoti savo tvirtus raumenis. Tad didžiausios tautos atžalos įsikūrė didmiesčiuose, kaip Naujorkas, Čikaga, Filadelfija, Detroitas, Pittsburghas, Bostonas ir kt. Jungtinėse Valstybėse apytikris mūsų išeivių skaičius vargiai bus didesnis kaip 650 000, kas sudaro tik ½% visų to krašto piliečių. Nė viename mieste, štate ar apskrity lietuviai nesudaro absoliutinės gyventojų daugumos.

Į didmiesčius važiuodami iš skurdaus lietuviško kaimo, miestiškos kultūros neragavę, kartais visai bemoksliai, neturėdami geros inteligentiškos vadovybės, mūsų išeiviai atsidūrė ypatingai pavojingoje padėty nutautimo atžvilgiu. Miestai nežinojo kaimietiškos izoliacijos ir ramy-

bės. Amerikos didmiesčių gatvėse, mokyklose ir parkuose kartu žaidžia ir draugauja keliolikos tautų vaikai. Jų visų bendra kasdieninė kalba – angliška. Gimtosios kalbos jie vos truputį temoka ir maža ja naudojasi. Amerikos lietuviškose šeimose gana paprastas reiškinys, kad tėvai į vaikus prašneka lietuviškai, o jų vaikai atsako jiems angliškai. Ir vieni kitus šiaip taip supranta. Gimsta ir lietuviškai angliškas žargonas. Antroji, ten gimusi, karta ir tuo žargonu mažai besinaudoja, nors dar moka, o trečioji karta dažniausia nė to žargono nebemokės. Lietuvių laikraščiuose jau įvedama ir angliškų straipsnelių, nes jie ten gimusiems suprantamesni. Lietuvių kalbai išnykus, nutrūks ir beveik visi Amerikos lietuvių santykiai su Lietuva, nes kitos lietuvybės žymės ten lygiai greitai nyksta.

Kurie mažiau vertina žiaurią tikrovę, tie dar tiki, kad lietuvių parapinės mokyklos ir akademijos su kolegija išgelbės emigraciją nuo galutinio nutautimo. Tačiau prisiminkim, kad vietinių įstatymų leidžiama lietuvių kalbai skirti tik iki 3 val. per savaitę ir tiek pat lietuviškai dėstomai tikybai, o kiti dalykai dėstomi angliškai. Tad vien mokyklos pastangomis nepavyks mūsų išeivių lietuviškumo amžiams apsaugoti, o pasiseks tik sulėtinti išmirimo tempą. Sustabdžius naują imigraciją, kaip kitų tautų, taip ir mūsų naujokynai eina mažyn kasmet 2%, nes tokia yra mirtingumo rata, o naujų, tautiškai atsparių jėgų mažai bepriauga. Iki 1924 m., rodos, nė vienoj lietuvių bažnyčioj dar nebuvo angliškų pamokslų, o dabar jie gana daugely vietų lenktyniuoja su lietuviškais; tokios tvarkos pageidaujanti žymi dalis priaugančios kartos, silpnai lietuviškai bemokančios.

Vargiai ar galėtų saugesne padėtimi pasidžiaugti ir naujoji mūsų emigracija milžiniškose Pietų Amerikos šalyse. Ir ten daugiau kaip 80% emigrantų susispietė didžiuosiuose miestuose, kaip Buenos Ayres, Montevideo ir Sao Paulo. P. Amerika mažiau biznieriška, bet lotyniška civilizacija ir judri nuotaika sudaro jaukias ir masinančias apystovas; graži, lengvai pramokstama kalba, draugiški, socialūs žmonės vilioja prie savęs kiekvieną ateivį ir migdo jo tautinę sąmonę, verčia užmiršti senąją tėvynę. Nesukurdami savo etnografiškos teritorijos, ten lietuviai jokiu būdu negalės išlaikyti kelias kartas savo tautybės ir kalbos. Jų likimas irgi jau išspręstas: jų tolimesni ainiai mokės tik ispaniškai ar portugališkai ir ne visi bežinos, iš kur jų seneliai yra kilę. Argentinoje lietuviai dar ne taip seniai gyvena, bet jų kalboje jau daug ispaniškų žodžių. Brazilijos lietuvių, vos prieš keletą mėnesių atvykusių iš Lietuvos, kalboj irgi

teko pastebėti portugališkų žodžių. Gauname įspūdį, kad visose Naujojo Pasaulio valstybėse seniau nusistoję tradicijos, papročiai ir vyraujanti valstybinė kalba daro daug greitesnės ir gilesnės įtakos visiems naujiems ateiviams, išrautiems iš senosios Europos, kur jie amžiais galėdavo išlaikyti savo kalbą ir papročius, net kęsdami dėl jų kartais labai sunkią priespaudą ir persekiojimus. Naujose žemėse dingsta senasai tautinis atsparumas, nes laisvė visus sužavi ir suvilioja.

Dabartiniu metu visame pasauly išbarstytas lietuvių atžalas galėtume pažymėti šiais apytikriais ir apskritais skaičiais:

Jungtinėse Valstybėse	apie 650 000
Sovietų Respublikose	per 40 000
Vokietijoj	per 40 000
Brazilijoj	per 35 000
Latvijoj	arti 30 000
Argentinoj	arti 30 000
D. Britanijoj	arti 20 000
Kanadoj	per 10 000
Urugvajuje	arti 10 000
Prancūzijoj ir kitur V. Europoj	5000
Australijoj	arti 400
Pietų Afrikoje	apie 400
Tolimuosiuose Rytuose	apie 200
Visos diasporos:	872 000

Taigi netoli milijono gyvena už etnografinės Lietuvos ribų, apsupti svetimų kultūrų ir išstatyti dideliems nutautimo pavojams, dažnai be savų mokyklų, be bažnyčių, be lietuviško teatro, be geros tautiškai susipratusios vadovybės. Jeigu 9000 Montevideo lietuvių tenka tik viena lietuviška mokykla su 75 mokiniais, tai argi galima džiaugtis padėties tikrumu. Analoginė padėtis yra juk ir daugely kitų mūsų naujokynų, neplaningai išbarstytų tolimuose kraštuose.

Tad visi mes keliame klausimą: ar tikslu lietuviams tik bet kaip ir bet kur emigruoti? Ar neverta pereiti prie koncentruotos ir gerai paruoštos kolonizacijos? Jei nenorime lietuvių išmėtyti dumpingo būdu ir geriausių, veikliausių savo žmonių be sąlygų dovanoti kitoms didelėms tautoms, tai senąją emigraciją būtinai turime pakeisti nauja

kolonizacija. Šio uždavinio sunkumas daugumą iš karto nugąsdina ir atbaido. Tačiau po keliolika metų užsieniuose gyvenusiems ir pastabiesiems veikėjams labai jau aišku, kad tik savoje etnografinėje aplinkumoj mes galėtume savo tautybę išlaikyti. Tai įrodo ne tik puikus prancūzų pavyzdys Rytų Kanadoj, bet ir daugelis kitų šiek ar tiek pasisekusių bandymų, kaip ukrainiečių V. Kanadoje, vokiečių ir lenkų Pietų Brazilijoj, vokiečių P. Čilėje ir pan. Kolonizacijos reikšmę mūsų tautinei plėtotei yra nepaprastai didelė. Todėl jai realizuoti neturime gailėtis savo jėgų ir didesnių lėšų. Gerai paruošta kolonizacija tai lyg ir persodinimas tautos dalies į platesnius ir derlingesnius kraštus, kuriuose ji ateityje išleistų naujus, pilnus lietuviškos gyvybės diegus. Į kolonizaciją turime žiūrėti kaip į patriotinį žygį, užtikrinantį savo tautai daugiau erdvės, neardant pasaulinės taikos ir ramybės.

III. Kame dar galima kolonizuotis?

Prieš 30–50 metų buvo pasauly didelių tuščių plotų su geru klimatu ir derlinga dirva. Trys vakarinės Kanados provincijos 1880 m. turėjo tik 75 000 gyv., daugiausia klajoklių indėnų. O jų plotas 3 200 000 km² arba trečdalis visos Europos. Dabar gi ten jau gyvena 2 milijonai žmonių. Tai labai stambūs ūkininkai ir didžiausi kviečių eksporteriai. Per pastaruosius 50 metų baltieji kolonistai išrankiojo geriausius žemės sklypus Kanadoje, Pietų Amerikoje, Afrikoje ir Australijoj. Tačiau vis dar yra gana stambių neužimtų plotų su derlinga dirva ir su pakenčiamu klimatu. Vis dėlto neapsirikime: lietuviško klimato kraštai Š. Amerikoje jau yra senokai tirštai gyvenami ir jau spėjo išugdyti savo rajonuose milijoninius miestus. Mums belieka laisvų geros žemės plotų tik šaltesniuose arba žymiai šiltesniuose kraštuose. Šaltesnėje zonoje, pavyzdžiui, yra Kanada ir Aliaska, karštose zonose – labai dideli plotai Pietų Amerikoje, Afrikoje, Australijoj ir net šiek tiek Didžiojo okeano pietinėse salose. Visos tos žemės toli nuo Lietuvos, bet šių laikų susisiekimo priemonės jau baigia naikinti bet kurią judraus žmogaus izoliaciją.

a) Šiaurės kraštai

Apie šaltųjų kraštų kolonizaciją mažai kalbama ir nedaug rašoma. Tačiau daugybė įvairių ekspedicijų ten vyksta ir sugrįžę jos po trupu-

tį keičia senąsias nuomones subpoliarinės zonos naudai. Istorijos geografija mums primena, kad žmonių masės nuo seniausių istorinių laikų vis po truputį slenka į šiaurę, kurdamos ten vis didesnius miestus ir didelės reikšmės valstybes. Tarp XXXIV ir X amžiaus prieš Kristų didžiausieji civilizacijos centrai buvo kraštuose su vidutine metine temperatūra tarp 22° ir 25° C; tai subtropikų Egiptas, Babilonija ir Chaldėja. Paskutinį tūkstantį metų prieš Kristų matome ryškių civilizacijos centrų pasistūmėjimą į tą Mediterranos zoną, kur vyrauja vid. met. temperatūra tarp 18° ir 15° C. Tai Damaskas, Jeruzalė, Atėnai, Sirakuzai, Makedonija, Roma. Nuo IV iki XX amžiaus po Kristaus dar ryškiau matome tą civilizacijos centrų slinkimą į šiaurę, kol XX amžiaus pradžioje labiausiai imponuojančius centrus jau randame zonoje su 10–12° C vid. met temperatūra. Tai Paryžius. Londonas, Naujorkas. Bet vis daugiau įgyjanti reikšmės periferija kaskart labiau užgriebia jau žymiai šaltesnius kraštus*. Milijoninis Montrealis, prancūzų apgyventas, kunkuliuoja prie 6,5° C, artimas jam Kvebekas turi mažiau kaip 5° C. Dabar didžiausiu šiaurės miestu reikia laikyti Leningradą (4° C), o veikliausiomis ir turtingiausiomis šiaurės valstybėmis – Suomiją ir Islandiją. Tačiau ir čia nesustojama. Suomija kolonizuoja savo tolimą šiaurę iki poliarinio rato, o Kanada, Aliaska ir Sibiras taip pat daro sėkmingų pastangų įsigyventi tokiose žemėse, kurių lig šiol žmogus nevertino ir netikėjo, kad ten galima laimėti turtus, komfortą ir žemišką laimę.

Šia proga verta pasiklausyti, ką sako apie tolimą šiaurę jos ilgametis tyrinėtojas ir entuziastas Vilhjalmuras Stefanssonas**. Jis ypačiai kreipia dėmesį į subpoliarines ganyklas, kurios puikiai tinka šiaurės elniams ir poliariniams galvijams. Tokių subpoliarinių ganyklų Eurazijoj esą nuo 7 iki 10 mln. km², kur kas metai galima būtų pjauti apie 1¼ mln. elnių, o elnias atstoja 2½ avies. Pirmieji elniai iš Sibiro Aliaskon atvežti 1892 m., o 1903 m. jų ten buvo dar tik 6000, bet iki 1927 m. jų skaičius buvo jau padaugėjęs iki 600 000, kurių pusė priklausė eskimams, o kiti misijoms, įvairioms bendrovėms ir privatiems amerikiečiams. 1925 m. iš Aliaskos eksportuota 681 120 svarų elnienos už 111 452 dolerius, taigi po 1 Lt 64 centus už am[erikonišką] svarą arba apie 3 Lt 60 centų už kilogramą. Už gyvą elnią tolimoje Amerikos Šiaurėje tais laikais buvo mokama apie 50 litų.

* Lietuvos vid. met. temperatūra svyruoja tarp 6° ir 7° C (*aut. past.*).
** V. Stefansson, *Neuland im Norden*, Leipzig, 1928, vert. iš anglų k. (*aut. past*).

Šiaurės Kanados ir Aliaskos žiema nedaug šiltesnė už Sibiro. Nomės mieste Aliaskoje žiemos temperatūra dažniau nusileidžia iki –42° C, tačiau labai retai iki –45°. Dawsono mieste prie Jukono upės, tarp miškų ir kalnų, žiemos šalčiai kartais pasiekia net –55°. Betgi vasaros ir tolimoje Amerikos šiaurėje gana šiltos: net iki –35°. V. Stefanssonas matė Fort Providence (prie Mackenzie upės) katalikų misijos daržuose gražiai brėstančias žemuoges ir kitus vaisius. O tai yra 3500 km nuo Naujorko, 1500 km nuo Winnipego ir 800 km nuo Edmontono į šiaurę. Jis pirko bulves, užaugintas misijoj prie Fort Good Hope, apie 30 km į pietus nuo poliarinio rato Mackenzie deltoje, 150 km į šiaurę nuo poliarinio rato, augę dar geltonieji runkeliai ir kopūstai. Kviečiai ir kiti javai dar augą prie Fort Providence ir Fort Simpson, o prie poliarinio rato, aplink D. Meškos ež. ir Mackenzie slėny, patogiai augą rugiai, miežiai, daugumas daržovių ir net pomidorai. Į tą tolimą šiaurę baltąjį žmogų vilioja ne tik produktinga erdvė, bet ir brangūs mineralai, ypač aukso ir vario gausumas. Žuvys ir kiti vandenų gyvuliai irgi teikia nemenką pragyvenimo šaltinį. Jungtinių Valstybių Biologinė tarnyba apskaičiavo, kad šiaurės vakarų Aliaskoje vienas kvadratinis kilometras gali maitinti per metus nuo 15 iki 20 elnių. Šie gyvuliai žiemos metu sugeba atkasti sau maistą iš po sniego iki 1½ metro gilumo. Mes šiais kraštais kol kas visai nesidomėjom, tačiau kolonizacijos prospektai neturėtų be tinkamų studijų jų praleisti. Civilizacijos eiga rodo, kad dabartinis baltasai žmogus platesniu mastu nugali šaltį kaip šilumą. Ir visai galimas dalykas, kad ir mums šiaurėje pavyktų sukurti energingesnius civilizacijos centrus. Tad savo tyrinėjimų ar stebėjimų sferon turėtumėm įtraukti ir Kanados šiaurę bei Aliaską, kurioje patogiai gyveno mūsų tautietis teisėjas K. Kriaučiūnas, dabar esąs, rodos, Seattle, Wash. Jei šiltesnio krašto gyventojai prancūzai priprato prie Š. Kanados šalčių, tai, rodos, mums ten būtų daugiau galimybių aklimatizuotis. Tad verta tuos kraštus iš arčiau ir smulkiau pastudijuoti, ko negalima padaryti trumpo referato ribose.

b) Pietų kraštai

Pietų kraštuose, t.y. įvairiose pietinio pusrutulio dalyse, turime daug daugiau kolonizacijai tinkamos erdvės. Bet ir ten susiduriame su klimatinėmis kliūtimis, kurias šiaurės europiečiai vis sėkmingiau nugali.

Pradėsime nuo geriau pažįstamos Afrikos. Patys didieji optimistai tikisi Pietų Afrikoje sutalpinti greta negrų dar ir 40 mln. baltųjų; Rytų Afrikos plokštikalniuose, kurių dalį dabar italai visaip stengiasi pasisavinti, tikimasi apgyvendinti iki 100 mln. baltųjų, Australijoj iki 180 mln., o Pietų Amerikoje dar daugiau. Bet mums rodosi, kad šie skaičiai yra per daug išpūsti; juos būtume linkę bent penkis kartus sumažinti, jei nenorėsime per didelio žmonių susigrūdimo ir nubiednėjimo. Dėl Afrikos mums atrodo labiausia patikimi p. E.-L. Guernier pateikiami skaičiai*. Anot jo, europiečių kolonizacijai tinkamų žemių Afrika turinti:

Angoloje	– 134 400 km²
Kenijoj	– 403 600 km²
Tanganikoj	– 448 800 km²
Rodezijoj	– 159 500 km²
Kartu – apie	1 146 300 km²

Pagal jį, šie plotai laisvai galėtų priimti 10 ar 12 milijonų europiečių. Be to, Šiaurės Afrikos prancūziškos kolonijos dar sutalpintų bent 2 mln. europiečių ir beveik tiek Pietų Afrikos Unija. Apie Angolos klimatą ir kolonizacijos galimybes jau teko gana plačiai rašyti. Visa Afrika galėtų priimti apie 15–20 mln. baltųjų kolonistų, tik, žinoma, ne staigiai, bet mažesniais skaičiais, gal po ½ mln. kasmet.

Čia norisi truputį smulkiau paminėti Tanganiką, kuri yra britų žinioje esanti mandatinė žemė, kurioj ir kiti Tautų Sąjungos nariai gali gauti tam tikrų apsigyvenimo, kolonizacijos ir prekybos teisių. Tai kraštas apie 950 000 km² su 5 100 000 gyv. Tad 1 km² tenka apie 5 žmones. Pusė to krašto susideda iš aukštų plokštikalnių su gana sveiku klimatu, o tai jau sudaro erdvę, beveik lygią didžiausioms Vak. Europos valstybėms, kaip Prancūzija, Ispanija, Vokietija. Štai klimatiniai daviniai šitų derlingų plokštikalnių, paimti iš Kwai (Kuai) miestelio aukštumoje – 1634 m.: šalčiausias mėnuo (liepos) – 13,3° C, karščiausias mėnuo (vasaris) – 18,8° C, vid. met. lietus 841 mm. Plokštakalniuose aukščiau kaip 1100 m karščiausio mėn. vid. temperatūra nepakyla aukščiau kaip 23° C, o šalčiausiame mėnesy ji dažniausia svyruoja vidutiniškai tarp 13° C ir 21° C. Lietaus plokštakalniuose esti paprastai nuo 700 iki 1700 mm. Ir šiame palyginti sveikame klimate kol kas gyvena tik apie 12 000

* *L'Afrique champ d'expansion de l'Europe*, Paris, 1933, 270 p. (*Aut. past.*)

baltųjų kolonistų, daugiausia vokiečių ir britų. 60% visos kolonijos ploto, taigi arti 600 000 km² tinka galvijų ir avių ganiavoms, o likusieji 40% gali būti paversti dirbama žeme. Europiečių plantacijose auga dažniausia kava, kaučiukas, medvilnės, sizalio kanapės. Taip pat auginama ir kukurūzų, ryžių, kviečių, žemės riešutų, bananų ir kokosinių palmių riešutų. Aptinkama ir kai kurių mineralų, kurių klodai dar neseniai pradėti tyrinėti (deimantų, aukso). Labai panaši gamtinė aplinkuma yra ir gretimoje britų kolonijoj Kenijoj, kur britai gana intensyviai pradėjo kolonizuotis ir steigti savo ūkius. Jų čia įsigyveno jau per 20 000. Dar labiau pažengė į priekį britų kolonizacija Pietų Rodezijoj, kur jų yra apie 40 000 ir jau ruošiasi steigti beveik nepriklausomą dominiją. Tačiau Afrikoje galima gerai verstis steigiant tik stambius ūkius, ne mažiau kaip 100 ha ir net iki kelių tūkstančių ha. Šitokius ūkius kuriant reikia juk namų ir inventoriaus, tad Lietuvos resursams tiktų nedidelė kolonija iš kokio 1000 šeimynų, įgyvendinamų ten per 5–10 metų pagal gerai paruoštą planą. Kai pirmieji kolonistai įsigyventų ir įgytų reikalingo patyrimo, tai naujiems imigrantams jau lengviau sektųsi įsigyventi.

Australijoj ir Naujojoj Zelandijoj rastume pačio geriausio klimato ir dideles erdves. Tačiau britai, matyti, tuos puikius kraštus yra rezervavę savo padermei ir svetimųjų kolonizaciją labai suvaržę dideliais piniginiais reikalavimais ir kitais sunkumais. Malonaus klimato sklypų rastume kai kuriose Ramiojo vandenyno salose, pvz., N. Hebriduose, N. Kaledonijoj ir kitur, bet tenykščio gyvenimo sąlygos mažai mums žinomos, tad nedrįstame pasiūlymų daryti, nors nujautimas ir labai vilioja.

Lieka dar paminėti didis Pietų Amerikos kontinentas. Apie jį smulkesnių žinių gali suteikti ilgiau už mane gyvenę ten lietuviai. Tad čia apsiribosim tik bendromis pastabomis. Tai kontinentas apie du kartu didesnis už visą Europą. Beveik pusė jo tinka europiečių kolonizacijai. Lietuviai kol kas spiečiasi Brazilijoj, Argentinos ir Urugvajaus didmiesčiuose ir tik mažais skaičiais bando įsigyventi ūkiuose. Brazilijos ir daugelio kitų kraštų klimatas dažniausia karštesnis už Afrikos. Labai didelis reljefo, dirvos ir net klimato įvairumas, atsispindįs ir žemės ūkio produktų įvairume. Ūkius įsigyti galima lengvesnėmis sąlygomis negu Afrikoje, tačiau nutautimo pavojai kur kas didesni negu Juodajame kontinente, kur tektų mums susidurti tik su žemos civilizacijos žmonėmis; o P. Amerikos ispanų ir portugalų atžalos jau įrodė savo sugebėjimą gerai asimiliuoti vėlesnius kolonistus.

IV. Pirmieji pasiruošimai

1. Pirmųjų pasiruošimų uždavinys turėtų būti teoretinės (iš raštų) ir praktinės (iš patyrimų vietoje) studijos ir geografiniai bei ekonominiai įvairių kraštų palyginimai kolonizaciniu atžvilgiu, neaplenkiant ir tolimiausių kraštų. Pirmenybės turėtų susilaukti vis dėlto tie kraštai, kur mažiausia pavojų lietuviui nutausti, o vis dėlto dar galima sukurti nelabai vargingą gyvenimą su geromis perspektyvomis ateičiai. Šiuo atžvilgiu vertingesni bus mums tie kraštai, kur rečiau būsime verčiami santykiauti su baltosios rasės žmonėmis. Reiktų rasti tam tikrą patogią pusiausvyrą tarp rasinės izoliacijos ir ekonominės komunikacijos.

2. Geriau būrų, jei naujosios mūsų kolonijos produktai būtų kontrastas Lietuvos eksportui ir tuo būdu sudarytų gerą objektą mainams su metropolija. Ekonominiai ryšiai pagyvintų ir kultūrinį bendradarbiavimą, ir stiprintų tautinį vieningumą.

3. Lietuva savo kariškų jėgų kuklumu negali baidyti jokios tolimos valstybės. Tad daugelis kraštų lengviau įsileis mūsų geografines ekspedicijas ir lengviau suteiks koncesijų kolonizacijai. Geografiniai stebėjimai ar tyrinėjimai turėtų būti kiek galima greičiau pradėti, nes pasivėlavimas neša didelius nuostolius: geresnius sklypus kiti nusižiūri ir apsigyvena.

4. Pirmoji kolonija reikia kurti nejudinant iš Lietuvos didelės žmonių masės; bet pradėti reikia skubotai, kad pirmasai negausus branduolys kiek galima anksčiau įsigyventų ir paruoštų dirvą jau didesnei žmonių srovei, kuri gali kartais netikėtai prasiveržti iš Lietuvos, kaip tai buvo jau 1927 m.

5. Pagal numatytos kolonizacijai vietos savybes reikia iš anksto paruošti ir keletą reikalingiausių išmokslintų vadų: agronomą, gydytoją, mokytoją, kunigą, architektą ir pakankamą kiekį meisterių, amatininkų ir prekybininkų.

6. Kolonistai išleidžiami tik pagal tam tikros atrankos dėsnius ir bent kiek teoretiškai paruošti naujoms gyvenimo ir darbo sąlygoms.

7. Įvairių kraštų kolonizacijos eiga rodo, kad naujose, dar nekultivuotose žemėse pirmuosius kelerius metus gyvenimas esti sunkesnis ir reikalauja daug didesnio jėgų įtempimo negu senoje tėvynėje. Tad lengvo gyvenimo ieškotojai netinka naujoms provincijoms ir naujiems miestams kurti. Šie didingi žygiai iš bet kurios tautos reikalauja pačių drąsiausių ir

energingiausių sūnų. Štai kodėl asfaltuotų gatvių, patogių butų ir kinematografų išlepinti dabartinės Anglijos, Vokietijos ir Prancūzijos bedarbiai nebetinka tolimų kraštų kolonizacijai, nors jų vargingesni protėviai sukūrė svetimuose kontinentuose labai didelius dalykus.

8. Į iš vargo ir skurdo ištrauktus Lietuvos darbininkus reikia žiūrėti kaip į geriausius aktorius kolonizacijos arenoje, jeigu tik jie yra sveiki, laisvi nuo alkoholizmo ir turi gerą, sąžiningą ir nusimanančią vadovybę. Tad žemos Lietuvos gyvenimo normos nėra kliūtis kolonizacijai, bet greičiau pagalba.

Visa tai turint galvoje, Draugija užsienio lietuviams remti drąsiai galėtų imtis pirmosios iniciatyvos paruošti pirmąjį kolonizacijos planą ir sudaryti naujos kolonijos branduolį. Ir jei tik vieta bus tinkamai parinkta ir jei atsiras darbui atsidavusi nusimananti vadovybė, tai galima būtų net spėti, kad iš mažo branduolio laisvoje erdvėje per ilgesnį laiką išaugs antra Lietuva, kaipo mūsų kultūros it tautinių jėgų rezervas. Ta antroji Lietuva greičiausia turės likti mažiau ar daugiau savarankiška provincija po svetima vėliava, bet tai dar nekliudys dviem lietuviškom teritorijom nuoširdžiai draugauti, bendradarbiauti ir nelaimėse prisigelbėti.

Pati didžiausia kolonizacijai kliūtis – tai stoka pinigų. Bet šitas klausimas tektų rišti tik jau turint prieš akis tam tikrą teritoriją ir žinant jos ūkišką aplinkumą ir stambiąsias problemas. Manytume, kad jau ateina laikas mūsų tautai ryžtis nugalėti ir stambias kliūtis, ir iš savo žodyno išbraukti dejavimo žodžius.

Jaunosios kartos turi įsipareigoti įgyvendinti drąsiausias tautos svajones ir varguose patirti nemirtingą džiaugsmą, laimėdamos kultūrai ir jaunai Lietuvai naujas erdves. Tikėkime, kad platesnės erdvės horizontai praplės ne tik mūsų pragyvenimo šaltinius, bet pagilins ir atvers lietuviškos kūrybos versmes.

LIETUVA EIKUMENOS ERDVĖJE
Kaunas, 1936

I. Eikumeniniai plotai

Šio straipsnio uždavinys geopolitinis: surasti, kuri dalis eikumenos priklausė ir dabar dar priklauso lietuvių tautai ir panagrinėti tas

specifines problemas, kurios gali kilti iš lietuvių tautos santykio su jos gyvenama erdve.

Eikumeniniais įprasta laikyti tik tuos mūsų planetos plotus, kurie pastoviai ar net sėsliai žmonių gyvenami. Tačiau labai sunku yra nustatyti bent apytiksles eikumenos ribas. Nedaugelis geografų yra bandę jas nustatinėti, ir tiems bandymams dar nėra surasta kokių tikslesnių pradų.

Visos mūsų planetos paviršius turi 510 milijonų km². Iš to ploto vien okeanams ir jūroms tenka apie 71%, o sausumoms lieka tik 29%, arba 148 mln. km². Tačiau toli gražu ne visos sausumos gali būti žmonių gyvenamos ir laikomos eikumenos dalimi. Štai pietų poliarinis kontinentas beveik pusantro karto (14 mln. km²) didesnis už Europą, o gyventojų 1933 m. ten buvo 650, tarp jų tik 4 moterys. Tai laikini svečiai: žvejai ir banginių medžiotojai. Atlanto arba Didžiojo okeano tokiame pat plote bet kuriuo metu yra bent keliolika kartų daugiau žmonių negu Antarktyje, tačiau negalime tų žmonių laikyti tų okeanų gyventojais, nes jie yra tik keliautojai. Eikumena laikyti būtų patogiausia tik tuos kraštus, kur viename km² gyvena bent viena šeima arba bent trys žmonės. Ogi, be Antarkties, yra dar mūsų Žemėje apie 44 mln. km² tokių beviltiškai šaltų arba sausų plotų, kurie negali išmaitinti nė vieno žmogaus. Šiuose milžiniškuose plotuose izoliuotai ir vargingai smilksta tiktai apie 12 ar 13 mln. žmonių, kurie ištisus mėnesius negali su savo kaimynais ar giminėmis pasimatyti. Čia paminėsime tik svarbiausius šitų tuščių plotų savininkus:

Valstybė	Tuštieji plotai km²	Jų gyventojai	Gyv. tankumas
SSSR	10 250 000	1 800 000	0,18
Australija	6 500 000	900 000	0,14
Kanada	6 400 000	130 000	0,02
Grenlandija (danų)	2 100 000	–	–

Be jų, pravartu dar paminėti apytuščius Sacharos plotus arti 10 mln. km², Brazilijos drėgnuosius miškus Amazonės baseine – 3 mln. km², neminint labai didelių eikumeniškų plotų Aliaskoje, Labradore, Pietų Afrikos ir Somalijos dykumų, sausiausių Vidurinės Azijos ir Arabijos provincijų ir t.t.

Truputį tankiau (nuo 1 iki 2 žmonių km²) gyvenamos zonos apima

bent 19 mln. km², tad jau paminėtu principu remdamiesi iš eikumenos turime išmesti 77 mln. km². Tada eikumeniniams plotams dar pasiliktų 71 mln. km². Bet ir šiuose plotuose yra dar daug stambių lopinių, kur negalima žemės dirbti ir naudingai javų auginti. Retos žolės ganyklos (sausesnės stepių, savanų ar pampų dalys) negalės daugelio gyventojų pramaitinti, tad jų priklausymas tikrajai eikumenai pasiliks abejotinas. Tą pat reikia pasakyti ir apie labai kalnuotas šalis su žema temperatūra.

Galima būtų siūlyti ir kitą principą eikumenos riboms nustatyti: tai sutapdinti ją su duoninių javų zonomis. Plačiu ūkišku mastu duoninių javų auginti negalima ten, kur trijų vasaros mėnesių vidutinė temperatūra yra žemesnė negu 14° C, arba kur lietaus iškrinta mažiau kaip 250 mm per metus, arba kur dirvos kalnuotumas siekia daugiau kaip 15%. Tuo būdu javų kultūrai netinka apie:

36 mln. km² šaltų šiaurės kraštų;

7 mln. km² šaltų plokščiakalnių bei kalnų;

42 mln. km² dykumų ir pusdykumių, kur negalima pritaikyti irigacijos;

10 mln. km² žemių, kurių šlaitų statumas pašoka 15%.

4 mln. km² dirvų labai prastos cheminės ar fizinės sudėties.

Šituo principu iš eikumeniškų plotų išbraukiame 99 mln. km², o eikumenai pasilieka tik 49 mln. km², kuriuose dabar ir gyvena apie 2 milijardus gyventojų, t.y. beveik visa žmonija. Taip suprantamos eikumeniškos erdvės 17 mln. km² tinka vidutinių klimatų javams: kviečiams, rugiams, miežiams, avižoms ir iš dalies kukurūzams ir 32 mln. km² – ryžiams, sorgai ir iš dalies kukurūzams. *Šiauriniams* javams tinkami plotai kontinentais skirstomi maždaug taip:

Europa	4 000 000 km²	P. Amerika	1 500 000 km²
Azija	5 000 000 km²	Afrika	1 200 000 km²
Š. Amerika	4 900 000 km²	Okeanija	400 000 km²

Šitos duoninių javų zonos nėra ir gal niekuomet nebus visos perdėm javais apsėtos. Pavyzdžiui, labiausiai sukultūrinta Europa dabartiniu metu javais apsėta, šakniavaisiais ir daržovėmis apsodinta tik 1 900 000 km², t.y. arti pusės tinkamų plotų, nes žymi jų dalis turi likti natūralinėmis ar dirbtinėmis pievomis, ganyklomis ir pūdymais.

Į siauriau suprantamą eikumenos plotą neįskaitoma krašto reikalams būtiniausi miškai, kurių teritorinis procentas valstybėse gali įvairuoti dažniausiai tarp 15 ir 30%. Lietuvos miškų plotas sudaro tik arti 16% jos teritorijos arba arti 9000 km². Atskaičius miškus, nepriklausomos Lietuvos eikumenos plotas turėtų 47 000 km², kuris sudaro vieną tūkstantinę dalį pasaulinės eikumenos erdvės ir beveik 3 tūkstantines šiaurinių javų zonos, kurioje gyvena beveik visa baltoji rasė.

II. Lietuviškoji eikumenos dalis

Pastarųjų laikų kalbininkai specialistai linkę yra manyti, kad baltų kalbinė grupė išsiskyrė iš bendros indoeuropiečių šeimos apie 1500 m. pr. Kr. Archeologai ir kalbininkai yra surinkę duomenų, rodančių, kad baltai nuo savo atsiradimo iki Kristaus gimimo (o gal kiek ilgiau) gyveno didelėse Rytų Europos lygumose tarp žemutinės Vyslos, Dauguvos ir Pripetės, o rytuose siekė net Volgos ir Okos aukštupius. Šitas plotas apėmė 430 000 km², t.y. beveik tiek, kiek jo turi Vokietija. Neries ir Nemuno versmės tuomet buvo beveik viduryje baltų gyvenamojo ploto.

VI ir VII a. slavai iš pietų įsiveržė į baltų žemes. Jų invazija plačia banga ėjo Dniepru aukštyn, įmušdama pleištą beveik į vidurį baltų zonos ir atkirsdama rytų galindus nuo jų brolių vakaruose. Šiuo metu prasidėjo greitas baltų gyvenamosios erdvės siaurėjimas, ypačiai rytuose, kur galindai visiškai sutirpo slavų masėje. Iš pietų ir iš rytų slavų pastūmėti, kai kur gal asimiliuojami, baltai savo ruožtu stūmėsi į šiaurę, iki XII a. užimdami beveik visą dabartinę Latviją ir išstumdami iš ten suomiškas tautas.

Baltų diferenciacija, anot kalbininkų, prasidėjusi jau V a. pr. Kr. Tada (nuo V iki II a. pr. Kr.) iš bendros baltų šeimos išsiskyrę prūsai, gyvenę tarp Vyslos ir Nemuno. Žymiai vėliau rytiniai baltai irgi suskilo į lietuvius ir latvius. XIII a., pradėdama kurti savo istoriją, lietuvių tauta gyveno bent kiek didesniame (bent rytuose) plote, kaip tas, kurį ji gavusi Maskvos sutartimi 1920 m. XIII ir vėlesniuose amžiuose lietuvių gyvenamoji erdvė rodė tendencijos siaurėti slavų naudai rytuose ir pietuose, o plėstis bent truputį vakaruose, kur jiems buvo lemta paveldėti bent dalį vokiečių naikinamų prūsų žemių. Tarp XIII a. pradžios ir XV a. pabaigos maksimalios lietuvių tautos ribos siekė

iki 110 000 km². Be to, šiais amžiais augo, didėjo Lietuvos valstybė, XV a. pradžioje pasiekusi plačiausias ribas, apėmusi visą Gudiją, beveik visą Ukrainą ir dalį Rusijos. To amžiaus, tiksliau, 1410–1494 m., Lietuva valdė apie 850 000 km², o su vasališkomis arba į Lietuvą gravituojančiomis rusų žemėmis tas plotas apėmė visą milijoną km². Tokias valstybes, jeigu jos vidutiniškai gyvenamos ir organizuotos, geografai dažnai vadina imperijomis, nors jas ir prezidentai valdytų. Taigi XV a. lietuviai valdė visą imperiją, du kartu erdvesnę už dabartinę Vokietiją. Tos imperijos pietuose, prie Juodosios jūros, buvo nemaža ir visai tuščių gerų žemių, kurioms teko laukti sėsliųjų gyventojų net iki XVIII a.

Bet Vytautinė imperija savo pačios ribose (850 000 km²) laikėsi tik arti šimto metų. Nuo 1494 m. jos ribos pradėjo siaurėti. Liublino unijos metais (1569) Lietuvos valstybė susiaurėjo iki 320 000 km² ir šiose ribose išsilaikė (neskaitant nedidelių laikinų pasikeitimų Smolensko srityje) per 200 metų, t.y. iki 1772 m. Vytauto imperija yra nuostabiausias ir vienintelis kūrinys pasaulyje bent tuo atžvilgiu, kad joje stabmeldiška negausi tauta valdė dideles krikščioniškas kolonijas, nors šiaip visoje pasaulinėje istorijoje mes matome tiktai priešingos prasmės reiškinius.

Atgimstanti lietuvių valstybė bandė atsistatyti *Lithuania propria** administracinėse ribose (98 900 km²), tik rytinius ir pietinius pakraščius užleisdama savo kaimynams. Tačiau iki XIX a. pabaigos ėjęs lietuvių kalbos tirpimas atėmė tautinę sąmonę labai dideliam lietuvių skaičiui rytuose. Jeigu XIII a. lietuvių kalbos plotas apėmė 100 000 km², tai XVI a. gale jis buvo susiaurėjęs iki 90 000 km², XIX a. viduryje jis dar turėjo 75 000, o XX a. pradžioje (ir dabar) mūsų kalbai ir tautinei sąmonei pasiliko tik apie 65 000 km², kurių 55 658 km² sudaro nepriklausomoji Lietuva. Už nepriklausomosios Lietuvos ribų pasilikusių kalbinių lietuvių plotų ateitis yra labai netikra: jiems gresia tolimesnis siaurėjimas.

III. Eikumeninės erdvės talpumas

Vakarų kaimynai šiais laikais labai daug kalba ir rašo apie savo krašto gyventojų tankumą ir dirbtiniu, gerai organizuotu būdu žadina savo tautos apetitus į neva retai gyvenamus Rytų Europos kraštus. Bet gyventojų tankumo kilometruose palyginimai pas juos dažniau-

* Mūsų Lietuva (*lot.*).

siai pagrįsti labai klaidingais ir nemokšiškais pradais. Atrodytų, kad organizuojama konspiracija prieš mokslinį šito klausimo sprendimą.

Jei mano apskaičiavimais tikrai eikumeniškiems Žemės plotams tenka 49 mln. km², t.y. trečdalis visų sausumų, tai dar nereiškia, kad visi eikumeniški plotai lygiai tankiai gal būti apgyvendinti. Didžiausią talpumą išvysto kraštai su stambiais savo gelmių mineraliniais turtais. Akmens anglis yra didžiausias žmonių koncentruotojas. Jis pats didelėmis masėmis vartojamas, tad nemėgsta pas kitus mineralus keliauti, bet aplink save sutraukia geležį, varį ir kitus metalus. Iš jos pagaminama apie 300 įvairių šalutinių cheminių fabrikatų ir produktų. Tad anglies zonon bėga žmonės iš tolimų, net retai gyvenamų žemės ūkio kraštų, nes ten jie randa patogesnį pragyvenimą. Šitų Europos zonų 1 km² duoda gerą gyvenimą labai didelėms gyventojų masėms, pvz.:

Valstybės ir provincijos	Gyv. tank. 1 km²
Belgijoje: Brabanto prov.	512
Belgijoje: Antverpeno prov.	410
Belgijoje: R. Flandrijos prov.	387
Belgija: visa valstybė	273
D.Britanijoj: Lancashire'o grafija	1038
D.Britanijoj: Surrey'o grafija	632
D.Britanijoj: Warwicksire'o grafija	608
D.Britanijoj: Lanarkshire'o grafija	696
D.Britanijoj: Glamorganshire'o grafija	582
D.Britanijoj: (Londono centras)	14 511
D.Britanijoj: visa Anglija (be Škotijos)	287
Vokietijoje: visoje šalyje	140
Vokietijoje: Vestfalija	249
Vokietijoje: Reino prov.	328
Vokietijoje: Saaro kraštas	425
Vokietijoje: Saksonija	345
Vokietijoje: Aukštoji Silezija	153
Vokietijoje: Berlyne	4801
Prancūzija: visa metropolija	78
Prancūzija: Nordo departamentas	352

Prancūzija: Seine-et-Oise depart.	241
Prancūzija: Seine (su Paryžium)	10 290
Lenkija: visa valstybė	83
Lenkija: Silezija	307

Atskaitant anglies zonoms artimus milijoninius miestus, šitų zonų gyventojų tankumą rasime dažniausiai:

D. Britanijoj – tarp 500 ir 700 gyv.
Belgijoj – 350 ir 500
Vokietijoj – 150 ir 425
Prancūzijoj – 150 ir 350
Lenkijoj – 150 ir 350

Seniau manyta, kad gyventojų pasiskirstymas rodo tendenciją išsilyginti. Tačiau artimi šito klausimo stebėjimai parodė ką kita. Štai ir tose pačiose anglies daug turinčiose valstybėse matyti, kad juo toliau nuo anglies rajonų, tuo gyventojų darosi rečiau. Išimtį sudaro tik didžiosios sostinės ir didieji uostai. Dabar pažiūrėkime, kiek žmonių gyvena tų pačių valstybių žemės ūkio rajonuose ar provincijose:

Belgijoje: Luxemburgo prov.	50
D. Britanijoj: Westmorelando grafija	32
Radnorshire'o grafija	17
Montgomeryshire'o grafija	23
Merionethishire'o grafija	25
Invernesshire'o grafija	8
Argyllo grafija	8
Ross-Cromarly	8
Peebleso	17
Petrhshire'o	19
Vokietijoj: Mecklenburgas	50
Gumbinės prov. (Reg.-Bez)	58
Allensteino provincija	48
Köslino provincija	49
Posen-Westpreussen	44
Lüneburgo provincija	55

Prancūzija: Žemųjų Alpių departam.	13
Aukšt. Alpių departam.	16
Kitų šiaurės kraštų ūkiniai rajonai:	
Prancūzija: Aukštoji Marna	30
Danijoj: Vak. Jutlandija	41
Piet. Jutlandija	46
Švedijoj: Kalmaras	21
Švedijoj: Stockholmo prov. (be miest.)	36
Švedijoj: Uppsala	27
Latvijoj: visa šalis	30
Kuršas	22
Vidžemė	18
Žiemgala	21
Latgala	35
Lietuva: visa šalis	45
Vilkaviškio aps.	67
Šilutės aps.	61
Telšių aps.	36
Vilniaus vaivadija	44

Atogrąžų tankiausiai gyvenamus žemės ūkio rajonus pavaizduos mums šie gyventojų tankumo skaičiai 1 km²:

Egiptas: visa šalis	460	Kinija: Kiangsaus prov.	346
Menufieho prov.	700	Japonija: be kolonijų	180
Britų Indija: visa šalis	73	Fuluokos prov.	512
Bengalija	250	Aičio prov.	505
Madrasas	244	Kanagavos prov.	688
Jungt. Provincijos	176	Tokijo prov.	2522
Ceilonas: vakarų prov.	389	Java: visa sala	316
Malajai: Straits Settlements	269	Soerabajos aps.	540
Kinija: be Tibeto	100	Klateno aps.	535
Šantungo prov.	230	Pekalongano aps.	468

Kaip matome, kai kuriose retesnėse atogrąžų ar paatogrąžų kraštuose, ir tai vien žemės ūkio rajonuose, žmonės yra susigrūdę kaip

skruzdėlyne. Egiptas gyventojų tankumu primena pasaulinį rekordą. Jam prilygsta tiktai D. Britanijos ir Belgijos kai kurios anglies kasyklų ir pramonės zonos. Bet Egiptas, Java, dalis Indijos ir net Kinijos gauna per metus ne vieną, o du derliu. Ir, svarbiausia, tų kraštų gyventojai pasitenkina labai skurdžiu gyvenimu: *mažai ir menkai valgo, prastai rengiasi, labai pigiuose namuose gyvena.* Šiaurės Vakarų Europos gyventojui šitos atogrąžų pragyvenimo normos atrodytų tikra bausmė, blogesnė už sunkiųjų darbų kalėjimą.

Tuo tarpu pačiose atogrąžose, net ir ten, kur pakankamai esti lietaus, gyvena paprastai nuo 5 iki 20 žmonių 1 km². Tad eikumeninės erdvės faktiškasis ir potencialusis talpumas yra labai įvairus. Norint sužinoti, ar kraštas esamose sąlygose jau yra perpildytas, ar dar ne, reikia sekti žmonių masės sroves. Tais laikais, kada politinės sienos esti be didelių varžymų pereinamos, žmonių judėjimas vyksta panašiomis taisyklėmis, kaip ir prekių. Žmonės bėga iš ten, kur jie mažiausiai reikalingi, kur už jų darbą mažiausia mokama. O eina, net bėga ten, kur jie labiausiai reikalingi, kur daugiausia pragyvenimo ir prasigyvenimo progų. Pavyzdžiui, dar nesenais laisvesniais laikais *į tirštai gyvenamas* D. Britanijos, Prancūzijos, Belgijos ir Vak. Vokietijos pramonines zonas tūkstančiai darbininkų traukdavo *iš retai gyvenamų* Rytų Europos kraštų, kaip Lietuva, Gudija, Lenkija ir kt. Iš retai gyvenamų Rytų Prūsų gyventojai bėga į tankiau gyvenamas Vak. Vokietijos sritis: Vokietija turi griebtis net dirbtinių priemonių, kad sulaikytų vietoje R. Prūsijos žmones. Nedarbo klausimo nereikia maišyti su gyventojų perteklium. Nedarbo dažnai yra ir retai gyvenamose šalyse, kaip Š. Amerika, arba jo beveik nėra labai tankiai gyvenamose šalyse, kaip Belgija, Olandija ir Japonija. Tai jau visai kitos rūšies klausimas, kuris šiai temai nepriklauso.

4. Lietuviškosios erdvės įvertinimas ir išvados

Norėdami įvertinti lietuviškąją erdvę, turime ją palyginti su kitais panašaus klimato, panašios dirvos ir verslų kraštais. Tačiau visai tokių pat sąlygų retai kur pasitaikys. Jos panašiausios bus artimuosiuose kaimynuose: Latvijoj, Gudijoj, Šiaurinėj Lenkijoje ir centrinėje Švedijoj. Į vakarus einant, klimatas darosi švelnesnis ir vegetacinis bei ūkiškasis sezonas ilgesnis. Tad Rytų Prūsuose gamtinės sąlygos

jau truputį geresnės, jos dar labiau pagerėja šiaurės Vokietijoje tarp Vyslos ir Elbės, taipgi pietinėje Švedijoj ir Danijoj, o su vakarų Vokietija, Olandija, Belgija, Šiaurės Prancūzija ir Anglija mums ir iš tolo sunku susilyginti, nes ten kiaurus metus ūkininkai gali laukus dirbti, ten vegetacinis periodas beveik nenutrūksta, be to, artimi dideli miestai suteikia geresnes rinkas.

Čia duodame į Lietuvą panašių *žemės ūkio* kraštų gyventojų tankumą, sustatydami juos gerėjančion eilėn, t.y. aukščiau dėdami prastesnių sąlygų kraštus, o žemiau – geresnių gamtinių sąlygų.

Kraštai	1 km²	Kraštai	1 km²
Estija	24	Olandijoj: Drenthe's prov.	84
Latvija	30	Belgijoj: Liuksemburgo prov.	50
Gudija	46	Belgijoj: Namūro prov.	95
Vilniaus vaivadija	44	Š. Prancūzija: Aisnesos dep.	66
Balstogės vaivadija	51	Oise'os dep.	69
Lietuva	45	Somme'os dep.	75
Rytų Prūsai: Gumbinės prov.	58	Airija (Laisvoji Valstybė)	45
Švedijoje: Uppsala (centre)	27	Ukraina (SSSR)	70
Pietų Švedija: Kristianstadas	39	Rumunija	65
Vokietijoj: Köslinas (Pomer.)	49	Vengrija	98
Vokietijoj: Mecklenburgas	50	Vakarų Europa (be SSSR)	71
Danijoj: Jutlandija	55		

Žinoma, šitie palyginimai dar ne viską pasako, nes Vakarų Europoje išsivystęs urbanizmas labai padidina gyventojų tankumą, ypač tai tenka pastebėti Olandijoj, Belgijoj ir Vokietijoj. Geriausia būtų lyginti ūkio vidutinį didumą arba kiek kuriame krašte žemdirbiui tenka žemės. Šitiems palyginimams mes neturime savo bibliotekose pakankamai duomenų. Tad šiuo tarpu palyginsime tik keletą kraštų. Štai šimtui žemdirbių tenka ūkiškos žemės:

Estijoj	425 ha	Lietuvoj	232 ha
Latvijoj	298	Rytų Prūsuose	225
Danijoj	270	Suomijoj	146

Pagal tai, kiek kuris kraštas duoda galimybių žmonėms pragyventi, yra tiksliau spręsti apie jo perpildymą. Labiausiai perpildytais dabar laikomi Rytų bei Pietų Europos žemės ūkio kraštai: Italija, Lenkija, Lietuva, Gudija ir net Ukraina. Štai lenkų valstybės vyrai skundžiasi, kad jų kaimuose esą 8 mln. žmonių pertekliaus, kurio nėra kur dėti. Mano apskaičiavimais* Lietuvos gyventojų perteklius siekia arti 300 000 žmonių. Vadinasi, Lietuvos erdvė yra labiau perpildyta negu Vokietijos, Danijos, Belgijos ir Olandijos. Kad taip yra, rodo ir tas faktas, kad prieškarinės Vokietijos (65 mln. krašto!) emigracija per metus siekdavo tik 25 000, o mažutės Lietuvos metinė emigracija sudarydavo net iki 20 000. Taip, Lietuvos žemė jau perpildyta. Kokios tad iš to fakto išvados?

Gyventojų problema Lietuvoje išsispręstų tik tada, kai miestai su savo pramone taip greit augtų, kad kasmet galėtų susiurbti visą metinį Lietuvos prieauglių, kuris svyruoja tarp 25 000 ir 30 000. Lietuvai būtinai reikalingas bent vienas pusmilijoninis miestas. Bet jo statyba dar nepradėta ir planų nematyti, tad prieš akis stovi emigracijos problema. Kai tik kokios šalies vartai emigracijai plačiau atsivers, tai iš Lietuvos išsilies galinga sveikų žmonių srovė, nešanti su savim tuos 300 000 ar daugiau. Jei kas galvoja apie tautinį antropologinį ūkį, tai turi taip pagalvoti: kas tie 300 000 bus – lietuviai ar svetimtaučiai? Nes mūsų tautos likimui tai ne vis viena.

Dabar gyvename kylančio nacionalizmo laikotarpį. O nacionalizmas turi aiškių ryšių su eikumenos erdvėmis. Ramesnis ir nuosaikesnis didžiųjų erdvių savininkų nacionalizmas – anglosaksų, pietinių amerikiečių, prancūzų ir rusų; daug aštresnis italų, japonų ir vokiečių. Rusai nepaprastu greitumu dauginasi (2–2½% per metus), tad jų erdvės, atrodo, bus jiems patiems pravarčios, nes po 70 metų SSSR turės jau apie 400 mln. gyv. Anglosaksai, ibero–amerikiečiai ir prancūzai valdo tokius plotus, kurių jie vieni negalėtų skubiai pripildyti. Tad jie, esant palankesnei ūkio konjunktūrai, net labai palankūs Europos imigracijai, nes nauji žmonės, laisvose žemėse įsikurdami ir asimiliuodamiesi, padidina tų kraštų galybę ir turtus.

Kas gi darytina mažos erdvės Lietuvai, už kurios ribų gyvena dar vienas milijonas lietuvių? Aišku, kad erdvės stoka paaštrins pas mus

* Pakštas K., *Baltijos Respublikų politinė geografija*, Kaunas, 1929 (*aut. past.*).

kovą dėl būvio. Ir dabar ta kova jau labai aštri: viena partija atsiriboja nuo kitų, kad nereikėtų su jų gabiaisiais žmonėmis vietomis dalintis. Tam tikslui net dirbtiniu būdu padidinamos „priešų" ydos, kad lengviau būtų pasiteisinti darant jiems skriaudą. Mažo, prikvėpuoto ir prirūkyto kambario atmosfera jau labai jaučiama beveik visose Lietuvos įstaigose: ministerijose, teatre, universitete, kooperatyvuose, žydų kvartaluose, darbo biržose ir kitur. Kiek erdviau jaučiasi tik užsienio specialistai, apsukresni rangovai ir dar kai kurie makleriai. Dideliame ankštume, aišku, ne visi galės Lietuvoje išsilaikyti, dalis turės svetur emigruoti. Sunkiau bus su Lietuva persiskirti lietuviams: viena, kad jie labiau suaugę su savo kraštu, kita, kad jų svetur niekas beveik ir nelaukia. Tuo tarpu kai kurios Lietuvos tautos turi bent po vieną ar net po kelias daug didesnes ir erdvesnes tėvynes su didesniais turtais ir prasigyvenimo progomis. Visų kontinentų lietuviai *aistringai* vieni kariavo, kiti kovojo už savo šalies nepriklausomybę, o kitos Lietuvos tautos savo mase (neskaitant išimčių) nerodė susidomėjimo ar net prieštaravo Lietuvos nepriklausomybei. Joms po truputį iš Lietuvos emigruoti nėra didelio moralinio nuostolio. Tad humaniškiausia mūsų tautinės politikos kryptis bus ta, kuri favorizuos svetimšalių emigraciją, o savo tautiečius bent kiek prilaikys namie įvairiomis moralinėmis ir materialinėmis priemonėmis. Šitos tautinės politikos postulatai formuluojami į šiuos kelis punktus:

1. Į Lietuvą mes turime žiūrėti tokiomis pat rūpestingomis akimis, kaip žydai žiūri į savo Palestiną. Viso pasaulio lietuviai negalės sutilpti mažoje Lietuvoje, bet vis dėlto į šį savo lizdelį turime žiūrėti kaip į savo Tautos Namus, kaip į uostą visuose žemės kampuose blaškomų lietuvių. Labai svarbu, kad tie namai virstų dideliu atrakcijos punktu, koncentruojančiu viso pasaulio lietuvių pastangas.

2. Kai kurios šalys per savo specifines civilizacijas suteikė savoms tautoms labai ryškų tautinį veidą. Šiandien mes dar nesurandame patys savęs, neapčiuopiame sau skirto pašaukimo, savo tautinės misijos. Dabar, kai žiaurumas daugelyje Europos tautų smurtu įgyja vis daugiau „pagarbos", lietuvių tautinė civilizacija bei kultūra įgytų daugiausia originalumo bruožų, jeigu ji gerai apgalvotomis priemonėmis pasuktų *jaukumo ir dvasinio komforto kryptimi.* Šioje srityje geriausiai patarnautų kultūrinė autonomija, labiausiai pritaikyta patiems lietu-

viams ir turinti tikslą nuraminti, patenkinti ir sujungti įvairiausių pasaulėžiūrų lietuvius didžiam lietuvybės žygiui.

3. Lietuviškos erdvės komfortas padidėtų ir vargingųjų sluoksnių prislėgta nuotaika pakiltų, jeigu socialinė globa būtų išplėsta iki tokio laipsnio, kuris yra pažangiosiose Vakarų Europos šalyse arba bent Klaipėdos krašte. Rūpestinga socialinė globa pakeltų biednuomenės (o tai labai žymi Lietuvos dalis) patriotizmą, kuris per pastaruosius metus vis dar slūgsta.

4. Lietuvos talpumą greičiausiai galima padidinti per hidroelektrifikaciją, industrializaciją ir urbanizaciją. Šiuo atžvilgiu per paskutinį tuziną metų mus pralenkė visa Rytų Europa. Neskaitant trijų valstybių Balkanuose, urbanizmu ir industrializacija mus pralenkia visa Europa ir net daugumas gana primityvių Pietų Amerikos kraštų. Mūsų gamtinė aplinkuma leistų mums urbanizmu susilyginti bent su Latvija ir Estija, t.y. savo miestus padidinti bent du kartu. Jei mes turėtume pusmilijoninį miestą, tai mūsų kultūros pulsas muštų normalesniu tempu ir susidarytų pusiausvyra tarp kaimo ir miesto. Klausimas laukia greitų studijų ir energingo sprendimo. Kad Lietuva savo erdvėje galėtų išlaikyti visą savo prieauglį, reikia, jog miestai su savo pramone ir prekyba galėtų kasmet priimti iki 30 000 naujų žmonių, arba apie 7000 šeimų.

5. Toks smarkus urbanizmo ir industrializacijos įsibėgėjimas lėto galvojimo ir menkų turtų šalyje neįmanomas trumpu laiku realizuoti. Todėl emigracijos klausimas ilgai bus dar aktualus. Reikėtų, kad vis didesnę emigracijos dalį sudarytų svetimtaučiai, nes jiems morališkai lengviau pakeisti tėvynę, ypačiai kad prie lietuviškos sielos ir kultūros jie nėra nei prisirišę, nei pratę ją branginti. O pačių lietuvių sumažintą emigraciją reikėtų paversti planinga kolonizacija gerai paruoštu planu. Tada lietuvių tauta pajustų, kad ir ji turi savo „šeimininką", kuris tvarko jos antropologinį ūkį.

6. Mažai tautai nepaprastai svarbu turėti kuo didesnį intelektualinį sluoksnį. Šalyje be didelių miestų nedaug tegali išmokslintų žmonių sutilpti. Laimingos tokios urbanizuotos šalys, kaip Šveicarija ar Danija, kuriose kasmet apie tūkstantį jaunų žmonių baigia aukštuosius mokslus ir vis dar šiaip taip sutelpa. Lietuvių pramokslintam sluoksniui reiktų rezervuoti tinkamą nuošimtį laisvosiose profesijose, užsienio firmų atstovybėse, garbės konsulatuose ir įvairiose pra-

monės bei prekybos įmonėse. Tautinės vertės pajautimas draudžia mums pasitenkinti tiktai menkai atlyginamais valdininkais ir vargingomis tarnaitėmis. Mūsų tautinis susipratimas negali pasitenkinti ligšioliniais tik teoretiniais samprotavimais: jis turi gauti ir visai praktiško idealizmo tvirtų, gyvenimiškų bruožų.

7. Techniškai atsilikusion šalin labai veržiasi svetimi specialistai ir čia randa sau patogią dirvą. Jei tokie žmonės neturi palinkimo asimiliuotis lietuvių tautoje, tai jų buvimas pas mus kartais virsta labai naudingu gerai ginkluotiems kaimynams, bet nuostolingu Lietuvai, nes sumažina lietuvių erdvę. Tad svetimšalių priėmimas Lietuvos pilietybėn turi būti gerai apgalvojamas, negali apsieiti be egzaminų iš lituanistikos dalykų ir kitų atitinkamų sąlygų. Atvirkščiai, lietuvių išeiviams ar jų vaikams, grįžtantiems Lietuvon, turi būti palengvintas pilietybės atgavimas ar įgijimas.

Pasirinktos temos platumas neleidžia per valandinę paskaitą išnagrinėti visas jos išgales. Net pateiktų skaičių reikšmės nebuvo progos tinkamai apibūdinti bei paaiškinti. Pabaigoje norėčiau pabrėžti tik pagrindinę šios paskaitos mintį:

Siaura lietuviškoji erdvė verčia mus suprasminti, pagilinti lietuviškąjį patriotizmą ir suteikti jam praktišką, pažangų ir kartu humanišką pobūdį. Mes neturime būti žiaurūs svetimtaučiams, o savo tautiečiams turime skleisti ypatingo jaukumo ir malonumo dvasią. Erdvės, materialinių progų ir galimybių atžvilgiu retai kas pasaulyje yra labiau nuskriaustas, kaip lietuvių tauta. Kaimynų nepaprastai susiaurinta mūsų eikumenos erdvė neleidžia mums rimtai planuoti horizontalinio lietuvių išsiplėtimo, kuris turės būti pakeistas įvairiausių vertybių vertikaliniu ugdymu. Savo erdvės nuostolius mes galėsime bent iš dalies išlyginti ypačiai pagilindami savo tautinį susipratimą, praturtindami jį praktiškai gyvenimiškais bruožais ir suprasmindami kilniausiais religiniais motyvais.

Kai kas gal paklaustų: ar toksai nacionalus patriotizmas galės būti suderintas su teisingumo dvasia, su krikščioniškąja filantropija? Net labai. Tautą laikau kolektyvine asmenybe. O arti, Šiaurės Europoje, aš nematau taip nuskriaustos ar nusiskriaudusios tautinės asmenybės, kaip lietuvių tauta. Laikau nebeleistina ir toliau pasiduoti jau labai pragudrėjusių ir galingesnių tautų eksploatacijai ir *laisvai konkurenci-*

jai, kuriai jos per ilgus laikus ruošėsi ir mobilizavosi, o mes buvom priversti tik baudžiavos jungą vilkti. Teisingumas turi būti atstatytas ir lietuvių tautai. Nerasime mes kilnesnės filantropijos, kaip tarnavimas *labiausiai nuskriaustai tautai*. Tačiau dejavimai ir dūsavimai turi būti išbraukti iš didžiųjų tautinių darbų programos. Reikia užmiršti ir liūdnąsias dainas, nusiskundimus ir kaltinimus svetimiesiems: ne iš jų sudėta tautinė labdarybė.

Turime drįsti pasiimti pilną atsakymą už savo tėvynė ir realizuoti praeityje nepasiektas galimybes. Kruopščiausiai peržiūrėkime visas dvasinės ar materialinės veiklos sritis Lietuvoje ir pasiryžkime nė vienoje jų nelikti antroje vietoje. Nepermaldaujamos pažangos darbais galėsime dar labai praplėsti savo eikumenos erdvę ir Lietuvos galybę keleriopai padidinti. Visos aplinkybės skatina mus mažutėje erdvėje sukurti jaukų kultūros ir ekonomikos gerovės židinį.

LIETUVOS EMIGRACIJA IR JOS PRIEŽASTYS

Pasaulio lietuvis, 1938, Nr. 12–13 (15–16), p. 273–277, 348–350

I. Senoji Lietuvos Emigracija. – II. Naujoji emigracija. – III. Emigracijos aplinkybės ir priežastys. – IV. Gyventojų tankumas. – V. Gyventojų prieauglis. – VI. Geografinės ūkio sąlygos. – VII. Žemės ištekliai. – VIII. Produktyvumo laipsnis. – IX. Ateities perspektyvos.

I. Senoji Lietuvos emigracija

Transatlantinę lietuvių emigraciją galima būtų padalinti į penkis periodus:

1. A m e r i k o s a t r a d i m a s. Krymo karo metais (1853–1856) Rusijos armijoj buvo nemaža ir lietuvių, kurių nedidelė dalis pateko į britų nelaisvę ir buvo nugabenti į D. Britaniją. Po karo jie nebenorėjo grįžti į savo seną tėvynę, Rusijos pavergtą ir baudžiavos prislėgtą. Pasilikę D. Britanijoj, pramokę anglų kalbos ir kiek prasigyvenę, kai kurie tų kareivių leidosi į tolimą transatlantinę šalį, kurios neribotos galimybės jau tuomet plačiai skambėjo britų lūpose. *Tad masinei lietuvių emigracijai Ameriką atrado ir jos duris atidarė Krymo kareiviai.* Šis pirmas

atradimų periodas truko apie septynetą metų: 1856–1863 m. Bet pavienių emigrantų jau būta net XVII ir XVIII amžiuose.

2. Baudžiavos panaikinimas 1861–1863 m. sugrąžino Lietuvos kaimiečiams judėjimo laisvę, ir nuo šio laiko prasidėjo lietuvių emigracija į tolimesnius kraštus. Tačiau ši emigracija dar ne iš karto įsismagino ir apie 20 metų silpnai reiškėsi. 1863–1883 m. laikotarpiu Lietuvos emigrantai dar niekur neįkūrė savos parapijos, mokyklos ir pastovios periodinės spaudos. Taigi ir šio periodo emigracija dar nebuvo palietusi platesnių gyventojų sluoksnių. Šitų pirmųjų dviejų periodų emigrantai didžiausia dalimi apsigyveno *rytinės Pennsylvanijos anglių rajonuose*. Čia jie pradėjo organizuoti pirmąsias draugijas ir parapijas.

3. Politinio atgimimo pradžia 1883–1904 m. Nuo 1864 iki 1904 m. Lietuvoje siautė žiauri Rusijos priespauda, nukreipta ypatingai prieš lietuvių spaudą, kurią carų valdžia buvo pasiryžusi visiškai išnaikinti. Per 20 metų nuo baudžiavos panaikinimo užaugo pirmoji laisvųjų kaimiečių karta, davusi ir pirmąjį išmokslintų kaimiečių nedidelį sluoksnį. Šitas sluoksnis nuo 1883 m. pradėjo leisti pirmuosius lietuvių politinius laikraščius. Jie buvo spausdinami Vokietijoj. Š. Amerikoj ir kitur, nes iki 1904 m. Rusijos ribose neturėjo teisės pasirodyti joks lietuviškas lotyniškomis raidėmis spausdintas žodis. Su pirmųjų politinių laikraščių pasirodymu (1883 m. *Aušra*) prasidėjo slaptas spaudos gabenimas iš užsienio, kuris sukėlė tarp lietuvių politinį ir kultūrinį susipratimą ir kartu geresnio, laisvesnio gyvenimo troškimą. Visa tai vienus paskatino, kitus privertė bėgti į Jungtines Valstybes ieškoti duonos ir laisvės. Jeigu iki 1883 m. į Jungtines Valstybes atvyko tik apie 20 000 lietuvių, tai pirmoji Amerikoj gimusi karta iki XX amžiaus pradžios lietuvių skaičių pakėlė iki 300 000. Nuo 1899 iki 1903 m. kasmet ten imigruodavo nuo 7000 iki 12 000 lietuvių. Šitame periode įsisteigė Amerikoj daug lietuviškų draugijų, laikraščių ir parapijų.

4. Revoliucijos išjudinta emigracija 1904–1914 m. Rusų–japonų karas 1904–1905 m. privertė Rusiją sumažinti savo ginkluotas jėgas Lietuvoje ir čia prasidėjo stiprus revoliucinis judėjimas, revoliucijos malšinimas, o vėliau žiauri reakcija. Visa tai paskatino Amerikon bėgti politinius nusikaltėlius ir dar labiau sustiprino nenorą tarnauti svetimos valdžios kariuomenėje. Daug jaunų vyrų stengdavosi prieš savo 21 metus slapta pabėgti Amerikon. Per šitą (1904–1914) periodą į Jungtines Valstybes atvyko apie 200 000 lietuvių, t.y. kasmet apie

20 000 iš 1/2 mln. tautos. Tais pačiais metais visos Vokietijos emigracija kasmet vidutiniškai siekdavo tik 25 000 iš 60 mln. tautos. Tad tais metais Lietuvos emigracija buvo apie 20 kartų didesnė negu Vokietijos. Prieš pat Pasaulinį karą lietuvių kolonijos Š. Amerikoje pasiekė daugiau kaip pusę milijono žmonių, plačiai išbarstytų *trikampy tarp Čikagos, Bostono ir Baltimorės*. 1914 m. karas, o vėliau imigracijos kvotos beveik visiškai sustabdė lietuvių imigraciją į Jungtines Valstybes, kuriose dabar eina 36 lietuviški laikraščiai, veikia 2000 įvairiausių organizacijų, apie 120 parapijų, 50 mokyklų, dvi akademijos ir viena kolegija, o Čikaga pasidarė didžiausiu lietuvišku miestu pasauly (arti 100 000 lietuvių).

II. Naujoji emigracija

Pasauliniam karui prasidedant (1914 m.) pasibaigia senoji lietuvių emigracijos srovė, susikūrusi 600 000 kolonijas Jungtinėse Valstybėse ir davusi po keletą tūkstančių žmonių Kanadai (5000), Brazilijai (8000), Argentinai ir Pietų Afrikai. Pasaulinis karas ir paskui Nepriklausomybės karai buvo beveik visiškai sustabdę bent 7 metams Lietuvos emigraciją į transatlantinius kraštus. Lietuvos karas su Lenkija pasibaigė 1920 m. pabaigoj. 1921–1922 m. jau prasidėjo emigracijos registracija, kuri mums suteikia šitokių žinių:

Metai	Emigrantų sk.	Metai	Emigrantų sk.
1923	2693	1931	1756
1924	3051	1932	1001
1925	2860	1933	1300
1926	10 364	1934	1521
1927	18 086	1935	1911
1928	8491	1936	1707
1929	185 999	1937	979
1930	6428		

Taigi per 15 metų iš Lietuvos emigravo 78 156, kasmet vidutiniškai po 5000 žmonių. 1926–1930 m. emigracija buvo ypatingai gausi ir siekdavo apie 12 000 per metus. 1931 m., ekonominei krizei įsigalėjus ir Pietų Amerikoj, tų kraštų durys beveik užsidarė, ir Lietuvos emigra-

cija neberasdavo laisvų vartų ir darbo, staiga nukrito žemiau dviejų tūkstančių.

Lietuvos emigrantų registracija šalimis pradėta tiktai 1926 m., ir nuo to laiko iki 1937 m. pabaigos įregistruota išvažiavusiųjų:

Brazilijon	34 851	Pietų Afrikon	5405
Argentinon	16 131	Urugvajun	4206
Kanadon	6870	Palestinon	3751
USA	6373	Kitur	2893

III. Emigracijos aplinkybės ir priežastys

Šiandien už etnografinės Lietuvos ribų gyvena arti 900 000 lietuvių, pasiskirsčiusių maždaug šitaip:

Jungtinėse Valstijose	650 000
Sovietų respublikose	ca. 40 000
Vokietijoj	ca. 40 000
Brazilijoj	per 35 000
Latvijoj	arti 30 000
Argentinoj	arti 30 000
D. Britanijoj	arti 20 000
Kanadoje	ca. 13 000
Urugvajuje	arti 10 000
Vakarų Europoj (Pranc.)	5000
Australijoj	arti 1000
Pietų Afrikoje	400
Kuboje ir Meksikoje	400
Mandžiūrijoj, Kinijoje	200
Iš viso užsieniuose:	875 000

Iš 3 200 000 lietuvių arti 800 000 gyvena užjūriuose, t.y. kas ketvirtas lietuvis gyvena labai toli nuo savo senosios tėvynės. Kurios gi priežastys tik per 50 metų išstūmė iš tėvynės ketvirtąją tautos dalį?

Žinoma, sunku buvo Lietuvai carų režimas, ypač po 1863 m. sukilimo ir net iki pat 1914 m. Bet vien politinių priežasčių nepakanka

sukelti didelei emigracijos bangai. Sunkios politinės sąlygos kliudė Lietuvoje gyventi tik labai mažam pačių veikliausių ir karingų patriotų sluoksniui, kuris galėjo siekti kelis tūkstančius žmonių. Plačiosios masės labiausiai kentė nuo sunkių ekonominių sąlygų.

Prieš Pasaulinį karą pigiose Rytų Europos sąlygose jauno žmogaus užauginimas (iki 16 metų) galėjo kainuoti apie 200 aukso dolerių, o Š. Amerikoj tai gal apie 1700 ar 2000 aukso dolerių, taigi apie 8 ar 10 kartų brangiau. Panašus buvo skirtumas ir fizinio darbo eksploatacijoj: Š. Amerikos darbininkas uždirbdavo per metus apie 600 dolerių, o Rusijos ribose jis galėjo uždirbti gal tik apie 60 dol. Šiuo metu Lietuvoje paprastas kaimo darbininkas, jei samdomas visiems metams, gauna algos apie 350 litų (t.y. 60 dol. dabartiniu jų kursu) ir išlaikymą: valgį, kambarį. Tą išlaikymą reikia vertinti apie 90 dol. Tuo būdu dirbąs paprasčiausią darbč darbininkas Lietuvoje per metus uždirba tik apie 150 dolerių. Iš to uždarbio jis vienas gali žemu vietos standartu pragyventi, bet jei nori šeimą kurti, tai turi emigruoti į savo krašto miestus, kur uždirbama apie pusantro karto daugiau, arba į užjūrius, kur prie geros progos uždarbiai esti 3–4 kartus didesni.

Čia pasitvirtina senoji taisyklė: žmonės kaip prekės eina ten, kur jie labiau reikalingi, kur už jų darbą daugiau mokama; eina iš ten, kur jie mažiausia reikalingi, kur jų darbas pigiausias. Lietuvių infiltracinė emigracija ir orientuojasi pagal žmogaus darbo kainas, nors pasitaiko ir moralinio pobūdžio išimčių, kuomet žmonės ieško didesnių patogumų.

IV. Gyventojų tankumas

Per registracijos metus (1928–1936) paaiškėjo, kad reliatyvus didžiausias emigracijos intensyvumas ėjo iš dviejų Lietuvos miestų: Šiaulių ir Kauno. Šiauliai (25 000 gyv.) per Didįjį karą neteko daugiau kaip pusės savo trobesių, o dideli šio meto odų fabrikai neteko plačiosios Rusijos rinkų; jų dalis turėjo net bankrutuoti. Šita aplinkybė Šiaulius pastatė pirmon vieton emigracijos intensyvumo eilėje. Per 9 metus iš Šiaulių emigravo iš 100 net 47,5 žmonės. Pagal emigracijos intensyvumą (1928–1936 m.) ir gyventojų tankumą (1936 m., be miestų virš 20 000) Lietuvos apskričius galima suskirstyti į šias penkias zonas:

Emigravo iš 100:

1 zona – 20–25 *emigravusių:* Rokiškis, Utena, Trakai, Alytus, Seinai.
2 zona – 15–20 emigravusių: Ukmergė, Zarasai, Panevėžys, Vilkaviškis, Kėdainiai, Biržai.
3 zona – 10–15 emigravusių: Šiauliai, Marijampolė, Kaunas, Telšiai.
4 zona – 5–10 emigravusių: Mažeikiai, Tauragė, Šakiai.
5 zona – 0–5 emigravusių: Kretinga, Klaipėda, Šilutė, Pagėgiai, Raseiniai – 1,6.

Gyv. tankumas 1 km²:

1 zona – nuo 55 iki 71: Vilkaviškis – 71, Šilutė – 59.
2 zona – nuo 50 iki 55: Marijampolė, Alytus.
3 zona – nuo 45 iki 50: Kaunas, Ukmergė, Trakai.
4 zona – nuo 40 iki 45: Mažeikiai, Kretinga, Tauragė, Klaipėda, Pagėgiai, Raseiniai, Kėdainiai, Šakiai, Rokiškis, Zarasai, Utena.
5 zona – nuo 35 iki 40: Telšiai, Šiauliai, Biržai, Panevėžys, Seinai.

Vilkaviškio apskritis bent pusantro karto tankiau gyvenama negu gretimi Vokietijos becirkai (irgi be miestų virš 20 000): Karaliaučius – 48, Gumbinės – 47, Alenšteino – 43, tačiau Vilkaviškio apskr. nepriklauso pirmai emigracijos intensyvumo zonai. Ir apskritai visoje Lietuvoje emigracijos intensyvumas toli gražu nesutampa su paprastu gyventojų tankumu. O iš miestų (Kaunas – 32,6) daugiau emigruoja dėl to, kad juose, bent žiemos metu, susidaro vienas kitas tūkstantis bedarbių, ir dar dėl to, kad gausūs emigracijos biurai savo vitrinų viliojančiais paveikslais, masinančiomis informacijomis ir greitais patarnavimais lengviau išjudina ir be to jau judresnius miestus.

V. Gyventojų prieauglis

Gyventojų prieauglis atrodo turi truputį daugiau ryšio su emigracija. Pagal gyventojų prieauglį Lietuvos apskričius suskirstysim į šešias zonas, pasiremdami trijų metų duomenimis (1934–1936):

1 zona – 13–15 promilių vid. met. prieauglio: Seinai, Alytus, Trakai.

2 zona – 11–13 promilių vid. met. pr.: Kretinga, Telšiai, Tauragė, Kaunas.

3 zona – 9–11 promilių vid. met. pr:. Mažeikiai, Šiauliai, Raseiniai, Kėdainiai, Panevėžys, Ukmergė, Marijampolė.

4 zona – 7–9 promilės vid. met. pr.: Biržai, Rokiškis, Zarasai, Utena, Vilkaviškis.

5 zona – 5–7 promilės vid. met. pr.: Klaipėda, Pagėgiai, Šakiai.

6 zona – 3–5 promilės vid. met. pr.: Šilutė.

Čia matome, kad pirmoji prieauglio intensyvumo zona visiškai sutampa su emigracijos pirmąja zona. Pietų–rytų apskričiai (Dzūkija) – derlingiausi žmonėmis ir emigrantais. Mažiau paliesta iš vakarų einančio rūpestingumo ir apskaičiavimo, Dzūkija, arba Dainavos šalis, kaip ir gretimi apskričiai rytuose, daugiau gimdo, bet nepajėgia sutilpti savo nederlingoje žemėje. Antra didelio prieauglio zona tai Ž e m a i t i j a (Kretinga, Telšiai, Tauragė). Bet šio krašto žmonės mažiau emigruoja užjūrin, nes randa darbo savo artimiausioje Amerikoje – Klaipėdoje, kurios pramonė ir prekyba, susijungus šiam uostui su Lietuva į vieną politinį organizmą, labai greit auga ir reikalauja vis naujų darbo rankų.

VI. Geografinės ūkio sąlygos

Lietuvos gyventojų prieauglį, kuris per paskutinius 15 metų svyravo tarp 1 ir 1,3% per metus, galima laikyti aukščiau vidutinės europinės normos, tačiau jis yra beveik du kartus mažesnis už Rytų kultūros kraštų prieauglį (SSSR, Balkanų dalis). O gyventojų tankumu Lietuva beveik visiškai prilygsta Europos vidurkiui, būtent:

Gyv. tankumas 1 km²:

Lietuva	47	Vidurinė Europa	102
Visa Europa	48	Vakarų Europa	105
Rytų Europa	27	Pietų Europa	69
Šiaurės Europa	12		

Lietuva du kartu rečiau gyvenama negu mineralizuota ir pramoninga Vidurinė bei Vakarų Europa, bet ji du kartu tankiau gyvena-

ma, negu Rytų Europa, kurios šiaurinė dalis kenčia nuo ilgos ir šaltos žiemos.

Per Lietuvą eina 6° C metinė izoterma, o jos vegetacinis periodas (ne žemiau kaip 15°C) trunka apie 190–200 dienų; dirva žiemą dažnai įšąla iki 1 m gilumo. Dėl šitokių šilumos sąlygų Lietuva negali pretenduoti pakelti savo žemės ūkį iki tokių produkcijos aukštumų, kurias yra pasiekęs Reino upynas. Šitas nenaudingas Lietuvai šiluminis persilaužimas įvyksta maždaug tarp Vyslos ir Žemutinio Oderio. Ta aplinkybė, kad Lietuva neturi nė vieno pusmilijoninio miesto ir yra beveik trimis dienomis labiau nutolusi nuo Londono ir Amsterdamo (jūromis) negu Danija ir pietinė Švedija, Lietuvos ūkio produktų kainą vidaus rinkoje numuša bent 30%, o pramonės gaminius, reikalingus ūkininkui, gerokai pabrangina. Visa tai tuo tarpu kliudo Lietuvoje turėti intensyvų ūkį ir geriau apmokėti ūkio darbininkus.

Rytiniuose Lietuvos apskričiuose stipriai pasireiškia galinės morenos (*moraines terminales*) ir gausūs sandrai (*sandres*). Akmenuoti statūs kalneliai ir vėjo nešiojami sandrai dėl mažo krašto miškingumo (tik 16%) ypatingai apsunkina ūkininkų būklę, ir todėl matome iš tų rytinių apskričių ypatingai stiprią emigracijos bangą.

Drėgmės sąlygos taip pat nepalankios ūkininkui: dažnai lietaus stoka vasaros pradžioje, o per daug jo vasaros gale (rugpjūty).

VII. Žemės ištekliai

Iš 2 550 000 Lietuvos gyventojų 84% gyvena kaimuose ir miesteliuose, mažesniuose kaip 2000 gyv., ir 78% verčiasi žemės ūkiu. Iš 56 000 km² Lietuvos ploto, miškai apima apie 9000 km², ariamai žemei lieka 26 000 km² (47%) ir pievoms bei ganykloms apie 14 000 km² (25%). Tikimasi apie trečdalį pievų ir ganyklų paversti ariama žeme. Tuomet Lietuvoje ariamos žemės procentas bus toks pat, kaip ir gretimuose Rytų Prūsuose.

Nuomojamų ūkių Lietuvoje labai mažai, tik 10,5% ūkių ploto; beveik visą žemę dirba patys jos savininkai. Lietuvos ūkių aritmetinis vidurkis yra apie 15 ha, t.y. toks pat, kaip ir Vokietijos rytiniuose pakraščiuose, bet mažesnis negu Danijoj (18 ha) ir ypač žymiai mažesnis negu Latvijoj ir Estijoj. Ūkiai, didesni kaip 150 ha, sudaro retą išimtį: jiems priklauso tik 0,24% visų ūkių skaičiaus ir tik 3,8 visos žemės.

Atvirkščiai, per daug yra mažų ūkių, kurie nebegali šeimai suteikti pilno pragyvenimo. Tokių mažesnių kaip 8 ha ūkių Lietuvoje yra net 99 000: jie sudaro 34,6% visų ūkių skaičiaus ir tik 10,4% viso ūkių ploto. Žemės reforma (1919–1930) apkarpė didesnes nuosavybes: 420 000 ha padalino tarp 65 000 naujų savininkų bežemių ir mažažemių.

Mažažemių ūkiuose (1–8 ha) Lietuvoje gyvena netoli 500 000 žmonių. Tokių mažažemių dažniau pasitaiko Lietuvos rytuose: Trakų ir Ukmergės apskričiuose, bet daug jų yra Vilkaviškio ir Šilutės apskr. Emigracijos intensyvumas dažnai sutampa su ūkių smulkumu (ypač Trakų apskr.), tačiau šitoks sutapimas toli gražu neatitinka viso Lietuvos ploto.

Darbo našumas Lietuvos žemės ūkyje dar nėra pakankamas. Dėl esamos technikos ir darbingumo beveik visa žemdirbių klasė turi darbo, ir atliekamų ūkio darbininkų skaičius vasarą pasiekia tik kelių tūkstančių, kurie kartais gauna darbo gretimoje Latvijoj, kur ūkiai didesni ir šeimos mažesnės. 5–6 mėnesių šaltojo sezono pertrauka Lietuvoje neleidžia taip lygiai paskirstyti ūkio darbus, kaip Olandijoj ar Danijoj: šita aplinkybė irgi sumažina darbo rankų našumą. Teoriškai galvojant, jeigu galima būtų Lietuvos ūkiuose darbo našumą pakelti iki Danijos normų, tai Lietuvoje susidarytų apie 300 000 visai laisvų darbininkų, kandidatų į emigrantus bei kolonistus užjūrin.

VIII. Produktyvumo laipsnis

Lietuvos emigracija eina labiausia iš rytinių apskričių, kurie yra biednesni, skurdesni; jie ribojasi su dabar Lenkijos valdomais kraštais ir sudaro pereinamą zoną į dar biednesnį Vilniaus kraštą. Šitas biednumas turi ryšio su bendra kultūrine būkle, kuri, einant į rytus ir į pietus, darosi vis menkesnė ir pasireiškia didesniu analfabetizmu. Dabartinė lietuvių teritorija susideda daugiausia iš žemių, kurios, Lietuvos senajai valstybei žlugus (1795 m.), per 120 m. buvo Rusijos valdomos ir buvo patekusios į didelę ekonominę ir kultūrinę stagnaciją. Tik apie 6% Lietuvos gyventojų prieš Didįjį karą beveik 700 m. buvo valdomi Vokietijos ir pasiekė aukštesnės materialinės gerovės. Tai mažas Klaipėdos kraštas su vieninteliu Lietuvos uostu; jo materialinė civilizacija yra aukštesnė už kitų Lietuvos apskričių. Šeimos yra mažesnės, o Klaipėdos miestas iš 30 000 per 15 m. paūgėjo iki 50 000.

Pramonės spartus augimas sutraukia Klaipėdon darbininkus iš kelių gretimų apskričių ir labai sumažina emigraciją.

Antra aukštesnės civilizacijos zona – tai trys apskričiai kairiajame Nemuno šone: Šakių, Vilkaviškio ir gera dalis Marijampolės. Čia žemė geresnė. Rusijos laikais šis kraštas naudojosi truputį didesnėmis laisvėmis, davė didesnį šviesuomenės skaičių ir tautiniam atgimime suvaidino didesnį vaidmenį. Ir dabar šio krašto ūkininkai duoda apie du kartus daugiau studentų negu toks pat gyventojų skaičius rytiniuose pakraščiuose. Aukštesnis derlius, truputį mažesnės šeimos ir didesnis palinkimas į mokslus bei amatus bent kiek sumažina šiame krašte norą emigruoti į tolimas šalis, į netikrą padėtį.

Iš visų javų Lietuvos ūkį geriausiai gali vaizduoti rugiai, nes jų čia, kaip ir rytų Vokietijoje, daugiausia sėjama. Jų vidutinis derlius nuo ha Lietuvoje esti dažniausia tarp 10 ir 11 kvintalų. Vakariniuose apskričiuose (Klaipėda, Vilkaviškis, Kretinga, Mažeikiai, Šiauliai) tas derlius svyruoja tarp 7 ir 8 kvintalų. Čia prastesnė žemė, mažiau vartojama mineralinių trąšų, mažiau gaunama derliaus ir *menko derliaus zoną beveik tiksliai atitinka intensyvios emigracijos ribą.*

IX. Ateities perspektyvos

Reziumuodami suminėsime bent svarbiausias lietuvių emigracijos priežastis: 1) Lietuvoje mažesni uždarbiai, negu tie, kuriuos gauna arba tikisi gauti užjūriuose; 2) nors pats vienas gyventojų tankumas neturi apčiuopiamo ryšio su emigracijos intensyvumu, tačiau gausesnių šeimų ir didesnio natūralinio prieauglio rytiniai apskričiai duoda žymiai daugiau emigrantų; 3) prastesnės rytinių ir pietinių pakraščių dirvos ir ūkio sąlygos taip pat prisideda prie emigracijos padidinimo iš tų vietų; 4) ūkių smulkumas tik labai nežymiai skatina emigraciją, bet menkesnių rytinių žemių bent 30% mažesnis javų derlius, matyt, turi didelės įtakos emigracijai, nes mažo derliaus ribos beveik visiškai sutampa su intensyvesnės emigracijos zona. Be šių materialinių priežasčių, veikia dar ir psichologinių priežasčių ištisas kompleksas, susidaręs iš emigracijos biurų, kad ir švelnios propagandos, iš kino filmų, kurie irgi gražiai tolimų kraštų gyvenimo vaizdais skatina jaunimą išbandyti savo laimę užjūrio kraštuose. Teisingai ar klaidingai, vis dėlto susidaro minios nuomonė,

kad kažkur toli geriau gyvenama negu savo žemėje. Jeigu nuo 1931 m. Lietuvos emigracija labai sumažėjo, tai tik dėl to, kad ekonominė krizė uždarė vartus į Pietų Ameriką. Geresniems laikams atėjus, užjūrio vartams prasivėrus, ir vėl gali padidėti emigracijos banga, gal net iki 10 000 ar 15 000 per metus.

Lietuvoje nėra jokios oficialios ir dirbtinės propagandos už šeimų gausumą ir gausesnėms šeimoms remti nėra jokių valstybinių ar visuomeninių fondų. Tačiau visuomenėje aiškiai vyrauja nusistatymas, kad intensyvi emigracija kraštui nuostolinga ir kad gera būtų sulaikyti ją tokiose bent mažose ribose kaip per paskutinius 7 metus. Šiame periode ji svyravo tarp 4 ir 8% nuo metinio natūralinio prieauglio, kuris siekia 24–30 tūkst. per metus. Ateity natūralinio prieauglio sutalpinimas Lietuvoje priklausys labiausiai nuo materialinės kultūros kilimo, kuri nepriklausomybės laikais žengia vis dėlto labai sparčiai. Kviečių produkcija pakelta beveik 300%, kitų javų apie 20%, bulvių – apie 110%. Kelis kartus padidėjo kiaulienos, pieno produktų ir kiaušinių produkcija ir eksportas. Pramonė, nors vis dar smulki, padidėjo apie tris kartus, lygiai kaip ir Klaipėdos uosto apyvarta. Vis dar auganti smulkioji pramonė, amatai ir projektuojama hidroelektrifikacija teikia vilčių bent dvigubai padidinti miestus, kuriuose dabar gyvena dar tik 16% valstybės gyventojų. Šioj srity Lietuvos ateities planuotojai mėgsta prieš savo akis pasistatyti Danijos ir Šveicarijos pavyzdžius, kur *be svarbiųjų mineralų* tautos susikūrė savo pramonę, pakėlė žemės ūkį, išugdė daug miestų ir gyventojų tankumą pakėlė net iki 80 ir 100 viename km^2. Šitą idealą pasiekti, žinoma, trukdys prastesnis Lietuvos klimatas ir dirva ir didesnis atstumas nuo aktyviausių pramonės zonų ir rinkų. Šitas kliūtis, bent iš dalies, tikimasi nugalėti mokslo ir valios pastangomis. Šitas mokslinis voliuntarizmas kol kas reiškiasi dideliais moksleivijos ir studentijos skaičiais. Prieš Didįjį karą lietuvių studentų Rusijos universitetuose buvo tik apie 300, o dabar savame jauname universitete ir kitose aukštose mokyklose jų yra apie 4000. Kasmet daugėja ūkio ir amatų mokyklos. *Taigi lietuvių tauta techniškai ginkluojasi užkariauti ne daugiau kaip tik savo turimą žemę ir priversti ją tinkamai išmaitinti savo vaikų prieauglį.*

LIETUVIŲ AMERIKIEČIŲ KOVOS DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS

PRISIMINIMŲ ŽIUPSNELIS

Židinys, 1938, Nr. 5–6, p. 635–644

Važiuojam!

Carų režimas skurdu ir priespauda išstūmė iš Lietuvos tūkstančius jaunų ir energingų lietuvių. 1913 m. pabaigoje, jau išbandęs duoną pelnytis sunkiais (miško kirtimas ir plukdymas) ir lengvais (Banaičio spaustuvė, aptieka) darbais, įsitikinau, kad savo uždarbiu nepasieksiu universiteto durų, ir nusprendžiau persikelti į laisvąją Dėdės Semo šalį. Jauniems vyrams užsieniniai pasai tuo metu buvo praktiškai neprieinami. Tad reikėjo pasirinkti kiškio vingiuotą ir pavojingą taką. Mes buvom trys užpaliečiai, susibaudėliai, ne vėplos. Šalta buvo gruodžio 31 naktis, sausas sniegas girgždėjo. Dviem arkliais pakinkytos rogės čiuožė ledu per Nerį į Vilijampolę, o Kauno rotušės bokšto skambus laikrodis siuntė mums paskutinius savo garsus ir linkėjimus, mušdamas paslaptingą dvylika – *Naujuosius 1914 metus!*.. Simbolinių momentų sutapimas dar pagilino ir taip jau stiprius pergyvenimus jaunų žmonių, kuriems teko spėti tiek daug masinančių paslapčių. Painios mintys lydėjo iki pat Jurbarko. Čiagi susiuostę su reikalingais agentais ir sulaukę tamsesnės nakties, bandėme peršliaužti per sieną į Smalininkus. Bet kareivis pagavo dar nepasiekus pačios ribos. Išsėdėjom karcery tris dienas. Ruošėsi mus pėsčius varyti atgal į Užpalius. Tai būtų buvusi žieminė ekskursija arti 300 km. Bet mes irgi nesnaudėm. Vyresnysis mūsų draugas buvo ne visiškai proletaras: galėjo kyšį duoti. Suradę tinkamą kišenę, įbrukom 100 aukso rublių. Iš karcerio buvom paleisti ir gavom progą vėl per sieną bėgti. Šią progą jau tinkamai išnaudojom ir po kelių dienų pasiekėm Bremeną ir galop Baltimorę, vėliau ir Čikagą. Šiame didžiausiame pasauly lietuvių mieste prasidėjo man įvairūs darbeliai ir rūpestėliai ir, žinoma, pamokos visų tų dalykų, kurie atidaro universiteto duris.

Karo pradžia

1914 m. sausio mėn. pradžioje Tilžės emigrantų namuose Prūsų žandaras labai gyrė man Vokietiją ir Austriją–Vengriją. Sakė, kad Ber-

lynas ir Viena tai gražiausi pasaulio miestai, o Amerika, į kurią aš važiavau, esanti gera ir turtinga šalis, bet jos armija esanti maža... O pagal armiją ir pagarba. Prūsų gubernatoriaus rūmai esą puošnesni už caro rūmus, o Tilžės nuovados viršininkas geriau gyvenąs kaip Kauno gubernatorius. Galop jis pareiškė mintį, kad karas prieš Rusiją vis dėlto būsiąs ir vokiečiai tokio karo atveju užimsią Kauną per kokią savaitę. Šitas prūsiškas pasikalbėjimas man labai giliai įstrigo, nes tai buvo pats pirmasis mano pašnekesys su užsieniečiu. Kai menkutis garlaivis „Chemnitz" net 28 dienas siaubingose audrose murkdė mus, kas valandą grasindamas nugarmėti į dugną, ir daugelį vertė melstis ir medituoti, tai mano meditacijas paįvairindavo Kauno rotušės laikrodžio tikrai mistiškoje nuotaikoje paskelbti Naujieji metai ir to Tilžės žandaro žodžiai apie būsimą karą. Žinoma, to žandaro pranašu nelaikiau, nes juk daugelis tuomet kalbėdavo apie artėjantį karą, bet jo pranašavimas kažkaip labai derinosi su bendra vokiečių nuotaika.

1914 m. vasario pabaigoje patekęs Čikagon, jau per keletą savaičių įsitraukiau į vietinių organizacijų darbą, į jaunimo ratelius, į spaudą. Kas vasarą Amerikoje lietuvių organizacijos šaukia savo skyrių konferencijas, kurios ten vadinamos seimais. 1914 m. vasarą, Didžiajam karui suliepsnojant, lietuvių amerikiečių seimai jau buvo baigę savo suvažiavimus. Karo ekspliozijos supurtyti, lietuviai turėjo susirinkti į specialius seimus, kad apsvarstytų susidariusią padėtį ir svarbiausius Lietuvos reikalus. Daugelis siūlė bendrą visų srovių seimą, bet ginčytasi dėl to seimo vietos. Galutiname ginčų rezultate katalikų organizacijos rinkosi Čikagon, o socialistų ir liberalų – Naujorkan. Naujorko seimas dargi suskilo į dvi šakas, ir kiekviena įsisteigė savo fondą.

1914 m. Amerikos lietuvių pasaulėžiūros diferenciacija jau buvo beveik užbaigta. Katalikų parapijoms ir organizacijoms priklausė apie 70% visos organizuotos visuomenės, o likusius 30% nevisiškai lygiomis dalimis pasidalijo socialistai ir liberalai. Kiek vėliau žymi socialistų dalis išvirto tikrais komunistais ir išugdė gana stambią savo spaudą ir veiklią propagandą. Pastoviai veikiančių mokyklų turėjo tiktai katalikai; tas mokyklų tinklas visą laiką plėtėsi ir reikalavo daug lėšų ir jėgų įtempimo. Bet katalikų propagandos priemonės neatitiko jų žmonių gausumo. Visi lietuvių katalikų laikraščiai Amerikoje 1914 m. apytikriu apskaičiavimu turėjo apie 18 000 skaitytojų. Bet 1912–1914 m. ten atvyko keletas uolesnių veikėjų (kun. F. Kemėšis,

J. Kaupas, L. Šimutis, Al. Račkus. M. Zujus, J. Karosas, A. Aleksis, etc.). Jie kas plunksna, kas prakalbomis šaukė žmones organizuotis ir remti savo spaudą. Per ketvertą metų sustiprėjo visos katalikų organizacijos, įsikūrė naujų, o lietuvių katalikų laikraščių abonentų padidėjo net dvigubai: 1918 m. pabaigoje jų buvo jau 36 000 ir vis dar po truputį augo.

Kalbėdamas čia apie amerikiečių lietuvių kovas dėl Lietuvos nepriklausomybės, paliesiu beveik išimtinai katalikų organizacijas ir veikėjus ir tai labai nepilnai, su dideliais praleidimais, nes mano archyvas labai mažas, ir todėl bijau plačiau viską aprašinėti ir minėti tuos įvykius, kuriuos tik miglotai prisimenu.

1914 metai – Tautos Fondas

Po kelių savaičių diskusijų ir propagandos katalikų organizacijų delegatai suvažiavo iš visų kolonijų į Lietuvių politiškąjį seimą Čikagoje 1914 m. rugsėjo mėn. 21–22 d. Suvažiavo apie 300 delegatų. Pirmininkavo med. dr. Rutkauskas. Aktyviai dalyvavo ir turėjo didelės to Seimo darbams įtakos svečiai iš Europos: p. J. Gabrys ir poetas kun. M. Gustaitis. Man, dar labai jaunam, teko kuklus vaidmuo – būti Seimo maršalka, t.y. tvarkdariu ir balsų skaitytoju. Seimas paskelbė rezoliuciją, reikalaujančią Lietuvai plačių laisvių ir kovai dėl tų laisvių įsteigė Tautos Fondą. Didesnė to Fondo pinigų dalis pradžioje ėjo nukentėjusiems nuo karo šelpti, o mažesnė – kovai dėl nepriklausomybės. Tautos Fondo įsteigimas buvo svarbiausias 1914 m. lietuvių išeivijoj įvykis, nes tam Fondui buvo lemta per energingą ir ištvermingą propagandą tapti didžiausia lietuvių privatine labdarybės organizacija. Autorius Tautos Fondo valdyboje 1914–1916 m. buvo iždo globėju, o 1916–1918 m. – generaliniu sekretorium ir propagandos vedėju. Aukos rinkti buvo labai sunku, nes didelės darbininkų masės vis dėlto dar nebuvo tautinio susipratimo aukštumoje, o skepticizmas jų buvo galingas. Reikėdavo karštų, stipriai kaitinančių prakalbų ir straipsnelių, kad būtų galima šį tą surinkti. Beveik kas savaitę visuose katalikų laikraščiuose būdavo Tautos Fondo atsišaukimų, raginimų ir apyskaitų. Prakalbų susirinkimuose irgi daug buvo sakoma: bent po 2–3 per savaitę. Per tą propagandą ryškėjo Lietuvos politiniai reikalai, masės auklėjosi, įvairiose vietose iš darbininkų sluoksnio pradėjo atsirasti nuoširdžių veikėjų, patriotizmas augo ir aukos vis la-

biau didėjo. Į 1916 m. pabaigą Tautos Fondas jau turėjo apie 50 skyrių, o 1918 m. pradžioje jų buvo net 150. Nuolatiniams nariams – aukotojams verbuoti – buvo išleisti (1916 m.) iškilmingų pasižadėjimų lapeliai su instrukcijomis. Tą pasižadėjimą čia pateikiu, nekeitęs tų laikų rašybos:

„Aš žemiau pasirašęs (iusi) žinau, kad:

1. Mūsų Tėvynę Lietuvą ištiko baisiausia nelaimė.
2. Mūsų Tauta šiandien be pastogės, nes jos namai sudeginti.
3. Mūsų Tauta alkana, nes jos maistas išplėštas.
4. Mūsų Tauta kenčia nuo šalčio, nes ji neturi kuo apsidengti.
5. Mūsų Tautą galingi priešai stengiasi ištautinti, nes lietuvių apgyventame krašte steigia nelietuviškas mokyklas.
6. Mūsų Tėvynėje tūkstančiai nekaltų vaikelių tapo našlaičiais ir nėra kas juos globotų ir mokintų.
7. Lietuva nuo amžių yra nekaltai persekiojama, skriaudžiama ir neturi politiškos liuosybės.

Todėl – vardan Dievo, vardan krikščioniškos labdarybės ir žmoniškumo tvirtai pasižadu nuolat mokėti kas mėnuo po ... ant Lietuvos aukuro, kad:

1. Lietuvą pridengti nuo šalčio ir nuo bado išgelbėti.
2. Lietuvos našlaičius priglobti ir išmokinti.
3. Lietuvai išaugti *politišką neprigulmybę*".

Pirmaisiais rinkliavos metais (1914 09 23 – 1915 06 04) surinkta 17 282,57 dol.

Antraisiais rinkliavos metais (1915 06 04 – 1916 06 09) 34 530,96 dol.

Trečiaisiais rinkliavos metais (1916 06 09 – 1917 11 01) 54 164,51 dol.

Kad ir neturiu tikslių žinių, bet vis dėlto gerai prisimenu, jog ir vėlesniais metais, žmonių susipratimui ir organizacijai augant, aukos Tautos Fondui dar labiau didėjo. Ypač didelė dosnumo banga pakilo 1918 m. pabaigoje, kai Aljantų pergalė sudarė aiškių galimumų ir Lietuvai atkariauti savo nepriklausomybę. Paprasti darbininkai kartais jau šimtinėmis klojo. O iki 1922 m. rugsėjo mėn. 1 d. Tautos Fondas surinko iš savo narių 590 136,91 dol., taigi arti 6 mln. litų. Aukos plaukė dar bent porą metų, daugiausia kultūros reikalams (Katalikų universitetui) ir pasiekė net 7 mln. litų.

Iki 1917 m. rudens nepriklausomybės propaganda dar menkai buvo išplėsta: iki tų metų lapkričio mėn. 1 d. *Tautos Fondas* nukentėjusiems nuo karo šelpti išleido 76 744,97 dol., o nepriklausomybės reikalams 12 863,27dol. Bet 1918 ir vėlesniais metais pinigų pareikalavo daugelis įstaigų, dirbančių nepriklausomybės paruošiamąjį darbą: diplomatinės misijos ir biurai Vašingtone, Šveicarijoj, Paryžiuj ir kitur. Iki 1922 m. rugsėjo 1 d. Tautos Fondas buvo išleidęs:

Kovai dėl nepriklausomybės (diplomatinei akcijai)	306 886,47 dol.
Nukentėjusiems nuo karo šelpti	115 766,37 dol.
Kultūros reikalams (mokykloms, stipendijoms)	56 283,29 dol.
Organizacijos reikalams	36 677,73 dol.
Visiems minėtiems reikalams kartu:	514 613,86 dol.

Visa Tautos Fondo veikla sukoncentravo apie 7 milijonus litų, surinktų dažniausiai smulkiomis aukomis iš darbininkų ir negausių inteligentų. Tai buvo *didžiausia lietuvių tautos istorijoj grynai privatinė iniciatyva ir be jokios valstybinės paramos išaugusi labdaringoji lietuvių organizacija, kūrusi Lietuvos valstybę ir maloningai atsiliepusi į visus opiausius tautos reikalus didžiojo suspaudimo dienomis.* Tai buvo daugiausia jaunų žmonių epopėja, savo veiksmu apėmusi milžinišką kontinentą, ieškanti ten plačiai išbarstytų lietuvių, burianti juos bendram darbui ir auklėjanti bei uždeganti tūkstančius skeptikų naujiems, dar negirdėtiems pasiryžimams. Štai keletas iš 24 Tautos Fondo sekretoriato 1917 m. paleistų šūkių:

Taupyk, bet Lietuvai kišenės neuždaryk.
Patriotizmas – krikščionių priedermė ir dorybė.
Pasišventimas tautoms didybę teikia.
Tautai pasišvęsti – piliečio dorybė.
Ištvermė Lietuvą palaimon lydės.
Skink Lietuvai liuosybės kelią.
Aviliui visos bitės ištikimos... Etc.

Tautos Fondo reikalų vairuotojai stengėsi užimti visas platformas. Jie kalbėjo bažnyčiose, salėse, mokyklose, bet gal dažniausiai dūmų ir alkoholio persunktose karčiamose. Visur reikėjo įlįsti, ieškoti užsime-

tusio ir nežinomo lietuvio ir žadinti jo tautinę sąžinę. Tad *Tautos Fondas* buvo ne tik labdarybės organizacija, bet ir didžiulė kilnaus nacionalizmo mokykla. Tai paminklas lietuvių tautos atsparumui, organizaciniam sugebėjimui, susiklausymui, energijai ir neužinteresuotam pasišventimui, kuris šiuo metu pas mus darosi vis retesnis.

Politinė lietuvių amerikiečių akcija

Pačioje karo pradžioje (1914 m.) Amerikos lietuviai, panašiai kaip ir Senosios Tėvynės lietuviai, savo politiniuose susirinkimuose reikalavo Lietuvai tiktai plačios autonomijos arba laisvės. Liberalinė grupė net savo fondą buvo pavadinusi *Autonomijos Fondu;* šį vardą *Nepriklausomybės Fondu* pakeitė tik karo pabaigoje. Pirmas persiorientavimas pilnos nepriklausomybės link įvyko tarp lietuvių katalikų 1915 m. vasarą (Tautos Fondo Seime, Scrantone, Pa.). 1916 m. Tautos Fondas jau aiškiai savo įstatuose sakėsi renkąs aukas *„Lietuvai išsaugoti politišką nepriklausomybę"*.

Karo pradžioje Amerikos lietuviai katalikai savo aukomis rėmė p. Juozo Gabrio vedamą *Informacijos Biurą Paryžiuje* (paskiau perkeltą į Šveicariją) ir sudarė Tautos Tarybą iš didžiųjų savo organizacijų atstovų. Toji Tautos Taryba iš 7 delegatų pirmą sykį susirinko Pittsburghe 1914 m. lapkričio 9–10 d. Ji bandė įtraukti ir kitų srovių organizacijų atstovus, bet tas sumanymas jai nesisekė. Mat katalikai buvo nusistatę Tautos Tarybą sudaryti tik iš didžiųjų organizacijų delegatų. Organizacijos nuo 1000 iki 5000 narių turėjo teisę siųsti vieną delegatą, didesnės organizacijos (per 5000 narių) galėjo siųsti po 2 delegatu. Kadangi katalikai turėjo (ir turi) daugiausia organizuotų žmonių ir stambių organizacijų, tai Taryboje delegatų daugumas būtų buvęs nuo katalikiškų organizacijų, o liberalai (tautininkai) ir socialistai su komunistais būtų likę mažumoje. Jiems tai nepatiko, ir jie siūlė sudaryti Tarybą ne pagal proporcinį srovių svorį, bet po lygiai delegatų nuo visų trijų žymesnių srovių: katalikų, liberalų ir socialistų. Tuomet daugumos atstovai būtų likę mažumoje. Su tokiu nedemokratiniu principu katalikai nesutiko, ir jų Tautos Taryba pasiliko nepilna.

Pirmas didelio masto Tautos Tarybos (arba Amerikos Lietuvių Tarybos) atliktas darbas buvo išleidimas peticijos (1915 m. balandžio 20 d.),

reikalaujančios suvienyti visą Lietuvą (Kauno, Vilniaus, Suvalkų ir Gardino gubernijas ir Klaipėdos, Tilžės, Gumbinės ir Karaliaučiaus apskritis) ir suteikti jai *visišką autonomiją*. Tautos Tarybos įsivaizduojamoji Lietuva turėtų apie 8 mln. gyventojų ir apie 180 000 km². Žinoma, tai buvo nemažas užsiprašymas, kad būtų iš ko nuleisti. Peticijos tekstas buvo atspausdintas trimis kalbomis: lietuviškai, angliškai ir prancūziškai. Peticiją pasirašė apie milijonas įvairių tautų amerikiečių.

1916 m. pavasarį Tautos Taryba pasiuntė savo delegaciją iš kun. dr. V. Bartuškos ir dr. J. Bielskio į Lietuvą susipažinti su žmonių vargais ir užmegzti ryšius su lietuvių veikėjais Vilniuje, Kaune, Stockholme ir kitur. Delegatai, sugrįžę vasaros pabaigoje, davė platų pranešimą apie Lietuvos padėtį ir jų patirtus politinius įspūdžius keliose Europos sostinėse.

Labdarybės srity 1916 m. svarbiausias įvykis buvo prezidento Wilsono paskirta „lietuvių diena" (lapkričio mėn. 1 d.), kurią jis leido ir rekomendavo parinkti nukentėjusiai Lietuvai aukų. Daugybėje miestų susiorganizavo lietuvių komitetai aukoms rinkti. Gatvėse pasipylė rinkėjai su naujomis atgimstančios Lietuvos vėliavėlėmis ir visur prašė jos vargšams aukų, kurias siuntė į Amerikos Raudonąjį Kryžių. Ši didelė rinkliava davė Lietuvai per 170 000 dol. ir labai išgarsino Lietuvos vardą Amerikoje.

1917 m. sausio mėn. 10–11 d. Amerikos Lietuvių Taryba sušaukė į Pittsburghą 33 žymesnius lietuvių katalikų veikėjus aptarti svarbių tautos reikalų. Šitas suvažiavimas viešai ir plačiai paskelbė *pirmąją Lietuvos nepriklausomybės deklaraciją* ir septynių didžiausių lietuvių katalikų organizacijų vardu įteikė ją per savo įgaliotinius (kun. J. Žilių ir dr. J. Bielskį) Jungtinių Valstijų prezidentui ir Europos valstybių ambasadoriams Vašingtone. Tą pačią žiemą (vasario mėn.) kun. dr. V. Bartuška vėl buvo deleguotas į Šveicariją prisidėti ten prie politinių Lietuvos reikalų propagandos ir atstovauti Amerikos Lietuvių Tarybai.

1918 m. pradžioje dar labiau sustiprėjo Amerikos lietuvių akcija dėl Lietuvos nepriklausomybės. Nieko dar nežinodamas apie vasario 16 d. deklaraciją Vilniuje, Tautos Fondas paskelbė *laisvės savaitę*, kovo mėn. 3–10 d., kuri labai papildė to Fondo išteklius, skiriamus nepriklausomybės propagandai.

1918 m. kovo 13 d. susirinko Didysis Lietuvos Seimas Naujorke. Šį kartą katalikų veikėjams pavyko susitarti ir su liberalų organizacijo-

mis. Į tą Seimą suvažiavo tikrai impozantiškas delegatų skaičius: apie 900 nuo katalikų organizacijų ir apie 400 nuo liberalų, iš viso apie 1300 delegatų. Seimą atidarė p. J. Kaupas. Didysis Seimas vėl pakartojo nepriklausomybės deklaraciją ir atkreipė į ją dėmesį didžiosios spaudos, diplomatijos ir aukštųjų valdžios pareigūnų, taip pat sukėlė didelio entuziazmo tarp pačių lietuvių.

1918 m. balandžio pabaigoje Amerikos Lietuvių Taryba susirinko posėdžiauti Vašingtone, kur jau veikė jos informacijos biuras, įsteigtas arti prezidento rezidencijos (Baltųjų Rūmų). To biuro svarbiausias veikėjas buvo adv. Balys Mastauskas, turėjęs daugelį tikrai vertingų pažinčių ir išrūpinęs pas prezidentą Wilsoną Amerikos Lietuvių Tarybai audienciją. Prezidentas gana iškilmingai mus priėmė gegužės mėn. 3 d., išklausė mūsų memorandumo ir pažadėjo mūsų krašto reikalais pasirūpinti, pavesdamas juos studijuoti keliems specialistams profesoriams. Tai jau buvo ne visai menkas mūsų laimėjimas. Ir iš tikro tokia studijų komisija greit buvo paskirta. Jos pirmininku buvo Harvardo universiteto Rytų Europos istorijos profesorius dr. A. Ę. Golderis. 1918 vasarą man teko keletą kartų nuvažiuoti pas tą profesorių, pamatyti, kaip daug jis turi knygų ir žemėlapių apie Lietuvą ir teikti jam papildomų informacijų, kurias jis uoliai rinko.

Pats įdomiausias dalykas tai prof. Golderio pažiūros į Lietuvos ribas. Kartą jį klausiau patarimo, kokių ribų būsimai Lietuvos respublikai turėtume reikalauti, kad per daug nenustebintume tarptautinės nuomonės. Jis man pasakė: „Reikalaukite kuo daugiausia, bet visuomet įrodykite, kad tai jums priklauso". Tuomet paklausiau, kuriuos įrodymus jis laikytų rimčiausiais ir kaip plačiai jis supranta etnografinę Lietuvą? Mano dideliam džiaugsmui, po kai kurių paaiškinimų jis pasakė prie etnografinės Lietuvos skiriąs rytuose ir pietuose visus tuos plotus (parapijas), kuriuose yra katalikų dauguma. Jis buvo įsitikinęs, kad lietuviai stabmeldžiai visi buvo pakrikštyti katalikų apeigomis, o visi jų kaimynai gudai jau seniau buvo pakrikštyti pravoslavais. Žymios lenkų imigracijos į Lietuvą niekada nebuvo, tad visi Lietuvos katalikai esą tiktai lietuviškos kilmės. Išeidami iš šitų principų, gauname Lietuvai net truputį platesnes ribas, negu buvo nustatytos Maskvos sutartimi 1920 m. Jeigu prof. Golderiui būtų tekę (kaip tikėtasi) patekti į Versalio derybų ekspertus, tai jis ir būtų gynęs jau minėtų ribų Lietuvą, t.y. tokio didumo, kurio

pageidavo beveik visi lietuviai. Šitas puikus mokslininkas jau yra miręs, ir būtų gera, kad Bostono lietuvių laikraščiai surinktų apie jį daugiau žinių Harvardo archyvuose ir paskelbtų jas visiems lietuviams, nes prof. Golderį tik su dėkingumu ir pagarba mes galime prisiminti.

1918 m. rugpjūčio mėn. 27–29 d. lietuvių katalikų jaunimo vyčių Seimas su dideliu entuziazmu priėmė rezoliuciją organizuoti atskirus lietuvių legionus iš Amerikos kareivių (lietuviškos kilmės) ir jų ginklu paremti tautos teises į nepriklausomybę. Tikėtasi suorganizuoti bent dvi divizijas; su tokia puikia ir gerai ginkluota pajėga būtų buvę galima labai greitu laiku 1918 m. pabaigoje arba 1919 m. išsluoti iš Lietuvos bolševikus ir vokiečius ir neįsileisti lenkų. Bet Amerikos autoritetai vis dėlto nesutiko lietuvių kareivių išskirti į atskiras dalis. Tą patį lietuvių jaunimo pasiryžimą ir sumanymą perdaviau Prancūzijos karo misijos šefui pulk. Rebouliui Kaune 1919 m. balandžio mėn. Jis sumanymui labai pritarė ir iš savo pusės siūlė, kad tom divizijom Prancūzija duotų ginklus, D. Britanija laivus jom pargabenti Lietuvon ir Amerika – šiek tiek pinigų kariuomenės algoms. Britų misijos šefas Kaune Rebouliui atsakė neigiamai, o Amerikos nuomonės man neteko tuo metu tiksliai patiri. Manau, kad ir ji neigiamai į tą propoziciją pažiūrėjo.

Diplomatinei akcijai sustiprinti Amerikos Lietuvių Taryba atsiuntė Šveicarijon (1918 m. rugsėjo pradžioje) savo naują misiją iš adv. B. Mastausko, kun. J. Dobužo ir K. Pakšto. Adv. Mastauskas buvo misijos šefas, o man teko sekretoriauti. Pradžioje misija apsigyveno Lozanoje ir ten apie tris savaites posėdžiavo su Lietuvos Tarybos lyderiais iš Vilniaus ir su Šveicarijos lietuvių veikėjais. Posėdžiai vyko Lozanoje ir Berne. Šituose posėdžiuose dalytasi įspūdžiais, žiniomis ir patyrimais. Kai kurie ir pasiginčydavo. Atsimenu didelį savo ginčą su kun. dr. Purickiu, kuris tuo metu bandė įtikinti, kad vokiečiai karą vis dėlto laimės ir todėl esą negalima lietuvių politikos derinti su Aljantų politika ir susipykti su vokiečiais.

Šiek tiek susipažinusi su Aljantų pažiūromis į Lietuvos reikalus, Am. Liet. Tarybos delegacija priėjo išvadą, kad atsargiau būtų lietuvių tautai turėti vieną bendrą tarybą, kuri dėtų visas pastangas įsigyti pasitikėjimo pas Aljantus, ypač pas prancūzus. Delegacija net siūlė naujos tarybos sąstatą iš 12 žmonių: 6 iš Lietuvos (po vieną nuo trijų

stambiausių lietuvių parapijų, po vieną nuo lojalių gudų, lenkų ir žydų), 3 iš Amerikos ir 3 iš kitų užsienių lietuvių. Šios tarybos pirmininku mūsų delegacija siūlė dr. J. Basanavičių. Kai kas tvirtino, kad dr. Basanavičius politiniu atžvilgiu nesąs pakankamai gudrus, bet amerikiečiai manė duoti jam gudresnį vertėją ar vicepirmininką. Kai kas tokios tarybos idėjai pritarė, kai kas abejojo. Bet iš Vilniaus prašyti žmonės tokion tarybon nebuvo atsiųsti, ir taryba nesusiorganizavo. Amerikiečių manymu, Vilniaus Taryba ir naujai sukurtoji būtų turėjusi dirbti „susimerkę": jei, kaip kun. Purickis tvirtino, karą būtų laimėję vokiečiai, tai vilniškė Taryba būtų organizavusi valdžią, jei Alijantų viršus – tai naujoji taryba būtų atsikėlusi Lietuvon su savo valdžios užuomazga ir gal su savo legionais, panašiai kaip čekai ir lenkai.

1918 m. spalio mėn. 9 d. Lozanoje susirinko bendro posėdžio Lietuvių Tautos Taryba Šveicarijoj ir Amerikos Lietuvių Tarybos delegacija arba misija. Ir tame posėdy daug kalbėta apie reikalą naujos tarybos, turinčios pasitikėjimą Aljantuose ir galinčios greit persikelti Paryžiun ir išvystyti ten reikalingą politinę veiklą. Buvo nutarta organizuoti Vyriausiąją Lietuvių Tarybą, bet dėl kai kurių nesutarimų amerikiečių delegatai iš tos Tarybos pasitraukė (1918 12 10).

1918 m. spalio mėn. pabaigoje atvyko Šveicarijon prof. Voldemaras ir čia keliais atvejais tarėsi su amerikiečių misija. Kadangi įvairiuose kraštuose buvo lietuvių tarybų, veikiančių nesuderintai, tai šiuose pasitarimuose daugiausia kalbėta apie įvairių tarybų veiklos suderinimą ir pripažinimą pirmenybės Lietuvos Valstybės Tarybai Vilniuje. Šių pasitarimų proga amerikiečių misija man pavedė suredaguoti jos nusistatymą ir įteikti jį prof. A. Voldemarui. Čia pateikiu ir to rašto kopiją:

„Lietuvos Valstybės Tarybai

Amerikos Lietuvių Taryba per savo įgaliotinius Europoje užgiria Lietuvos Valstybės Tarybos drąsius žygius, padarytus ir daromus visiškai Lietuvos nepriklausomybei grąžinti ir Vokietijos bei kitų tos nepriklausomybės priešų įtakai pašalinti.

Remdamiesi Visuotinio Lietuvių Seimo (New Yorke, 1918 03 13–14) rezoliucijomis ir Amerikos Lietuvių Tarybos posėdžių (Vašingtone,

1918 04 30 ir 05 01 – 03) nutarimais, skaitome reikalinga pareikšti, kad:

1. Amerikos lietuviai, Lietuvos valdymosi formą palikdami pačiam Kuriamajam Lietuvos Seimui spręsti, kurs pagal Lietuvos Valstybės Tarybos nutarimą 1918 02 16 turi būti kuo greičiausia sukviestas, patys yra pasiryžę Lietuvos valstybę statyti demokratinės respublikos pamatais.

2. Amerikos lietuviai Princo Uracho pakvietimą į Lietuvos karalius skaito netikru tautos valios išreiškimu, kadangi , esant vokiečių okupacijai su visais jos žiaurumais, lietuviai negalėjo liuosai pasakyti, kokia valdymosi forma Lietuvos valstybei daugiausia atitinka, todėl prieš tą visą Amerikos lietuviai protestuoja.

3. Amerikos lietuviai yra pasiryžę priešintis visokioms su Vokietija sutartims, kurios mažintų Lietuvos visišką nepriklausomybę.

4. Amerikos lietuviai reikalauja, kad nepriklausomoje Lietuvoje visi lietuviai be atžvilgio į luomą, kalbų, lyties ir tikybos skirtumus turėtų lygias laisvų piliečių teises.

5. Amerikos lietuviai stovi už tai, kad nepriklausoma Lietuva įeitų į Tautų Sąjungą pamatais, Prezidento Wilsono pabrėžtais.

Lausanne, 1918 m. spalio 25 d.

Kazys Pakštas,

Misijos Europon sekretorius"

Iš čia dedamo rašto matyti, kad Amerikos lietuviai labiausiai nemėgo monarchizmo, galbūt klaidingai manydami, kad jis nesiderins su demokratija ir visų lietuvių lygybe; jie taip pat buvo tvirtai įsitikinę, kad Aljantai ir Amerika karą tikrai laimės, todėl visuomet siūlė vilniečiams pakreipti užsieninę Lietuvos politiką Aljantų link, nes kitaip gali tekti susidurti su nenugalimomis kliūtimis, realizuojant nepriklausomybę ir vedant kovą dėl etnografinių ribų ir sostinės Vilniaus. Šiais klausimais amerikiečių delegacija manė esanti kompetetninga kalbėti, nes turėjo labai daug pasitikėjimo Amerikos diplomatų sluoksniuose.

Amerikos Lietuvių Tarybos misija šveicarų spaudoje vedė Aljantams palankią mintį, o slaptai galvojo ir su kai kuo tarėsi apie galimybes 1918 m. rudenį pradėti savarankišką ginkluotą pasipriešinimą prieš vokiečių okupaciją dar karui nepasibaigus. O atėjus karo galui man

buvo pavesta vykti į Lietuvą skubiai organizuoti milicijos. Bet, jausdami mūsų pažiūras, vokiečių kolonistai Šveicarijoj nedavė man vizos pervažiuoti per Vokietiją. 1918 m. gruodžio mėn. 10 d. telegrafavau į Ameriką, dėstydamas skubų milicijos reikalą ir prašydamas to darbo pradžiai 20 000 dolerių. Tačiau vizos negalėjau gauti net iki 1919 m. balandžio pradžios, kai važiavo iš Amerikos dvi žymios Raudonojo Kryžiaus deleguotos ponios ir vežė Lietuvon didelį kiekį medikamentų ir sanitarinių reikmenų. Šion delegacijon ir skyrė mane karo valdininku ryšiams su Amerikos ir Prancūzijos karo misijomis palaikyti ir lydėti jas į frontą ir kitus. Šioje srity kiek padirbėjęs, 1919 m. rudenį rezignavau iš amerikiečių delegacijos, kuri jau likvidavosi, nes jau beveik visas valstybės aparatas buvo sudarytas, o Užsienio reikalų ministerija jau sukoncentravo savo rankose visą diplomatinį darbą.

Amerikos Lietuvių Tarybos ir jos informacijų biuro, buvusio Vašingtone, darbams nušviesti man stigo archyvinės medžiagos, kurios daugiausia galima rasti tik Amerikos lietuvių didžiųjų organizacijų raštinėse.

DP SVAJONĖS APIE ALIASKĄ

Prof. K. Pakšto nuomonė apie įsikūrimo ir gyvenimo galimumus tame krašte*

Žiburiai, 1947 04 05, Nr. 14 (73)

Apie didelį, šaltą, retai apgyventą ir nepaprastai turtingą žemės plotą Aliaskos vardu ir ten įsikūrimo ir gyvenimo galimumus lietuvių spaudoje jau buvo rašyta. Ne vienas benamis baltas pagalvoja, gal priimtinesnis Aliaskos šaltis negu Afrikos ar Pietų Amerikos kaitra.

Prof. K. Pakštas Amerikos lietuvių spaudoje paskelbė išsamesnį straipsnį apie galimumus baltams įsikurti Aliaskoje. Su mums gerai pažįstamo profesoriaus mintimis verta susipažinti, nes jos ne tik išsamios, visapusiškos, bet mums ir skirtos. Prof. K. Pakštas į Aliaską pažvelgia mūsų akimis, mūsų požiūriu.

Prisiminkim, prof. K. Pakštas, seniai pramatęs Antrojo pasaulinio karo galimumus ir jausdamas dabar Lietuvą ir lietuvius užgriu-

* Spausdiname K. Pakšto straipsnio atpasakojimą („*Žiburių*" *red. past.*).

vusias nelaimes, jau prieš keliolika metų pradėjo nuoširdžiai rūpintis dalies lietuvių tautos perkėlimu kur nors kitur, kur nors į kitą kontinentą. Dabar matom, kad prof. K. Pakšto baiminimasis buvo teisingas, o jo padėtos pastangos — kur nors surasti lietuvių tautos daliai ramią ir saugią vietelę — labai naudingos. Prieš keliolika metų, keliaudamas aplink Afriką, prof. K. Pakštas kruopščiai ieškojo lietuviams tinkamo kampelio milžiniškame Afrikos kontinente. Dabar, sklindant gandams apie Aliaską, prof. K. Pakštas dėsto savo nuomonę apie įsikūrimo ir gyvenimo galimumus šaltojoje Aliaskoje.

Aliaskos šaltis tik svajonėse...

Prof. K. Pakštas rašo, kad bent tuo tarpu nieko nenumatoma apie Aliaskos apgyvendinimą platesniu mastu. Didesnio tremtinių skaičiaus įsikurdinimo Aliaskoje galimybė yra daugiau svajonė negu apytikrė tikrenybė. Įvažiuoti į Aliaską veikia tie patys suvaržymai, kaip kad ir į Ameriką. Nėra ženklų, kad imigracijos įstatymai būtų greitai pakeisti. Amerika nesiskubina, gerai dalyko neištyrusi ir jo visapusiškai neapsvarsčiusi. Aliaskoje klimatas šaltas, todėl ten vežami žmonės turi turėti gerus šiltus drabužius ir gyvenimui tinkamus butus. Be stiprios savo organizacijos, be galingos svetimos finansinės paramos Aliaskoje įsikurti negalima. Atvykę naujieji gyventojai susidurtų su dideliu šalčiu, o tose vietose, kur klimatas pakenčiamesnis, ateivius apipultų milijardai pikčiausių uodų.

Bepinigiai žmonės Aliaskoje vien tik savo pajėgomis ir darbu įsikurti negalėtų. Šalčio karalystėje galima gyventi tik įsigijus šiltus drabužius, pasistačius tinkamus namus ir turint finansinių galimybių pradėti vienokį ar kitokį uždarbiavimą.

Prof. K. Pakštas sako, kad Baltijos tremtiniai, kolonizuodami Aliaską, turėtų imtis visai naujų, kai kam gal netinkamų profesijų. Jie turėtų virsti žvejais, reikėtų bent trečdalio žemdirbių, miško kirtėjų, medžio pramonės, statybos darbininkų, kailinių žvėrelių augintojų ir geologų. Pelningiausias verslas — žvejyba. Stipriam Lietuvos jaunimui Aliaska gal ir patiktų, kaip didelių galimybių, lobių, laimėjimų, kartų ir didelio vargo ir nesuskaitomų gamtos stebuklų kraštas. Bet... tuo tarpu Aliaska tik svajonėse.

Amerikiečiai susispietę pietinėje dalyje

Amerikiečiai Aliaskoje daugumoje gyvena susispietę jos pietinėje dalyje, Kanados pasienyje. Klimatas pakenčiamas, tik labai didelis lietingumas. Lietaus iškrinta keturis kartus daugiau kaip Lietuvoje. Kanados pasienyje žiemos temperatūra kaip Klaipėdoj ir Dancige, bet vasaros šiluma tik tokia, kaip Suomijos Laplandijoj. Nėra labai šaltos žiemos, bet dar labiau nėra ir vasaros. Klimatas žmogaus gyvenimui čia daug reikšmės nevaidina, nes dėl nepaprasto kalnų statumo čia žemdirbystė neįmanoma. Ūkiškai kolonizacijai vietos nėra. Gyventojai verčiasi išimtinai žvejyba.

Kiek skirtingą klimatą turi pietinės Aliaskos dalies vidurys. Ten yra įsikūrę Cordova, Valdez, Seward, Anchorage ir Matanuska miesteliai. Žiemos šalčiai panašūs kaip ruože nuo Zarasų ligi Dancigo. Vasaros šiluma labai menka. Nedažnai termometras parodo 12 laipsnių šilumos. Slėniuose vietomis bandoma gyvulininkystė ir daržovių auginimas.

Apskritai, Aliaskoje yra vietų, kur žiema lengvai pakeliama, bet beveik visur nėra vasaros.

Aliaskos turtai

Aliaska turi daug vandeningų ir nepaprastai žuvingų upių. Daug randama čia brangiausių mineralų. Aliaskoje turi ateitį miško pramonė. Tiesa, Aliaskoje miškai sudaro tik vieną ketvirtadalį viso ploto. Daugelyje vietų dėl baisaus šalčio miškai augti negali. Didžiausias Aliaskos turtas — lašiša ir kita žuvis. Jaunas žvejys Aliaskoje turi galimybę praturtėti. Per metus Aliaska eksportuoja žuvies daugiau kaip už 60 milijonų dolerių, skaitant už svarą tik po 8 centus. Saujelei Aliaskos gyventojų tai milžiniškas turtas. Gerą pragyvenimą turi ir medžiotojai. Visokiausių žvėrių ir paukščių knibždėte knibžda. Bet gyvenimo ir darbo sąlygos turtingoje Aliaskoje nelengvos ir senesniam žmogui dažnai nepakeliamos. Žemdirbystei bent šiek tiek tinkamo ploto Aliaskoje yra tik apie 160 000 km².

Kaip Aliaską galima apgyvendinti

Prof. K. Pakštas konstatuoja, kad amerikiečių skaičius Aliaskoje ne tik nedidėja, bet mažėja, nors amerikiečiai ir yra dideli biznio mėgėjai. Amerikiečiai į Aliaską nesiveržia todėl, kad savo krašte turi daugiau žemės ir kitų gėrybių negu reikia. Amerikietis nuvyksta į Aliaską tik laikinai, pamedžioti, paieškoti aukso, ir, išbandęs laimę, dažniausiai ir praturtėjęs, skuba grįžti atgal.

Jei Baltijos tremtiniai būtų ten nugabenti, sako prof. K. Pakštas, tai ir jų žymi dalis vėliau išsibėgiotų į JAV, ieškodami lengvesnių gyvenimo sąlygų. Jie bėgtų nuo uodų, ilgos žiemos, šaltos vasaros ir nuo izoliacijos. Aliaskai apgyvendinti K. Pakštas randa tik vieną būdą: paversti ją JAV dominija su atskira pilietybe ir neleisti jos piliečiams masiniai emigruoti į JAV. Tokioje dominijoje galėtų būti įsteigti ir Baltijos tautoms ir jų kultūrai rezervatai.

Ar Aliaska saugi nuo būsimojo karo?

Baltijos tremtiniai, atsidūrę Aliaskoje, neišvengtų būsimojo karo baimės. Prof. K. Pakšto nuomone, būsimasis karas bus ne tik atominis, bet ir poliarinis. Sovietai šitą geopolitiką gerai supranta ir jai sparčiai ruošiasi, priverstinai apgyvendindami poliarinius kraštus, atkreiptus prieš Kanadą ir Aliaską. Arti Kamčatkos esąs slaptas vergų miestas Magadan, turįs milijoną gyventojų. Vorkutos centre yra sutelkta 250 000 vergų. Keli vergų centrai yra Kolymos upės baseine, Ledinuotojo vandenyno srityje. Rusijai labai svarbu tose vietose turėti kaip galima daugiau aklimatizuotų gyventojų. Manoma, kad sovietai tolimosios šiaurės vergų stovyklose jau turi kelis milijonus vergų. Pasinaudodama Kanados ir Aliaskos tuštuma, Rusija gali ten brautis. Baltiečiai tremtiniai, jei jie tikrai įsikurtų Aliaskoje, greičiausiai turėtų patirti pačius pirmuosius ir pačius baisiuosius būsimo karo smūgius.

Pabaigoje prof. K. Pakštas sako, kad geopolitika Amerikos moksluose dar nėra svarbus dalykas. Kai Amerika prabus prieš didžiąją realybę, ji labai ieškos žmonių, kurie sutiktų Aliaskoje dideliais skaičiais pastoviai gyventi. Dabar tokiomis iliuzijomis gyventi dar per anksti. Amerikoje, o juo labiau Aliaskoje, vyrauja stiprus nusi-

statymas prieš naują, padidintą imigraciją. Demokratijų skeveldroms dabar įsikurti Aliaskoje labai maža vilčių. O gal jų ir visai nėra.

Iš prof. K. Pakšto samprotavimų matyti, kad apie turtingąją ir šaltąją Aliaską galima tik svajoti. Realiai apie Aliaską galvoti dar gerokai per anksti.

TREMTINIŲ ĮKURDINIMO PROBLEMOS

Amerika, Nr. 47, 1948 11 14

Tuo atveju, kai mums nebus lemta grįžti į savo tėvynę, ar jei grįžimas nusitęs ilgesnį laiką — emigracija taps gyvybiniu mūsų tolimesnio likimo klausimu. Tad šis klausimas negali nedominti mūsų ir šiandieną. Mūsų emigraciniai galimumai turi būti stropiai studijuojami. Vienas žymiausių šio klausimo žinovų yra buvęs mūsų universiteto geografijos profesorius dr. Kazys Pakštas, šiuo metu gyvenąs ir profesoriaująs Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Šių metų lapkričio 1 d. Amerikos lietuvių savaitraštis *Amerika* išspausdino šiuo klausimu įdomų pasikalbėjimą su prof. dr. K. Pakštu. Jį kaip mums labai svarbų ir įdomų, nors ir gerokai pesimistinį, pateikiame savo skaitytojams.

I. Kurios problemos svarbiausios lietuviams tremtiniams?

– Neturiu kompetencijos už tikruosius tremtinius šį klausimą atsakyti, nes aš „išsitrėmiau" iš Lietuvos prieš pat artėjantį karą ir išvengiau visų vargų ir baisenybių, kurias kitiems teko ten išgyventi.

Iš daugybės korespondencijų spaudoje ir iš laiškų matyti, kad tremtinių, kaip ir visų kitų, seniau nenoromis ir tik laikinai išvykusių iš Lietuvos, svarbiausioji problema yra kuo greičiau sugrįžti į laisvą nepriklausomą Lietuvą.

Bet Vokietijoj jie turi ir kitų labai skaudžių problemų: juk ten gal arti 70 000 lietuvių gyvena daug sunkesnį, kietesnį, palyginti alkanesnį ir šaltesnį gyvenimą negu Amerikos kriminalistai savo kalėjimuose. Kriminalinė psichika jiems visai svetima, nes jie yra aukščiausiojo tipo europiečiai: rašytojai, artistai, pažangiausieji ūkininkai, profesoriai, mokytojai ir studentai, geri ir dori amatininkai bei darbininkai, gydytojai, advokatai, teisėjai ir visokiausios rūšies valdininkai.

Jų vienintelė nuodėmė, tai kilnus lietuviškas patriotizmas. Už tai jiems viskas gyvenime atimta, o vieton turėto nedidelio turto ar prasimaitinimo progos, jiems yra duota begalinis skurdas, pažeminimas ir išniekinimas. Keturios laisvės, tikras esu, piktai kvatojasi iš nabašninko Roosevelto.

II. Kur galėtų jie įsikurti?

– Daug kur žemėje yra visai laisvų, nenaudojamų plotų; daug kur milijonai tremtinių galėtų įsikurti. Visi baltiečiai lengvai sutilptų Aliaskoje, Kanadoje, kurių anglosaksai niekaip negali tinkamai sunaudoti. Bet gi šiuo metu man jau yra žinoma, kad į tuos kraštus tremtinių iš Baltijos neleis įsikurti. Tik reti individai ten galėtų pakliūti.

Daugelis nori vykti pas gimines ar pažįstamus į Jungtines Valstybes. Bet visų tautų Lietuvos piliečiams metinė kvota yra tik 386, ogi jau užsiregistravusių Amerikos konsulatuose, turinčių arba laukiančių affidavitų lietuvių vien Amerikos zonoje Vokietijoj yra apie 2000. Tad jie galės čia atvykti per penkerius metus. Kiti ilgiau turės palaukti eilėje.

Prezidento Trumano ar kitų aukštų vyrų pažadai ar ketinimai imigraciją palengvinti neturi reikšmės, kol pats kvotų įstatymas nėra pakeistas. O šalies ūpas yra nuostabiai priešingas imigracijos padidinimui, bet palankus jos sumažinimui.

III. Kokios sąlygos galėtų būti Pietų Amerikoje?

– Gana įvairios sąlygos, nes tas kontinentas bent du šimtų kartų didesnis už Lietuvą, apie 40 kartų didesnis už Vokietiją.

Priklauso, kurion šalin lietuviai važiuotų, kurias sąlygas ten išsiderėtų. Pažangiausia ten šalis – tai Urugvajus, bet ta maža respublika dar neketina daug ateivių įsileisti. Daugiausia tremtinių nori gauti Brazilija ir Argentina, o po mažesnį skaičių – dar keletas kitų labai stambaus ploto respublikų.

Ateiviai be stambių pinigų P. Amerikoje kenčia labai didelį skurdą. Pavieniai specialistai kai kada, jei gauna iš anksto tvirtų pažadų, įsikuria vidutiniškai. Su tarptautine finansine pagalba ir gera sava organizacija kai kur ūkininkai galėtų per didelį vargą neblogai prasigyventi. UNNRA ketino, o dabar gal IRO žadės bent kiek finansinės paramos mūsų naujakuriams. O žemė ten labai pigi ir vietomis net labai gera.

Bet kultūriškai, tautiškai mūsų ateiviai ten labai greit nuskurstų.

Beveik niekur nebūtų lietuvių mokyklos, bent tokia prasme, kaip žydiška mokykla Lietuvoje. Kai kur lietuviškos organizacijos būtų sekamos šnipų. Kai kur nebūtų leista lietuviškai rašyti laiškus ir telegramas. Būna kai kur, bet retai, ir tokių atsitikimų, kad prasigyvenusiems svetimtaučiams atima jų ūkius: tai iš pavydo, panašiai kaip Sovietuose. Bet ilgiau, kruopščiau patyrinėjus galbūt susirastų ir ten padoresnis, laisvesnis kampelis. Lotynų Amerika labai pripratusi prie įvairių diktatūrų, tad sunku būtų rasti ten tokios laisvės, kokia pas mus vyravo Šiaurės Europoje.

IV. O kaip Afrikoje?

– Afrika dar didesnė ir net įvairesnė už P. Ameriką. Ji keturis kartus didesnė už Jungtines Valstybes ir bent tris kartus didesnė už visą Europą, tad suprantama, kad ten yra įvairių klimatų, dirvų ir 500 kalbų.

Šiauriniai europiečiai dabar kolonizuojasi ilgoje zonoje į pietus nuo ekvatoriaus iki pat Limpopo upės. Tai yra rytinės Afrikos plokštakalnių juosta įvairaus platumo, o ilgumo apie 2500 kilometrų arba apie 1500 mylių. Šis kraštas labai vilioja britus, vokiečius, graikus ir net lenkus. Bet daugelis vietų šioj zonoj turi ir nemažų keblumų: tai stoka geležinkelių ir plentų, gana tolimi uostai ir kai kur musė cėcė. Išnaikinti musei cėcė būdai jau surasti, geležinkeliams projektai jau daromi. To krašto ateitis didelė, bet ten įsikurti reikia pinigų, kurių mes dabar jau nebeturime, esame visuotinai apvogti.

V. Kurią vietą taikytumėte geriausia naujai lietuvių bendruomenei?

– Ogi tą, kurioje būtų leista laisvai tarpti mūsų kalbai, religijai ir laisvoms visuomenės institucijoms. Laisvai smilkti ir nykti daugelis kraštų mums leis.

Mažutės mūsų genties išnaikinimu daugelis mažų ir didelių kraštų yra suinteresuoti, bet aš nežinau tokios tautos, kuri norėtų mus gelbėti didžiausioje mūsų istorijos nelaimėje.

Truputį patyrinėjęs 50 valstybių ir kolonijų sociogeografines sąlygas, aš vis dėlto manau, kad Britų imperijos ribose mums būtų daugiau laisvės, nors labai nelygiai ta laisvė reikštųsi: laisviausia mokykla ir kultūrinės institucijos yra Kvebeko provincijoj Kanadoje, Pietų Afrikoje, visose britų Afrikos kolonijose ir N. Hebridų salose arti Aust-

ralijos. Ten mes tikėtumės turėti tai, ką Lietuvoje turėjo žydai, vokiečiai, rusai ir kitos mažumos.

Bet lėšų klausimas ir vizų problema nesiduos lengvai sprendžiamos. Be to, gal net daugumas lietuvių neturi kolonizacinių palinkimų į egzotinius, mažai girdėtus kraštus, bijo karštesnio klimato ir nepažįstamų aplinkybių. O mūsų kolonizacijai lieka tik tropiški ar subtropiški kraštai, kuriuos europiečiai šiame amžiuje pradėjo savo ūkininkais kolonizuoti. Prie tokių aplinkybių aš kol kas dar neturiu tinkamo atsakymo ar patarimo, kur lietuviams geriausia būtų kolonizuotis.

VI. Kodėl ne arčiau prie Jungtinių Valstybių?

– Todėl, kad nė viena jų kaimyninė valstybė dar nepareiškė sutikimo baltiečius tūkstančiais įsileisti. Kanada, pagal britų valdišką planą, rezervuojama lenkų armijos didesnei daliai apgyvendinti, ogi mažesnė tos armijos dalis, rodos, bus kolonizuojama Afrikoje. Meksika kol kas priėmė tik 6000 lenkų, bet nežada daugiau ko nors priimti. Kuba nėra plačios kolonizacijos šalis. Amerikon didvyriškai patekusius kelis desėtkus estų ir čia kamuojamus mandariniškais formalumais kviečia pas save Santa Domingo, mažytė pusjuodžių respublika, bet ten sąlygos tiek sunkios, kad retai kas sutinka ten važiuoti.

VII. Iš ko būtų galima tikėtis paramos?

– Iš vėliausių diskusijų UN posėdžiuose Lake Success lyg ir aiškėja, kad tremtinių kolonizaciją rems nauja IRO (International Refugee Organization). Šiai organizacijai 1947 m. biudžetui anglosaksai norėjo skirti 258 milijonus dolerių. Bet rusų pasipriešinimas tą biudžetą sumažino iki 155 milijonų dol. Rusai labai priešinasi tremtinių išvežimui iš Europos. Jie tikisi kokiu nors būdu juos sučiupti ir jais padidinti savo ir naujų sovietinių kolonijų vergų stovyklas.

1946 m. rugpjūčio 16 d. UNRRA Ženevoje padarė labai mums reikšmingą nutarimą: energingai raginti išeivius grįžti į savo kilimo kraštus, eventualiai mažinti ir nutraukti jiems materialinę paramą, leisti išeivių kilimo kraštų atstovams lankyti stovyklas ir iki šių metų spalių 1 d. atleisti iš pareigų išeiviams palankų personalą.

Šitomis priemonėmis La Guardia ir gal jo įpėdiniai tikisi apie pusę milijono tremtinių išvežti į Rusiją bei į jos naujas kolonijas, kaip Lenkiją ir Jugoslaviją. Likusiai tremtinių mažumai planuojama ko-

lonizacija užjūriuose ir suteikimas vokiečių pilietybės. Vokietijos piliečiais tapę, jie automatiškai nustotų tarptautinės paramos, užsidarytų jų mokyklos ir laikraščiai, ir jie visi turėtų prisiderinti prie Vokietijos įstatymų bei gyvenimo normų. Bet man atrodo, kad vokiečiai į tokius piliečius vis tiek labai šnairuos ir laikys juos paskutiniais pastumdėliais, ogi veiklesnius perkels į rusų zoną. Visi žinom, ką tai reikštų.

VIII. Ar galėtų padėti Amerikos lietuviai?

– Amerikos lietuviai jau padeda per savo labdaringas organizacijas ir kai kada pagal giminystes ar draugiškumo ryšius. Amerikos lietuviai daug stengiasi padėti Lietuvos laisvės kovoje. Betgi lietuvių nėra nei senatorių, nei gubernatorių, nei milijonierių. Prie Amerikos prezidento jiems prieiti lygiai sunku kaip seniau prie Rusijos caro. Net su Valstybės sekretorium jie negauna galimybės pasikalbėti jau keletą metų.

Tad neturėtume be pagrindo didinti Amerikos lietuvių įtakos ir net dosnumo. Reikia labai realiai į dalykus žiūrėti. Man rodos, kad tik retesniems artimiems giminėms pavyks stambią paramą savo įsikūrimui iš Amerikos gauti. Juk čia šnekame, rodos, apie tūkstantį ar net porą tūkstančių dolerių kiekvienai tremtinių šeimai. Tad be didelės tarptautinės paramos nesitikėkim išsiversti, vėl ant savo kojų atsistoti.

IX. Kokį šūkį duotumėt dabar lietuvių tautai?

– Dabartinėje katastrofoje visai nebemoku šūkių formuluoti. Lietuvos sunaikinimas pereina mano vaizduotės ribas. Bet jos likučiai vis dėlto turi gelbėtis visu savo išmislingumu, visu užsispyrimu ir drąsa. Jei pasaulis suduš ir paskęs, narsusis išplauks ant skeveldros. *Impavidum ferient ruinae,* anot romėnų poeto.

X. Ką pasakytumėt apie dabarties problemas?

– Taikos derybomis neturiu progos džiaugtis. UN mažiau demokratiška už buvusią silpną Tautų Sąjungą. Taikos konferencija Paryžiuje mažiau davė laisvei vilčių, negu 1919 m. konferencija Versaly. Reakcionieriai, Rusijos mikliai vedami, visur stiprėja. Apeacementas (pataikavimas) tebeina, tik lėtesniu tempu.

Karaliaučiaus pavedimas Rusijai yra ne tik pati didžiausia neteisybė, bet kartu ir didžiausias pavojus Estijos, Lietuvos, Latvijos, Lenkijos ir net Skandinavijos laisvei.

Atlanto Čarteris ir keturios laisvės, matomai, buvo reikalingos tik paskolos boname garsinti ir kareivių kapams papuošti. Gyvename didžiųjų cinikų ir menkysčių gadynėje. Vergija konsoliduojasi bent penktoje žemės daly, o demokratijos neturi nei politinės programos, nei kovingo ūpo. Tad iš konferencijų teisingos taikos nesitikiu.

ATSARGINĖS TĖVYNĖS REIKALU

Naujienos, 1959 04 15, Nr. 89, p. 2

Tautos ir tautų skeveldros, gyvenančios ne savose etniškose erdvėse, nuolat mažėja skaičiais ir palengva netenka tautinės-kultūrinės asmenybės. Ilgesni stebėjimai rodo, kad lietuviškos išeivijos skaičiai tirpsta per metus vidutiniškai po du procentus, ogi jos kultūrinis pajėgumas silpnėja truputį sparčiau. Šita mūsų išeivijos padėtis verčia mus ieškoti logiškos ir lemiančios išeities: sukurti savą mažą etnišką teritoriją, kuri galėtų palengva vystytis į mažą lietuvišką autonominę, pusiau nepriklausomą valstybę, kurios aukštoji misija būtų išgelbėti lietuviškos išeivijos likučius, sukurti ramią prieplauką lietuvių kalbai ir kultūrai svetimosios okupacijos metu.

Išsilaisvinusiai Lietuvai naujas lietuviškos etniškos žemės priedas irgi tikrai būtų labai naudingas. Pasikeitimas prekėmis abiem šalims būtų įdomus ir pelningas. Lietuvių etniškos erdvės padidinimas kad ir dviem ar trimis apskritimis, pratęsimas Lietuvos į tolimus dausų kraštus, į labai skirtingą gamtą, palengva iššauktų nepaprastą horizontų praplėtimą visai tautos *kultūrinei ir kūrybinei* vaizduotei, kuri ilgainiui išsilietų turtingesniais literatūros ir meno kūriniais. Atsirastų nauja ir gaivinanti tematika, aprėpianti naujus santykius tarp dviejų mažų lietuviškų pasaulių.

Šitų motyvų skatinami, mes ir pradėjome naują Žaliosios Atžalos (arba Dausuvos, nes vardas dar nenusistovėjęs) sąjūdį. 1958 07 26 susiorganizavo Vašingtone pirmasis klubas. Greit užsimezgė klubai Čikagoje ir Detroite, kiek vėliau – Baltimorėj. Brazilijos lietuvių septynios žymiosios organizacijos per savo valdybas nusprendė sutartinai veikti atsarginę tė-

vynę steigiant. Brazilijoj jau pradėta apskaičiuoti apsisprendę vykti žmonės ir jų kapitalai. Vašingtono klubas apsiėmė laikinai eiti kaip ir centrinės valdybos pareigas, kol organizacija prasiplės ir savo valdybą išsirinks. Tačiau didelė didžiuma lietuviškų centrų dar nepajudėjo. O būtų labai svarbu, kad naujų klubų greit priaugtų daugeriopai. Be tinkamos organizacijos ir sutelkto kapitalo mums neįmanoma su Britų Hondūro valdžia užvesti tinkamas derybas ir reikalingą sutartį pasirašyti.

Centrinė valdyba Vašingtone ir Brazilijos lietuvių organizacijų pirmininkai galvoja, kad visas atsarginės tėvynės sąjūdis galėtų turėti trejopos rūšies narių:

1) kurie važiuoja ir įsikūrimui turi pakankamai savų pinigų,

2) kurie nori važiuoti, bet pinigų neturi arba labai mažai turi, ir

3) kurie neturi galimybės atsarginėn tėvynėn artimais metais persikelti, arba iš viso nemano ten keltis, bet pritaria pačiai idėjai ir sutinka savo įneštomis akcijomis arba stambiomis aukomis paremti neturtingesnių tautiečių įkurdinimą.

Manoma, kad pirmoji narių kategorija negalės būti gausi, bet vis dėlto ji sudarys bent keletą tuzinų.

Antroji kategorija būtų žymiai gausesnė, ir jai nemaža priklausytų lietuvių iš Brazilijos ir kitų Pietų Amerikos kraštų; galbūt ir iš Vokietijos, nors tenykščių lietuvių nuotaikos mums dar nežinomos.

Trečion kategorijon labiausiai tiktų Šiaurės Amerikos lietuviai. Jų vaidmuo galėtų būti panašus į Amerikos žydų vaidmenį Izraelio atžvilgiu. Trys Amerikos žydai įkurdina vieną žydą Izraely. Žydai labai ilgai, gal per šimtą metų, turės gausiai šelpti savo valstybę, nes ji įkurta labai sausoje ir politiškai pavojingoje vietoje. Lietuvių atsarginė tėvynė galėtų ant tvirtų kojų atsistoti jau vienos kartos amžiuje.

Bet pirmiausia reikalingas visų trijų kategorijų narių suorganizavimas ir sutelkimas lėšų ūkio specialistų delegacijai į Britų Hondūrą nusiųsti. Tad ir ieškome naujam sąjūdžiui organizuotų rėmėjų ir pavienių narių, jeigu pilnam klubui stinga žmonių.

Centrinė valdyba yra nutarusi leisti savo šapirografuotą biuletenį, kuriame tilps žinių ir pranešimų atsarginės tėvynės kūrimo klausimais.

Atsarginės tėvynės įspūdžio reikalais prašoma kreiptis į centrinį sekretorių: Dr. A. P. Mažeika, 4718 Park Lane, Washington 23, D. C.

Vašingtonas, 1959 balandžio 5 d.

EKSPEDICIJA DAUSOSNA

Draugas, 1958, birželis–rugpjūtis

Pirmas laiškas

Nusibodo civilizacija

Tai štai gyveni žmogus dešimtis metelių ant cemento šaligatvių, gausiai naudoji visokius sintetinius gumos ir plastiko dirbinius, klausai gausių fabrikų ūžesio ir trenksmo, nuobodaus radijo ilgų lekcijų apie *coca-colą*, apie naujus automobilių modelius, apie nuobodų futbolą-beisbolą, apie gausių kriminalistų kasdieninius žygius... Ir gyvenimas pasidaro cementiniai pilkas, nebeįdomus ir net tuščias. Tad ir užeina noras grįžti Dievulio gamton, žmogaus dar nepagadinton.

Į dausas

Dausų kraštai šiuo metu daugiausia teikia gamtinių įdomybių, neįprastų ir malonių šiauriečio akims. Senokai jau galvojau kaip nors ištrūkti į dausas. Daug knygų apie jas paskaičiau, dažnai prisimindamas žavingas keliones skersai Afrikos miškus ir savanas 1930 m. Stokojant pinigėlių, šį kartą išsirinkau nelabai tolimą kraštą, bet gan primityviška, kur nėra dar nė vieno keleivio geležinkelio ir veikia tik viena radijo stotis ir tai tik penkias valandas per dieną. Tai Britų Hondūras – didžiųjų įdomybių kraštas. Tai aukso kasyklos geografui, botanikui, zoologui ir etnologui. Jau treji metai, kai šiuo kraštu susidomėjau ir laisvesniu laiku perskai čiau veik visas man prieinamas knygas apie šį įdomų kraštą. Kelionės plačiai negarsinau, nes nebuvau visai tikras ją šią vasarą pradėti.

Ekspedicijos sudėtis

Artimo Pittsburgho keletas bičiulių greit susidomėjo mano kelionės projektu, ir du jauni vyrai apsisprendė mano parinktą kraštą kartu aplankyti. Tai aviacijos inžinierius Pranas Baltakis ir mokytojas Aleksas Krapas, patyręs meškeriotojas ir skautas. Tik gaila man buvo, kad jų trumpos atostogos neleido jiems čia ilgiau pasilikti. Jie automobiliu nuvyko iki Miami ir iš ten anksčiau už mane nuskrido į Br. Hondūrą. Čia jie tuojau leidosi į labai primityvišką krašto gilumą arti Guatemalos sienos ir greit ten patyrė robinzonų vargus: stoką gero

maisto, visokių vabzdžių didelį perteklių, karštį ir lietų. Bet jie pasiekė ir puikių vaizdų, pasidžiaugė vėsesniu klimatu.

Išleistuvių eilė

Man dar teko pereiti šeimyniško maisto nedidelių išleistuvių eilę, kurią pradėjo mano šeimininkai Steubenville (Ohio). Pakelėje sustojau Washingtone, Tampoje ir Miami, iš kur jau išskridau į Centrinę Ameriką. Tampoje dr. D. Jasaitis aprūpino gausiais medikamentais, o Miami p. Kaulakiai sulaikė mane genocido dienai (birž. 15) kalbą pasakyti. Pabuvęs penkias dienas pas svetingus p. Kaulakius, jaučiausi tarsi dausų prieškambary, nes čia jau dausų (tropikų) klimatas ir augalai. Poros akrų p. Kaulakių sode auga apie porą tuzinų įvairių tropinių vaisių – avokadų, mangų, papajų, sapotų ir kitokių, kuriuos čia dažnai valgiau supamas p. Kaulakių svetingumo.

Per Meksikos įlanką

Birželio 16 d. 5 val. rytą p. A. Kaulakis pristatė mane ir mano prikimštus lagaminus į Tarptautinę aerostotį. Tropinių paukščių rytmetinis čirškėjimas palydėjo mane į dvimotorį lėktuvą, kuriame sėdėjo 24 keleiviai. Jų veidai rodė čia esant trijų rasių žmones: baltosios, raudonosios ir juodosios. Skrendant į Centrinę Ameriką visai įprasta tokį rasių įvairumą matyti. Šalia manęs sėdėjo negras jūrininkas, pagyvenęs keletą metų Chicagoj, ir jis prakalbino mane ispaniškai, nes jo gimtinė esanti Hondūro respublika. Vaišino mus pusryčiais lėktuvo palydovė portorikietė, gražios, neproletariškos architektūros panelė, įdomaus ir kiek egzotiško veido, su trupučiu indėniškų bruožų. Lėktuve buvo senų ir jaunų. Jaunieji gan greit užmezgė pažintis ir kalbasi.

Į Belizę, Br. Hondūro sostinę, 950 mylių oro keliu, skrendama 4 valandas. Pirmas pusvalandis – tai Floridos žemumos ir balos, visai be trobesių, be sodybų. Paskiau – Meksikos įlanka ir Kubos vakarinė dalis, kur beveik visa žemė apgyventa ir įdirbta, dažniausia cukraus nendrėmis apsodinta. Perskridę per mėlyną Meksikos įlanką, patenkame į Karibų jūras, kurių vakarinė dalis, skalaujanti Br. Hondūro krantus, yra koralų atitverta, negili, nusėta gausiomis salelėmis ir seklumomis. Anksčiau neįsivaizdavau, kad Hondūro jūros būtų tokios spalvingos ir tokios gražios. Skrisdamas įtempiau savo akis gerdamas tokius spalvingus vaizdus. Giliosios vietos – mėlynos. Seklumos

žalios, bet jų žalumas nevienodas, turi keletą šviesesnių ir tamsesnių atspalvių. Tad visa jūra buvo panaši į žalių spalvų kilimą, vietomis nusagstytą sidabriniais taškais ir ruožais, kur prasikišę paviršiun koralai pastodavo kelią bangoms, laužydami jas į putojančias baltumas.

Perskridus Žaliąją jūrą, nusileidom aerostoty apie 10 mylių į vakarus nuo Belizės miesto. Tai gan plati žemuma, visa apaugusi krūmų žalumynu, pamargintu negilių balų. Išlipdamas iš lėktuvo, laukiančiųjų būry pamačiau ir inž. Baltakio veidą. Po įprastinių ir gan mandagių muitinės ceremonijų atsidūrėm automobilyje ir riedėjom apysiauriu cementiniu keliu ir nuvykom į Bellevue viešbutį, kurį laiko vokietis p. Dinger.

Pirmieji Belizės įspūdžiai

Belizė turi 30 000 gyventojų, taigi visą trečdalį šios britų kolonijos. Tai didžiausias ir vienintelis šio krašto miestas, turįs porą gerų viešbučių. Svarbiausios gatvės cementuotos, apysiaurės. Jomis birzgia gan daug automobilių ir betvarkiai zuja juodųjų ar apytamsių žmonių minia. Pirmą dieną aplankėm stambią visokių prekių krautuvę „Brodies", kur gausiai prikrauta visokių importuotų prekių, kurių kainos panašios į Jungtinių Valstijų, o gendamo maisto importuotos skardinės truputį brangesnės.

Miestas beveik visas medinis, dažniausiai dviejų aukštų. Jame nieko ypatingai gražaus ar įspūdingo.

Antras laiškas

Bellevue viešbutis

Šauniausias Belizės viešbutis – tai Fort George Hotel, turįs maudymosi baseiną, 35 moderniškus kambarius prie pat jūros kranto. Bet jis per brangus kuklių išteklių lietuviams. Tad mes visi trys sustojome kitame gan patogiame viešbuty: Bellevue Hotel. Čia bent pusantro karto pigiau. Kambarys ir valgis žmogui per dieną kainuoja nuo 7 iki 8,40 dolerių, Amerikos pinigais skaitant. O valgis – tai labai gausus, geras ir įvairus. Duoda daug tropiškų vaisių. Pusryčius pradedame vaisių (apelsinų) sultimis, bananais ir papajomis ar kuriais kitais. Paskiau būna kukurūzų pleiskanos, kiaušiniai su lašiniukais, kava ir kakao. Viešbučio savininkas p. Dinger, kokių 48 metų, kurių visą 30 jis praleido Britų Hondūre, vertėsi įvairiais verslais kol prasigyveno. Su

juo įdomu pasikalbėti, nes jis turi didelį ir įvairų patyrimą dausose. Čia pat prie viešbučio durų Belizės upės žiotyse plūduriuoja jo motorinė valtis, tinkama kokiems 3–5 žmonėms. Ja jis pasiekia savo vilą šv. Jurgio saloje už 9 mylių; ten jis su šeima praleidžia savaitgalius. Jis dar gerai tebekalba vokiškai ir prisimena gimtąsias apylinkes prie Frankfurto ir Heidelbergo.

Mokytojai pavirtom į tarzanus

Iš mūsų ekspedicijos du dėstome universitetuose, o trečias, p. Krapas, Lietuvoje buvo vos pradėjęs mokytojo darbą. Birželio 17 d. p. Dinger pavedė mums savo valtį, ir mes pasileidome į dausų jūras kokios didelės žuvies pagauti.

Apsirūpinom valgiu visai dienai ir stambiais kabliais, ant kurių maustėm stambius gabalus žuvies, panašios į kuoją. Sakoma, kad tai geresnis masalas už blizges. Plaukėme šiaurės rytų kryptimi į Šv. Jurgio salos apylinkes. Inž. Pr. Baltakis labai tiko laivelio kapitonu, ypač kad motoras turėjo sukliuvimo žymių. Aeronautikos inžinierius žinojo, kaip su tuo ligoniu apsieiti. Ponas A. Krapas jau patyręs meškeriotojas. Prieš porą dienų jiedu šioje jūroje pasigavo po barakudą, 10 ir 15 svarų, iki 3 pėdų ilgumo. Ir mes dabar tikėjomės pagauti nors vieną didelę barakudą, vadinamą jūrų tigru už jos plėšrumą ir vikrumą. Bet mums labai nesisekė: masalą nuplėšdavo, bet kablio neprarydavo.

Vietoj barakudų užplaukėm didelę delfinų kaimenę. Žavingai jie nardė ir žaidė negiliose jūrose, lydėdami mūsų laivelį labai iš arti, atrodo, ranka juos pasiektumei. Dažnai užplaukdavo į laivelio priešakį, įrodydami, kad jie už mus daug greitesni. Šitie gyvūnai juk galėjo ir po laiveliu paplaukti ir lengvai mus jūron išversti, bet jie visgi labai mandagūs ir leido lietuviams ramiai perplaukti per savo žaliąją karalystę. Savo šimtametres meškeres mes įtraukėm, kad šitie milžinai už kablių neužsikabintų. Labai įdomu buvo stebėti jų gracingą ir vikrų žaidimą; jie dažnai visu kūnu pakildavo ant vandens paviršiaus. Delfinai mus apleido tik kai mes priplaukėm mažytę salelę, kur buvo jau labai seklu, dažnai mažiau dviejų metrų gelmės. Čia mes sustojom, suvalgėm pietus ir nusprendėm paimituoti delfinus: pasimaudyti jūrų dugne. Prieš porą dienų, kai mano partneriai buvo čia atvykę su laivelio savininku p. Dinger, tai šis neleido jiems čia maudytis: girdi, barakudos apdraskys šonus ir nukąs kojas. Dabar gi, barakudų čia

nematydami, mes išdrįsome pasinaudoti, kur niekas vietinių nesimaudo – iš baimės jau minėtų jūros tigrų, atlekiančių žaibo greitumu.

Ir mes nardėme koraliniame dugne, kristališko švarumo žaliame vandeny net pilnas dvi valandas, pakartodami kūdikystės džiaugsmą ir įvairias beždžioniškas išdaigas.

O korališkas dugnas vis dėlto nėra toks švelnus kaip Palangoj. Čia pilna visokių stambių ir mažų kriauklių, gyvų ir jau mirusių. Daugumas jų gan aštrių kampų. Inž. Baltakis užmynė ir ant jūros ežio, tik gerai, kad nė viena adata jo kojoj nenulūžo. Jis išgriebė ežį gyvą; tai nedidelis, gal kiaušinio didumo juodas gyvūnas, pilnas prismaigstytų ilgų adatų. Tai nepaprastai keistas padaras: adatomis jis plaukia, vaikščioja ir nuo priešų ginasi. Nardydami jūrų dugne, prisismaigstėm visokių minkštakūnių moliuskų, raudonų jūros žvaigždžių ir keletą mažyčių nepaprasto gražumo auksinės ir mėlynos spalvos žuvyčių: viršutinė jų dalis mėlyna, apatinė – auksinė, geltona. Tarzanais pavirtę, turėjom pasiimti ir padarinius tarzaniško sporto. Mano buvo bent keturi rankų pirštai subandažuoti ir šlaunies kaulas skaudėjo dar bent tris dienas, kai atsitrenkiau į šiurkštų jūros dugną. Mano draugai ne mažiau nukentėjo. Bet sausumon grįždami kelis sykius vis kartojome, kad įdomiai ir gražiai dieną praleidom.

Praplaukdami sustojom ir Šv. Jurgio saloj, kur prie kranto išsirikiavę stūksojo 20 ar daugiau medinių vilų. Tai tarsi sostinės plutokratų vasarnamiai. Kiekviena vila turi ir savo uostą bei atitvertą maudymosi baseiną.

Plaukdami atgal į Belizę, pasukom į mangrovų salas; ypač buvo įdomu plaukti kanalu, skiriančiu dvi tokias salas. Mangrovus reikia pamatyti, aprašyti jie neįmanoma. Tai žemi krūmai, nepaprastai tankiai apaugę žemas salas ir pajūrius. Medeliai kreivi ir liemens beveik neturi. Viršutinė medelio dalis leidžia gausias šakas, labai žalias, aukštyn; apatinė, dažnai sūraus vandens apsemiama medelio pusė nuleidžia žemyn į vandenį ir į žemę lygiai daug pilkų ir plikų šakų, tikriau – šaknų, kurios susipina su kaimynų aukštai pakeltomis šakomis į vieną milžinišką, nepaprasto painumo medinį gyvą tinklą. Jo apačia drėgna, balota. Žmogus negalėtų ten kojos įkelti. Bet smulkesnės vandeninės gyvybės ten turėtų būti gan savotiškų rūšių. Nukirsti ir išdžiovinti mangrovai tinka tik malkoms virtuvėse.

Sugrįžęs savo viešbutin sėdau vakarienės su Texas Agric. and

Mech. College profesorium jo zoologinėje ekspedicijoje, nes lietuvių ekspedicija greit iširs, kai mano prieteliai išskris į Floridą.

(Šį laišką rašau Melindos giriose, 9 mylios nuo Stann Creek uosto, girininkų trobelėje, kur karštis jau pasiekė 92° F, o mūsų grytelėje jau turime vieną krokodilą, didelį driežą, iguaną, keletą gyvačių, daugelį driežų ir varlių.)

Susisiekti galima šiuo adresu: Prof. K. Pakštas, Bellevue Hotel, Belize, British Honduras, Central America.

1958 birželio 20 d.

Trečias laiškas

Vizitai ministerijoms

Belizėje veikia valstybei reikalingos ministerijos, čia vadinamos departamentais. Pirmiausia užsukau į Informacijų biurą sužinoti, kas kur yra. Gavęs adresus tuoj nuskubėjau su mandagumo vizitu į Miškų ministeriją, kurios valdytojas man parodė bent 50 šio krašto medienos pavyzdžių. Buvo čia medžio, balto kaip pienas ir beveik visiškai juodo, labai reto ir brangaus. Visiškai baltas – tai *balsa* medis, kurio nepaprastas brangumas mane nustebino. Susidariau įspūdį, kad čia miškai nepaprastai turtingi medžių rūšių. Man gera buvo, kad čia gavau leidimą apsinakvoti girininkų trobelėse. Be tokios galimybės keliavimas čia būtų neįmanomas, nes miesteliuose ir kaimuose nėra viešbučių.

Kitas vizitas teko Gamtos turtų ir Žemės ūkio ministerijai. Čia bent kiek pasikalbėjau apie ūkiškas Br. Hondūro galimybes. Sužinojau ir apie menonitų atsikraustymą į šią šalį.

Kas tie menonitai?

Tai savotiška vokiečių religinė sekta, iki 1920 m. gyvenusi ir prasigyvenusi Rusijoj, prie Vidurinės Volgos. Kai Rusijoj galutinai įsigalėjo komunistai, menonitams gyvenimas ten pasidarė nebepakeliamas. Bet Lenino valdžia visgi leido jiems išvažiuoti. Esu jų tais laikais sutikęs per Lietuvą migruojančių į Kanadą, į Paragvajų, į Meksiką.

Sakyčiau – jie ankstyvieji DP. Bet nuo eilinių DP jie skiriasi tuo, kad nenori atsiplėšti nuo žemės, nenori labai išsibarstyti, nes tai jau reikštų ištautėjimą, nustojimą savų papročių, savo tikėjimo ir gal net originalios asmenybės. Tad menonitai ne emigrantai, bet kolonizuo-

jasi didelėmis grupėmis numatytame žemės plote. Viena tokia grupė buvo apsigyvenusi šiaurinėje Meksikoje, netoli Arizonos. Vertėsi gyvulininkyste. Bet įklimpo į nesusipratimus su Meksikos valdžia dėl kultūrinio gyvenimo klausimų. Tai visa ši grupė nusprendė iš Meksikos išsikelti į kokią laisvesnę šalį. Siuntinėjo delegacijas į įvairias šalis, rinkosi laisvą tvarką ir laisvus laukus. Tėvynės niekas dovanai neduoda: ją reikia patiems pasidaryti, susikurti. Šitą pagrindinę tiesą menonitai gerai suprato, tad niekad nebandė įsikurti svetimuose miestuose ir priimti tų miestų kultūrą. Jie vis ieškojo laisvos, dar neįdirbtos žemės. Šį kartą jų akys pakrypo toli į pietus, į tropikus, tarp 17 ir 18-tos paralelės. Prieš keletą metų atvykusi į Br. Hondūrą menonitų delegacija patyrinėjo kraštą ir išsirinko tris sklypus žemės, iš viso berods apie 100 000 akrų. Sumokėjo po penkis dolerius už akrą ir sudarė su Br. Hondūro valdžia sutartį, pagal kurią menonitai visai laisvai tvarkys savo religinius reikalus ir savo vokiškas mokyklas. Reiškia, kad jie čia gauna kultūrinę autonomiją ir galės ateity tapti autonomine valstybe. Tai labai reta DP rūšis, kuri imasi kurti sau tikrą tėvynę. Britų valdžiai žada būti labai naudingi, nes jie imsis priemonių išspręsti labai didelę ekonominę problemą: vietoj pagaminti mėsos, pieno, daržovių, kurių čia retai kas moka gamintis. Tie produktai vis atvežami iš svetur ir yra bent trečdaliu brangesni, negu JAV.

Menonitų atsikrausto apie 500 šeimų. Pagrindinis jų bendruomenės kapitalas – vienas milijonas dolerių. Tiksliau jų įdomų projektą aprašysiu, kai aplankysiu jų naują tėvynę.

Tą pačią dieną popiet (birželio 18) mano draugai (inž. Baltakis ir p. A. Krapas) išskrido atgal į Floridą ir tuo likvidavosi trumpalaikė lietuvių ekspedicija. Bet greit aš įtilpau į Texaso zoologinę ekspediciją.

Texaso zoologinė ekspedicija

Jai vadovauja zoologas Ch. Fugler. Tai tik paruošiamoji ekspedicija, kuri bus tęsiama kitą vasarą žymiai didesnio sąstato ir kelių universitetų jėgomis. Dabartinis jos tikslas – rinkti smulkiuosius gyvūnus, ypač driežus, gyvates, vampyrus, rupūžes ir varles. Mano uždaviniu pasilieka ekonominė geografija ir klimatas. Dalyvauja dar jaunas zoologijos studentas W. Seeker, kuris yra kartu ir ekspedicijos virėjas. Eks-

pedicija apsirūpinusi keliais bakais formalino, alkoholio, eterio bonkomis, naktiniais tinklais vampyrams gaudyti, įvairiais instrumentais skrodimams daryti. Jei kuris pagautas gyvulys labai neramus ir nepatenkintas mūsų patalpomis, tai jis užmigdomas saldžiai amžinu miegu.

Prof. Ch. Fugler yra ne vien zoologijos specialistas, bet ir šiaip įdomus žmogus, mokąs gerai prancūziškai ir pakankamai vokiškai. Jis nusimano literatūroje ir muzikoje. Tad mūsų ekspedicijos bendruomenė intelektualiai gražiai sugyveno.

Visi trys su dideliu bagažu susikrovėm į mažutį 35 tonų dizelinį laivelį, kurio kiekvienas kampelis jau buvo užkimštas negrų keleivių. Leidomės jūromis į pietus beveik 40 mylių. Plaukėm 5 val. iki mažo uosto Stann Creek, kur ant krantinės, panašios į Palangos tiltą, mūsų laivelį sutiko didelė minia juodų vaikų ir visokių lakūdrų. Čia mus laukė Melindos girininkijos sunkvežimis ir nusivežė mus su mūsų keistu bagažu 9 mylias į girių gilumą. Melindos girininkijoj dirba 3 mokyti urėdai ir apie 80 įvairių darbininkų. Kiekvienam urėdui yra pastatyta po patogų namą ant stulpų. Atvykstantiems svečiams yra paprastesnis ir daug mažesnis namukas iš vieno didelio kambario, iš dviejų šonų apsupto atviromis verandomis. Tai čia mes visi trys gyvensim bent keletą dienų, miegosim be pagalvių, surūdijusiu primusu bandysim išsivirti kavos, ryžių ir pupų.

Melindos giria, Br. Hondūras, 1958 m. birželio 23 d.

Ketvirtas laiškas

Melindos giriose

Melindos girios apima Klaipėdos krašto didumo plotą. Jos tęsiasi nuo Karibų jūros pakraščio krašto gilumon apie 30 mylių. Žymią jos dalį sudaro pušynai (*Pinus Carribea*). Bet daugiau yra labai įvairių lapuočių.

Girininkijos administracinis centras sudarytas iš trijų patogių vilų trims urėdams, tokio pat namo kanceliarijoms ir vieno kambario kuklios grytelės svečiams. Daug yra grytelių darbininkų, kurie atlieka įvairiausius darbus: atželdina girias, prakerta takus, taiso kelius ir t.t.

Mus tris apgyvendino svečių grytelėje, pastatytoje ant stulpų, kaip daugumas ir kitų mažų trobesių. Jie atrodo kaip ant vištos kojų. Ši

mums skirta grytelė turėjo tik vieną stambų kambarį, purkštį ir prausyklą, dvi loveles su matracais, tris elektros lemputes ir vieną labai suklerusį primusą kavai išsivirti. Buvo dar stambus stalas ir keturios kėdės. Mes pastatėm dar trečią stovyklinę lovelę. Vietoj marškų ant lovų užtiesėm stambius rankšluosčius; vietoj pagalvių sugniaužėm po keletą marškinių, ir galvai jau buvo aukščiau gulėti.

Grytelė stovi ant North Stann Creek dešiniojo kranto. Birželio 19 d. anksti rytą smarkiai prapliupo lietus. Bet popiet mes jau galėjom maudytis visai švariame upelio vandeny. Savo platumu upelis primena Šešupę. Kai kur turi gilių duobių; vanduo jo sraunus, nuo geltono dugno atsišviečia gelsvumu. Žuvų nedaug.

Aukštai ant kranto stovėdami pamatėm arti vandens gyvatę apie 10 pėdų ilgumo. Bandėme nušauti, bet ji vikriai metėsi upėn ir nuplaukė. Prof. Fugler mano, kad ji buvusi *tapaya*, vadinama ir *chicken snake*, nes manoma, kad ji ryjanti mažus viščiukus.

Birželio 19 d. vizitavom visus tris urėdus: Peter Fogg (jis pats vyriausias), Perere ir Webb. Šio paskutiniojo žmona iš labai gražaus Prancūzų Rivjeros miestelio Menton. Ji vakarais sušelpdavo mus ledu; tad pasidarydavom šalto limonado. Visi urėdai mums buvo labai malonūs ir kiek galėdavo – padėdavo. Tarp jų ponių mes pasidarėm net labai populiarūs, kai paaiškėjo, kad maža mūsų ekspedicija išgaudo visas gyvates, driežus, vorus, vampyrus; kuo baisesnis gyvulys, tuo labiau mes jį gaudom ir gyventojams už pagalbą padoriai užmokam.

Žygis prieš vampyrus

Birželio 20 d. vakare ištiesėm prie upės tarp medžių du juodus, naktį nematomus, japoniško darbo šilkinius tinklus. Rūpėjo mums vampyrų pasigauti, gyvų ir nesužeistų.

Birželio 21 d. rytą skubinam savo laimikio pažiūrėti. Tinklan įkliuvusius radom du gražius paukštelius, mums nematytos veislės, ir vieną stambų vampyrą, kurio ištiesti sparnai buvo bent dviejų pėdų ilgumo. Aš laikiau suspaudęs jo galvą, kai mano draugas narpliojo jo sparnus ir nagus iš tinklo. Vampyro labai kovota tinkle. Jo gausūs kaip adatos dantys yra pritaikyti daug skylučių gyvulio odoj pradurti ir kraujo prisigerti, bet jie netinka siūlams perkąsti. Bet vis dėlto vampyro negražus snukis buvo pilnas šilkinių tinklo siūlų, kurių daugelis buvo jau perkąstų. Savo dantimis jis vikriai taikė ir į mano pirštus,

bet jam tai nepavyko. Jo įkandimas gali būti ir pavojingas, nes kai kurie jų užkrečia žmogų pasiutimo liga. Pagautas egzempliorius buvo patinas juodo, labai švelnaus plauko. Kiek didesnis už žvirblį, bet gan mėsingas ir sunkus. Priklauso Desmondos sp. rūšiai.

Mūsų gyvenamas kambarys greit pasidarė dvokiančia laboratorija, kurioj eterio, formalino ir alkoholio kvapai buvo susimaišę su rupūžių, driežų, gyvačių ir vampyrų neaptariamaisiais priedais. Dažnai čia prof. Fugler darė skrodimus ir kitokias nemalonias operacijas sugautiems ropliams.

Keturių pėdų krokodilą (*Crocodylus moroletii*) laikėme mažame vandens baseine, susirietusį verandoje, kuri supo mūsų butą. Jis nieko neėdė ir nuostabiai ilgai išgulėdavo toje pačioje pozoje. Jis buvo pririštas, bet jo buvimas verandoje buvo mums beveik tikra garantija, kad savo grytelę galime palikti nerakintą, nes čiabuviai prietaringai jo bijojo. Reikia priminti, kad šis krokodilas nėra Floridos aligatorius, bet gerokai stipresnis ir dantingas gyvulys; savo iniciatyva jis žmogaus neužpuola. Ir Centrinės Amerikos upėse jų nedaug beliko. Graži jų oda patraukia medžiotojus. Dabar jie kai kur net uždrausti šaudyti.

Iguana ir rupūžės

Iguana – tai stambus driežas. Mūsų egzempliorius turėjo 4 pėdas ilgumo. Kai kurių gyventojų jis valgomas; jo mėsa primenanti viščiuką. Jis dažnai prasižioja, pagąsdina kąsti, bet jo dantys gan menki. Minta jis augalija, daugiausia žolėmis ir lapais. Už tai ir mėsa jo gera.

Rupūžes ir varles ekspedicija gaudo vakarais, kai jos išeina vabzdžių medžioti. Kai kurios rupūžės užauga net mažos vištos didumo. Tai gan naudingi gyvuliai, nes jie sunaikina aibes vabzdžių, kurių dausose didelis perteklius. Sugavus jas krauname į plonus maišelius, kad neuždustų. Tad vakarais prašome atsargiai vaikščioti po mūsų kambarius, nes balti užrišti maišeliai kartais pradeda šokinėti visuose mūsų buto kampuose. Šalia to, tie maišeliai gali jus nugąsdinti, kai išgirsite juos protarpiais sulojant jaunų šuniukų balsu. Tai bus rupūžė *Bufo valliceps* rūšies, stambi ir gan simpatinga.

Žemės ūkio stoty

Melindos veik negyvenamose giriose yra dar viena verta dėmesio valdžios įstaiga: tai Žemės ūkio stotis. Jos plotas – 150 akrų. Aplan-

kiau jos vedėją meksikietį Francisco Orio, kuris su šeima gyvena patogioje viloje.

Stotis daro bandymus su mangais, pampelmusais, apelsinais, bananais, kokosų palmėmis ir turi užveisęs kakao medelyną, kuriam reikia labai rūpestingos priežiūros.

Man įdomu buvo apžiūrėti karvių ūkį. Galvijų čia laikoma 55, kurių 30 yra melžiamos karvės. Jei jos vietinės prastos veislės, tai duoda pieno vidutiniškai tik po 8 svarus per dieną. Jei jos sukryžiuotos su *Jersey* veisle, tai duoda jau po 10–12 svarų vidutiniškai. Tikimasi jų pieningumą pakelti iki 15 svarų per dieną (Europoj *Jersey* veislė duoda vidut. po 20 sv. per dieną). Vietinė karvė čia kainuoja 75 Hondūro dolerius, o sukryžiuota – jau 125–150 dol. Sėjama iš Jamaicos atgabenta puiki žolė pangola, kurios akras išmaitina 2 karves per metus (Br. Hondūro doleris vertas 70 JAV centų).

(Šis laiškas rašytas Majų kalnuose, birželio 26 d., patalpose, kur dar nėra jokių kėdžių nė stalų. Pakilome į vėsesnes aukštumas – 1800 pėdų kalnynai. Driežų randame daug, bet gyvačių pagavom tik vieną gražią barškuolę. Labai sunku be stalo rašyti.)

Penktas laiškas

Apžiūrim miškus ir vaisių plantacijas

Melindos miškų vyriausias urėdas p. P. Fogg birželio 23 d. išsivežė mus tris savo džipu ekskursijon į miškus. Džipas – nuostabus vežimėlis: jis pralenda bet kokiais keliais ir takais, per pievas ir kelmynus. Nuvyko, į Monday Morning Point – šitaip čia pavadintas miško gaisrų punktas, apie 800 pėdų aukščiau plačių žemumų. Iš čia apmatomi dideli miškų plotai, atsiveria puikūs vaizdai, matosi net Karibų jūra už kokių 10 mylių. Mus stebina nepaprastas medžių įvairumas. Dažniausia matoma tai karibiška pušis, ryški savo tiesiu liemeniu, aukštu ūgiu ir ilgais – per 9 colius – spygliais, minkštokais ir švelniais. Dažna ir *Cohune* palmė, gausi riešutų, didesnių už kaštanus ir duodančių gero aliejaus. Kedrai pasitaiko tik aukštesnėse vietose. Brangioji mahogonija dabar jau gerokai praretinta.

Savo gamybos pietūs iš skardinių mums greit nusibodo. Šį kartą mums pietus sutiko pagaminti valgomųjų dalykų krautuvės savininkė ponia Taylor, juoda šeimininkė. Ji savo grytelėje pavaišino mus

kepta žuvimi, pupomis, platanais ir pomidorais. Platanai čia plačiai auginami: jie labai panašūs į bananus, bet valgomi iškepti. Galop išgėrėme po stiklinukę geltono šeimininkės daryto labai keisto „vyno" kašu, daromo iš to paties vardo nedidelių vaisių. Šis keistas likeris kuo senesnis – darosi vis stipresnis.

Popiet pulk. Bellhouse, The Citrus Company of British Honduras LTD vicedirektorius, nusivežė mus į savo plantacijas. Bendrovė turi 4800 akrų pampelmusais (*grapefruit*) ir apelsinais apsodintų daržų ir stambią dirbtuvę, kur išspaudžiamos šių vaisių sultys, o iš jų žievių išspaudžiamas vertingas aliejus. Sultys išvežamos Anglijon, o aliejus į įvairias šalis. Vežama ir šviežių vaisių į Angliją Švedijos laivais šaldytuvais. Didžiosios veiklos sezonas plantacijose ir vaisių sulčių dirbtuvėse tęsiasi nuo rugpjūčio 5 d. iki sausio 31 d. Tuomet bendrovė samdo 850 darbininkų, o kitu metu jai užtenka 100 darbininkų. Pradinis nepatyrusių darbininkų uždarbis per valandą: vyrų 25 c., o moterų – 15 c. Tačiau dauguma darbininkų uždirba bent po 50 centų per val., ogi patys geriausieji darbininkai užkala ir po cielą Br. Hondūro dolerį per val. Darbininkai beveik visi tamsios spalvos, gyvena primityviose palapinėse ir maitinasi vietiniu įprastiniu maistu: ryžiais ir pupomis.

Popiet pulk. Bellhouse nuvežė mus į apleistą dirbtuvės pastatą, kur tamsiame kambary miegojo šimtai šikšnosparnių ir vampyrų. Keletas šūvių visus juos pakėlė iš miego, ir visomis kryptimis pasipylė pakaruokliški sutvėrimai, kurių vienas man pavyko tarpdury numušti skrybėle.

Lietuviška terminologija angliškame klube

Po visų ekskursijų plantacijoj ir dirbtuvėse pulk. Bellhouse nusivežė mus į anglišką klubą, žinoma... padoriai ir ramiai išsigerti. Kurgi anglas galės be klubo gyventi? Net ir dausų miškuose turi būti anglų klubas, jeigu čia yra nors keletas anglų. Pilstytuvės viršininku čia radome seną prancūzą, kurio praeitis labai dramatiška ir nuotykiais turtinga: jis juk pabėgęs iš Velnio salos, iš kurios retai kas gyvas išeina. Paskiau jis klajojęs piratų keliais įvairiose okeanų salose. Kalba jis keisčiausia prancūzų kalba su angliškais ir ispaniškais priedais. Mažai kas jį čia ištisai supranta. Jis čia rado saugią vietą, patogią čiabuvę žmoną ir lengvo pragyvenimo priemones. Vadina jį Fernand.

Kai pradėjom gurkšnoti ir kalbos pynėsi daugiausia apie nevalgomus sutvėrimus – gyvates, driežus, varles, rupūžes, vampyrus, tai temos permainai įterpiau kelių tautų trumpas definicijas, pvz.:

vienas anglas – vienas džentelmenas;

du anglu – klubas;

trys anglai – kolonija.

Atrodo, kad anglams definicija patiko. Tad gurkšnojom toliau, pavartodami „į sveikatą" įvairiomis kalbomis. Fernand mums pilstė gan įvairių gėrimų. Gurkšnaujančiai bendruomenei parūpo ir lietuviška tipingų gėralų terminologija. Pavyzdžiui, paklausė, kaip bus lietuviškai *cocktail*, sakau – kunkulys. O kaip bus lietuviškai *high ball*, atšaunu – burbulys. Išlakėm padoriai ir išsiskirstėm nakvynės.

Kylam į Majų kalnus

Prieš kokį tūkstantį metų Centrinėje Amerikoje, kur dabar Hondūras, Guatemala ir pietinė Meksika, žydėjo garsi Majų civilizacija, kurios piramidės dar ir dabar liudija čia gyvenus aukštos kultūros žmones, jau nusimanančius astrologijoj, turėjusius gan mokslišką kalendorių, praktikavusius išmislingą statybą ir tapybą, turėjusius terasomis supilstytas kalnų pakriaušes ir aukštą žemės ūkio lygį. Vien Britų Hondūre, vietoj dabartinių 85 000 gyventojų, tuomet būk gyvenę net 750 000 majų. Dabar tų majų likučių yra belikę tik apie 18 000. Jų vadu vadinamas pietinio Hondūro kalnynas, kurio aukščiausia vieta – Gaidžio skiauteris – siekia 1122, metrų arba apie 3700 pėdų. Šie kalnai beveik negyvenami, sunkiai įkopiami, dažniausiai apžėlę pušynais, bet turi ir kitokių medžių zonas: *Cohune* palmių, kedrų ir daugybės kitokių. Čia kalnuose vaizdai labai gražūs ir klimatas vėsesnis ir žymiai sausesnis. Tad mums labai parūpo šitą įdomų kraštą pamatyti. Miestelių čia visai nėra. Didžiausia vietovė tai San Antonio kaimas su 80 gyventojų.

Birželio 24 d. vyriausias urėdas p. Fogg susodino mus visus į valdišką mažą sunkvežimį, anglišką džipą, kurs jokių kliūčių nežino, ir nudardėjom į vakarus.

Pirmas dvylika mylių mūsų kelias skrodė jau minėtos bendrovės pampelmusų ir apelsinų plantacijas. Paskum patekom į aukštyn kylančias džiungles, nors protarpiais vis pasirodydavo bent kokia čiabuvio grytelė, ant vištos kojų pastatyta, kukurūzų lauko ar vaisinių

medžių apsupta. O miško painiava neapsakoma savo tankumu ir vijoklių susipynimu. Mums buvo kelio apie 110 mylių, kurių paskutinės 30 mylių ryškiau kilo į aukštumas, lieknomis pušimis apaugusias. Bet didžiuma šio didelio pušyno atrodė jau praretinta žmogaus rankos. Juk visa kolonijos statyba remiasi jos gausiais pušynais, o dalis eina ir eksportui. Pušynai auga ant liesesnės smiltingos žemės. Kur tik atsiranda lopiniai tamsios kaštoninės, klintim turtingos dirvos, ten lapuočiai ir palmės pakeičia pušynus. Apyrečių medžių pušynai gerai apaugę pievomis, kuriose retais protarpiais ganosi po keletą karvių ar arklių. Bet vietinė pušynų žolė skaitoma nemaistinga: keturi jos akrai pramaitina vos vieną gyvulį.

Urėdas Fogg nugabeno mus pas urėdą Sidney Wolfsoną, viršininką girininkijos Augustine. Šios girininkijos miškai randasi daugiausia aukštumose nuo 1600 iki 3700 pėdų ant jūros lygio. Pirmieji trys mūsų sutikti urėdai buvo baltosios rasės, bet urėdas Wolfson buvo mulatas, kurio tėvas yra vietinio parlamento pirmininkas, žymus vietos politikoje. Negro žymių Wolfsono veide nedaug. Jis dar labai jaunas vyras, aukštas, plonas ir smarkiai barzdotas, švelnios veido išraiškos ir gero angliško išauklėjimo Anglijos mokyklose. Svetingas, jis mums iškėlė pirmus pietus Majų kalnuose ir kitą dieną dar pasikvietė išsigerti. Čia nebuvo jokių krautuvių nei viešbučių. Urėdas Wolfson mus apgyvendino gan gražiame, bet nebaigtame name, kuriame dar nebuvo nei vandens, nei ugniavietės, nei vieno stalo ar suolo. Urėdas galėjo surasti vieną lovelę su matracu, kitą kareivinę lovelę mes turėjome, o mūsų studentas išsitiesė ant grindų. Šalia trobesio prakirstoje girioje mes užsikurdavom laužą, virdavom sau kavą, ryžius, pupas, dešreles iš skardinių. Drėgni medžiai nelabai degdavo, ir kartais tekdavo gerti kavą iš pašildyto, bet neužvirinto vandens.

Mano draugai jau pirmą pavakarę leidosi papūgų medžioti. Šioje medžioklėje aš atsisakiau dalyvauti, nes kadaise Kaune ilgai turėjau papūgą, gerokai panašią į tas, kurias čia jie šaudė. Tiesa, jiems pavyko vos vieną papūgą nušauti. Ji buvo žalia su raudonais priedais. Studentas ją nupešė ir pasidarė sau kepsnį. Šaudomos papūgos pasidarė čia labai atsargios ir greit toli nuskrisdavo į neprieinamas pakriaušes ir tankumynus.

Mūsų virėjas studentas Bill Seeker jaunas, sveikai nuaugęs 20 me-

tų vyriokas, neblogai šaudo ir bendrai paslaugus, drąsus, nenusiminęs. Bet jis teksietis, tad jis amerikietiškas rasistas. Ir jam šioje rasinės lygybės šaly dažnai pasidaro nejauku. Juk dažnai mums čia teko pietus valgyti pas negrus ar mulatus, ir kiekvieną kartą jis grįždavo iš tokių pietų su karčiu nepasitenkinimo jausmu, kad jį gražiai vaišino „žemesnės" rasės gyventojai.

Belizė, 1958 birželio 30 d.

Šeštas laiškas

Maudomės kriokliuose

Birželio 24 d. – pirmą kartą bandė mane palaužti dizenterija. Sekančią dieną (birželio 25), suvalgę gan žiaurius pusryčius (kukurūzų pleiskanas su trupučiu kondensuoto pieno su vandeniu ir neužvirintos kavos), planavom eiti driežauti, tačiau ligos privargintas aš pasilikau namie pasilsėti.

Pietus turėjom irgi gan menkus: *corned beef* su trupučiu duonos. Mes nebuvom tinkamai painformuoti, kad nutolstame į tokias girias, kur nebėra jokių krautuvių.

Gera, kad kiekvienoje vietoje vis pasidarom naujų draugų. Štai čia, Majų kalnuose, aptikom pas girininkus vasarojantį The Citrus Co. Chemiką p. Stevens su žmona ir kūdikiu. Ponas Stevens – neblogas visokių roplių žinovas, tad zoologinei ekspedicijai jis buvo įdomus savo žiniomis. Birželio 25 d. jis mus nuvežė keletą mylių prie On upės krioklių. Kriokliai keliomis neaprašomų formų kaskadomis prasimuša per granitines uolas, suformuodami keletą mažų ir didesnių duobių, kuriose puikiai galima maudytis. Upės pakriaušės apaugusios lieknomis pušimis ir mažesnėmis palmėmis. Dausų klimatas, bet vaizdai primena poliarinę Suomiją. Nuostabu buvo stebėti dideles granito uolas ir pušynus. Maudėmės, vandeny žaidėme bent dvi valandas. Šiame kontinente labai retai matomos skaidraus, švaraus vandens upės. Bet Br. Hondūras sudaro labai retą išimtį. Daug upių ir upelių čia jau perskrodžiau, bet jų vanduo vis buvo švarus, tyras, permatomas ir sveikas gerti. Nesitikėjau dausose rasti švaresnio vandens negu Lietuvoje.

Nusimaudę patekom pas p. Stevensus. O paskiau leidomės papūgų šaudyti. Mano pasitenkinimui, nė vienos papūgos nepavyko nu-

šauti. Jos čia buvo gan gudrios ir žmonių su šautuvais arti neprisileido; matyti, jos buvo išėjusios papūgų „liaudies universitetus"...

Aptinkam barškuolę

Vietoj papūgų ant mūsų tako pasitaikė barškuolė gyvatė bent keturių pėdų ilgumo; dar jauna, gal kokių 3 metų. Mūsų Bill tuojau ją užpuolė ir trenkė jos galvon mačetės (milžiniškas peilis keliui prasiskinti) plokštuma, kad pritrenktų, bet nesužalotų. Paskiau gyvatininkas Fugler tuojau griebė ją už galvos, atsargiai išspaudė iš jos glandų nuodus ir tuoj atėmė jai apsigynimo jėgas. Visai sveiką ją parsinešėm pas p. Stevensus ir jos gerklėn pripylėm eterio. Ji gan greit nustojo spurdėjusi mano rankose ir atrodė jau nebegyva. Ji švelni, net slidi čiupinėti, tamsiais raštais pasipuošusi nugarą, o jos pilvas buvo šviesiai geltonas ir blizgančiai slidus. Palikom ją p. Stevensų salono židiny. Visi vyrai nuvykom pas urėdą Wolfsoną kunkulio ir burbulio išsigerti. Bet ponia Stevens su kūdikiu liko namie. Gurkšnojom gal porą valandų. Sugrįžę pas p. Stevensus, radome ponią labai susirūpinusią, nes barškuolė atgijo ir pradėjo židiny raitytis. Kaip mokėdami atsiprašėme gražią jauną škotę, kad nemaloniai ją nugąsdinome. Tačiau ta šauni poniutė atrodo nelabai ir bijojo barškuolės. Nemaža britaniškų moterų dorybė, kad jos su savo vyrais nuklysta į bet kokius pasaulio pakraščius, nebijodamos jokių gamtos pavojų ir nešdamos civilizacijos vaisius ir Britanijos garbę į tolimiausius pasaulio kraštus. Mums buvo aišku, kad p. Stevens turi ne tik labai gražią, bet drąsią ir šaunią šeimininkę.

O su barškuole buvo greit atsiskaityta: ji gavo smailą adatą tiesiai į smegenis.

Vakarieniavom pas p. Stevensus. Svečiuose čia mandagu pasilikti tik iki 10 val. Vėliau miesteliuose ir miškuose netenkama elektros šviesos ir tenka ieškotis žvakių ar žibalinių lempų. Išimtį sudaro tik sostinė Belizė, kur elektros gaunama per visą naktį.

Aplankau bandomąjį ūkį

Birželio 27 d. urėdas Wolfson parūpino man sukliurusį džipą. Ir jo urėdijos tarnautojas „Jos Majestoto tarnyboje" anksti rytą išvežė mane pas Central Farm ūkvedį agronomą Sidney Williamsą, gerokai pabalintą, kilusį iš Barbados salos. Central Farm – tai valdžios bandomasis ūkis ir net kursai jaunimui, arti aukštutinės Belizės upės,

ne per toli Guatemalos sienos. Agr. Williams pavaišino mane pusryčiais ir gerokai pavažinėjo po didžiulį, 1500 akrų ūkį, kur veisiamos įvairios pašarinės žolės, kaip *Pangola, Jaragua, Para, Elephant, Quinea, Kudzu, Coastal Bermuda* ir kt. Rodė ir gražių galvijų, Jamaikos žalųjų, sumaišytų su Indijos zebru. Pamačiau ir labai savotiškų avių, kurias pradžioje ožkomis palaikiau. Jos rudos, beveik be vilnų, juodais pilvais; auginamos mėsai. Pamačiau ir dausų vaisių plantacijas. Labai naudingai praleidau keletą valandų. Paskiau agr. Williams davė džipą, kad privežtų mane prie Belizės upės, už kurios jau trys mėnesiai kaip menonitai sau kuriasi tėvynę.

Pas menonitus

Privažiavau prie Belizės upės, pamačiau keltuvą, valtį ir tuziną jaunų vaikėzų (nuo 7 iki 16 m.), linksmai besimaudančių kristaliniame vandeny. Pasveikinu vaikus angliškai, nes matau, kad jie blondinai, melsvomis akimis. Jie žiūri į mane ir tyli, nieko neatsako. Tuomet sveikinu juos vokiškai. Ir visi jie prabyla savotiška kalba, kurios tik dalį aš suprantu. Paprašiau, ir linksmai jie mane valtimi perkėlė kiton pusėn upės, kur buvo matyti keletas trobų. Įeinu pirmon trobon ir ten randu apyjaunį ūkininką, moterį ir keletą vaikų. Kalbinu. Kalba vokiškai, bet labai nenoromis, su nepasitikėjimu žiūri į keistą svečią. Reikėjo lėtos, bet vikrios „diplomatijos", kad įgyčiau bent kiek pasitikėjimo. Jis jautėsi tarsi neįgaliotas su manimi kalbėtis. Prisiprašiau, kad mane nuvestų pas jų grupės „Praediger", arba žodžio sakytoją. Nerangiai, nenoromis, bet vis dėlto mane nuvedė pas savo dvasiškį, kurio vardas buvo Peter J. Dueck.

Menonitai – tai gan savotiška protestantų sekta, pradėta Zueriche 1525 m. Bet galutinai ji suorganizuota Olandijoj tūlo Menno Simons 1536 m. Ji truputį prasiplėtė tarp olandų, vokiečių, šveicarų ir net rusų. Šiuo metu menonitai beveik visi vokiečiai. Jų žymiausia grupė yra Jungtinėse Valstybėse (90 000) ir Kanadoje (25 000). Yra jų bent po keletą tūkstančių Meksikoje ir Paragvajuje, kur nuvyko pabėgę iš Rusijos Lenino laikais. Savo mokslu kiek artimi kvakeriams ir babtistams. Jie vaikų nekrikštija, tik jau paaugusius. Jie turi „vyskupus", žodžio sakytojus ir diakonus. Dogmų tikslumo mažai paiso, bet labai žiūri gyvenimiško padorumo. Jie neduoda priesaikos ir negali užmušti, tad neina kariuomenėn kareiviais, bet sutinka eiti kariniais darbinin-

kais. Jų religinė praktika reikalauja neatsisakyti gimtosios kalbos. Tad jiems sunku gyventi kraštuose, kurie prievartauja ir asimiliuoja.

1783 m. carienė Kotryna pakvietė juos į Rusiją žemdirbystės pakelti. 1871 m. jų Rusijoj buvo 40 000. Tuomet carai pradėjo juos imti kariuomenėn. Tad jau 1874 m. menonitai pradėjo emigruoti iš Rusijos. Bet paskutiniai iš ten emigravo tik bolševizmui užėjus ir pradėjus religinę ir kultūrinę priespaudą.

Kai Kanadoje pradėjo grėsti asimiliacija, jie bėgo į Meksiką (tarp 1922–1948 m.). Dabar Meksikoje pasidarė jiems sunkiau, nors čia jie dar turi vokiškas mokyklas. Bet jau 1955 m. ir vėliau pradėjo siuntinėti delegacijas į Britų Hondūrą ieškoti laisvų žemių, kur jiems būtų leista pasidaryti naują vokišką tėvynę. Jie čia tris kartus važinėjo. Galop išsirinko du sklypus dar niekad nedirbtos žemės, iš viso arti 140 000 akrų, mokėdami už akrą tik po penkis dolerius.

Žodžio sakytojas Dueck man parodė pirmą jų vedamą kelią, pirmas trobas, lentpjūvę, kur paruošiama statybinė medžiaga. Paklojęs menonitams stambių komplimentų, greit įsigijau jo pasitikėjimą. Dueck apsirėdęs kasdieniais darbo rūbais, žmogus malonaus veido, kuris spindi aiškiu padorumu. Jis man paaiškino, kad šiuo metu kėlimasis į Br. Hondūrą nepatogus, nes lietaus sezonui nukirsti medžiai sunku sudeginti. Bet sausio mėn. bus vėsiau ir sausiau, tai tuomet visa menonitų masė, apie 5000, pajudės į naują tėvynę.

Menonitai – kieto darbo šalininkai, darbštūs ūkininkai, netiki išsibarstymu, labai vengia miestų, nes tie nutautina ir jų savarankišką kaimietišką kultūrą naikina. Žinoma, jie labai religingi. Ir tai yra didžiausia atrama jų savotiškai archajiškai kultūrai. Policijai tarp jų nėra darbo. Čia jie apsigyveno dausų klimate su pastovesne drėgme. Tad reikės prisitaikyti ir higienos priemones bent kiek pakeisti. Jie savo daktaro neturi nei bendrai aukštojo mokslo nesiekia. Tai čia jų stiprybė kaip žemdirbiškos tautos. Neturint inteligentų, nėra nė jokio partinio susiskaldymo. Tai padaro juos nenugalimus morališkai. Bet archajiškumas gali sukliudyti visapusišką jų kultūros išsivystymą.

Atgal į sostinę Belizę

Peter Dueck atlydėjo mane prie upės, ir vaikai vėl valtimi mane perkėlė kitan šonan, kur laukė manęs džipas. Iš vienos grytelės arti upės pažvelgia linksmai į mane tamsios odos žmogus ir moja ranka,

kad užeičiau pas jį. Įėjau dviejų kambarių grytelėn ir radau ten tą žmogų su savo balta moterimi ir juoda tarnaite. Jis mane pasikvietė, kad truputį pasikalbėtume. Čia visų rasių žmonės labai draugiški ir mėgsta pasikalbėti, ir vis linksmai. Buvau svečiuose pas laukų sargą, kuris tarnauja viename angliškame dvare. Jo grytelėje sėdėjome penki žmonės, ir visi vis iš kitų vietų kilę. Šeimininkas pasisakė esąs iš Pakistano ir jo kalba urdu, o religija – Mahometono. Jo žmona iš Škotijos, baltoji; tarnaitė – vietinė negrė su baltu priedu; mano šoferis – dirvų rūšiuotojas iš Barbadosos; galop keleivis iš Lietuvos. Sužinojęs, pas ką esu, tuojau sukalbėjau pagrindinę mahometonų maldą „Allahu Akbar"... Šeimininkas irgi tuojau prisidėjo prie tos maldos. Ir tai buvo jam perkūniškas nusistebėjimas, kad praeivis iš tolimos šiaurės kalba jo maldą, lygina kai kuriuos urdu kalbos žodžius su lietuviškais. Pasidarėm tarsi giminės. Grytelė klegėjo juokais. Įdomu pasikalbėti su šio krašto prastučiais žmonėmis. O tautų mišinys čia gana nuostabus. Sutinki čia visą planetą. Ir tai mažoje žemėje.

Su pakistaniečiu atsisveikinęs, po kokių trijų mylių pasiekiau plentą ir gavau autobusą į Belizę. Jame jau sėdėjo apie 20 žmonių, tarp kurių buvo negrų, indėnų, metisų, mulatų ir zombų. Baltasai čia buvau pirmas ir atsisėdau likusioje prastesnėje vietoje, užpakaly, kuris siūbuoja kaip sūpykla. Visi į mane sužiuro susirūpinusiai, klaustuko ženklai buvo matyti jų veiduose. Aš gausiai jiems nusišypsojau; kurie dažniau atsigręždami į mane vėpsojo, tiems pamojau sveikinimo ženklu. Tad visas autobusas suprato, kad čia įlipo vargšo žmogaus draugas, ir visai nepuikus, linksmas. Jaukiau ir įdomiau buvo tris valandas važiuoti iki Belizės siauru, cementiniu, smarkiai išdaužytu plentu, kuris būtų galima lyginti prie prastesnių Kauno–Zarasų plento ruožų. Bet pacementavimas čia visgi beveik pašalina dulkes. Kadangi sėdėjau gale autobuso, tai kratymas-siūbavimas buvo neįprasto stiprumo. Tačiau nuostabu: niekas jūros liga nesirgo. 70 mylių įstrižai kraštą davė gan gerą supratimą apie jo lygumų prigimtį. Artėjant prie Belizės, vis rečiau buvo matyti ūkių ir žmonių. Ogi paskutinės 12 mylių kelio ėjo per dažnas balas ir mangrovų miškus. Sostinė pastatyta nepatrauklioje vietoje, bet patogioje medžiams priplukdyti į lentpjūves ir uostą.

Belizė, 1958 liepos 2 d.

Septintas laiškas

Gydytojai vaišina

Birželio 27 d. apie 6 val. vakaro jau buvau savo viešbuty. DP kilmės žmonių, beveik išimtinai inteligentijos, Britų Hondūre esama apie 80. Jie čia greit sužinojo, kad po įstaigas šliaužinėjo kažkoks naujas DP, čia dar visai nematytos tautos. Suprantama, kilo susidomėjimas. Viešbučio savininką užklausė, kas per vienas tas keliautojas, kaip su juomi galima susišnekėti, ir pan. Tad vos grįžęs iš didžių, laukinių girių, labai nuvargęs ir gerokai vabzdžių sukandžiotas, gaunu čia tuoj pat, po vakarienės, pakvietimą pagurkšnoti su gydytojų grupe. O man jie atrodė net reikalingi, nes šlaunų ir rankų niežėjimas man rodėsi ne tik įkyrus, bet ir įtartinas savo gausiais šašeliais. Taigi kvietimą priėmiau be svyravimų. Atvyko trys daktarai: pagarsėjęs chirurgas dr. A. Gosciński, lenkas iš Poznanės su savo žmona; dr. David Kopel, Lenkijos žydas; ir jaunas dr. E. Kredel, vokietis iš Westfalijos, čia vedąs Jungtinių Tautų sveikatos programą. Visi jie buvo labai įdomūs ir draugiški. Reino ir Mozerio vyno bonkos vis tuštėjo, o mūsų kalbos ir anekdotai vis pilnėjo.

Sužinojau, kad iš 80 DP čia esama apie 20 žydų, kiti gi – lenkai, čekai, rumunai, vengrai ar dar kitoki. Dr. Gosciński čia gyvena jau 9 metus. Kaip tremtinys, pradžioje jis buvo Dachau mirties stovykloje, paskiau buvo Anglijoj ir gavo menkai apmokamą valdiško gydytojo darbą Br. Hondūre. Čia labai sėkmingai užsirekomendavo ir ruošėsi jau kitur išvažiuoti. Tada žmonės nusprendė jo nepaleisti. Septyniomis telegramomis Londono vyriausybei jam tapo išrūpinta teisė verstis privačia praktika. Jis dabar užkala per metus apie 50 000 Hondūro dolerių, kas būtų apie 35 000 Amerikos dolerių. Jis baigęs Poznanės klasinę gimnaziją, graikų ir lotynų poeziją deklamuoja kone ištisais puslapiais; tad tarp šviesuomenės jis žvaigždė ir liūtas; turi apie 50 metų.

Dr. Kopel, irgi šviesus žmogus, buvo užkliuvęs labai įdomiose ir žavingose Seychelles salose Indijos okeane: ir šiaip gan daug pakeliavęs, žinąs sultingų žydiškų anekdotų. Kalbąs keliomis kalbomis.

Jaunas dr. Kredel labiausiai pasižymi linksmais plaučiais, labai geru ūpu. Jauna ponia Goscińska pasižymi blondinišku gražumu ir menu

gražiai sukontroliuoti vyrus. Ji tarsi pirmininkavo mūsų linksmam subuvimui.

Man buvo įdomiausia paklausyti gydytojų nuomonės apie menonitų sveikatingumo klausimus, jų menką pasiruošimą dausų klimate gyventi. Bet juos bent kiek stebina menonitų sąžiningumas gydytojams atlyginti. Dr. Gosciński buvęs pakviestas lėktuvu atskristi prie gimdyvės, ir menonitai jam nesvyruodami sumokėjo 200 dol. Kiti gyventojai susvyruotų net gydytoją kviestis...

Atrodė, kad gydytojai gan gerai gyvena šiame dausų krašte. Pašnekėjom rimtai ir linksmai iki pusės antros. Dr. Gosciński čia pasitenkinęs labiausia nebuvimu jokių rasinių problemų, trynimosi ar pykčio. Čia visos rasės lygios. Nėra neapykantos, yra įvairumas rasių, tautų, kalbų, kultūrų ir religijų. Bet nėra neapykantos ir priespaudos. Tad laisvajam žmogui čia lyg ir rojus. Net iš svetur atvykę čia užima gana aukštas valdiškas vietas, kas dideliuose kraštuose nebūtų įmanoma dėl stipraus nacizmo. Štai kad ir mūsų maža kompanija: lenkas, žydas, vokietis ir lietuvis. Kas gi čia per draugija? Tik prisiminkim netolimą praeitį, kai šitos tautos draskėsi kaip katės maiše. O čia mes susirinkome ir dar susirinksime labai draugiškoje atmosferoje. Jaunas vokietis pasiskubino pabrėžti savo pasibjaurėjimą Hitlerio krematoriumais. Kalbėjome čia angliškai, vokiškai, lenkiškai ir prancūziškai.

Man esant giriose, Belizėje tapo įšventintas naujas vyskupas, jėzuitas iš Minnesotos, kuriame dalyvavo Trinidado arkivyskupas, 2 vyskupai iš Hondūro respublikos, 2 iš Jungtinių Valstybių, vienas iš Jamaicos. Gubernatorius irgi kalbėjo ir pabrėžė tradicinius gerus Katalikų Eklezijos santykius su vietine Britų vyriausybe.

Svarbūs vizitai

Savo apsilankymo tikrojo tikslo čia niekam nepasakojau, kol nepakalbėta su aukščiausiąja vietos vyriausybe.

Liepos 1 d. – mano gyvenimo didžiausioji diena, nes, bent principiniai, pasitvirtino mano ilgametė brangiausia svajonė: rasti galimybių sukurti mažą autonominį lietuvybės židinį tolimoje šaly, toli nuo karo laukų ir grobuoniškų valstybių.

Procedūra reikalavo, kad pradėčiau kalbas nuo kolonialo sekretoriaus, kuriuomi dabar čia yra J.M.G. Fann. Pas jį audienciją gavau

telefonu, ir liepos 1 d. rytą jau sėdėjau prie jo stalo. Pakalbėjom apie menonitus ir kitokius galimus projektus. Po pusvalandžio jis telefonu prašnekino gubernatorių, ir tuojau, 11 val., jau buvau gubernatoriaus rūmuose. Policininkas sutiko mane prie parko vartų ir per eilę ofisų prafiltravo mane pas patį gubernatorių T. D. Vickersą. Tai dar nesenas, labai malonus žmogus, ilgai tarnavęs Singapūre ir kitose kolonijose. Karo metu jis buvęs belaisviu Vokietijoj, tad gerai suprantąs likimą žmonių, kurie nustoję laisvės ir tėvynės. Kalbėjomės apie 40 min. Aš prisiminiau, kad nedidelė lietuvių išeivijos dalelė norėtų sukurti sau mikroskopinę valstybėlę, kaip nesunaikinamą lietuvybės židinį. Priminiau Monaką ir Andorą, jis pridėjo dar Lichtensteiną. Po to pasikalbėjimo paaiškėjo, kad menonitų planas ir lietuviams gali būti pritaikomas. Britams ir visam kraštui esą svarbu importuoti tokių žmonių, kurie sugebėtų padidinti maisto produktų gamybą Britų Hondūre. Pirmoje vietoje būtų pageidaujami lietuviai žemdirbiai ir kooperatininkai. Šiuos britų valstybė pati remtų, suteikdama kai kurių privilegijų. Bet ji neprieštarautų ir bet kurios profesijos lietuvių įvažiavimui, jeigu jie yra ekonomiškai savistovūs ir nesinaudoja valdžios labdarybe. Lietuviai turėtų nuosavų mokyklų tinklą ir kultūrines ištakas, kas leistų jiems išlaikyti savo kalbą ir kultūrą, ištiktą dabar didžiausios grėsmės pačioje Lietuvoje. Visas kolonizacijos planas būtų ne animalistinis, bet humanistinis. Jei Lietuvių valstybėlė įgytų pastovumą ir gautų žymią dalį nepriklausomybės Britų bendruomenės ribose, tai panašiai į Lichtensteiną, ta Mažoji Lietuva, rodos, pasidarytų truputį pajamų iš savo pašto ženklų ir savų piniginių vienetų. Galbūt ji žieminiame pusmety patrauktų dalį Amerikos lietuvių turistų ir atostogautojų. Galbūt čia lietuviai surastų būdą įkurti savo ypatingą baldų pramonę, pasinaudodami labai gražiais brangiais vietos medžiais. Kad kalbos nenutrūktų, gubernatorius tuojau patvarkė man pasimatymą su krašto archeologu ir majų kultūros žinovu p. Andersonu ir su vyriausiu krašto matininku, kad peržvelgčiau smulkiausius krašto žemėlapius ir aptarčiau su juomi privatines ir valdiškas žemes, eventualiai tinkamas lietuvių židiniui įkurti. Be to, pasakė, kad įvežamos lietuvių ūkiškos mašinos bus laisvos nuo visų muitų.

Nežiūrint labai įdomaus pasikalbėjimo su gubernatorium, juk aš tuomi nieko svarbaus neišsprendžiau. Dar nežinau, kiek tuzinų ar

šimtų lietuvių panorėtų savoje dausų valstybėje gyventi, ar sutiktų lietuvių dalis grįžti ūkin, ar panorėtų dalelė Urugvajaus, Brazilijos ir Argentinos lietuvių į Br. Hondūrą keltis, kur ir kaip suorganizuotume įsikūrimui reikalingą kapitalą; bet vis dėlto pirmas teoretinis, moralinis laimėjimas man atrodė labai didelis ir aš grįžau iš gubernatūros džiaugsmo šilumos apsuptas, tarsi pradėjęs prasmingesnį ir laimingesnį gyvenimą.

Pas krikščionis demokratus

Sekamą dieną, liepos 2, nusprendžiau tirti darbininkų pažvalgas į lietuvių centro įkūrimą. Rytą užėjau į Darbo ofisą, kurio direktorium yra J.E.M. Adams, apyjaunis negras. Su juo ir jo artimais bendradarbiais įsikalbėjom apie krašto darbininkų problemas, apie gyvenimo brangumą, apie darbo stoką ir pan. Man paaiškino, kad krašte yra trys darbininkų unijos; bet didelė didžiuma darbininkų čia priklauso Christian Democratic Union (CDU). Vadinasi, čia vyrauja krikščionys demokratai, kurie čia grynojon politikon neina, o yra tik darbo profesinė unija, turinti skyrius visame krašte ir 7000 narių iš 85 000 gyventojų. Gavęs CDU adresą, nukiūtinu į jų ofisą, susidedantį iš raštinės ir vienos saliukės susirinkimams.

Krikščionių demokratų Unijos ofise radau jos generalinį sekretorių Norman Lainfiesti. Jis turi beveik europinę veido architektūrą, tik tamsokas; vėliau jis pasisakė esąs dviem trečdaliais negras, ogi vienu trečdaliu ispanas ir prancūzas. Kartu su juomi buvo ir People's United Party sekretorius Edward Austin, senas, žilas ir stambus negras. Taigi ilgą pašnekesį užvedėm visi trys. Jiedu man paaiškino, kad CDU remiasi labiausia Leono XIII enciklika *Rerum Novarum*, kad jų unija apima visų religijų krikščionis, tarp kurių katalikai gausiausi (iki 60%). Palietėm eilę politinių klausimų. Man pasakė, kad lig šiol komunistinė propaganda šio krašto dar nepasiekusi. Komunistų nepasisekimas Guatemaloje šiuo metu labai numušąs komunistų energiją. Biednuomenės čia gan daug. Darbo kai kada trūksta. Valgio produktai labai brangūs, daugelis minta ryžiais, pupomis ir importiniais konservais skardinėse. Darbininkams patiktų tokia lietuvių kolonizacija, kuri atneštų šalin žemdirbiškas tradicijas, pagerintų ūkį, padidintų ir papigintų valgio produktus ir duotų darbo vietos darbininkams. Jie mano, kad lietuviai už-

krėstų vietos gyventojus gražiau, pelningiau ūkininkauti. Gal lietuviai steigtų ir kai kurių šakų pramonę. Tai tokia lietuvių kolonizacija darbininkams būtų labai pageidaujama. Čia ne Sibiras, ir lietuviams niekas nepavydėtų savų lietuviškų mokyklų ir kitų kultūrinių įstaigų. Padoriai pasikalbėjome ir persiskyrėme su viltimi vėl pasimatyti ir tęsti diskusijas rimtomis problemomis. Tie žmonės man atrodė kultūringi ir malonūs.

Diskusijos apie žuvusią Majų civilizaciją

Tik spėjau papietauti, pas mane atėjo gubernatoriaus atsiųstas archeologijos komisionierius A.H. Anderson, autorius kelių archeologinių knygų. Jis gimęs Melbourne, Australijoj, gimnaziją ėjęs Kenijoj, Rytų Afrikoje. Jau 30 metų išgyvenęs Britų Hondūre ir visą laiką užsiėmęs žuvusios majų civilizacijos archeologiniais tyrinėjimais. Žmogus jis įdomus, turi žinių ir gali ilgai jas pasakoti. Atkastos piramidės ir kitoki archeologiniai paminklai rodo Centrinėje Amerikoje buvus aukštą civilizaciją, kurią didingumu galima lyginti su senoviniu Egiptu. Majų civilizacija savo didybės čiukuro buvo pasiekusi IX amžiuje. Turėjusi moksliską kalendorių, raštą, aukštą matematiką, pažinojusi astronomiją, galėjusi apskaičiuoti būsimus saulės užtemimus, našų žemės ūkį. Archeologai spėja, kad vien Britų Hondūre gyvenę apie 750 000 majų, o daugiau jų gyvenę pietinėje Meksikoje, Guatemaloje ir kitur.

Archeologas Anderson sakėsi išvystęs naują teoriją, kodėl ši civilizacija žuvusi dar prieš Amerikos atradimą. Jis mano, kad majų dvasiškija turėjusi lyg ir viso mokslo monopolį. Dėl įvairių priežasčių įvykęs gilus skilimas tarp mokytos dvasiškijos ir nemokytos liaudies. Tai iššaukė civilizacijos kritimą. Paskiau dar prisidėjusios ligos, greičiausia geltonojo drugio epidemija. Pagal p. Anderson, dabar majų palikuonių Br. Hondūre yra per 14 000 indėnų.

1958 liepos 3 d.

Aštuntas laiškas

Žemės matavimo įstaigoje

Liepos 3 d., prieš didelę Amerikos šventę, padariau pagarbos vizitą Amerikos konsului p. Oakley, su kuriuo maloniai pasikalbėjau.

Amerikos konsulas buvo pirmoji įstaiga su vėdinamu oru. Tad malonu buvo čia nuo šilumos pasislėpti.

Numatau vizitą ir į Hondūro respubliką, tad jo konsulatą aplankiau. Čia konsulu yra ponia, gan reta išimtis konsulinėje tarnyboje.

Gubernatorius savo laišku pavedė Žemės matavimo įstaigos direktoriui J.A. Waightui plačiau painformuoti mane apie kolonizacijai tinkamą erdvę šioje šalyje. Ponas Waight, gerokai pabaltintas pilietis, patiesė labai smulkių žemėlapių, kurie rodė valdiškus ir privačius sklypus. Šiuo metu Britų Hondūras turi 3 342 000 akrų valdiškos žemės ir 2 333 000 akrų privatinės. Valdiškų plotų 95% susideda iš miškų, dažniausiai pušynų, kurie auga prastesnėje smiltingoje dirvoje. Geresnių žemių plotai dažniau randami privatiškose žemėse, kuriose auga labai įvairūs lapuočiai medžiai, kaip mahagonija, *balsa*, *Santa Maria*, *Yemeri*, *Ziricote* ir kiti.

Iš privatinių rankų didžiausią plotą yra nupirkę menonitai: apie 140 000 akrų, kas sudaro apie 570 km^2 – apie penkis lietuviškus valsčius (pusė apskrities). Dabar pardavimo rinkoje tokių didelių plotų jau nebėra. Pats didžiausias gabalas dabar parduodamas pietinėje krašto daly, Toledo apskrity. Jis apima 20 000 akrų, kas būtų apie 80 km^2 arba vieno mažesnio valsčiaus plotas.

Mažesnius žemės plotus paskesniu laiku labai graibsto amerikiečiai. Vieni jų turbūt nori paspekuliuoti, kaip padarė tie amerikiečiai, kurie pardavė savo žemes menonitams, uždirbdami bent pusę milijono dolerių labai trumpu laiku. Bet kai kurie jų mano čia statytis ir apsigyventi strateginiais sumetimais. Vykdamas čia nemaniau, kad čia taip brukasi amerikiečiai...

Valdiškos žemės nebeparduodamos nesąlyginai. Jos lengva ir pigu išsinuomoti 99 metams su teise jas nusipirkti, net ir anksčiau, jeigu išpildomos žemės įdirbimo sąlygos. Menonitai mokėjo apie 5 dolerius už akrą. Kai kas sako, kad jie bent kiek permokėję. Didesni plotai esą galima ir pigiau nusipirkti. Kaip ten bebūtų, bet įdirbtos žemės Br. Hondūras turi vos pusantro procento. Dabar čia dar labai reta gyventojų, vos 4 km^2. Bet ir tie gyventojai ne žemdirbių tipo. Žemdirbių daugiausia tarp indėnų ir metisų, bet juodieji ir mulatai dažniausia dairosi kitokio darbo, nes visai neturi senų žemdirbiškų tradicijų; jie daugiausia miško darbininkai, miestų gyventojai.

Rašydamas laiškus apie Br. Hondūrą, pasitenkinau dažnai kelionės aprašymais, turėdamas galvoj daugelį draugų, kurie mane ton kelionėn išlydėjo iš Clevelando, Pittsburgho, Washingtono, Tampos ir Miamio. Aš gi negaliu visiems jiems po platų laišką parašyti, tai štai *Drauge* visiems jiems skiriu eilę laiškų, kurie paliečia svarbesnius ir labai eilinius klausimus ir apystovas, kuriose keliauninkas gali atsidurti. Bet dar veik nieko nepasakiau apie Br. Hondūro geografiją, nedaviau bendrų žinių. Tad dabar bandysiu atsilyginti.

Britų Hondūro padėtis ir paviršius

Šitas nedidelis dausų kraštas yra savo didžiuma įsispraudęs tarp 16-tos ir 18-tos paralelių šiaurinės platumos ir skrodžiamas 88 ir 89 meridiano vakarinės ilgumos. Reiškia, jis yra beveik tiesiai į pietus nuo Chicagos ir Naujojo Orleano. Iš šiaurės Br. Hondūras ribojasi su Meksika, iš vakarų – su Guatemala, o rytuose jis prisiglaudęs prie Karibų jūros ir turi per 300 kilometrų negilaus pajūrio, labai numarginto gausybės mažų, žemų salelių. Atstumai nuo Miamio apie 950 mylių, nuo Naujojo Orleano apie 900 mylių.

Britų Hondūro plotas 22 050 km², arba 8866 kv. mylios. Tai būtų trečdalis dabartinės Lietuvos ar beveik tris kartus daugiau negu lietuviška Suvalkijos dalis. Krašto ilgumas nuo šiaurės į pietus 288 km, o platumas – apie 110 kilometrų. Atstumas nuo Anglijos – 4700 mylių.

Šis ne visai mažas kraštas turi tik 85 000 gyv. Taigi gyventojais, produkcija ir kultūros kondensacija jis prilygtų tik kuriai mažesnei Lietuvos apskričiai, kaip Zarasų, Mažeikių ar Šakių. Gyventojų tankumas – tik 4 viename km², arba 12 kartų rečiau apgyventas negu Lietuva.

Šiaurinėje krašto pusėje vyrauja lygios žemumos iki 200 pėdų, tarp kurių retai kur prasikiša paskiri aukštoki kauburiai. Pietinė krašto pusė gan kalnuota; bet ir čia pajūry vyrauja žemumų juosta iki 10–30 km platumo. Kalnynas sudaro netaisyklingą trikampį, kurio žymiausia dalis tenka Majų kalnynui, gerai matomam ir iš laivo jūroje. Šitie kalnai turi labai gražių vaizdų. Kalnyno aukščiausia dalis yra Gaidžio skiauteris (Cockscomb Mountains), kurios aukščiausia viršūnė – tai Viktorijos kalnas, siekiąs 1122 metrus, arba 3700 pėdų. Į Viktorijos viršūnę, sakoma, įkopęs vos vienas alpinistas. Nors tai nėra tikrosios Alpės, bet jos žiauriai stačios, žemumose apaugusios

nepereinamomis giriomis, o viršūnės – stačios granito uolos. Tad, ir be Alpių, čia alpinizmo sportui lieka sunkių uždavinių. Sakykim, nuo pajūrio eisime beveik dešimtį mylių lygia žemuma, pakilusia virš jūros gal apie 50 metrų; ir staiga prieisime smarkiai kylančių kalnų sieną, suskaldytą ir besibaigiančią aštriomis, siauromis sketeromis. Majų kalnynas labai komplikuotas ir sunkiai prieinamas, bet jis apima nedidelį plotą Cayo apskrity. Į vakarus nuo Gaidžio skiauteries turime 300 km² plokštikalnį, vadinamą Mountain Pine Ridge, kur randasi indėnų kaimas San Antonio. Šio plokštikalnio aukštumos pakyla dažniausiai tarp 1500 ir 2000 pėdų, tačiau retesni pakilimai gali siekti 3300 pėdų. Plokštikalnis apaugęs pušynais ir duoda pradžią daugeliui upelių. Pušynai čia auga prastoje šmiltingoje žemėje, kur protarpiais prasimuša paviršium daugelis tamsių uolų, primenančių Anykščių Puntuką. Tik šios granito uolos dažnai daug didesnės už mūsų Puntuką. Šis plokštikalnis gal tiktų ganykloms, jei jo žolė būtų pagerinta. Dabar čia pradeda statyti porą kontrolinių punktų, nes vaizdai čia gražūs, klimatas vėsesnis ir nestinga maudymuisi tinkamų upelių. Užtvenkus galima būtų padaryti ir ežeriuką.

Vidaus vandenys

Br. Hondūras ežerų neturi. Ežerus primena daugelis pajūrio lagūnų, gerokai mažesnių už mūsiškes Kuršių marias. Didžiausioji lagūna – tai Northern Lagune; ji savo forma primena Dusios ežerą; ilgumo ji iki 11 km, platumo apie 6 km, bet jos gilumas apie pusantro metro, retai daugiau. Kitos lagūnos irgi negilios.

Br. Hondūras labai turtingas upėmis, kurių žymiausios teka šiaurės rytų kryptimi. Šio krašto Nemunas – tai Belizė, kurios visa tėkmė – apie 200 km – naviguojama. Bet praretinus mahagonijas, ši upė dabar labai nedaug naudojama plukdymui ir navigacijai. Intensyvesnis prekių judėjimas pastebimas tik žemutinėje daly, arti sostinės.

Paminėtinos dar Rio Hondo (Gilioji), kuri skiria Br. Hondūrą nuo Meksikos; nemaža yra Sibun upė, ištekanti iš Majų kalnų. Pietinėje krašto daly bent tuzinas žymių upelių išteka iš Majų kalnų ir pasuka į rytus Karibų jūrosna. Atrodo, daugelis jų, ypač upė Mulins, tiktų hidroelektrinės stotims. Pažymėtina, kad mano matytos upės turėjo švarų, skaidrų vandenį, tinkamą ir gėrimui. Mažų laivų plaukiojimui

tinka tik trumpi tėkmės ruožai prie žiočių. Kadangi didžiuma krašto gyventojų dar visai neturi, tai, suprantama, tos upės niekam nenaudojamos. Jos dar laukia gyventojų. Jų slėniuose dažnai aptinkama derlingų žemės plotų, tinkamų pampelmusams, apelsinams ir bananams auginti.

Žaliosios jūros ir koralinės salos

Apie 20 iki 40 km atstumu nuo kontinento Br. Hondūrą supa retai nutrūkstamas retežis koralinės kilmės žemų salų, salelių ir salyčių. Jos, sakoma, apima kartu tik 266 km^2. Jos čia nuo piratų laivų vadinamos *cay, cays*. Jų pati didžiausia – tai Ambergris Cay, turinti net 40 km ilgumo ir iki 10 km platumo, bet dažniausia labai siaura. Ji visai prie Meksikos. Jos gyventojai – baltieji ir metisai, o jos vaisiai – kokosiniai riešutai. Ja pastaruoju laiku labai susidomėjo amerikiečiai, ir esąs sumanymas ten investuoti net 10 mln. dol. Amerikos kapitalo. Tikimasi sukurti įdomų turistinį centrą. Didžiuma salų nepaprastai mažos, neturi nė hektaro. Bandžiau jas jūrlapiuose suskaityti: suskaičiavau iki 267, ir akys pavargo. Žinau, kad ne visas suskaičiau, nes ir smulkus jūrlapis daugelį jų žymi tik kryžiukais ir vardo nepateikia. Tik retos jų tėra apgyventos. Daugumas neturi vietos naudingoms kultūroms praplėsti. Bet jos sulaužo Karibų jūros didžiąsias bangas ir sukuria Br. Hondūro pakrašty gan gerai atskirtą nuo didžiųjų vandenų paskirą jūrą. Dėl nepaprasto vandens žalumo pavadinau jas Žaliosiomis jūromis. Jų ilgis – apie 300 km, o plotis – iki 40 km. Jos labai seklios. Retos giliosios vietos siekia 50 metrų, daug dažnesnės gilumos siekia 20 metrų; pakraščiuose ir vartuose per koralus šių jūrų navigacijai kritiškas gilumas nusileidžia iki 6 m. Taigi Žaliųjų jūrų didieji laivai nelanko. Prekybinių laivų tipingas tonažas čia siekia apie 5000 brutto tonų. Šio krašto prekybos reikalams tokio didumo laivai daugiau negu pakankami.

Krašto geografija

Jau pagamintas krašto geologinis žemėlapis. Majų kalnynas dažniausiai susideda iš karbono ir granito. Kitose krašto dalyse dideli plotai priklauso kreidai ir ankstyvojo terciaro kalkakmeniams. Yra gipso, kaolino ir keramikai tinkamo molio ir diatomito. Amerikos bendrovės gavo koncesiją gręžti ir ieškoti žibalo, kurio ženklų ir net

trupučiukas žibalo jau atrastas. Bet ar komercinius žibalo kiekius bus galima atrasti – parodys tik brangūs ilgesni tyrimai.

Belizė, 1958 liepos 6 d.

Devintas laiškas

Britų Hondūro klimatas

Kai kurie rašytojai šio krašto klimatą skiria subtropinei zonai; kiti gi jį laiko tropišku. Šis paskesnis sprendimas man atrodo tikslesnis: čia jau tropikai, tik ne visiškai tipingi, nes turi jau šiek tiek išryškėjusį vėsųjį periodą, kai vidurinė gruodžio ir sausio temperatūra esti 74° F virš j. l. Britų Hondūro klimatą laikau tropišku labiausia todėl, kad čia (Belizėje) žemiausioji temperatūra per 40 stebėjimo metų nenusileido žemiau 49° F arba 10° C, taigi niekad nepasiekė šalimo punkto.

Ilgesniam periodui stebėjimo davinių turima tik sostinei Belizei, kuri stovi žemumose vos keletą metrų virš jūros lygio, Karibų jūros pakrašty. Bet Majų kalnuose, kurie pakyla iki 1122 metrų, temperatūra gali būti žemesnė kokiais 5,5° C arba 10° F laipsnių. Žinoma, tai tik teoretinis samprotavimas.

Belizės meteorologinė stotis gali pavaizduoti visų žemųjų pajūrių klimatinę juostą. Čia trys „žiemos" mėnesiai turi vidutiniškai 74° F arba apie 22,5° C. Karštasai pusmetis tęsiasi nuo balandžio (80° F) iki rugsėjo pabaigos (vid. 81° F). Tai būtų apie 27° Celsijaus skale matuojant. Šitą klimatą tenka laikyti gan panašiu į pietinės Floridos, nes čia vasara turi tokią pat temperatūrą, kaip ir garsusai kurortas Miami, tačiau Br. Hondūre žiemos mėnesiai jau skiriasi nuo Miami truputį aukštesne temperatūra ir šalčio bangos Belizės nepasiekia, tad nebesudaro pavojaus apelsinų ir pampelmusų (*grapefruits*) daržams.

Absoliuti žemiausioji temperatūra Belizėje buvo nusileidusi iki 49° F, bet vidutiniai ir dažnesni minimumai vėsiame pusmety svyruoja tarp 67° ir 71° F, ogi vidutiniai ir dažnesni maksimumai karštajame pusmety gali siekti 86° ir 88° F. Absoliutinis temperatūros maksimumas buvo kartą pasiekęs 96° F pajūry, bet krašto gilumoje, Guatemalos pasieny, buvo pastebėta net 102° F arba 39° C. Tokie maksimumai pasiekiami ir New Yorke, Washingtone, Chicagoje.

Pati Br. Hondūro temperatūra nėra gąsdinanti, bet ji yra tik pusė klimatinės istorijos; kita, lygiai svarbi pusė, tai drėgmė ir krituliai.

Belizės metinė vid. reliatyvioji drėgmė siekia 81%, Vilniaus – 79%, New Yorko – 58%, Seattle'o – 72%, Miami – 60%, Chicagos – 61%, Los Angeles – 49%.

Drėgmės svyravimas Belizėje labai mažas, iš mėnesio į mėnesį nuo 78 iki 82%. Vilniuje toks pats svyravimas siekia tarp 67% ir 89%, Chicagoje – tarp 55 ir 70%. Šitas drėgmės pastovumas ir yra prastoji savybė Br. Hondūro klimato, kuris pasidaro gan monotoniškas ir ne visiems šiauriečiams pakeliamas. Tačiau tropikuose augę šiauriečiai (britai, vokiečiai ir kt.) gan gerai aklimatizuojasi ir net pamėgsta šį dausų klimatą.

O kaipgi su lietum? Visame Br. Hondūre nėra visiškai sausos zonos nei visai sauso periodo. Vid. metinė kritulių porcija Belizėje per 42 metus nustatyta 85 colių arba 2126 milimetrai, kai Lietuvoje jų esti vidutiniškai apie 650 mm, Miami – 1075 mm, New Yorke – 1040 mm, Chicagoje – 820 mm.

Br. Hondūras beveik visuomet turi lietaus perteklių, bet kai kuriais metais pasitaiko ir sausrų, nuo kurių žemės ūkis turi bent kiek nukentėti.

Lietingų dienų Belizėje turi 144 per metus, Vilniuje jų esti 124, Karaliaučiuje – 159, Chicagoje – 124, Miami – 130 ir New Yorke – 125.

Kovo ir balandžio mėnesiais Belizėje būna tik po 5 lietingas dienas, vasario – 7, gegužės – 9 d.; tai gražiausioji metų dalis, tinkama šiaurės svečiams, turistams ir vasarotojams. Kiti mėnesiai jau turi gan daug lietingų dienų: kas mėnuo nuo 14 iki 16 vidutiniškai.

Įdomu palyginti ir krašto saulėtumą, išreiškiant jį procentais; taigi Belizėje jis esti apie 52%, Vilniuje – 30%, Chicagoje – 59%, Miami – 66% ir New Yorke – 60%. Debesuotumas Belizėje siekia 40%, Vilniuje – per 60%, Chicagoje – per 50%. Šitie faktai, kad ir nepakankamai tikslūs, rodo pakankamai ryškiai, kad Belizė ir apylinkės turi gan saulėtą orą su smarkiu lietum, kuris krinta intensyviai ir netrunka labai ilgai. Rūkų ir miglų šiame krašte beveik nebūna. Perkūnas retais protarpiais pliekia tik gegužės, birželio, ypač liepos ir rugpjūčio mėn. Uraganai retais tarpais apsilanko, bet daug rečiau negu Floridoje, Louisianoje ir apskritai Jungtinių Valstijų rytinėse valstybėse.

Asmeniniai klimato stebėjimai

Važiuodamas į dausas, nusipirkau Fisherio mokslinių instrumentų dirbtuvėje New Yorke tris tikslius didelius termometrus ir baro-

metrą. Užvedžiau visos kelionės meteorologinį kalendorių, pradedant nuo Steubenville. Ir štai kokius maksimumus užregistravau:

Steubenville, geg.16: 90–51.
Steubenville, birž. 1: 85–66.
Pittsburgh, birž. 5: 88–63.
Washington, birž. 9: 92–72.
Tampa, birž. 10: 94–72.
Miami, birž. 12: 85–78.
Belize, birž. 17: 93–86.
Melinda, birž. 20: 92–82.
Augustine, birž. 25: 89–70.
Belize, birž. 30: 86–74.
Belize, liepos 3: 92–81.
Belize, liepos 7: 89–79.

Britų Hondūro temperatūros maksimaliai nepralenkia New Yorko, Washingtono ir Floridos. Bet Br. Hondūro aukštosios temperatūros ilgiau, pastoviau laikosi. Dėl didesnės drėgmės šio krašto temperatūra vasaros metu darosi įkyresnė. Mano prapučiamas kambarys prie pat jūros kranto saulėtekio metu liepos mėn. Dažniausia turi apie 80° F arba 26,7° C. Ilgas dienos valandas čia temperatūra laikosi tarp 84° ir 90° F (arba 29° ir 32° C).

Vasaros metu lyja maždaug kas antrą dieną. Lietus užeina labai staigiai. Dažnai lyja naktimis. Dangus prakiūra ir gatves užpila vandeniu iki pėdos gilumo. Bet tas vanduo labai greit nuslūgsta. Lietus ilgai netrunka. Perkūnija irgi pasitranko debesyse. Po lietaus oras esti labai malonus, vėsesnis.

Žmonės čia lengvai rėdosi. Jei esi namuose su maudymosi kostiumu, tai esti labai gera ir malonu. Atvykau į Br. Hondūrą vasaros metu tyčia, kad patirčiau jo sunkiausią klimatą. Nuo spalio mėn. pradžios iki gegužės galo klimatas žymiai pagerėja, nes būna vėsių naktų ir dienos nelabai karštos. Nors šis klimatas ne iš maloniųjų, bet žmonės čia gan sveiki. Štai archeologas Anderson čia pragyveno savo gyvenimo antrą dalį, visą 30 metų, ir sakosi nė vienos dienos ligoninėje negulėjęs. Viešbučio savininkas p. Dinger apsirgdavęs pirmą pusmetį, bet paskutinius 30 metų jis gerai jaučiasi (jam 48 m.), išmokęs prisitai-

kyti prie klimato. Dabar jis plonas ir greitas. Vokietijon nebemano grįžti. O maišytos rasės čia net ypatingai gerai jaučiasi; jų mirtingumas žymiai mažesnis, negu Lietuvoje buvo.

Augalija ir gyvulija

Miškingumu Br. Hondūras gal prilygsta Mindaugo laikų Lietuvai. Miškai čia dengia net 92% viso krašto. Yra tankių, neįbrendamų miškų; tai daugiausia lapuočiai. Pušynams tenka beveik trečdalis visų miškų. Karibiškos pušys gan aukštos, lieknos, bet netankios. Jų spygliai gan švelnūs ir ilgi, iki 10 colių. Tai naudingas statybinis medis, plačiai vartojamas vietos statyboje ir dalis jo eksportuojama. Mahagonijos medžiai dabar randami tik retais protarpiais; jų eksportas eina mažyn, bet vis dėlto tai svarbiausias brangusis medis, turįs gerą rinką, ir jo eksportuojama už du milijonus dolerių ar daugiau. Iš daugelio brangiųjų medžių man labiausia imponavo savo medienos gražumu *Ziricote* (*Cordia dodecandra*). Tai juodas medis, gražiai susiklosčiusiais ruožais. Labai originali mediena *balsa* (*Ochroma lagopus*) medžio: tai nuostabiai lengvas medis ir visiškai baltas, pieno baltumo. *Cohune* palmės dažnai matomos šio krašto giriose. Jos riešutai eksportuojami aliejaus gamybai. *Sapodila* – stambus, tiesus medis, kurio žievė kas treti metai dideliais peiliais suraižoma, kad jo sultys varvėtų. Tos sultys – tai *chicle*, kuri gausiai eksportuojama kramtomosios gumos gamybai ir aptarnauja didelę dalį „atrajojančių" žmonių Šiaurės Amerikoje. Visos šio krašto augalijos nėra kaip net paminėti mažame straipsny. Ta augalija nepaprastai turtinga ir įvairi savo rūšimis. Visas Br. Hondūras pateikia akiai nepaprasto gyvumo žalią vaizdą.

Dalyvauju zoologinėje ekspedicijoje amfibiniams gyvuliams gaudyti. Pabuvau didžiųjų girių gilumoje, toli nuo žmonių, bet didžiųjų gyvulių beveik nemačiau. Du didžiausi gyvuliai – tapyras ir *manatee* – uždrausti medžioti, nes jų mažai beliko. Tapyras primena sumažintą dramblį ir valgomas. *Manatee* gyvena upėse, minta dugno žolėmis, primena ruonį, karvės didumo negražaus snukio gyvulys. Liūtą čia pavaduoja puma, o tigrą – jaguaras. Abu jau pasidarė reti. Jų kailiai daugeliui pageidaujami. Mažesnis už jaguarą – tai ocelotas, toks laukinis katinas labai gražaus rainumo. *Armadillo*, arba šarvuotis, jau retai pasitaiko. Beždžionių jau reta, ir jos gan bailios. Neteko jų pamatyti, tik teko girdėti jų smarkų riksmą. Paukščių kraštas gan turtingas, ypač

papūgų. Pašnekama, kad yra daug gyvačių, bet kai mes išeidavom jų gaudyti, tai gerai, kad bent vieną per dieną sugaunam. Daug lengviau sutikti driežų, varlių ir rupūžių, kurias sugriebdavom tiesiai rankomis. Bet driežai labai vikrūs ir greiti. Juos tekdavo mažutėmis šratinėmis kulkomis šaudyti. Bet šitie gyvuliukai labai naudingi, kad jie minta visokiais vabzdžiais. Peteliškių gausu, ir gan gražių. Stambios yra geltonosios ir juodosios. Tačiau įvairumu ir gražumu jos neprilygsta braziliškoms.

Belizė, 1958 liepos 8 d.

Dešimtas laiškas

Br. Hondūro gyventojai

Senovinis Hondūras buvo apie dešimt kartų tankiau apgyventas negu dabar. Iki X amžiaus čia žydėjo garsi Majų civilizacija su savo piramidėmis, maldos namais, aukštuoju matematikos ir astrologijos mokslu, menu ir pakilusia žemdirbyste, terasuotais ir derlingais laukais. Bet apie X amžių kraštą ištiko sudėtingos ir nepilnai suprastos nelaimės. Jo gyventojai tuomet gausiai emigravo į vakarus ir į šiaurę.

Majai

Majai yra seniausieji šio krašto gyventojai. Jų kalba pasiskirsto į keletą indėniškų tarmių. Jie sudaro apie 17% krašto gyventojų arba apie 16 000. daugiausia jų gyvena vakariniuose ir šiauriniuose krašto pasieniuose. Jie gan darbštūs, uždari, inteligentiški ir svetingi. Žemdirbystė – jų svarbiausias užsiėmimas. Jų maži ūkeliai vadinami milpomis. Prasiskina, pradegina girią ir tarp medžių neišrautų kelmų prisisodina kukurūzų, rečiau pupų. Laiko galvijų ir vištų. Antras jų užsiėmimas – tai *chicle* sakų rankiojimas begalinėse giriose. Pagal tikybą jie katalikai ir yra išlaikę ir daugelį senų indėniškų papročių, šokių ir prietarų. Ispanai gan mėgsta maišytis su indėnais; tuo atveju indėnai gauna truputį baltojo žmogaus bruožų ir priima ispanų kalbą. Toks mišinys antropologų vadinamas

Metisais

Šitokio indėnų–ispanų mišinio Br. Hondūre gali būti bent 15 000, nes tiek yra ispaniškai kalbančių žmonių. Jų dalis, gal iki 4000, užsi-

skaito save baltaisiais. Dalis metisų yra atėję čion iš Guatemalos ir iš Meksikos. Ir dabar toji migracija eina per sieną kad ir nelegaliu būdu. Centrinės Amerikos metisai labiau vertina britaniškos valdžios pastovumą ir bent kiek didesnius uždarbius, geresnę tvarką. Britų valdiškas radijo skaitosi su ispanizuotais savais indėnais ir gausiais atėjūnais: trečdalį visų Belizės programų eina ispanų kalba, kuri čia dažnai girdima gatvėse ir valdžios įstaigose. Kinemos prie angliškos šnekos prideda ispaniškus parašus.

Baltieji

Seniausia ir didžiausia baltųjų grupė – tai britai, kurie čia pateko vienam laivui sudužus 1638 m. Pirmieji britų kolonistai čia buvo piratai ir raudonmedžio (dažams) kirtėjai. Dabar britų čia bus arti 400, kurių didesnė dalis čia arba kitose kolonijose gimę. Jie dažniausia čia tarnauja valdininkais. Amerikiečių šioje šaly yra apie 120, po truputį yra ispanų, vokiečių, lenkų, prancūzų, žydų ir kitų. Bet visų baltųjų skaičius čia nepasiekia 1000, nepriskaičiuojant metisų, kurie dažnai save laiko baltaisiais.

Karibai

Originalieji karibai Kolumbo metu tai buvo Vestindijos salų ir šiaurės Brazilijos bei Venesuelos pajūrių indėnai. Nesutikdami vergais būti, daugelis karibų žuvo besipriešindami baltiesiems. Kiek vėliau daug juodųjų vergų buvo prigabenta į salas iš Afrikos. Karibų moterų mažai žuvo. Jos dažniausia tapo juodųjų vergų žmonomis. Šitas mišinys ir vadinamas dabar karibais. Atvykęs pas mane viešbutin kun. prof. J. Stochl, SJ, karibų kalbos žinovas, man pasakojo, kad šiuo metu karibų daugiausia esą Hondūro respublikoje (gal virš 10 000), ogi Britų Hondūre jų esą iki 6000, arba 7% visų gyventojų. Į šią šalį iš salų jie atsikėlė prieš pusantro šimto metų ir dabar gyvena pietiniuose krašto pajūriuose, Toledo ir Stann apskrityse. Iš 4000 Stann Creek miestelio gyventojų – pusė yra karibai. Toledo miestelis esąs beveik jų vienų apgyventas. Jie žemdirbiai, bet ypač geri yra jūrininkai ir žvejai, kaip ilgus laikus gyvenę mažose salose ir pajūriuose. Iš pirmo pažvelgimo nelengva juos nuo negrų atskirti, nes jie yra gan tamsaus veido. Bet patys labai nenori būti negrais laikomi. Kai plaukiau laiveliu į Stann Creek, tai keli tokie karibai pakartotinai man tokiais esantys prisipa-

žino, kad aš nepalaikyčiau jų paprastais negrais. Jie labai prisirišę prie savo kalbos ir savo tautybės. O jų kalba labai savotiškai yra susikūrusi. Kiek seniau ši tauta kalbėjo dviem kalbom – vyrų ir moterų. Kol vaikai būdavo motinos globoje, tai kalbėdavo moterų kalba. Vėliau berniokai persimesdavo į vyrų kalbą. Nes, kaip jau minėta, vyrai priklausydavo vienai tautai, o moterys – kitai. Ir vyrai nesidomėdavo moterų „plepalais". Abiem pusėm tai buvo patogu. Bet šiuo metu šios dvi kalbos jau beveik susiliejo į vieną karibų kalbą.

Kai peržiūrėjau kun. Stochlo (čekų kilmės amerikietis) karibiškų studijų rankraščius, susidariau įspūdį, kad ši kalba turi daug Afrikos bantų įtakos, ypač kai dažnai verčiamasi priešdėliais. Bendros kultūrinės reikšmės žodžiai dažnai imti iš prancūzų kalbos, ogi tikybinė terminologija – ispaniška. Šiaipgi žodynas vis dėlto daugiau remiasi senąja prieškolumbine karibų indėniška kalba.

Keli karibų kalbos pavyzdžiai lietuviškai, karibiškai ir žodžio šaknis:

Karibas – *Garifuna* (indėniškai).
Dievas – *Bungiu* (*Bon Dieu* – pranc.).
Žemė – *Ubau* (indėniškai).
Dangus – *Sielu* (ispan.).
Vanduo – *Duna* (indėniškai).
Virtuvė – *Gusina* (*Cuisine* – pranc.).
Šeima – *Familia* (ispan.).

Paskaičiuokim karibiškai iki dešimties: 1 – aban, 2 – biama, 3 – urua, 4 – gadur, 5 – seingu, 6 – sis, 7 – sed, 8 – uid, 9 – nef, 10 – dis.

Matosi, kad tik du pirmi skaičiai indėniški, o kiti (pabrauktieji) beveik gryni prancūziški.

Daugelis indėnų ir negrų matomai buvo kilę iš prancūzų valdomų salų, kaip Haiti, Guadelupa, Martinique. Gi ispanų misionieriai tuomet buvo šiose šalyse gan gausūs ir veiklūs. Tai ir gavosi keturių kalbų iš trijų kontinentų mišinys, daręs įspūdį darniai ir tvirtai suliedintos kalbos. Šv. Jono kolegijoj Belizėje yra karibų kalbos šiokia tokia pažanga. Savo antropologija karibai galima laikyti zombais, t.y. indėnų ir negrų mišiniu.

Negrai ir mulatai

Kai XVII amžiuje atvykę anglai pradėjo kirsti brangiuosius medžius, tai jiems pasidarė labai reikalingi juodieji vergai sunkesniems ir paprastiems miškų darbams. Iš gretimos Vestindijos salų jie prisivežė į Br. Hondūrą gana daug vergų miškui kirsti ir plukdyti. Vergija šiuose miškuose negalėjo būt labai žiauri, nes tuomet vergai būt galėję lengvai išbėgioti į visas puses, nes čia visgi ne Rusija, ir vergai spygliuotomis tvoromis nebuvo aptverti. Jie savo rankose turėjo kirvius, vergams būdavo kai kur net šautuvai išduodami, kad galėtų apsiginti nuo kartais įsibraunančių ispanų. Už šeštadienio darbus čia vergams būdavo net užmokama. Už mažutę sumą jie galėdavo net išsipirkti. O kai kurie britai net patys paleisdavo vergus, suteikdami jiems net kiek nuosavybės. Galop 1834 m. visoje Britų imperijoj vergija visai buvo panaikinta. Tad įsižiūrint į šio krašto negrus ir mulatus beveik nebeįžvelgsi vergiškumo žymių ir nejaučiama kartumo santykiuose juodųjų su baltaisiais. Dabar apygryniai negrai sudaro apie trečdalį visų gyventojų. Bent kiek mažesnis procentas tektų mulatams, jau gerokai pabaltintiems. Jie visi kalba „angliškai", bet juos suprasti gana sunku. Jie yra suformavę kažkokią naują kalbą, kurią čia vadina kreoliška; ji vis dėlto labai panaši į anglų, tik savo švelnumu primena bent kiek ispaniškus garsus. Mokyklose visi mokosi angliškai, bet grįžę šeimon anglų kalbą greit užmiršta ir grįžta prie savo kreoliškos, kurią įpranta suprasti ilgiau tarp jų pagyvenę britai.

Br. Hondūro miestelių negriškos grytelės bent kiek geresnės už Jungtinių Valstijų negrų apšepusius namus. Šventadieniais čia negrai mėgsta gan gerai apsirėdyti ir rūbais bent kiek pralenkia savo šiaurinius gimines Chicagoje. Bet labiausiai savo būdu Br. Hondūro negrai skiriasi nuo savo brolių štatuose. Hondūro negrai elgiasi su baltaisiais kaip su sau lygiais ir nesimato juose keršto dvasios. Jie atrodo gan simpatiški sutvėrimai: esant pirmai progai, net nepažįstamą baltąjį ar kitokį linksmai užkalbina, valdininkai visai mandagiai interesantus priiminėja. Daug kanceliarijų jau aplankiau, daugiausia juodų ar tamsių valdininkų jose mačiau, bet visur buvau mandagiai ir nedirbtinai sutiktas ir reikalingomis žiniomis pagal galimybes aprūpintas. Man tai darė labai gerą įspūdį. Rasių susimaišymas čia intensyviai eina. Tad labai būt sunku rasių tiksliais skaičiais operuoti. Bet negrų ir mulatų čia vis dėlto bus arti 50 000.

Iki šių laikų negrai pasilieka miškams kirsti, gabenti, plukdyti specialistai. Jie vis dar neįpranta ūkininkauti ,ir dideli plotai žemės pasilieka ne tik nedirbama, bet ir visai negyvenama. Savistoviai dirbti juodieji vis dar nelabai įpranta. Jiems viskas aiškiau, kai gauna įsakymą, pono parėdytą. Jie kiek nepatenkinti menonitų kolonizacija, nes menonitai darbininkų nesamdo. Jiems labai patiktų lietuvių kolonizacija, kuri duotų jiems darbo ūkiuose ir fabrikėliuose. Jie labai mėgsta žmoniškus, ne žiaurius įsakymus. Ir dirba vidutiniškai, žinoma, ne šiauriniais tempais.

Br. Hondūro tikybos

Katalikų tikyba Br. Hondūre labiausia praplitusi, siekia arti 65%. Katalikus aptarnauja 33 kunigai, ir jie beveik visi jėzuitai iš Missouri provincijos. Bet yra keletas ir vietinių kunigų karibų ir majų kilmės. Sekama tikyba bus anglikonų – gal apie 12%, paskui seka metodistai, nazarėnai ir kiti. Protestantų sektos labiausiai paplitę tarp negrų, kurių tik pusė tėra katalikai. Metisai, majai ir karibai beveik visi katalikai. Žinoma, religinė praktika čia lengviau imama. Religinė tolerancija labai plati. Sakykim, valdžia pati mokyklų beveik neturi, bet ji šelpia gausiai visų religijų mokyklas. Tokia laisve hondūriečiai savo spaudoje pasigiria, primindami, kad Guatemaloje ir Meksikoje religinių mokyklų visai nėra, ogi USA jos iš žmonių sukrauto iždo nieko negauna. Atrodo, kad šita plati religinė laisvė čia stiprina Britanijos politines pozicijas prieš bet kokius kaimynų pasikėsinimus.

Sveikatingumas ir daugėjimas

Britų Hondūre – 85 000 gyv. Yra 21 gydytojas, 4 dantistai, 5 optometrai, 24 aptiekoriai, 182 akušerės. Taigi mediciniškas personalas negausus. Ligoninės yra šešiuose apskričių miestuose. Bet krašto sveikatingumas yra pakilęs iki vidutiniško europėjimo lygio, bent kiek aukščiau už Lietuvos. Čia nuostabiai daug gimsta vaikų: net 45 vienam tūkstančiui; tai dvigubai daugiau negu Vakarų Europoje ir bent pusantro karto daugiau kaip Lietuvoje. Tad gan nuostabu, turint galvoje dausų klimatą ir krašto bendrą atsilikimą. Nelegalių vaikų procentas siekia 49%, o 1955 m. jis siekė net 50%. Bet atrodo, kad nevedusios poros neleidžia savo vaikams numirti. Stann Creek ap-

skrity nelegalių vaikų skaičius siekia net 64%, bet Orange Walk apskr. Jis nukrinta iki 24%, nes ten didesnis indėnų ir metisų procentas. Bendras mirtingumo procentas siekia tik arti 10%. O kūdikių iki vienerių metų miršta iš 1000 tik 69, arba beveik dvigubai mažiau negu Lietuvoje, o Cayo apskr. – vos 53. Tai beveik lygu sveikiausiems Europos kraštams. Šie reiškiniai mane labai stebina, ir aš dar nemoku to klausimo tinkamai paaiškinti. Ir pasidaro nuostabus rezultatas: natūralus prieauglis pasiekia net 35 promiles, ko neturi nei viena Europos valstybė. Mažoje šaly yra bent 42 žmonės tarp 85 ir 100 metų. Tai tau ir dausų klimatas su visa nešvara ir atsilikimu!..

1958 liepos 10 d.

Vienuoliktas laiškas

Apie rasinę lygybę ir toleranciją

Teisiniu požiūriu, įstatymų akimis, Br. Hondūro visos rasės ir tautybės yra lygios. Kai kada vienas kitas negras pabando pasiagituoti ar pasiskųsti rasine nelygybe, bet kai jam reikia faktų, tai jis greit juos pamato: visose valdžios kanceliarijose už stalų daugiausia tamsios spalvos žmonių. Tad sunku rasti nuskriaustųjų. Vien baltiesiems skirtų kvartalų Belizėje ir apskr. miesteliuose nėra. Bet baltieji ir šviesesnieji kažkaip savaimingai vis dėlto susimeta į kai kurias gatves, kur pamatysi eiles gražiau pastatytų ir švariau prižiūrimų rezidencijų. Bet tarp jų gali būti ir negriškų rezidencijų, kurios dažniausiai irgi būna beveik tokios pat švarios, kaip ir baltųjų. Galima vis dėlto pastebėti, kad daugelio negrų „buržujų" namai nėra taip uoliai ir ištvermingai dabinami, kaip baltųjų „buržujų". Ilgaamžės kultūrinės tradicijos teberodo savo reikšmingumą.

Baltieji čia yra pripratę kitų spalvų žmones gražiai toleruoti ir mandagiai su jais elgtis. Tai sukuria gana jaukią atmosferą šaly. Tačiau tai nereiškia, kad socialinis draugavimas eitų visiškai be pasirinkimo. Baltieji ir jų šeimos dažniausia tik tarp savų svečiuojasi ir subuvimus ruošia; vedybų su visai juodais kaip ir nėra. Tačiau yra apygražių mulatų, metisų ir indėnų; šitie šviesesnės odos ir lygesnių plaukų individai kartais tampa baltųjų šeimų partneriais.

Paliekant nuošaliai baltųjų nuomones, juodųjų ir rausvųjų gyventojų masė vis dėlto turi savo skonį ir rūšiuoja savo socialinį prestižą

pagal odos šviesumą. Šios piramidės sluoksniai, nuo viršūnės apačion, eina šitokia tvarka:1) baltieji, 2) metisai, 3) šviesesnieji zombai, 4) šviesesnieji mulatai, 5) juodieji.

Pikantiškas prietykis

Pajūry, netoli viešbučio gyvena graži mulatė, kuriai galvoje ne visi šriūbeliai tvarkingai sukasi. Retais protarpiais ji ateina prie krantinės ir nusirėdo, paimituodama Ievą prieš nuodėmę. Suknelę pasideda ant tvoros, pasėdi ant krantinės, pavaikščioja ir vėl apsirėdo. Sykį tokios demonstracijos metu sustojo vienas juodas praeivis ir žiūri į tą Venerą. O jai juodasai nepatiko ir ji suriko jam, paberdama įprastinį komplimentą: „Ko čia į mane vėpsai, juodas babūne". Tokie ir panašūs komplimentai tarp nelygaus tamsumo negrų protarpiais iliustruoja jų pažiūras į rasių vertingumą. Yra noro būti baltesniais. Ir atrodo, kad surandama ne vien kosmetinių priemonių pasibaltinti...

Amerikiečių tremtinių kolonija Br. Hondūre

Daugumai skaitytojų šio straipsnio antraštė atrodys kaip negalima keistenybė. Kas gi girdėjo, kad kas bėgtų iš savo labai turtingos Amerikos. O vienok tokių emigrantų iš jankių krašto yra buvę net keliais atvejais. Kai britų vėliava nusileido šioje šaly ir Jungt. Valstybės pasiskelbė nepriklausomos, dalis piliečių savo noru pasišalino daugiausia į Ontario, o mažesnės grupės – į Bahamų tropines salas. Jie būtinai norėjo pasilikti po britų vėliava. Kai pilietiniame kare 1861–1865 m. pietiečiai pralaimėjo prieš šiauriečius, tai vėl prasidėjo mažų grupių bėgimas į tolimus kraštus. Stambi grupė pabėgo į Braziliją, o daug mažesnė – savo noru „išsitrėmė" į Britų Hondūrą, arti Guatemalos sienos. Apie 1880 m. prasidėjo stambi jankių emigracijos banga į Vakarų Kanadą, kur buvo daug laisvos žemės. Daugelis panorėjo stambių ūkių.

1867 m. metodistų pastorius Levi Pearce atvyko į Br. Hondūrą ir pradėjo savo vienminčius raginti ten važiuoti. Ir 1868 m. jau buvo ten bent keliolika amerikiečių šeimų. Jos pasirinko labai lietingą ir karštą kampą Toledo apskrity, pusantros mylios į šiaurę nuo miestelio Punta Gorda. Kolonistų ūkiai apimdavo po 160 akrų (64 ha). Iki 1890 m. jau buvo ten ūkiuose apie 150 gerokai pasiturinčių amerikiečių, kurie samdėsi dar bent 300 vietinių darbininkų. Įsikūrimo pradžia nebuvo

lengva. Reikėjo iškirsti tropinį mišką, išnaikinti piktžoles, užveisti cukrinių nendrių plantacijas ir pasistatyti cukraus fabrikėlių, kurių 1889 m. jau buvo bent 12, gaminančių apie 530 tonų cukraus. Kolonijoj buvo tuomet 86 arkliai ir 706 stambūs raguočiai.

Kolonistų moralė ir darbštumas laikėsi tinkamoje aukštumoje. Jie buvo gan religingi ir nekentė alkoholio. Kai Europa pradėjo auginti vis daugiau cukrinių runkelių ir importuojamą nendrių cukrų apdėjo aukštais muitais, tuomet prasidėjo šios mažos amerikiečių kolonijos dideli ekonominiai vargai. Vakarų Indijos plantatoriai tuomet pradėjo gaminti romą, gavo aukštesnes kainas ir išsigelbėjo. Abstinentai amerikiečiai visą laiką atsisakydavo gaminti romą, o jų cukraus dirbtuvėlės buvo labai mažos ir primityviškos.

Nors materiališkas skurdas užklupo kolonistus, bet jų sveikata vis dėlto nepalūžo, sveiki augo jų ten gimę vaikai, jų buvo net 2 kartus daugiau kaip štatuose gimusių žmonių. Bet amerikiečiai vis dėlto buvo labai konservatyvūs, neapsukrūs ekonominėse lenktynėse, nežinojo kooperacinių metodų cukraus fabrikams sujungti, padidinti, modernizuoti ir atsisakyti nuo ūkiškos monokultūros. Tas jų nelankstumas ir organizacinio išradingumo stoka pradėjo smukdyti jų koloniją.

Toledo kolonija buvo per maža, kad išlaikytų savo gimnaziją. Tad prieauglis dažnai buvo siunčiamas šiaurėn pas gimines mokslų eiti. Toks ilgesnis pabuvojimas pas savuosius štatuose vedė prie platesnių pažinčių, naujų progų ir parankių vedybų. Tokio jaunimo didžiuma jau nebegrįždavo į savo koloniją ir dargi tėvus patraukdavo atgal į šiaurę. Ilgainiui nei darbštumas, nei taupumas ir blaivumas nebeišlaikė mažos jaunos diasporos prieš migraciją. Įdomu, kad grįžusieji jau buvo pamėgę tropikų klimatą ir jų didžiuma apsigyvendavo pietinėje Floridoje, kurios klimatas gan panašus į Br. Hondūro.

Tačiau dalis amerikiečių Br. Hondūre visgi pasiliko. Dabar jų ten dar bus apie 120. Kai kurie jų persimetė į mahagonijos ir kitų brangiųjų medžių eksportą ir retesni uždirbo net po 100 000 dolerių. O su tokiais pinigais jau visur galima lengvai kokį verslą prasimanyti. Baltieji patys čia miško juk nekerta, bet jie prižiūri vietos darbininkus, vairuoja sunkvežimius, operuoja kitas mašinas ir veda visą pelningos miškininkystės verslą. Tarp jų yra jau daugiau naujai atvykusių amerikiečių, nebelinkusių į blaivybę ir taupumą. Jauniausieji amerikiečiai

sudaro jau net ketvirtąją generaciją. Jų sveikata normali, jie tebenori čia gyventi, jiems patinka šiltas klimatas, jie tik kiek susirūpinę savų geresnių mokyklų stoka; ir tai juos verčia nukreipti akis atgal į šiaurę.

Amerikiečiai čia tebesilaiko rasistinių pažiūrų. Kai kuriuos baido mintis, kad jų sūnų žmonos gali būti nebūtinai visai baltos. Pasimaišymas su kitomis rasėmis daliai jaunimo gali tapti gan patrauklia pozicija. Baltųjų šiauriečių sodybų tyrinėtojas tropikuose, Desmond Holdridge, savo referatą (*Geographical Review*, July 1940, New York, p. 376–393) baigdamas daro tokią išvadą apie Toledo koloniją:

„Kaip dalykai dabar yra, Toledo kolonijos istorija įrodo tik tai, kad baltieji kolonistai, dirbdami sunkų darbą tropikuose, nebūtinai susmunka ir kad ekonominiai ir socialiniai veiksmai lošė daug didesnį vaidmenį kolonijos sunykime negu klimatas. Patyrimas rodo, kad reikia bandomosios tropiškos kolonijos, kur baltasis žmogus dirbtų, turėtų griežtą viešojo sveikatingumo kontrolę, darbo mechanizaciją ir veiklius metodus kovai prieš kultūrinę izoliaciją, kuri, atrodo, veikia prieš baltojo žmogaus moralę tropikuose".

Amerikiečių kolonistams Hondūre atrodo labiausia stigo talkos, gerai organizuotos kooperacijos metodų. Jų turėjo tik individualizmo perteklių, kuris reiškėsi neorganizuota iniciatyva. Individualiai iniciatyva yra gan aukšta dorybė, bet ji viena toli gražu nepakankama kovoje su galimu gamtos atšiaurumu. Šiuos pradus daug geriau yra supratę nauji kolonistai japonai, nusikėlę į Brazilijos Sao Paulo valstybės tolimą pakraštį, į Bastos apylinkes prie Riodo Peixe.

Vizitas pas seniausią pionierių

Parašęs šias eilutes nusprendžiau padaryti vizitą dr. Pearce, dantistui, kuris, pasirodo, yra vaikaitis pačio pirmojo amerikiečių pionieriaus Britų Hondūre, pastoriaus Levi Pearce, kuris čia atvyko 1867 m. Dr. Pearce labai simpatiškas žmogus, turi didelę praktiką. Jo žmona škotė. Jis baigęs Vanderbilto universitetą, pirmus šešerius metus praktikavo lietingame Puanta Gorda miestely, kur gyveno ir jo brolis. Belizėje jis praktikuoja jau 42 metus. Jis turi apie 75 metus, visas baltai žilas, bet dar gan vikrus, aukštas, liesas. Džiaugiasi gera sveikata, daug dirba, turi mažą dantisterijos laboratoriją. Žmonės jį giria kaip šaunią asmenybę.

Pasikalbėjime jis patvirtino šio straipsnio turinį, tik jis mano, ofi-

cialios statistikos suskaitomi 120 amerikiečių čia jau bus sumažėję. Aukštą krašto sveikatingumą abudu pp. Pearce man aiškino tuomi, kad valdžios sanitarinė politika yra labai pažangi. Sako, kūdikiai iki 5 metų gauna dovanai visą medicinišką globą, o suaugusiems teikiama irgi gerai organizuota pagalba. Tuomi šis primityviškas kraštas pralenkia daugelį pažangių Europos kraštų ir žmonės čia ilgai gyvena, kūdikiai retai miršta.

Belizė, 1958 liepos 11 d.

Dvyliktas laiškas

Užhipnotizuoja krokodilus

Liepos 10 d. mano draugai driežlautojai – zoologas Fugler ir jo studentas Seeker – grįžo į Belizę, pabraidžioję dar porą savaičių po girias ir net pabuvoję Mėnulio salose. Jų turtas padidėjo daugeliu driežų ir gyvačių, keletu paukščių, trimis jaunais krokodilais ir dviem labai maloniais gyvuliukais, kuriems neturiu lietuviško vardo; juos vadina *quash*, moksliškai gi *Nossua nassirica*. Jie primena meškėnus (muskratus) spalva ir forma, tik jų snukelis ilgesnis. Juos laikė kartono dėžėje, jie ėdė beveik viską: duoną, bananus. Pagaunami nekando, tik gailiai cypė. Atrodo, jie duosis gražiai prijaukinami.

Atėjo pas mus medžioklių ir safari organizuotojas p. Jackie Vasquez. Tai tvirtas, kresnas metisas, užgrūdintas giriose ir kalnuose. Didžiausias mums buvo dyvas, kad jis visus tris ekspedicijos krokodilus užhipnotizavo, užmigdė. Jis ima krokodilą į rankas, be ceremonijų paguldo pilvu aukštyn, suranda jo kakle kritišką tašką ir smarkiai jį prispaudžia. Krokodilas kokią minutę ar daugiau keistai dejuoja, lyg ir švilpia. Balsas jo greit eina silpnyn, ir jis visiškai užmiega. Visi trys jie gulėjo ant nugaros visiškai nejudėdami. Bet jų pilvai rodė, kad jie kvėpuoja, yra gyvi. Kažin kiek taip užmigdyti būt gulėję. Mes paprašėm juos pabudinti. Tuomet Vasquez smarkiai delnu pliaukštelėjo kiekvienam krokodilui į pilvą. Visi jie sukilo, kaip nieko nebuvę. Labai įdomu buvo tą prajovą stebėti.

Tamsus pilietis atnešė mums laukinį paršą parduoti: tai žinomas lotynų Amerikos *peccar* (pekari). Paršas didelio katino didumo, kartais smarkiai sužviegdavo, sučirkšdavo balsu, panašiu į kai kurių beždžionių. Tai sukėlė didžiausią aliarmą visos apylinkės šunų visuomenėje.

Mūsų viešbutis turi juos tris, tuoj pribuvo dar keli kaimynai. Pakilo smarkus lojimas, pajutus tokį pavojingą žvėrelį, pasižymintį vikrumu ir gerais dantimis.

Ekspedicija pekari nepirko, nes jos didelis bagažas jau buvo laivan pakraunamas. O zoologai jau buvo pasiruošę liepos 11 d. išskristi į Naująjį Orleaną. Vadinasi, lieku vienas ir ruošiuos aplankyti Tegucigalpą, ispanų Hondūro sostinę.

Pas didžiausią krašto savininką

Kaip jau minėjau, Britų Hondūro didžiausias turtas tai miškai. Miško medžiaga yra pats stambiausias eksportas. 1956 m. vien mahagonijos eksportuota už 2 400 000 Hond. dolerių, pušies – už 700 000 Hond. dolerių, kedro – už 200 000. Per milijoną akrų miško turi viena bendrovė: The Belize Estate and Produce Company. Šios bendrovės miškai sudaro beveik penktą dalį viso krašto. Gliuksteno šeima tai bendrovei vadovauja nuo pat jos įkūrimo 1875 m. Bet pastaraisiais metais Gliukstenų (Glueckstein) šeimai pavyko išpirkti iš smulkesnių šerininkų žymią didžiumą šerų. Tad šie iš Lietuvos kilę ir XIX amžiuje Anglijon emigravę žydai įsigijo čia gal keliolikos milijonų dolerių turtą.

Užėjau pas šitos bendrovės direktorių pasikalbėti. Žemėlapyje pamačiau, kad jai priklauso didžiuma Orange Walk apskrities ir po mažą dalelę kitų apskričių. Milžiniškas dausų miško ūkis kertamas paskirais kvartalais taip, kad jo niekad nepritrūktų. Mahagonija čia atauga per 50 ar kiek daugiau metų. Tad visas milžinas miškas padalintas į 50 su viršum kvartalų. Ir vieneriais metais iškertamas tiktai vienas kvartalas. Bendrovė turi prie Belizės savo lentpjūvę, turi apie tūkstantį galvijų, kad savo darbininkus aprūpintų mėsa. Daugumas darbininkų miškuose užsidirba po 3 dol. 50 centų per dieną. Dirba 6 dienas po 8 val. per dieną. Kai kurie specialistai užsidirba po daugiau. Dabar jie maistą perkasi daugiausia iš bendrovės krautuvių. Veikliajame sezone bendrovė laiko apie 1000 darbininkų, kurie beveik visi negrai ir mulatai. Šitos rasės žmonės įpratę medžius kirsti ir plukdyti, mėgsta šiuos darbus, bet sunkiau pripranta prie žemdirbystės, kurią labiausiai praktikuoja indėnai ir metisai. Beje, Gliukstenai yra veiklūs ir Afrikos miškuose ir leidžia savo mėnesinį žurnalą apie dausų miško eksploataciją.

Skrendu į ispanišką Hondūrą

Centrinėje Amerikoje yra juk du Hondūrai. Jau kiek aprašiau Britų Hondūrą, o dabar sumaniau susipažinti ir su ispaniška Hondūro respublika, kurios plotas 115 000 km^2, o gyventojų – 1 700 000. Šita nedidelė šalis turi savo oro liniją, kuria liepos 12 d. rytą ir pasileidau tiesiai į pietus, į jos šiaurinį miestą San Pedro Sula. Diena buvo pusiau debesuota, lėktuvas pradžioje skrido Br. Hondūro pajūriais, paskiau atvira jūra. San Pedro Sula aerostoty išvydau jau visai kitonišką pasaulį. Anglų kalba čia išnyko, užleido vietą ispaniškai. Vietoje negrų ir negroidų, čia vyrauja indėniški veidai, tarp kurių pasimaišo ir veidai su europiniais priedais ir net visai balti. Aerostotis labai arti miesto. Turėdamas 3 val. laiko, nuvykau į šį 50 000 gyv. miestą pavaikštinėti ir papietauti. Buvo šeštadienio popietis, tad dalis krautuvių buvo jau užsidariusi. Miestas guli žemame slėny kalnų apsuptas, tad šilumos čia buvo daugiau negu man reikia. Braukydamas gausų prakaitą, apvaikščiojau gerokai gatvių, kai kur fotografuodamas, jei kas įdomesnio pasitaikydavo. Geresniame miesto restorane davė labai gausius pietus, gausiai mėsos, dviejų rūšių jautienos ir bent penkis daržovinius priedus. Indėnų virtuvė pakenčiama, tačiau nesakyčiau, kad jau galima būt susižavėti. Bet keliauninkas turi priprasti prie visokių keistenybių, kurios tolerantiškai vertinamos ir padaro kelionę įdomią ir patrauklią.

Iš San Pedro Sula į sostinę Tegucigalpą skridimo tik viena valanda, kurią praleidau žiūrėdamas žemyn į kalnynus ir slėnius, teikiančius nepaprasto žalumo vaizdą. Perskridom vieną nedidelį miestelį, o visi kiti žemėvaizdžiai atrodė žmogaus rankos dar nepaliesti. Šimtais kilometrų tęsiasi miškai, dažnai pušynai, paįvairinti palmių ir kitų nepažįstamų medžių. Tik baigiant skristi prie Tegucigalpos, pasirodė daugiau žmogaus darbo krislų. Kur ne kur nameliai raudonų čerpių stogu, kai kur pašlaitėse ganėsi karvių būreliai, matėsi kukurūzų laukų, arba vaisinių medžių eilės. Aerostotis 7 kilometrai nuo miesto. Suradau taxi, kuris žino man reikiamą Lardizabai pensioną ir nudardėjau gerdamas naujus nematytus, neįprastus vaizdus. Įdaviau rekomendacinį laišką, ir man atsirado kambarys su valgiu. Prieš vakarienę išėjau į miestą valandą pasivaikščioti, pamatyti, kas čia per miestas.

Tegucigalpa

Tegucigalpa įsisteigė 1578 m., bet miestu paskelbta tik 1821, o sostine – 1880 m. Jos vardas sudarytas iš dviejų indėniškų žodžių: *teguz* ir *galpa*, kurie indėniškai reiškia Sidabro kalba. Ispanai čia eksploatavo sidabro kasyklas, kurių našumas jau seniai išsibaigė. Seniau sostinė buvo Camayagua mieste, kuris dabar turi tik apie 20 000 gyv. Tegucigalpa pirmauja savo plačių apylinkių derlingumu ir transportui palankiu žemės paviršium. Ji labiausia išaugo XIX amžiaus pabaigoje. Bet tų laikų architektai, aišku, nepramatė automobilių gadynę ateisiant. Gatvės čia eina keturkampiais kvadratais, bet beveik visos labai siauros, tad automobiliai juda tik viena kryptimi. O šaligatviams irgi maža vietos liko. Kai kur ir du žmonės negalėtų greta eiti. Švarumas vidutiniškas, gal net visiškai aukštas, skaitant visą kultūrinę aplinkumą, nelabai palankią didelei švarai. Šis Kauno didumo miestas (105 000 gyv.) turi 4700 automobilių. Tai bus apie dešimt kartų daugiau negu Kaunas turėjo. Tad automobiliai čia visur zuja, bet vietų pastatymui dar ne visur stinga. Vyrauja mažojo tipo vežimai, o tarp jų dažnai matomas Vokietijos „Volkswagen", neretas ir italų „Fiat".

Britų Hondūras yra pastatytas veik išimtinai iš medžio, o ispaniškas Hondūras visas mūrinis. Tegucigalpoje medinių namų nematyti. Mūriniai, šviesių plytų ir vietinio šviesaus ar rausvo akmens, raudonais čerpių stogais, šie namai atrodo gan jaukūs akiai: dangoraižių nematyti, aukščiausieji namai – tai keli moderniški viešbučiai: jie turi iki 5 aukštų. Valdžios stambūs namai dažniausia tenkinasi dviem ar trim aukštais.

Kaip įprasta ispanų kultūros šalyse, centrinę miestų dalį užima katedra ir aikštė (*plaza*) jos fronte. Ir čia prieš katedrą patiesta Morazan (vietinio politinio didvyrio) aikštė su raitu paminklu tam pačiam politikui ir kariui. Visa aikštė tirštai apsodinta dausų medžiais, tarp kurių takai ir akmeniniai suolai. Aikštėje kaip musės zuja vaikėzai, batų valytojai. Laikraščių pardavinėtojų nemačiau nei vieno, bet batų valytojų nuostabiai daug. Visus praeivius jie kalbina, siūlosi patarnauti.

Katedroje

Kita diena – sekmadienis. 11 val. einu katedron. Jos bendri stilistiniai bruožai panašūs į daugelį Centrinės Amerikos ir Meksikos ka-

tedrų. Man rodėsi, jos linijos rokokinės. Altorius milžiniškas, gausiai išpuoštas tamsiomis statulomis, pagal indėnišką skonį visas apipurkštas auksu. Katedroje erdviai išdėstyti suolai, atrodo, sutalpintų apie 1000 žmonių. Mišiose buvo gal apie 400. Tai vis dėlto daugiau, negu aš tikėjausi atsiremdamas į braziliškus prisiminimus. Giedojo mažai, bet gerų balsų vaikų choras. Kunigas sakė pamokslą Mergelės Marijos kaip pasaulio šviesos tema. Kalbėjo 20 min., gan stipria išraiška. Nebuvo prie pamokslo jokių skelbimų nei vadinamų *commercials*, kurių Š. Amerikoje gan gausu.

Labai įdomu buvo stebėti ir maldos temperamentą bei minios įvairumą. Iš karto pajunti dausų egzotiką. Buvo katedroje senų, jaunų ir vaikų, buvo vyrų ir moterų. Šalia manęs vienas patriciniai atrodęs seniokas kokį tuziną kartų iš eilės ir gan greitai persižegnojo. Kitas senyvas asketiškas ir labai plonas vyras klūpojo visą laiką, net ir pamokslo metu, rankas pamaldžiai suglaudęs, o kartais jas kryžium išskėsdamas. Vaikams paliekama daug laisvės. Bent trys jų darė gan daug prajovų: atrodė, kad jie polką šoka, pasibėginėja. Santykiai su Dievu čia gan intymiški, tad vaikai elgiasi kaip savo kieme. Bet tai nesukelia čia kokios betvarkės: netgi atrodo, kad dausose taip ir turi būti. Publika neturtinga, iš aprėdo sprendžiant. Bet aukų po truputį beveik visi davė, net netvarkingi vaikai variokus metė. Atsisėdau ne per toli altoriaus, tad man nebuvo galimybės dairytis atgal. Tad visų keistųjų tipų ir neapžvelgiau, o tik tuos, kurie prieš akis man buvo. Iš vieno apsilankymo pamaldose man dar nepritinka daryti kokį sprendimą apie žmonių religingumą. Reikia daug daugiau patirti ir perprasti krašto būdą.

Nuostabiai lygi temperatūra

Per pusantros dienos stebiu savo šveicarišką termometrą kambary; o jis rodo vis tuos pačius 24° C arba 75° F vakare, nakčia, rytą ir dieną. Vakare laukan išėjęs radau 23° C. Dieną bent kiek aukščiau, 25° C. Belizėje kambary turėdavau dieną apie 31° C, nakčia apie 28° C. Čiagi mūrinis namas veikia kaip koks amortizatorius. Tegucigalpoje paprašiau antros antklodės, nes su viena man šalta. Ir visa tai daro 950 metrų arba 3000 pėdų aukštumos, kuriose stūkso išsitiesęs šitas miestas. Sakyčiau, tai vėlyvo pavasario temperatūra. Be švarko atrodo vėsu ir lauke, ir kambary. O dabar juk vidurvasaris, lietaus

sezonas, gausu gražių debesų. Belizėje gausiai prakaituodamas nesijaučiau liguistas, netgi visiškai sveikas, tik judėjimą reikėjo labai sulėtinti. O Tegucigalpoje net džiaugiuosi maloniu vėsumu, atsidūręs kaip kalnų kurorte.

P. S. Po dviejų savaičių grįšiu į Belizę, į Bellevue viešbutį.

Tegucigalpa, 1958 liepos 14 d.

Tryliktas laiškas

Aukštojo svečio sutikimas

Dr. Milton Eisenhower, Jungt. Valstijų Prezidento brolis ir specialus jo delegatas į Centrinę Ameriką, atskrido į Hondūro sostinę Tegucigalpą liepos 16 d. rytą. Visur mieste buvo jaučiamas noras gražiai jį sutikti. Hondūro respublikoje komunistų partija uždrausta, tad jos viešo veikimo nei įtakos kol kas nematyti. Tad priešjankinių demonstracijų čia ir nesitikėta. Atbulai, liepos 16–17 dienos pavirto amerikietiškomis demonstracijomis. Prieš amerikiečiams atvykstant jau matėsi nemaža autobusų, pilnų mokyklinių vaikų įvairaus amžiaus su Amerikos vėliavėlėmis rankose, vykstančių į aerostotį už 7 kilometrų. Vėliau tas pats mokyklinis jaunimas, apsirėdęs savo įvairiomis paradinėmis uniformomis, parodavo prie svarbių valdžios įstaigų ir Prado viešbučio, kur Milton Eisenhower ir jo gausūs palydovai buvo sustoję.

Hondūro respublika mažesnė už Lietuvą. Ji didžiosios politikos pasauly nevaidina kokios ambicingos rolės. Tad ji neužsikrėtusi ir pavydu turtingam jankiui. Jai šiuo metu gali būti dvi svarbios sritys, kuriose jankių pagalba būt labai pravarti. Hondūro respublika turi gausiai žemės turtų, daug laisvos ir geros dirvos, bet ji neturi kelių ir kapitalo, pakankamo ūkiui išvystyti. Antras reikalas – tai Hondūro ginčas dėl sienų su Nikaragua; ši byla greit eis į Hagos tarptautinį tribunolą. Amerika ribų klausimu vengia aiškiai pasisakyti, bet šioks toks jos palankumas vis dėlto svarbus sienų byloje. Tad bus suprantama, kad Hondūrui labai svarbu geri ir pelningi santykiai su Jungtinėmis Valstybėmis.

Bet ir Amerikai svarbu atsigauti po labai žiauraus sutikimo, kurį patyrė Nixon Venecueloje, Peru ir kitur. Štai, dabar kita Amerikos delegacija lanko Centrinės Amerikos mažytes valstybes, ir ji čia gražiai ir pagarbiai sutinkama. Tai vis dėlto plunksna į Ike'o ir Dulleso kepures. Ir Sovietai mažiau turi pagrindo savo nuolatiniam tvirtini-

mui, kad Amerika imperialistinė ir visuotinai nemėgstama tarp mažųjų tautų.

Apie du trečdaliu Hondūro eksporto ir importo eina į ar iš Jungt. Valstijų. Likusį trečdalį tenka padalinti kitoms valstybėms, kaip El Salvadoras, Vakarinė Vokietija, Kuba, Olandija ir kt. Truputį daugiau kaip pusė viso Hondūro eksporto sudaro bananai. Jų eksportuojama už 26 mln. dolerių ar net daugiau. O Šiaurės Amerikos United Fruit Company yra didžiausias Hondūro ūkininkas ir darbdavys, ir net krašto modernizatorius. Tad santykiai su Amerika šiai respublikai ne tik pirmaeiliai, bet aiškiai jie vyrauja krašto ekonominiame ir net kultūriniame gyvenime. Jungtinės Valstybės daugiausia gali pirkti bananų ir kavos, dviejų svarbiausių krašto eksportinių gaminių. Todėl Hondūro mokyklų vaikai tirštai apsupo Miltoną Eisenhowerį mišku vėliavų ir maloniais šūkiais jį sutiko.

Lankau įstaigas

Liepos 14–18 d. pašvenčiau Hondūro respublikos įstaigų lankymui, kad geriau susipažinčiau su visomis jos gyvenimo ir veiklos sritimis.

Pirmiausia užėjau pas užsienio reikalų viceministerį Jose Angel Ulloa (tarti Ujoa). Su juomi gražiai pasikalbėjau. Jis prisiminė, kad šią vasarą važiuosiąs į Hagą, kur Tarptautinis Tribunolas svarstys Hondūro skundą prieš Nikaraguą, kuri laiko užėmusi gan stambią (apie 10 000 km²) Hondūro sritį į šiaurę nuo Segovijos upės. Kraštas didelis, beveik negyvenamas, turi tik keletą indėnų kaimų, bet spėjama, kad ten galėtų būti žibalo versmių. Viceministras Ulloa parašė rekomendaciją pas universiteto rektorių.

Sekamas vizitas buvo Amerikos ambasadoriui. Ten ilgai neužtrukau, nes ambasadoje ėjo rūpestingas pasiruošimas dr. Miltono Eisenhowerio misijai priimti. Ambasadorius užproponavo dar kartą ambasadon užeiti, kuomet jis suvesiąs mane pažinti su Centrinės Amerikos ekonominio gyvenimo specialistais.

Netikėtas lietuvis

Ambasados nauji rūmai pastatyti moderniškame stiliuje, labai skoningai, su puikiais patogumais ir gražiame kalnų žemėvaizdy, San Felipe priemiesty. Nuo ambasados verandų, terasų ir pro jos langus

atsiveria puikiausi ir platūs vaizdai į apylinkės slėnius ir kalnus. Vienas malonumas čia pasidairyti.

Bešnekuočiuojant su keliais ambasados sekretoriais, prieina dar vienas jos tarnautojas ir stačiai lietuviškai prisistato: Pranas Urbonas iš Scrantono...

Maloniai nustebau, nes čia tikrai nebesitikėjau lietuvį ar net apskritai kokį baltietį sutikti. Dar labiau nustebo visi kiti pasikalbėjimo dalyviai, kai užgirdo nei vienam jų niekad negirdėtą kalbą. Trumpai pasikalbėjom, paketindami po dr. Eisenhowerio iškilmių greitai susitikti ilgesniam subuvimui ir pasikalbėjimui.

Vizitas universiteto rektoriui

Užėjau pas žymų advokatą Edmondą Bograną, kuris universitete dėsto darbo teises ir darbdavių santykius su darbininkais. Su juo kartu nuėjom pas universiteto rektorių Lisandro Galvezą, kurs dėsto farmaceutikos fakultete. Iš pasikalbėjimo patyriau, kad Hondūro universitetas įsteigtas 1890 m. Bet pažangos nedaug tėra padaręs. Dar neturi visų universitetui prideramų fakultetų. Ir dėsto jame įvairūs profesionalai tik dalį laiko pašvęsdami mokslo darbui, o didžiumą laiko dirbdami savo profesijose, kad galėtų pragyventi. Mat universitetas moka tik už dalį laiko, ir tai tik po 50 dol. per mėn. Šitokiomis sąlygomis mokslas čia negali kilti. Tokį universitetą tektų laikyti gal kokiais profesiniais kursais. Advokatas Bogran veda valdžioj akciją, kad profesūrai būtų nustatytos pilnos algos ir mokykla paversta tikruoju universitetu.

Vizitas Šv. Mykolo kolegijai

Tegucigalpos žymiausia gimnazija – tai San Miguelio kolegija. Nuvykau jos aplankyti. Sutikau ten senyvą vokietį kunigą, kuris parodė man tos kolegijos fizikos, chemijos ir biologijos laboratorijas ir kitas patalpas. Kolegiją laiko vienuoliai saleziečiai. Prie kolegijos yra ir pradžios mokykla. Abi įstaigos turi 700 mokinių. Kolegijoj dėsto 25 mokytojai, daugumoje vietiniai, bet yra truputis italų, ispanų ir vokiečių. Kolegija privatinė, tad negauna iš valdžios jokios paramos, tuo tarpu kai Britų Hondūre visos privatinės religinės mokyklos naudojasi beveik pilnu valdžios išlaikymu. Bet San Miguelio kolegijos trobesiai atrodo ne blogiau už valdžios universitetą. Prie kolegijos yra ir impo-

zantiška eklezija. Saleziečiai vienuoliai užsirekomenduoja kaip geri ir praktiški mokytojai, tad jų įstaiga susilaukia šiltos paramos iš krašto gyventojų.

Vizitas Statistikos departamentui

Šio departamento statistikos metraštis man rūpėjo gauti, nes iš jo daugiausia galiu pasisemti žinių apie man beveik nežinomą kraštą. Tad užėjau pasikalbėti pas šios įstaigos direktorių ir gavau ko man reikia. Tai nuo tos valandos smarkiai pragudrėjau įvairiomis žiniomis. Štai kad ir mokyklos. Jų klausimas įdomus, ypač norint palyginti švietimą su 1940 m. Lietuvos švietimu, prisimenant, kad Hondūras turi gyventojų trečdaliu mažiau, negu Lietuva 1940 m. pradžioje, tuomet turėjusi savo mokyklose apie 400 000 mokinių. Hondūro respublika 1955 m. turėjo 2297 mokyklas su 130 000 mokinių (o 1940 m. turėjo tik 50 340 mokinių). Lietuvos mokyklinio amžiaus vaikai jau visi lankė pradžios mokyklas, o Hondūre tik pusė jų lanko mokyklas. Bet padėtis eina kasmet geryn.

Privatinės mokyklos valstybėje rodo keletą gerų ženklų: 1) kad šaly yra daug laisvės kultūrinei veiklai; 2) kad žmonės turi kultūrinės iniciatyvos; 3) kad jie yra pasiekę aukštesnę materialinę gerovę. Hondūre yra 159 privatinės mokyklos arba 7 procentai visų mokyklų. Atrodo, kad čia laisvės privatinėms mokykloms nestinga, bet stinga iniciatyvos, o dar labiau – turto. Privatinės mokyklos dažniau įsisteigia miestuose, kur prakutusių, pasiturinčių žmonių yra daugiau.

Prasčiau su viduriniu mokslu

Keturių tipų vidurinių mokyklų Hondūre esama 39. Tarp jų pirmiausia normalinės, kurios daugiausia mokytojų ruošia; jų yra 26 su 2637 mokiniais; paskiau eina komercinės mokyklos – 25 su 4179 mokiniais. Gimnazijų turima tik 20 su 1820 mokinių. Devynios mokyklos ruošia 667 sekretorius raštinėms; jos Š. Amerikoje vadinamos Business College. Metasi į akį, kad kandidatus į aukštą mokslą ruošia tik 20 gimnazijų. Tai labai nedaug, jei lygintis su Lietuva ir kitais Europos kraštais. Bet kai nėra šaly tikrojo universiteto, tai gal ir gimnazijų reikalas sumenkėja, nes toli tenka važiuoti į svetimus geresnius universitetus, kaip Guatemalos ir Meksikos.

Savotiška demografija

Hondūro Statistikos metraščiu pasiremiant būtų galima gan daug straipsnių apie šį kraštą parašyti. Bet teks apsiriboti tik vienu kitu klausimu. Štai, pavyzdžiui, paimsime gyventojų klausimą. 1955 m. gyventojų čia buvo 1 660 000. Apie gyventojų tautinę kilmę statistika tyli, nes nėra kaip jų kilmę tiksliai apskaičiuoti. Tegucigalpos tirštos gatvės daro man įspūdį, kad čia gali būti apie 40% indėnų ir apie 40% metisų arba pusindėnių, o baltųjų galbūt yra apie 20%. Bet toliau nuo sostinės, šiltuose žemumų miškuose, indėnų elemento bus daugiau. Šiaurinėje daly, kur auginama daugiausia bananų, negrų priedas irgi gan žymus. Bendrai tenka pripažinti, kad antropologiniu žvilgsniu Hondūro didžiuma yra indėniška, kuri pakeitė indėniškas kalbas konkistadorų atnešta ispanų kalba. Indėniškai tebekalba tik nedidelės grupės giriose izoliuotų indėnų.

Miestuose ir miesteliuose gyvena arti trečdalio visų gyventojų. Gimimų procentas čia labai didelis ir vis dar auga nuo 1933 m. Tuomet vienam tūkstančiui gimdavo beveik 32, ogi 1955 m. jau gimė net 43. Tai dvigubai daugiau kaip Vakarų Europos kraštuose. Beveik visuose pasaulio kraštuose moterų yra truputį daugiau ar net žymiai daugiau, negu vyrų. O Hondūro demografijos savotiškumas – vyrų daugiau beveik 7000. Tai gal bus dėl to, kad čia ilgai nebuvo karų, ir čia nėra vergų stovyklų, kurios sovietiniuose kraštuose išnaikina daugiausia vyrų. Be to, kad truputį daugiau moterų čia numiršta nuo nepaprastai dažnų gimdymų.

Nevedusiųjų vaikai vyrauja

1955 m. šeimose gimusieji vaikai sudarė tik 35,4%, o nevedusiųjų vaikai sudarė 64,6%. Tarp šių pastarųjų buvo 30,5% tokių, kurių tėvas prisipažino ir davė savo pavardę; tokie statistikoje vadinami „reconocidos". Bet 34,1% vaikų nešioja motinų pavardes, nes jų tėvai neprisiėmė sau jokių „nuopelnų". Tokie užrašomi „naturales". Jei šias tris kategorijas vaikų skaičiuoti paskiromis apskritimis, tai bus dar didesnių keistų kontrastų. Imkime labiausia indėnišką Colon (Kolumbo) apskritį. Čia vedusiųjų vaikai sudaro vos 15%, *reconocidos* – virš 73%, *naturales* – arti 12%. Išvada siūlosi, kad pas indėnus mūsiškai suprastos religinės ar civilinės vedybos nemadingos, jos pakeičiamos kažkokia kita sugyvenimo forma, kuri labai didina gyventojų skai-

čių. Dabar paimkime Salų apskritį, kuriame gan daug angliškų piratų kraujo, kur net gyventojai kalba ne ispaniškai, bet angliškai. Čia šeimų vaikai sudaro net 63%, natūralūs tik 12% ir „reconocidos" arti 25%.

1955 m. yra gimę 69 vaikai motinoms, kurios turėjo tik tarp 10 ir 15 metų. Po 15 metų prasideda masinis gimdymas. Tegucigalpos gatvės tiesiai čiuža vaikais. Kaip musės jie apsupa praeivį miesto centriniame Morazan parke, kavinėse ir restoranuose. Jie daugiausia siūlosi batus nuvalyti arba loterijos bilietus parduoda.

1926 m. Hondūro mirtingumas nuo 1000 buvo 17,8. Taigi beveik toks pat, kaip tuo pat metu Lietuvoje, žydų neskaitant. Bet nuo to laiko Hondūro sveikatingumas visą laiką kilo. 1955 m. mirtingumas nukrito iki 11,4 vienam tūkstančiui gyventojų, vadinasi, jau buvo žemesnis negu Lietuvoje 1938–1939 m.

Dar vienas nuostabus dalykas. Dėl esamo biednumo, neraštingumo ir nešvaros reikėtų čia laukti didelio kūdikio mirtingumo. Bet, pasižiūrėję į statistiką, matome, kad nuo 1926 m. iki 1955 m. kūdikių mirtingumas čia buvo daug mažesnis negu Lietuvoj. Hondūro kūdikių iki 12 mėn. mirtingumas 1926 m. jau buvo prilygęs Vokietijai, nes iš 1000 kūdikių mirė tik 105. Bet šis mirtingumas mažėjo, ypač nuo 1944 metų. 1955 m. jis jau buvo nukritęs iki 55. Tai jau geriau negu daugely Vakarų Europos kraštų. Atrodo, kad čia klimato sveikumas vaidina nemažą vaidmenį, ogi po 1944 m organizuota pagalba susirgusiam vaikui pasidarė labai veiksminga. Tai tau ir dausos! Pralenkia daugelį Europos kraštų, kuriuos mes laikome sveiko klimato šalimis su pažangia medicina.

Šiame mažame krašte 1955 m. buvo 105 000 žmonių, turinčių virš 60 metų. Matant gyventojų biednumą ir suvargimą, šis skaičius yra irgi imponuojantis.

Tegucigalpa, 1958 liepos 19 d.

Keturioliktas laiškas

Didžiausias Hondūro ūkininkas

Kad ir geras, pavienis ūkininkas dausose vargu ar gali pelningai įsikurti. Tačiau, susibūrę į turtingas bendroves, baltieji (ir japonai) didelius dalykus dausose padaro. Grumtis su galingais gamtos

elementais, nugalėti izoliaciją ir transporto sunkumus, sukurti geras sanitarines sąlygas gali tik stambūs kapitalai. Galbūt sėkmingiausiu plantacinio tipo stambiu ūkininku tenka laikyti United Fruit Company, kuri veikia Centrinės ir Pietinės Amerikos kai kuriuose kraštuose. Ši bendrovė yra išsinuomavusi ir pirkusi daug žemių Hondūro respublikos šiaurinėje daly, drėgnose ir karštose žemumose. Be šios bendrovės, šios karštos ir tankiu mišku apaugusios žemumos ir lig šiol neturėtų gyventojų. Dabar gi, Cortes apskrity, kur bendrovės veikla labiausiai reiškiasi, gyventojų tankumas yra pasiekęs 50 viename km². Eksportui užsienin bendrovė čia augina tik bananus, bet savo 13 300 darbininkų aprūpina maistu. Bendrovė laiko daug galvijų – apie 24 000, kurių apie 6000 per metus paskerdžia.

Bendrovės metinės išlaidos 1957 m. siekė 47 milijonus lempirų, arba arti 24 mln. dolerių. Iš tos sumos darbininkams, jų mokykloms ir sanitarinėms įstaigoms išlaikyti išmokėta 39 milijonai lempyrų. (Lempyra verta pusės dolerio; jos vardas paimtas iš seniau čia gyvenusios lempyrų indėnų tautos.)

Bendrovė savo darbininkams išlaiko 58 mokyklas, kuriose mokina 139 mokytojai ir mokosi 5664 vaikai. Mokyklos bendrovei kainuoja 529 000 lempyrų.

Bendrovė išlaiko 5 ligonines ir 28 gydytojus. Bendrovė turi 562 kilometrus savų geležinkelių ir savus laivus, kurie veža bananus į Šiaurės Ameriką. Ji užsiima galvijų veislės pagerinimu, miškų atželdinimu ir naujų augalų veislių išauginimu. Jai tenka užsiimti ir irigacija, ir kova prieš maliariją.

84% jos darbininkų yra vietiniai hondūriečiai, arti 13% yra atvykusių iš kitų Centrinės Amerikos respublikų. Iš Jungtinių Valstybių yra tik 149, iš Europos – 162, iš Azijos – 15.

Atgarsis apie Domeiką

Liepos 19 d. užsukau į UNESCO technikos misijos ofisą, kurios direktorium čia yra čilietis prof. Daniel Novea. Su juo kalbėjausi apie tai, kiek Jungtinių Tautų įvairūs organai gelbsti dausų kraštams ūkio, sveikatos ir švietimo srityse. Prisiminiau jam mūsų garsųjį Domeiką, XVIII amžiaus DP, žymų mineralogą. Prof. Daniel Novea labai aukštai vertina Domeikos milžiniškus nuopelnus Čilės mokslui. Čilėnai ir dabar jį prisimena labai pagarbiai. Tik jie jį esą palaikę lenku. Iš šio pasikalbėji-

mo apie Domeiką man aiškėjo, kad Domeika, lietuvis ir iš Lietuvos, priklausė prie tos veislės, kuri XIX amžiuje buvo vadinama *gente Lithuanus, natione Polonus**, o dabar Amerikoje – *of Lithuanian descent***.

Hondūro Respublika religiniu požiūriu

Sekmadienį katedroje po Mišių užėjau zakristijon susipažinti su dvasininkija. Ten radau keletą dvasiškių, tarp jų ir jauną kanauninką Jose Carranza, kuris yra čia arkivyskupijos kancleriu. Sutarėm dieną ir valandą, kuomet jis suteiks *interview* apie religinę krašto padėtį.

Iš 1 700 000 Hondūro gyventojų, pagal kan. Carranza, katalikais laikoma 97%, taigi apie 1 650 000 žmonių. Kiek iš jų lanko pamaldas, jis nesiėmė nė spėti. Katalikus aptarnauja 150 kunigų, tarp kurių yra tik 40 vietinių, o didžiuma esą iš prancūziškos Kanados, Ispanijos ir Jungtinių Valstybių; po trupučiuką esą ir iš Vokietijos bei Italijos.

Visa respublika yra padalinta į vieną arkivyskupiją ir tris vyskupijas. Iš keturių vyskupų du esą vietiniai, vienas ispanas ir vienas jankis. Kraštas turi tris mažąsias seminarijas ir vieną didžiąją. Ši pilnoji seminarija turinti 80 klierikų. Kunigais per metus įšventinama vidutiniškai arti dviejų, retai trys. Šiemet neįšventinta nei vieno.

Hondūro respublikos katalikai turi 10 gimnazijų ir apie tuziną pradinių mokyklų. Kitos visos mokyklos be religijos. Iš 1200 studentų, katalikų studentų organizacijai priklauso tik 40, ir jie leidžia mažutį savo mėnesinį žurnaliuką.

Viešos komunistų studentų organizacijos universitete nėra, bet, anot kanauninko Carranzos, komunistų propaganda ten esanti stipresnė negu katalikų.

Katalikų akcija, kaip ir kitur, čia dalinasi į keturis padalinius: vyrų, moterų, berniukų ir mergaičių.

Yra po truputį įvairių protestantiškų sektų: tarp jų veikliausios esą Jehovos liudininkai, adventistai ir mormonai, kurie turi savo maldos namus ir propagandos punktus.

Paklausiau kanauninką, kodėl Dolores eklezijoj nesimato vyrų, ten beveik vienos moterys, ogi katedroje vyrų vis dėlto gana žymus skaičius. Kanauninkas paaiškino, kad Dolores eklezija labiausia pabrėžia novenas ir kitokias ceremonijas, tad sutraukia daugiausia moterų, o

* Lietuvis pagal kilmę, lenkas pagal tautybę (*lot.*).
** Lietuvių kilmės (*angl.*).

katedros kunigai savo pamokslais užgriebia intelektualinę sritį, tad katedron sueina moterų beveik lygiai kiek vyrų, nežiūrint, kad tarp vyrų viešpatauja indiferentizmas. Paklausęs poros pamokslų katedroje, įsitikinau, kad malonus kanauninkas realistiškai man aiškino vyrų simpatijas katedros pamokslams.

Kan. Jose Carranza mokėsi Romoje. Ten jis yra susitikęs ir su lietuviais kunigais iš Šv. Kazimiero lietuvių kolegijos, bet pavardžių jis nebegalėjo prisiminti.

Dienraščio katalikai neturi. Bet visi keturi krašto indiferentiški dienraščiai priešreliginės agitacijos nevaro, tikybos neužkabinėja.

Politinės liberalų (jų dabar valdžia) ir konservatorių partijos nesireiškia prieškrikščioniškai. Dabartinis prezidentas Villeda Morales netgi esąs aiškus katalikas.

Pas Hondūro prezidentą

Pasimatymas su Hondūro prezidentu dr. Villeda Morales buvo paruoštas per Užsienio ministeriją. Prieš keletą metų dr. Morales (medikas) yra kalbėjęs Vidurinės Europos Krikščionių demokratų unijos tarptautiniame subuvime. Tuo metu tarp jo ir manęs užsimezgė kepurinė pažintis. Tad buvo šioks toks motyvas jį aplankyti. Audiencija buvo paskirta liepos 25 d. popiet. Belaukiant eilės, prezidentūros tarnautojai atnešė tikros hondūrinės kavos ir nuvedė į pilies bokštą, iš kur atsiveria į visus šonus puikūs miesto ir kalnų vaizdai. Tad tuoj pasidariau keletą nuotraukų.

Pasikalbėjimas su prezidentu truko pusvalandį. Palietėm bendrus prisiminimus New Yorke ir Washingtone, krikščionių demokratų pasaulinį sąjūdį, kuriam jis simpatizuoja, nors jis pats oficialiai yra vietinio, ne europinio, tipo liberalas, tad visiškai neturi antikrikščioniškų nusiteikimų. Palietėm Hondūro didžiąsias ekonomines problemas. Jos sukasi apie transporto priemones ir kelius ir hidroelektrofikaciją. Keliams plėsti ir pagerinti esą gaunama dabar parama (paskola) iš Amerikos 21 milijono lempyrų, o elektrofikacijai – 15 mln. lempyrų. Prisiminiau ir apie kolonizacijos galimybes menonitų pavyzdžiu. Prezidentas Morales būtų palankus tokiai kolonizacijai, tik jis numato konstitucinių sunkumų. Tačiau jis mano, kad galima būt surasti išeitį ir išimtį pravesti per kongresą. Tuo klausimu tartis jis pavedė su prezidentūros sekretorium p. Juan Agurcia. Kadangi ruo-

šiaus jau kitą dieną išvykti į Belizę, tai man nebebuvo laiko kiek ilgiau su p. Agurcia tartis. Pasikalbėjome tik trumpai. Man atrodė, kad pagal lotyniškos tradicijos teisinę santvarką maža lietuvių *autonominė* valstybėlė bus negalima įsteigti. Visos lotyniškos šalys laikosi monokultūros dvasinėje srity, kultūrinis kalbinis įvairumas joms yra svetimas. Prie tokio įvairumo yra pripratusi gal tik viena Britų imperija, kurios kolonijose kiekvienas miestelis jau turi kai kurių autonominių teisių.

Tačiau pasikalbėjimų siūlas su p. Agurcia nenutrauktas. Reikalas galės būt toliau ryškinamas raštu, jeigu tai pasirodys aktualu.

Paskutinės pastabos apie Hondūrą

Tegucigalpoje apsigyvenau ne viešbuty, bet pensione, ne vien dėl paprasto taupumo, bet ir dėl to, kad norėjau greitesniu laiku susipažinti su vietos gyventojais, o ne su pravažiuojančiais daugelio kraštų turistais. Pensione menki patogumai. Bet čia prie vieno stalo tris kartus kasdien sėdime būrys žmonių. Išskyrus mane, visi jie buvo Centrinės Amerikos gyventojai. Daugiausia buvo hondūriečių, bet buvo pora salvadoriečių, vienas guatemaltekas, vienas iš Peru. Arčiau susidraugavau su agronomu Antonio Lardizabal Galindo, kurs yra vienas direktorių Žemės ūkio ministerijoj ir pats turi medvilnės ūkį. Jis ir buvo mano *cicerone* ūkiškais krašto reikalais. Be to, jis savo „Fordu" mane pavežiojo pasidžiaugti gražiausiomis miesto apylinkėmis. Pirmoje ekskursijoje pakilome 2000 pėdų aukščiau miesto (iš viso apie 5000 pėdų virš jūros lygio) į El Picacho kalną, kurio viršūnėje įrengtas Jungtinių Tautų parkas. Visiškai reto vingiuotumo keliu aštriais serpantinais kilome vis aukštyn apie 10 km. Aukštumose auga gan tankūs pušynai (*Pinus ocarpa*). Viršuje įrengta majų šventyklų replikos, kurios vaizduoja aukštą senovinių indėnų civilizaciją. Atsiveria platūs ir puikūs vaizdai į visą miestą ir jo apylinkes. Savaitgaliais čia priguža daug jaunimo ir vaikų pasigėrėti puikiais gamtos vaizdais ir galinga senovine krašto civilizacija.

Antrą ekskursiją padarėm į artimą Suyapa kalną. Nuo 1747 m. čia laikoma stebuklinga vieta, tarsi mūsų Aušros Vartai ar Šiluva. Čia jau senokai stovi vidutiniško didumo gan originali eklezija, bet dabar čia jau statoma didelė bazilika La Virgen de Suyapa – Patrona de Honduras garbei. Sienos jau išvestos, o altoriai dirbami Italijoje.

Daug dar vietų, įstaigų ir žmonių lankiau Hondūre per tas dvi savaites, bet stingant žurnalistinių palinkimų neįmanoma visko aprašyti.

Susidariau įspūdį, kad Hondūro respublika yra gal labiausiai atsilikusi iš visų Centrinės Amerikos respublikų. Bet jos žmonės gan malonūs ir šiuo metu gerokai sukruto praplėsti švietimą masėse ir viršūnėse. Labai susirūpinę griežtai reformuoti universitetą ir neseniai įkūrė Mokytojų Institutą. Kadangi daug gamtinių išteklių dar neišnaudota, tai ši šalis gali tikėtis ir žymiai gražesnės ateities, kai moderniškais metodais bus pradėta naudoti jos du milijonu hektarų pušynų, jos didelius arklo dar nepaliestus plotus, kai kuriuos mineralų išteklius. Aukštumų (apie 3000 pėdų) klimatas ir man buvo labai malonus, be uodų. Žinoma, gyventojai gal kiek per daug skubiai dauginasi, tad biednų, suvargusių ir elgetų čia gan gausu. Bet kol kas gyventojų ūpas gan linksmas, optimistinis, nes labai įpratę čia žmonės tenkintis mažais turtais, labai kukliai išsiversti. Tad psichologiniu požiūriu čia nuotaika gan maloni, be rusiškųjų vargšų paniurimo, be didelio pavydo geriau gyvenantiems.

Liepos 26 d. anksti rytą išskridau iš Tegucigalpos į Belizę ir vėl patekau į tą patį Bellevue Hotel, kur radau naujų svečių iš Kanados ir iš Anglijos. Vieni jų atvykę čia miškuose darbuotis, kiti – Centrinės Amerikos bananų plantacijose turi svarbių pareigų.

Belizė, Britų Hondūras, 1958 liepos 27 d.

Penkioliktas laiškas

Kaip menonitai kuriasi naują tėvynę

Naudingų žemių be vėliavos dabar jau nebėra. Jei norima susikurti naują tėvynę, tai reikia tartis su kraštą valdančia vyriausybe. Tarėsi ir susitarė – žydai su D. Britanija, kai jie sumanė atsikurti Palestinoje. O dabar menonitai siuntinėjo delegacijas ir susitarė su Britų Hondūro vyriausybe dėl pagrindinių įsikūrimo sąlygų. Žemiau pateikiu tos sutarties nuorašą, kuris labai įdomus kiekvienai mažai grupei, norinčiai susikurti sau naują tėvynę, naują tautinę atžalą, kuri nenuvystų, bet žaliuotų ir augtų.

Menonitų sutartis susideda iš septynių paragrafų. Panašias sutartis šiais laikais, rodos, tik vien britų vyriausybė praktikuoja savo kolonijose, bet ne dominijose, kurios tvarkosi nuosavais įstatymais.

Menonitų sutarties pirmas paragrafas garantuoja jiems savas vokiškas mokyklas ir visai nepriklausomą bažnytinę santvarką. Vadinasi, vietos santykiuose vokiška kalba bus oficialioji. Be savo oficialios kalbos mažos tautelės grupės visuomet išnyksta, numiršta. Tai pats svarbiausias sutarties paragrafas.

Antras paragrafas gana ilgas ir jis atleidžia menonitus nuo karinės tarnybos, nuo priesaikos; jis leidžia laisvą įvažiavimą ir išvažiavimą, laisvę savaip kooperatyviniu būdu organizuoti ekonominį gyvenimą, leidžia laisvai įsigabenti senius, ligonius ir invalidus ir t.t. Tad ši sutartis yra pagrįsta giliu humanizmu; ji nėra animalistinė, be muskulų čiupinėjimo, be gyvulių turgaus. Ir lig šiol, rodos, tik vieni britai tokį precedentą sukūrė skriaudžiamųjų naudai.

Trečias paragrafas nusako, kad menonitai mokės visus įstatymų numatomus mokesčius nuo nuosavybės ir pajamų.

Ketvirtas paragrafas sako, kad menonitai savomis finansinėmis jėgomis steigsis: užsimokės už kelionę, pirks žemės, statysis trobesius ir pan.

Penktu paragrafu menonitai apsiima investuoti pinigais ir padargais vieną milijoną Br. Hondūro dolerių (apie 700 000 JAV dolerių).

Šeštu paragrafu menonitai pasižada gaminti maisto produktų ne vien sau, bet ir vietos rinkai bei eksportui.

Septintas paragrafas sako, kad menonitai nepirks Br. Hondūre žemių tol, kol visos antrame paragrafe paminėtos sąlygos nebus Br. Hondūro valdžios jiems suteiktos.

Menonitų sutarties kopija

1. Memorandum of agreement between the Government of British Honduras and representatives of the Mennonite Churches of Chihuahua, Mexico:

a) The government of the British Honduras agrees to grant the Mennonites the privileges of running their own schools and churches in their own German language;

b) exempl them from making the costumary immigration deposits;

c) give protection of life and property in peace and war as is affroded to its own citizens;

2. The Government of the British Honduras further agrees to grant the following concessions to the Mennonites:

a) friedom from direct (i.e.combant) military cervice;

b) the privilege of not taking the osth or a sworn declaration in the cours or in government offices. Instead of an oath or sworn declaration, a solemn affrimation will be accepted such as:

„.... do solemnly sincerely and truly declare and affrim that the evidence I shall give shall be lauth, the whole truth and nothing but the truth".

c) freedom of movement to enter or to leave the country after complying with the current immigration and currency exange regulations;

d) freedom to organize economic and social system and administration of estate up to the point where the laws of the country do not apply and thereafter in accordance with laws of the country;

e) freedom to bring into this country the old, infirm and invalid members of the Mennonite Communitty provided that these individuals do not become a charge on the government of this country;

f) exemption from future social security or compulsory system of social insurance.

3. It is understood that the Mennonites will pay current duties, taxes, ites and charges by law establishedsuch as customs duty, land tax, property tax, income tax.

4. The Mennonites agree to finance their immigration, paying transportation, paying for purchase of land, cost of establishing farming community and other related costs; and they will in no way become a charge to the government or to the pepole of this country.

5. Mennonites agree to bring into this country capital investment in cast and kind amounting to over one million dollars, B.H. currency.

6. The Mennonites agree to produce food not only for themselves, but for the local consuption and for the export market.

7. It is clearly understood that the Mennonites will not conclude purchase – sale transportations for land until conditions set out in section 2 of this memorandum of agreement are granted to the Mennonites by the British Honduras Government.

Government of Representatives of British Honduras, the Mennonites.

Būtų gerai, jei ir kiti lietuvių laikraščiai šitą sutartį atspausdintų ir savaip ją pagvildentų. Juk įdomu ir nuomonių įvairumas, ir visi po-

žvilgiai čia liečiamu klausimu, kuris yra likiminis klausimas kiekvienai mažai išeivijos grupei.

Skirtumai tarp menonitų ir lietuvių

Menonitai gali susikurti sau pastovią ir augančią tėvynę, nes dar tebėra tokie ištvermingi žemdirbiai, kokiais yra buvę IX amžiaus lietuviai. Šių laikų lietuvių išeivija susideda iš fabrikų darbininkų su mažais priedais kitokių miestiškų profesijų. Samanotos bakūžės lietuvis yra jau dingęs.

Menonitai inteligentijos visiškai neturi, ir aukštasis mokslas jiems nelabai rūpi. Tad jie nežino politinio susiskaldymo, kuris gerokai paralyžiuoja lietuvių veiklą. Menonitai turi bendrą visiems idealą, visus juos stipriai jungiantį: jie nenori išnykti, nenori būti tik sezonine grupe, kaip būna peteliškės. Lietuviai retai turi užsidegimo savo kalbą ir kultūrą išlaikyti, noriai prisiima svetimas įtakas, jeigu jos ateina pelningu būdu. Menonitų diasporos mano žaliuoti ir išsilaikyti mažuose ūkiuose, kurie nedaug patogumų tegali suteikti. Jie nevengia sunkaus darbo ir rūpesčio, bet tenkinasi gana kukliu pragyvenimu, turėdami prieš akis aukštesnį dvasinį idealą. Lietuviai jau išvirtę į praktiškus buržuazinius materialistus, tad jie gal nebus linkę aukštesniam lietuvybės išlaikymo idealui didesnę auką pakloti, dėl to idealo vargti.

Menonitai ne tik nesiekia valdžios, bet jos net vengia, valdiškų darbų nemėgsta. Lietuviai tremtiniai yra tipingi valdininkai ir fabrikų darbininkai. Vieni ir antri lietuvių tipai stovi nuošaliai nuo iniciatyvos, savistovumo, nuo visų rizikingų žygių. Aukštesnieji valdininkai ir fabrikų savininkai turi už juos ir galvoti, ir planuoti; lietuviai – tik aukštesnės valios vykdytojai. Suprantama, kad šitas apibendrinimas neliečia visų lietuvių, nes plačioje jų visumoje yra gana įvairių tipų ir visokių išimčių. Man darosi tik tiek aišku, kad į smulkų ūkį lietuvis išeivis jau nebegrįš. Tad pastovioji lietuvių atžala, jeigu ji kuomet kursis, bus gana skirtinga. Menonitai jokių pašalinių darbininkų savo tarpan neįsileidžia, jų nesamdo. Lietuviai gal kartais panorėtų stambių ūkių, net plantacinio tipo, kuriuose ir pašaliečiai gautų darbo. Tačiau nesveikai išbujojęs individualizmas ardys mumyse šaunią tradicinę talkos dvasią. Menonitai labai vengia miestų, griaunančių originalų jų visuomenės savistovumą. Lietuviai pamėgo didelius miestus, tad grupinis ir kultūriškai atsparus įsikūrimas jų daugumai bus per sun-

kus ir negalimas. Miestas žmogų labai suminkština. Didysis mūsų filosofas St. Šalkauskis neretai man kartodavo, kad lietuvių tautai pats pavojingiausias priešas – tai suburžuazėjimas. Jis atims mūsų idealus, sumažins mūsų drąsą ir kovingumą, keleriopai mus nuginkluos. Šitos tiesos vaisius jau matome...

Lietuvių kolonizacija būtų skirtinga

Paminėjus svarbesnius socialinius ir kultūrinius skirtumus tarp lietuvių ir vokiečių menonitų, visai aišku, kad ir pati kolonizacija turėtų eiti gana skirtingu metodu ir siektų kiek kitoniškų tikslų.

Kiekvienai kolonizacijai pradinį branduolį sudaro žemdirbiai, kurie pririša tautinę grupę prie žemės ir kuria pastovesnes tautines tradicijas. Bet dausų šalyse lietuvių ūkiai turėtų būti apystambiai ir turėtų gaminti daugiau rinkai, kaip savo šeimos naudojimui. Kitaip tariant, lietuvis ūkininkas turi tapti pasiturinčiu ar net turtingu.

Moderniškoje kolonijoje didžiuma gyventojų nebūtų ūkininkai, bet verstųsi savo sukurta pramone, prekyba, transportu ir laisvomis profesijomis. Gerai vedami ir mechanizuoti stambūs ūkiai aprūpintų koloniją maistu ir dar turėtų jo eksportui ir tuomet, kai kolonijoj ūkininkų luomas sudarytų tik 20% visų gyventojų. Tad socioekonominiu atžvilgiu lietuvių kolonija būtų kiek panašesnė į izraelitų kolonijas Palestinoje, negu į menonitų kolonijas.

Menonitai aukštesnių politinių tikslų nesiekia. Bet lietuvių kolonija turėtų tikslą užaugti į pusiau nepriklausomą valstybėlę, miniatiūrinio masto, sakykim, didumu panašią į Andorą ar į Lichtensteiną.

Apie jos kūrimosi metodus ir vietą teks pakalbėti kitu atveju, nes dabar (6 val. ryto) medžioklių organizatorius Vasquez jau laukia manęs su savo dramatiškai nukentėjusiu džipu. Dundėsime į krašto gilumą, pateksime į milžiniškas girias ir pamatysime keletą miestelių, kaip El Cayo, Benque Viejo (abu Guatemalos pasieny) ir Stann Creek.

Belizė, liepos 29 d.

Penkioliktas laiškas

Su tarzanais profesionalais

Liepos 29 d., vos man grįžus iš Tegucigalpos, prisistatė jau kartą minėtas medžioklių organizatorius Jackie Vasquez su savo *Sancho Pan-*

za – tarzanais profesionalais. Mūsų vežime dar buvo vienas vokiečių kilmės amerikietis, planuojąs iš Floridos persikelti į Britų Hondūrą.

Kompanija ir vežimas neįprastos veislės, tad pridera juos visus truputį aprašyti. Pirmiausia – vežimas.

Amerikietiškas „Willy" džipas turėjo visiškai pakaruoklišką išvaizdą. Pirmą kartą gyvenime atsisėdau tokin vežiman. Suprantama, tankus dausų miškas, kalnai, balos ir gausūs metai sunaikina išvaizdą kiekvieno gero kavalieriaus, nors ir džipų giminės jis būtų. Taigi mūsų džipas nebeturėjo jokio stiklo. Iš sėdynių bet kuri minkšta medžiaga jau seniai buvo išbyrėjusi. Atrodė, kad sėdime pasitiesę keletą aštrių malkų po savo minkštais kumpiais. Į visas spragas buvo prikimšta ginklų ir amunicijos, po truputį bagažo, kiek maisto, galonas arbatos ir bonka degtinės kokiam liūdesiui nustumti.

Džipo savininkas Vasquez – tai tarzaniškai nuaugęs 36 metų *caballero valiente*, sakykime: narsusis karžygys. Rasės tai jis maišytos – metisas; jame yra indėnės ir ispano kraujo. Vikriai jis kalba ispaniškai ir angliškai vietinių negrų tarme, kurią protarpiais sunku suprasti. Moka jis ir indėnų tarmes. Vis apsikrovęs ginklais. Išbraidžiojęs visus krašto miškus. Neliesas, bet labai vikrus. Jeigu tik koks vargas ar nelaimė – tai jis pradeda nenuilstančiai dainuoti. O jo dainų arsenalas atrodo neišsemiamas. Angliškos dainuškos paliečia beveik visas JAV valstybes, o ispaniškos – apgieda daugybės laimingų ir nelaimingų meilių pasekmes. Jis nepaprastai nagingas: atrodo, kad iš seilės mokėtų virvę nuvyti... Jis elektrotechnikas savamokslis. Tą amatą jis metė, kai labai įsimylėjo į girias. Medžioklė – tai beveik visas jo gyvenimo rūpestis. Retus gyvulius jis pristato Amerikos muziejams ir universitetams. Pastaruoju laiku leidosi ir botanikon. Pasispecializavo orchidėjų srityje. Labai retas orchidėjas siunčia Amerikos botanikams. Žino daugelio augalų ir gyvulių lotyniškus vardus. Tai linksmybės pripiltas žmogus.

Jo ginklanešys Jorgensen turi juodą veidą su vyraujančiais europietiškais bruožais. Jo tėvas – norvegų jūrininkas, o motina – negrė. Jis labai plonas, vikrus, gerai vairuoja džipą ir paslankus kiekvienam gerai patarnauti.

Trečias keleivis – tai buvęs vokiečių karys, jau seniai tapęs amerikiečiu, gyvenęs daugelyje vietų tarp Chicagos ir New Yorko, o dabar Floridoje turįs nuosavybių. Vokiečiui, atrodo, būtų arti 60 metų. Bet

jis plonas, kantrus ir vikrus, gali ir ant vinių pasėdėti. Tai kelionėje įrodė. Jis gana tylus, vis kažką galvoja. Ir prisigalvojo, kad Floridoje jam nebesaugu. Juk gali ištikti baisusis karas. Tai mano, kad jis turi įsikurti saugioje vietoje. Tad ir dairosi Britų Hondūre žemių. Jis turi savo argumentų.

Aš, ketvirtasai, – tai tik mėgėjas tarzanas; todėl nėra ko apie tokį ir rašyti.

Per gausų lietų prie Guatemalos sienos

Tik išvažiavus iš Belizės prakiuro dangus. Dausų lietus užeina labai staiga ir pila kaip iš kibiro. O mūsų džipas neturi stogo nei ženklų. Bet mes turėjome tokią labai purviną ir kiek skylėtą brezentinę maršką. Tai medžiaga stogui. Stojome. Jorgensen tuoj prikirto kartelių, kurias pririšome prie vertikalių virbalų, ir pasidarė šioks toks stogas, bet iš priešakio ir šonų džipan liejosi gausi vandens srovė. Sėdėjome vandens klanuose. Šoferio akys, kaip ir mano, buvo užpiltos vandeniu, bet vis dėlto kelias bent kiek buvo matomas, ir mes yrėmės pirmyn. O Vasquez pradėjo neišbaigiamų dainų „kantičką" ir linksmino mus bent pusantros valandos, kol lietus smarkiai pylė. Paskiau, popiet, oras išsiblaivė. Už 81 mylios nuo Belizės stovi Cayo miestelis, apskrities sostinė. Čia užėjome pas apskrities viršininką, stambų mulatą, kuris mums išrašė leidimą apžiūrėti Xanuntunich (tarti Šanantunič) majų piramides. Gavę leidimą, leidomės į paskutinį Hondūro miestelį – Benque Viejo – arti Guatemalos sienos. Čia susiradome *alcalde* (viršaitį), kuris patikrino mūsų leidimą ir paramu perkėlė mus ir džipą per Belizės upę, kuri čia primena Šventąją prie Ukmergės. Srauni upė su tyru vandeniu. Už upės plento ar vieškelio jau nebebuvo. Į kalnus ir pakalnes ėjo vėžės per miškus ir pievas. Po lietaus buvo drėgna dirva, bet joje buvo žymu uolos dugną esant. Tad mūsų džipas žviegdamas ir braškėdamas tempė mus prie tikslo. Po keturių mylių sunkaus kelio mes atsidūrėme prie žalių piramidžių, kurių viena jau buvo nukasinėta, pašalintas nuo jos miškas ir įtaisyta kopėčių. Vargingai ir atsargiai mes užsirangėme aukštos piramidės viršūnėn, apžiūrėjome sienas, iš minkštos uolos iškirstas figūras ir altorių likučius. Pasidairėme tarp pustuzinio kitų, kiek žemesnių piramidžių, kurios buvo apžėlę tirštais medžiais ir tik retai kur buvo matomi mūro ženklai. Lengvai jos apaugo me-

džiais ir žolėmis, nes jos pastatytos iš minkštos kalkakmenio ar kreidinės uolos. Nuo Šanantunič piramidės viršūnės buvo matomas Guatemalos pasienio kaimas už kokių trijų mylių ir pora Hondūro miestelių kiek didesniu atstumu.

Stebėjomės šiais senos civilizacijos pastatais, pareikalavusiais milžiniškos jėgos, organizacijos ir žinojimo. Apleistos piramidės priminė mums, kad tautos ir civilizacijos taip pat pasensta, pavargsta ir miršta... Nemalonios tai mintys. Bet čia mąstyti jau nebebuvo laiko, nes saulė jau leidosi, ir mums būtinai reikėjo skubiai iš šito tiršto miško išsiraityti į vieškelį, persikelti keltuvu į Benque Viejo.

Marimbų koncertas

Benque Viejo, Belizės upėje, jau laukė mūsų *alcalde* su keltuvu. Prietemoje pralėkėme tą mažą miestelį ir sustojome Soccoths kaime, vietinėje šokių salėje. Tai pastatas su palmių lapų stogu, pacementuotomis grindimis ir trupučiu sienų. Tuojau atsirado trys muzikantai, jauni berniokai, ir pradėjo svečiams demonstruoti savo meną. Vikriai ir skoningai jie paskambino keletą vietinių ir meksikietiškų dainelių ir valsų. Jeigu būtume sutikę kiek palaukti, tai kaimas būtų suruošęs ir šokius, kuriems indėnai turi gražių gabumų. Bet mums jau parūpo vakarienė ir nakvynė. Tai galėjo būti tik apskrities sostinėje Cayo, už aštuonių mylių. Visą dieną mažai teko valgyti. Po truputį tuštinome mano galoną arbatos, kuri man vis prikeldavo gražius prisiminimus, kuomet su prof. S. Kolupaila plaukėme baidarėmis Šventąja ir kartais vis išsivirdavome arbatos. Profesorius tuomet mane įtikino, kad arbata yra geras vaistas nuo daugelio vidurinių negalavimų. Tad arbatos stiklą vis pakeldavau jo garbei.

Nakvynė pas „kleboną"

Tarzanas Vasquez turi daugybę pažįstamų visuose miesteliuose ir kaimuose, su juomi nepražūsi. Cayo nėra europiečiui priimtino viešbučio, tad būtų gana sunki nakvynės problema. Bet ne su Vasquez... Jis viską žino. Nuvežė mus pas stambų mulatą dvasiškį, kuris čia užsiima misijomis, palaikomas iš Tennessee, bet viso susidomėjusių jo eklezija yra apie 30, o jis čia turi The Church of God, kuri yra viena iš daugelio dygstančių sektų. Mažytės parapijos klebonas turėjo porą atliekamų kambariukų ir juos noriai išnuomodavo pakeleivingiesiems.

Patogumai čia buvo menki, kaip ir Lietuvos miesteliuose, bet lovose nebuvo jokios gyvybės. Langai buvo be tinklelio. Ir aš nustebau, kad nakčia manęs neaplankė nė vienas uodas. Čia aukštumos apie 600 pėdų virš jūros lygio, bet naktis buvo visai maloni, apie 23° C. Ir nedrėgna. Dienos metu, žinoma, gerokai pakaitina. El Cayo kraštas tinka galvijų ūkiui. Susiradę restoraną, užsisakėme jautienos kepsnį su priderančiais priedais ir pavalgėme gana civilizuotai. Gulti buvo dar per anksti, tad tarzanas Vasquez pavedžiojo mus miestelio gatvėmis ir net įsukdavo mus į geriau atrodančius namus su vietos žmonėmis susipažinti. Cayo mažai beturi juodosios rasės žmonių. Čia vyrauja indėnai, kurių geroka dalis jau susimaišę su ispanais. Angliškai čia mažiau mokama, dažniausiai girdima ispanų kalba. Metisų tipai – gana gražūs žmonės, linksmi, mėgsta pasišnekėti. Susidomėjimas pakaruokliškų mūsų džipu ir labai mišriais jo keleiviais čia buvo gana didelis. Dažnai mus apsupdavo vaikų ir jaunimo būreliai. Vasquez pas Hondūro vietinius – tikrai imponuojantis didvyris. Vis apsirūpinęs ginklais, mokąs papasakoti didelių nuotykių su žvėrimis. Linksmas, dainuoja, juokauja – kad merginos tirpsta į jį žiūrėdamos; laikomas pirmos rūšies kavalieriumi. Iš dar drąsus ir vikrus, ir pažiūrėti neproletariškas. Tai ne juokas šioje neturtingoje šalyje – toks garbinamas vyras ir dar su trupučiu pinigo, o svarbiausia – vis važiuotas. Turi dar ir antrą džipą.

Per miškus ir kalnus

Liepos 30 d., pavalgę pusryčius ir susilopę skaudžiai pradurtą padangą, mes leidomės skersai Britų Hondūrą, Karibų jūros link, į Stann Creek miestelį, kur mums rūpėjo pamatyti projektuojamam uostui tinkamą vietą. Kelio buvo apie 75 mylias. Jis buvo dažnai duobėtas ir gana siauras. Tad čia, kaip ir kitur, džipas suriesdavo vidutiniškai tarp 15 ir 20 mylių per valandą. Bet kelias į Stann Creek vingiavo Majų kalnų šiauriniais šlaitais, apaugusiais labai tankiais miškais. Kalnai, miškai ir gausūs, skaidrūs upeliai teikė mūsų akims puikų vaizdą, o nematomi svirpliai, žiogai ir sketės visoje pakelėje sudarė galingą orkestrą, konkuruojantį su mūsų džipo birbalais, staugimais ir dejavimais. Mūsų tarzanas kai kur sustodavo ir palipdavo į medį, kai pamatydavo aukštai prie medžio priaugusią įdomią orchidėją. Čia orchidėjos yra dažnai parazitiškos, minta galingų medžių sultimis.

Tarzanas gavo net labai retą juodą orchidėją, švelnią kaip šilkas ir egzotiškai kvepiančią.

Stann Creek (4000 gyv.) pasiekėme vėlyviems pietums mažame viešbutėlyje. Čia jau juodasai miestas, apskrities centras ir šioks toks uostas mažiems laivams. Pusę jo gyventojų sudaro karibai, kuriuos nelengva atskirti nuo negrų. Kita pusė negrų. Mažas priedas metisų ir baltųjų. Vaikų debesys apstojo keistą mūsų džipą. Čia aplankėme gal pačią turtingiausią šeimą; tai arabas iš Jaffos, vedęs ispanę, turįs erdvius namus ir krautuvę. Prekybon čia dažnai yra prasiskverbę arabai ir semitai, panašiai kaip Tegucigalpoje. Jie visi gana turtingi.

Už keturių mylių į pietus nuo miestelio privažiavome gana gilų pajūrį, kur yra „Palangos tilto" likučiai ir kur manoma ateityje statyti mažą uostą. Paskiau pasukome atgal į vakarus, Stann Creek upelio slėniu, kur gana daug pampelmusų ir apelsinų sodų. Kai kur matyti medelynai kakao medelių. Kakao dabar čia labai madinga. Gerai čia auga, ir kainos aukštos.

17 mylių pavažiavę sustojome pas tarzano pažįstamą Melviną Hulse, kuris čia turi miškui kirsti stovyklą Hulse Camp.

Kur medžiai griūva, doleriai kišenėn byra

Egzotiškas kraštas, egzotiniai ir žmonės. Štai užsukome lietaus metu į stovyklą. Randame apie tuziną trobelių darbininkams ir nemažą, ilgą, lapais dengtą, iš lentų sukaltą trobą savininkui gyventi. Prisistatome gan jaunam vyrui gal arti 40 metų, beveik europinės išvaizdos, sakytumei, ispanas. Tai Melvin Hulse. Jis yra ainis britų pirato, kuris čia vedė indėnę. O piratų kraujas, aišku, turi daugiau dinamikos, iniciatyvos, kuri per kelias kartas neišgaruoja. Šitas jaunas dausų žmogus, pabandęs kelis amatus, kibo į miškus. Dabar jis kerta mahagonijas Stann Creek upės krantuose. Nuosavos žemės jis turi tik 25 akrus, kur stovi visos palapinės, iš stačių baslių pastatytos; kur suvelkami traktoriais jau nukirsti medžiai. Į traktorius ir kitus padargus jis yra investavęs 138 000 Hondūro dolerių, taigi 100 000 JAV dolerių. Varo pelningą biznį, parduoda mahagonijas į Naująjį Orleaną.

Pavaišino jis mus gera vakariene, išlenkėme truputį degtinukės ir pasikeitėme gausiomis pasakomis. M. Hulse pasiūlė mums nakvynę

mažuose kambariukuose, kur patiesė mažas turistines loveles. Buvom pernelyg pavargę, kad gerai miegotume.

Rytą po pusryčių leidomės apžiūrėti darbininkų pastoges. Jų mažos palapinės susidėjo iš dviejų mažų kambariukų. Vienas šeimai miegoti, kitas tarnavo virtuvei ir valgomajam. Bandėme apskaičiuoti, kiek čia toks namukas kainuotų.

Pagrindan dėjome paprasto darbininko dienos uždarbį – 3 Hond. dolerius. Namuką pastato trys darbininkai per keturias dienas. Medžiagos nieko nekainuoja. Tad namukas kainuoja 36 Hond. dolerius, arba 25 JAV dolerius. Languose stiklo nėra. Asla – iš plūkto molio. Kai vėjas ir lietus pastačius baslius ar statinius nepereitų, tai sienos iš vidaus klijuojamos įvairiausių žurnalų popieriumi.

Ši Hulse stovykla jau veikė 5 metus, veiksianti dar nuo 5 iki 10 metų. Kai čia mahagonijos jau bus išrankiotos, tai Hulse naujų sklypų nebenuomosiąs iš valdžios. Jo uždirbtas kapitalas leis jam visai komfortiškai bet kur gyventi ir lengvesniu amatu verstis arba ir nieko nebedirbti.

Atgal į Belizę

Liepos 31 d. leidomės gražiais kalnais į Belizę. Mūsų kelias atrodė kaip siauras, aukštas koridorius, prakirstas labai žalio miško tankumyne. Lietus protarpiais vis dar mus vaišino. Kelionė vyko be didelių nuotykių. Kartais per kelią perbėgdavo koks žvėrelis, keli „meškėnai" (*Nossua nassirica*), driežai, rupūžės. Kartą perskrido per kelią juodas fazanas, kurio mėsa labai gardi. Tarzanas šoko iš džipo ir bandė kantriai, tyliai paukštį pasekti; šovė, bet nepataikė. Jis mano, kad ne per greit iššokęs iš džipo ir šautuvą iš dugno ištraukęs. Kad toliau tokios klaidos nebeįvyktų, dabar tarzanas Vasquez nusprendė nebesėsti džipan. Jis atsisėdo ant džipo nosies, ant slidaus gaubtuvo, rankose laikydamas šautuvą, pasiruošęs atidengti ugnį bet kurią sekundę. Mačiau kaubojus stačiomis jojant ant arklių kokį trumpą laiką, bet kad kas jotų ant slidaus džipo gaubtuvo net 20 mylių ir tokiu duobėtu keliu, rankose laikydamas paruoštą šautuvą, – tai tokio cirko man dar neteko matyti. Tikrai tai buvo nuostabus vikrumas ir ištvermė. Bet paukščių daugiau nebepasitaikė.

Paskutines 50 mylių teko važiuoti jau nuobodžiomis lygumomis, menkesniu mišku. Bet lietus prapliupo tvano smarkumu. Lašai dras-

kė mano kaktos ir žandų odą, akys buvo užpiltos vandeniu, mažai ką buvo galima ir matyti. Išmirkome kaip agurkai „slojikuose". Kai po kelių valandų dangus vėl išsiblaivė, išsigręžėme savo marškinius ir ištiesėme juos kaip bures, kad pradžiūtų. Kai tik dangus prakiuro, tai tarzanas Vasquez užsuko savo neišbaigiamą dainuškų virtinę – „You are my sunshine" ir daug kitų. Be to, ir mane paragino pradėti lietuvišką seriją. Žinoma, nemandagu atsisakyti. Juk mūsų kelionės principas buvo: juo blogiau seksis, juo linksmesni būsime... Tai tarzanų paprotys. Parvažiavome gerai pamaudyti, bet linksmi. Atrodė, kad dar nesu pavargęs. Bet vakare pajutau, kad poilsis, ilgesnis miegas man buvo labai reikalingas.

Sugrįžęs Belizėn, radau žinią, kad jau paskirtas man antras pasikalbėjimas su gubernatoriumi.

Antras pasikalbėjimas su gubernatoriumi

Aukštas, lieknas, gražiai apsirėdęs juodas kariškis palydėjo mane per gubernatoriaus parką į jo labai baltus rūmus, dviejų aukštų stambų namą su priestatais kanceliarijoms. Gubernatorius, kaip ir pirmiau, labai maloniai sutiko. Per pusvalandį palietėme svarbesnius klausimus, kurie liestų eventualinę lietuvių kolonizaciją. Pateikiau jam raštu 11 klausimų, į kuriuos jis žadėjo atsakyti arba nurodyti specialistus, kuriuos aš turėčiau apklausti.

Dar labiau man paaiškėjo, kad britų valdžiai yra labai svarbu kelti ekonominę krašto gerovę. Jei lietuvių kolonizacija, panašiai kaip menonitų, padėtų kraštui ekonomiškai kilti, tai britų valdžia yra aiškiai linkusi suteikti lietuviams kultūrinės autonomijos teisių. Būtų tikrai lietuviškos mokyklos. Tačiau valdžia nešelpia visai privatinių mokyklų; ji šelpia parapijų ar vienuolijų mokyklas, kurios nelaikomos privatinėmis. Jos laikomos viešomis, nes jos nėra jokia asmeninė nuosavybė. Jas valdo viešosios institucijos.

Gubernatorius mano, kad kai kurios dominijos (pvz., Australija) yra monokultūrinės šalys, tad jos nepripažins lietuviškų mokyklų. Hondūras yra polikultūrinė šalis, tad čia ir lietuviška kultūra, ir dėstomoji kalba gali būti įstatymų pripažintos. Kultūrinę autonomiją, kurios lietuviai dabar niekur neturi, net Lietuvoje, lietuviai gautų tiesiai iš britų valdžios Belizėje, bet, kai kolonija vystytųsi į teritorinę autonominę valstybę, tai tuomet reikėtų jau pačiame Londone tartis dėl

jos teisinių rėmų. Atsisveikinome su viltimi netrukus vėl pasimatyti, kai pamatysiu dar daugiau krašto ir apklausiu dar pilnesnę eilę įvairių įstaigų, pvz., Žemės ūkio departamentą, muito įstaigą ir kitas svarbias įstaigas.

O šiandien su tarzanu Vasquezu leidžiamės į šiaurinius kolonijos pakraščius, apie kuriuos teks vėliau pakalbėti.

Belizė, Britų Hondūras, 1958 rugpjūčio 2 d.

Šešioliktas laiškas

Lietuviškos kolonizacijos taisyklės

Lietuviai jau yra įkūrę gal apie 500 kolonijų abiejose Amerikose, o Sovietų valdžia irgi yra pristeigusi keletą šimtų lietuviškų kolonijų Sibire ir kituose Sovietijos užkampiuose. Visos šitos kolonijos yra dispersinio pobūdžio, be normaių lietuviškų mokyklų, be kitų tautinių institucijų. Tad beveik visas tokių kolonijų natūralinis prieauglis didina kurią nors galingą tautą ir vis mažina lietuvių skaičių. Taigi jos yra paprastos ir laikinės emigracinės sodybos, kurių prigimtis yra tirpinti lietuvius svetimųjų naudai. Kiekviena tokia emigracija mažas tautas dar labiau mažina, smulkina. Rusai labai gerai žino, skatindami ir prievarta gabendami lietuvius į svetimas žemes. Jie žino, kad tokios diasporos lietuviškai nebežaliuos, bet didins rusų skaičių...

Tautas didina tik koncentruota kolonizacija. Tokią kolonizaciją labai plačiu mastu per kelius amžius vykdė rusai, britai, ispanai ir portugalai, kiek mažesniu mastu ją vykdė prancūzai, olandai (Afrikoje) ir kiti.

Šių eilučių autorius lietuviška kolonizacija pradėjo rūpintis 1924 m., kasmet papildydamas savo žinias naujais faktais. 1927–1939 m. periode jis vis kartojo, kad lietuviška naujausią emigraciją reikia pakeisti kolonizacija ir tuomi sukurti naują mažutę Lietuvą. Jo projekto esmė buvo: kasmet įkurti gerai parinktoje vietoje 200 lietuviškų šeimų, gerai paruoštų ūkininkauti naujose sąlygose. Anų laikų sąlygomis toks projektas būtų valstybei kainavęs kasmet apie 2 milijonus litų, dabar tai kainuotų jau žymiai daugiau. Jeigu, sakykime, vien per penketą (1935–1939) metų būtų vienoje vietoje suspiesta jau apie 1000 šeimų arba 5000 individų, apgyvendintų vidutiniuose arba net stambiuose

ūkiuose, tai tokiai diasporai jau būtų tikros augimo sąlygos ir gera vieta tai tremtinių daliai, kuri panorėtų neištautėti, bet auginti savą antrą valstybėlę, kuri šiuo metu jau gal turėtų plačias autonomines teises.

Autoriui, pasinėrusiam pasaulinėn geopolitikon, darėsi visai aišku, kad Rusija netoleruos Baltijos valstybių, jas panaikins, aneksuos ir žudys jų žmones ir jų kultūrą. Taip pat buvo aišku, kad kitos didžiosios valstybės Baltijos tautų laisvės negins, nes mes esame žemyno gilumoje, nesame nei salose, nei pusiasaliuose, atkištuose į Atlantą. Vakarų geopolitika yra *talasokratinė*, ji rūpinasi tik atvirais pajūriais, sąsiauriais, keliais į plačius okeanus. Tad antros, kad ir labai mažutės, Lietuvos buvimas yra labai svarbus lietuvių originalios kultūros ir kalbos išlikimui. Kad ir marinami, man rodės, mes neturime teisės mirti. Tad kurios gi būtų lietuviškos kolonizacijos taisyklės, garantuojančios mums gyvybę ir natūralų prieauglį su sava kalba ir kultūra?

Netinkami kolonizacijai kraštai

1. Lietuviškai koncentruotai kolonizacijai netinkami visi tie kraštai, kurie turi didelių miestų, kurie tankiai gyvenami (sakykim, 25 gyv. vienam km^2 ar daugiau), kur vyrauja baltoji arba geltonoji rasė.

2. Lietuviškai kolonizacijai netinka monokultūriniai kraštai, kuriuose tik viena kalba turi visas teises mokyklose ir valdžios įstaigose. Tokie yra lotyniškų teisinių tradicijų kraštai ir kiti kraštai su uniforminėmis tradicijomis, kurios nepakenčia skirtingos kalbos mokyklose, bažnyčiose.

3. Lietuviškai kolonizacijai netinka kraštai, kuriuose nėra vilties turėti nuosavą lietuvišką vyskupiją su nuosava bažnytine santvarka.

4. Lietuviškai kolonizacijai netinka tokie kraštai, kur gyvena bent keli tūkstančiai baltųjų, nes tuomet yra pavojaus išsimaišyti ir perimti svetimą kalbą ir kultūrą.

Kolonizacijai tinka:

5. Kraštai su retais gyventojais, kur dar yra visai laisvos ir įsikūrimui tinkamos žemės, kur nėra didelių miestų, kur lietuvių kultūriniai elementai vyrautų ir šviestų, neatsidurtų svetimame šešėly.

6. Lietuviškai kolonizacijai tiktų geriausia tos britų kolonijos (ne dominijos), kuriose baltoji rasė negausi ir kur yra polikultūrinių tradicijų, nes ten rastųsi vietos mokykloms su lietuvių dėstoma kalba.

7. Britų teisinės tradicijos pripažįsta „valstybę valstybėje". Mažumoms tai laimingiausia išeitis, nes ir maži miesteliai britų teisinėje sąrangoje jau turi vietinę autonomiją ir kultūriškai jie neprievartaujami.

8. Lietuviškai kolonizacijai tinka tokie kraštai, kur katalikų dar nedaug ir kur lietuviškos dvasiškijos perteklius lengvai galėtų spinduliuoti savo dvasine šviesa ir rastų galimybės net savą vyskupiją įsteigti. Jei lietuvių dvasinės religinės jėgos būtų sutelktos vienon vieton, jos padarytų nuostabių dalykų lietuvybės ir religijos labui.

Kiek Britų Hondūras tinka kolonizacijai

1. Nėra visai tikra, ar Br. Hondūras yra tikrai pati geriausia vieta lietuvių kolonizacijai, nes Rytų Afrikos kraštai, Naujųjų Hebridų salos dar nėra pakankamai ištirtos mums rūpimu atžvilgiu.

2. Tačiau Br. Hondūro padėtis tarp Šiaurinės ir Pietinės Amerikų, vos 2000 mylių nuo Chicagos, yra vis dėlto labai gera.

3. Hondūre gyventojų dar labai retai, vos 4 viename km^2; yra dideli laisvų žemių plotai, kurie nebrangiai galima nusipirkti.

4. Br. Hondūras yra polikultūrinis kraštas. Angliški elementai čia vyrauja, bet stambiai prasikiša ir ispaniški. Greit atsiras ir vokiškos mokyklos. Yra galimybių, kad šitas kraštas gali virsti mažute Šveicarija, laisviausiu abiejų Amerikų kraštu, su plačiausia kultūrine tolerancija.

5. Gubernatorius jau pasakė, kad nėra kliūčių čia steigti parapines lietuviškas mokyklas. Kai jos gaus iš valdžios finansinę paramą: pilną algą mokytojams ir pusę išlaidų mokyklos išlaikymui. Prie mūsų kultūrinio veržlumo tai labai daug reiškia. Šiuo metu tai būtų pirmosios ir vienintelės lietuviškos viešos mokyklos visame pasauly. Br. Hondūre valdžia savų mokyklų beveik nesteigia, bet remia visas viešas parapines mokyklas.

6. Br. Hondūre skaičiais vyrauja katalikų tikyba, bet vietinių kunigų čia vos keletas. Šiose sąlygose tinkamai vairuojant galima būtų prisiirti prie savo vyskupijos ir praplėsti lietuvišką religinę įtaką net už savos vyskupijos ribų. Galima čia tikėtis net labai didelių religinių ir kultūrinių laimėjimų, jeigu mokėtume vieningai ir kantriai veikti.

7. Baltųjų žmonių Br. Hondūre susidarys tik apie 1000, bet jie ne vienos tautos. Pačių britų bus gal ne daugiau kaip 400, ir jie gan retai

pabarstyti. Tad ir mažos inteligentiškos kolonijos įtaka čia pasidarytų labai stambi ir vertinga kultūriniu ir ekonominiu atžvilgiu.

8. Iš pasikalbėjimų su gubernatorium aiškėja, kad Br. Hondūre lietuviai greit įsigytų kultūrinę autonomiją. Evoliuciniu metodu, jei jie sukurtų ryškią etninę sritį, galėtų siekti ir pasiekti teritorinės autonomijos, t.y. sukurtų savą mažą pusiau nepriklausomą valstybę. Tokios evoliucijos spartumas priklausytų nuo to, kaip gausiai toji lietuvių kolonija augtų ir stiprėtų.

9. Lietuvių kolonijos Hondūre kultūrinė misija būtų labai kilni. Daugelis mūsų mokėtų angliškai, ispaniškai ir net portugališkai. Tad turint gausiai šviesuomenės, mes įgytume bent kiek įtakos net plačiame Panamerikietiškame sąjūdy, taptume vertingi tarptautiniuose santykiuose, patarnautume net Lietuvos laisvei.

Kolonizacijos metodai

1. Ilgai nelaukiant, turėtų visose šalyse susikurti Žaliosios diasporos klubai ar rateliai. Jie pradėtų kolonizacines studijas. Kiek vėliau tie rateliai sušauktų suvažiavimą, išsirinktų vadovybę ir tikslaus planavimo komisijas.

2. Turint galvoje mūsų didelį suburžuazėjimą, jau netenka laukti, kad tie kolonizaciniai rateliai būtų labai gausūs. Vargiai ar mes dabar galim atspėti, koks lietuvių skaičius panorėtų pereiti iš vykstančių diasporų į žaliąją diasporą, jauną, augančią, ne mažėjančią. Manyčiau, kad koks šimtas besidominčių dar atsirastų. Ateity, reikalui ryškėjant, gal atsirastų ir daugiau. Tad kodėl nepabandyti organizuotis, jeigu net filatelistai ir sportininkai organizuotai veikia?

3. Grynai teoretiškai galvojant atrodo, kad laisvame pasauly dar galėtų atsirasti iki 6000 lietuvių, norinčių gyventi šioje valstybėje. Tai būtų vienas procentas visos išeivijos, arba 10% tremtinių. Vėlgi tik teoriškai galvojant, kiek žymus skaičius atrodo gal važiuotų iš Vokietijos, iš Anglijos, Brazilijos, Urugvajaus ir Argentinos. Daug mažesni skaičiai važiuotų iš Australijos, Kanados, Venesuelos, Kolumbijos, o mažiausia – iš Jungtinių Valstijų, nes doleris galingesnis už kitus pinigus: jis gali sulaikyti.

4. Didelė problema būtų rasti pinigų važiuojantiems iš biednų kraštų. Šeimos patogiam įsikūrimui vis dėlto reiktų apie 10 000 US dolerių. Biednuomenei Br. Hondūre vietos nėra. Gal dar rastume kur nors

Washingtone ar Jungtinėse tautose stambios finansinės paramos ar lengvos paskolos.

5. Iš pasikalbėjimų su gubernatorium ir su kitais valdžios pareigūnais išryškėjo, kad reikia pradėti nuo žemės ūkio: gyvulių ir tropinių vaisių. Atsiremiant į ūkius, reiktų steigti savas prekybinis ir pramoninis centrelis, savas miestelis su nuosavomis kultūrinėmis įstaigomis.

6. Kooperatyvinis metodas reiktų labai plačiai panaudoti žemę perkant, namus statant, mišką eksploatuojant, baldų pramonę vystant ir vaizbos įstaigas plečiant. Žinoma, tai neturėtų mažinti ir individualistinės iniciatyvos kaip ūky, taip ir kituose versluose.

7. Reiktų pritraukti protingas galvas iš įvairiausių profesijų. Bet pačioje pradžioje labai būtų svarbūs ūkininkai. Dispersinė kolonizacija nebūt sėkminga. Gerai organizuota, bent iš 100 žmonių, technikos priemonėmis apsirūpinusi, jau galėtų pradėti darbą.

8. Ieškant organizacinės patirties pavyzdžių, reiktų eilės žmonių, susipažinusių su žydų kolonizacija Palestinoje. Ji labai pamokinanti, nors ne visuomet pasekama. Šiuo klausimu parašyta daug literatūros ir verta su ja susipažinti.

9. Britų Hondūras tai medinis kraštas. Turint statybos žinių, čia galima labai įdomiai, kad ir kiek skirtingai, atstatyti griaunamo lietuviško kaimo pavyzdžius. Didelis uždavinys architektui su etniškais palinkimais.

10. Esant žmonių, būtų galima planuoti ir žieminis pajūrio kurortas, sava mažytė Palanga, svečiams iš Šiaurinės Amerikos. Tam tikslui galima būtų nupirkti mažą salą, kur būtų geros sąlygos sportinei žvejybai.

11. Jei menonitų kolonija čia sulaiko religine bendruomene, tai proponuojama lietuvių kolonija svarbiausiu savo tikslu turėtų lietuvių kalbos išlaikymą būsimųjų amžių mokslui. Tad ji būtų *mokslinė lingvistinė kolonija*, kurios šitą esmę aiškinau gubernatoriui. Ir jis labai susidomėjo.

12. Dabar laisvo pasaulio kalbininkams lietuviškas kaimas su savo visomis etniškomis savybėmis nebeprieinamas. Tad jei kalbininkų, didžiųjų tos srities specialistų, apystambė grupė susidomėtų projektu, tai savo memorandumu ji net galėtų aukštose kultūros įstaigose padaryti naudingos įtakos šitam lietuvybės reikalui ir kartu ateities humanistiniam mokslui.

13. Kad ir skirtingoje gamtoje įkurta, ši Mažoji Lietuva, manau, vaizduotų visas lietuvių tautos etniškas savybes: kalbą, dainas, architektūrą ir senus papročius. Ji galėtų net atlietuvinti mūsų slavizuotas arba sinetiškas pavardes, nes svetimomis pavardėmis mes dabar gausinamės, kad dar vis pasitenkiname kaimynų kultūros įtaka, dar tebesame jų auklėtiniais.

Daugelis šiuos punktus palaikys tik fantazija. Bet be fantazijos, be vaizduotės, be gyvų koncepcijų nieko žymesnio pasauly nesukurta. Kūrybinė vaizduotė ir fantazija visur buvo reikalinga. Tad verta svajoti ir apie lietuvybės nemarumą net ir sunkiausiuose ir tragiškuose tautos bandymuose.

Šių punktų autorius nenorėtų Žaliosios diasporos sąjūdžiui vadovauti, manydamas, kad tai geriau priderėtų jaunesniems ir gal labiau praktiškiems žmonėms. Tai būtų ilgų metų sunkus uždavinys, kuriam vykdyti geriau tiktų jaunas ir drąsus kolektyvas, pilnas sveikatos ir ištvermės ir labai jautrus lietuviškosios amžinybės idėjai. Verta pagalvoti ir apie tolimesnę ateitį, kuomet daugeliui tautų, gyvenančių į šiaurę nuo 30-tos paralelės, susidarys pats didžiausias pavojus nuo atominių karų, o gal kai kurios mažoje erdvėje gyvenančios tautos ten galės būti net visiškai sunaikintos. Juk mūsų žemė per pastaruosius 3000 metų (ir be atominių ginklų) pasidarė daugelio tautų kapinynu: reikia tik atidžiai įsižiūrėti į istorinius Europos ir Artimųjų Rytų žemėlapius.

Šio autoriaus fantazija apima žymiai platesnius šios kolonizacijos laukus ir gan įvairius lietuviškos kultūros pasireiškimus dausose, bet nėra dabar noro visas mintis raštu suminėti, kol pats Žaliosios diasporos sąjūdis dar net nepradėtas. Reikia susidomėjimo ir talkos. Be geros talkos šios rūšies sumanymai gali numirti dar negimę. Tad lauksiu talkos.

Trečias skyrius

GEOPOLITIKA

— 3 —

K. PAKŠTO BALTOSKANDIJOS KONFEDERACIJA IR DABARTIS

Arūnas Bliūdžius

K. Pakšto veikalą *The Baltoscandian Confederation* 1942 metų kovo mėn. išleido Lietuvių Kultūros institutas Čikagoje. Prof. K. Pakštas, būdamas šio instituto direktoriumi, nors iš dalies įgyvendino savo jaunystės Šiaurės šalių vienijimosi aspiracijas. Paties autoriaus nuostabai ši knygelė buvo greitai išpirkta. K. Pakštas rašė: „Šios knygelės buvo išleista tik 2000 egz. (1942 04 16), nes manėme, kad ji lietuviškai visuomenei bus neįdomi, ir numatėme ją daugiausia platinti skandinavų ir (šiaip) svetimtaučių tarpe. Bet iš karto mūsų pasiuntinybė ir kun. Valančiūnas Philadelphijoje užsisakė pusę laidos. Ištekliai eina prie pabaigos"*. Lietuvos pasiuntinys Bronius Balutis Londone (1942 08 01) knygos autoriui rašė: „Aš ją tinkamiems žmonėms išdalinau. Kiek Baltoskandijos idėja gali būti *practical policy*** šiuo laiku, žinoma, sunku pasakyti. Bet kurios idėjos įsikūnijimas reikalauja ilgo laiko. Tačiau Tamstos brošiūrėlė tenka laikyti naudingu dalyku"***.

* J. Eretas. *Kazys Pakštas*, Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2002, p. 163.
** Praktinė politika (*angl.*)
*** Ten pat, p. 163.

Taigi kas tai per veikalas? Ir kuo jis originalus? „Baltoskandijos Konfederacija" (BSKF) apibendrino teoriškai ir praktiškai visus ligšiolinius (ligtolinius) šiai temai skirtus darbus Lietuvoje. Antra, tai jau buvo nors nedidelė, bet konkreti studija, pagrindžianti ir nurodanti kelius realiam Baltoskandijos kraštų kultūriniam, ekonominiam ir politiniam bendradarbiavimui ir vienijimuisi. Trečia, tai buvo tarsi iššūkis, mažų tautų mestas didžiosioms pačiame Antrojo pasaulinio karo sūkuryje, siekiant sukurti nors tada dar galbūt utopinį, tačiau perspektyvų Europos (o kartu ir pasaulio) mažų bei didelių valstybių ir jas sudarančių nacijų optimalaus bendradarbiavimo modelį, kad būtų išsaugota tarptautinė pusiausvyra ir garantuotas maksimalus tarptautinis saugumas.

Leidinys vos 28 puslapių ir sudarytas iš keturių pagrindinių dalių bei priedų. Iš pradžių pateikiamas paties K. Pakšto nubraižytas Baltoskandijos žemėlapis su paaiškinimais. Pagal jo nubrėžtas ribas BSKF sudarė septynios šalys: Lietuva, Latvija, Estija, Suomija, Švedija, Norvegija ir Danija. Nors žemėlapyje nubrėžtos tik konkrečios Šiaurės Europos ribos, reikia manyti, kad BSKF teritorijai priklausė ir tuo metu Danijai pavaldi Islandija bei Farerų, Grenlandijos ir Svolbergo (Špicbergeno) salos, esančios gerokai į šiaurę ir šiaurės vakarus nuo kontinentinės Europos. Lietuva įeina į BSKF su Klaipėdos ir Vilniaus kraštais, tačiau Mažoji Lietuva, priklausiusi vokiškajai Prūsijai, į ją neįtraukta.

Pirmoji knygelės dalis skirta Baltoskandijai, kaip geografiniam ir kultūriniam vienetui. Joje apibūdinamas tokių terminų, kaip „Fenoskandija", „Fenobaltija", „Baltijos šalys" ir „Baltoskandija" istorinis santykis. Terminai „Baltijos šalys" ir „Fenobaltija" skiriasi geografiškai, bet istoriškai tuo metu jie buvo tapatūs — pirmuoju atveju nurodomos keturios valstybės (kartais priskiriama ir Lenkiją), po Pirmojo pasaulinio karo išsivadavusios iš carinės Rusijos pančių ir sukūrusios savarankiškas valstybes, antruoju atveju — tų pačių keturių valstybių ir dviejų kalbinių — baltų ir ugrofinų — grupių sąjunga. Terminu „Fenoskandija" problemiškesnis. Šį terminą įdiegė suomių geologas Ramsay 1900 m. ir, aišku, pagrindė jį tik remdamasis geologine koncepcija. Pagal Ramsay, Fenoskandijai priklauso archajiškos Norvegijos aukštumos Šiaurės Europoje, Švedija, Suomija su rytine Karelija ir Kolos pusiasalis. Geologiniu

ir geografiniu požiūriu, ir Skandinavijai priklauso tik Norvegija ir Švedija. Tačiau, atsižvelgus į etnologines kultūrines ir politines charakteristikas, Skandinaviją sudaro trys karalystės: Švedija, Norvegija ir Danija. Lingvistiniu—kultūriniu požiūriu, Skandinavijai tektų priskirti dar Islandiją bei Farerų salas, paliekant nuošalyje eskimų apgyvendintą Grenlandiją. Po Antrojo pasaulinio karo iš „Baltijos" ir „Fenobaltijos" šalių istorinio konteksto iškritus Suomijai ir prisišliejus prie Skandinavijos Šiaurės Tarybos saitais, būtų tikslinga istoriniu, kultūriniu, lingvistiniu ir net politiniu požiūriu naudoti „Fenobaltijos" terminą kaip Baltijos šalių sinonimą, o „Fenoskandijos" terminą — kaip Šiaurės Tarybos šalių sinonimą.

„Baltoskandijos" terminą pirmasis pavartojo prof. Stenas de Geeras švedų geografiniame žurnale *Geografiska Annaler* 1928 metais, taip pavadindamas geografinį regioną, sudarytą iš tuometinių trijų Skandinavijos ir keturių Baltijos valstybių, kurios anksčiau priklausė Rusijos imperijai. Tačiau Šiaurės šalių spaudoje šis terminas prigijo tik po plačios K. Pakšto 1934 metų kampanijos, kai su paskaitomis jis apvažinėjo kone visas Skandinavijos ir Baltijos valstybes tarsi vieną geografinį regioną. Prof. Stenas de Geeras, praleisdamas klimatinius ir biogeografinius veiksnius, į svarbiausių charakteristikų grupę įtraukia ir negeografinius faktorius, apibūdindamas jį devyniais aspektais:

1) archajinių aukštumų regionas,
2) Šiaurinės Europos pusiasalio regionas,
3) charakteringos morenų topografijos regionas,
4) XX a. pirmoje pusėje susiformavęs regionas,
5) šiaurinės juostos regionas,
6) dviejų kalbų grupių regionas,
7) protestantų krikščionybės regionas,
8) dabartinių šiaurinių valstybių regionas,
9) istorinis šiaurinių valstybių regionas.

Visus devynis aspektus atitinka tik geologiniu požiūriu susiformavęs Fenoskandijos regionas arba trys valstybės, sudarančios geologinį Fenoskandijos branduolį: Norvegija, Švedija ir Suomija. Plačiau nenagrinėdami geografinių veiksnių, atkreipsime dėmesį į kai kuriuos kitus. Steno de Geero lingvistinė ir religinė charakteristikos, apibrėžiant Baltoskandijos ribas, yra nepateisinamos, nes

už jų ribų lieka baltų kalbinės teritorijos ir beveik visa katalikiška Lietuva. Pagal Steną de Geerą, Lietuva visiškai iškrenta iš Baltoskandijos konteksto kaip nejūrinė nacija be savo sostinės — uosto. Kadangi valstybė įeina į ta tikrą regioną pagal jį apibūdinančių veiksnių atitikimo tos valstybės charakteristikoms daugumą, tai Lietuva vienintelė iš Baltoskandijos valstybių lieka tarsi „už borto" (Norvegija, Švedija, Suomija — 9 veiksniai, Danija, Estija — 7 veiksniai, Latvija — 6 veiksniai). K. Pakštas sukritikuoja šį formalų prof. Steno de Geero požiūrį, remdamasis etnologiniais, kultūriniais, lingvistiniais ir psichologiniais Lietuvos ryšiais su kitomis Baltoskandijos valstybėmis ir prideda savo šešis antropogeografinius kriterijus, nustatančius Baltoskandijos geografinio ir kultūrinio regiono ribas, pagal kurias visos Baltoskandijos valstybės gali priklausyti vienam geografiniam-kultūriniam regionui:

1) Baltoskandija — būdingas jūrinis regionas, į kurį natūraliai įsilieja žemdirbystė ir gyvulininkystė;

2) Baltoskandija — nacijų su vyraujančiu šiauriniu charakteriu sritis;

3) Baltoskandija — septynių mažesnių kalbų regionas;

4) Baltoskandija — Vakarų krikščionybės sritis;

5) Baltoskandija — užbaigtas Šiaurės valstybių vienetas, harmoningai supantis Baltijos jūrą ir teikiantis jai vidužemišką (mediteraninį) bruožų;

6) Baltoskandija — mažesnių tautų, turinčių bendrų kultūrinių interesų ir siejamų tarpusavio simpatijų, sritis, kur kalbų ir kultūros įvairovė netrukdo tarpusavio pagarbai, bendradarbiavimui ir taikai. Šiuo paskutiniu punktu tai labai reta ir originali sritis planetoje.

Antroji knygelės dalis skirta Baltoskandijai kaip ekonominiam vienetui. Šioje dalyje K. Pakštas prisimena intelektualinio Baltijos ir Šiaurės valstybių bendradarbiavimo konferencijas, kurios atspindėjo realius kultūrinius ir ekonominius Baltoskandijos kraštų ryšius, atskleidė nedidelių valstybių ekonominio bendradarbiavimo efektyvumą. Jis dar kartą pabrėžė jūrą kaip dominuojančią ekonominę sąsają. Deja, anot K. Pakšto, Baltoskandija negalės tapti savarankišku ekonominiu vienetu dėl žemės ūkio produktų pertekliaus, kurį teks realizuoti kitose šalyse. Labai dideles viltis K. Pakštas

teikia BSKF ryšiams su Didžiąja Britanija, o per ją — su buvusiomis ir esamomis Britų imperijos dominijomis. Iš kitų eksportuojamų prekių K. Pakštas išskiria miško medžiagą ir žuvį. Baltoskandija gali visiškai apsirūpinti žemės ir miško ūkio produkcija, linais, geležimi, plienu. Baltoskandijai tektų importuoti akmens anglį, naftą ir dujas, spalvotuosius metalus, medvilnę, vilną, kavą, cukrų, prieskonius, vaisius ir daržoves, dalį grūdų. Tačiau nė viena Europos kontinento šalis negalėtų aprūpinti Baltoskandijos pakankamu kiekiu šių žaliavų ir produktų. Todėl tinkamus mineralus ir prekes Baltoskandija turėtų gauti ne tiek iš centrinės Europos, kiek iš įvairių kontinentų pakraščių zonų. Transportavimas jūra būtų pigesnis ir padėtų Baltoskandijai tapti pasauline jūrine valstybe. Ekonominis bendradarbiavimas koncentruotųsi vystant ryšius su anglosaksiškuoju pasauliu ir Lotynų Amerikos šalimis. BSKF taptų materialiu taiką propaguojančiu veiksniu pasaulyje.

Trečioji prof. K. Pakšto knygelės dalis skirta Baltoskandijai kaip politiniam ir kariniam vienetui. Joje išryškinami politinės-karinės sąjungos privalumai ir sunkumai. Iš pastarųjų K. Pakštas nurodo trijų Baltoskandijos kraštų imperinę praeitį ir jų galimą norą dominuoti Konfederacijoje. Tai būdinga Danijai, Lietuvai ir Švedijai, skirtingais istoriniais laikotarpiais dominavusioms atitinkamuose regionuose. Ir vis dėlto K. Pakštas, skirdamas Švedijai pagrindinį politinį vaidmenį Konfederacijoje, nurodo, kad pagal nacijos atstovų dydį BSKF nėra dominuojančio krašto. Todėl esminiu kompromisu turėtų tapti vieningos politinės–gynybinės strategijos suformavimas, kuris remtųsi bendradarbiavimu su anglosaksine gynybos sistema, drauge lemdamas Baltoskandijai kaip politiniam-kariniam vienetui atlikti tarpininko vaidmenį tarp Rusijos ir Vokietijos. Kadangi politinė-karinė sąjunga suvereniteto požiūriu yra problemiškesnė negu ekonominė ir kultūrinė, tai K. Pakštas nurodo jau dvi galimas Baltoskandijos vienijimosi formas — Asociaciją (BSA) ir Konfederaciją. Pirmuoju atveju BSA nereiktų bendros Konstitucijos ir bendros vyriausybės. Egzistuotų tik Baltoskandijos komitetas, kurį sudarytų kiekvieno krašto deleguoti parlamento deputatai, turintys plačius įgaliojimus ir galintys spręsti bendrus gynybinius ir užsienio politikos reikalus, svarbius BSA. Gynybos srityje analogišku principu veiktų Generalinis štabas,

politikos srityje — tarpparlamentinis komitetas, kuriam paeiliui vadovautų kiekvieno iš BSA narių delegatai. Kai kuriose užsienio šalyse BSA turėtų savo bendras ambasadas ir konsulatus. BSA nebūtų muitų.

Jeigu Baltoskandija būtų Konfederacija, reikėtų bendros Konstitucijos ir bendro BSKF Kongreso, kurių pavyzdžiais galėtų būti JAV, Didžiosios Britanijos ir Šveicarijos Konstitucijos ir JAV Senatas. Galima būtų rinkti į Kongresą lygų atstovų skaičių nuo kiekvieno BSKF krašto. Valstybės galva galėtų būti didžiausios BSKF valstybės — Švedijos — karalius, kuris turėtų ir Baltoskandijos imperatoriaus titulą. Kitu valstybės sandaros pavyzdžiu BSKF galėtų būti Šveicarija, kurioje renkamas pirmininkas (BSKF prezidentas), atstovaujantis paeiliui skirtingiems kantonams (BSKF — kraštams). Kalbiniu atžvilgiu Šveicarija taip pat idealus pavyzdys. K. Pakštas siūlo įvesti dvi valstybines BSKF kalbas — anglų ir švedų. BSKF turėtų keturias bendras ministerijas:

1) užsienio reikalų (Britų sandraugos pavyzdžiu),
2) gynybos (vieningas Generalinis štabas),
3) komunikacijų (vieninga transporto sistema),
4) finansų (vienoda piniginių vienetų vertė).

Ketvirtoje dalyje „Baltoskandijos idėjos istorinis pamatas" K. Pakštas supažindina su istorinėmis Šiaurės Europos prievartinio vienijimo tendencijomis, XX a. pirmosios pusės Baltijos ir Skandinavijos valstybių vienijimosi aktualijomis. Įdomiai apibrėžiami BSKF santykiai su Vokietija ir Rusija. K. Pakštas tiki, kad ilgainiui Rusija taps demokratine šalimi ir nebegrasins Šiaurės Europai, o Vokietijos sala — Prūsija — bus padalinta tarp Lietuvos ir Lenkijos, kiekvienoje šių šalių išlaikant tam tikrą autonomiją, kur vietos vokiečiams bus suteiktos plačios kultūrinės ir ekonominės laisvės. Taip K. Pakštas visą Mažąją Lietuvą priskiria Lietuvai, o kartu ir BSKF, pabrėždamas jos autonomiškumą pačioje BSKF.

Veikalo pabaigoje K. Pakštas pažymi, kad tai nėra detalus BSKF kūrimo planas, o tik projektas šalia kitų panašių projektų apie atskirų regionų bendradarbiavimą. K. Pakštas akcentuoja esminę Švedijos poziciją BSKF klausimui ateityje.

BALTOSKANDIJOS KONFEDERACIJA

PARAŠYTA PROF. KAZIO PAKŠTO, MOKSLŲ DAKTARO,
LIETUVOS GEOGRAFŲ DRAUGIJOS PREZIDENTO (1933–1940),
APDOVANOTO ŠVEDIJOS GEOGRAFIJOS IR ANTROPOLOGIJOS DRAUGIJOS ANDREE MEDALIU (1934),
LATVIJOS TRIJŲ ŽVAIGŽDŽIŲ ORDINO KOMANDORO (1938),
JO DIDENYBĖS ŠVEDIJOS KARALIAUS VAZOS ORDINO KAVALIERIAUS (1939)

Įžanga

Šios knygelės medžiaga didžiąja dalimi sudaryta iš autoriaus paskaitų apie Baltoskandiją, skaitytų 1934 metais Stokholmo, Oslo, Kopenhagos, Talino ir kitų Baltijos bei Skandinavijos miestų geografų draugijose ir universitetuose.

*Lietuvos Kultūros institutui pasiūlytas ir kitas savalaikis, įdomus, panašios apimties traktatas apie Centrinės Europos Konfederaciją (su galimu Baltijos šalių įtraukimu). Jeigu visuomenė suteiktų reikiamą finansinę paramą, Institutas galėtų išleisti šią brošiūrą artimiausioje ateityje.**

Turinys:

Viršelio iliustracijų komentarai
Baltoskandija kaip geografinis ir kultūrinis vienetas
Baltoskandijos žemėlapis
Baltoskandija kaip ekonominis vienetas
Baltoskandija kaip politinis ir karinis vienetas
Istorinis Baltoskandijos idėjos pagrindas
Lietuvos Kultūros institutas: tikslai ir programa

VIRŠELIO ILIUSTRACIJŲ KOMENTARAS

Knygelės viršelio piešinys simbolizuoja Lietuvos kultūros sintezę. Jai atstovauja trys medžiagos: linai, medis ir geležis. Piešinio apačioje mes matome tipišką lietuvišką lininio rašto dizainą, kuris, galbūt, atstovauja seniausią Lietuvos kultūros išraiškos formą, pagrįstą subtiliausiais moteriškos fantazijos niuansais. Darbšti ir taupi moteris yra

* Išleista Lietuvos Kultūros institute, 1942, kovo mėn.

jos tautos įgimtas stiprybės pagrindas. Jos namų židinio kuriamoji galia laikoma kertiniu tautinės kultūros akmeniu. Kuriamąją galią geriausiai atspindi rankdarbiai ir tautiniai kostiumai, neseniai apdovanoti pirmaisiais prizais už grožį ir originalumą Tautinių kostiumų parodoje Berlyne 1938 metais ir Pasaulio mugėje Niujorke 1939 metais.

Medžio meno ir vyriškos vaizduotės išraišką geriausiai atspindi tipiškas lietuviškas kryžius, atvaizduotas viršelyje. Tai vienas iš keleto šimtų visiškai skirtingų ir originalių kryžių konstrukcijų, sutinkamų Lietuvoje. Lietuvių protėviai mažiausiai keturis tūkstančius metų gyveno tankiuose ir neįžengiamuose Šiaurės Europos miškuose, todėl įprasta, kad lietuviai rodytų stiprų prisirišimą prie miškų, sodų ir medžių. Painūs medžio raižiniai puošia Lietuvos pastatų fasadus ir gali būti matomi namų darbo įrankiuose ir ūkio padarguose. Bet galbūt tobuliausia medžio raižymo meno forma yra tie Lietuvos kryžiai, kurie yra pastatyti kapinėse, kryžkelėse, prie namų, turgaus aikštėse ir ant Lietuvos upių krantų.

Mediniai kryžiai, bažnyčios ir varpinių bokštai visada turi sudėtingų geležies konstrukcijų intarpų. Geležies amžius Lietuvos kultūroje turtingas archeologinių radinių.

Dviejų religijų elementai – senojo Lietuvos tikėjimo ir katalikybės yra įkūnyti lietuviškajame kryžiuje. Visa Lietuva išliko pagoniška iki pat XV amžiaus, nors vėliau žymi jos gyventojų dalis laikėsi pagoniškų įpročių apie tris šimtmečius. Lietuvos pagonys garbino gamtos jėgas, kurios atvaizduotos geležyje ir medyje saulės, mėnulio ir žvaigždžių simboliais.

Kaip ir ispanai, lietuviai yra grynieji mistikai, be jokios realizmo apraiškos savo misticizme. Štai kodėl Nukryžiuotojo figūrėlė ant lietuviškojo kryžiaus yra visada labai maža.

Be to, šioje iliustracijoje mes turime „trijų aukštų" kryžių, kuris simbolizuoja Šventąją Trejybę.

Kadangi šitie labai ornamentuoti kryžiai yra grynai lietuviški ir nesutinkami kitose šalyse, geografai ir etnologai surado lengvesnį būdą nustatyti etnologines lietuvių tautos ribas pagal šių kryžių paplitimą, labiau negu pagal lietuvių kalbos paplitimą, kuri keliuose regionuose buvo paveikta keleto kitų kalbų.

K. P.

I. Baltoskandija kaip geografinis ir kultūrinis vienetas

Mes gyvename neramiais, bet vis dėlto įdomiais laikais. Esant neaiškiomis sąlygomis, mes pastebime naują idėjų įvertinimą ir tarptautinių aljansų persigrupavimą. Todėl pasaulio spauda pradeda naudoti vis daugiau ir daugiau tokių negirdėtų terminų, kaip „Fenoskandija", „Fenobaltija", „Baltoskandija" ir „Baltijos šalys". Nežiūrint į didėjantį nacionalinį ir ideologinį šovinizmą, ekonominį suverenitetą ir militarizmą, žmonija neatsisakė savo aukštų aspiracijų pasiekti nacionalinę ir internacionalinę kooperaciją, taiką ir visuotinę gerovę. Todėl mes ieškome ne tik priežasčių, kurios skiria nacijas, bet taip pat veiksnių ir požymių, kurie jas jungia. Vienijančių elementų grupė turi atitinkamus pavadinimus:

Baltijos šalis sudaro trys Rytinės Baltijos respublikos, kurios jungiasi į harmoningą ir apibrėžtą vienetą, besitęsiantį nuo Suomijos įlankos iki žemutinio Nemuno ir susiliejantį į tam tikru mastu kultūrinį ir netgi politinį aljansą. Tada prie šių trijų respublikų mes priskiriame Suomiją ir turime labiau išbaigtą, bet mažiau vientisą regioną, pavadintą Fenobaltija, kuri susieta kultūriniais saitais su tokiomis vienijančiomis institucijomis, kaip Studentų aljansas „SELL" (Suomija – Estija – Latvija – Lietuva), Fitogeografinis (t.y. Botaninė geografija) aljansas su įvairiomis medicininėmis ir juridinėmis draugijomis ir t.t.

Suomių geologas Ramsay 1900 m. įvedė terminą „Fenoskandija". Šis grynai geologinės sąvokos turinys apima archajiškas Šiaurės Europos aukštumas Norvegijoje, Švedijoje, Suomijoje, Rytų Karelijoje ir Kolos pusiasalyje. Nors geologiškai ir geografiškai Skandinavija apima tik Norvegiją ir Švediją, tačiau, jei mes atkreiptumėme dėmesį ir į etnologines, kultūrines ir politines ypatybes, turėtume prie Skandinavijos šalių grupės priskirti ir Daniją. Todėl pagal visuotinę nuomonę Skandinaviją sudaro trys karalystės: Norvegija, Danija ir Švedija, kurios yra glaudžiai susietos bendromis politinėmis asociacijomis, kultūriniais kongresais. Tai yra regionas, turintis savo išskirtinę kultūrą.

Profesorius Sten de Geer (mirė 1933), rašydamas Švedijos geografiniam žurnalui *Geografiska Annaler* 1928 m., pirmasis „Baltoskandi-

jos" terminu pavadino geografinį regioną, sudarytą iš Skandinavijos ir Baltijos valstybių. Mes galvojame, kad Steno de Geero straipsnis buvo pirmasis bandymas geografiškai atskirti Rytinės Baltijos šalis nuo Rusijos lygumų ir įjungti jas į Skandinavijos regioną. Šešetą metų ši logiška klasifikacija buvo menkai pripažinta tarp geografų. Tiesa, keturios Baltijos respublikos priklausė Rusijos imperijai ir buvo lyg tąsa didžiųjų Rusijos lygumų, vertė daugumą geografų įjungti jas į Rusijos geografinį regioną. 1934 m. vasario mėn., kai mes lankėme trijų Skandinavijos šalių sostines, mūsų paskaitos apie Baltoskandiją universitetuose ir geografinėse draugijose sukėlė daug gyvų diskusijų, ypač apie naująjį regioninį Skandinavijos ir Baltijos šalių pergrupavimą. Vis dažniau ir dažniau „Baltoskandijos" terminas pasirodydavo spaudoje ir galiausiai buvo pripažintas.

Dideli geografiniai regionai negali būti skiriami tik pagal vieną bendrą požymį. Nors kelios svarbios, išskirtinės ypatybės turi apjungti visą regioną, ir pagal jų atitikimą mes galime nustatyti tam tikro regiono sienas. Pagal Steną de Geerą, jeigu į ginčytiną regioną įeina tokia dalis, turinti išskirtinius požymius, tai nesunku nustatyti sieną. Idealiai nustatyta siena yra tada, kai tam tikras požymis nepasireiškia už jos ribų; tada ji vadinama *absoliučia siena*. Tokia absoliuti siena ne visada gali būti užfiksuota; tokiu atveju nustatoma *reliatyvi siena*.

Praleisdamas klimatinius ir biogeografinius veiksnius, Sten de Geer apibrėžia Baltoskandijos regioną devyniomis svarbiausiomis charakteristikomis:

Fenoskandija – archajinių aukštumų regionas.
Šiaurės Europos pusiasalio regionas.
Fenoskandija – charakteringas moreninės topografijos regionas.
Fenoskandija – staiga pasirodąs regionas.
Šiaurės rasės centras.
Dviejų Fenoskandijos kalbų regionai.
Protestantiškos krikščionybės regionas.
Dabartinių Šiaurės valstybių regionas.

Šiaurės šalių regionas, egzistuojantis apie 2000 metų ir pasiekęs aukščiausią išsivystymo lygį dabartiniais laikais.

Dabar trumpai aptarsime kiekvieną iš šių devynių charakteristikų.

1. Fenoskandija – archajinių aukštumų regionas

Žemėlapyje, kurį nubraižė J. J. Sederholmas, Fenoskandija apima Norvegiją, Švediją ir Suomiją. Sten de Geer mano, kad tokia Fenoskandija sudaro Baltoskandijos branduolį, todėl, kad čia pasireiškia visi devyni faktoriai. Tai yra geologinis regionas, kurį Sten de Geer lygina su Šv. Lauryno regionu Šiaurės Amerikoje. Šis gerai apibrėžtas regionas išsiskiria savo fiordais ir skergardenais. Jis pasižymi senomis uolomis, kurias labai paveikė ledo denudacija (apnuoginimas) ir kurias nušlifavo Baltijos jūra (iš Šiaurės į Pietus) ir Suomijos įlanka bei Švedijos ežerai (iš Rytų į Vakarus).

2. Šiaurės Europos pusiasalio regionas

Šis antras požymis sujungia didesnį plotą nei pirmasis. Prie pastarojo prijungiama Danija, Rytų Karelija ir Kolos pusiasalis. Ši pusiasalių sistema yra sujungta su kontinentu keturiomis sąsmaukomis, kurių bendras ilgis 350 km. Iš dalies atskirti nuo kontinento, šie pusiasaliai prisitaikė prie jūrinio gyvenimo ir išvystė aktyvesnę ir labiau nepriklausomą civilizaciją.

De Geer neįtraukia Estijos į šį pusiasalio regioną, nors ją iš trijų pusių supa vanduo. Netgi dalį Latvijos – Šiaurinę Kurliandiją – galima laikyti pusiasaliu.

3. Fenoskandija – charakteringas moreninės topografijos regionas

Šio moreninio faktoriaus svarba Vakarų Baltijos šalims yra labai didelė, nes jų sienos tęsiasi toliau į rytus. Atsižvelgiant į išplitusias tankias morenines kalvas ir ežerus, Baltoskandija apima beveik visą Lietuvą, Šiaurės Baltarusiją ir didelę dalį Vakarų Rusijos. Šis tankių morenų landšaftas pasižymi didele reljefo įvairove ir keliais tūkstančiais išsimėčiusių ežerų. Į rytus ir pietus nuo šios ribos paviršius tampa lygiu, susidedančiu iš fliuvioglacialinių nuosėdų.

4. Fenoskandija – staiga pasirodąs regionas

Regionas apima vidinę sritį, kur net mažiausia aukštuma matosi reljefe. Šis regionas apima ne tik Fenoskandiją, bet ir Estiją, Latviją ir

mažą Šiaurės – vakarų Lietuvos dalį. Iškylantis reljefas turėjo įtakos Botnijos įlankos krantams istoriniais lakais, kur per keletą šimtmečių vanduo atsitraukė kelis kilometrus nuo pakrantės gyvenviečių.

Kadangi šie keturi Baltoskandijos požymiai priklauso fizinių požymių sričiai, jų aprašymas yra patikrinamas ir reliatyviai neginčijamas. Priešingai, nuomonių skirtumo galima tikėtis diskusijoje apie kitus penkis antropologinius Baltoskandijos kriterijus.

5. Šiaurės rasės centras

Sten de Geer nustato Šiaurės Rasės pietrytinės ribos pranašumą išilgai lietuvių ir baltarusių gyvenamų teritorijų sienos, apimant Latviją ir Estiją ir netgi dalį Šiaurės Rusijos (Nevos ir Šiaurinės Dvinos baseinus). Šios ribos, aišku, gali būti reliatyvios dabartyje, laukiant tolesnių tyrinėjimų šiame regione. Kol mes neturime tikslių žinių, galime laikinai susitarti, kad Baltijos šalys, įskaitant Lietuvą, turi daugiau bendrų antropologinių panašumų su Skandinavijos nordais (šiauriečiais) negu su Alpių slavais. Deja, kadangi Europoje daugelį šimtmečių nebuvo tikrų ryšių, netgi apytikslės sienos negali būti apibrėžtai nustatytos.

6. Dviejų Fenoskandijos kalbų regionas

Apimdamas tik dvi kalbines grupes (skandinavų ir ugrofinų), Sten de Geer nepagrįstai atskiria nuo Baltoskandijos trečiąją – Baltijos (baltų) grupę – lietuvius ir latvius. Ši grupė harmoningai prisijungia prie Fenoskandijos kalbų, kurios paplitusios pietrytinėje Baltijos jūros pakrantėje ir niekada negali būti priskirtos prie didesnio slavų regiono. Todėl kalbinė Baltoskandijos riba pietryčiuose turi būti išvesta ten, kur egzistuoja latvių ir lietuvių kalbų panašumas.

7. Protestantiškos krikščionybės regionas

Diskutuodamas tik apie protestantišką krikščionybę, Sten de Geer palieka už Baltoskandijos ribų beveik visą Lietuvą, vieną trečiąją Latvijos (Latgaliją) ir Estijos „kampą". Ortodoksiška bažnyčia sukūrė savitą pasyvų kultūros tipą ir mažiau organizuotą religinį gyvenimą, todėl Sten de Geer pagrįstai atskiria ortodoksiškus kraštus nuo Baltoskandijos. Vakarų Europos protestantiškos šalys beveik tūkstantį metų brandino savo civilizacijos vaisių ant katalikybės medžio. Jeigu

mes panagrinėtume mišrias religijų sritis Europoje su jų kultūriniu gyvenimu ir gyventojų charakteriu, mes pamatytume labai mažą skirtumą tarp katalikų ir protestantų. Šis skirtumas netrukdo artimiems ryšiams ir plačiam bendradarbiavimui. Per pastaruosius 20 metų Lietuvos katalikų gyvenimą ir kultūrą stipriai veikė didelis skaičius intelektualų, studijavusių Vakarų Europos universitetuose. Tie patys Vakarų civilizacijos saitai jungia Lietuvą ir Skandinaviją. Šis ir kiti faktoriai kelia pastovią ir tikrą simpatiją Skandinavijos šalims. Taigi religinė ir kultūrinė Baltoskandijos riba turėtų būti pastumta toliau į rytus prie ortodoksiško regiono ribų.

8. Dabartinių Šiaurės valstybių regionas

De Geer įtraukia visą Skandinaviją (su Danija ir Islandija) bei Fenobaltiją į Šiaurės valstybių regioną, bet išskiria Lietuvą. Nors jis nepateikia visų tokio sprendimo kriterijų, tačiau randa visoms šioms Šiaurės valstybėms vieną būdingą bruožą: jos visos yra jūrinės nacijos su jų sostinėse esančiais prekybos uostais. Tuo metu, kai rašė de Geer, Lietuvos atskyrimas buvo pagrįstas, bet tai netaikytina šiandien. Einant metams, *po tam tikrų svyravimų Lietuva sukūrė nedidelį, bet efektyvų prekybos laivyną ir ateityje gali sėkmingai jį išvystyti iki tokio lygio, kada ji bus laikoma tikrai jūrine valstybe.*

Kitos priežastys irgi reikalauja laikyti Lietuvą šiaurine valstybe. Viena jų – geografinė padėtis, nes jeigu mes laikome Gibraltarą piečiausiu Europos tašku, o Nordkapą – šiauriausiu, tai 54-oji paralelė būtų siena tarp Šiaurės ir Pietų Europos. Iš tikrųjų ši paralelė eina truputį į pietus nuo Danijos ir Lietuvos. Beveik visa Lietuva yra toje pačioje geografinėje platumoje, kaip ir Danija bei pietinė Švedija (iki Halmstado ir Kalmaro), todėl Lietuvoje yra netgi šaltesnis klimatas negu Kopenhagoje, Osle, Gioteborge ir Stokholme. Kita priežastis yra ta, kad lietuviai turi šiaurietišką charakterį ir temperamentą, kuris tarptautiniuose santykiuose pasireiškia šaltumu ir atsargumu. Šis šiaurietiškas bruožas atsiskleidė ne tik sprendžiant Alandų salų ir Grenlandijos problemą, bet ir nustatant sienas tarp Latvijos ir Estijos bei tarp Lietuvos ir Latvijos. „Balkanizacijos" aspektas arba tendencija niekada neiškilo šiose diskusijose.

Taigi visiškai pagrįsta laikyti Lietuvą Šiaurės valstybe.

9. Šiaurės šalių regionas, egzistuojąs apie 2000 metų ir pasiekęs aukščiausią išsivystymo lygį dabartiniais laikais

Daniją ir Švediją bei į jų periferiją patenkančias visas šalis, buvusias dviejų minėtų valstybių valdomas ilgą laikotarpį, Sten de Geer apibrėžia kaip Šiaurės šalių regiono branduolį. Šiuo aspektu tiktai Lietuva buvo išimtis. Nuo X amžiaus Lietuva pradėjo kurti savo valstybę, o nuo XIII iki XV amžiaus Lietuva buvo pakankamai stipri atremti ne tik teutonų, bet ir totorių invaziją. Šios valstybės valdymo centras buvo šiauriniame regione, šiaurinėje Nemuno baseino dalyje (Vilnius), nors geografinis Lietuvos centras apie 200 metų (XIV–XVI amžiuje) buvo Kijevas. Lietuvių dominavimas didelėse Juodosios jūros ir Dniepro baseino teritorijose sąlygojo platų tautos energijos ir jėgų išblaškymą, kuris sutrukdė savo kultūros konsolidacijai. Tai galbūt ir buvo didžiausias nuostolis lietuvių tautos kultūros vystymuisi ir brendimui. Todėl dabartiniai Lietuvos vadovai nemato, kad Lietuva pasiekė savo galybės ir kultūrinio išsivystymo aukščiausiąjį lygį Viduramžių pabaigoje.

Skandinavijos tautos dabar yra savo ekonominio ir kultūrinio klestėjimo aukštumoje, o Rytų Baltijos tautų ekonominiai ir kultūriniai pasiekimai (ir ypač Lietuvos) tik pradeda ryškėti. Galbūt tik šio šimtmečio pabaigoje šitos šalys sugebės visiškai suklestėti ir atskleisti kultūros didybę. Mūsų akivaizdoje verčiamas svarbiausias Baltijos šalių istorijos puslapis. Šios tautos jau patyrė kuriamojo darbo kančias. Ir šiuo aspektu jos turi būti įtrauktos į Šiaurės valstybių grupę, kurios pasiekė aukščiausią kultūrinį išsivystymą šiais laikais.

Visos devynios geografinės charakteristikos, aprašytos Steno de Geero, apima tiktai Fenoskandiją, į kurią įeina Norvegija, Švedija ir Suomija. Danijos ir Estijos atžvilgiu pasireiškia septyni faktoriai, Latvijos – šeši ir Lietuvos – du. Taigi autorius išskiria Lietuvą iš Baltoskandijos tautų šeimos. Vis dėlto nenorėdamas jos izoliuoti, Sten de Geer yra priverstas įtraukti Lietuvą į slavų tautų regioną, kuris netinka jai dėl etnologinių ir politinių priežasčių, nes ji negali būti atskirta nuo savo sesės Latvijos ir giminaitės Estijos, su kuriomis turi daug charakterio panašumų.

Pasinaudodami Steno de Geero Baltoskandijos charakteristikų studija, pridėkime tam tikrus antropografinius kriterijus, nustatančius Baltoskandijos geografinio ir kultūrinio regiono ribas.

Šiam tikslui mes panaudosime klasifikaciją, kuri apima šiuos punktus:

Baltoskandija – charakteringas morenų regionas, pasireiškiantis vienoda natūralia aplinka, skirta žemdirbystei ir gyvulininkystei.

Nacijų su dominuojančiu šiaurietišku charakteriu sritis.

Baltoskandija – septynių mažesnių kalbų regionas.

Baltoskandija – Vakarų krikščionybės sritis.

Baltoskandija – užbaigtas Šiaurės valstybių vienetas, harmoningai supantis Baltijos jūrą ir suteikiantis jai tikrai viduržemišką charakterį.

Baltoskandija – mažesnių nacijų sritis su bendrais kultūriniais interesais ir abipusėmis simpatijomis, kur kalbų ir kultūrų įvairovė netrukdo abipusiai pagarbai, bendradarbiavimui ir taikai. Šiuo aspektu tai labai reta ir originaliausia sritis planetoje.

1. Baltoskandija – charakteringas morenų regionas

Šis regionas pasižymi labai panašiomis dirvožemio savybėmis ir beveik tokiu pat panašiu klimatu. Mažas lietaus perteklius ir vos pakankama vasaros temperatūra leidžia šiame regione auginti avižas, rugius, miežius ir bulves. Kukurūzai šiame klimate vešliai neauga, o kviečiai gerai auga tik Danijoje, Lietuvoje ir pietinėje Švedijoje. Kadangi dirvožemis yra vidutiniškas arba skurdus, reikalingi pažangūs ūkininkavimo metodai ir sunkus darbas. *Dominuojančios nedidelės fermos pririša žmones prie žemės ir privatinės nuosavybės bei sumažina kontrastus tarp skirtingų socialinių klasių. Todėl Baltoskandijos regione nėra terpės komunizmui.*

2. Baltoskandija – nacijų su dominuojančiu šiaurietišku charakteriu sritis

Septynioms šiaurinėms nacijoms būdingas nuosaikumas, kantrybė ir ištvermingumas, jos turi daug panašių fizinių savybių, tačiau nesudaro vientiso antropologinio tipo. Suomiai galbūt yra flegmatiškiausi ir labiausiai nekalbūs. Iškalbingumas didėja einant į pietus, pasiekdamas zenitą Dzūkijoje arba Dainavoje (kaip originale), Dainų šalyje, pietinėje Lietuvos provincijoje (*daina* – lietuviškai reiškia „dainą") (kaip originale).

BALTOSKANDIJA

▪▪▪▪ Baltoskandijos ribos.

●●●● Vakarų civilizacijos ir krikščionybės ribos.

3. Baltoskandija – septynių mažesnių kalbų regionas

Septynios Baltoskandijos kalbos priklauso trims mažoms grupėms: trys iš jų – skandinavų, dvi – ugrofinų ir dvi – baltų. Jų arealai apsupti iš visų pusių daug didesnių kalbų arealų, todėl reikia rūpintis bendru saugumu ir kultūriniu nepriklausomumu. Netgi daugiau izoliuotoms Švedijai ir Norvegijai ne mažiau svarbu rytuose ir pietuose turėti mažesnes draugiškas tautas negu didelę, kartais agresyvią jėgą, kurios imperialistinis dėmesys yra sukoncentruotas į Pietų Jutlandiją, Kirūną ir Narviką.

4. Baltoskandija – Vakarų krikščionybės sritis

Vakarų krikščionybė, kuri pasireiškia Baltoskandijoje dviem požymiais (kaip buvo anksčiau pažymėta), netrukdo bendradarbiavimui. Toks pat religijų įvairumas yra Olandijoje, Didžiojoje Britanijoje, JAV ir kitur; praturtindamas dvasinį gyvenimą, sukeldamas didesnį susidomėjimą religiniais reikalais ir mažindamas abejingumą. Katalikiška Lietuva tapo labai artima protestantiškai Latvijai, Švedijai ir Estijai. Šios šalys draugiškai aptaria daug kultūrinių, politinių ir ekonominių, ir net liečiančių bažnytines doktrinas klausimų.

5. Baltoskandija – užbaigtas Šiaurės valstybių vienetas

Nė viena šalis negali būti išbraukta iš šios grupės, nes Baltoskandija siekia turėti labai harmoningus ovalius kontūrus, o jeigu viena ar kelios smulkios valstybės bus izoliuotos, neturėsime tikro geografinio regiono, į kurį jos galėtų harmoningai įsilieti. *Vientisa tautų šeima* skatina tarptautinį ir kultūrinį bendradarbiavimą, suteikdama Baltijos jūrai tikrą Šiaurės viduržemišką charakterį, šalina nuobodžią monotoniją, kuri gali apgaubti jos vaizduotę ir kūrybinę dvasią. Rasinės kilmės, kalbos ir tikėjimo įvairovė turėjo didelės įtakos klasikinės civilizacijos iškilimui senovės Viduržemio teritorijoje; ta pati įvairovė turėtų praturtinti bekylantį šiuolaikinį Viduržemį Šiaurėje. Iš tikrųjų pakankama kultūrinė įvairovė išskiria Viduržemį iš paprasto didelių ežerų regiono tarpo. Ši Baltoskandijos geografinės ir kultūrinės vienybės įvairovė gali būti išreikšta skaičiais (1941 m. sausio mėn. duomenys).

Kraštai	Plotas km²	Gyv. sk.	Tankumas km²
Skandinavų kraštai			
Danija	43 000	3 800 000	86
Norvegija	322 000	2 900 000	9
Švedija	448 000	6 300 000	14
Ugrofinų kraštai			
Suomija	388 000	3 800 000	10
Estija	46 000	1 150 000	24
Baltų kraštai			
Latvija	66 000	2 000 000	30
Lietuva	88 000	4 080 000	46
Baltoskandija	1 401 000	24 030 000	17

Baltoskandijos kultūrines aukštumas vainikuoja 12 svarbių universitetų, jų ekonominė galia gali būti išreikšta eksporto lygiu, kuris 1938 metais sudarė *vieną bilijoną 283 milijonus dolerių* arba tris kartus daugiau negu Rusijos ir Lenkijos eksportas kartu sudėjus.

6. Baltoskandija – mažesnių nacijų sritis su bendrais kultūriniais interesais ir abipusėmis simpatijomis

Kultūrų ir kalbų įvairovė netrukdo draugystei, pagarbai, bendradarbiavimui ir taikai. Beveik neįmanoma nūdienos pasaulyje surasti *daugiau negu septynias tautas*, draugiškai gyvenančias viena šalia kitos. Dažniausiai kaimynai negerbia vienas kito, pavydi ir grasina vienas kitam, žvangina ginklais, esant mažiausiai dingsčiai. Išimtys iš šios taisyklės yra retos; iš tikrųjų Baltoskandija yra viena iš pritrenkiančių ir originalių išimčių. Netgi susierzinimo banga, kurią sukėlė Didysis karas, negali užkirsti kelio Baltoskandijos tautoms siekti protingo ir taikaus kompromiso, sprendžiant sudėtingas tarpusavio sienų problemas. Supratimas nugali pyktį ir pavydą, o kultūrinis bendradarbiavimas – izoliaciją.

Nežiūrint to, kad nemažas atstumas skiria Norvegiją nuo Lietuvos, tai neturėtų sumažinti Lietuvos jaunimo susidomėjimo nuostabiais Norvegijos fiordais ir kalnais, kaip ir Danijos žemės ūkio sistema, kuria žavisi ir domisi rytinės Baltijos dalies fermeriai. Panašiai Lietu-

vos turistai žavisi Estijos salų grožiu, Švedijos ir Suomijos skergardenais, didingais kalnais ir nuostabiais Skandinavijos miestais.

Apskritai Baltoskandijos geografinis vienetas yra ekonomiškai turtingas ir pramoninis regionas, kurio kultūrinė įvairovė sukelia įvairiapusišką susidomėjimą daugeliu aspektų. Šis regionas turi daug mineralų, nors jame nėra naftos ar akmens anglies. Vis dėlto dauguma upių turi hidroelektrines, kurios pakeičia akmens anglį. Lietuva kurį laiką gali būti Baltoskandijos grūdų rezervuaru. Energingi ir darbštūs Baltoskandijos gyventojai tinka prekybai ir komercijai. Suintensyvėjęs ir pagerintas susisiekimas jūra ir oru įveiks atstumus ir išaugęs pragyvenimo lygis leis netgi vidutiniams Rytų Baltijos gyventojams aplankyti Stokholmą ir Kopenhagą, įkopti į pusantros mylios aukščio Šiaurės Europos stogą, pamatyti įspūdingus fiordus ir ežerus besileidžiant saulei. Tuo pačiu Rytų Baltijos šalys traukia sumanių Skandinavijos turistų dėmesį. Jie atvyksta vis didesnėmis grupėmis pamatyti paprasto, bet jaudinančio Baltijos kraštų grožio (kuklių, bet pastoviai siekiančių pažangos); pamatyti, kaip tautos pabunda ir kuria savo likimą; atrasti didelius naujus plotus kapitalui ir bendrovėms.

Iš to, kas buvo parašyta, mes tvirtai tikime, kad *Baltoskandijos idėja* tampa didele ir gražia realybe ir mažų mažiausiai nusipelno didžiausios septynių nacijų intelektualinės paramos. Tokiu būdu mes tarnausime taikai ir praturtinsime dvasiškai milijonus taurių ir atkaklių širdžių.

II. Baltoskandija kaip ekonominis vienetas

Būsimoji pasaulio tvarka, irstant brutalios jėgos diktatui, vis labiau tampa diskusijų subjektu politinių lyderių ir tarp pasaulio diplomatų. Mes girdime apie reorganizuotą, stiprėjančią Nacijų Lygą, kuriai priklausys visos pasaulio nacijos. Mes girdime apie politiškai suvienytus ir netgi federacinius kontinentus tokius, kaip Paneuropa ar Panamerika. Mes girdime apie mažesnius regionus ir šalis, besijungiančius į asociacijas, konfederacijas ir federacines grupes. Aišku, kad tai turėtų didelį pranašumą visoms mažoms taikingoms pasaulio šalims, jeigu būtų surastas universalus sprendimas – tai bus sustiprėjusi Tautų Lyga su tarptautine armija ir pasaulio teismu, kuris bešališkai

spręstų teritorinius ginčus ir efektyviai gintų nacionalinių ir religinių mažumų teises.

Šios brošiūros tikslas nėra aptarti tokios Pasaulio Konfederacijos galimybes. Mes norime aptarti tik vieno Europos regiono pokarinę reorganizaciją. Galimybė reorganizuoti Europą į šešis ar daugiau politinių vienetų, kurie būtų stipresni ekonomiškai ir galėtų atsispirti galimai agresijai, vis dažniau diskutuojama įtakinguose Londono sluoksniuose. Šie perspektyviniai planai sudaro įtaką Šiaurės Europai, kuri yra svarbi tiek Didžiajai Britanijai, tiek Vokietijai. Geografų ir ekonomistų užduotis iš dalies yra įdėmiai sekti ir tirti galimos pasaulio politinės reorganizacijos vystymąsi ir paaiškinti jį neprofesionalams.

Nuo 1933 iki 1939 metų autorius buvo karštas judėjimo, siekusio suvienyti septynias Baltoskandijos nacijas, susietas tarpusavyje stipriais kultūrinio ir ekonominio bendradarbiavimo ryšiais, šalininkas. Šis judėjimas įgavo konkretų pavidalą *„Intelektualinio bendradarbiavimo tarp Baltijos ir Šiaurės valstybių"* konferencijos metu. Paskutinė tokia konferencija, kurioje dalyvavo Norvegija, Danija, Švedija, Suomija, Estija, Latvija ir Lietuva, buvo surengta Rygoje 1938 metų pabaigoje. Konferencija buvo laikoma svarbia, kad joje dalyvavo delegatai iš Nacijų Lygos (būstinė Ženevoje) ir Paryžiaus Intelektualinio bendradarbiavimo instituto. Šių svarbių bendrijų atstovai išreiškė pasitenkinimą puikia bendradarbiavimo dvasia, aiškiai matoma tarp septynių sesių – nacijų, dalyvaujančių konferencijoje ir dirbančių intelektualinio bendradarbiavimo srityje. Šioje konferencijoje, skirtingai nuo ankstesnių, nebuvo nagrinėjami politiniai, o tik su kultūros problemomis susiję klausimai. Pavyzdžiui, buvo susitarta peržiūrėti ir užbaigti kiekvienos iš septynių nacijų istorijos ir geografijos vadovėlius taip, kad kiekviena pusė būtų patenkinta tokia apimtimi ir faktų traktavimu kitų šalių vadovėliuose. Panašiai buvo susitarta siekti glaudesnio bendradarbiavimo ir draugiškumo dvasios tarp septynių sesių – nacijų spaudos, organizacijų, universitetinių ir studentiškų institucijų, užmezgant ryšius tarp nacijų ekskursijų, konferencijų ir kitų priemonių pagalba.

Politinis ir karinis konfederacijos klausimas niekada nebuvo svarstomas šiose konferencijose todėl, kad Skandinavijos šalys manė esančios strategiškai saugioje pozicijoje (pusiasalyje) ir nenorėjo užsitraukti

pavojaus, sudarius karinį aljansą su Rytų Baltijos nacijomis. Galim tikėtis, kad šis požiūris vis dar gali vyrauti Skandinavijos šalyse ir po karo. Tačiau negailestinga totalitarinių jėgų ekspansija 1940 m. sukėlė Skandinavijos šalyse didelį susirūpinimą jų ateities saugumu. Turime prisiminti, kad Norvegija ir Danija tapo nacių agresijos aukomis keletą mėnesių prieš Rusijos invaziją į Baltijos valstybes. Šios aplinkybės ir pasikeitimai Europos arenoje suteikia mums galimybę politinį Baltoskandijos aljansą traktuoti mažiausiai kaip teoriją, kol mes laukiame demokratinių jėgų pergalės ir esminių psichologinių pasikeitimų Europos politinėse sferose.

Praeitis ir statistika akivaizdžiai parodo, kad ekonominis vystymasis pasiekė žymiai aukštesnį lygį mažesniuose regionuose nei didelėse šalyse. Atliekant tokius palyginimus, galima žiūrėti tik į šalis, esančias *toje pačioje klimatinėje juostoje su panašiais dirvožemio ir mineraliniais ištekliais*. Pagal klimato ir dirvožemio panašumą mes galime sugrupuoti į vieną zoną visą Vakarų Europą į Šiaurę nuo Alpių ir Pirėnų. Šioje zonoje išskiriame tris dideles valstybes (Didžiąją Britaniją, Prancūziją ir Vokietiją) ir šešias mažesnes (Liuksemburgą, Belgiją, Nyderlandus, Norvegiją, Daniją ir Švediją). Dažni važinėjimai po šias šalis ir įdėmus jų ekonominio ir socialinio vystymosi stebėjimas bei statistiniai duomenys aiškiai įrodo, kad mažesnės nacijos šioje zonoje pasiekė aukštesnį gerovės lygį ir patenkinti aukštesniu pragyvenimo lygiu daugiau negu didžioji dauguma didesnių šalių gyventojų. Tai iš dalies pasireiškia Danijoje, kuri neturi naudingų iškasenų ir kurios dirvožemis vidutiniškas, bet kuri gerokai pralenkė kaimyninę Vokietiją ekonominės gerovės srityje.

Šiaurės rytų Europa nuo Karpatų iki centrinės Suomijos yra išsidėsčiusi atšiauresnėje klimatinėje zonoje, kur trumpesnės vasaros ir šaltesnės žiemos, kur neturtingesnis dirvožemis ir mažesnės fermos. Šioje zonoje mes išskiriame dvi dideles valstybes (Lenkiją ir Vakarų Rusiją – tarp Leningrado, Maskvos ir Kijevo) ir keturias mažas (Suomiją, Estiją, Latviją ir Lietuvą). Nežiūrint į saujelę pasiturinčių gyventojų, varguomenė mažose Baltijos šalyse gyvena du ar tris kartus geriau negu vidutinė Rusijos gyventojų klasė arba ta pati varguomenė Lenkijoje; ir vidutiniškai valstiečiai (nuo 20 iki 100 akrų) Baltijos valstybėse, kur jie sudaro gyventojų daugumą, gyvena žymiai geriau negu

gerai apmokami valstybiniai tarnautojai Sovietų Rusijoje. Mes padarėme šią išvadą po ilgų tyrinėjimų (šis klausimas yra išsamiai nušviestas autoriaus knygoje *Politinė Baltijos valstybių geografija*, skyriuje *Civilizacijos sritys ir išsivystymo pakopos*, Kaunas, 1929), lygindami fermų, gyvulininkystės, prekybos vystymąsi, gyvenamąsias patalpas, apsirengimą, maitinimąsi, švarą ir higieną tyrinėjamose šalyse. Protingai ir besiremiantys faktais reporteriai, tokie kaip amerikiečių žurnalistas Knickerbocker, kuris daug keliavo po šį regioną, ir daugelis Amerikos diplomatų, kurie čia gyveno ilgą laiką, atliko tokius pat stebėjimus ir padarė tas pačias išvadas.

Materialinės civilizacijos lygmuo patvirtina *mikrostatizmo* teoriją, siūlomą tų geografų, kurie mano, kad mažos nacijos, pralenkdamos savo didžiuosius kaimynus gerove, suteikia mikrostatizmo teorijai didesnę ir svarbesnę reikšmę tarptautinio pripažinimo plotmėje.

Šalti, realūs šių dienų faktai apie pasaulio vystymąsi nebyliai patvirtina *mikrostatizmo* teoriją, kuri nėra visuotinai priimta, nes plačiai neišdėstyta pasauliui. Iš kitos pusės, per paskutines dvi dekadas pirmiausiai Rusija, paskui Vokietija ir Italija išleido milžinišką pinigų sumą, organizavo plataus masto propagandą tam, kad išplatintų savąją *megalostatizmo* teoriją. Reikia pripažinti, kad ši propaganda davė rezultatų ir sėkmingai paveikė pasaulio viešąją nuomonę priimant nepaprastai galingos, pasaulio masto valstybės teoriją. Taigi turime pripažinti faktą, kad *megalostatizmo*, t.y. didelių galingų valstybių teorija plačiai paplito tarp pasaulio lyderių. Rusijos, Vokietijos ir Italijos diktatūros pradėjo įrodinėti šią teoriją fizine jėga ir ardomąja propaganda – metodais, nepriimtinais laisvos, demokratiškos visuomenės principams. Diktatūros, iš dalies Sovietų Rusija, maskuoja savo taktiką, vadindamos ją „apsisprendimo teise". Jų rinkimai užtikrinami paprastu metodu, leidžiant balotiruotis tik vienai partijai, sudarytai iš penktosios kolonos kandidatų, užtikrinant pageidaujamus rinkimų rezultatus absoliučia ginklų bei durtuvų jėga ir slaptosios policijos pastangomis. Šiuo būdu visos demokratiškos mažos šalys buvo paverstos į tikras vergų kolonijas, valdomas diktatūrų, kurių oficialūs pavadinimai yra „federacinės respublikos" arba „protektoratai". Šioje prispaustų ir išnaudojamų kolonijų grupėje mes randame: Albaniją, Čekoslovakiją, Lenkiją, Daniją, Norvegiją, Liuksemburgą, Belgiją,

Nyderlandus, Lietuvą, Latviją, Estiją ir didelę dalį Prancūzijos. Tą patį brutalų pavergimo metodą taiko Japonija Rytų Azijoje: Korėjoje, Kinijoje, Filipinuose, Tailande ir kt. Prieš šią beteisę priespaudą sujungusios pastangas pakilo demokratinės nacijos, dar esančios laisvos nuo totalitarinės lazdos disciplinos ir jėgos taisyklių. *Lietuva ir Latvija taip pat priklauso šiam vieningam frontui, remiantis atitinkamų diplomatinių misijų paskutine deklaracija, įteikta valstybės departamentui Vašingtone.*

Laisvos demokratinės jėgos, tokios kaip Jungtinės Valstijos ir Didžioji Britanija, tiki moralės ir demokratijos principais ir tuo, kad kitų nacijų atsakingi lyderiai vadovausis šiais principais. Todėl pažangiausios demokratijos laiko ginkluotos jėgos arba propagandos naudojimą neleistinu priverčiant mažas nacijas vienaip ar kitaip susijungti į didesnes politines grupes. Jie tiki, kad *bendri ekonominiai interesai ir poreikis gintis* apspręs šių mažų nacijų jungimąsi į savanoriškas asociacijas ir konfederacijas.

Būtent šiuo požiūriu mes ir aptariame tautų, gyvenančių aplink Baltijos jūrą, jungimąsi į konfederaciją. Senesni geografijos vadovėliai ir visuomenė apskritai priprato laikyti jūrą ir kitus vandens telkinius *skiriančiais faktoriais*. Šiuolaikinė ekonominė ir politinė geografija į nelabai dideles jūras, ežerus ir laivybai tinkančias upes žiūri kaip į *jungiančius* faktorius ir idealiausią įvairių ekonominių interesų *persipynimo* vietą. Laivybai tinkančios upės ir nedidelės jūros yra mažai efektyvios politinės sienos tarp šalių negu žemyninės sienos. Taigi Baltijos jūra yra ideali jungianti sąsaja visoms šalims, kurių ekonominiai interesai yra susiję su ja. Tiktai Norvegija iš visų septynių Baltoskandijos šalių neturi Baltijos jūros pakrantės, bet jos istorija, kalba, kultūra ir geografinė padėtis leidžia ją teisėtai priskirti Baltoskandijai.

Sujungta Baltoskandija turėtų didžiulę ekonominę galią. Jos ekonominiai interesai apima visą pasaulį, o užsienio prekyba 1938 m. sudarė 2 bilijonus 743 milijonus dolerių. Palyginimui pateikiame keleto didelių šalių užsienio prekybos apimtį skaičiais (1938 m. duomenimis):

Didžioji Britanija	6 501 000 000
Jungtinės Valstijos	5 006 000 000
Vokietija	4 217 000 000
Baltoskandija	2 743 000 000

Prancūzija	2 201 000 000
Japonija	1 507 000 000
Britų Indija	1 143 000 000
Italija	1 132 000 000
Brazilija	589 000 000
Sovietų Rusija	513 000 000
Lenkija (įskaitant Dancigą)	472 000 000
Kinija	414 000 000

Kaip matome, susivienijusi Baltoskandija būtų ketvirta pasaulio ekonominė jėga su beveik trijų bilijonų dolerių metine apyvarta. Keturios rytinės Baltijos respublikos (Suomija, Estija, Latvija ir Lietuva) dar nevisiškai išvystė savo gamybines ir prekybines galimybes. Respublikose gyvena beveik vienuolika milijonų gyventojų ir jų užsienio prekyba 1938 metais sudarė 585 000 000. Prekybos išvystymas yra santykinai aukštesnis negu Sovietų Rusijos, kurioje yra 170 milijonų gyventojų ir kuri valdo vieną septintąją pasaulio teritorijos. Bet mes esame beveik tikri, kad rytinių Baltijos valstybių gamybinis pajėgumas ir prekybinė galia galėtų padvigubėti per ateinančius dvylika ar daugiau metų. Tada jų užsienio prekybos *metinę apyvartą sudarytų bilijonas dolerių.*

Mes niekada neturime pamiršti, kad Rytų Baltijos valstybių, taip pat kaip ir Skandinavijos, gyventojai yra geri pramonininkai, ambicingi, darbštūs ir tvarkingi žmonės, kurie per pastaruosius dvidešimt metų sužavėjo pasaulį savo ekonomine ir kultūrine pažanga. Šių nacijų pramonė, gamybinis pajėgumas, prekyba ir kultūra gali smukti tik ištikus kokiai bėdai, kuri paverstų jas apleista ir užguita didelės valstybės provincija.

Nežiūrint į palankias galimybes vystymuisi ir nemažą žmonių energijos ir galios rezervą, Baltoskandija negalėtų tapti nepriklausomu ekonominiu vienetu. Jos pietinis regionas galėtų visada turėti mėsos ir pieno produktų perteklių, kuriems reikėtų ieškoti rinkos industrinėje Europoje, ypač Didžiojoje Britanijoje. Šiaurinė Baltoskandijos dalis turtinga miško medžiaga, kurios tik maža dalis gali būti parduodama Danijai ir artimiausioje ateityje Lietuvai, kur karas nuniokojo didelius miškų plotus. Tik Lietuva ir retkarčiais Latvija turi grūdų perteklių, bet šis perteklius būtų tik „lašas jūroje" Skandinavijos rinkai.

Baltoskandija neturi pakankamai savo cukraus, kuris gaminamas dideliais, bet nepakankamais kiekiais tik Danijoje, pietinėje Švedijoje, Lietuvoje ir Latvijoje. Norvegijos žvejai pagauna daugiau žuvies negu visas Baltoskandijos regionas galėtų sunaudoti. Tekstilės pramonė visose Baltoskandijos valstybėse yra gerai išvystyta, bet visada reikės importuoti žaliavos šiai pramonei: vilną iš Australijos ir medvilnę iš Jungtinių Valstijų. Lietuva ir Latvija vienos galėtų aprūpinti Baltoskandiją reikalingu linų kiekiu. Oda būtų importuojama iš Pietų Amerikos ir Australijos. Švedija ir šiek tiek Norvegija galėtų aprūpinti Baltoskandiją geležimi, plienu ir mašinų įrenginiais. Be to, Norvegija turi galimybių statyti laivus augančiam Rytų Baltijos prekybiniam laivynui.

Baltoskandijai trūksta akmens anglies, benzino, įvairių metalų, medvilnės, vilnos, kavos, tropinių vaisių ir kolonijinių prekių. Tačiau nė viena kontinentinės Europos šalis negalėtų aprūpinti Baltoskandijos pakankamu šių žaliavų ir produktų kiekiu. Tarifų sąjunga su Rusija būtų pražūtinga Rytų Baltijos valstybėms, kurios gamina sviestą, mėsą, linus ir medieną, todėl, kad Rusija gali lengvai pasigaminti visus šiuos produktus, pigiau mokėdama žmonėms už jų darbą. Rytų Baltijos valstybės čia neturi geros rinkos, nes negali tikėtis brangiai parduoti savo prekes Rusijoje. Iliustruojant šį faktą, pakanka palyginti Baltijos valstybių eksportą į Rusiją 1937 m. su eksportu į kitas Baltoskandijos šalis, Didžiąją Britaniją ir kitas pasaulio šalis (pagrindinai į Vakarų Europą ir Ameriką).

	Į Rusiją	Į Balt.	Į D. Britaniją	Kitur
Iš Lietuvos	5,3%	9,0%	46,0%	39,7%
Iš Latvijos	2,5%	5,6%	38,8%	53,1%
Iš Estijos	4,1%	14,0%	32,6%	49,3%
Iš Suomijos	0,6%	6,0%	45,0%	48,4%

Susijungus su Rusija apimtų akivaizdi depresija, sumažėtų gamybinis pajėgumas, uostai taptų neveiklūs, kadangi maža Rusijos prekybinio eksporto apimtis negalėtų pakankamai apkrauti jų. Pastarųjų dvidešimties metų patyrimas rodo, kad vienas Leningrado uostas yra pakankamas visos Centrinės Rusijos eksporto tranzitui

(prekybiniam). 1937 metais Rusijos prekių tranzitas per Baltijos šalis sudarė tik 185 290 tonų – tai nepakankamas netgi vieno mažo Baltijos šalių uosto apkrovimas.

Trūkstamus mineralus ir žaliavas Baltoskandija turėtų gauti ne tiek iš kontinentinės Europos vidurio, kiek iš visų žemynų pakraščių zonų. Didelių krovinių transportavimas jūra yra visada pigesnis negu sausuma, netgi jei laivai plaukia iš tolimų uostų ir į juos. Šis ekonominis faktorius glaudžiai sieja Baltoskandiją su Britų imperija, Jungtinėmis Valstijomis, Kanada, Olandų Indija, Brazilija ir Argentina. Šie ryšiai su visu išoriniu pasauliu ypač išryškina *talasokratišką*, arba jūrinį ,Baltoskandijos charakterį ir glaudžiai susieja ją su anglo – amerikiečiais. Tai, kad Baltoskandijai trūksta savo akmens anglies, benzino, medvilnės, kavos ir grūdų, iš ekonominio taško yra labai didelis minusas, bet politiniu požiūriu toks regionas visada deklaruos taikų tarptautinį bendradarbiavimą. Baltoskandijos Konfederacija, neturinti jokių teritorinių ar imperialistinių ambicijų, būtų taiką palaikantis faktorius pasaulyje. Atsižvelgdama į savo ekonominius interesus ir ją sudarančių skirtingų nacijų susijungimą, Baltoskandija pagrinde vystytų kultūrinius ir ekonominius ryšius su Britų imperija ir Šiaurės bei Pietų Amerika. Tai turėtų jai nemažos svarbos paremiant „atvirų jūrų doktriną" todėl, kad joje teka jos ekonominio gyvenimo kraujas.

Jei laikytume, kad Baltoskandija apsirūpina jai taip reikalinga akmens anglimi, benzinu ir grūdais iš artimesnių šaltinių, tada mes turėtume žvelgti tiesiai į pietus, į Centrinės Europos sritį. Čia Lenkija ir Čekoslovakija turi taip Baltoskandijai reikalingos akmens anglies perteklių, Rumunija turi benzino, Vengrija ir Rumunija – grūdų. Baltoskandija ir Centrinė Europa turi jiems reikalingus faktorius išvystyti savarankišką prekybinį vienetą, tačiau Baltoskandijos miško medžiagos, pieno produktų, mėsos ir linų perteklius nerastų tinkamos rinkos Centrinėje Europoje.

III. Baltoskandija kaip politinis ir karinis vienetas

Tinkamai subalansuotas Baltoskandiją sudarančių įvairių nacionalinių grupių proporcingumas – faktorius, apsprendžiantis abipusę gerą valią ir bendradarbiavimą. Didžiausia ir galingiausia Baltoskan-

dijos valstybė būtų Švedija su 6 300 000 gyventojų; mažiausia – Estija su 1 150 000 gyventojų. Švedija sudarytų tik vieną ketvirtąją Baltoskandijos gyventojų skaičiaus ir galios; todėl nėra pagrindo baimintis jos dominavimo. Ji būtų iš esmės *prima inter pares* („pirmoji tarp lygių"). Danija, Suomija ir Lietuva – kiekviena iš jų turi maždaug po keturis milijonų gyventojų. Mes negalime įsivaizduoti, kad kuri nors jų būtų agresorė arba agresijos auka tokioje nacijų sandraugoje. *Baltoskandija yra nuostabiai proporcingas regionas, idealiai ovalių kontūrų, sudarantis harmoningą geografinį vienetą.*

Vis dėlto galimi maži politiniai disputai Baltoskandijoje, nes kiekviena šalis turi aiškiai nustatytas sienas bei abipusį jų pripažinimą. Tai yra taip, tarsi septynios šeimos gyventų viename name, kiekvienai iš jų turint nuosavus apartamentus, į kuriuos kaimynai negalėtų įeiti be pakvietimo. Abipusis supratimas ir gera valia pagrįstų istoriškai, aiškiai nustatytos ir pažymėtos sienos, kurios yra pirmas taikių santykių reikalavimas bet kokioje tautų bendrijoje.

Vis dėlto turime pabrėžti, kad Baltoskandijos politinis vienetas niekada negalėtų tapti glaudžia, visiškai unifikuota valstybe kaip, pavyzdžiui, šiandieninės Jungtinės Valstijos. Tokia sąjunga yra neatskiriama nuo nacionalinio individualizmo, meilės laisvei, tam tikrų kultūrinių ir ekonominių skirtumų tarp šalių, sudarančių Baltoskandiją. Užbaigtai federacijai, be to, trukdytų istorinės keleto tautų tradicijos. Pirmiausiai Danija, po to Lietuva ir galiausiai Švedija – kiekvienos jų praeityje buvo laikotarpių, kai jos buvo realių imperijų kūrėjos. Visos tautos, netgi tos, kurių istorinės tradicijos kuklios, yra vertingos individualiu kultūriniu gyvenimu ir nepriklausomybe. Taigi efektyvesnis kompromisas būtų lankstesnės Konfederacijos ir Asociacijos sudarymas, ypatingai pabrėžiant jos poreikį *bendrai gynybai* prieš agresiją. Po atstatymo ir vystymosi laikotarpio, padidinus savo prekybinę galią, Baltoskandija taptų galinga jėga, kuri karo metu galėtų parengti gerai ekipiruotą armiją su maždaug dviem milijonais kareivių ir laivyną beveik tokį pat galingą, kaip ir šiandieninės Vokietijos. Laivynas ir oro pajėgos būtų pakankamos apsigynimui todėl, kad tik su jų pagalba ir gynybine sąjunga Baltijos šalys liktų laisvos ir atviros.

Šitos nacijos, kurios vystėsi šaltų vandens telkinių apsuptyje, turi turtingiausią politinę patirtį ir todėl galėtų būti politinio modelio pa-

vyzdžiu kitoms nacijoms. Tokios yra dabar anglosaksų, olandų, belgų ir Baltoskandijos tautos. Tarp šitų tautų laisvės ir disciplinos principai idealiai subalansuoti ir yra mažiau galimybių politinio despotizmo ir brutalios jėgos vystymuisi. Šioje šiaurinių nacijų grupėje anglai–amerikiečiai yra stipriausi ir įtakingiausi. Kai karas baigtųsi, jie taptų nuolatiniu žmonijos pasididžiavimu. Tokios valstybės, kaip Jungtinės Valstijos ir Didžioji Britanija, niekada nebūtų nustumiamos nuo pasaulio politinės arenos ir sutiktų atlikti politinių pasaulio lyderių vaidmenį. Tokį dviejų didelių politinių jėgų aljansą mes galėtume apytikriai pavadinti *Didžiąja talasokratija*, nes ji būtų sujungta plačiomis jūromis ir okeanais, jų gyvenimui pulsuojant dinamišku jūros ritmu. Bet iš to nebūtinai išplaukia tai, kad yra paprasta netgi labai galingoms ir pasiturinčioms šalims palaikyti tvarką ir užtikrinti taikos bei laisvės garantijas pasaulyje. Taigi, anglams–amerikiečiams reikės siekti moralinės ir karinės kitų nacijų paramos. Šiuo požiūriu jie galėtų rasti tinkamą ir galingą sąjungininką – suvienytą Baltoskandiją. Ji galėtų vadintis *Mažąja talasokratija*, sujungta su *Didžiąja talasokratija* politiniais, ekonominiais, kultūriniais ir dargi kraujo ryšiais. Be to, kokios gi šalys yra labiausiai susijusios kraujo ryšiais su Jungtinėmis Valstijomis, jeigu ne šaltakraujiški skandinavai, suomiai ir lietuviai, iš kurių kiekvieni davė Amerikai nuo pusės iki kelių milijonų darbščių, protingų, taupių ir kūrybiškų piliečių. Siekiant bendrų gynybinių tikslų, Baltoskandija galėtų pakviesti Didžiąja Britaniją ir galbūt Jungtines Valstijas įrengti karines jūrų ir oro laivyno bazes Danijos ir Estijos pakrančių salose Baltijos jūroje. Su šia pagalba karo atveju Baltoskandija galėtų patikimai apsiginti, tuo pačiu metu išlaikydama atviras Baltijos jūros trasas savo ir draugiškų šalių naudai. Tam tikromis sąlygomis Baltoskandijos karo laivynas galėtų tikėtis Didžiosios Britanijos pagalbos Šiaurės jūroje. Taikinga, bet galinga Baltoskandija panašiai galėtų pagelbėti Rusijai, nes ji veiksmingai atskirtų pastarąją nuo Vokietijos, leidžiant Rusijai lengviau atsispirti galingiems pavojams iš Azijos ir padaryti negalimu jos glaudesnius kultūrinius ryšius su ja, įtakojant tuos regionus, kurių gyventojai gimininigi rusams. Baltoskandija panašiai galėtų glaudžiai bendradarbiauti su Centrinės Europos federacine bendrija, kuri yra formuojama Lenkijos ir Čekoslovakijos iniciatyva. Tuo būdu didesnė Europos dalis būtų konsoli-

duota į savitarpio (abipusės kooperacijos) bendriją, tiesiant kelią tvirtai taikai ir kultūrinei bei ekonominei pažangai.

Jeigu Baltoskandija būtų organizuota kaip valstybių Asociacija, tai nereikėtų bendros Konstitucijos ir bendros vyriausybės. Baltoskandijos Komitetas, sudarytas iš septynių šalių parlamentų išrinktų delegatų, turinčių plačius ir valdymo įgaliojimus, formuotų bendros gynybos politiką, vadovautų šalių-dalyvių bendriausiems interesams, liečiantiems užsienio politikos kursą ir ypač skatintų kultūrinį ir ekonominį bendradarbiavimą. Bendras generalinis štabas būtų sudarytas iš kiekvienos armijos vadovų, jis taikos ir karo metu užsiimtų racionalia gynybos programa sausumoje, jūroje ir oro erdvėje. Šis bendras generalinis štabas turėtų galią visiškai ar iš dalies perdislokuoti kiekvienos armijos pajėgas ten, kur tai būtų reikalinga bendrai gynybai.

Bendram užsienio politikos kursui vadovautų Tarpparlamentinis Komitetas, kuriam paeiliui vadovautų kiekvienos iš septynių šalių delegatas. Tautų Lygoje ir kitose tarptautinėse organizacijose septynių valstybių atstovai kiekvienu klausimu vadovautųsi bendrai suderinta politika. Kai kuriose šalyse Baltoskandija galėtų turėti bendras ambasadas, ministerijas ir konsulatus.

Nacijų Asociacija nebūtinai remtųsi tarifų sąjunga, bet po pakankamo ištyrimo ir apsvarstymo galima būtų priimti tam tikrą abipusį sprendimą dėl kainų. Iš pradžių tarptautinės prekybos ir abipusio prekybinio bendradarbiavimo padidėjimui pakaktų tik muitų sumažinimo. Turtingų šalių – Švedijos ir Danijos kapitalas rastų patogią ir naudingą dirvą investicijoms Rytų Baltijos valstybėse. Ekonominis bendradarbiavimas žymiai paskatintų pramonės ir prekybos vystymąsi abiejose Baltijos jūros pusėse. Pragyvenimo lygis ir bendra tautų gerovė galėtų pagerėti visoje Baltoskandijoje.

Formuojant Baltoskandijos Konfederaciją reikėtų priimti vieną Konstituciją, kurios modeliu galėtų būti Šveicarijos, Jungtinių Valstijų ar Britų Sandraugos Konstitucijos, kurios modeliu galėtų būti Šveicarijos, Jungtinių Valstijų ar Britų Sandraugos Konstitucijos. Jungtinių Valstijų Konstitucijos negalima visiškai nukopijuoti, nes Baltoskandijos nesudaro viena nacija, viena kalba ir viena kultūra. Tai būtų septynių atskirų nacijų konfederacija. Kiekviena tauta turi savo kalbos ir

kultūros vystymosi ir išsaugojimo stimulą ir pamatą bei papročių tvirtumą, pagristą šimtametėmis istorinėmis tradicijomis.

Baltoskandijos Kongresas ir Senatas proporcijų ir procedūrų atžvilgiu galėtų būti toks pat kaip Jungtinėse Valstijose. Jeigu kiekvienas Konfederacijos Kongreso atstovas atstovautų 100 000 gyventojų, tai Baltoskandijos Kongresas būtų sudarytas tokiu būdu:

Švedija – 63 atstovai	Norvegija – 29 atstovai
Lietuva – 41 atstovas	Latvija – 20 atstovų
Danija – 38 atstovai	Estija – 12 atstovų
Suomija – 38 atstovai	Iš viso: – 241 atstovas

Jeigu kiekvieną valstybę atstovautų 10 senatorių, tai Baltoskandijos Senatas būtų sudarytas iš 70 narių.

Baltoskandiją sudaro trys karalystės ir keturios respublikos. Esant tokiai valdymo formų įvairovei, būtų nelengva išspręsti Konfederacijos prezidento klausimą. Galbūt būtų paprasčiausias sprendimas, jei skandinavai patys sutiktų, kad Švedijos karaliui dar būtų suteiktas ir kitas – Baltoskandijos imperatoriaus – titulas. Skandinavijos monarchijos iš tikrųjų yra demokratiškesnės už daugelį respublikų: jų karaliai turi mažesnę vykdomąją valdžią negu Jungtinių Valstijų prezidentas. Be to, jeigu dauguma gyventojų per savo delegatus išreikštų prioritetų respublikinei valdymo formai, tai idealiausias pavyzdys būtų Šveicarija, kur nerašytos teisės suteikia galimybę vykdyti valdžios funkcijas kiekvienai žinomai nacionalinei, religinei ar politinei bendrijai paeiliui.

Šveicarijoje trys kalbos laikomos lygiomis ir oficialiomis valstybinėmis kalbomis. Tačiau septynių valstybinių kalbų įvertinimas Baltoskandijoje būtų nepraktiškas. Kiekviena valstybė turėtų dvi valstybines kalbas; gimtąją ir tarpvalstybiniuose (Konfederacijos vidaus santykiuose) naudojamą kalbą. Galbūt idealiausiu pasirinkimu, sprendžiant bendros kalbos problemą, galėtų būti anglų kalba. Būtų dar geriau, jei Konfederacija pripažintų dvi bendras valstybines kalbas: anglų ir švedų, nes pastaroji yra labiausiai žinoma skandinavams ir šiek tiek mažiau Suomijoje. Baltijos tautos turi įgimtą sugebėjimą kalboms, ir nebūtų sunku joms išmokti kalbėti dviem užsienio kalbomis.

M i n i s t e r i j o s. Pakaktų keturių pagrindinių ministerijų: užsienio santykių, gynybos, komunikacijų ir finansų. Kiekviena valstybė galėtų turėti savo armiją, bet joms vadovautų bendra Generalinio Štabo vadovybė ir vienas vadovas. Pastaroji būtų įsteigta tik kraštutiniu atveju Komunikacijų ministerija vadovautų tik svarbiausioms komunikacijų linijoms ir arterijoms, liečiančioms tarptautinius Konfederacijos vidaus santykius. Piniginiai vienetai turėtų tą pačią vertę, bet skirtingus pavadinimus kiekvienoje iš septynių valstybių. Finansų ministerija kontroliuotų bendras funkcijas ir muitines, kai kitos finansų sritys būtų decentralizuotos ir pavestos kiekvienos valstybės valdžios jurisdikcijai. Kiekviena valstybė galėtų, jei panorėtų turėti savo pasiuntinybes ir konsulatus, sekdamos Britų dominijų pavyzdžiu.

Beveik neįmanoma vienam žmogui smulkiui apibrėžti išsamią tokio projekto struktūrą. Mes tik pateikėme keletą pasiūlymų tolesniam svarstymui.

IV. Istorinis Baltoskandijos idėjos pagrindas

Nėra reikalo minėti Švedijos karalių pastangas bandant suvienyti tautas, gyvenusias XVII ir XVIII šimtmečiuose apie Baltijos jūrą. Bet, tarp kitko, mes galime paminėti, kad šios pastangos susilaukė nuoširdžios Lietuvos aukštuomenės vadovų paramos; pavyzdžiui, Lietuvos kunigaikštis Jonušas Radvila ir Švedijos generolas Magnus de la Gardie 1655 m. pasirašė Švedijos ir Lietuvos sąjungos sutartį Kėdainiuose, kad kunigaikštis Radvila ir jo politika labai gerbiama šių dienų Lietuvos rodo tai, kad vienas šiuolaikinės Lietuvos armijos pulkų pavadintas jo vardu.

Plačių požiūrių vyras, Švedijos sostinės Stokholmo meras p. Lindhagen Pirmojo pasaulinio karo metu (1914–1918) propagavo Šiaurės ir Baltijos jūrų tautų sąjungos idėją. Tačiau šiam judėjimui pritarė tik nedidelė Švedijos idealistų grupelė. Lietuvoje šią idėją populiarino žinomi, artimi Skandinavijai žmonės: dr. Jonas Šliūpas, Finansų ministras M. Yčas, kanauninkas J. Tumas-Vaižgantas, filosofas St. Šalkauskis ir kt. Dr. J. Šliūpas ir kanauninkas J. Tumas-Vaižgantas parašė brošiūras šia tema. Ypač informatyvi buvo knygelė *Ap-*

link Baltiją, parašyta plačiai žinomo rašytojo, mylimo kunigo ir humanisto Vaižganto.

Mes pateiksime keletą ištraukų iš šio darbo: „Be pramonės ir prekybos, su skandinavais dėtis mus verčia dar jų kultūra. Kam gi taip toli siekti, turint pašonėje prūsus? Turėti turime savo panamėje aukštos vokiškos kultūros. Tik kas iš to, kad ji mums maža teprigyja. Prigijo ūkio kultūros (bent kiek, kai kur žemaičiuose), prigijo namų tvarkos (taip pat žemaičiuose). Kodėl gi: bent kiek, ne visiškai? Todėl, kad vokiečių kultūra, kad ir labai aukšta, yra nenatūrali, dirbtinė, varu išvaryta, veržte išveržta. Ji neišaugo iš pačios liaudies, tik buvo auklėjama valdžios aukštybėse, lyg šiltadaržiuose žiemos laiku vasaros augmens ir gėlės, ir jau gatava buvo perdiegiama į sodžių".

Apie skandinavus jis rašo:

„Žmonės darbštūs, šviesūs, bendrojo ir specialiojo mokslo ragavę, kad iš mažo pasidarytų sau sotumą ir net turtą; ramūs, tylūs, blaivūs, teisingi, apsiėjimu švelnūs; ką apsiima, tikrai ir paskirtu laiku išpildo, savo žodžio ant vėjo neleidžia, kits kitu todėl pasitiki, mandagūs, paslankūs ir neskubėdami spartūs darbe ir ėjime".

Pokariniu laikotarpiu 1918–1920 metais apie Baltijos jūrą supančių tautų sąjungą svajojo tik politiniai romantikai: lietuviai, latviai ir estai praktiškai idealizavo skandinavus už jų kultūrinius ir ekonominius pasiekimus; ir būriai Švedijos armijos karininkų savanoriškai padėjo Baltijos jūros tautoms jų kovoje prieš rusiškąjį imperializmą, kuris mėgino kvestionuoti Baltijos kraštų žmonių aspiracijas dėl nepriklausomybės ir laisvės. Po kažkurio laiko švedų kalba tapo pripažinta Baltijos kraštų universitetuose, o lietuvių ir latvių kalbos buvo įtrauktos į Skandinavijos šalių universitetų mokymo planus. Ryškėjo ir daugiau stiprėjančios draugystės dvasios ir geros valios ženklų tarp tautų, gyvenančių abiejose Baltijos jūros pusėse.

Po dabartinio karo yra galimybė, kad santykių tarp įvairių Europos regionų problemos susilauks praktinio svarstymo, dėl kurio bus priimtas atitinkamas sprendimas. Baltoskandijos Konfederacijos organizavimas, pavyzdžiui, būtų išganingas labai komplikuoto Prūsijos klausimo sprendimui. Abi Nemuno upės pusės, kur vis dar dominuoja lietuviai, turėtų būti grąžintos Lietuvai, kai tuo tarpu Mozūrijos ežero regionas, kur vis dar šnekama lenkiškai, turėtų būti grą-

žintas Lenkijai. Bet ką reikėtų daryti su beveik dviem milijonais vokiečių, gyvenančių tarp Kionigsbergo ir Dancigo? Šiame regione Rytų Prūsija liktų Vokietijos dalis, bet Lenkijos nuostata būtų vis dar neaiški. Bet jeigu Rytų Prūsija taptų Baltoskandijos dalimi su visiška savivalda kaip pripažintas Konfederacijos autonominis vienetas, tada Lenkijos strateginė pozicija žymiai pagerėtų, nes daugiau nebebūtų „koridoriaus" problemos. Paprasta geografinės padėties logika apsprendžia jų (lenkų) pasirinkimą tarp Vokietijos ir Rytų Prūsijos. Tai būtų jiems didelis pranašumas susijungiant su kitomis mažomis nacijomis į Konfederaciją, kur jų teisės, privilegijos ir laisvės autonomiškai gautų vienodą pripažinimą ir tolerantišką traktavimą.

Baltoskandija neturėtų jokių ekspansyvių ketinimų slavų šalių atžvilgiu dėl pastarųjų visiškai nepanašios kalbos ir kultūros. Šis faktas yra idealiausias pamatas vystyti ateities draugiškus santykius su Rusija. Tol, kol egzistuotų stipri ir suvienyta Baltoskandija, iš šiaurės vakarų Rusijai niekada nebūtų grasinama. Be to, mums norėtųsi tikėti, kad demokratiški ir taikingi Rusijos sluoksniai atsižvelgs į savo palankiausius interesus rusai valdo 1/7 pasaulio teritorijos – tai beveik per daug vienai nacijai. To akivaizdoje mes tikime, kad rusai simpatizuos mažų tautų norui gyventi laisvą, demokratišką gyvenimą, atsižvelgiant į jų branginamas istorines, kultūrines ir religines tradicijas.

Skaitytojas gali paklausti: „Ar aktualu organizuoti tokią Baltoskandijos Konfederaciją? Ar yra koks nors šiai idėjai pačių Baltoskandijos kraštų pritarimas?"

Ne tik jaučiame, bet ir žinome iš asmeninių kontaktų, kad sąjungai tarp Baltijos jūros tautų ir skandinavų didžiai pritaria daugelis Baltijos jūros kraštų intelektualinių ir politinių vadovų. Baltijos valstybių žmonės žvelgia į Vakarus ir Skandinaviją, bet ne į Rytus. Be abejo, ši moralinė parama ir pasyvus pritarimas nepatenkins, jeigu nebus realizuotas patrauklus, praktiškas planas. Beveik iš esmės šio plano įgyvendinimas priklauso nuo didžiausios ir pagrindinės Baltoskandijos šalies – Švedijos. Kadangi Stokholmas greičiausiai būtų Baltoskandijos sostinė ir jos dinamiškas centras, tai įpareigotų švedus patiems pareikšti nuomonę šiuo klausimu ir imtis vadovauti tokiam judėjimui. Kitos Baltoskandijos nacijos suteiks neabejotiną paramą švedams, bet šie privalės patys pritarti planui ir imtis iniciatyvos. Šio pritarimo,

kuris privalo būti išreikštas, vis dar trūksta. Jungtinių Valstijų ir Didžiosios Britanijos politiniams vadovams išreiškus nusistatymą šiuo klausimu, daugelis abejonių ir netikrumo būtų išsklaidyta; bet jo taip pat dar trūksta. Netgi Baltoskandijos Konfederacijos lietuviai – rėmėjai, paskatinę mus neatidėliotinai išleisti šią knygelę, nedrįsta nuspėti šio judėjimo ateities.

Šioje šalyje* neseniai girdėjome daugybę nuomonių, išreiškiančių Baltijos šalių įsijungimo į Centrinės Europos bloką, kurį formuoja Lenkija ir Čekoslovakija, galimybę. Tiesa, kad kultūrinė ir geografinė Baltijos respublikų padėtis jas daro gimininga Centrinei Europai, kuri, galimas daiktas, gali apimti visas nedideles šalis nuo Estijos iki Rumunijos. Tačiau ši teritorija yra labai nauja ir reikalauja nuodugnaus tyrimo ir specialistų nuomonių palyginimo iki tol, kol bus įvertintos galimybės.

Kaip išvada akivaizdus vienas faktas: politinė izoliacija yra kupina pavojų nedidelėms, taikingoms šalims. Suinteresuotos bendra gynyba jos privalo jungtis į lygas, asociacijas ar konfederacijas, susidedančias iš *nedidelių nacijų*. Tiktai šitaip jos gali užkirsti kelią šių dienų tragedijų pasikartojimui ir galimybei būti užkariautoms bei pavergtoms galingų agresorių. Jos privalo panaudoti visus galimus būdus, padedančius išlaikyti ilgesnius taikos ir gerovės laikotarpius pasaulyje. Regione, išsidėsčiusiame tarp Graikijos ir Suomijos bei tarp Vokietijos ir Rusijos, yra apie 120 milijonų mažų nacijų atstovų, kurių šventa pareiga kovoti už laisvės atgavimą ir planuoti ateičiai laisvą, nepriklausomą ir taikingą gyvenimą.

Vadovaudamiesi šia dvasia ir parašėme šį darbą, vildamiesi, kad jis bus apsvarstytas greta kitų panašių projektų. Mes taip pat tikimės, kad jis nors truputį parodys likusiam pasauliui, kaip stipriai šios industrinės, energingos ir taikingos nacijos trokšta taikaus ir kūrybingo gyvenimo, siekia išlaikyti savo statusą Europos tautų bendrijoje.

Iš anglų k. vertė Arūnas Bliūdžius

* Tai yra JAV.

KAZIMIERAS PAKŠTAS

Antanas Bendorius

Aidai, 1960, Nr. 10, p. 423–430

Amžinos atminties prof. dr. K. Pakštas yra toks žymus asmuo ir tiek daug veikęs įvairiose mokslo, visuomeninio gyvenimo, kultūros ir politikos srityse, kad neįmanoma trumpu žodžiu net prabėgomis suminėti visus atliktus darbus ir apibūdinti jo asmens reikšmę mūsų tautai. Jis, anot prof. Juozo Brazaičio, yra vienas žymiausių lietuvių tautos dvasinių vadų. *Nepriklausomoje* Lietuvoje — taip kaip tautinio susipratimo laikotarpy buvo Basanavičius, Kudirka, Jakštas, Vaižgantas — Velionis buvo didelė, labai šakota asmenybė, gausus naujų idėjų, kurios turėjo vesti lietuvių tautą į visapusišką gerovę ir iškelti jos vardą pasaulyj. Nebuvo tos problemos kultūros, politikos ar valstybės gyvenime, pro kurią jis būtų tylomis praėjęs.

Apie Pakštą buvo jau nemaža rašyta prieš 7 metus, kai minėjome jo šešių dešimčių metų amžiaus sukaktį. Šioj vietoj noriu atkreipti dėmesį į vieną ypačiai puikią jo asmens apybraižą, kurią davė prof. J. Brazaitis *Aiduose* (1953, Nr.8). Lai bus leista ir man ja pasinaudoti. Kas norėtų daugiau apie Velionį pasisakyti, patarčiau dr. VI. Viliamo platų rašinį *Tėvynės sarge* (1953, Nr.1) ir šių eilučių autoriaus jo biografiją XXI Lietuvių Enciklopedijos tome.

Gyvenimo kelias

Kazimieras Pakštas gimė 1893 m. Užpalių vlsč., Sudeikių parapijos Alinauskos vienkiemy. Mokėsi Lietuvoj, Rusijoj (Petrapily), Amerikoj ir Šveicarijoj. Taigi jis yra dviejų labai skirtingų pasaulių — Rytų ir Vakarų — auklėtinis, pasisavinęs iš ten sintezės būdu tai, ką juose rado geriausio. Be to, Velionis turėjo įgimtą stiprią intuiciją, kuri pralenkia protinį pažinimą. Dėl savo plačios erudicijos ir tos intuicijos jis sugebėdavo teisingai orientuotis pasaulinio masto įvykiuose, juos objektyviai interpretuoti arba net juos pramatyti. Vienerius metus pasimokęs Kauno dvasinėj seminarijoj, jis 1914 m. pradžioj išvyko į JAV. Čia 1918 m. baigė Ford-

hame socialinius mokslus ir tais pačiais metais išvyko Lietuvių Tautos Tarybos Amerikoje siunčiamas kaip jos delegatas į Šveicarijoj veikiantį Lietuvos Informacijos biurą. Čia 1923 m. baigė Fribūro universitetą ir už disertaciją apie Lietuvos klimatą gavo daktaro laipsnį. Iš Šveicarijos vėl grįžo Amerikon ir čia apie metus laiko buvo *Darbininko* redaktoriumi Bostone ir *Draugo* Čikagoje. 1925 m. Lietuvos universiteto pakviestas geografijai dėstyti. Be to, nuo 1928 m. ligi 1931 m. geografiją dėstė ir Latvijos universitete, į kur vykdavo kas antra savaitė. Tuo būdu jis buvo bene vienintelis pasauly profesorius, dėstęs vienu metu dviejose valstybėse. 1939 m. atvyko Kalifornijos universiteto kviečiamas į Ameriką ir čia ligi 1941 m. dėstė Vidurio Europos politinę geografiją. 1941 m. Čikagoje įkūrė Lietuvių Kultūros institutą. Vėliau profesoriavo keliose aukštosiose mokyklose Pensilvanijoj, Minesotoj, Merilende ir Ohajuje. Per 17 metų jis perėjo per 6 universitetus ir kolegijas, ilgiausiai (5 metus) apsistodamas katedroje Duquesne univ. Pitsburge.

Būdingi asmens bruožai

Nesigilindamas į jo labai turtingas dvasios gelmes ir nesiimdamas detaliau pavaizduoti jo labai spalvingą asmenį, noriu suminėti tik kai kuriuos esminguosius jo bruožus.

Pirmiausia tenka pažymėti, kad Pakštas buvo ištisai originalus, savitas, nepasikartojąs, nieko nepamėgdžiojąs. Jis ne tik buvo originalus savo žodžiu, mostu, stiliumi, bet ir savo veidu, ir visa išvaizda. Savo mintis dėstė ryškių spalvų paveikslais, atseit nepaprastai vaizdžiai, pasigaudamas gyvų palyginimų, kontrastų, originalių, kartais juoką sukeliančių išsireiškimų. Dėl to būdavo mielai klausomas prelegentas, uždegąs kalbėtojas.

Ryškiausias jo bruožas yra dinamiškumas, plaukiąs lyg nesiliaujanti srovė iš neišsenkančio energijos šaltinio. Jis niekad nebuvo ramus. Nuolat mėtėsi iš vieno fronto į kitą ir atsirasdavo pirmose eilėse visur, kur iškildavo gyvas reikalas veikti. Tai ne užsidarėlis kabineto mintytojas, bet impulsyvus, dinamiškas veikėjas. Pats būdamas nenuorama geriausia prasme, jis ir kitiems nedavė ramybės, neleisdavo snaudulyj, sotume tūnoti. Drąsiai ko-

vojo su anuo metu Lietuvoje įsigalėjusia inercija, su pasyvumu ir stagnacija, gyvu žodžiu ir raštu jis ragino tautą sparčiau žengti į kultūros aukštumas.

Idealizmas buvo kitas esminis jo bruožas. Pakštas turėjo iš jaunų dienų pasirinkęs sau aiškų idealą ir jo tvirtai siekė, visą gyvenimą jam liko ištikimas. Jo idealas — nepriklausoma, aukštai kultūroje iškilusi, krikščionybe pagrįsta, demokratiškai susitvarkiusi Lietuva, kurioj visiems būtų gera gyventi ir kuri šviestų pavyzdžiu kitiems kraštams. Dar Šveicarijoj studijuodamas ir gyvendamas su Stasiu Šalkauskiu suformulavo tą idealo romantiškai skambantį šūkį: „Ir nupinsime iš brangios Tėvynės gyvą dainelę, ir padarysime iš jos pasigėrėjimą amžiams". Šiam idealui pasiekti skyrė savo gabumus, savo intelektą ir savo energiją. Jis visas tuo idealu buvo persiėmęs, užsidegęs ir jam pasiaukojęs. Sielojimasis šviesesne tautos ateitim okupacijos ir karų metu jos išlikimu buvo kasdieninis jo rūpestis.

Tolerancija, išplaukianti iš didelės asmens kultūros, yra kitas jo būdingas bruožas. Toleranciją kitų pažiūroms, pagarbą žmogui ir meilę lietuviui jis skelbė ir pats vykdė savo pavyzdžiu. Nesiekė sau garbės ir nekrovė turtų. Dėl to visada buvo tuščia kišene sau, bet pilna širdimi kitiems. Nors buvo aiškus katalikiškos pasaulėžiūros skelbėjas, veiklus krikščionių demokratų partijos narys, bet dėl savo asmens kultūros tolerancijos buvo gerbiamas visų srovių žmonių ir visur sutinkamas su simpatija. Būdamas nepajudinamų principų, vienok nepakentė bent kokio fanatizmo, kuris, kaip žinome, yra netolerancijos apraiška.

Patriotizmas — dar viena esminė jo būdo žymė. Jo patriotizmas buvo nuoširdus, nelaukiąs atpildo ar pripažinimo. Tėvynės meilė be jokių asmeninių išskaičiavimų buvo jam *suprema lex* — aukščiausias įstatymas. Tai jis įrodė savo darbais, savo pastangomis dėl lietuvių tautos visuomenės gerovės, dėl darnaus tarpusavio sugyvenimo, dėl didesnės tautos garbės. Su pasigailėjimu ir sarkazmu jis stebėjo kai kurių mūsų vadinamųjų „urapatriotų" šūkius, skatinančius ne tauriąjį patriotizmą, bet šovinistinį nacionalizmą, kuris iš tikrųjų tik kenkia tautos vardui.

Pagaliau, baigiant jo asmens apibūdinimą, tenka prisiminti ir jo lakią fantaziją. Kai kas per nesupratimą fantaziją laiko silpnybe,

tuščiu dalyku. Iš tikrųjų be fantazijos nieko nebūtų pasaulyj sukurta ir išrasta. Žmogus be fantazijos, be įsivaizdavimo yra visiškas bejėgis ką nors nauja sukurti. Ir visa, kas pasaulyj ir gyvenime yra išrasta, pirmiausia yra fantazijos vaisius.

Dėl Pakšto mėgstamo humoro, satyrinių išsireiškimų, anekdotų, juokingų posakių jis kartais būdavo laikomas paviršutinišku, net komišku. Iš tikrųjų jis buvo dramatiškai rimtas ir gilus. Dažnai optimistiškai atrodanti laikysena tik pridengdavo jo dvasios skaudų tragizmą, kuris jį lydėjo ligi pat karsto lentos. Jis nepaprastai skaudžiai išgyveno lietuvių tautos genocidą ir dechristianizaciją. Nelaimingas buvo ir jo šeimyninis gyvenimas.

Tik likęs našliu (1958) ir po metų vedęs rašytoją Janiną Narūnę-Narutavičienę, susilaukė labai rūpestingos globos. Deja, tos laimingosios dienos buvo neilgos.

Idėjos ir jų skleidimas

Pagrindines savo idėjas Pakštas pirmą kartą paskelbė 1922 m. prof. St. Šalkauskio leidžiamos *Romuvos* nr. 2. Vėliau jas plėtė, ryškino ir įvairiomis progomis skelbė. Jos visos buvo skiriamos lietuvių tautos kultūrinei pažangai skatinti, krašto ūkinei gerovei kelti, valstybės saugumui stiprinti ir tarpusavio sugyvenimui, atseit tautiniam solidarumui, ugdyti. Jos liečia švietimą, vidaus politinę santvarką, užsienio politiką — santykius su kaimynais bei valstybės orientaciją tarptautinėj politikoj — ir ūkinį gyvenimą. Svarbiausiu valstybės uždaviniu jis laikė skubiai varomą tautos kultūros kėlimą. Jis įsivaizdavo, kad Lietuva gali išlikti nepriklausoma tik pasiekus aukšto kultūros ir civilizacijos laipsnio. Nuolat sakydavo: negalėdami plėstis horizontaliai (į šalis), mes turime kilti vertikaliai, jeigu nenorime likti užgožėti savo didžiųjų kaimynų. Didelę dalį sumų, skiriamų ginklams, turime permesti švietimui kelti, mokykloms statyti, praktinių profesijų ir aukšto lygio amatininkų, pirklių, jūreivių, statybininkų paruošimui. Lietuvą reikia supramoninti, nes tik pramoningas kraštas gali būti ūkiškai nepriklausomas ir turtingas. Šia prasme pavyzdžiu rodė Daniją, šalį, kaip ir Lietuva, be mineralinių žaliavų, bet kurios 65% gyventojų verčiasi ne žemės ūkiu. Lietuviai turi padorios konkurencijos

keliu paveržti iš svetimtaučių savo krašte prekybą ir amatus — tas pelningiausias sritis. Vidaus politikos gyvenime jis pirmasis 1926 m. (*Židiny*) iškėlė kultūrinės autonomijos mintį, kuri, tinkamai įgyvendinta, nuramintų anuomet mūsų krašte įsigalėjusias partines-pasaulėžiūrines rietenas ir sudarytų pagrindą šį opų klausimą spręsti abipusio susitarimo, atseit pilnutinės demokratijos būdu. Jaunųjų lietuvių katalikų intelektualų, išėjusių mokslus Vakarų Europoje, šis klausimas būdavo diskutuojamas ir 1936 m. buvo paskelbtas *Naujojoj Romuvoj* deklaracijos „Į organiškosios valstybės kūrimą" forma. Daugiausia jo pastangomis 1927 m. kultūrinės autonomijos principus priėmė Liet. krikščionių demokratų partijos konferencija, bet jie pasiliko tik popiery, nes ir pati partija, įsigalėjus autoritariniam tautininkų partijos režimui, tapo uždaryta.

Lietuvos gyventojų perteklių, kurio ano meto Lietuvos kaime buvo apie 200 000, jis siūlė nekrikdyti po platųjį pasaulį, ypačiai Pietų Ameriką, palaida emigracija, kuri gresia nutautėjimu ir medžiaginiu skurdu, bet nukreipti į organizuotą kolonizaciją, kuriant parinktose Afrikos ir abiejų Amerikų vietose lietuvių kompaktines kolonijas, kokias turi, pvz., ukrainiečiai Kanadoje ir vokiečiai Brazilijoj. Tai būtų lyg mažytės, atsarginės Lietuvėlės. Tik dabar, kai patys atsidūrėme emigracijoj, suprantame, kaip ta jo idėja būtų išganinga, jeigu ji nors tik iš dalies būtų tapusi įgyvendinta. Šios idėjos jis neatsisakė ir Lietuvą Sovietijai okupavus. Paskutinės jo šioj srity pastabos buvo bandymas kurti koloniją Britų Hondūre.

Pakštas buvo vienas karščiausių jūrininkystės propaguotojų. Tai jam buvo natūralu, nes pats, iš prigimties dinamikas, negalėjo likti nepatrauktas jūros, tos amžinosios dinamikos versmės. Žinodamas, kiek daug jūriškumas prisideda prie žmogaus drąsos, apsukrumo, ryžtingumo, ištvermės formavimosi, jis skatino tautą „atsisukti veidu į jūrą", įsitvirtinti pajūry, Klaipėdą paversti laikinąja sostine (kol Vilnius buvo lenkų okupuotas) ir kurti savą prekybos laivyną, kuris duotų finansinių pajamų ir išnešiotų Lietuvos trispalvę po platųjį pasaulį. Jis ragino steigti Klaipėdoj jūrų navigacijos ir žvejybos mokyklą, nes lietuviai jūrininkystės specialistai buvo ruošiami užsienių jūrų mokyklose.

Būdamas plačios erudicijos geografas su geopolitiko persvara, jis sugebėjo globaliniu mastu apžvelgti politinius-tarptautinius santykius, įžiūrėti jų eigą ir pamatyti jų linkmę. Dėl to labai aiškiai suprato ir Lietuvos geopolitinės padėties pavojingumą ir dėl jo aliarmavo tautą. Jis sakydavo: jeigu Šveicariją galime charakterizuoti kaip aukštų kalnų šalį, o Suomiją daugybės ežerų, tai Lietuvą reikia vadinti kraštu, kuriame labai pavojinga gyventi. Jis buvo įsitikinęs Nepriklausomybės laikinumu ir dėl to ragino ją kuo daugiausiai ir racionaliausiai išnaudoti numatydamas gresiančią okupaciją, ragino valdančius sluoksnius jai iš anksto pasiruošti, išsiunčiant į užsienius žmonių, kurie, kraštą okupavus, tuojau pradėtų veikti laisvajame pasaulyje. Patarė išgabenti aukso ir užsienio valiutos rezervus, svarbiausius dokumentus, Čiurlionio galeriją, lituanistikos mokslo veikalus, pasiųsti su stipendijomis į užsienius, ypačiai į Ameriką, būrį atrinktų studentų. Deja, tie, nuo kurių priklausė tai padaryti, jo patarimų nepaklausė, o jį patį laikė paniką keliančiu netikru pranašu. Prof. Brazaitis anksčiau minėtuose *Aiduose* aprašo vieną *XX amžiaus* dienrašty susitelkusio kolektyvo pokalbį: „Vieną sekmadienį 1938 m. žiemą prof. Pakštas, atsimenu, visam pasikalbėjime buvo labai tylus. Tik buvo jausti, kad jo mintyse yra kažkas kita. Prieš pašnekesį baigiant, jis staiga prašneko apie dalykus, kurie visus priblokšė. Jis kalbėjo apie Lietuvos geografinės padėties pavojingumą. Esą tas pavojus artinasi labai smarkiai, ir Lietuva vargiai išvengs okupacijos. Jis grindė savo išvedžiojimus sovietinių ir nacinių bangų augimu, kurių susidūrimas artėja. Kalbėjo apie reikalą gelbėti kultūrines vertybes ir sudaryti sąlygas lietuviškai akcijai užsieniuose". Aš pats prisimenu vieną panašią jo pranašystę 1939 m. pavasarį. Užsukus mudviem į Konrado kavinę, kuri buvo patapusi kultūrininkų, politikų, žurnalistų *rendez-vous* vieta, buvau supažindintas su Lenkijos atstovybės sekretoriumi jaunu diplomatu p. Westfaliu. Su juo kalbėjomės lietuviškai, nes, anot Pakšto, jis geriau lietuvių kalbą moka už mudu abu. Buvau maloniai nustebintas patyręs, kad varšuvietis gali gražiai kalbėti ne tik mūsų literatūrine kalba, bet ir keliomis tarmėmis, kurias jis buvo anksčiau išmokęs. Lenkas tuojau paklausė profesorių, ką jis manąs apie karo galimybę. Pakštas tvirtu žodžiu atkirto: „Karas tikrai bus ir prasidės ne-

trukus". Jis buvo visai neseniai grįžęs iš Čekoslovakijos, kur buvo išvykęs Vidurio Europos geopolitinių studijų reikalu, ir buvo įsitikinęs karo neišvengiamumu. Pastebėjau lenką diplomatą rimtai priimant šį teigimą ir per jo veidą praslinkusį susirūpinimo šešėlį. Šie du faktai liudija Pakšto gebėjimą pramanyti pasaulio įvykių raidą.

Pakštas geografas

Prof. K. Pakštas buvo pirmasis lietuvis mokytas geografas, turįs ne tik šiai mokslo sričiai pašaukimą, bet ir atlikęs didžiulį profesinį stažą penkiuose kontinentuose. Tik Antarktis, kuri iš viso geografų netraukia, nes ten jiems nėra ko veikti ir Australijos žemynas nebuvo jo aplankyti. Ruošdamasis profesūrai, 1925 m. vasaros tris mėnesius praleido keliaudamas automobiliu po JAV. 1927 m. lankėsi Brazilijoj, 1930–1931 m. apkeliavo laivu aplink Afriką, tyrinėjo kolonizacijos galimybes portugalų Anglijoj ir perkeliavo išilgai visą P. Afriką. Grįždamas užsuko į Palestiną. Europą visą apkeliavo, o 1933 m. tarptautinio hidrologų kongreso proga lankėsi ir Rusijoj. Lietuvoj savo keliones pradėjo būdamas vaiku ant sielių Šventąja. Su Pakštu buvo pradėtas geografijos mokymas Lietuvos universitete. Įkūrus jam geografijos katedrą Teologijos-filosofijos fakultete, ir Matematikos-gamtos fakultetas įsivedė geografiją, kuriai dėstyti pakvietė T. Daukantą. Būdamas mūsų krašto geografijos pionierius, iš pradžių daugiau dirbo fizinės geografijos srity, išaiškino Lietuvos klimato zonas ir pateikė jo bendrą įvertinimą, pradėjo vykdyti sistemingus batimetrinius ežerų tyrimus, o vėliau daugiau pasuko į demografiją ir politinę geografiją. Iš šios srities 1929 m. išleido veikalą *Baltijos respublikų politinė geografija*, kuris buvo išverstas į latvių ir lenkų kalbas. Vėliau, ypačiai po Antrojo pasaulinio karo, susikoncentravo į Lietuvos istorinę geografiją, tyrinėdamas Lietuvos sienų, teritorijos dydžio ir gyventojų skaičiaus kitimą nuo seniausių laikų ligi mūsų dienų. Labai vertinga šių studijų dalies išvada bus Lietuvių Enciklopedijos Lietuvai skirtame XV t. Deja, kai kurių suplanuotų ir pradėtų darbų jis nesuskubo užbaigti, pvz., ruošiamo spaudai Lietuvos istorinės geografijos atlaso, kuriam turėjo

surinkęs daug medžiagos. Nebaigė ir sutarto su viena Niujorko leidykla Sovietų Sąjungos ūkinės geografijos veikalo. Iš viso jis paskelbė lietuviškai, prancūziškai ir angliškai 20 geografinių veikalų ir didelių straipsnių-studijų.

Mokėdamas anglų, prancūzų kalbas, jis būdavo aktyvus tarptautinių geografinių kongresų dalyvis. Pakštas buvo Lietuvos geografinės draugijos įkūrėjas ir visą laiką, ligi okupacijos, jos pirmininkas.

Visuomenininkas politikas

Sunku būtų rasti veiklesnį už jį visuomenės veikėją. Tai yra jo įgimta „silpnybė", nes, būdamas labai socialus, negalėjo ir norėdamas išvengti visuomenininko naštos. Jau 1911 m., dirbdamas Saliamono Banaičio spaustuvėj Kaune, įstojo į slaptą ateitininkų kuopelę, bet joje nepasižymėjo, nes po metų įstojo į dvasinę seminariją. Užtat tik įkėlęs koją į Ameriką, jis pasineria į visuomeninę veiklą, nors šalia to sėkmingai tęsia studijas. Daugiausia laiko per dvejus pirmuosius metus pašvenčia Lietuvos Vyčių organizavimui, patampa jų organo *Vyties* redaktoriumi. 1916 m. visa impulsyvia energija metasi į kovą už Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, būtent išrenkamas amerikiečių lietuvių katalikų įkurto Tautos Fondo generaliniu sekretoriumi. Savo ugningomis prakalbomis ir straipsniais daug prisideda prie surinkimo Lietuvos reikalams apie 500 000 dolerių kapitalo. Šveicarijoj šalia studijų jis yra vienas veikliausių Lietuvių Informacijos biuro ir studentų draugijos narys. Grįžęs Lietuvon, išrenkamas krikščionių demokratų partijos Kauno skyriaus pirmininku, o nuo 1926 m. ligi uždarymo buvo centro komiteto narys. Emigracijoj susikūrus Centro Europos krikščionių demokratų sąjungai, jis nuo 1950 m. ligi 1958 m., tai yra ligi jos centrinei įstaigai išsikeliant iš Niujorko į Paryžių, buvo centro komiteto vicepirmininkas, tos sąjungos kongresų ir įvairių susibūrimų aktyvus dalyvis. Be to, jis visą tą laiką buvo Liet. krikščionių demokratų sąjungos centro komiteto narys. Į ateitininkų veiklą tuoj įsijungė tik sugrįžęs 1925 m. iš Amerikos ir ypačiai pasižymėjo kaip uždegantis kalbėtojas, vadovaujančių organų narys, drąsus ska-

tintojas kovoti už kilnių ateitininkų idealų įgyvendinimą. Dėl to 1930 m. Ateitininkų federacijos kongrese išrinktas vyriausiu ateitininkų vadu. Jam vadovaujant ateitininkų trilypė organizacija ypačiai sustiprėjo, jos narių skaičius peržengė 10 000 liniją. Pakštas ateitininkams vadovavo 10 metų. Jis ir emigracijoj pasiliko aktyvus narys. Antai pirmojoje ateitininkų konferencijoje Amerikoje, įvykusioje 1949 m. Niujorke, jis dalyvavo dar būdamas nevisai pasveikęs po labai sunkios operacijos ir pasakė puikią inspiruojančią kalbą. Savo ugningą, paskutinį žodį tarė ir jubiliejiniame ateitininkų kongrese 1960 m. Čikagoje.

Pakšto visuomeninė veikla nesiribojo vien tik tarp savųjų. Jis ėjo veikti visur, kur tik galėjo pasitarnauti Lietuvos reikalui, pavyzdžiui, buvo aktyvus narys lietuvių–amerikiečių, lietuvių–prancūzų, lietuvių–latvių ir lietuvių–švedų draugijų. Atsiremdamas į švedo Steno de Geero suformuluotus viso Baltijos regiono geografinius panašumus, Pakštas iškėlė Baltoskandijos bloko ar federacijos idėją, kuri susilaukė gyvo susidomėjimo ir plačių diskusijų politinėj-mokslinėj Skandinavijos kraštų, Suomijos ir Pabaltijo spaudoj. Realiai įvertindamas tarptautinę padėtį, kurioj mažoms tautoms, Rusijos pašonėje esančioms, gresia gyvybiniai pavojai, jis skelbė reikalą susiburti į Vidurio Europos federaciją visoms toms tautoms, kurių gyvenamoji erdvė yra tarp Vokietijos ir Rusijos. Tik toks, vadinamoje intermariumo (tarp Baltijos jūros iš vienos pusės ir Juodosios–Adrijos jūrų iš kitos) blokas, apimąs per 100 mln. gyventojų, galėtų neutralizuoti anų didžiųjų valstybių imperializmą ir garantuotų tautų laisvę. Šios idėjos propagavimui jis čia Amerikoj steigė Vidurio Europos federacijos studijų klubus. Ir iš viso Pakštas Amerikoj buvo nenuilstąs kovotojas prieš bolševikinį rusų imperializmą ir jo nešamą vergiją. Užtenka tik prisiminti, kad šiomis temomis kalbėjo apie 200 kartų amerikiečių mokslininkų ir politikų susirinkimuose, o 1943 m. pradėjo leisti Niujorke *The Lithuanian Bulletin*, kurį vėliau perėmė ALTO informacijų biuras. 1941 m. parašė knygelę *Lithuanian Situation*, 1942 m. *The Balto-Scandian Confederation*, 1947 m. – *Lithuania and World War II.*

Jis kovojo dėl Lietuvos laisvės atstatymo gyvu, vaizdingu žodžiu ir savo aštria plunksna, nors dėl to turėjo pats nukentėti. Visur ir

visada skelbė reikalą susiprasti, sugyventi, šviestis, ieškoti naujų būdų ir formų veikimui, nenustoti vilties, nepavargti kovoje, iškelti lietuvių tautos vardą ir apsaugoti jos išeiviją nuo tautinio išsigimimo. Jis buvo savo originalių ir Lietuvai išganingų idėjų kūrėjas ir drąsus jų skelbėjas. Tačiau tos jo idėjos daugumai buvo per aukštos suprasti ir per sunkios priimti. Dėl to buvo laikomas nerealiu, net fantastu. Ėjo per gyvenimą lyg šauklys per tyrus, bet jis lieka mūsų niūrioj padangėj ta šviesi žvaigždė, kuri ne tik patraukia mūsų akį, bet uždega ir mūsų širdis.

Adams, Eva 264
Adams, J. M. E. 290
Agurcia, Juan 324, 325
Ahlmann, H. 139, 140
Aleksandras I 209
Aleksandras III 136
Aleksis, Aleksandras 250
Algirdas, LDK 80
Ambotas, prelatas 120
Ambraziejūtė 99
Amundsen, Sverdrup 148
Anderson, A. H. 291, 293, 300
Andree, Saliamon August 350
Andziulaitytė (Ruginienė), Marija 99
Aristotelis 103
Arrhenius, Olof 143, 144
Austin, Edward 292

Baltakis, Pranas 270, 272–274, 276
Balutis, Bronius 344
Banaitis, Saliamonas 172, 248, 385
Bartuška, Vincas 99, 254
Basanavičius, Jonas 257, 378
Bellhouse, pulkininkas 281
Bendorius, Antanas 378
Benediktas XV 113
Bezzenberger, Adalbert 204
Bichet, Robert 191
Bidault, Georges 191
Bielskis, Jonas Julius 254
Biržiška, Mykolas 50, 52
Bistras, Leonas 99, 109
Bizauskas, Kazys 179
Bliūdžius, Arūnas 344, 377
Bogran, Edmond 318
Borchgrevink, Carsten Eggeberg 148
Borsody, Stephen 189
Brazaitis, Juozas 378, 383
Brender, Franz 112
Brizgys, Vincentas 120
Brunhes, J. 32
Bumšas, Bronislavas 54
Būčys, Pranciškus 20, 118, 101

Carranza, Jose 323, 324
Ciceronas 139
Chateaubriand 114
Chruščiov, Nikita 122
Clemenceau, Georges 113
Curmann, Sigurd 142, 143

Čepinskis, Vincas 55, 105
Čepulis 99
Česaitis Ignas 99, 117
Čingischanas 110
Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas 41, 114
Čiurlionis, J. 115

Dambrauskas-Jakštas, Adomas 27, 99, 114, 378
Daukantas, Simonas 81
Daukantas, Teodoras 384
Dielininkaitis, Pranas 109
Dinger 272, 273, 300
Diogenas 90
Dobužis, Juozas 98, 256
Domeika, Ignotas 322, 323
Dostojevski, Fiodor 114
Dovydaitis, Pranas 179
Duchaček, Ivo 191
Dueck, Peter J. 286, 287
Dulles, John Foster 316

Edström, Axel 141
Eduardas VII 136
Eisenhower, Milton 316–318

Engberg, ministras 143
Eretas, Juozas 9, 14, 112, 202

Fann, J. M. G. 290
Fernand 280
Fisher 298
Fogg, Peter 278, 280, 282, 283
Frederikas II 135
Fugler, Ch. 276–279, 285, 311

Gabrys, Juozas 98, 250, 253
Gabrovsek, Fr. 191
Gaigalaitis, Vilius 204
Gaižiūnas, Silvestras 15
Galindo, Antoino L. 325
Galvez, Lisandro 318
Garmus, Pranas 54
Gediminas, LDK 80, 122
Geer, Gabriel de 140
Geer, Gerard de 139, 140
Geer, Sten de 346, 347, 352–357, 386
George, Lloyd 113
Gliukstenai(Glueckstein) 312
Godunov, Boris 208
Golder, Frank 204, 206, 255, 256
Goscińska 289
Gosciński, A. 289, 290
Guernier, E.-L. 220
Gustaitis, Motiejus 250

Hall, Tammany 201
Haltenberger, M. 167
Hammurati 125
Hello, Ernest 107
Hemon, Louis 29
Hitler, Adolf 176, 179, 180, 290
Hito, Mutso 35
Hymans, Paul 115, 116
Holdridge, Desmond 310
Hulse, Melvin 335, 336
Huntington, Ellsworth 33, 151, 152

Ike 316

Yčas, Martynas 98, 374

Jarl, Birger 138
Jasaitis, Domas 271
Jogaila, LDK 176
Jogailaičiai 80
Johnson, Alvin 95
Jonas Krikštytojas, šv. 114
Jonasson, Olof 143
Jorgensen 331
Jucaitis Pranas 99
Juraševski, P. 61

Kairys, Anatolijus 14
Karevičius, Pranciškus 53
Karosas, J. 250
Karvelis, Petras 109
Kaulakiai 271
Kaulakis Alfonsas 271
Kaupas, Julius 250, 255
Keyserling, Hermann 121
Kemėšis, Fabijonas 249
Kęstutis, LDK 80
Kiras 125
Klimas, Petras 204
Knickerbocker 364
Kolupaila, Stasys 60, 333
Kopel, David 288, 289
Kotryna, carienė 209, 287
Kozi-Horvath, Joseph 191
Krapas, Aleksas 270, 273, 276
Kredel, E. 289
Krek, Míha 191
Krėvė-Mickevičius, Vincas 50
Kriaučiūnas, Kazys 219
Kristijonas IX 136
Krupavičius, Mykolas 108
Kudirka, Vincas 378
Kuraitis, Pranas 117

Lainfiesti, Norman 291
Lalis, Antanas 94
Larsen, keliautojas 148
Larsson, ūkininkas 143, 144
Lenin, Vladimir 274, 286
Leonas XIII 292
Lindblom, A. 140
Lindhagen, meras 374
Lord, profesorius 204
Lozoraitis, Stasys 58, 189
Lucky, A. 189
Lukasziewicz 116

Maceina, Antanas 202
Macek, Josef 190
Magnus de la Gardie 374
Maliauskis, profesorius 20
Manionis, Linas 188
Mason, J. C. 264
Mastauskas, Balys 98, 255, 256
Matulevičius (Matulaitis), Jurgis 101
Mažeika, Almis Povilas 269
McLean, Eyalyn W. 263
Meillet, Antoine 203, 204
Merkys, Antanas 179
Mickevičius, Adomas 91
Miller, David Hunter 203
Mindaugas, LDK 80, 96, 122, 301
Mykolaitis-Putinas, Vincas 99
Morales, Villeda 324
Morazan 313
Munnynck, Maurice de 101

Nansen, Fridtjof 148
Narutavičienė-Narūnė, Janina 381
Navickas, Jonas 99, 117
Newman, John Henry 80
Nielsen, Bjarne 134
Nikolajus I 209
Nikolajus II 210
Nixon, Richard 316
Novea, Daniel 322

Oakley, konsulas 293
Olšauskas, Konstantinas 98
Orio, Francisco 280

Paltarokas, Kazimieras 104
Pearce 310
Pearce, Levi 308, 310
Perere, urėdas 278
Petras Didysis 209
Petrauskaitė (Krikščiūnaitė) Ona 99
Pilsudski, Josef 116
Pitagoras 90
Platonas 90
Popiel, Karol 191
Povilas, caras 209
Pranaitis, profesorius 110
Prochazka, Adolf 191
Purickis, Juozas 99, 256, 257
Puškin, Aleksandr 208, 209

Račkus, Aleksandras 250
Radvilą, Jonušas 374
Radvilai 80, 94
Ramsay, geologas 345
Ratzel, Friedrich 25, 31
Raulinaitis, Pranas 99
Reboul, pulkauninkas 256
Regel, K. 112
Reinys, Mečislovas 117
Ring, G. 149
Roosevelt, Franklin D. 188, 194, 195, 264
Rosenberg 58
Röder, antropologas 122
Römer, Eugeny 207
Ruginis, Klemensas 62, 99
Rutkauskas 250

Sapiegos 80
Savickis, Jurgis 142
Schuck, A. 139
Sederholm, J. J. 354

Seeker, William 276, 285, 311
Senn, Alfred 112
Sergijus, metropolitas 180
Shakespeare, William 135
Sieniewicz, Konrad 191
Sierov, komisaras 178, 183
Simons, Menno 286
Sirelius 33
Skirius, Antanas 92
Skrupskelis, Ignas 109, 179
Sleževičius, Mykolas 109
Smetona, Antanas 98, 106, 115
Smith, senatorius 265
Sokratas 90
Solovjov, Vladimir 99
Stalin, Josif 122, 176–183
Stefansson, Vilhjalmur 218, 219
Stevens 284, 285
Stochl, J. 303, 304
Studerus, Gottlieb 112
Stulginskis, Aleksandras 179

Šalkauskienė (Paltarokaitė), Julija 104
Šalkauskis, Julius 104
Šalkauskis, Kazys 99
Šalkauskis, Stasys 98–119, 122, 203, 330, 374, 380, 381
Šapoka, Adolfas 94
Šimutis, Leonardas 250
Šliūpas, Jonas 17, 27, 67, 100, 374
Šuiski, Vasilij 208

Taylor 279
Tamošaitis, Izidorius 99, 179
Tarulis, Albertas 203
Tolstoj, Lev 114
Tonkūnas, Juozas 179
Trimakas, Antanas 142
Truman, Harry 264
Tumas-Vaižgantas, Juozas 374, 378
Turauskas, Eduardas 99

Ulloa, Jose Angel 317
Urach, Wilhelm von 258
Urbonas, Pranas 318
Urbšys, Juozas 179
Užupis, Viktoras 120

Vainauskas, Pranas 191
Valančius, Grigas 9
Valančiūnas, kunigas 344
Vallaux, Camille 32
Varga, Laszlo 191
Vasquez, Jackie 311, 312, 330–338
Vergilijus 121
Vėbra, pulkininkas 118
Vickers, T. D. 291
Viliamas, Vladas 378
Vilimavičius, Adomas 99
Viskanta, Antanas 99
Vydūnas 114
Vyšniauskas, Juozapas 53
Vytautas, LDK 80, 85, 176, 227
Voldemaras, Augustinas 257
Voronko, J. 205

Wallberg, R. 140
Waight, J. A. 294
Webb, urėdas 278
Werensköld, Eric 149
Westfal, Stanislaw 383
Williams, Sidney 285, 286
Wilson, Woodrow 98, 113, 204, 213, 255, 258
Wolfson, Sidney 283, 285

Zujus, Matas 250

Žadeikis, Povilas 11
Žebot, Cyril 189
Žilevičius H. 99
Žilevičiūtė 99
Žilius, Jonas 254

Pakštas, Kazys

Pa-103 KULTŪRA. CIVILIZACIJA. GEOPOLITIKA: straipsnių rinkinys / Kazys Pakštas; [sudarytojas Silvestras Gaižiūnas]. — Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2003.—392 p. Asmenvardžių r-klė: p. 388—391.

ISBN 9955-435-47-X

Kazys Pakštas (1893—1960) — profesorius, mokslų daktaras, Lietuvos Geografų draugijos prezidentas (1933—1940), apdovanotas Švedijos Geografijos ir antropologijos draugijos Andree medaliu (1934), Latvijos Trijų žvaigždžių ordino komandoras (1938), Jo Didenybės Švedijos Karaliaus Vazos ordino kavalierius (1939). Net šiandien, prabėgus aštuoniems dešimtmečiams nuo jo pirmųjų mokslo darbų, jis tebėra demokratijos, pažangos ir dinamikos simbolis, vedlys, dvasinis vadovas ir pranašas. Žvelgdamas toli į ateitį, K. Pakštas sukūrė savą lietuviškojo dinamizmo teoriją. Gyvendamas toli nuo tėvynės, jis audringuose XX a. politinių įvykių sūkuriuose siūlydavo Lietuvai netikėčiausius sprendimus bei numatė tolimiausią perspektyvą. Kazys Pakštas, kadaise vadintas romantiku, XX—XXI a. įvykių fone atrodo realistas. Apie tai byloja ir Baltoskandijos idėją įkūnijusi Baltijos ir Šiaurės šalių bendradarbiavimo formulė 5+3, ir netgi Europos Sąjunga, savo duris atverianti ir Lietuvai.

UDK 008
Pa-103

KAZYS PAKŠTAS

KULTŪRA. CIVILIZACIJA. GEOPOLITIKA

Redaktorius Robertas Kundrotas
Viršelio autorius Algimantas Vaitkus
Kalbos konsultantė Donata Linčiuvienė
Leidybos vadovas Vincas Akelis

2003 11 22. Užsakymas 3620. Tiražas 800 egz.
Išleido „Pasviręs pasaulis"
Erfurto 48—18, LT—2043 Vilnius
El.paštas: tango@takas.lt
64-oji leidyklos knyga
Spausdino AB spaustuvė „Aušra"
Vytauto pr. 23, LT—3000 Kaunas
Puslapis Internete: www.ausra.lt
El.paštas: ausra@ausra.lt